

**GENCİNE-İ ADALET ÜZERİNE DİLBİLGİSİ İNCELEMESİ VE
İKTİDAR FELSEFESİ BAKIMINDAN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**

Özgür Kasım AYDEMİR

Danışman: Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ

Temmuz 2010

DENİZLİ

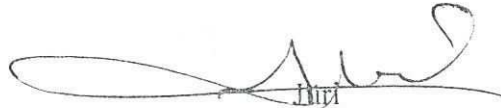
DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı öğrencisi Özgür Kasım AYDEMİR tarafından Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ yönetiminde hazırlanan "Gencine-i Adalet Üzerine Dilbilgisi İncelemesi ve İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi" başlıklı tez, aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 05.07.2010 tarihinde yapılan savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Mehmet Akgün

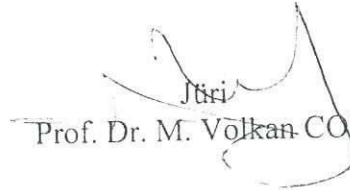

Jüri-Danışman
Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ

Jüri
Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ

Jüri
Prof. Dr. Necati DEMİR

Jüri
Prof. Dr. M. Volkan COŞKUN

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 10/08/2010 tarih ve 12/10. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza :
Öğrenci Adı Soyadı : Özgür Kasım AYDEMİR

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans tezlerimden sonra, doktora tezimde de kendisine teşekkür edebilmenin mutluluğunu yaşadığım, özverili emeklerini ve birikimiyle biçimlendirdiği ufuk açıcı düşüncelerini tezimin hiçbir aşamasında benden esirgemeyen, akademik kimliğimin mimarı, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ'a teşekkürümü ve minnetimi ifade ediyorum.

Altı ayda bir gerçekleştirilen tez izleme kurulunda, sundukları bilgileri, önerileri için, yol gösterici ilgilerini bana her an hissettirdikleri için Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ'ye ve Prof. Dr. Mehmet AKGÜN'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Eserin yazarından hareketle "17. Yüzyıl Türk Halk Şiiri" üzerine bilgisini ve kaynaklarını paylaşarak desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Mustafa ARSLAN'a, dil-iktidar ilişkisi üzerine gerçekleştirdiği bilgi paylaşımının yanı sıra Michel Foucault'un iktidar kurgusunun eserimizdeki çözümlenmeleri üzerine beni bilgilendiren ve yüreklendiren Doç. Dr. Ferda KESKİN'e, eserin Fars Edebiyatı içerisindeki olası yansımaları konusunda araştırmalarıyla emek veren ve metin içerisindeki Farsça ifadelerin anlamladınırılmasında yardımcı olan Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ'a, Arapça ve Farsça ifadelerin çevirisinde özverili ve nitelikli katkı sağlayan Ali Veysel TEMEL'e, çalışmalarına sağladıkları destekten dolayı Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Proje Birimi'ne, el yazması eserin ediniminde gösterdikleri ilgiden ve kolaylıktan dolayı Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'ne teşekkür ediyorum.

Yaşamımın her aşamasında olduğu gibi doktora tezimde de desteklerini benden esirgemeyen sevgili kardeşim İsmail Barış AYDEMİR'e ve saygıdeğer annem Muazzez AYDEMİR'e teşekkür ediyorum.

Metin dilbilim, söylem çözümlenmesi, eleştirel söylem çözümlenmesi alanlarındaki bilgi birikimini paylaşarak bu alanlardaki bilimsel altyapımın oluşmasına katkı sağlayan, manevi katkılarıyla tezimin de her aşamasında destek olan eşim Okt. Nermin ER AYDEMİR'e ve tez çalışmamın sonunda aramıza katılarak manevi katkısıyla tüm yorgunluğumu alan, böylelikle önemli bir moral ve motivasyon kaynağım olan oğlum Alper Nihat AYDEMİR'e teşekkür ediyorum.

ÖZET

GENCİNE-İ ADALET ÜZERİNE DİLBİLGİSİ İNCELEMESİ VE İKTİDAR FELSEFESİ BAKIMINDAN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Aydemir, Özgür Kasım

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ

Temmuz 2010, 614 Sayfa

Bu çalışma, Kâtibî tarafından 17. yüzyılın başlarında yazılmış telif eser niteliğindeki Gencine-i Adalet adlı el yazması üzerine gerçekleştirilmiştir. Tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bağdat 348 envanter numarasıyla kayıtlı olan Gencine-i Adalet, Osmanlı Devleti padişahı I. Ahmed Han'a sunulmuş siyasetnâme türünde bir eserdir. Sayfada 21 satırdan oluşan 360 sayfalık mensur eser talik hatla yazılmıştır ve içerisinde Kâtibî'ye ait birkaç manzume de bulunmaktadır.

Osmanlı Türkçesi döneminin başlarında yazılmış olmasına karşın Eski Anadolu Türkçesi dönemine ilişkin güçlü etkilerin bulunduğu Gencine-i Adalet; dönemin toplumsal yapısı, devlet algısı ve işleyişi, yaşamın her alanına yayılmış iktidar mücadeleleri bakımından zengin bir içeriğe sahiptir.

Tez; Giriş, Birinci Bölüm İnceleme, Sonuç, İkinci Bölüm Metin, Üçüncü Bölüm Gencine-i Adalet Sözlükçesi bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde eser ve yazar tanıtılarak ilgili tarihsel bağlam belirtilmiştir. I. Bölüm'de iki alt başlık içerisinde eserin yazım özellikleri, ses bilgisi özellikleri ve biçim bilgisi özelliklerine dayalı dilbilgisi özellikleri belirtilmiş ve iktidar felsefesi bakımından söylem çözümlemesi gerçekleştirilmiştir. Sonuç bölümünde ise incelemeden elde edilen sonuçlar maddeler halinde sunulmuştur. II. Bölümde el yazması eser Türk çeviri yazısına aktarılmıştır. III. Bölüm'de eserde geçen ve anlamlarının belirtilmesi gerekli görülen 2305 sözcüklük bir sözlükçe sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

El yazması, siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, Osmanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, ses bilgisi, biçim bilgisi, iktidar felsefesi, söylem çözümlemesi.

ABSTRACT**STUDYING LINGUISTIC ATTAINMENTS OF GENCİNE-İ ADALET AND
DISCOURSE ANALYSIS IN TERMS OF PHILOSOPHY OF POLITICAL
POWER**

Aydemir, Özgür Kasım

Doctoral Dissertation, Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Professor Doctor H. Ömer KARPUZ

July 2010, 614 pages

This study is about the manuscript entitled as Gencine-i Adalet. With a property of being a work of copyright this holograph is written by Kâtibî in the beginning of 17th century. Gencine-i Adalet is a work like siyasetnâme presented to Ottoman Empire ruler I. Ahmed Khan where its only copy is in the museum of Topkapı Palace with a Baghdad inventory number of 348. Its pages consist of 21 lines and this three-hundred-sixty page prose work is written with a talik style and there are Kâtibî's a few poems in it.

Although it is written in the beginning of Ottoman Turkish period, Gencine-i Adalet has a featureless effects related with Ancient Anatolia Turkish period and a rich content in terms of governmental perception and operation, power struggles spread into every field of life.

Dissertation consists of introduction, three chapters and a conclusion. The titles of three chapters are respectively analysis, text and glossary of Gencine-i Adalet.

In the introduction part the work and its writer are presented and the related historical context is explained. In the first chapter under two subtitles the work's features of linguistic attainments based on its features of spelling, phonetics and morphology are stated and the work's discourse analysis is done in terms of political power. In the conclusion part the outcome acquired from this analysis is given in an articulated way. In the second chapter the work of holograph is transferred into Turkish translation writing. Glossary comprising 2305 words which are passing in the work and whose meanings are seen necessary to explain is given in the third chapter.

Key Words:

Manuscript, siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, Ottoman Turkish, Ancient Anatolia Turkish, phonetics, morphology, philosophy of political power, discourse analysis.

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar DİZİNİ.....	IX
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	X
GİRİŞ.....	1
KÂTİBİ VE GENCİNE-İ ADALET.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. DİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ.....	10
1.1.1. Yazım Özellikleri.....	10
1.1.1.1. Noktalama İşaretleri.....	11
1.1.1.2. Harekeler.....	12
1.1.1.3. Ünsüzler.....	13
1.1.1.3.1. /c/ ve /ç/ Ünsüzlerinin Yazımı.....	13
1.1.1.3.1.1. Başta.....	13
1.1.1.3.1.2. İçte.....	13
1.1.1.3.1.3. Sonda.....	13
1.1.1.3.2. /b/ ve /p/ Ünsüzlerinin Yazımı.....	14
1.1.1.3.2.1. Başta.....	14
1.1.1.3.2.2. İçte.....	14
1.1.1.3.2.3. Sonda.....	14
1.1.1.3.3. /t/ Ünsüzünün Yazımı.....	15
1.1.1.3.3.1. Başta.....	15
1.1.1.3.3.2. İçte.....	15
1.1.1.3.3.3. Sonda.....	15
1.1.1.3.4. /s/ Ünsüzünün Yazımı.....	16
1.1.1.3.4.1. Başta.....	16
1.1.1.3.4.2. İçte.....	16
1.1.1.3.4.3. Sonda.....	16
1.1.1.4. Ünlüler.....	17
1.1.1.4.1. /a/ ve /e/ Ünlülerinin Yazımı.....	17
1.1.1.4.1.1. Başta.....	17

1.1.1.4.1.2. İçte.....	17
1.1.1.4.1.3. Sonda.....	17
1.1.1.4.2. /ı/ ve /i/ Ünlülerinin Yazımı.....	18
1.1.1.4.2.1. Başta.....	18
1.1.1.4.2.2. İçte.....	18
1.1.1.4.2.3. Sonda.....	18
1.1.1.4.3. /o/, /ö/, /u/, /ü/ Ünlülerinin Yazımı.....	18
1.1.1.4.3.1. Başta.....	18
1.1.1.4.3.2. İçte.....	19
1.1.1.4.3.3. Sonda.....	19
1.1.1.5. Bitişik Yazılan Sözcükler.....	19
1.1.1.5.1. da/de Bağlacı.....	19
1.1.1.5.2. ile Bağlacı.....	19
1.1.1.5.3. ki Bağlacı.....	19
1.1.1.5.4. kim Bağlacı.....	19
1.1.1.5.5. ne Soru Adılı.....	20
1.1.2. Ses Bilgisi Özellikleri.....	20
1.1.2.1. Ünlüler.....	20
1.1.2.1.1. Uzun Ünlüler.....	22
1.1.2.1.1.1. Ā Kullanımı.....	23
1.1.2.1.1.2. İ Kullanımı	23
1.1.2.1.1.3. Ū Kullanımı	23
1.1.2.1.1.4. Ö Kullanımı	23
1.1.2.1.2. Ünlü Uyumları.....	24
1.1.2.1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	24
1.1.2.1.2.1.1. Uyuma Girmeyen Ekler.....	24
1.1.2.1.2.1.1.1. Ulaş Eki (+iken).....	24
1.1.2.1.2.1.1.2. Yor(u)- Yardımcı Eylemi.....	24
1.1.2.1.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	24
1.1.2.1.2.1.1. Yuvarlak Ünlülü Ekler.....	25
1.1.2.1.2.1.1.1. Kuvvetlendirme Eki.....	25
1.1.2.1.2.1.1.2. Geniş Zaman Eki.....	25
1.1.2.1.2.1.1.3. İyelik 1. Teklik ve Çokluk Eki.....	25

1.1.2.1.2.1.1.4. İyelik 2. Teklik ve Çokluk Eki.....	24
1.1.2.1.2.1.1.5. Bildirme Geniş Zaman 1. Çokluk Eki.....	25
1.1.2.1.2.1.1.6. Ulaş Eki (-Up).....	25
1.1.2.1.2.1.1.7. Ettirgenlik Eki.....	25
1.1.2.1.2.1.1.8. Addan Ad Yapım Eki (+cUGAz).....	26
1.1.2.1.2.1.1.9. Addan Ad Yapım Eki (+cUK).....	26
1.1.2.1.2.1.1.10. Eylemden Ad Yapım Eki (-GU).....	26
1.1.2.1.2.1.1.11. Ortaç Eki (-dUk).....	26
1.1.2.1.2.1.2. Düz Ünlülü Ekler.....	26
1.1.2.1.2.1.2.1. Ayrılma Durum Eki.....	26
1.1.2.1.2.1.2.2. Belirtme Durum Eki.....	26
1.1.2.1.2.1.2.3. Araçlık/Birliktelik Durum Eki.....	26
1.1.2.1.2.1.2.4. Aitlik Eki.....	27
1.1.2.1.2.1.2.5. Addan Ad Yapım Eki (+IncI).....	27
1.1.2.1.2.1.2.6. Eylemden Ad Yapım Eki (-IcI).....	27
1.1.2.1.2.1.2.7. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki (-mİş).....	27
1.1.2.1.2.1.2.8. Gelecek Zaman Eki (-IsAr).....	27
1.1.2.1.2.1.2.9. Emir Kipi 2. Teklik Kişi Eki (ğıl/gil).....	27
1.1.2.1.3. Ünsüz Uyumları.....	27
1.1.2.1.4. Ünlü Değişmeleri.....	28
1.1.2.1.4.1. /i/ ~ /e/ Değişimi.....	28
1.1.2.1.4.1.1. /i/ Ünlüsünün Kullanıldığı Sözcükler.....	28
1.1.2.1.4.1.2. /e/ Ünlüsünün Kullanıldığı Sözcükler.....	28
1.1.2.1.4.2. /u/ ~ /ı/ Değişimi.....	29
1.1.2.1.4.2.1. /ı/ Ünlüsünün Kullanıldığı Sözcükler.....	29
1.1.2.1.4.3. /ü/ ~ /i/ Değişimi.....	29
1.1.2.1.4.3.1. /ü/ Ünlüsünün Kullanıldığı Sözcükler.....	29
1.1.2.1.4.4. Sözcük Başında Ünlü Türemesi.....	29
1.1.2.1.4.5. Ünlü Birleşmesi.....	29
1.1.3 Biçim Bilgisi Özellikleri.....	30
1.1.3.1. Yapım (Türetme) Ekleri.....	30
1.1.3.1.1. Addan Ad Yapan Yapım Ekleri.....	30
1.1.3.1.2. Addan Eylem Yapan Yapım Ekleri.....	31

1.1.3.1.3. Eylemden Eylem Yapan Yapım Ekleri.....	31
1.1.3.1.4. Eylemden Ad Yapan Yapım Ekleri.....	31
1.1.3.2. Çekim Ekleri.....	32
1.1.3.2.1. Ad Çekimi.....	32
1.1.3.2.1.1. Çokluk Eki.....	32
1.1.3.2.1.2. Ad Durum Ekleri.....	32
1.1.3.2.1.2.1. Yalın Durumu Eki.....	32
1.1.3.2.1.2.2. İlgi Durumu Eki.....	32
1.1.3.2.1.2.3. Yönelme Durumu Eki.....	33
1.1.3.2.1.2.4. Bulunma Durumu Eki.....	33
1.1.3.2.1.2.5. Ayrılma Durumu Eki.....	33
1.1.3.2.1.2.6. Yükleme Durumu Eki.....	33
1.1.3.2.1.2.7. Araçlık/Birliktelik Durumu Eki.....	33
1.1.3.2.1.2.8. Eşitlik Durumu Eki.....	33
1.1.3.2.1.2.9. Yön Gösterme Durumu Eki.....	34
1.1.3.2.1.3. İyelik Ekleri.....	34
1.1.3.2.1.3.1. 1. Teklik Kişi.....	34
1.1.3.2.1.3.2. 2. Teklik Kişi.....	34
1.1.3.2.1.3.3. 3. Teklik Kişi.....	34
1.1.3.2.1.3.4. 1. Çokluk Kişi.....	34
1.1.3.2.1.3.5. 2. Çokluk Kişi.....	34
1.1.3.2.1.3.6. 3. Çokluk Kişi.....	35
1.1.3.2.1.4. Aitlik Eki.....	35
1.1.3.2.2. Adıllar.....	35
1.1.3.2.2.1. Kişi Adılları.....	35
1.1.3.2.2.1.1. 1. Teklik Kişi.....	35
1.1.3.2.2.1.2. 2. Teklik Kişi.....	35
1.1.3.2.2.1.3. 3. Teklik Kişi.....	35
1.1.3.2.2.1.4. 1. Çokluk Kişi.....	35
1.1.3.2.2.1.5. 2. Çokluk Kişi.....	36
1.1.3.2.2.1.6. 3. Çokluk Kişi.....	35
1.1.3.2.2.2. İşaret Adılları.....	36
1.1.3.2.2.3. Soru Adılları.....	36

1.1.3.2.2.4. Dönüşlülük Adılları.....	36
1.1.3.2.2.5. Belirsizlik Adılları.....	36
1.1.3.2.3. Ön Adlar.....	37
1.1.3.2.3.1 Niteleme Ön Adları.....	37
1.1.3.2.3.2. Belirtme Ön Adları.....	37
1.1.3.2.3.2.1. İşaret Ön Adları.....	37
1.1.3.2.3.2.2. Soru Ön Adları.....	37
1.1.3.2.3.2.3. Belirsizlik Ön Adları.....	37
1.1.3.2.3.2.4. Sayı Ön Adları.....	38
1.1.3.2.3.2.4.1. Asıl Sayı Ön Adları.....	38
1.1.3.2.3.2.4.2. Sıra Sayı Ön Adları.....	38
1.1.3.2.3.2.4.3. Üleştirme Sayı Ön Adları.....	38
1.1.3.2.4. Belirteçler.....	38
1.1.3.2.4.1. Zaman Belirteçleri.....	38
1.1.3.2.4.2. Yer-Yön Belirteçleri.....	39
1.1.3.2.4.3. Durum Belirteçleri.....	40
1.1.3.2.4.4. Miktar Belirteçleri.....	40
1.1.3.2.4.5. Soru Belirteçleri.....	40
1.1.3.2.5. İlgeçler.....	41
1.1.3.2.5.1. Bağlama İlgeçleri.....	41
1.1.3.2.5.2. Kuvvetlendirme İlgeçleri.....	41
1.1.3.2.5.3. Çekim İlgeçleri.....	42
1.1.3.2.5.4. Karşılaştırma İlgeçleri.....	42
1.1.3.2.5.5. Gösterme İlgeçleri.....	42
1.1.3.2.5.6. Uyarı İlgeçleri.....	43
1.1.3.2.5.7. Seslenme-Ünlem İlgeçleri.....	43
1.1.3.3. Eylemler.....	43
1.1.3.3.1. Kişi Ekleri.....	43
1.1.3.3.1.1. Adıl Kökenli Kişi Ekleri.....	43
1.1.3.3.1.2. İyelik Eki Kökenli Kişi Ekleri.....	44
1.1.3.3.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Kişi Ekleri.....	45
1.1.3.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	45
1.1.3.3.2.1. Bildirme/Haber Kipi Ekleri.....	45

1.1.3.3.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman.....	45
1.1.3.3.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	46
1.1.3.3.2.1.3. Geniş Zaman.....	47
1.1.3.3.2.1.4. Şimdiki Zaman.....	48
1.1.3.3.2.1.5. Gelecek Zaman.....	48
1.1.3.3.2.2. Tasarlama/Dilek Kipleri.....	48
1.1.3.3.2.2.1. Emir Kipi.....	48
1.1.3.3.2.2.2. Dilek Şart Kipi.....	49
1.1.3.3.2.2.3. İstek Kipi.....	50
1.1.3.3.2.2.4. Gereklilik Kipi.....	50
1.1.3.3.3. Birleşik Zaman Çekimleri.....	51
1.1.3.3.3.1. Hikâye Birleşik Çeklimi.....	51
1.1.3.3.3.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	51
1.1.3.3.3.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi.....	51
1.1.3.3.3.1.3. Şart Kipinin Hikâyesi.....	52
1.1.3.3.3.1.4. İstek Kipinin Hikâyesi.....	52
1.1.3.3.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi.....	52
1.1.3.3.3.3. Şart Birleşik Çekimi.....	52
1.1.3.3.3.3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı.....	52
1.1.3.3.3.3.2. Geniş Zamanın Şartı.....	52
1.1.3.3.3.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı.....	53
1.1.3.3.4. Soru Eki.....	53
1.1.3.3.5. Eylemsiler.....	53
1.1.3.3.5.1. Ortaç Ekleri.....	53
1.1.3.3.5.2. Ulaç Ekleri.....	53
1.1.3.3.5.3. Ad Eylem Ekleri.....	54
1.2. İKTİDAR FELSEFESİ BAKIMINDAN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ.....	55
1.2.1. Söylem ve Söylem Çözümlemesi.....	56
1.2.2. İktidar Kavramı, İktidar Felsefesi ve Tarihsel Bağlam.....	66
1.2.3. Gencine-i Adalet'in İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi.....	80
1.2.3.1. Üstsöylem.....	81
1.2.3.2. İktidar Aracı Niteliğiyle İdeoloji.....	82
1.2.3.3. İktidarın Denetim Aracı Niteliğiyle Panopticon.....	85

1.2.3.4. İktidar Aracı Niteliğiyle Bilgi.....	87
1.2.3.5. İktidar Aracı Niteliğiyle Söylemsel Dil İşletimi.....	93
1.2.3.6. İktidar Uygulayıcısı Niteliğiyle Çoban Biyo-İktidar Kurgusu.....	94
1.2.3.7. İktidar Aracı Niteliğiyle Somut Toplumsal Gücün Nicel ve Nitel Değeri.....	97
1.2.3.8. İktidar Aracı ve Üstsöylem Niteliğiyle Adalet Söylemi.....	99
1.2.3.9. İktidar Aracı Niteliğiyle Kanun.....	103
1.2.3.10. İktidarın Temel Varlık Alanı Niteliğiyle Özne ve Özellikleri.....	105
SONUÇ.....	118

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

METİN.....	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENCİNE-İ ADALET SÖZLÜKÇESİ

GENCİNE-İ ADALET SÖZLÜKÇESİ.....	517
KAYNAKLAR	604
ÖZGEÇMİŞ.....	614

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.....	20
Tablo 2.....	21
Tablo 3.....	21
Tablo 4.....	22
Tablo 5.....	22
Tablo 6.....	22

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

anat.	: Anatomi.
Ar.	: Arapça.
Ar.+Far.	: Arapça ve Farsça biçimbirimlerin eklemesiyle oluşmuş yapı.
Ar.+T.	: Arapça ve Türkçe biçimbirimlerin eklemesiyle oluşmuş yapı.
Arn.	: Arnavutça.
ask.	: Askeriye.
astr.	: Astronomi.
bkz.	: Bakınız.
bot.	: Botanik.
cm.	: Santimetre.
den.	: Denizcilik.
ed.	: Edebiyat.
Far.	: Farsça.
Far.+Ar.	: Farsça ve Arapça biçimbirimlerin eklemesiyle oluşmuş yapı.
gr.	: Gramer.
hek.	: Hekimlik.
huk.	: Hukuk.
İt.	: İtalyanca.
jeol.	: Jeoloji.
man.	: Mantık.

- mec. : Mecaz.
- müz. : Müzik.
- tas. : Tasavvuf.
- T. : Türkçe.
- vb. : Ve benzeri.
- [] : Metinde yazılmamış olan ancak bağlamdan hareketle tarafımızca eklenen ifade.
- [...] : Eserdeki tahribattan dolayı okunamayan ifade.
- (...) : Asıl metinde derkenar nitelikli olan ve bağlamdan hareketle eklenen ifade.

GİRİŞ

Bu tez, yaklaşık yediyüz yıl süren bir cihan devletinden geriye kalan yazılı kültür ve düşünce tarihini barındıran, muazzam bir hazineye ait el yazması eser üzerine konumlanmıştır. Bu eser; Kâtibî tarafından 17. yüzyılda yazılan Gencine-i Adalet adlı eserdir. Biz, bu çalışmada Gencine-i Adalet'in dilbilgisi ve söylem özelliklerini incelemeye ve belirlemeye çalıştık.

Tezimiz, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, incelemelerimizden oluşmaktadır ve bu bölüm de kendi içerisinde iki alt bölümden oluşmuştur. Birinci bölümün ilk kısmında önce eserin yazım özellikleri ve ses bilgisi özellikleri, daha sonra biçim bilgisi özellikleri asıl metne dayalı örneklerden dayanak alınarak belirtilmiştir. Yazım özellikleri gösterilirken, eserde kullanılan asıl yazılar da sunulmuştur. Ses ve biçim bilgisi özellikleri belirlenirken yeterli sayıda örnek vermeye çalışılmıştır. İnceleme bölümünün ikinci kısmında Gencine-i Adalet'in, iktidar felsefesi bakımından söylem çözümlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Disiplinler arası özelliğe de sahip olmasına karşın çalışmamızın bilimsel omurgasını dilbilimin oluşturduğunu belirtmeliyiz. Tezimizin bu kısmında, toplumsal özellikleri ve ülküsel devlet yönetimi kurgusuyla iktidar kavramının çok yönlü özelliklerini barındıran tarihsel bir metin; gerek iktidar felsefesi, gerek söylem çözümlemesi alanlarındaki öncü görüşlerin sahibi Michel Foucault'un kurgusu ve yöntemi ile söylem çözümlemesine tâbi tutulmuştur. Öncelikle iktidar kavramı ve iktidar felsefesi ile söylem kavramı ve söylem çözümlemesi üzerine teorik bilgi verilmiş ve bu bilgilere bağlı olarak işletilen kurgu ve yöntem felsefe ve dilbilimin kesişim alanı içerisinde tanıtılmıştır. Ardından, uygulamalara geçilen alt bölümde, Gencine-i Adalet'den dayanak alınarak iktidar felsefesinin temel birimlerine dayalı söylem çözümlenmeleri gerçekleştirilmiştir. İnceleme bölümünün sonunda gerek dilbilgisi özelliklerinden gerek söylem çözümlemesi çalışmamızdan çıkardığımız sonuçlar ortaya konulmuştur.

İkinci bölüm, Gencine-i Adâlet'in yeni harfli Türk çeviri yazısına aktarımından oluşmaktadır. İlk bölümde okumalarımız, "Times Turkish Transcription" karakteriyle yazıya aktarılmıştır. Arapça ve Farsça ifadeler ise, eserin hattını da sunabilmek adına ilgili fotoğraf dosyalarından aktarılarak asıl halleri ile verilmiştir. Tahrip olmuş kimi

sayfalardaki yazıları gösterebilmek için ise, bilgisayara dayalı fotoğraf programları aracılığıyla yazıların renklendirilmiş biçimleri kullanılmıştır. Metin içerisinde bulunan Arapça ve Farsça ifadeler, dipnotlar aracılığıyla Türkçeye aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde; Kâtibî'nin birikimine ve biçimine bağlı olarak, zengin bir dil varlığına sahip olduğunu düşündüğümüz esere ilişkin sözlük olarak hazırladığımız Gencine-i Adalet Sözlükçesi, eserin anlamlandırılmasına ve son bölümlerdeki değerlendirmelere ulaşılabilmesine katkı sağlama amacıyla oluşturulmuş ve sözlükte, madde başlarında sözcüklerin hangi dillere ait oldukları da belirtilmiştir.

Gencine-i Adalet, 17. yüzyıl Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye'sinde yazılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Türk kültür evrenine yönelik bağlılığını Türk kültür sanat ve düşünce tarihine önemli hizmetleri Selçuklu Devleti ile karşılaştıran Semiha Ayverdi, bu konuda padişah isimlerine bakarak dahi Osmanlı Devletinin, Türk kimliğini Selçuklu Devleti'ne oranla daha çok benimsediği yargısına ulaşabilmektedir¹. Osmanlı devlet içerisindeki Arap ve Acem unsurlarının, devletin kuruluşu sırasında Selçuklu devlet erkânının katılımı ile içeriye sızdıklarını belirten Ayverdi'nin görüşleri Türk kültürünün, devlet yapısındaki temel kültür evreni olduğu yönündedir. Gencine-i Adalet'in niteliği, yazılış amacı ve yazarının özelliği Ayverdi'nin belirtilen görüşünü destekler niteliktedir. Nitekim padişaha önerilerde bulunan ve yol gösterici özelliğe sahip bu siyasetnâme, dış kaynaklı bir eserin çevirisi yoluyla değil, halk kültürü geleneği içerisinde gelen biri tarafından telif nitelikli bir eser yoluyla yazılmıştır.

Siyasetnâmelerin genel niteliği doğrultusunda öğretisel yönü öne çıkan Gencine-i Adâlet'te de ifade edildiği üzere salıkların çoğunun dayanağı dinsel niteliklidir. Bunu Osmanlı Devleti'nin hilafeti devralmasıyla ilişkilendirebiliriz.

“Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethederek son Abbasî halifesini ortadan kaldırması ve Mekke, Medine ve Kudüs gibi İslâmın en önemli üç kutsal yerini, Sultanların egemenliğine sokması, Osmanlı hanedanının hilafet iddiasını pekiştirmiştir. Bu odadaki [Has Oda] kutsal eşyalar da, bu iddiayı desteklemekteydi. 17. yüzyılın başlarında Sultan I. Ahmed'in saray imamı Mustafa Sâfi, ‘beytü'l-hilâfe’ diye söz ettiği Has

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayverdi 1999.

Oda’da hâne-i taht içinde saklanan kutsal emanetlerin bilinen en eski betimlemesini yapmıştır. Ayrıca 1611’de onarılan Mekke ve Medine’den getirilen yeni kutsal eşyanın listesini de vermektedir. Bunlar, altından yapılmış olanıyla değiştirilmiş olan Kâbe’nin gümüş yağmur oluğu, yine dayanıksızlaştığı için Kâbe’nin duvarından çıkarılmış bir ahşap parçasından yapılmış bir âsâ, ve Medine’de Hz. Muhammed’in türbesinden yerine büyük bir elmaslı mücevher yerleştirilerek alınan incilerle bezeli bir altın levhadır. I. Ahmed döneminden önce Has Oda biriminin taht odasında korunan kutsal emanetler, altın işlemeli kumaşlara sarılmış ve ‘taht-ı saâdet’in yanında yüksek bir rafa altın yaldızlı bir kutuya konmuş Peygamber’in hırkası, yine tahtın yakınındaki duvarlara asılı olan sancağı, kılıcı ve yayıyla ilk dört halifenin kılıçlarından oluşuyordu (Necipoğlu, 2007: 195)”.

Gerek devlet yönetimini yönetimi gerekse toplumsal işleyişi belirleyen tek ölçütün dinsel bildirimler olmadığı da gözardı edilmemesi gereken, bilinen bir gerçekliktir. Selim Deringil, Yıldız arşivinde Cevdet Paşa’nın evrakı arasında bulunan bir vesikadan şu alıntıyı yaparak, halifelikle bütünlenen Osmanlı Devleti’nin iktidar kaynağını belirtmiş olur:

“Devlet-i Aliyye Yavuz Sultan Selim zamanından berü Hilâfet-i Seniyyeyi haiz olduğuna nazaran din üzerine müesses bir devlet-i azîmdir. Lâkin andan evveli bu devleti tesis edenler Türk oldukları cihetle hakikat-i halde bir Devlet-i Türkiye’dir. Ve ibtida bu devleti teşkil eden Âl-i Osman olduğu cihetle Devlet-i Aliyye dört esas üzre mebnî bir heyet demek olur. Yani hükümdarı Osmanî ve hükümeti Türkiye ve dini İslâm ve payitahtı İstanbul’dur. Bu dört esasdan hangisine zaaf gelirse bina-i devletin dört direğinden biri sakatlanmış olur (Deringil 2007: 214-215)”.

Belirtilen iktidar yapısının güçlülüğünün herşeyden önce gelişmiş ve toplumun her alanına yayılmış kültürel birikime bağlı olduğu eserimizde yer alan bilgilerle de desteklenmektedir.

Siyasetnâme özelliğine sahip eserde hukuk kavramı önemli anlamsal vurgu alanlarından. Eserin yazıldığı tarihsel bağlamla desteklendiği üzere, Osmanlı Devleti’nde şer’î ve örfî alt başlıklarıyla değerlendirilen hukuk sisteminin yanı sıra geleneklerin, göreneklerin, törenin de düzenleyicilikleri yönüyle hukuksal özellikleri bulunduğunu belirtebiliriz.

“Devlet kurucu belli başlı Türk hükümdarlarının bir kanunnâme çıkarmış olması bir rastlantı değildir. Eski Türk geleneklerini kuvvetle yansıtan eski Osmanlı rivâyetlerine göre, Osman Gâzi, bağımsızlığını ilân ettikten sonra kanunlar koymuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun gerçek kurucusu Fâtih Sultan Mehmed biri reâyâ için, biri devlet

teşkilâtı için iki kanunnâme çıkarmıştır. Nihayet imparatorluğu bir cihan imparatorluğu durumuna getiren Kanunî Sultan Süleyman bir kanunnâme yaymıştır. Bu kanunnâmeler, sırf sultanın iradesine dayanan kanunlar mecmuası, yasadır ve Şeriatla bir ilgisi yoktur; başka deyimle, ancak Türk devlet geleneğinin bir uzantısı sayılmalıdır (İnalçık 2000b: 167)”.

Eserin sunulduğu kişi olan Sultan I. Ahmed’in de kanunnâme yayımlattığı bilinmektedir. Bu özellikleri ile Gencine-i Adalet’in içeriğinin belirtilen önkurgumuza uygun olduğunu ifade edebiliriz. Bu tarihsel metne dayalı olan tezimizde, çağdaş dilbilim çalışmaları içerisinde söylem çözümlemesi üzerine odaklanmamızın doğasını, söylemi toplumsal bağlamın odağı olarak gören anlayış oluşturmaktadır. Belirtilen doğrultudaki işlevsel ve anlamsal çözümlemeyi de beraberinde bulundurma amacımız; anlamsal derinliği olan, felsefi arka planı bulunan, toplumsal özellikleri içeren bir esere ulaşmamızı zorunlu kılmaktaydı. Doktora tezimize yönelik belirlediğimiz çalışma taslağı başta dilbilim olmak üzere, felsefe, tarih, din bilimi, sosyoloji ve antropoloji bilim dallarından yararlanmamızı da zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda ‘Adaletin Hazinesi’ adıyla Türkiye Türkçesine aktarabileceğimiz, iktidar kavramı üzerine farklı boyutlarda irdelemeleri, örnekleri barındıran Gencine-i Adalet adlı eseri incelemeye ve değerlendirmeye karar verdik.

Kâtibi ve Gencine-i Adalet:

Hakkında, sınırlı düzeyde bilgi edinebildiğimiz, 17. yüzyıl halk şairi Kâtibi hakkında Sadettin Nüzhet; “*Kâtibi’nin az çok tahsilli olduğu muhakkaktır. Tasavvufî – Ahlâkî bir takım mefhumları şiirlerinde pek yerinde kullanabilmesi bunu gösterir (Nüzhet, 1933: XV)”*. bilgisini aktarmaktadır. Şair hakkındaki bilgilerin azlığına vurgu yapan Mehmed Fuad Köprülü ise şu ifadeleri kullanmıştır:

“IV. Murad hakkındaki medhiye ve mersiye mahiyetinde bazı şiirleri, sonra Evliya Çelebi’nin ifadesi, muassırlarının manzumelerinde tesadüf edilen bazı kayıtlar, zamanını kat’i olarak anlatmakla beraber, hayatı hakkında bize fazla bir şey öğretmiyor. (...)Aruz ile yazdığı bazı mahdut manzumelerde hiçbir muvaffakiyet göstermemekle beraber, hece ile yazdığı koşma ve semai’leri, klasik edebiyata büsbütün yabancı olmadığını anlatıyor. Lisanının, o devir saz şairlerinde umumiyetle gördüğümüz fena bir temayül neticesi olarak, lüzumsuz yabancı unsurlarla ve hatta yabancı terkiplerle saffeti bozulmuş olmasına rağmen, hece vezninin tekniğine çok iyi vakıf olduğunu görüyoruz. Fakat, devrinin bu gibi müşterek kusurlarından kurtulmamış olmakla beraber, şiirlerinde kuvvetli bir lirizm, ince bir hassasiyet, deruni bir ahenk

mevcuttur. Halk edebiyatından aldığı unsurları, adeta tazeleştirerek, şahsileştirerek, büyük bir muvaffakiyetle kullanmıştır (Köprülü 1962: 123-124)”.

Evliya Çelebi'nin Seyehatname'sinde de adı geçen Kâtibî'ye ilişkin en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren Sadettin Nüzhet de Köprülü gibi, Kâtibî'nin, IV. Murad'ın çevresinde yer edinmiş olabileceği yönünde güçlü belirtiler bulunduğunu ifade etmektedir. Şairin, bir şiirinden hareketle IV. Murad'ın Bağdad Seferi'ne (1638) katıldığı bilgisine ulaşılabilmektedir². Bizim savımız; Kâtibî'nin, saray çevresinde yer edinişinin temelini IV. Murad'a yönelik yazmış olduğu birkaç şiirden önce, IV. Murad'ın babası olan I. Ahmed Han'a sunduğu Gencine-i Adalet adlı siyasetnâmeden kaynaklandığı üzerinedir. Kendisinden önce belirlenen birkaç şiiri de ekleyerek Kâtibî'nin tüm şiirlerini bir kitapta toplayan Sadettin Nüzhet'in çalışmasında, Gencine-i Adalet'te yer alan manzumeler bulunmamaktadır. Bu doğrultuda Gencine-i Adalet'te yer alan eserleri, Kâtibî'nin bu güne dek ortaya çıkarılmamış şiirleri olarak ele alınabileceğini düşünmekteyiz. Sadettin Nüzhet, konuya ilişkin şu ifadeleri de kullanmıştır:

“Aruz vezniyle vücuda getirdiği manzumelere nazaran Şair'e kıymet vermek imkânsızdır. Lüzumsuz birtakım imale ve zihafklar yapan, aynı zamanda kelimelerin aslî bünyelerini büsbütün değiştiren Kâtibî'nin aruz vezninde muvaffak olmadığını katiyetle söyleyebiliriz. Onun klasik edebiyat tesiri altında kaldığı muhakkak olmakla beraber bu taklidlerinde hiçbir fevkaladelik gösterememiştir. Kâtibî'ye asıl kıymet verdirecek eserleri Hece vezniyle vücuda getirdiği Koşma ve Semaîlerdir. Gerçi Şair bu nevi eserlerinde de bazı ecnebi lûgatlar ve terkipler kullanmamış değildir. Fakat buna rağmen onun bu eserlerinde şahsî bir üslûp ve mümtaziyet göze çarpmaktadır (Nüzhet 1933: XVII-XIX)”.

Kâtibî hakkında ortaya konmuş olan bilgiler de Kâtibî'nin divanında yer alan şiirler de, aynı dönemde Gencine-i Adalet'in yazarı olan Kâtibî'nin aynı kişi olduğu kanısına ulaşmamıza olanak sağlamıştır. Böylelikle halk şairlerinin, padişahların etrafında salt şiir, sanat meclislerinde bulunmak amacıyla bulunmadıkları, bilgelikleri doğrultusunda Osmanlı padişahlarına tarihsel dayanakları olan didaktik eserler de sundukları, kanıtlanmıştır. Ayrıca, 17. yüzyılın önemli saz şairlerinden olan Kâtibî'nin, “Divan Edebiyatı”nın etkisinde kalarak aruza dayalı şiirler de yazdığını ama bu konuda

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Nüzhet 1933.

pek de hünerli olmadığını, ve şairin bilinen tek mensur eserinin de Gencine-i Adalet adlı siyasetnâme olduğunu öne sürebiliriz.

Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğunda, eserin yaşamı hakkında fazla bilgiye ulaşamadığımız Kâtibî tarafından telif edildiğinin, 162b'deki manzumeden anlaşıldığı bildirilmektedir. Biz, 162b'de böyle bir manzume bulamadık. 164a, 167a, 172a, 175b, 178a'da da manzumeler bulunmasına karşın, müellife ilişkin bilgi içeren manzumeler 172b'de ve 176a'da yer almaktadır. Kâtibî mahlası ise eserin 172a sayfasının onaltıncı satırında ve 175b'nin onsekizinci satırında kullanılmıştır. Kâtibî'nin aruzu ustalıkla kullanmadığını, bir kusur olarak da değerlendirilebilecek olan imâlelerin ve zihafaların sık kullanımını, eserimizde bulunan manzumelerde gözlemleyebilmekteyiz. Yazarın kullandığı mahlasla da ifade edilmeye çalışıldığı üzere, Gencine-i Adalet'in içeriğini dayanak alarak Kâtibî'nin önemli bir bilgi birikimine sahip olduğunu belirtebiliriz. Eserde Arapça ve Farsçanın kullanılışının yanı sıra, yöresel nitelikli ve arkaik özellikli birçok Türkçe sözcük de bulunmaktadır. Mensur ve manzum ifadelerde işletilen biçem, Kâtibî'nin 17. yüzyıl halk şairi olabileceği kanısına ulaşmamıza uç vermiştir. Nitekim belirtilen biçem Kâtibî'nin divanındaki özelliklerle örtüşmektedir.

Gencine-i Adâlet, 1603-1617 yılları arası Osmanlı Devleti Padişahı Sultan 1. Ahmed'e sunulmuştur. Bu bilgi, eserin 005a kodlu sayfasında belirtilmiştir. 17. yüzyılda Kâtibî tarafından yazılmış olan eser hakkında yalnızca Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu'ndan bilgi edinebildik. Gencine-i Adalet, Topkapı Sarayı Müzesi, I. Ahmed Yazma Eserler Kitaplığı'nda Bağdat 348 envanter numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Babasının ölümü sonucu henüz 14 yaşındayken tahta çıkmasına karşın, yenileşme hareketlerinin ve isyanların yoğunluk kazandığı bir dönemde adaletli oluşuyla öne çıkan ve kudretli bir yönetim gösteren Sultan 1. Ahmed Han'a sunulmuş olan Gencine-i Adalet, dönemin devlet ve devleti var eden toplum yapısına ilişkin bilgileri tarihsel dayanaklarıyla, edimsel ve edinçsel boyutta, iktidar ülküsüne dayalı olarak sunmaktadır. Eser, genellikle ilmiye sınıfı arasında kullanılmış bulunan talik hatla yazılmıştır. Aharlı elvan kağıt üzerine, birkaç satırlık istisnası bulunmakla birlikte hareke kullanılmadan yazılmış bulunan eserin cetvelleri yaldızlıdır. 215 mm. boyundaki ve 133 mm. boyundaki Gencine-i Adalet, yine istisnai nitelikli olarak

değerlendirdiğimiz 074a ve 074b sayfaları dışında, sayfada 21 satır barındıran mensur bir eserdir. Belirtmiş olduğumuz iki sayfada ise 22 satır bulunmaktadır. Toplam 360 sayfalık, telif eser niteliğindeki Gencine-i Adalet'in, tek nüsha olduğunu belirtebiliriz. Eserin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Bölümü'nde sonradan kopya edilmiş 24 varaklık bir kısmının bulunduğu tarafımızca belirlenmiştir. Tam nüsha özelliği taşımamakla birlikte belirtilen el yazmasının yazıldığı yıl ise bilinmemektedir.

Gencine-i Adalet, belirtmiş olduğumuz üzere tarihte adaleti ile tanınan I. Ahmed Han'a sunulmuş, siyer ve ahlâk-ı müluk özelliklerine sahip siyasetname niteliği ile öne çıkan bir telif eserdir. Yusuf Has Hacib'in yazdığı, Türk Edebiyatı'nın ilk siyasetnâmesi özelliğine sahip Kutadgu Bilig'in ardından, çeviriler aracılığıyla da geliştirilen siyasetnamelerin telifinde, Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminden sonra belirgin bir artış gözlenmektedir³. Eserde, Osmanlı devlet yapısına, kurumlarına ve onların işleyişine ilişkin, önemli olduğunu düşündüğümüz, bilgiler bulunmaktadır. Bir edebi tür olan siyasetnâmelerde, devlet yönetimine ilişkin çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Ayet, hadis ve kıssaların sıklıkla işletildiği siyasetnamelerin genel ve temel özelliği gereği, öğretisel yönü öne çıkmaktadır. Öğretisel yönü önce çıkan Gencine-i Adalet'te; asıl öğretiyi, adalet aracılığıyla ülküsel iktidarın konumlanması ve ona ulaşabilmenin yolları oluşturmaktadır. Nitekim, "*Hükümdarın mutlak hakimiyetine dayanan Osmanlı patrimonyal devlet sisteminde otorite sahibinin halka adaleti, kuvvetlinin zayıfa karşı zulmünü ve yolsuzluklarını önleme anlamında anlaşılan bir adalet hükümdarın en önemli görevi sayılır* (İnalçık 2000b: 164)". El yazması eserimizde de adaletin gerekliliği ve erdemi farklı örneklerle dayalı olarak sunulmaktadır. Nitekim devlet adamlarına yol gösterme ve önerilerde bulunma amacıyla yazılan siyasetnâmeler genellikle teorik özelliklere sahiptirler. Ancak yazarının halk edebiyatı geleneği içerisinden gelişine koşut olarak halk hikâyeciliği özelliklerini yansıtan anlatım özelliği ile Gencine-i Adalet'in dört ana bölümünden birisi tamamen geçmişteki uygulamalara ayrılmıştır. Eserin bu bölümünde, diğer bölümlere göre daha duru bir Türkçenin kullanıldığını ve hikâyelere dayalı örneklendirmelerde Arapça ve Farsça kökenli dil işletiminin azalarak ifadelerin rahatlıkla anlaşılabilirdiğini belirtebiliriz. Ancak 17. yüzyıl

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Uğur 2001.

halk şairlerinin genel eğilimine paralel olarak Kâtibî'nin bu bölümde yer alan manzumelerinde heceyi değil de aruzu ölçü birimi olarak kullanmasını, kendisinin divan edebiyatına yönelik yetkinliğini yansıtmaya çabası ile açıklayabiliriz.

Gencine-i Adalet, dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler ve alt bölümleri aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- I. : Bu ana bölümde, genel olarak, iman ehli olarak kurgulanan yöneticilerin ülküsel özellikleri belirtilmektedir.
- I.I. : Alt bölümlerden ilki, iman ve Allah korkusu üzerinedir.
- I.II. : Hükümdarlık yolu ve hüküm ehli olmak üzerinedir.
- I.III. : İmaret hükümleri, halkın haklarına saygı gösterme, adaletin gerekliliği, memleketin barışı üzerinedir.
- I.IV. : Vezirlerin, nâiblerin ve kalem ehillerinin ülküsel yoluna ilişkindir.
- I.V. : Müftülerin, kadıların ve müzekkirlerin ülküsel yolu ifade edilmektedir.
- I.VI. : Şehre, memlekete yönelik alınması gerekli önlemler belirtilmektedir.
- I.VII. : Halk arasındaki alışkanlıkların ve âdetlerin dinsel ve toplumsal yöndeki olumlulukları ifade edilmektedir.
- I.VIII. : Tanrı ve kula göre doğru ve adil olan hususlar ile yasaklanan hususlar ifade edilmiştir.
- I.IX. : Zulüm ve zalimlik üzerinedir.
- I.X. : Gelişime bağlı çalışmalardaki önemli bir engel olan kibrin karşısında alçakgönüllülüğün niteliğine ilişkindir.
- I.XI. : İyi ahlak ve güzel huyluluk belirtilmektedir.
- I.XII. : Mânevi saltanatın yorumlanması, insanın hilafetinin sırları, manevi unsurların yönetiminin niteliği ile maddi yapının sorunları karşısında manen kurtuluşa ulaşma üzerinedir.
- II. : Bu ana bölümde, genel olarak, Bedir Savaşı şehitlerinin faziletleri anlatılmaktadır.
- II.I. : Cihad kavramı üzerinedir.
- II.II. : Padişahlara ve serdarlara gerekli olduğu belirtilen hukuk kavramı üzerinedir.
- II.III. : Hz. Ali ve ahdnâme üzerinedir.

- III. : Üçüncü ana bölüm, çoğu siyasetnamede alıntılanan, Lütfi Paşa'nın Asafnâme adlı eseri üzerinedir
- III.I. : Padişah ile vezir-i âzam arasındaki özel iletişime ve gizliliğe ilişkindir.
- III.II. : Sefer sırasında mühimmatın sağlanması ve korunması üzerinedir.
- III.III. : Hazinesinin korunması ve doğru kullanılması üzerinedir.
- III.IV. : Halkın durumuna ilişkin bilgi içermektedir.
- IV. : Adalet üzerine kurgulanmış ülküsel iktidar yapısını destekleyici nitelikleri ile, önceki padişahların uyguladıkları adaletli tavırlar, hikayelere dayalı olarak ifade edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM İNCELEME

1.1. DİLBİLGİSİ ÖZELLİKLERİ:

1.1.1. Yazım Özellikleri:

Metin içi söz varlığının işletiminde eşyaylımlık görülmeyen Gencine²-i ‘Adālet(G.A.)’te, yazım özellikleri için de bu tutarsızlık geçerlidir. Kimi biçimbirimlerin yazımındaki farklılıklar metnimizde de gözlemlenebilmektedir. Yazımdaki tutarsızlıklar kimi zaman aynı sayfadaki, hâttâ aynı satırdaki bir sözcüğün iki farklı işletiminde farklı işaretlerle yazılarak gözlemlenebilmektedir. G.A.’da kullanılan;

بيني آدمک بدني بر حاله انتقال ابتدا و کي کبي
خوي و خلتي دخی بر قرار دکدر البته بر خاندن بر حاله

(*benī ādemūñ bedeni bir hālden bir hāle intiḳāl itdūgi gibi huyı ve haşleti daḫı bir qarār degildür elbetde bir hālden bir hāle*; 142a/16-17),

ددي پير آورين ديدى دخی شاهک اوزنگوسن طوتوب

(*dedi pir alurın didi daḫı şāhuñ üzengüsin tutup*; 147a/16),

همان کچدی بر کوپری ایدنی انجق قری کوپرو باشنده ملک

(*hemān geçidi bir köpri idi ancaḳ qarı köprü başında melik*; 152b/12) ifadelerinin yazımı savımızın dayanağı özelliği taşımaktadır.

Osmanlı Türkçesi başlangıç dönemine ait eserde; sözcüklerde kullanılan bütün ünlülerin yazılmaması, kalın sıralı ünlülerin işletildiği sözcüklerde /s/’nin “ص” ile gösterilmesi, art damak ünsüzü olan [ñ]’nin tek harf ile gösterilmesi gibi Arap ve Fars yazım kurallarının işletimi de gözlemlenebilmektedir.

Genel itibarıyla harekesiz bir metin özelliğine sahip olan G.A.'da hareketler; nâdiren anlam karmaşasını ortadan kaldırmak ve ses özelliğini belirtmek için Türkçe ifadelerde, sadece ses işletimini doğru karşılamak için de Arapça ifadelerde kullanılmıştır. Dolayısıyla ünlülerin yazım özeliğine ilişkin hareketli kullanımların bulunmadığını belirtebiliriz.

1.1.1.1. Noktalama İşaretleri:

G.A.'da noktalama işaretleri içerisinde nokta ve virgül kullanılmıştır. Noktalama işaretleri, eserin yazarı (müellifi) olan Kâtibî tarafından, farklı (kırmızı) mürekkep ile yapılmıştır. Ayrıca çoğunluğu başlık işlevi taşıyan vurgulanan sözcükler ya da sözcük öbekleri de kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metnin Türk çeviri yazısına aktarıldığı bölümde, kırmızı renkle verdiğimiz unsurlar ana metnin biçim özelliklerini de gösterebilme amacından kaynaklanmaktadır. G.A.'da nokta ve virgül kullanımı genellikle sözce içi vurguyu belirtme amacıyla işletilmiştir.

“‘arż-ı ‘ālāsı meşmül-ı kudret-i bî hem-tāsıdur, zāt-ı ‘adîmu’l ‘adîli kudret ü ‘azâmet hasebi ile ‘arşa fâik ü ‘âli, ve mecmû‘-ı arş u gayr-ı ‘arş-ı berdâste’-i kudret-i zāt-ı müte‘âlidür ve kibriyâyı ve rif’ata ve ulüvv ü ‘azâmetinüñ ‘arşa nisbeti hemân serâyâ nisbetine benzerdür, ve ‘arş-ı hatîr u taht-ı, şerâyı haķîrün kemâl-i fevķıyyeti ihâtasına nisbeti beraberdür, ‘ilmi cümle’-yi eşyâyâ muhîtdür, gerek mürekkeb ve gerek basîtdür. ‘arşdan şerâyâ varınca, felek-i a’lâdan kürre’-i ğabrâyâ irince. her ne varısa ‘ilminden hâric olmaz, (008a/13-21)”

“edâ’-yı hūķūklarında ğuşış ve sa’y lāzım u münāsibdür, eger anlaruñ huşuşunda taķşîr revâ vü lâyıķ ola, mūcib taķşîr edâ’-yı hūķūķ sâ’ir ğalâyıķ ola, lâ-cerem ecmâ‘-ı aşķâb hidâyet-i nisâb, ve ittifâķ-ı urret-i tahire’ ve alâ cenâb. şöyle taķrîr pezîr oldı ki. (028b/17-21)”

“‘ibret nümâ yetmez midür. baķâyâ-yı ‘umrân cebâbire’-yi rüm. mağall-i naşîhat degil midür. beķa‘-ı ‘âmire’-yi zulme’-yi meyšüm. ki ‘imâret-i dünyâyâ meşğül

olduñ, mektubum irişince saña bil ki ma‘zül olduñ, fermân-ı kazâ haber yânim bunuñ üzerinedür ki, dımışka gidesin, (030b/11-15)”

Nokta ve virgül; seci özelliğine sahip sesleri vurgulama ve anlamsal odak noktalarını belirginleştirme işlevi ile de kullanılmıştır.

“ikinci tâ’ife ‘âlimlerdür ki dili ‘âlim ve gönli câhil ola, ve anuñ gönlinde havf u hayâ olmaya haqqdan ve ‘ilm öğrenib neşr itmekile niyyeti âhiret şevâbını ve haqq kurbetini taşıl itmek olmaya bil ki ğarażı câh u mâl u halk kıatında maqbûl olmağ ola. pes dürlü ‘ilmleri tetebbu‘ eyleye, lâ cerem anuñ üzerine hevâ ğâlib olup ‘ilmi hevâsına tâbi‘ ola, ve her ne işlerise hevâyıla işleye ve ‘ilmiyile ‘amel itmeye, ve ‘ulemâ’yı müttakî üzerine hased ide, ve anlaruñ ardına düşüp anlara iftirâ eyleye, ve bağs mağâmında cedel ide ve incide ve sözi bî tevcîh söyleye. ve haqq söze boyun virmeye, dilegi bu ki haqqı bâtil kıla, ve bâtili haqq şüretinde göstere ve kendünüñ fazlın izhâr eyleye. (066b/06-16)”

Metnin genelinin yanı sıra yukarıdaki örnekte de gözlemlenebileceği üzere nokta ile virgül arasında bir işlev farklılığı bulunmamaktadır. G.A.’da noktalama işaretlerinin, belirtilen işlevsel kullanımının yanında herhangi bir işleve sahip olmadığını düşündüğümüz, yanlış kullanımları da görülmektedir. “*mevâ‘iz-i dilpezir.leri*” (030a/11), “*rızâ vü cevâz gösterenler, ol ma‘aşiyi irtikâb idenler, mişâlî cezâ, ve ‘uğubete sezâ. vü münâsiblerdür.*(081a/04-05)” örnekleri, noktalama işaretlerinin işlevsiz kullanımını kanıtlamaktadır. Ayrıca, noktalama işaretlerinin 041a-053b ve 112a-159b sayfaları arasında hiç kullanılmaması, yazarın noktalama işaretlerinin kullanımındaki genel tutarsızlığını destekleyici bir özelliktir.

1.1.1.2. Harekeler:

Metnin okunması aşamasında, farklı okunabilecek sözcüklerde, ilgili sözcüğe ilişkin, ya ünlü sesin gösterildiği bir işletimi ya da sözcüğün harekelendirildiği bir işletimi belirleyici kıldık. Bu doğrultuda kimi sözcüklerin farklı işletimini de belirlemiş olduk. Genellikle vezin gereği işletilen sözcüğe seslem eklenmesini, G.A.’nın mensur bir eser olması yönüyle vezin ile değil de sözcüğün özgün işletimi ile açıklayabiliriz.

Metin içerisinde sıklıkla işletilen “*adıl*” sözcüğündeki seslem eklenmesini, sözcüğün harekeli kullanımına dayanarak belirleyebildik.

Genel itibariyle hareke işletiminin bulunmadığı G.A.’da oluşturulan terkipler, nâdiren de olsa ilk sözcüğün sonunda kullanılan hareke ile belirtilmiştir:

“*اِذْنِ حَقِّ* : *izn-i haqq* (043a/12-13)”, “*اَهْلِ اِسْلَامٍ* : *ehl-i islām* (043a/13-14).

1.1.1.3. Ünsüzler:

1.1.1.3.1. /c/ ve /ç/ Ünsüzlerinin Yazımı:

1.1.1.3.1.1. Başta:

Ç ünsüzü ile başlayan sözcükler çim (چ) ile, c ünsüzü ile başlayan sözcükler de cim (ج) ile gösterilmektedir.

چِقَر (çığar; 016b/06), *چِقُوب* (çıkup; 029a/21), *چِقْسا* (çıkısa; 068a/08),
چِکْمِشَلَر (çekmişler; 096b/02), *چِفت* (çift; 111a/07), *چِکِرگه* (çekirge; 111a/17),
چِرِسِي (çerisi; 111a/17), *چِهَان* (cihān; 153a/14), *چَاهِلَلَر* (cāhiller; 164a/03).

1.1.1.3.1.2. İçte:

Sözcük içi yazımlarında çim (چ) ve cim (ج) harfleri, /c/ ve /ç/ seslerini göstermek için, birbirinin yerine kullanılmıştır.

چِکْمِشَلَر (geçürmekde; 023b/09), *چِکْ* (geçe; 027a/19), *کِچِي* (kiçi; 024a/16),
چِکْلَاچَلَر (kılacaqların; 013b/01), *چِرگه* (gerçek; 044a/08), *اوغلاچوغی* (oğlancuğı
(110b/12).

1.1.1.3.1.3. Sonda:

Sözcük sonu yazımlarında çim (چ) ve cim (چ) harfleri, /c/ ve /ç/ seslerini göstermek için, birbirinin yerine kullanılmıştır.

چلیچ (kılıç; 021a/06), اچ (iç; 051b/21), (124b/19), اچچ (giç), اچچ (güç; 140b/20), اچچ (avuç; 169b/17).

1.1.1.3.2. /b/ ve /p/ Ünsüzlerinin Yazımı::

1.1.1.3.2.1. Başta:

B ünsüzü ile başlayan sözcükler be (ب) ile yazılırken , p ile başlayan sözcüklerin yazımında be (ب) ve pe (پ) harfleri, /b/ ve /p/ seslerini göstermek için, birbirinin yerine kullanılmıştır.

پاچا (paşa; 002a/06), پامچا (parmaçlar ;024a/02).

1.1.1.3.2.2. İçte:

Sözcük içi yazımlarında be (ب) ve pe (پ) harfleri, /b/ ve /p/ seslerini göstermek için, birbirinin yerine kullanılmıştır.

پاچا (toprak; 023b/08), اچچ (aydupdur; 013a/18), اچچ (kapuında; 052b/20).

1.1.1.3.2.3. Sonda:

Sözcük sonu yazımlarında yalnızca be (ب) harfi kullanılmış, pe (پ) harfi kullanılmamıştır.

مؤبد قیوبا: mü'ebbed kırup (005a/13), وحی ایلویو: vaḥy eyleyüp (084a/12),
اچوب: (açup; 121b/19).

1.1.1.3.3. /t/ Ünsüzünün Yazımı:

1.1.1.3.3.1. Başta:

Sözcük başındaki t ünsüzü , tı (ط) ve te (ت) harfleri ile gösterilmiştir. Tı (ط) harfi sadece kalın ünlülü sözcüklerde kullanılırken, te (ت) harfi hem kalın hem ince ünlülü sözcüklerin yazımında kullanılmıştır.

طولدروب (toldurup; 017a/03), طونلغی (tonlığı; 063a/15), طامو' (tamu; 091b/02), طیانماق (ṭayanmaq; 137b/15), تاتار. (tatar; 140b/09),
(tavuqlar; 151a/20), ترکستان. (türkistan; 145a/11).

1.1.1.3.3.2. İçte:

T ünsüzü sözcük içerisinde sadece te (ت) harfi ile yazılmıştır.

ایشتمک (işitmek; 064b/21), قیلداتماغا (kımıldatmağa; 089a/05), تاتار. (tatar;
140b/09), آلتون (altun; 147a/04).

1.1.1.3.3.3. Sonda:

T ünsüzü, sözcük sonunda sadece te (ت) harfi ile yazılmıştır.

واقبات (vaḳf it; 078b/11), گیت (git; 089b/07), وقتکه (vaḳt ki; 102a/07),
فرصت (fırṣat; 112a/12).

1.1.1.3.4. /s/ Ünsüzünün Yazımı:

1.1.1.3.4.1. Başta:

S ünsüzü ile başlayan sözcüklerin yazımında ince ünlülü sözcüklerin yazımında sin (س) harfi , kalın ünlülü sözcüklerin yazımında ise sad (ص) harfi kullanılmıştır. Se (ث) ise hem ince ünlülü hem kalın ünlülü sözcüklerin yazımında kullanılmıştır.

صنوسنر (şınamayınca; 098b/08), صنميج (şaklamağdur; 019a/03), صقلمقدرد (şusuzlardı; 120a/03), صاروب (şarup; 165b/15), سوت (sever; 048b/05), كس (sikis; 140a/19), سنك (senün; 141b/11), ثابتد (şābitdür; 126b/15), ثوابندن (şevābından; 151a/09).

1.1.1.3.4.2. İçte:

S ünsüzünün sözcük içi yazımında; ince ünlülü sözcüklerin yazımında sin (س) harfi , kalın ünlülü sözcüklerin yazımında ise sad (ص) harfi kullanılmıştır. Se (ث) ise hem ince ünlülü hem kalın ünlülü sözcüklerin yazımında kullanılmıştır.

اصميشد (işmarlamalı; 128a/09), اصميشد (işmarlaya; 026a/17), اصميشد (aşmışlar; 151a/20), كوندريسيدر (göndermesidür; 009b/09), كمندرد (kimesnedür; 029b/07), اكك (eksik; 055b/08), مثلا (meşelâ; 164b/04), ثقالين (şakaleyn; 004a/05).

1.1.1.3.4.3. Sonda:

S ünsüzünün sözcük içi yazımında; se (ث) ve sad (ص) harfleri hem ince hem kalın ünlülü sözcüklerle kullanılırken sin (س) harfi sadece ince ünlülü sözcüklerle kullanılmıştır.

خالص (ḥālīṣ; 067a/04), خلاص (ḥālāṣ; 019a/21), كس (kes; 004b/04),
 كس (sikis; 140a/19), باعث (bā'is; 004a/05), ميراث (mīrās; 066a/06),

1.1.1.4. Ünlüler:

1.1.1.4.1. /a/ ve /e/ Ünlülerinin Yazımı:

1.1.1.4.1.1. Başta:

/a/ ünlüsü, sözcük başında kullanılan elif (l) harfi ve medli elif (l̄) harfi ile yazılmıştır. Sözcük başındaki /e/ ünlüsü ise, sadece elif (l) harfi ile gösterilmiştir.

اراسنده (arasında; 001b/09), آتيلان (atılan; 003b/08), اكر (eger; 020a/05),
 ار (er; 022a/16).

1.1.1.4.1.2. İçte:

Sözcük içindeki /a/ ünlüsünün gösteriminde ya elif (l) harfi kullanılmış ya da herhangi bir harf kullanılmamıştır. /e/ ünlüsü için ise herhangi bir harf yazılmamıştır.

وارنجا (varınca; 008a/20), اولغا (olmağa; 016b/12), ايليه (eyleye; 022a/13),
 ارك (gerek; 023a/05).

1.1.1.4.1.3. Sonda:

Sözcük sonundaki /a/ ve /e/ ünlülerinin gösteriminde he (e) harfi kullanılmıştır.

اولمغا (olmağa; 016b/12), قىندە (qatında; 018a/03), طىشرا (taşra; 019a/19),
ايلىيە (eyleye; 022a/13), كوركىنە (kürkine; 023a/08).

1.1.1.4.2. /ı/ ve /i/ Ünlülerinin Yazımı:

1.1.1.4.2.1. Başta:

Sözcük başındaki /i/ ünlüsü elif ve ye(ى) harfleri ile gösterilirken /ı/ ünlüsü sadece elif harfi (I) ile gösterilmektedir.

اصمليە (ışmarlaya; 026a/17), ايتىك (itmek; 038a/05), اييە (iyi; 038a/14).

1.1.1.4.2.2. İçte:

Sözcük içindeki /i/ ünlüsü gösterilmezken, /ı/ ünlüsü ye(ى) harfi ile gösterilmektedir.

بىر (bir; 038a/15), گىتىشلەردە (gitmişlerdür; 038b/01), قىلۇپ (qılup; 038/02).

1.1.1.4.2.3. Sonda:

Sözcük sonundaki /ı/ ve /i/ ünlüleri ye(ى) harfi ile gösterilmektedir.

اولدىيە (oldı; 038b/15), ايتى (altı; 039a/09), قىدرەتلىرى (qudretleri; 039a/12),
گەلدىيە (geldi; 039a/19).

1.1.1.4.23 /o/, /ö/, /u/, /ü/ Ünlülerinin Yazımı:

1.1.1.4.3.1. Başta:

Sözcük başındaki /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri, metin içerisinde elif ve vav (و) harfleri ile gösterilmiştir.

اول (ol; 039a/20), اوکینه (öñine; 040a/18), اولو (ulu; 070a/10), اوززه (üzere; 071a/14).

1.1.1.4.3.2. İçte:

Sözcük başındaki /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri, metin içerisinde vav (و) harfi ile gösterilmiştir.

چو قدور (çoğdur; 071a/18), يکور نمنر (görinmez; 071a/09), اولور (olur; 071a/09), يوز (yüz; 071a/16).

1.1.1.4.3.3. Sonda:

G.A.'da sözcük sonunda /ö/ ünlüsü kullanılmamıştır. Sözcük sonundaki /o/, /u/, /ü/ ünlüleri ise, metin içerisinde vav (و) harfi ile gösterilmiştir.

قو (ço; 112b/12), گرو (gerü; 112b/14), اولو (ulu; 070a/10).

1.1.1.5. Bitişik Yazılan Sözcükler:

Bugünkü yazımında ayrı yazılan bağlama ilgeçleri G.A.'da kendisinden önceki sözcüklerle, “ne” soru adılı da kendisinden sonra gelen sözcüklerle bitişik yazılmıştır.

1.1.1.5.1. da/de Bağlama İlgeci: بنده (ben de; 119a/03).

1.1.1.5.2. ile Bağlama İlgeci: **فرا نیله** (fermānıyıla; 174b/21).

1.1.1.5.3. ki Bağlama İlgeci: **بکیه** (bil ki; 175b/03)

1.1.1.5.4. kim Bağlama İlgeci: **ایدیگم** (aydı kim; 011a/14)

1.1.1.5.5. ne soru Adılı: **ندکاو** (ne deñlü; 056a/19), **نقدر** (ne çadar; 129a/17),
نقدار (ne miqdār; (129a/21).

1.1.2. Ses Bilgisi Özellikleri:

G.A.’nın toplam harf işletim değeri 305782’dir. Ünlü ve ünsüz sesleri karşılayan harflerin kullanım sıklığına ilişkin bilgiler “Tablo 1”de sunulmuştur:

Tablo 1:

Ünlü/Ünsüz Ses İşletimi			
Tür	Geçiş Sayısı	Geçiş Oranı(%)	Sıklık Dağılımı
Ünlüler	131207	42.91	e(39509) i(28264) a(26009) ı(11297) u(10425) ü(10093) o(4409) ö(1201)
Ünsüzler	174575	57.09	r(23356) l(22913) n(17813) d(17587) m(15824) t(10218) y(10033) b(9328) v(8340) k(7383) s(7067) h(4271) ş(3965) z(3716) g(3214) f(3195) c(2936) p(2301) ç(1108) j(7) ğ ⁴ (0)
Toplam	305782	100	

⁴ Sesbilim çalışmaları sonucunda ses olarak gerçekleşmeyip dilde farklı işlevler üstlendiği belirlenmiş olan /ğ/’nin, ünsüzler içerisinde değerlendirilmiştir. Ancak metin içi işletim değeri bulunmaması dolayısıyla, ulaşılan sonucu, sesbilimsel verilere aykırı yönde etkilememiştir. (Ayrıntılı bilgi için bakınız, Ergenç 2002).

1.1.2.1. Ünlüler:

Ünlülerin kendi içlerindeki geçiş değerlerine ilişkin sayısal veriler “Tablo 2”de sunulmuştur:

Tablo 2:

Ünlü	Sıklık	%
E	39509	30
İ	28214	21
A	26009	20
I	11297	9
U	10425	8
Ü	10093	8
O	4409	3
Ö	1201	1
TOPLAM	131207	100

Metnimizde yazımdan hareketle belirlediğimiz /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerini karşılayan harfler aracılığıyla G.A.’daki ünlülerin kalınlık-incelik özelliğine dayalı sayısal veriler “Tablo 3”de sunulmuştur:

Tablo 3:

Kalın/İnce Oluşuna Göre Ünlüler		
Ünlü	Geçiş Sayısı	Geçiş Oranı (%)
İnce	79017	60.26
Kalın	52140	39.74
Toplam	131207	100

Harflerle işaretlenen seslerin düzlük-yuvarlaklık özelliklerine dayalı sayısal veriler “Tablo 4”te sunulmuştur:

Tablo 4:

Düz/Yuvarlak Oluşuna Göre Ünlüler		
Ünlü	Geçiş Sayısı	Geçiş Oranı (%)
Düz	105079	80.09
Yuvarlak	26128	19.91
Toplam	131207	100

Harflerle işaretlenen seslerin genişlik-darlık özelliklerine dayalı sayısal veriler “Tablo 5”te sunulmuştur:

Tablo 5:

Geniş/Dar Oluşuna Göre Ünlüler		
Ünlü	Sıklık	%
Geniş	71128	54.21
Dar	60079	45.79
Toplam	131207	100

1.1.2.1.1. Uzun Ünlüler:

Türkçe kökenli sözcüklerde uzun ünlü kullanımı bulunmamaktadır. Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin yazılışında dört uzun ünlü (ā, ī, ō, ū) kullanılmıştır. Uzun ünlülerin kendi içlerindeki işletim değerlerine ilişkin sayısal veriler “Tablo 6”da sunulmuştur:

Tablo 6:

Uzun Ünlü	Sıklık	%
Ā	18106	75
Ī	3840	15
Ū	2167	9
Ō	60	1
Toplam	24173	100

1.1.2.1.1.1 Ā Kullanımı:

Metinde kullanılan sesler içerisinde %5.01’lik orana sahip olarak 18106 kez işletilen ā, uzun ünlüler içerisinde de en sık geçiş değerine sahip olan sestir.

“*bāb* (001b/02)”, “*imān* (016b/18)”, “*ibādātı* (017a/08)”, “*fī-mānend-i rivāyet* (028b/01)”, “*kāfir* (045b/08)”, “*hāş u ‘āmıla* (065a/01)”, “*baḫāletde* (067a/18)”, “*şābit* (111a/04)”, “*zamān-ı sa‘ādetlerinde* (134b/18)”, “*taḫtgāh-ı şāh* (168b/11)”.

1.1.2.1.1.2 İ Kullanımı:

Metinde kullanılan sesler içerisinde %1.06’lık orana sahip olarak 3840 kez işletilmiştir.

“*tedbīrū’l- medīne* (001b/08)”, “*yār-ı güzīn* (029b/12)”, “*zīr-i desti* (037a/19)”, “*raḫīm* (056b/01)”, “*emīrū’l-mū’minīn* (075b/02)”, “*ferīd* (082a/13)”, “*tecdīdi* (094a/14)”, “*hazīne* (137b/21)”, “*rabbī* (153a/05)”, “*vezīr-i şerīrūn* (165a/16)”.

1.1.2.1.1.3 Ü Kullanımı:

Metinde kullanılan sesler içerisinde %0.60’lık orana sahip olarak 2167 kez işletilmiştir.

“*ri‘āyet-i ḫuḫūk-ı ra‘ıyyet* (001b/05)”, “*‘ubūdiyyed-i ḫaḫda* (011a/08)”, “*maḫrūr* (015a/12)”, “*ḫazret-i resūl* (052a/06)”, “*sülūk* (062b/17)”, “*meşḫūl* (063a/10)”, “*mışbāḫ-ı rumūz-ı dakāyık* (081a/11)”, “*muḫtezā-yı ḫükkām-ı mülūk* (101b/02)”, “*nūrın* (132b/16)”, “*rūylu* (164a/21)”.

1.1.2.1.1.4 Ö Kullanımı:

Metinde kullanılan sesler içerisinde %0.016’lık orana sahip olarak 60 kez işletilmiştir.

“*ḫöd* (017b/19)”, “*ḫōş* (034a/19)”, “*ḫōşnūdlardur* (053b/07)”.

1.1.2.1.2. Ünlü Uyumları:

1.1.2.1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu:

G.A.'da görülen bu uyum, güçlü bir şekilde görülmekle birlikte Eski Anadolu Türkçesi'nde genel olarak işletilen ancak Türkiye Türkçesi'nde görülmeyen, aitlik ekinin uyuma girdiği örnekleri de barındırmaktadır.

“*katındağı* (091b/01)”, “*katındağı* (159b/08)”, “*kapumuzda* (057b/16)”, “*çevresini* (057b/18)”, “*yağındur* (059a/05)”, “*şusuzlıkdan* (061a/09)”, “*işiyecegün* (061a/12)”, “*varımış* (118a/20)”, “*yoldaşlaruñ* (122a/14)”, “*tanışık* (125a/12)”.

1.1.2.1.2.1.1. Uyuma Girmeyen Ekler:

1.1.2.1.2.1.1.1. Ulaş Eki (+iken):

“*variken* (042b/16)”, “*yogiken* (047b/09)”, “*yaşında iken* (146a/05)”.

1.1.2.1.2.1.1.2. Yor(u)- Yardımcı Eylemi:

“*gide yorurken* (115a/08)”.

1.1.2.1.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu:

G.A.'da eklerin düzlük-yuvarlaklık uyumu güçlü olmamakla beraber, Eski Anadolu Türkçesi etkisiyle eklerde güçlü bir yuvarlaklaşma özelliği bulunmaktadır. Aşağıda örneklendirdiğimiz sözcükler, Eski Türkçe döneminden itibaren yuvarlak kullanım özelliğini koruyarak G.A.'da da bu biçimde işletilmişlerdir:

“*içün* (046b/11)”, “*demürlü* (055a/15)”, “*karşusına* (055a/21)”, “*altun* (058a/05)”, “*altundan* (110b/17)”, “*altunlarıdur* (116b/15)”, “*karşu* (165b/13)”, “*kendüye* (167b/07)”, “*kendüsi* (168a/01)”, “*kendünün* (176a/12)”.

1.1.2.1.2.1.1. Yuvarlak Ünlülü Ekler:

1.1.2.1.2.1.1.1. Kuvvetlendirme Eki:

“*budur* (115a/08)”, “*isrāfdur* (116b/18)”, “*buyurmışlardur* (117b/05)”.

1.1.2.1.2.1.1.2. Geniş Zaman Eki:

“*alur* (117b/07)”, “*olunur* (118a/17)”, “*çıkarur* (120a/13)”.

1.1.2.1.2.1.1.3. İyelik 1. Teklik ve Çokluk Ekleri:

“*salṭanatım* (132b/02)”, “*maṭbahım* (136a/20)”, “*niyyetüm* (139a/12)”, “*gelürümüz* (156b/11)”, “*ihtiyācımız* (158a/20)”.

1.1.2.1.2.1.1.4. İyelik 2. Teklik ve Çokluk Ekleri:

“*bildüğüñ* (142a/14)”, “*eyledüğüñ* (143a/11)”, “*vilāyetüñ* (145a/12)”, “*yüzüñüz* (150a/03)”, “*işiñüz* (150a/04)”.

1.1.2.1.2.1.1.5. Bildirme Geniş Zaman 1. Çokluk Eki:

“*rāğıblaruz* (133b/06)”.

1.1.2.1.2.1.1.6. Ulaş Eki (-Up):

“*yazup* (159a/01)”, “*açamayup* (160a/10)”, “*eküp* (160a/10)”.

1.1.2.1.2.1.1.7. Ettirgenlik Eki (-dUr):

“*şakındurmağı* (115b/11)”, “*tarvandurmağda* (116b/09)”, “*bildürdi* (159a/01)”.

1.1.2.1.2.1.1.8. Addan Ad Yapım Eki (+cuğaz):

“*kızcucuğazdan* (113a/13)”, “*kızcucuğazı* (147b/02)”, “*kızcucuğazları*(152b/09)”.

1.1.2.1.2.1.1.9 Addan Ad Yapım Eki (+cuğ):

“*civāncuğuñ* (113b/02)”, “*oğlancuğı* (150b/20)”, “*oğlancuğumı* (151a/06)”.

1.1.2.1.2.1.1.10 Eylemden Ad Yapım Eki (-gü):

“*sevgüsiyile* (060b/17)”, “*sevgülü* (124b/12)”.

1.1.2.1.2.1.1.11. Ortaç Eki (-dUk):

“*taḫsīm-i erzāḳ itdükde* (127a/11)”, “*çekdikleri* (127a/19)”, “*varduḳda* (135a/01)”.

1.1.2.1.2.1.2. Düz Ünlülü Ekler:

1.1.2.1.2.1.2.1. Ayrılma Durum Eki (+dAn):

“*ḳaradan* (170b/17)”, “*yüzinden* (170b/19)”.

1.1.2.1.2.1.2.2. Belirtme Durum Eki (+I):

“*cihānı* (171a/06)”, “*aḫvālini* (171b/02)”, “*bunı* (173a/09)”.

1.1.2.1.2.1.2.3. Araçlık/Birliktelik Durum Eki (+IIA):

“*şulehāyıla* (018a/17)”, “*nefsiyile* (018b/13)” “*fērmanıyıla* (174b/21)”.

1.1.2.1.2.1.2.4. Aitlik Eki (+ki):

“*evvelki* (018b/20)”, “*öñdinki* (025a/12)”, “*gözümdeki* (176b/01)”.

1.1.2.1.2.1.2.5. Addan Ad Yapım Eki (+Incl):

“*ikinci* (047b/08)”, “*altıncı* (049b/18)”, “*sekizinci* (050b/19)”, “*toğuzıncı* (051a/17)”.

1.1.2.1.2.1.2.6. Eylemden Ad Yapım Eki (-Icl):

“*ürküci* (121b/02)”, “*urucu* (121b/08)”, “*kovlayıcı* (125a/11)”.

1.1.2.1.2.1.2.7. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki (-mİş):

“*mu‘āvenet idegelmişlerdür* (125a/21)”, “*buyurmuş* (139a/11)”, “*istemışsin* (143a/10)”.

1.1.2.1.2.1.2.8. Gelecek Zaman Eki (-IsAr):

“*toprağ olısar* (023b/08)”, “*ziyāde idiser* (154a/03-04)”.

1.1.2.1.2.1.2.9. Emir Kipi İkinci Teklik Kişi Eki (-ğıl/-gil):

“*şanmağıl* (089a/02)”, “*bilgil* (098a/01)”

1.1.2.1.3. Ünsüz Uyumları:

G.A.’da ünsüz uyumu bulunmamaktadır. Bu yönü ile Eski Anadolu Türkçesi özelliği taşıyan G.A.’da sert ünsüzlerden sonra da gelse de; ettirgenlik eki, ayrılma durum eki, bulunma durum eki, sıfat eylem eki (-dUk), görülen geçmiş zaman eki ve kuvvetlendirme eki ünsüz uyumuna girmeksizin işletilmektedir.

“*münkirātdan* (001b/09)”, “*izzetden* (006b/14)”, “*hayretten* (007b/11)”, “(017b/15)”, “*huşūşda* (050b/05)”, “*çıkdı* (058a/09)”, “*tarafda* (062a/07)”, “*direkde* (061a/14)”, “*işde* (062b/04)”, “*otlakdan* (147a/21)”, “*korğdılar* (154a/02)”, “*geçdi* (158b/08)”, “*seçdi* (178a/08)”, “*göz açdurmaz* (179a/02)”, “*kalğandur* (179b/04)”.

1.1.2.1.4. Ünlü Değişmeleri:

1.1.2.1.4.1. /i/ ~ /e/ Değişimi:

“Eski Türkçe” dönemi metinlerinde ilk hecede veya sözcük başında görülen /i/ ünlüsü, Eski Anadolu Türkçesi’ne ait metinlerde olduğu gibi G.A.’da da kullanılmıştır.

1.1.2.1.4.1.1. /i/ Ünlüsünün Kullanıldığı Sözcükler:

“*itdükleri* (002a/11)”, “*itmeyeler* (024b-10)”, “*yire* (026a/09)”, “*yimek* (046a/05)”, “*virmek* (075b/07)”, “*dimişdür* (077b/15)”, “*itdükde* (086a/08)”, “*itmeyüp* (086b/09)”, “*yirimde* (099a/08)”, “*didügün* (171a/13)”, “*dimek* (172b/19)”, “*didiler* (175a/02)”.

1.1.2.1.4.1.1.2 /e/ Ünlüsünün Kullanıldığı Sözcükler:

Eski Anadolu Türkçesi devrinde genellikle /i/ ünlüsünün korunduğu görülmektedir. Osmanlı Türkçesi dönemi başlarında yazılmış olan G.A.’da /i/ > /e/ değişikliğine de rastlamaktayız. Bu geçiş dönemi değişiklikleri it->et-, di->de- örneklerinde görüldüğü üzere yazım tutarsızlıklarına da neden olan ve G.A.’da kullanılan bu eylem ile yardımcı eylem iki biçimde de yazılmıştır. Ancak /e/’li biçimlerinin nadir kullanımı, bu seslere ilişkin Eski Anadolu Türkçesi etkisinin daha yoğun olduğu çıkarımına ulaşmamıza uç vermektedir.

“*etmişsin* (030b/10)”, “*degil* (030b/12)”, “*dedi* (039b/04)”, “*dedükde* (043a/08)”, “*beş* (054b/09)”, “*gerü* (112b/14)”, “*etegüni* (152b/17)”, “*gerüsi* (168a/14)”, “*eteginde* (172a/02)”

1.1.2.1.4.2. /u/ ~ /ı/ Değişimi:

1.1.2.1.4.2.1. /ı/ Ünlüsünün Kullanıldığı Sözcükler:

“*çıķup* (029a/21)”, “*ķapısı* (099a/15)”, “*altun* (100a/04)”, “*şayup* (135a/05)”, “*adlu* (157a/01)”, “*ķadrlu* (158a/08)”, “*ulaşduralum* (158b/21)”.

1.1.2.1.4.3. /ü/ ~ /i/ Değişimi:

1.1.2.1.4.3.1. /i/ Ünlüsünün Kullanıldığı Sözcükler:

“*kāfirdür* (044a/19)”, “*biridür* (045b/19)”, “*iķerü* (062b/20)”, “*iķerüden* (147a/15)”, “*devletlü* (152a/12)”, “*gizlü* (156b/02)”, “*yidürse* (164a/18)”, “*eyüyi* (178a/08)”.

1.1.2.1.4.4. Sözcük Başında Ünlü Türemesi:

Sözcük başındaki ünlü türemesi, G.A.’te bir sözcüğe dayalı olarak iki kez işletilmiştir.

“*ilevend* (121a/17)”, “*kūh-ı ilevend* (122b/09)”

1.1.2.1.4.5. Ünlü Birleşmesi:

Sonu ünlü ile biten sözcük ile ünlü ile başlayan sözcüğün birleşmesiyle örneklenen ünlü birleşmesi, G.A. içerisinde de işletilmiştir. Bu birleşme “ne” sözcüğüne dayalı olarak kullanılmıştır.

“*noldı* (033b/15)”, “*nolaydı* (061a/03)”, “*niķün* (098b/20)”, “*neylersin* (119a/02)”, “*nesne* (156a/11)”, “*nola* (175b/11)”.

1.1.3. Biçim Bilgisi Özellikleri:

1.1.3.1. Yapım (Türetme) Ekleri:

1.1.3.1.1. Addan Ad Yapan Yapım Ekleri:

- +An+ : “oğl+an+cık+lar+ın (043b/14)”, “er+en+ler+den (121b/18)”.
- +ArU+ : “il+erü (110b/20)”, “yük+aru (147b/11)”, “iç+erü (151a/03)”.
- +Cı+ : “muştı+cı+sın (113a/21)”, “kapu+cı (134a/01)”, “nişān+cı (135a/21)”, “kolluk+cı (140b/11)”.
- +cugaz+ : “kız+cugaz+dan (113a/13)”, “kız+cugaz+ı (147b/02)”, “kız+cugaz+lar+ı (152b/09)”.
- cug : “civān+cug+uñ (113b/02)”, “oğl+an+cug+ı (150b/20)”, “oğl+an+cug+um+ı (151a/06)”.
- +daş+ : “karın+daş+ım+sız (049b/07)”, “karın+daş+ı+na (089b/21)”, “yol+daş+lar+um+a (110a/13)”, “yol+daş+lar+uñ (122a/14)”.
- +düz+ : “gün+düz (023b/13)”, “gün+düz+üñ (065a/13)”.
- +egü+ : “bir+egü (120a/14)”, “bir+egü+ler+üñ (150b/17)”.
- +el+ : “güz+el (099b/16)”.
- +eş+ : “gün+eş (051b/13)”.
- +(I)ncI+ : “iki+nci (061b/17)”, “dörd+inci (064b/01)”, “bir+inci (067b/02)”, “üç+ünci+si (076a/04)”.
- +indi+ : “ik+indi (051b/02)”.
- +IU+ : devlet+lü (158a/09), kadrlu (158a/08)
- +llk+ : “sulṭān+lḳ (017b/02)”, “pādşāh+lḳ (017b/02)”, “raḫat+lḳ (018a/21)”, “ādil+lḳ (020b/01)”, “müselmān+lḳ (022b/19)”, “ḳul+lḳ (023a/05)”, “ḫod-nümā+lġ (094a/18)”, “mütekebbir+lik (097b/18)”, “tīz+lik+den (099a/20)”, “devlet+lik (107b/13)”.
- +mış+ : “alt+mış (142a/01)”.
- +rA+ : “taş+ra (053a/01)”, “şoñ+ra (056a/16)”, “iç+re (068a/19)”.
- +rAk+ : “aşağ+raḳ (119a/01)”, “tīz+rek (027b/05)”, “yüce+rek (027b/19)”, “şerīf+rek (027b/19)”, “yig+rek (144a/15)”.

- +sIz+ : “taḥalluḫ+sız (004a/20)”, “günāh+sız+lar+a (021b/19)”, “tevbe+sız (045a/03)”, “istiā‘at+sız (051a/09)”, “özr+süz (77b/08)”.
 +sul+ : “yoḥ+su/a (019b/19)”, “yoḥ+su/a+lar+dan (067b/10)”.

1.1.3.1.2. Addan Eylem Yapan Yapım Ekleri:

- +A- : “beñz+e-r (019a/09)”, “oyn+a-r+ø-ken (044a/01)”, “yaş+a-r (149a/10)”, “ḳan+a-dı (151a/01)”.
 +et- : “göz+et-sün+ler (142b/07)”.
 +ik- : “bir+ik-üp (127a/13)”.
 +l- : “diri+l-eyin (152a/09)”, “diri+l-üp (176a/14)”.
 +lA- : “ulu+l-a-nup (130a/14)”, “bağış+l-a-maḳ (138b/12)”, “baş+l-a-duḳ+lar+ı (149b/09)”, “iş+l-e-mek (162a/07)”.

1.1.3.1.3. Eylemden Eylem Yapan Yapım Ekleri:

- Ar-/-ür- : “gid-er-ür (132b/16)”, “geç-ür-ür+ø-di (145a/06)”, “çık-ar-dı+lar (146b/02)”, “düş-ür-üp (172b/02)”.
 -dUr- : “şakın-dur-ma+ḡı (115b/11)”, “yi-dür-en (119b/21)”, “bil-dür-ür (134a/17)”, “göz aç-dur-maz (179a/02)”.
 -ele- : “dep-e/e-nüp (084b/20)”.
 -Il-/-ul- : “di-nil-me+ge (043a/15)”, “buyur-ul-maḳ (076b/02)”, “aç-ıl-a (117b/12)”, “gönder-il-ür (143a/06)”.
 -(ı)n- : “al-ın-mış (029a/08)”, “bul-ın-ur+ısa (071b/21)”, “al-da-n-up (118b/16)”.
 -(ü)ş- : “gül-üş-üp (060b/11)”, “yara-ş-maz (156b/17)”.
 -T- : “ögre-t-di (025b/03)”, “get-ür-d-üp (076b/03)”, “söyle-d-di+ler (122a/09)”.
 -y- : “to-y-ma+lıḳ (117b/01)”, “ḳo-y-ma-maḳ (119b/19)”.

1.1.3.1.4. Eylemden Ad Yapan Yapım Ekleri:

- (A)k+** : “bula-n-*ık*+lıg+ı (057b/04)”, “art-*ık* (066b/19)”, “kon-*ak*+lar+da (110b/08)”, “buda-*k*+dur (128a/11)”.
- gU+** : “kay-*gu*+sı+n+da (063a/21)”, “sev-*gü*+lü+ler+i+dür (142b/09)”.
- gun+** : “şal-*gun*+lar (021b/13)”, “yor-*gun* (095b/02)”.
- IcI+** : “gös+ter-*icî*+ler+dür (042b/08)”, “gel-*icî*+ler+i (067b/09)”, “inci-d-*icî* (089b/04)”, “tevekkül id-*icî*+ler+i (114b/14)”.
- mAk** : “di-*mek* (015b/01)”, “adl it-*mek*+ile (018a/13)”, “şakla-*mağ*+dur (019a/03)”, “bağ+la-*mağ* (022b/08)”.
- me+** : “yi-*me*+si+n (146b/18)”, “iç-*me*+si+n (146b/18)”.
- mur+** : “yağ-*mur* (135a/19)”.
- U+** : “kork-*u*+lu+dur (051a/21)”, “tol-*u* (166b/06)”, “yap-*u* (167b/02)”, “öl-*ü*+ler+ün (79a/20).
- uş+** : “ur-*uş* deminde (120a/04)”.

1.1.3.2. Çekim Ekleri:

1.1.3.2.1. Ad Çekimi

1.1.3.2.1.1. Çokluk Eki: +lAr.

“kağı+*lar* (001b/07)”, “müzekkir+*ler* (001b/07)”, “müslümân+*lar+a* (115b/10)”, “huşuş+*lar+da* (142a/07)”, “kimesne+*ler* (142a/08)”, “hâkim+*ler* (170b/13)”.

1.1.3.2.1.2. Ad Durum Ekleri:

1.1.3.2.1.2.1. Yalın Durumu Eki: +ø

“yağ+ø (056a/12)”, “ahvâl+ ø (074a/17)”, “fuğarâ+ ø (170b/18)”.

1.1.3.2.1.2.2. İlgî Durumu Eki: +(n)İñ.

“ālem+*üñ* begleri (056b/11)”, “adālet+*üñ* hātrını (056b/18)”, “sen+*üñ* yanuña (057a/17)”, “ırmağ+lar+*uñ* bulanıqlığı (057b/04)”, “an+*uñ* oğlu (058a/12)”, “kıl+lar+u+*nun* du‘āsi (078a/11-12)”, “şehīd+*üñ* namāzı (113a/04)”.

1.1.3.2.1.2.3. Yönelme Durumu Eki: +A.

“allāh+*a* (113a/04)”, “civān+*a* (113a/09)”, “muşāhib+ler+*üñ*+*e* (125b/10)”, “kātib+*e* (136b/13)”, “diyār+*a* (161b/06)”.

1.1.3.2.1.2.4. Bulunma Durumu Eki: +dA.

“sābıq+*da* (002a/11)”, “yıl+*da* (031b/04)”, “memleket+*de* (061b/14)”, “şehir+*de* (077a/17)”, “huşūşlar+*da* (143a/16)”.

1.1.3.2.1.2.5. Ayrılma Durumu Eki: +dAn.

“mükevvenāt+*dan* (004a/12)”, “ulu+lar+*dan* (058b/18)”, “saç+ın+*dan* (110a/19)”, “sev-en+ler+*den* (132b/12)”, “leşker+*üñ*+*den* (170b/08)”.

1.1.3.2.1.2.6. Yükleme Durumu Eki: +ø/+n/+I.

“cümle+si+*n* (019b/03)”, “kan+lar+*ø* (027b/10)”, “cihān+*I* (171a/06)”, “aḥvāl+i+*ni* (171b/02)”, “el+ler+i+*n* (171b/06)”, “bu+*ni* (173a/09)”.

1.1.3.2.1.2.7. Araçlık/Birliktelik Durumu Eki: +(y)IIA.

“şulehā+yıla (018a/17)”, “nefs+i+yile (018b/13)”, “tevfik+i+yile (046b/01)”, “kalb+*üñ*+*ile* (123b/15)”, “fermān+i+yıla (174b/21)”.

1.1.3.2.1.2.8. Eşitlik Durumu Eki: +CA.

“eski+*ce* (027b/13)”, “hılāf+*ın+ca* (124b/20)”, “ulu+*ca* (127a/07)”, “çok+*ça* (128a/15)”, “bu+*n+ca* (145b/05)”.

1.1.3.2.1.2.9. Yön Gösteme Durumu Eki: +rA/+ArU.

“taş+*ra* (029a/21)”, “soñ+*ra* (047a/16)”, “iç+*re* (068a/19)”, “yuğ+*aru* (110b/18)”, “il+*erü* (110b/20)”.

1.1.3.2.1.3. İyelik Ekleri:

1.1.3.2.1.3.1. 1.Teklik Kişi: +(U)m.

“cān+*um* (011a/19)”, “mektub+*um* (030b/14)”, “oğl+*um* (076a/21)”, “ben+*üm* (091a/12)”, “göz+*üm* (113a/15)”.

1.1.3.2.1.3.2. 2.Teklik Kişi: +(U)ñ.

“celāl+*üñ* (040a/14)”, “iş+*üñ* (058b/21)”, “helāk+*uñ+a* (059b/06)”, “kız+*uñ* (076b/04)”, “neseb+*üñ* (094b/09)”.

1.1.3.2.1.3.3. 3.Teklik Kişi: +(s)I.

“vezīr+*i* (145a/04)”, “zūlm+*i+ne* (145a/18)”, “adl+*ı vü dād+ı* (148a/05)”, “siyāset+*i* (153a/12)”, “āru+*sı* (158b/14)”.

1.1.3.2.1.3.4. 1.Çokluk Kişi: +(I)mUz.

“pādşāh+*ımuuz+uñ* (147b/15)”, “tavar+*lar+ımuuz* (147b/18)”, “iş+*ler+ümüz+i* (156b/08)”, “ni‘met+*imüz* (156b/15)”, “emr+*ümüz* (172b/19)”.

1.1.3.2.1.3.5. 2.Çokluk Kişi: +(I)nUz.

“kaşaba+ñuz+da (142b/11)”, “oğl+uñuz (149a/01)”, “memleket+iñüz (149b/19)”, “yüz+üñüz (150a/03)”, “nesl+iñüz (158a/03)”.

1.1.3.2.1.3.6. 3.Çokluk Kişi: +lArI.

“imān+larr+n (012a/16)”, “kıl-açağ+larr+n (013b/01)”, “şadr+larr (014b/17)”, “üzer+lerr+nde (032a/21)”, “dil+lerr (067b/17)”.

1.1.3.2.1.4. Aitlik Eki: +KI.

“evvel+ki (018b/20)”, “iç+i+nde+ki (060b/06)”, “yir yüz+i+nde+ki (063a/19)”, “nesne+de+ki (064b/06)”, “kat+i+nda+ğr (091b/01)”, “alt+i+nda+ğr+ları (159b/08)”.

1.1.3.2.2. Adıllar:

1.1.3.2.2.1. Kişi Adılları:

1.1.3.2.2.1.1. 1. Teklik Kişi: ben.

“ben (026b/04)”, “ben (040b/13)”, “ben (044b/05)”, “benüm (048b/20)”, “bendendür (049b/06)”.

1.1.3.2.2.1.2. 2. Teklik Kişi: sen.

“senüñ (040a/12)”, “sen (047a/15)”, “seni (057a/06)”, “senden (057a/07)”, “sen (089a/02)”.

1.1.3.2.2.1.3. 3. Teklik Kişi: ol/an.

“ol (053a/02)”, “ol (054b/03)”, “anıñ (054b/20)”, “am (055a/03)”, “anıñ (078a/19)”.

1.1.3.2.2.1.4. 1. Çokluk Kişi: biz.

“*bizümdür* (040b/03)”, “*biz* (045b/21)”, “*bizden* (048b/19)”, “*bize* (058b/05)”, “*bizüm* (098b/13)”.

1.1.3.2.2.1.5. 2. Çokluk Kişi: siz.

“*sizden* (012b/04)”, “*siz* (013b/10)”, “*sizæ* (068b/02)”, “*sizi* (068b/03)”, “*sizüñ* (148b/17)”.

1.1.3.2.2.1.6. 3. Çokluk Kişi: onlar/anlar.

“*onlara* (006b/16)”, “*anlara* (012a/17)”, “*anlar* (020a/07)”, “*anlaruñ* (060a/02)”, “*onlar* (156b/07)”.

1.1.3.2.2.2. İşaret Adılları: bu/şu/an.

“*bulardan* (019a/06)”, “*bulara* (067a/21)”, “*şumuñ* (090b/02)”, “*bundan* (115a/14)”, “*andan* (115b/15)”.

1.1.3.2.2.3. Soru Adılları: ne /kim.

“*ne* (008a/21)”, “*neden* (013b/01)”, “*her neye* (018a/10)”, “*nedendür* (039b/20)”, “*neden* (055b/06)”; “*kim* (020b/04)”, “*kim* (026a/06)”, “*kime* (058a/20)”, “*kimüñ* (089b/21)”, “*neye* (096b/18)”, “*kimüñ* (159a/12)”, “*kime* (169b/09)”, “*kimdendür* (170a/20)”.

1.1.3.2.2.4. Dönüşlülük Adılları: kendi/kendü/öz/kendüz(<kendü+öz).

“*kendüm* (005a)”, “*kendüye* (011a/21)”, “*kendüleri* (015a/05)”, “*özi* (059a/07)”, “*kendi* (084b/12)”, “*öz* (098b/05)”, “*kendi* (113b/19)”, “*kendüñ* (130b/04)”, “*kendüzün* (147a/01)”, “*kendüzi* (149a/05)”, “*kendiler* (166a/13)”.

1.1.3.2.2.5. Belirsizlik Adılları: bazı/biri/cümle/herbiri/kimi/kimesne/kimse/nesne/kamu.

“*ba‘zı* (010a/16)”, “*ba‘zısı* (061b/17)”, “*ba‘zısından* (090b/13)”, “*birinde* (024a/20)”, “*birisi* (024b/05)”, “*her birini* (024b/07)”, “*birbirinden* (031a/19)”, “*birbirinden* (036b/21)”, “*birisine* (037b/10)”, “*birini birinden* (048b/13)”, “*birini birine* (071b/04)”, “*cümlesini* (004b/03)”, “*cümlesini* (007b/16)”, “*cümleden* (010b/09)”, “*cümle* (021b/18)”, “*cümlesine* (082a/02)”, “*her birisinde* (062a/19)”, “*her birisi* (065a/06)”, “*her biri* (094b/19)”, “*kimi* (123b/07)”, “*kimisi* (123b/07)”, “*kiminün* (137b/06)”, “*kimine* (166b/05)”, “*kimesnedür* (009b/17)”, “*kimesneye* (012b/08)”, “*kimesne* (046a/09)”, “*kimesnelere* (049a/03)”, “*kimseninün* (021b/01)”, “*kimseden* (059b/02)”, “*kimseleri* (064a/20)”, “*her kimse* (075a/03)”, “*her kim* (087b/11)”, “*her kiminün* (153a/19)”, “*nesne* (010b/15)”, “*nesneye* (012a/02)”, “*nesneler* (026a/12)”, “*nesnede* (044b/11)”, “*ķamusmuñ* (020b/05)”.

1.1.3.2.3. Ön Adlar:

1.1.3.2.3.1. Niteleme Ön Adları:

“*ħelāl* vechler (020a/07-08)”, “*yeñi ‘ameller* (021b/09)”, “*ħoş ħulķ* (024a/08)”, “*eyü* ad (025a/12)”, “*ulu iş* (026b/13)”, “*yeşil* zeberced (111a/02)”, “*eski ħālet* (119a/05)”, “*acı* yaş (173b/01)”.

1.1.3.2.3.2. Belirtme Ön Adları:

1.1.3.2.3.2.1. İşaret Ön Adları: bu/şol/şu/ol/o

“*bu* bāb (002a/02)”, “*bu* mertebe (005a/04)”, “*şol* miķdār (007b/04)”, “*ol* aķsāmuñ (010a/14)”, “*o ‘uzuvı* (025a/04)”, “*şu* kimse (179a/18)”.

1.1.3.2.3.2.2. Soru Ön Adları: kaç/kangı/ne

“*kaç* aqça (034a/09)”, “*kaç* nefer (038a/14)”, “*kangı* nās (048b/16)”, “*kangı* mu‘ azzez ü mükerrrem (086a/21)”, “*ne* cihetden (089a/09)”, “*ne* şūret (096b/18)”, “*ne* üslüb (113b/03)”.

1.1.3.2.3.2.3. Belirsizlik Ön Adları:

“*bir* pādşāh (004b/18)”, “*ba‘z* yir (051b/12)”, “*ba‘z* kimesneler (115a/10)”, “*cümle* defter-i mażbūt (139b/21)”, “*niçe* kimesnelere (142a/04)”, “*her* kimesnenüñ (142a/10)”, “*cümle* işler (145a/07)”, “*her* gün (147b/07)”, “*her* vaqt (147b/17)”, “*ne* bahāne (147b/19)”, “*ne* aşıl (149b/14)”, “*ne* maḥall (152a/11)”.

1.1.3.2.3.2.4. Sayı Ön Adları:

1.1.3.2.3.2.4.1. Asıl Sayı Ön Adları:

“*on bir* faşl (006a/12)”, “*bir* sā‘ at (006b/21)”, “*yedi biñ* yıl (006b/21-007a/01)”, “*iki* melegi (015b/20)”, “*iki buçuk* dirhem (029a/04)”, “*otuz toquz* yıl (039a/10)”, “*iki* ‘ālem (041a/03)”, “*üç* bölük (050b/12)”, “*dört* ḥaşlet (062a/19)”, “*on sekiz biñ* mü‘min (085b/06-07)”, “*on* aqça (117a/17)”, “*yedi yüz* rek‘at (120a/15)”, “*on iki* kerre (136a/13)”, “*yüz biñ* aqça (136a/14)”, “*seksen biñ* aqça (137a/12)”, “*üçyüz elli biñ* aqça (137a/16)”, “*sikis* aqça (139b/19)”, “*biñ* ḍarb (154b/16)”.

1.1.3.2.3.2.4.2. Sıra Sayı Ön Adları:

“*üçüncü* gün (028b/09)”, “*ikinci* ḥaşlet (045b/21)”, “*beşinci* ḥaşlet (048a/20)”, “*yedinci* ḥaşlet (050b/07)”, “*sekizinci* ḥaşlet (050b/19)”, “*toquzuncu* ḥaşlet (051a/17)”, “*dördüncü* ḥaşlet (064b/01)”, “*birinci* faşl (067b/2)”, “*ikinci* ṭā‘ife (067b/18)”.

1.1.3.2.3.2.4.3. Üleştirme Sayı Ön Adları:

“*birer* kerpüç (023b/13)”, “*dörder* aqça (034a/10)”, “*birer* miftāh (094b/20)”, “*yigirmi beşer* aqça (140b/18)”, “*onar* aqça (141a/01-02)”.

1.1.3.2.4. Belirteçler:

1.1.3.2.4.1. Zaman Belirteçleri:

“*ne ān ki* behāyim-i ‘acemi müteşārik olduğı (004a/16)”, “*ebedde* dağı bu minvāl üzre olmaq (008b/13)”, “*imdi* herkes ki aḥqām-ı şer‘iye, ve iḥtilāf-ı fıkḥada kendü murādına muvāfiq ruḥşatı taleb ider (012b/11-12)”, “*dā’imā* ḥācetmendüm (013b/17)”, “*evvel* kendü ḥāli kendü nefsiyile ikinci ḥāli ra‘iyyetlerle, üçüncü ḥāli ḥaqq ta‘ ile ve ol her ḥālde ḥazretten me‘mürdur (018b/13-14-15)”, “*andan şoñra* kuvvet-i rabbānī, ve te‘yid-i asmānı birle pādşāhlığa şüru‘ kıla (019b/11-12)”, “*andan evvel* yoğıdı (020b/08)”, “*evvelki vaqitlerde* fāsıd kānunlar ki komışlardı (020b/13-14)”, “*öldüğinden şoñra* aña muttaşıl irişür (021b/21-022a/01)”, “*dā’im* nazār ide tura (023a/09)”, “*gice ve gündüz* eliyile birer kerpüçin ala (023b/13-14)”, “*her gün* ka‘ariyem (031a/13)”, “*günden güne* bī mecāl ü zerd ü nazār olup (039b/08)”, “*on iki yıldan şoñra* ‘ömeri vākı‘umda gördüm (056a/16-17)”, “*bugünkü güne dek* ḥesābda idüm (056a/21)”, “*hemīşe* dīndār ‘ālimlerüñ dīdārına müştāk ola (056b/19)”, “*gice* bundan yirüm süleymān anı görüp ağladı (058b/06)”, “*anda* mazlüm u maḥrüm olanlara destür virüp (074b/01-02)”, “*ebeden* ḥayy u zinde. ve nūr-ı ‘ināyet-i bākī ile felek-i sa‘ādet üzre mihr-i tābındalardur (109a/08-09)”, “*günden güne* gönli şād. ve ḳalbi sāf. ve sürürü mütezāyid ü mütezā‘if, olup (110b/0910-11)”, “*yārın yārın* inşā’llāhü’r-rahmān, vaqt-i zuḥürda bu maḳāma gelüp (111a/09-10)”, “*bugünden* çalış (115b/18)”, “*hem-ān-dem* yıl anı āşāğa ḳomağa meyl ider (118b/21)”, “*gicede gündüzde* allāh için ‘ibādet-i bedeniyyede taḳşirlik itme (131a/02-03)”, “*vaqtā kim* ḥarem-i ḥāş-ı ḥusrevānide bu ḥaḳīr merḥūm cennet mekān sulṭān bayezīd ḥān ‘aleyhi’r-rahmete ve’r-rıdvan zamānından berü perverde‘-i ni‘met sulṭānı olup bu āsitāne‘-i ‘oşmāniyyeye ḥayr ḥāh olup (133b/13-16)”, “*ḥālā* pādşāhimuz ‘azāmü’s-salāṭin u ekremü’l-ḥavākīn nāşır-ı ‘ibādullāh ḥāmī bilādullāhü’l-gāzī fi sebīlullāh ḥādīm-i ḥaremeyni’ş-şerīf-i mālikü’l-baḥreyn ve’l-berrīn sulṭān süleymān ḥān idāmullāh ta‘‘izzete fi’l-dāreyn *vaqtā*

kim bu haķire vezāret-i ‘uzemā-yı mansībīn fermān itdükde (134a/06-10)”, “*hem-ān-dem* ‘arzını Şayup (135a/04)”, “*Şimdi* beglerüñ ‘adlın ve zamānlarında ne vechile ‘adālet itdüklerin bildürelim (144b/05-06)”, “*gündüz gice* renc ü zaķmet-i rāh çeküp (160b/06)”, “*henüz* benüm ‘aşrumda vāķı‘ oldı (172b/13)”, “*günā gün* güftāra başladılar (174b/06)”.

1.1.3.2.4.2. Yer-Yön Belirteçleri:

“*sāiri* senüñ *arduñca* gireler (057b/01)”, “*aŐaĝa* inmeye (097a/13)”, “bu Şehr *içre* resm ü ‘ādet, gün başına dörder aķça virürler (034a/10)”, “*içerü* gire (062b/20)”, “bir miķdār *ilerü* varduķda (110b/21)”, “bir cānibe aķar olsa aña *ķarŐu* kim durur (122b/14)”, “bir ayaĝın ĥalka ķarŐu uzadup (157b/05-06)”, “*taşra* gelmeye (019a/19)”, “*taşra* giderdi (029a/21)”, “Őırāt *üzre* tutarlar (055b/16)”, “çaĝıl *üzere* turup (058b/19)”, “*yuķaru* ķaldurup (110b/18)”, “bāyi‘ üñ *öñüne* iletđi (148b/09)”.

1.1.3.2.4.3. Durum Belirteçleri:

“*öyle* olsa (044a/17)”, “*tizrek* iŐler Őalāĥa gele (027b/05)”, “*yalñuz* peyĝamberleri bilmek (043b/07-08)”, “*yine* mü‘min olmaz (044a/10)”, “*Őöyle* farz eyleye (052a/19-20)”, “*hiç* ĥalife ķalmamıŐdur (058a/17)”, “*ancaķ* Őunuñ gibi leziz ü nefis ta‘āmdan bizi men‘ eylerler (060b/11-12)”, “*illā* mazlüm olup (075a/20)”, “*illā eger* ol zālīm mazlümüñ ĥaķķını dūnyāda üzerinden ayırmayacaķ olurısa (090a/05-06)”, “*beyle* hemrāh olup gitdük (110b/07)”, “*bir bir* deyü virdüm(113b/04-05)”, “*bi‘z-zāt* gitmek (138b/20)”, “*böyle* gerekdür (145b/05)”, “*eyü* dirsın (148a/02)”, “*hiç* oĝluñuz ve kızıñuz var mıdır (149a/01)”, “*tiz* oluñ (149b/16)”, “*ancaķ* ķarı köprü baŐında melik Őāh geçerken feryād eyledi (152b/12-13)”, “ra‘iyyeti *ĥoŐ* dutaydı (154a/18)”, “*māl-ā-māl* buldılar (166a/14)”, “*nice* itmek (169a/02)”.

1.1.3.2.4.4. Miktar Belirteçleri:

“*bir kezden* ĥarāba vire (023b/14)”, “andan *artıķ* nesnesi yoĝıdı (056b/03)”, “*bir kerre* tebevül itmege (061a/16)”, “*bir def‘a* bāzargānuñ mālını alıcaķ (071b/12)”, “*ol*

ğadar mağbūldür (102a/16)”, “zerre *ğadar* büyüklenmek (119a/11)”, “yardımı *az* olur (124b/17)”.

1.1.3.2.4.5. Soru Belirteçleri:

“*nerde* karar iderdi (047b/12)”, “*niçün* bir kimesneye had varduğda ‘uğubeti ben buyurdığumdan ziyade eylediñüz (055b/03-04)”, “*nice* mutaşavvur olur (121a/03)”, “*niçün* almaduñ (148a/19-20)”, “*neden* kubbe’-i sarayı kaldurduñ (171a/04-05)”.

1.1.3.2.5. İlgeçler:

1.1.3.2.5.1. Bağlama İlgeçleri:

“herkesuñ ikrār-ı lisānī, ve taşdiğ-i cinānī, ve ‘amel-i erkānīsi, olsa *velikin* ‘amelde mütāba‘at-ı sünnet-i nebevī itmese mübtedi‘dür (007a/03-05)”, “göz ve kulak ve dil ve burun ve dutmağ ve çatmağ ve fikr ve hayāl ve vehim ve hafıza ve zākire (024a/20-21)”, “kureyş ve kureyşuñ nās, üzerine bile şübhe ve itibās. hağklarımız var, *ya‘nī* hükkām-ı ma‘delet-i āyin, ve vülāt-i hümāt-ı dīn, olanlaruñ ‘ayān ‘āmmē’-i re‘āya, belki kaffe’-i berāyā, üzerlerinde huğūkı vardır (032a/19-21)”, “hırş ehli merhūm degil mağrūm ve manşūr *degil* mağhūrdur (118a/16-17)”, “herkesuñ ikrār-ı lisānī, ve taşdiğ-i cinānī, ve ‘amel-i erkānīsi, olsa *velikin* ‘amelde mütāba‘at-ı sünnet-i nebevī itmese mübtedi‘dür (007a/03-05)”, “zu‘afāyı cefā vü hağāretile redd iderler. *çünki* anlaruñ mecālis-i kasve bağşlarına hāzırsın (033b/19-20)”, “ol nesne ki gönülden *hem* gele *hem* gönülde eser ide (068a/10)”, “elleri *ile* ayaklarına (117b/16)”, “birisi pintilik şıfatı *ki* aña itā‘at olınup def‘ olınmaya (118a/02-03)”, “koyunlar bir nesneden ürküp kaçdılar şāhibi ardlarından yitemeyüp uzatdılar *meger* ol mağlede bir aç kurd varımış (118a/18-20)”, “allāh ta‘u resūline mürāca‘at eyle *nitekim* hağğ ta‘irşādın diledüğü kavme hitāb ider (127b/06-07)”, “alāmet-i hıyānetile anı müttehem idesin *tākim* biri dağı görüp ‘ibret duta (128b/04-05)”, “*adl u dād* (128b/19)”, “nefsinüñ ne ğadar ğadri var idügin bile *zīrā* kendü derecesin bilmeyen ğayruñ derecesin hiç bilmez (129a/17-18)”, “ihtiyār idesin *ya‘nī* şınayasın (129b/03)”, “*eger* süleymānuñ gönlinde zerre ğadar büyüklenmek göreydüm yükseklerē ğaldurduğım gibi anı alçağlara şalup yirler içine indüreydüm (119a/10-12)”, “*eger çı* bu zıkr olınan umūr-ı hulūş niyyetüñe

ve selāmet-i re‘āyā için himmet ‘ibādetdür cehd ile her ‘ibādeti hālîş eyle (130b/20-21)”, “taḫsīm-i ḥayrāt u kerāmete müte‘allıḫ olandır. *ammā* eger ḥikmet metrūk ola nāmusa ḥizlām yetişir,(074a/9-10)”.

1.1.3.2.5.2. Kuvvetlendirme İlgeçleri:

“hālā *daḥı* ezel-i āzālda olduḡı gibidür (008b/12-13)”, “ehl-i ‘irfān u ‘āḫilleri *bile* getirüp (137a/10)”, “ikisinden *bile* iki elçiler geldiler (155a/02-03)”, “ebter gibi yabana atdı içine *bile* bakmadı (168b/02)”, “ecel şarābını bu devrānda ol *da* içdi (178a/15)”, “ḳulların ḥaḫḳuñ esirge sen *de* ‘abdullāhsuñ (172a/13)”.

1.1.3.2.5.3. Çekim İlgeçleri:

“tā ol zamāna *dek* ki anlardan soñra bir ḳavm zāhir ola (079b/08-09)”, “nāmı ḥaṣre *dek* ölmez (170a/11)”, “ḳıyām-ı ḳıyāmete *degin* evtād-ı ḥulūd ile mü‘ebbed ḳılıp (005a/13)”, “günāhına *göre* eyle (058a/14)”, “her işde niyyetini ḥaḫḳ rızāsiy *için* ve ḥazrete yakīn olmaḡı *için* hālîş ḳıla (064b/13)”, “īmānuñuzda şādıḳ degilsüz *diyü* buyurur (013a/11)”, “diyānet ü emānet *ile* yirine getürseler (065a/07)”, “aḥvāli şıḫḫat ü sedād *üzre* taḫrīr ide (076a/03)”, “bārān yaḡup irtesi *bigi* giyāh nümüdar oldu (079a/02-03)”, “sāir ecnebīleri ve ḡayr-ı nās[1] men‘ eyledüḡi *gibi* oḡlını men‘ eylemekde iḳdām eylemeyüp (084b/15-16)”, “andan *evvel* yoḡıdı (020b/08)”, “güneşe *karşu* yatmış (056b/08)”, “imden *gerü* (171b/15)”, “itdükden *soñra* (128b/01)”, “andan *soñra* (129a/6)”, “baḡladuḡdan *soñra* (132a/01)”, “sizden *oñ* (073a/08)”, “şöyle *degil* (022b/09)”, “diyār-ı bedīdar *degil* (072a/08)”, “ḥurma *ḳadar* pādşāh (005a/03)”.

1.1.3.2.5.4. Karşılaştırma İlgeçleri:

“bārgāh-ı ‘izzetde *ne* tevbesi maḫbūl, ve *ne* ḥuzūr-ı ḥaḫḳda ‘adli sezāvār ḳabūl olur (032b/05-06)”, “eyyām-ı salṫanat ve hengām-ı imāretlerinde *ne* minvāl üzre zindegānī, zamān-ı ḥilāfet ve āvān-ı vilāyetlerinde *ne* üslüb üzre ‘ıyş u kām –rānī, etmişlerdür (035a/03-05)”, “*ya* fi‘lden evvel ola *ya* āḫir ola *ya* mu‘aḫḫar olmaḡ bāḫıldur (051a/08-09)”, “ve *gāh* olur ki yoḡsullardan ḥükm ile alurlar. anlaruñ ḡöñli ḥōş olmadın. ve ekşer olur ki üzerine zekāt vācib iken ḥaḫḳdan zekāt alurlar. ve ḥarām yirler. ve

ḥarām giyerler ve yalān ḥikāyetleri iftirā iderler. ve mevzūn u maṭ‘ūn ḥadīşler rivāyet iderler ki ḥadīş-i şaḥīḥlerdür diyü, ve ḥalkā ḥoş gelicek sözler naḳl iderler, ve ḥalkı bid‘ata birağurlar. ve *gāh* olur ki ta‘aşşublar iderler, ve fitneler ḳoparurlar, ve ‘avāmı ta‘aşşub üzerine ḳandırurlar. aytdı bunlar ol ‘ālimlerdür ki dilleri ‘ālim ve gönülleri cāhillerdür. ki cehennem odın bunlar ḳızdururlar (067b/10-18)”, “ol nesne ki gönülden *hem* gele *hem* gönülde eser ide (068a/10)”.

1.1.3.2.5.5. Gösterme İlgeçleri:

“*tā* ol zamāna dek (079b/08)”, “*işbu* ḳanluca gönlegümi (112b/14-15)”,

1.1.3.2.5.6. Uyarı İlgeçleri:

“*şakın* ‘askerüñ gice ile düşmen başup ya bir hīle ile şebīḥün itmesün (116a/21-116b/01)”, “*şakın* salṭanatım ḳuvvet dutsun diyü ḥaḳḳ ta‘ ḥaram itdüğü ḳanları dökmege irtikāb itme (132b/02-03)”, “*zinhār* şaḳınalar (136b/19)”, “*zinhār* her kimesnenüñ zāhir ḥāline aldanmayasın (142a/10)”.

1.1.3.2.5.7. Seslenme-Ünlem İlgeçleri:

“*yā* rābb (005a/16)”, “*heyhāt* ki ‘acüz bir daḥı cür‘et idüp (168a/21)”, “*iy* ḥāṭun aḥiret bañā bed du‘ā ḳılma (169b/15)”, “*eyā* şāh-ı gāfil agāh ol (171a/17)”, “*hey* pādşāh-ı şāḥib-i tāc (171b/03)”, “*tūf* benüm sulṭānlıguma *yuf* benüm ḥāḳāñlıguma (171b/07-08)”, “*vay* ol kimesnenüñ başına (172a/21)”, “her sene ekilen dānemüz bitmez kārımız *āh vāh* (179a/01)”.

1.1.3.3. Eylemler

1.1.3.3.1. Kişi Ekleri

Metnimizde üç tip kişi ekinin kullanıldığını görmekteyiz. Bunlar, kişi adılı ve iyelik kökenli kişi ekleri ile emir kipinde kullanılan kişi ekleridir.

1.1.3.3.1.1. Adıl Kökenli Kişi Ekleri

1. Teklik Kişi : +(A)m/+(u)m/+(I)n

“nefsüm için ağlar+*m* (075a/15)” “anuñiçün ağlar+*um* (075a/15)”, “ayāğ altında qalalar der+*in*” (075a/17-18)”, “ricā ider+*in* (076b/03)”, “ben seni bilmez mi+y+*in* (76b/3)”, “muğtenem ola+*m* (118b/14)”, “bilür+*em* (154b/04)”.

2. Teklik Kişi : +sIn

“huşümet etmeye-*sin* (040b/06)”, “diye-*sin* (072a/19)”, “qorqar-*sin* (078b/19)”.

1. Çokluk Kişi: +(v)Uz

“ider-*üz* (045b/21)”, “tuta+*vuz* (057b/13)”, “qılur-*uz* (092a/08)”.

2. Çokluk Kişi: +sUz

“çekmez-*siz* (157b/13)”, “olmaya-*sız* (161a/16)”, mü’min olmazsız (12b/4).

1.1.3.3.1.2. İyelik Eki Kökenli Kişi Ekleri

1. Teklik Kişi : +m

bileydü-*m* (004b/15)”, “bulaydu-*m* (014b/10)”.

2. Teklik Kişi : +ñ

“gönderürse-*ñ* (169b/16)”, “qoyarsa-*ñ* (040a/14)”, “yutdurdu-*ñ* (085b/20)”.

2. Çokluk Kişi: +ñUz

“aldü-*ñuz* (151a/20)”, “geldü-*ñüz* (047a/18)”.

1.1.3.3.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Kişi Ekleri

1. Teklik Kişi: -AyIn

“müselmān ol-*ayın* (056b/15)”, “bil-*eyin* (078b/11)”.

2. Teklik Kişi: -gIl

“bil-*gil* (098a/01)”, “bekle-*gil* (070a/20)”.

1. Çokluk Kişi: -AlUm/-elim

“kıl-*alum* (040b/12)”, “yiy-*elüm* (049b/10)”, “bildür-*elim* (144b/06)”.

2. Çokluk Kişi: - ñ, - ñuz

“hālīş ol-*uñ* (050b/18)”, “delālet kılı-*ñuz* (100a/10)”.

1.1.3.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri

1.1.3.3.2.1. Bildirme/Haber Kipi Ekleri

1.1.3.3.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman: -dU

Birinci ve ikinci kişilerde yuvarlak ünlülü iken, 3. kişilerde düz ünlülüdür.

1. Teklik Kişi:

“var-*du+m* (109b/21)”, “kes-*dü+m* (110a/02)”.

2. Teklik Kişi:

“alma-*du+ñ* (148a/20)”, “gör-*dü+ñ* (157a/14)”.

3. Teklik Kişi:

“söyle-*di* (171b/07), “ayt-*dı* (98b/20)”.

1. Çokluk Kişi:

“gör-*dü+k* (111a/16)”, “uğra-*du+k* (148b.20)”.

2. Çokluk Kişi::

“gel-*dü+ñüz* (047a/18), “tut-*du+ñuz* (150b/15)”.

3. Çokluk Kişi:

“bağla-*dı+lar* (151a/15)”, “di-*di+ler* (152a/18)”.

1.1.3.3.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman: -miş

Tüm kişi çekimlerinde düz ünlülüdür.

2. Teklik Kişi:

“yaz-*miş+sin* (116a/05)”, “eyle-*miş+sin* (150a/21)”.

3. Teklik Kişi:

“diplen-*miş+ø* (150b/08)”, “bırağıl-*miş+ø* (150b/08)”.

3. Çokluk Kişi:

“git-*miş+ler* (038b/02)”, “yayıl-*miş+lar* (040a/14)”.

1.1.3.3.2.1.3. Geniş Zaman: -(A)r/-(U)r

1. Teklik Kişi:

“şığın-*ur+um* (067a/02)”, “vir-*ür+üm* (171b/17)”.

2. Teklik Kişi:

“kork-*ar+sin* (078b/19)”, “çek-*er+sin* (114b.06)”.

3. Teklik Kişi:

“art-*ar* (117a/20)”, “beyān id-*er* (065b/03)”.

1. Çokluk Kişi:

“gör-*ür+üz* (105a/01)”, “kıl-*ur+uz* (092a/08)”.

3. Çokluk Kişi:

“ol-*ur+lar* (092a/21)”, “dik-*er+ler* (095a/19)”.

Metnimizde işletilen geniş zamanın olumsuz çekiminin örnekleri şunlardır:

“işit-me-*ø+m* (075a/16)”, “oñ-*maz* (119a/15)”, “zarar vir-*mez* (124b/14)”.

1.1.3.3.2.1.4. Şimdiki Zaman: -yor

“gid-e *yoru-r*-ken (115a/05)”.

3. Teklik Kişi:

“gel-*iyor* (145a/12)”.

1.1.3.3.2.1.5. Gelecek Zaman: -IsAr

3. Teklik Kişi:

“āḥir ḥor toprak ol-*isar* (023b/08)”, “seni ecel kı1-*isar* şikār (023b/17)”, “şefā‘ at id-*ecek*+dūr (042b/06-07), “hırş ḥaracın ziyāde id-*iser* (154a/03-04)”.

1.1.3.3.2.2. Tasarlama/Dilek Kipleri:

1.1.3.3.2.2.1. Emir Kipi

1. Teklik Kişi:

“ilāc kı1-*ayın* (078b/12)”, “ḥālet eyle-*y-eyin* (078b/14)”, “getür-*eyüm* (099a/05)”.

2. Teklik Kişi:

“bekle-*gil* (070a/20)”, “süküt eyle-me+gin (076a/05)”, “bil-*gil* (116a/14)”, “yoğ it-∅ di-me-∅ (178a/21)”.

3. Teklik Kişi:

“yat-*sun* (095b/08)”, “itme-*sün* (116b/01)”.

1. Çokluk Kişi:

“ulaşdur-*alum* (158b/21)”, “gid-*elüm* (169b/16)”.

2. Çokluk Kişi:

“bize tıyur-*uñ* (093a/03)”, “rāh-ı rızāmı gözed-*üñ* (93b/4)”, “vir-*üñ* (176a/17)”.

3. Çokluk Kişi:

“tut-*sun+lar* (142b/03), “gözet-*sün+ler* (142b/07)”

1.1.3.3.2.2.2. Dilek Şart Kipi: -sA

1. Teklik Kişi:

“vir-*se+m* (049b/12)”, “di-*se+m* (072a/17)”.

2. Teklik Kişi:

“āciz ol-*sa+ñ* (127b/05), “men^c it-*se+ñ* (130b/14)”.

3. Teklik Kişi:

“gel-*se* (131b/08)”, “kal-*sa* (148a.09)”.

2. Çokluk Kişi:

“giy-*señüz* (096b/01)”, “it-*señüz* (127b/11)”

3. Çokluk Kişi:

“çık-*salar* (172a/20)”, “ko-*salar* (069b/21), “işle-*seler* (079b/04)”.

1.1.3.3.2.2.3. İstek Kipi: -A

1. Teklik Kişi:

“muğtenem ol-*a+m* (118b/14)”, “az eyle-y-*e+m* (154a/09)”.

2. Teklik Kişi:

“ulula-y-a+sın (154b/08)”, “gör-e+sın (154b/13)”.

3. Teklik Kişi:

“naşihat ol-a (126b/16)”.

1. Çokluk Kişi:

“tut-a+vuz (057b/13)”, “hâşıl kılavuz (098b/13-14)”.

2. Çokluk Kişi:

“olma-y-a+sız (161a/16)”, “bezdirme-y-e+sız (161b/07)”.

3. Çokluk Kişi:

“yi-y-e+ler (014b/09)”, “buyur-a+lar (016b/08)”.

1.1.3.3.2.2.4. Gereklilik Kipi:

Metinde gereklilik kipi olarak adlandırılabilir bir ek kullanılmamıştır. Gereklilik anlamını vermek için “gerek” sözcüğü kullanılmıştır. Bu kullanımın örneklerinden bazıları şunlardır:

“ölse *gerek* (022a/03)”, “anı mühmel kıomamağ *gerek* o ‘uzuvı kesmek *gerek* (025a/03-04)”.

1.1.3.3.3. Birleşik Zaman Çekimleri

1.1.3.3.3.1. Hikâye Birleşik Çekimi: -dl

1.1.3.3.3.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi:

“ko-*miş+lar+ø-dı* (020b/14), “göster-*miş+ler+i-di* (022a/02)”.

1.1.3.3.3.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi:

“bil-*ür+ø-di* (014b/14)”, “gör-*ür+ø-di* (029b/05)”, “buyur-*ur+lar+ø-dı* (045a/09), “et-*mez+ler+ø-di* (049a/21)”.

1.1.3.3.3.1.3. Şart Kipinin Hikâyesi:

“kılma-*sa+y+ø-dı* (011a/04)”, “hazır ol-*sa+y+ø-dı* (112a/09)”, “getüril-*se+i-di* (077b/06)”.

1.1.3.3.3.1.4. İstek Kipinin Hikâyesi:

“ur-*a+ø-ydı* (012a/08)”, “ol-*a+ø-ydı* (043b/05)”, “gel-*e+ø-ydı* (049a/07)”.

1.1.3.3.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi: -mİş

Metnimizde rivayet birleşik çekiminin iki örneğine rastlanılmıştır. Bu örneklerin ikisi de geniş zamanın rivayetidir.

“di-*r+ler+i-miş* (103b/20), “ol-*maz+ø-miş* (119a/17)”.

1.1.3.3.3.3. Şart Birleşik Çekimi: -sA

1.1.3.3.3.3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı:

“ol-*dı+ø-ysa* (007a/11)”, “şehid ol-*dı+ø-ysa* (113a/21)”.

1.1.3.3.3.2. Geniş Zamanın Şartı:

“meşgûl ol-*ur+ø-sa* (159a/20)”, “mahrûm kal-*ur+ø-sa* (025b/13)”.

1.1.3.3.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı:

“işle-*miş i-se* (022a/02)”, “al-ın-*mış i-se* (029a/08)”.

1.1.3.3.4. Soru Eki:

Fiil çekimlerindeki soru şekli sürekli düz ünlü taşıyan -mı / -mi soru eki ile yapılmaktadır.

“bilür *mi* idi (047b/01)”, “dutmasın *mı* (047b/05)”, “yetmez *mi* (049b/01)”.

1.1.3.3.5. EYLEMSİLER:

1.1.3.3.5.1. Ortaç Ekleri:

- AcAK+ : “her kıanda ki kâfir eğlen-*icek* yir var i se (026b/20)”, “ol zâlim mazlûmuñ haqqını dünyâda üzerinden ayırma-*yacağ* olurısa (090a/06)”, “haşma viril-*ecek* mertebede olmasa gerek (120a/21)”.
- An+ : “fethe sebep ol-*an* kimselere (120b/09)”, “kendüye mergüb gel-*en* nesnelere (121b/20)”.
- dUK+ : “cevâbı biz di-*dük* demekdür (137b/01)”, “ahîr zamân gibi sipâh nâmında, uğura-*duğ*+ları dehistân (163b/13)”, “şitâbıla ol zâlim bātılı basup bulup tut-*duğ*+larından şoñra bâzâr soçağlarında (170a/01-02)”.

1.1.3.3.5.2. Ulaç Ekleri

- A+ : “gürci ve gürüh-ı levend muķâbil ol-*a*+bilür ki (122b/10)”, “tâ ki kıarınıñ hâlin tefahhuş id-*e*+bile mu‘temed varup (146a/17)”, “tağlı diliyile hağırların al-*a* getür (127a/19)”

- I+ : “halkuñ maşlahatın gör-*t*vir (146b/20)”, “hâkların al-*t*virür rivâyet iderler (147a/07)”.
- U+ : “üzerime gele diyü di-y-*ü* tenbîh eyledi (146b/20)”, “oğlan ağla-y-u anası yanına vardı (151a/02)”.
- Up+ : “berâber terk id-*üp* (048b/13)”, “hük-m-i lâzımı’l-ımtişâl tesvîr olın-*up* ‘acüzıla irsâl olınanı (168a/12)”, “ğayret kuşağın erki kuşan-*up* himmetile ne yorılup (168b/10)”.
- mAdIn+ : “arşı yarat-*madın* nerde karar iderdi demek (047b/12)”, “bir kazıyyenüñ nihâyetine iriş-*medin* ednâ fehm ile iktifâ eylemeye (127b/16)”.
- IncA+ : “ze’ âmete müsteħak müsteħak olma-y-*inca* sancağa irmez (137a/13)”, “bir konağa dağı gel-*ince* (150a/17)”.
- dUKÇA+ : “kudreti yetiş-*dükçe* cehd ide (159a/14)”, “düñli işlere kâdir ol-*dukça* her himmetile bünyâd ura (053a/07-08)”.
- dUKdA+ : “istiħkâkı anla-*dukda* şâh önlerince varup (174b/10)”, “tamâm eyle-*dükde* (054b/19-20)”.
- ken+ : “degirmen döndürici humâr degirmeni döndürür-*ken* nice dönerise (068a/18)”, “eger ğayrılardan ħarc ve teklîfi sâkıt olmağ muğarrer i-*ken* (077a/18)”.
- IcAk+ : “meşğül ola ki vâkı’ ol-*icağ* anuñ tedârikini düşvâr bile (064b/12)”, “bir def a bâzargânuñ mâlını al-*icağ* ale’d-devâm bâc ve gümrük nice ‘âid olur (071b/12)”, “aleyhi’s-selâm zıkr-i şefâ’ at id-*icek* ğazab-ı ‘azîm ‘âriz olup (073a/04-05)”, “dördinciye gel-*icek* sükût eylemegin 076a/05)”, “düşnâmin işid-*icek* dögmeñ diyü buyurdu (104a/21)”.

1.1.3.3.5.3. Ad Eylem Ekleri:

- mAK+ : “uç-*mağ* saña müyesser ola (099b/11)”, “civânuñ vaşıyyetini vâlidesine ve hemşiresine degür-*mek* içün (113a/07)”.
- mA+ : “hâğğ ile şefâ’ at eyle-*me*+yi (043a/13)”, “azğından al-*ma*+yı (151a/01)”.
- Iş+ : “vir-*üş*+de ve al-*ış*+da ħalka ‘adâlet ve ħalka zindegâni itmede (160b/17)”.

1.2. İKTİDAR FELSEFESİ BAKIMINDAN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ:

Tezimizin bu bölümünde inceleme ve değerlendirme aşamasına geçmeden önce bölüm başlığında da yer alan temel terimlerin anlam evrenlerini ana hatlarıyla, genel kaynaklardan özel kaynaklara ve değerlendirmelere doğru belirlemeye çalıştık. “İktidar” kavramı da “söylem” kavramı da, bilim tarihi içerisinde farklı anlamlamalar doğrultusunda işletilmiştir. Bu gerekçe ile, ilgili gelişimi ve değişimi ana hatlarıyla yüzeysel boyutta belirledikten sonra, tezimizde bu kavramları hangi gerekçelerle, hangi bağlamda ele aldığımızı belirttik. Ardından, inceleme ve değerlendirme yöntemlerimizin teorik dayanakları ile birlikte Katibi’nin Gencine-i Adalet (G.A.) adlı eserine dayalı çözümlenmelerde bulduk. Bu bağlamda en genel özelliği ile ana yaklaşımımızın geleneksel dilbilimden çok eleştirel dilbilim doğrultusunda kurgulandığını belirtebiliriz. Geleneksel dilbilim, dilin daha çok biçimsel özellikleri üzerine çalışırken, 1970’li yıllarda East Angila Üniversitesi’deki İngiliz dilbilimcilerin öncülüğünde gelişen eleştirel dilbilim açısından dil; gösteren ile gösterilen arasındaki bağlantıyı sağlamaktan öte toplumsal özellikleri belirleyerek sorunlara çözüm oluşturabilecek bir yorum bağlamında ele alınmıştır⁵. Eleştirel dilbilimin bu doğrultudaki kurgusundan dolayı kimi dilbilimciler, toplumdilbilimsel çalışmalarla söylem çözümlenmelerini aynı paradigmanın birimleri niteğiyle değerlendirmiştir. Belirtilen eleştirel yaklaşımın tarihsel metinlere yönelik uygulamalarının özerk bir bilim dalı olarak tarihe de katkı sağlayacağını düşünmekteyiz ki G.A.’nın söylemini de bu bağlamda çözümlenmeye çalıştık. Bu konuda, çalışmalarını tarih felsefesi üzerinde yoğunlaştırmış öncü düşünür R.G. Collingwood, yaklaşımımıza dayanak özelliği taşıyan düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Tarihçinin özerkliğinin en açık tanıtılmasını tarihsel eleştiri sağlar. Bacon’ın eğretilmesiyle, bilim adamı, Doğayı sorguya çektiği, sorularına zorla yanıt almak için ona deneyle işkence yaptığı zaman doğa biliminin asıl yöntemini bulması gibi, tarihçi yetkelerini tanık kürsüsüne oturtup çapraz sorgulama yoluyla ilk ifadelerinde -ya vermek istemedikleri ya da kendilerinde olmadıkları için- sakladıkları bilgiyi onlardan kopardığı zaman, tarih de kendi yöntemini bulur (Collingwood 2007: 314)”.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Büyükkantarcioglu 2006.

Bu bağlamda G.A.’nın söylem özelliklerini, çağdaş dilbilimin söylem çözümlemesine yönelik kavramlarından yönteminden yararlanarak benimsediğimiz iktidar felsefesi kurgusunun temel özellikleri doğrultusunda belirlemeye çalıştık.

1.2.1. Söylem ve Söylem Çözümlemesi:

Yirminci yüzyılın sonu itibariyle sosyal bilimlerin önemli dayanak noktalarından biri haline gelen söylem; daha çok rasyonalizmin, determinizmin, pozitivizmin ve empirizmin güdümündeki tek düze çözümlemelerin devrini kapatarak kendi çağını başlatmıştır. Böylelikle dil; toplumsal bağlamdaki çok boyutlu anlamsal ve işlevsel çıkarımlarla, toplumsal bağlamın tüm özelliklerini barındıran bir ağ özelliği kazanmıştır. Söylemin fiili hükümlerliliği karşısındaki bireyler de, tâbiyet karşıtı mücadelelerini, iktidarın kendilerine sağladığı söylem alanı ve olanağı içerisinde sergileyebilmektedirler. Bu yönü ile başta felsefe, sosyoloji, antropoloji gibi bilim dallarının da ilgisini çeken söylem çözümlemelerine yönelik bilimsel düzlemde önemli eleştiriler de yöneltmiştir. Bu eleştirilerin en önemli odak noktası ise söylem çözümlemelerinin öznelliği doğrultusunda olmuştur.

“Bilimsel düşüncenin Descartes, Bacon, Locke vd. ataları, bilimsel bilginin ve bilimin söylemden bağımsız ve tarafsız, dolayısıyla objektif bilgi türü olduğunu düşünüyorlardı. Onlara göre dil ve söylem, bilginin objektivitesini bozan, bilimsel hakikati tahrip eden bir şeydi. Bir bilgi türünün bilimsel olabilmesi için, söylemin bilgiden çıkarılması gerekiyordu. Çünkü dil ve söylem, bilgideki sübjektif unsurlardı. Yüzyılımızda, bilimi entelektüel ilgi odağına çeken ve onu eleştiriye tabi tutan bilgi sosyolojisi, bilim antropolojisi ve psikolojisi alanında yapılan çalışmalar, bilimsel bilgi dahil, dilden ve söylemden bağımsız bilgi olamayacağını öne sürdüler (Sözen 1999: 14-15)”

Bu doğrultuda söylemin başta felsefe olmak üzere, ilgili sosyal bilimlerle olan eklemlili yapısını, belirlemek gerekmektedir. Bu nedenle dili felsefeden, felsefeyi dilden ayrı addederek yapılan söylem çözümlemeleri bilimsel yönüyle eksik kalmak durumundadırlar. Bu eksikliğe yer verilmeyen çalışmalarda ise ilgili felsefi akımların hangisinin, hangi gerekçeyle benimsendiği belirtilmez ise bu defa felsefi karmaşaya dayalı olarak söylem çözümlemelerinin sonuçları belirsizlik ekseninde bulunacaklardır.

Dilbilim alt dalı niteliğindeki söylem çözümlemesi, yorum çalışmalarının dünyada yoğunluk kazandığı bir dönemde gerçekleşmiştir.

“Söylem çalışmalarının İngilizcede ‘söylem çözülmesi’ başlığını taşıyan ilk çalışma olarak Noam Chomsky’nin de hocası olan Zellig Harris’in *Language* dergisinde 1952 yılında yayımladığı makale ile başladığı kabul edilmektedir (Kocaman 1996: 2)”.

Bu çalışmaların ardından Alman ve Fransız yorum ekollerinin⁶ çalışmalarından da felsefi anlamda etkilenen söylem çalışmaları daha çok postyapısalcı yaklaşımın etkisinde kalmış ve yurt dışındaki bu emekleme evresinden sonra ülkemizde de dilbilim çalışmalarında yer edinmeye başlamıştır. “*Türkçe’de (...) söylem sözcüğünün bugünkü anlamıyla ilk kez Berke Vardar ve arkadaşlarınca (1980) hazırlanan dilbilim sözlüğünde kullanıldığı kabul edilmektedir (Kocaman 1996: 6)”*.

Çok boyutlu verilere dayalı disiplinlerarası çözümlere uç veren söylem çözümlenmeleri kimi zaman kavram alanın yanlış algılanması sonucu bilişsel kaosun nesnesi olmak durumunda da kalmıştır. Terim anlamına ilişkin, söcüğün kökeni üzerine bilgiyi Betül Çotuksöken; “*Söylem terimi köken olarak Yunanca ‘logos’a, Latince ‘discursus’a dayanıyor (Çotuksöken 2002: 168)”*. ifadesiyle vermektedir⁷.

Bilimsel kaynaktan çıkıp günlük yaşamdaki uzlaşından uzak konumlandırımı sonucu ‘söylem’ üzerine birbiriyle çelişen farklı alımlamalar bulunmaktadır. Ancak bu karmaşanın salt ülkemizdeki çalışmalar ile sınırlı olmadığını belirtmeliyiz. Söylem çözülmesi üzerine çalışmalarıyla öne çıkan dilbilimci Teun Van Dijk de bu doğrultuda düşünmekte ve bu karmaşanın nedenini şu şekilde ifade etmektedir: “*Söylem her birinin sonsuz şekilde bağlanabildiği, kendi kategorileri ve unsurları olan bir çok düzeyde yapıyı sunduğu için oldukça karmaşıktır” (Çoban, Özarslan 2003: 55)*.

Bu gerekçe ile çalışmamıza öncelikle ‘söylem’in genelden özele, ilgili disiplinlerdeki temel sözlüklerde yer alan karşılıklarını vererek başlamayı uygun görüyoruz.

⁶ Burada özellikle Gadamer’in öncülüğündeki Hermeneutik ve Derrida’nın öncülüğündeki yapıbozum çalışmaları vurgulanmaktadır.

⁷ Söylem sözcüğünün Latince kökeni olarak ifade edilen ‘discursus’ sözcüğü, Çotuksöken’in kendisinin de göndermede bulunduğu kaynakta “*Şuraya buraya koşup durma (Kabağaça, Alova 1995: 180)”*. anlamına karşılık olarak verildiği için tarafımızca bu köken kabul edilebilir görülmemektedir.

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ünde söylem maddesinin karşılığında şu ifadeler sunulmuştur: “ 1. *Söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz. 2. İfade, kalıplaşmış, klişeleşmiş söz. 3. Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez* (T.D.K. 2005: 1802)”.

Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde ilgili maddenin karşılığı şu tümcelerle tanımlanmıştır: “ *Dilin konuşma ortamında üretilen ve incelemeye alınan bölümü. Bu anlamda tek bir sözcük, cümle söylem olabildiği gibi cümleler tutan bölümde söylem olabilir* (Hengirmen 1999: 334)”.

Gramer Terimleri Sözlüğü'nde ve Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu'nda madde başı olarak yer verilmeyen söylem, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde Berke Vardar şu ifadeleri kullanmıştır:

“ 1. *Söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı. 2. Sözce, bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri. 3. Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce. Z. S. Harris'in tümceleri de öbür birimler gibi dağılımsal açıdan incelemeye başlamasıyla dilbilimin önüne yeni bir alan (söylem çözümlemesi) açılmıştır. Böylece tümcelerin birbirine eklenme kuralları araştırılmış, dağılımsal ölçütler dışında dönüşümsel ölçütler de incelemelere yön vermiştir* (Vardar 1998: 188)”.

Çalışmamız içerisindeki işlevi gereği, söylem teriminin felsefe ve sosyoloji alanındaki tanımlamalarını da vermeyi gerekli görüyoruz. Sosyoloji Sözlüğü'nde tek başına değil de 'söylem analizi' ile birlikte yer alan 'söylem' in karşılığı ana hatlarıyla şu sözce ile tanımlanmıştır:

“ *Dilin, yapısının, işlevlerinin ve kullanılma kalıplarının incelenmesi* (Marshall 2005: 692)”.

Belirtilen kaynakta, söylem çalışmaları, öncü dilbilimci Ferdinand De Saussure'ye dayandırılmış ve söylem çözümlemelerinin Saussure'nin dil (langue) ve söz (parole) kavramlarından hareketle anlambilim (semantic) çalışmaları içerisinde doğmuş olduğu belirtilmiştir. Söylem teriminin anlam evreninin daha çok post yapısalcı akım içerisinde oluştuğunun belirtilmiş olduğu Sosyoloji Sözlüğü'nde söylem çalışmalarının günümüzdeki çalışmaları için şu ifadeler yer almaktadır:

“Sonunda, bugün geniş bir desteğe sahip ideolojik alanla ilgili pozitif ve indirgemeci– olmayan anlayışla uyum içinde bulunan, dilin kullanımını belirleyen ek yapılara (ve aslında çok nadiren kabul edilse de, bu yapılar üzerindeki sosyolojik sınırlamalara) ilişkin bir anlayış ortaya atan kişi Michel Foucault olmuştur. Foucault’un metodolojik kitabı *The Archeology of Knowledge*’da (1969) ortaya koyduğu çerçeveye göre, bu ek yapıları mümkün kılan, kendisinin ‘söylem oluşumları’ diye adlandırdığı, tarihsel süreçle oluşturulmuş, esnek biçimde yapılandırılmış ilgiler, kavramlar, temalar ve ifade türlerinin bileşimidir. Bu oluşumlar kendilerinin mümkün kıldığı söylemlerden çok daha esnek bir yapıya sahip olmalarına rağmen, yananlamsal yapıların birbirlerinden farklılaşmalarına, sözgelimi sosyolojinin ırkçılıktan ve hukuktan farklılaşmasına olanak tanıyacak kadar belirleyicidirler.

Bu oluşumlara yapılandırıcı niteliği kazandıran şey, onları mümkün kılmış ve hâlâ mümkün kılmakta olan özgül koşullardır. (...)

Foucault, bu şekilde üretilmiş olan söylemlerin langue’a anlam kattığını göstermek için, onların artık ürünlerini bir cümle olarak değil bir ‘ifade’ olarak tanımlar. Daha sonra da onu bir dizi göstergeler olarak tanımlar: buna göre ilk olarak, ilgili söylem oluşumunun ortaya çıkarttığı özel bir özne konumunun bulunduğunu varsayar, ikincisi söz konusu ifadeyi oluşturan gösterenler kümesine belli bir dinamik yükler ve son olarak da başka ifadelerden dikkat çekici derecede farklı olması nedeniyle bunun kesin bir materyalizme sahip olduğu varsayılır. Demek ki bir söylem, ‘aynı söylem oluşumuyla mümkün kılındığı ölçüde bir ifadeler grubu’dur. (...) (Marshall 2005: 692-693)’.

Son olarak Felsefe Sözlüğü’nde ‘söylem analizi’ maddesinin de gönderildiği söylem maddesi içerisinde, yüzeysel olarak söylem çözümlemesi ile eleştirel söylem çözümlemesi arasındaki ayrım da belirtilmiştir. İlgili kaynakta söylem maddesinin karşılığında şu ifadeler bulunmaktadır:

“ 1 Genel olarak, dilin sözel ya da yazılı bir biçimde aktüelleşmesi süreci; yazılı ya da sözlü olan, bir iletişime ya da diyaloga davet eden her şey. 2 Bir etkinlik alanına, bir faaliyet türü veya disipline özgü kavramsallaştırmalar bütünü veya ağı; birtakım ortak kabullerle desteklenen veya bütünlenen ürünler toplamı. 3 Özel olarak da, algılama tarz ya da şemalarını, dil ve bilgi pratiğini yöneten, kontrolü altında tutan, kültürel kod, derin yapı; dilin düşünceyi, bilgiyi ve entelektüel faaliyeti örgütleyen düzenleyen ardalanı, ek dilsel yapılar bütününden meydana gelen ideolojik boyutu. Bu bağlamda, yukarıda sözü edilen 1. ve 2. anlamı içinde söyleme ilişkin incelemeye, dile, dilin yapısına, onun aktüelleşmiş veya kullanım düzeyinde ortaya çıkan işlevleriyle temel modellerine dair analize; dilin kullanımına ilişkin, geleneksel dilbilimin veya atomistik cümle üzerinde odaklaşan üslup araştırmasının tam karşıtı olan araştırmaya söylem analizi adı verilirken, 3. anlamıyla söylemi konu alan, dilin toplumsal ve ideolojik boyutunu ortaya çıkararak analiz eleştirel söylem çözümlemesi olarak nitelenir. Söylemle ilgili analizin geçmişi Aristoteles’e kadar geri gitmekle birlikte, söylem çözümlemesi esas Ferdinand de Saussure’le, ama daha ziyade Saussure sonrası araştırmacılarla ve özellikle de Roland Barthes ve Michel Foucault’yla gelişmiştir (Cevizci A. 2005: 1540)’.

Felsefe Sözlüğü'nde ayrıca, Foucault'un söylemi toplumsal ilişkiler açısından ayrı tutmayı özellikle vurgulanarak açıklanmıştır. Böylelikle kültürün iktidar ilişkilerinden bağımsız olamayacağı görüşü de belirtilmiştir.

Omurgası dilbilim, edebiyat, dinbilim, toplumbilim, düşünbilim benzeri bilim dallarına dayanmış olsa da ortak niteliği olan yorumlama edimi sonucu kimi yorumlayıcı çalışmalarda, söylem teriminin sözel ya da yazılı alandaki kapsamına yönelik de bir düşünsel karmaşa bulunmaktadır. Oysa dilbilim içerisinde söylem terimi, bu karmaşayı ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır. Yazılı ifadeleri karşılayan metin adlandırımı karşısında söylemim kapsamı, sadece sözlü ifadeleri değil yazılı ifadeleri de içermektedir. Söylem terimi ile metin arasındaki önemli ayrımlardan birisi de söylemin toplumsal bağlam ile olan ilişkisidir. Bu ayrım için Ahmet Kocaman, şu saptamada bulunmuştur:

“Kimi yaklaşımlarda bağlamın içine aldığı bir öge olan metin, anlamları gerek sözlü gerek yazılı biçimde dilbilgisi yapılarıyla sunan ögedir. Söylem ise metin ve bağlam arasındaki ilişkilerle anlam kazanan, dolayısıyla her iki ögeyi de içine alan bir kavramdır (Kocaman 2003: 46)”.

Böylelikle ister yazılı ister sözlü olsun dil birliklerinin tamamının bağlamı ile birlikte söylem kavramı ile nitelenebileceğini belirtebiliriz. Bu konumlanmanın bir adım ilerisinde söylem çözümlemelerini de bir anlama ya da anlamlandırma edimi olarak değerlendirmemek gerekir. Bu konuda, metni anlamanın söylemi ortaya çıkarmaktan çok metni söylem olarak algılayıp, yorumlama edimi olduğunu belirten Edibe Sözen; açığa çıkarılışı, bağlamı, anlamlandırılışı bakımından söylem için şu yargıları savunmaktadır:

“söylem terimi, bireysel bir faaliyet veya durumsal değişkenlerin bir yansımasından ziyade, dilin bir sosyal pratik olarak kullanılmasını tanımlar. Bu çeşitli imalara sahiptir: Birincisi dil felsefesi ve linguistik pragmatikte olduğu gibi, söylem bir eylem modudur. İkincisi, söylem ve sosyal yapı arasında diyalektik bir ilişki vardır: Söylemler sosyal inşa edicidirler. Söylem dünyayı temsil eden bir pratik değil, dünyaya işaret eden/dünyayı gösteren bir pratiktir (Sözen 1999: 40)”.

Ancak işaret edilen birimin işaret edeni biçimlendirme gücü de gözardı edilmemelidir. Nitekim işaret eden ile edilen birbirini etkilemekte hatta

sınırlandırmakta, biçimlendirmektedir. Söylem çalışmaları içerisinde; bu etkileşime ya da yönetime dikkat çekerek söylem çözümlerinin bu kurgu üzerine odaklanmasının ve söylemi çözümlerken bu kurgunun çözümlenmesinin amaç edinilmesinin gerekliliğini savunan bilimsel yaklaşımı eleştirel söylem çözümlenmesi olarak tanımlamaktayız.

Çalışmalarını daha çok söylemin temel birimlerini belirlemeye odaklayan Erving Goffman da bireyin dilinden hareketle, ne bireysel özellikleri ne de bireyin parçası olduğu toplumun özelliklerini araştırmıştır. Goffman, dil aracılığıyla, toplumun özelliklerini de belirleyen toplumsal kuralları ve bu kuralların işleyişini belirlemeye çalışmıştır⁸. Söylem çözümlerindeki öncü yaklaşımlarıyla tanınan Fairclough da söylem çözümlenmesi aracılığıyla toplumsal kurallara odaklanır ve dil ile toplum arasındaki diyalektik ilişkiyi ön plana çıkarır. Bu konuyu Büyükkantarciöglü ele alarak, görüşlerini şu ifadelerle belirtmiştir:

“1990’ların başında Kress, van Dijk, Fairclough, van Leeuwen ve Wodak’ın da içinde buldukları eleştirel dilbilimcilerden oluşan bir grubun Amsterdam Üniversitesi’nde toplanarak yaptıkları çalışmalar sonucunda söylemde toplumsal olguları ve ideolojiyi ortaya çıkarmaya yönelik bir çerçevenin temel ilkeleri belirlenmiştir. Bu yöntem, özel olarak, eleştirel söylem çözümlenmesi olarak adlandırılmıştır. (...) Hiç kuşkusuz, dil ve toplumsal süreçler ilişkisi, dilbilimcilerden çok daha önce Pêcheux, Bakhtin, Voloshinov, Vygotsky, Foucault gibi kuramcılar tarafından ele alınmıştı. Dilbilimcilerin bu alana en önemli katkısı, dile yönelik bilgilerine, dilbilimsel kuram ve yöntemlere dayanarak söylem çözümlenmesi çerçevesinde özgün bir araştırma bakış açısı geliştirmiş olmaları; çağımızdaki toplumsal ve politik olguları dilbilim açısından mercek altına almalarıdır (Büyükkantarciöglü 2006: 122)”.

Başta Levi Strauss, Roland Barthes ve Ferdinand de Saussure olmak üzere öncelikle yapısalcılar tarafından sadece konuşma bağlamı olarak ele alınan söylem kavramı ve terimi, Jacques Lacan ile bir geçiş dönemi yaşadından sonra, bizim de çözümlerimizde yararlandığımız tarihsel ve toplumsal bağlamda değerlendirilen postyapısalcılığın unsurlarından biri haline gelmiştir. Çalışmamızda söylem kavramını; genelde eleştirel söylem çözümlerinin de teorik dayanaklarından olan postyapısalcı yaklaşımlara, özelde ise postyapısalcılığın önemli isimlerinden, söylem çalışmalarının da gelişiminde belirleyici niteliğe sahip olan Micheel Foucault’un görüşlerine

⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız Kocaman 2003 ve Chilton 2004.

dayandırmaktayız. “Söylem yazılı metinlerin incelenmesi şeklinde, çoğunlukla Postyapısalcı ve Foucaultcu söylem açıklamalarından etkilenildiği ölçüde güç ilişkileri üzerinde durur (Sözen 1999: 90)”.

Hermeneutik söylem çözümlerinde olduğu gibi postyapısalcı söylem çözümlerinde de tam uzlaşıya dayalı bir bütünlük görememekteyiz. Dünyadaki söylem çalışmalarında; Jacques Derrida'nın öncülüğündeki postyapısalcı söylem çalışmalarının yerini, tarihsel süreç içerisinde gün geçtikçe etkinliğini arttıran Michel Foucault'un da postyapısalcı söylem kurgusunu işlettiğini belirtebiliriz.

“Söylem sözcüğünün bugünkü yüklemeleri genelde postmodern düşünürlerin özellikle de Michel Foucault'un tanımlaması ve kullanımıyla yeni bir boyut kazanmıştır. (...) Foucault'tan önce söylem sözcüğünü modernist anlamda kullanan belli başlı yazın eleştirmenleri arasında Mikahail Bakhtin ile Roman Jakobson'u görürüz. (...) Roman Jakobson söylem sözcüğünü, iletişim olgusunu parçası olarak gördüğü tüm anlatım ya da aktarım dizgelerini kapsayıcı bir kavram içinde kullanır. (...) Jakobson böylece söylemi iletişime özgü tüm anlatım dillerini kapsayabilen, dahası bunların dışında kalan olguları da içerebilen bir düşünce aktarım biçimi olarak ele alır. Bu tanımla söylem Mikhail Bakhtin'in yazısında da görüldüğü gibi en genel anlamıyla heterojen bir dil olarak ele alınır ve tarihsel ve sosyo-kültürel sorunlardan bağımsız bir biçimde incelenir. Bugün Batı düşüncesinde söylem sözcüğünü Foucault'nun getirdiği yüklemelerden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir (Kocaman 2003: 48-49)”.

Böylelikle, tezimizde benimseyerek uyguladığımız söylem çözümlerinde, Michel Foucault'un görüşlerinin ana yöntemsel iskeleti oluşturmalarının da gerekçesini belirtmiş olduk.

Dilin edimsel birimlerini söylem çözümlerinde değerlendirirken susma ediminin söylem dışı tutulmaması gerekmektedir. Susma, kimi zaman konuşmadan ya da yazmadan daha işlevsel bir söylem birim niteliğinde ele alınmalıdır. John R. Searle'nin kavramlaştırmasıyla “mevcut durum”ların (default position) dışındaki olguların varlığına gönderme yapılmış olsa da söylem çözümlerinde kanıksanmış düzenin “mevcut durum”un etkinliği toplumsal alımlamadaki belirleyici etkidir. Bu noktada ses ve yazı benzeri yollarla açığa çıkan ya da böylesine belirgin bir şekilde kendisini ifşa etmeyen söylemin saptanmasında, bağlamın önemi ortaya çıkmaktadır.

“Söylemin hayatı, birbirini tamamlayan iki şekilde, söylemsel olmayan ile yakalanıyor. (...) Söylemsel olmayan üzerinde düşünmek ve bunu anlamak söylemsel olanın aracılığıyla gerçekleşiyor. İkincisi söylemsel formasyonlar bir ölçüde özerk olsalar da

tarihsel olarak bağımsız değildirler. Söylemsel olmayanı spesifik söylemlerin nedenleri olarak görmek ne kadar yanlışsa, bunun spesifik söylemlerin doğuş ve işleyiş koşullarıyla ilintili olduğunu görmemek de aynı derecede yanlış olacaktır. (Bernauer 2005: 200-201)”.

Belirtilen bağlamda tarihsel özellikler ön plana çıkmaktadır. Bu özelliklere ulaşılmasına olanak sağlayan Gencine-i Adalet gibi tarihsel metinler Michel Foucault’un kavramsallaştırmasıyla “arşiv” olarak adlandırılmaktadır. Arşivlere yönelik söylem çalışmalarını da Nietzsche’nin ‘soybilim’ (généalogie) kavramsallaştırmından etkilenerek “arkeoloji” olarak adlandıran Foucault için arkeolojik söylem çözümlenmeleri iktidarın çözümlenebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Foucault’a göre söylem çalışmaları; büyük bir sabır gerektiren tozlu raflarda kalmış arşivlere, mimari tasarımlara, yönetimle ilgili belgelere vb. yönelik de gerçekleştirilebilmelidir.

“Foucault, ne biçimleştirme ne de metin yorumlama olduğunu, yaptığı şeyin arkeoloji olduğunu söyler: Arkeoloji, arşivin tanımlanmasına delalet eder. ‘Bu kelimeyle belli bir dönemde toplanan metin yığınlarını kastetmiyorum. Arkeoloji ile kastettiğim, belli bir dönemde bir toplumun tanımını veren kurallar bütünü’dür. Bizzat kendisi tarafından sunulan arkeoloji, aslında söylemin tarihidir, yazımıdır; yani düşünce tarihinin (Sözen 1999: 67)”.

Foucault’un yenilikçi terminolojisi sonucu söylem çalışmalarında işletilen ‘arşiv’ ve ‘arkeoloji’ kavramsallaştırmalarının birbirleri ile olan ilişkisini belirginleştirebilmek adına, ilgili terimleri Ferda Keskin, ana hatlarıyla şu ifadelerle konumlandırmaktadır: *“Kabaca bir tarifile arkeolojik analizin amacının bilgiyi mümkün kılan tarihsel koşulları ve bu koşulların belirlediği epistemik mekânı ortaya çıkarmak olduğunu söyleyebiliriz (Keskin 1999: 18)”.*

Arşivlere dayalı arkeolojik çözümlenmelerin sınırlarını ve ilişkilendirilme düzeylerini belirledikten sonra, söylem çözümlenmelerinde ve söylem çözümlenmesinin alt disiplini olan eleştirel söylem çözümlenmelerinde önemli bir birimin daha kavramsal sınırlarının konumlanması gerekmektedir. Öncelikle metin dilbilimin temel birimlerinden olan, ardından söylem çözümlenmesinde aynı önemini koruyan ‘sözce’ teriminin işlevselliği ana inceleme alanı niteliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Sözce teriminin karşılığı Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde şu şekilde verilmiştir:

“Bir konuşucunun ürettiği, iki susku arasında yer alan söz zinciri parçası; sözceleme edimiyle ortaya çıkan söylem. Tümce, sözün çözümlenmesiyle elde edilen bir birimdir,

sözceyse bu türlü bir işlemde önce belirlenen bir bütündür. Üretici dilbilgisi sözceyi, bir edim olgusu biçiminde yorumlayarak edinç olgusu saydığı tümceye karşıt bir kavram olarak ele alır; kimi dilbilimcilerse sözceyi tümce ya da birbirini izleyen tümceler bütünü olarak görür (Vardar 1998: 189)”.

Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde ise madde başı olarak sözce, şu ifadeler ile tanımlanmıştır: “ *Dilin, konuşmada söze başlama ile suskunluk arasında kalan bölümü. Buna göre tek bir sözcük de sözce olabildiği gibi cümleler tutan bir sözce de olabilir (Hengirmen 1999: 336)”.*

Çalışmamızda, ana hatlarıyla; söylemin içerisindeki işlevsel birimlerden her birini sözce olarak değerlendirdiğimizi belirtebiliriz. Bu aşamada söylem çözümlemesinin, tezimizde de kullandığımız, Foucault kökenli kazanımı olan sözce teriminin özgün kavram alanına ilişkin özelliklerini de belirtmeliyiz.

“Foucault’ya göre, göstergelerin sözceye dönüştüğü bu belirtik söylem düzleminin tanımlanmasında kullanılacak dört ölçüt mevcuttur. Bu ölçütler ayrıık ama birbirleriyle yakından ilişkili ölçütlerdir ve Foucault’nun daha önceki araştırmalarının sonuçlarıdır. Birincisi sözce ile sözcede ifade edilen şey arasındaki arzulan ilişkidir. Deliliğe ilişkin iddiaları incelemek için öğrendiği yaklaşımı yansıtan bir biçimde, bir sözcenin ‘göndergesel’i (référential) daimi bir nesneyle ilişki içinde değil, betimlenen fenomenin tanımını ve çerçevesini açıklayan koşullar ve varoluşsal kurallar içinde aranıyor. İkincisi, bir sözce, çıktığı spesifik mekân ve statüyü daima ele vermelidir. Örneğin bir sözce olarak tıbbi sözce, tıbbi anlayışın iletilmesinin aracı değil, böyle bir sözcenin ortaya çıktığı mevcut ilişkiler (mevcut bilgi, kurum, toplum) sistemine işaret eden bir sinyaldir. Üçüncü olarak, herhangi bir cümle ya da önermenin sözce sayılabilmesi için, öteki formülasyonlarla ilişkide olduğu ve belli bir rol oynadığı spesifik alanda konumlanması gerekmektedir. Bir sözce asla nötr olamaz; çünkü daima öteki sözceler ağıyla bir ilişki içindedir ve bu ilişkiden dolayı da belirli bir güce ve etkinliğe sahiptir. Ve son olarak, bir sözce bir maddesellik tarafından tanımlanır; bu maddesellik birincil anlamda sözcenin tözsel karakteri ya da mekânsal-zamansal konumu meselesi değil, tekrarlanabilme kapasitesiyle ilgili bir meseledir. Bu ‘tekrarlanabilen maddesellik’in hakkını vermek için, sözcüler kurumsal fenomenler olarak nitelendirilir. Kurumlarda işledikleri için formülasyonlar bir sözcenin etkinliğine (ki bu etkinlik ister söylenebilecek başka şeyleri sınırlasın isterse de yeni söylem biçimlerine izin versin) kavuşur (Bernauer 2005: 195-196)”.

Belirtilen bu dört özelliğe sahip oluşuyla sözce olarak adlandırılabilen kavramın kendisinden büyük ya da küçük birimlerle olan ilişkileri de söylemin özelliği gereği salt dilbilgisel ve biçimsel düzlemde aranmamakta ve söylem yapısından soyutlanmamaktadır.

“Sözce, her zaman için, Foucault’nun ‘söylemsel formasyon’ adını verdiği bir sözceler sisteminin parçasıdır. Bu formasyonlar ‘sözce grupları’ olarak, söylemler ise ‘tek bir formasyon sistemine ait olan sözce grubu’ olarak tanımlanabilirler (Bernauer 2005: 196)”.

Foucault’a göre böylesi bir söylem çözümlemesi iktidar özelliklerinin de çözümlenmesi anlamına gelmektedir. Nitekim o, söylemi iktidar yapısının çözümlenmesindeki ayırık bir araç niteliğiyle ele almamaktadır. Foucault bir söyleşisinde; söylem-iktidar ilişkisi üzerine şu yalın yanıtı verir: “(...) *iktidar, söylemin dışında değildir. İktidar söylemin ne dayanağı ne kökenidir. İktidar söylem boyunca işleyen bir şeydir; çünkü söylemin kendisi iktidar ilişkilerinin stratejik dispozitifinin bir unsurudur* (Foucault 2005e: 182)”.

Tarihe olan ilgisi dolayısıyla kimi zaman çevresindekilerce bir tarihçi olarak anılsa da, Foucault kendisini ne bir tarihçi ne de bir felsefeci olarak görmüştür. Kendisini daha çok düşünce tarihçisi olarak tanımlayan Foucault’ta tarihsel bağlamı içerisindeki temel düşünsel uğraş alanları, iktidar felsefesi ve söylem çözümlemesi olmuştur. Dilin biçimci işlenişine karşı olduğu kadar dilin salt biçim birim niteliğiyle ele alınamayacağını düşünen ancak, öz ile biçimin ayırt edilemezliğini vurgulayan Foucault, bunun gerekçesini öz ile biçimin ayrılmazlığı yönüyle açıklamaz. Artık biçim ile biçimsizliğin irdemelerine odaklanılmalıdır. Düşünürü göre bu odaklanmanın gerçekleştirilebileceği yapı, sonsuzluk anahtarı niteliğindeki dildir. Bu gerekçenin de etkisiyle Foucault, bütün bakış açısı formülasyonlarının dışında kendisine hedef olarak söylem çözümlemesini seçmiştir ve söylem terimi, artık, kendisinden önceki alımlamaların dışında farklı bir soruna gönderme yapmaktadır. Söylemi bir olay dizisi olarak görmesi, söylemin tarih ile olan ilişkisini ortaya çıkarma zorunluluğunu belirginleştirmiştir.

Bilgi, Foucault için iktidarın gücünü önce var edebilmesinin, sonrasında da uygulayabilmesinin önemli söylemsel aracıdır.

“Foucaultcu düşüncede söylem; hakikat, bilgi ve gücü düzenleyen moddur: Bilgi, söylemlerin içine kazılmıştır, onların dışında değildir; ideoloji kavramı da öznenin (yazarın ya da okuyucunun) teorik anlayışına kilitlenmiştir. Bilgi, güçte içkindir; eylemler ise birer strateji ve taktiktir (Sözen 1999: 69)”.

Bilgi; “özgür özne”nin, iktidara tâbiyetini sağlayan önemli bir söylemsel araçtır. Foucault’un söylem kurgusunda bilgi aracılığıyla iktidara tâbi olmayı seçen ve iktidarı güçlü kılan özne, kendisine sunulan söylemsel edimlerle iktidarı güçlendirmekte ve iktidarca güçlendirilmektedir. Bu özelliğe Foucault’tan önce dikkat çeken Adorno;

“Derrida’nın Deconstruction(yapı bozum) kavramını önceler. Gereğesi de Derrida’nınkiyle aşağı yukarı aynıdır. Adorno’nun dili bozmasının nedeni şu: Elinin altındaki bu dil, kendi oluşumunda, onu oluşturan iktidarı onaylayıcı bir tarzda meydana gelmiştir. O, bu topluma karşı çıkacak, ama bunu bu toplumu onaylayan bir dille yapacak (Soykan 2003: 59)”.

Foucault’un kendisinden önceki söylem çözümlmelerine ilişkin sesinin en gür çıktığı itiraz noktalarından birini oluşturan bu görüşte muhalif düşünür Theodor Adorno’dan “ilham” aldığını belirtebiliriz. Nitekim Foucault’a göre kapsayıcı bir iktidar bağlamı niteliğindeki ‘söylem’in özne tarafından üretildiği ve belirlendiği görüşünü kabul edilemez niteliktedir. Dolayısıyla özneyi, yapısalcıların yanılığında olduğu üzere, söylemin kaynağı olarak görmenin ciddi bir yanılığa neden olacağını belirtebiliriz. *“Bu anlamda özne, bilginin koşulu olarak değil, bilgiyi oluşturan söylem öznel deneyin kurulduğu tarihsel pratiklerden biri olarak karşımıza çıkıyor (Keskin 1999: 19)”*.

1.2.2. İktidar Kavramı, İktidar Felsefesi ve Tarihsel Bağlam:

İktidar kavramı, felsefe tarihinin her döneminde önemli düşünsel cazibe merkezlerinden birisi olmuştur. Bu doğrultuda iktidar felsefesinin, incelemelerimize temel olan yönünün tarihsel arka planını ana hatlarıyla belirtmeye ve irdelemeye çalıştık. Türkçe’de kullanılan iktidar sözcüğü, İngilizcede *power*, Fransızcada *pouvoir*, almancada ise *macht*, *vermögen*, *recht* sözcüklerinin karşılığında kullanılmaktadır. Arapça kökenli iktidar sözcüğü Türk Dil Kurumu’nun “Türkçe Sözlük”ünde şu ifadelerle tanımlanmıştır: *“1. Bir işi yapabilme gücü, erk, kuvvet, 2. Bir işi başarabilme yetki ve yeteneği, 3. Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi, 4. bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar (TDK 2005: 951)”*. Mehmet Bahaettin Toven’in sözlüğünde *“Muktedir olma, güç yetmek takat (Toven 2004: 303)”*. karşılığı olarak değerlendirilmiştir. İlhan Ayverdi’nin hazırladığı sözlükte *“1. Bir şeyi yapabilme, gücü yetme durumu, muktedir olma, kuvvet, kudret, güç, 2. Ülke*

yönetimini elinde bulundurma, 3. Ülke yönetimini elinde bulunduranlar, hükümet (Ayverdi 2006: 1378)”. anlamlarıyla karşılan iktidar sözcüğü, Ali Püsküllüoğlu’nun hazırladığı sözlükte “1. Bir işi yapabilme gücü, erk, 2. Bir işi başarabilme yetkisi ve yeteneği, 3. devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi, 4. bu gücü ve yetkiyi elinde bulunduran kuruluş, parti (Püsküllüoğlu 2007: 908)”. karşılıklarıyla verilmiştir. Yaşar Çağbayır’ın hazırladığı sözlükte ise iktidar maddesi şu ifadelerle tanımlanmaktadır:

“1. Bir işi yapabilme gücü, erk, kudret, kuvvet, 2. bir işi başarabilme yeteneği, 2. yapabilme yetkisi, yetkiye dayalı güç, 3. devlet yönetimini elinde bulundurma, devlet gücünü kullanma yetkisi, hükümet etme, 4. devlet gücünü ve yönetimini elinde tutan kişi veya kuruluş, hükümet yönetimini elinde bulundurma, hükümet, 5. bir topluluk içinde doğal maddî ve manevî etkenler sonucu bazı kişi grup ve kurumların buyurma ve buyruklarını yaptırma gücü, 6. kaabiliyet, yetenek, 7. erkek için cinsel güç bakımından yeterlilik (Çağbayır 2007: 2129)”.

İktidar sözcüğünün felsefî karşılığı, ise Ahmet Cevizci’nin hazırladığı sözlükte şu ifadelerle verilmiştir:

“1. Genel olarak, eylemde bulunma, birşeyler yapabilme doğal gücü ya da yeteneği, 2. Etkide ya da eylemde bulunma imkânı veren hukukî, siyasî ya da ahlâkî güç. Formel olarak, A’nın B’yi, B’nin yapmayı tercih etmediği bir şeyi yapmaya zorlama gücü ya da kudreti, 3. Devlet yönetimini elinde bulunduranların, bir toplumu yönetenlerin siyasî, hukukî ve fiilî gücü, 4. Yönetenlerin yönetme yetkisini elinde bulunduranların kendileri, hükümet.

(...) Siyasi düşüncenin tarihi, bugün iktidar gerçeğinin birbirlerini tamamlayan iki farklı düzeyde ele alınabileceğini ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi, farklı sosyal güçler arasında görelî bir denge sağlayan önlemlerin tümü, yetkilerin kullanımıyla ilgilidir. Bu bağlamda klasik iktidar analizi toplumsal yaşamın özelliklerine zarar vermenin kim tarafından ve hangi amaçlarla saptanabileceğini belirlemek amacıyla ilkeler düzeyinde gelişmiş ve iktidarın meşruiyeti problemi ele alınırken, sorun çıkar sorunu olarak vazedilmiştir. Bu durumda iktidar, genel çıkarı sağlamak için siyasî olarak kurulan organları tanımlar. Söz konusu yaklaşım, hukukî, siyasî ve temsille ilgilenen bir yaklaşım olup, iktidarı yasaklar ve çıkarlar çerçevesinde ele alırken, iktidarın bastırıcı fonksiyonunu öne çıkarır.

Buna karşın, ikinci düzey analizini iktidarın fonksiyonel niteliği üzerinde yoğunlaştırır, bir sosyo-ekonomik yapıda bireyleri toplumla bütünleştirmeye ve programlamaya yarayan iktidar uygulama yöntemleri üzerinde yoğunlaşır. Söz konusu düzey, yaklaşım ya da analiz türü iktidarın çoğulcu görünümüne ağırlık verirken, iktidarı belirli kurumlarla sınırlanmış bir şey olarak değil de, aile, okul, ordu, vb. sosyal birimleri meydana getiren hiyerarşik ilişkilerin her aşamasında uygulanan yaygın bir şey olarak görür. Hâl böyle olunca da, iktidarı çıkar, yasak ve baskı çerçevesi içerisinde kavramak yerine, onu iktidar mekanizmalarını yaratabilecekleri olumlu etkiler dizisi

içine yerleştirmek suretiyle anlamak gerekir. Bu ikinci yaklaşımın günümüzdeki en önemli temsilcisi Michel Foucault'tur (Cevizci 2005: 902)".

Çalışmamızda, iktidar felsefesinin belirtmiş olduğumuz ikinci düzeydeki çözümlemesini benimseyerek kullanmaya çalıştık. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere, Michel Foucault'un iktidar felsefesinin temellerini verebilmek adına onun iktidar algısına da temel oluşturduğunu belirlediğimiz kimi yaklaşımları da yine tezimizin işlevselliğine katkı sağlayabilmeleri yüzeyselliğinde değerlendirdik.

Michel Foucault'un iktidar felsefesinin kurgulanabilmesinde modernitenin öncü ve özgün muhalifi Theodor W. Adorno'nun ve modernite eleştiriciliğinin yanı sıra bilgi ile iktidar bağlantısının Avupalı ilk kâşifi niteliğindeki Friedrich Nietzsche'nin önemli basamakları oluşturdukları kanısındayız. İktidar kavramını ele alırken sözlüklerde de belirtildiği üzere salt yöneten, hükmeden yönüyle değil, yöneten ile yönetilen arasındaki mücadele yönüyle de ele aldık. Çünkü koşulsuz tâbi olan(lar)a hüküm eden egemen gücün olduğu yerde iktidardan söz edilemeyeğini düşünmekteyiz. Ele aldığımız, iktidar felsefesi, bir mücadelenin ürünüdür. Foucault'un özellikle vurguladığı bu çok yönlü iktidar algılayışının öncü ismi, başta Nietzsche olmak üzere Marx üzerinde de büyük etkiye sahip olan Arthur Schopenhauer'dir. Schopenhauer'in bu kurgusundaki anahtar işlevine sahip kavramsallaştırması ise "irade"dir. Schopenhauer'in "irade"sinin Marx'taki yansımada belirgin değişiklikler bulunmaktadır. Marx iradeye sahip özneye önemli bir eklemeye bulunmuştur ki bu kavram da "bilinç"tir. Felsefi düşüncesinde metafiziğe önemli bir yer ayıran Schopenhauer'in aksine, materyalist yönüyle öne çıkararak Karl Marks'ın "bilinçli özne"si, bu nedenle iktisadi üretim ve tabii ki tüketim döngüsünde egemen figür niteliğindedir. Düşünce dünyasında Arthur Schopenhauer'in önemli etkileri bulunan Friedrich Nietzsche ise, Schopenhauer'in metafizik yaklaşımını sürdürmesinin yanında "irade" kavramsallaştırmasına eklemeler yaparak geliştirmiş ve iradenin amacı olarak da değerlendirdiği temel kavramı olan "iktidar istenci"ne ulaşmıştır. Özellikle İngilizceden yapılan kimi çeviri eserlerde iktidar ile güç sözcüklerinin birbirlerinin yerine kullanılabildiğini gözlemlemekteyiz ki bu işlemin terminolojik bir kargaşaya uç verdiği kanısındayız. Değerlendirmelerimizde güç ve iktidar kavram alanlarını paradigmatik özdeşlik içerisinde değerlendirmedimizi belirtebiliriz. Nitekim gücü, muktedir olma yolunda bir araç, iktidarın varlığı kanıtlanması yolunda bir araç niteliğiyle

değerlendirmekteyiz. Güç ile iktidar arasındaki belirgin sınırı ve yoğun ilintiyi, Elias Canetti oldukça somut bir örneğe dayalı olarak açıklamıştır:

“Kedi, gücü, fareyi yakalamak, onu ele geçirmek, pençelerinin arasında tutmak ve nihai olarak da öldürmek için kullanır. Ama fareyle oynamasında bir başka etken daha vardır. Kedi farenin gitmesine izin verir, birazcık kaçmasına, hatta arkasını dönmesine fırsat tanır; bu süre boyunca fare artık güce maruz değildir. Ancak hâlâ kedinin iktidar [alan]ının içindedir ve her an tekrar yakalanabilir. Derhal uzaklaşırsa, kedinin iktidar alanından kaçır; ama, artık ulaşamayacak olduğu noktaya varana kadar hâlâ kedinin iktidar alanının içindedir. Kedinin egemen olduğu uzam, fareye yaşattığı umut anları, bir yandan da bütün bu zaman zarfında onu yakından izlemeyi sürdürmesi ve onu yok etmeye gösterdiği ilgiyi ve yok etme niyetini asla elden bırakmaması; bunların hepsine, yani uzam, umut, dikkatle izleme ve yok etme niyetine iktidarın fiili bedeni, ya da daha basit bir biçimde, iktidarın ta kendisi denebilir (Canetti 2006: 283-284)”.

“Çalışmanın özü, iktidar teorisinin yeniden oluşturulmasıdır (Foucault 2003: 110)”. diyen Foucault’un konumladığı iktidar kavramını tercih etmemizin gerekçesi, çoğu marksist çözümlerdeki algılamadan farklı olarak iktidarın salt devlet ile sınırlı olmadığı görüşünü benimseyişimizdir. Bir siyasetnâme niteliğine sahip eserimizde yer alan günlük yaşama yönelik örneklemeler de, bizi, yaşamın geneline yayılmış etken bir iktidar felsefesi üzerine odaklanmaya yönlendirdi. Nitekim Foucault’a göre *“(…) ilk kavranması gereken şey, iktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığı ve devlet aygıtlarının dışında, üstünde, yanında çok daha düşük düzeyde işlev gören iktidar mekanizmalarında değişiklik yapılmadığı takdirde toplumda hiçbir şeyin değişmeyeceğidir (Foucault 2003: 43)”.* Bu nedenle iktidar yapısında bir değişiklik yapmak istemeyen iktidar uygulayıcısı niteliğindeki padişah da halkın günlük yaşamdaki temel figürlerin değişmemesi için gayret sarfetmek durumundadır.

Fransız düşünürün, tezimizin sınırları gereği ana hatlarıyla belirtmeye çalıştığımız (salt iktidar felsefesine yönelik) bu düşünce sistemi, Roman Jacobsun’un öncülüğündeki formalizmi sistemleştirme çabası içerisinde bulunan katı Rus biçimcilerinin görüşlerine yönelik en güçlü saldırılardan biri niteliğindedir. İçeriği tamamen gözardı ederek salt biçim üzerine odaklanan bu dilbilimsel akımın etkinliği, temelde bir dilbilimci olmayan Foucault’un görüşlerinden ve eleştirilerinden sonra etkinliğini ve geçerliliğini büyük oranda yitirmiştir. Bu bağlamda, Foucault’un iktidar kurgusunun salt felsefe ile sınırlı kalmadığını, hatta bu görüşlerin en etkili olduğu

disiplinlerden birinin dilbilim olduğunu ileri sürebiliriz. Foucault'un bu konudaki görüşlerini Bernauer şu ifadelerle belirtmiştir:

“Arkeoloji, söylemin doğduğu ve işlediği toplumsal ve siyasal koşulları derinlemesine incelemeyen, varoluşsal zorunluluk boyutuna ulaşamayacaktır. (...) Arkeoloji bir köleleştirme biçimine karşı verilen siyasal bir mücadeledir. Çünkü hümanizm bir öz itaat felsefesini temsil etmektedir: “Ruhtan -‘bedeni yöneten ama Tanrıya tabi olan’ bir ruhtan- söz eder; bilincin -‘karar vermede hükümler ama hakikatin zorunluluklarına tabi’ bir bilincin- iktidarını ilan eder; bireyi -‘doğal ve toplumsal yasalara tabi kişisel hakların sözde sahibi’ bir bireyi- müjdelir; temel özgürlük -‘içeride hükümler ama dış dünyanın taleplerine bağımlı ve ‘kaderle işbirliği içerisinde’ olan’ bir özgürlük-kandırmalarını anlatır (Bernauer 2005: 215)”.

Aşırı bireyselleştiriciliğiyle eleştirilen Foucault'un, aslında bireyselleşme karşıtı olduğunu belirtebiliriz. Çalışmalarında bireysel öznden çok, toplumsal özneye ağırlık veren Foucault'a göre iktidar ancak toplum özne kurgusunu gerçekleştirilebildiği sürece gücünü koruyabilecektir. Foucault, söylemdeki iktidar ilişkilerinin incelenmesinde önceliğin toplumsal özne kurgusuna verilmesine de gerekçe oluşturacak, görüşlerini şu tümceleri ile özetlemiştir:

“Günümüzün siyasal, etik, toplumsal ve felsefi sorunu, bireyi devletten ve devletin kurumlarından kurtarmaya çalışmak değil; kendimizi hem devletten hem de devletle ilintili olan bireyselleştirme türünden kurtarmaktır. Yüzyıllardan beri zorla dayatılmakta olan bu tür bireyselliği reddederek yeni öznellik biçimlerine geçerlilik kazandırmak zorundayız (Foucault 2005d: 68)”.

Çalışmamızda, felsefe tarihi içerisinde farklı boyutlarıyla alımlanan iktidar kavramını, ana hatlarıyla belirtmiş olduğumuz düşünsel gelişim çizgisi içerisinde Foucault'un kurgusuyla ele almaktayız. *“Bilgi sosyolojisinde Nietzsche etkisi açıksa da, Nietzsche'nin görüşlerini toplum planında en iyi yorumlayan ve buradan bir sosyal teori çıkaran düşünür Foucault'tur (Arslan 1999: 76)”.* Her ne kadar, Foucault'un öncelikli hedefinin modern çağdaki iktidarın nasıl oluştuğunun açığa çıkarılması olsa da, “arşiv”lere yönelik incelemelerin, iktidarı devlet kavramına hapseden düşünce yapısının ötesinde bir çözümlemeye gereksinim duyduğu kanısındayız.

“Foucault'un iktidar tartışmaları meşru rejimlere ilişkindir. Meşru rejimler (...) tebanın iktidara rızasının olduğu rejimlerdir. Dolayısı ile iktidar ile teba arasındaki ilişki kaba

güce dayalı çatışma şeklinde değil, bilgi ile şekillenen karşılıklı etkilemeye dayalı bir ilişkidir (Karaismailoğlu 2006: 62-63)”.

Foucault’a göre kuramsal bilgilerin tamamı iktidarca kurgulanmaktadır. Kurgulanan bilginin, kuramsal içeriği uygulamaya çevirebilme noktasında kendisini özneye kabul ettirmesi gerekmektedir. Bu nedenle iktidarca kurgulanan ikna sürecinde bilgi, söylemle (söylemde değil) bu görevi yerine getirebilmektedir. Bu aşamada bilginin erkini güçlü kılabilmek için gerçeklik ölçütleri de yine söylemle birlikte hakimiyetini kurmaktadır. Böylelikle genelde belirtmiş olduğumuz işlevdeki bilgiye (Michel Foucault’un adlandırımı ile “modern episteme”ye), özelde ise ahlâka, hukuka, adalete dayalı güçlü kamuoyu (Roland Barthes’in adlandırımı ile “doksa”) oluşturulmaktadır.

Gencine-i Adalet’in söyleminde somutlanan, kişisel ya da tikel çıkarlardan arınmış, kapsamlı hukuk anlayışı, Rousseau’nun kavramsallaştırmasıyla bir yazılı/sözlü “sözleşme” niteliğindedir ki bu sözleşmede istenç kavramı belirleyici niteliktedir.

“Ahlâkın doğuştan gelen bir erdem olmayışı; bir kural, gerektiğinde yaptırıma tâbi bir dayatma oluşu buradan kaynaklanır. (...) Genel istenç, insanların belli bir konu üzerindeki (bir toplum oluşturmak, ya da bir yasa yapmak, ya da yine bir yürütme erki belirlemek gibi) kişisel kanaatlerini belirten ve o konuda bir karar oluşturan ‘tekil istenç’lerin toplamı, bir oy çokluğunun tezahürü değildir. İstenci gerçekleştiren şey, onların sayısı değil, onları bir araya getiren ortak çıkardır. Genel istencin genelliği, bir niceliğe değil, bir çıkar ortaklığına atıfta bulunmaktadır. Ahlâkiliğin devreye girdiği, ya da girmek zorunda olduğu yer de burasıdır: her tekil istenç, sonuçta bireysel (bencil) bir tercihin, tekil bir çıkarın ifadesi olduğundan; bunların ‘oy çokluğuyla alınmış karar’ı gösteren toplamı da sadece ‘tikel’ bir çıkarı hayata geçiren ‘tikel istençtir’. (...) tikel çıkarlar, dolayısıyla da ‘tikel istençler’ çoğulluğu içinde, artı ve eksiler olarak birbirini yok eden karşıt çıkarların bertaraf edilmesiyle ulaşılan sonuçtur (Rousseau 2007: 15-16-17)”.

Kişisellikten ve tikellikten arınmış bu niteliğine karşın; benimsemiş olduğumuz genel düşünsel yöntemde de, eserimizde yansıtıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti’nde hukukun, iktidarın uygulanma yapısının öncü birimi olduğunu belirtebiliriz. Padişahın, kendisini hukukun üstünde tutuşu, salt fizyolojik yaşam evrenine ilişkin iktidar alanının kurgulanmasında hukukun işlevselliğini ve görece varlığını ortaya koymaktadır. Ancak, Osmanlı Devleti’nin sekülerlikten uzak, özgün toplumsal yapısına bağlı olarak, iktidar göndermelerinin salt fizyolojik yaşam evreni ile sınırlı olmadığını da belirmemiz gerekmektedir. Her iki bağlamdaki iktidar yapısı için de bilgi, Foucault’un iktidar

kurgusunda da vurgulandığı üzere, önemli bir belirleticidir. Bilgi ile kurgulanan ve yönlendirilen edimlere ilişkin Foucault'un modern episteme terimi de dikkat çekici bir öneme sahiptir.

“Episteme kavramı, epistemolojinin kurucusu Sokrates'in işletiminden farklı olarak, “modern episteme” teriminin anlam evreni içerisinde değerlendirilmiştir. Bu terim, Fransız düşünür Michel Foucault tarafından farklı bir kavramı karşılamak için kullanılmıştır (Aydemir 2008: 22)”.

Foucault, G. Preti ile bir tartışmasında epistemenin tarihsel kategorilere gönderme yapan Kantçı algıya yönelik ironik söylemiyle karşı çıkar ve *“Ben episteme'den söz ettiğimde, bilimin farklı alanları arasında belli bir dönemde var olmuş tüm ilişkilerden söz ediyorum (Foucault 2004b: 291)”*. der. Foucault'un düşünce dünyasında modern episteme, bir yönüyle, edimsel ya da enişsel boyutta olsun söylemin biçimlendiricisi niteliğindeyken diğer yönüyle söylem, modern epistemenin hava yuvarı niteliğindedir.

“Foucault'da episteme, tarihin belli bir dönemi boyunca geçerli görülen, kendisinden sonraki gelene kadar varlığını sürdüren, içinde dilsel, deneyimsel, bakışsal ve kavramsal alabildiğine değişik öğelerin bir arada bulunduğu, kendi içinde bütünlüklü bir söylem dağaradır. Episteme, ait olduğu dönemde neyin düşünülebilir, neyin düşünülemez, neyin söylenebilir, neyin söylenemez, dahası neyin duyulabilir, neyin duyulamaz olduğunu koşullandırıp belirleyen son derece kapsamlı bir söyleme-yaşama-algılama-kavrama çerçevesidir bulunduğu, kendi içinde bütünlüklü bir söylem dağaradır. (Foucault 2004a: 111-112)”.

Belirtilen bağlam içerisinde genelden özele, dile, dilbilime, söyleme, eleştirel söyleme yönelik çözümlerlerin bizi, Foucault'un belirttiği deneyimsel, bakışsal ve kavramsal yapılara yönelik çözümlere de ulaştıracağı kanısındayız. Bu bilimsel çözümlerlerin de iktidar kurgusu içerisinde işlevselliği bulunduğunu düşünmekteyiz. Bilimsel bilgiler ve uygulamaları bir yanda iktidarın amacına hizmet eden toplumsal alımlama edinci oluştururken diğer yandan ülküsel (!) nitelikli toplumsal özneyi de kurgulamaktadır. Nitekim Foucault'un söylem çözümlemesine getirdiği en büyük yenilik de özneyi yeniden kurgulayıp söylem varlık alanı olarak konumlamasıdır.

“Özgürlük, Foucault'un iktidar alımlamasının temel figürlerindedir. Özgürlüğün varlığını koruması, erkin iktidarını sürdürebilmesi amacına hizmet eden

temel araçtır (Aydemir, Aydemir 2010a: 5)”. Foucault’un iktidar kavramı, totaliter erk tarafından öz iradesi elinden alınmış özne üzerinde irdelenemez.

“İktidarın uygulanması başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak olarak tanımlandığında, bu eylemler insanların başka insanlar tarafından ‘yönetilmesiyle’ karakterize edildiğinde, bu uygulamaya önemli bir unsur dahil edilmiş olur: özgürlük. İktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece uygulanır (Foucault 2005c: 75)”.

Özgürlük, ana metnimizde yönelik söylem çözümlerinde somut örnekleriyle ortaya konulacağı üzere, karmaşadan uzak, yalın düzlemdeki iktidarın kontrol altında tuttuğu yönlendirilmiş bir özgürlüktür.

“Zincire vurulup dövülen bir adam kendisi üzerinde güç uygulanmasına maruz kalmaktadır. Ama bu iktidar değildir. Ne var ki, ölümü tercih ederek ağzını açmamakta ısrar etmek gibi kesin bir tavır koyabileceği bir durumda konuşmaya kısıtlanabilmişse eğer, o takdirde belli bir şekilde davranmaya itilmiş demektir. Bu durumda o insanın özgürlüğü iktidara tabi olmuştur. Yönetime boyun eğmiştir. Eğer bir birey özgür kalabilecek haldeyse, bu özgürlük ne kadar dar kapsamlı olursa olsun, iktidar onu yönetime tabi kılmayı başarabilir. Potansiyel bir reddetme ya da başkaldırma olmadan iktidardan söz edilemez (Foucault 2005d: 55)”.

Özgürlüğe yönlendirilen öznenin aslında tâbiyete yönlendirilmiş olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu konuya ilişkin, M. Foucault’un iktidar kurgusunda, Nietzsche aracılığıyla ektide bulunan Adorno ve Horkheimer, “Aydınlanmanın Diyalektiği”nde modern öznenin sürekli üretildiğini, bu üretim aşamasında özne adlandırmasının dahi bir aldatmaca olduğunu, öznenin kendisinin modernitenin erki tarafından üretildiğini belirtmektedir. Foucault’a bu görüşü benimseyip geliştirerek, öznenin tâbiyetinin sıklıkla tekrarlatıldığını ve özgürlüğün de bu tekrarlanma süreçlerine ilişkin olduğunu belirtmiştir. Daha yalın bir ifade ile, iktidar farklı içeriğe ve işleve sahip bilgiler aracılığıyla özneyi sürekli –kendi rızasıyla- tâbiyete yönlendirmektedir. Öznenin özgürlüğü ise bu tâbiyeti onaylama sürecine özgüdür.

Foucault’a göre, alışlageldiği üzere, beden ruhun hapisanesi değildir. Ruh bedeninin hapisanesi niteliğindedir. Ruhun tanıdığı özgürlük alanı içerisinde, mahkumiyetinden bîhaber olan “özgür özne”nin, edinçsel başkaldırısı ile var olabilen iktidara yönelik karmaşık tanımlamalara eleştiri getiren Foucault için iktidar, yalnızca öznelerarası ilişkiden ibarettir. Foucault, bu doğrultudaki diyalektik tanımlaması ile

iktidar kavramının hem yalınlığını hem de kaplamının genişliğini belirlemiştir. Belirtilen kaplan genişliği doğrultusundaki düşünceleri, Foucault’u başta dilbilim olmak üzere farklı disiplinler ile ilgilenmeye ve sonunda söylem çözümlemesi üzerinde teori oluşturmaya yönlendirmiştir. Foucault, bu konudaki görüşlerini şu sözleri ile özetlemiştir:

“Son yıllarda (kültür tarihçisi olarak konuşuyorum) beklenmedik bir keşfin meydana geldiği kanısındayım: yani her şeyde ve her şey için bilince tabi gözükten alanlarda, örneğin dilde ve biçimsel düşüncede, yapı olarak da adlandırılabilir biçimsel ilişkilerin varlığı. Bu ilişkilerin özne tarafından gerçekten bilincine varılmadan – öncelikle psikolojik anlamda, sonra da terimin Kantçı ya da Descartesçı anlamında bilinçvâr olduğu ve hareket ettiği keşfedildi. Böylece, sözün ortak kabul gören anlamında bilinçten kaçan bir sektörün keşfine, dilbilim, mantık ve etnoloji aracılığıyla varıldı (Foucault 2004b: 295)”.

Özgürlüğünün bilincinde olan özne, gözetim altında olduğuna ilişkin aynı bilince sahip değildir. Bu noktada Foucault’un iktidar kurgusunun önemli bir metaforu kaşımıza çıkmaktadır: Panopticon. Bu metaforun varlığına adını aldığı bir hapisane ilham vermiştir.

“Panopticon ya da gözetim evi merkezi bir gözetleme kulesi etrafında birçok hücreden oluşan, bir gardiyanın birçok mahkumu aynı anda denetleyebildiği büyük dairesel yapı bir anlamda çelişkili de olsa, Jeremy Bentham’ın yaratıcı imgeleminin ürünüdür (Bentham 2008: 77)”.

Türklerin saldırıları sonucu Rusya’nın inşa ettirmek istediği bu yapı, yöneticisi tarafından her yerin ve her şeyin görülebildiği, böylelikle içerisindekilerin yönlendirebildiği öncü bir mimari tasarıma sahiptir. Bu modernist mimari tasarımın sahibi, mektuplarında böylesi bir yapıyı Türklerin sayralarına uygulamak istemediğini de belirtmiştir. Jeremy Bentham’a göre bunun gerekçelerinden biri de *“(...)gözetim locasındaki birinden yüz kat daha güvenilir olan haremağaları(...)* (Bentham 2008: 73)”dır. Bentham alıntılanan ifadesinde harem ağalarının asıl işlerinin “nitelikli muhbirlik” olduğunu belirtmek istemiştir. İngiliz düşünürün bu mimari yapısını, belirttiğimiz üzere bir metafor olarak değerlendiren Foucault’ta panopticon, geniş bir hakimiyet alanına hükmeden iktidarın işleyişini korumak amacıyla sürekli izlenebilirlik olanağı sağlayan bir gözetim ve denetim aracıdır. Bu denetim mekanizması ile bir anlamda görece özgür özne, izlenmesine dayalı olarak nesnelige sürüklenmiş olmaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti’ne başarıyla uygulandığı üzere izlemekle

görevlendirilmiş panopticon uygulayıcıları dahi, bir üst boyuttaki panopticonun içerisinde izlenen bir nesne olduklarından habersizlerdir. Böylelikle iktidar, Foucault'un iktidar felsefesine ilişkin temel kurgusunu destekler nitelikte, yaşamın her boyutunda hükümranlığını sürdürebilmektedir.

Postfordist iktidar anlayışının Pelican Bay metaforu ise Gencine-i Adalet'in söyleminden farklı bir yapıya işaret etmektedir. Çözümlemelerimizde yer alan örneklerle de somutlanacağı üzere eserimizde dışlayıcılığı bir yaptırım olarak kullanan iktidar kurgusunu göremeyiz. Bu bağlamda panopticon kurgusunun ve metaforunun Katibî'nin Gencine-i Adalet adlı eserinin söylem özellikleriyle büyük oranda örtüşüğünü belirtebiliriz.

“Panopticon, modernite ideası ve modernleşme süreçlerinin hayata damgasını vurduğu ve endüstriyel kapitalizmin geliştiği pekiştiği zaman dilimi olan 17. yy'den 20. yy'nin son çeyreğine kadar olan dönemde sosyal düzenin ve işgücünün kendini yeniden üretiminin sağlanabilmesi adına bireyin şekillendirilmesini sağlayacak disipline edici mikro iktidar odaklarının topluma kök salmasını anlatır. Panopticon paradigmasının vurguladığı en önemli şey 17. yy'den itibaren suçlu, işsiz, aylak, dilenci, sarhoş vb. öğelerden oluşan heterojen kitlenin disipline edici mekanizmalar tarafından ayrıştırılıp bilgi/iktidar nesnesi haline dönüştürülmesidir. Buradaki amaç bahsi geçen heterojen kitleyi oluşturan bireylerin 'normalleştirilmesi'dir. Normalleşme, bu heterojen kitlenin yönetilebilir kılınmasında önemli bir aşamadır (Tuncel 2008: 106)”.

Alıntılanan metindeki “normalleştirme” sözcüğü normalara, iktidarın kurallarına, tâbi kılma anlamı ile kullanılmıştır ve bu süreçte kurallara uymayanların dahi ayrıştırılmayıp uyuma yönlendirimlerine ülküsel iktidarın herkesi eşit görmesi gerekliliği etkili olmuştur. Panopticona dayalı gözetim ve denetim mekanizmasının temel özelliği gereği, gözetimde ve denetimde bulunanlar mahkumiyetlerinden habersiz olan herkese “eşit uzaklıkta” gözlem yapmak durumundadır. Bu doğrultuda insanların eşitliğine uç veren bilginin de yine iktidarca kurgulanmış olduğunu belirtebiliriz. Nitekim Batı'daki resim sanatının İslami toplumlara ilk giriş türü olan minyatürlerde de benzeri bir kurgu vardır. Minyatürlerde insanlar başta olmak üzere evrendeki hiçbir varlığın fiziksel, maddi, özelliklerinden dolayı bir diğerinden daha yakın ya da büyük çizimine rastlanılamaz. Burada da panopticon kurgu içerisindekilerin eşit tutulması gerektiği vurgusu vardır. Nitekim minyatür resim sanatındaki bu kurgunun temelinde de İslam dini içerisinde özneyi öne çıkaran özelliğin, maddi evrene ilişkin olmadığını takvadan kaynaklandığını belirtebiliriz.

“*Bana öyle geliyor ki, bilginin taşıyıcısı olan bazı söylem türlerinin tarihi yapılmak isteniyorsa, içinde bu söylemin işlediği toplumda var olan iktidar ilişkilerinin dikkate alınmadan olmaz* (Foucault 2004b: 307)”. Görüşünün savunucusu olan Foucault’un bu konudaki düşüncelerini de dayanak alarak, söylem türlerinin tarihi niteliğinde olmasa da, tarihi bir söylem türünün çözümlemesi için söylemin bağlamına ilişkin öncelikle tarih algısına ilişkin özgün bilgileri ardından Gencine-i Adalet’in tarihsel bağlamına özgü bilgileri, ana hatlarıyla belirtmeyi, yöntemimizin ve kullandığımız yöntemimizin arkasındaki felsefi düşüncenin doğasınca gerekli görüyoruz. Foucault’a göre geçmişin söylem özelliklerine yönelik her çalışma günümüze ilişkin sonuçları daha daha güvenilir ve zengin içerikli kılmaktır. Foucault’un terminolojisi içerisindeki söylem edimini Bernauer şu tümceleri ile açıklamıştır:

“*Söylem pratiği, ‘anonim bir tarihsel kurallar gövdesi’ olarak her zaman için ‘belli bir dönem’de ve sözcelerin ‘toplumsal, ekonomik, coğrafi ya da dilbilimsel belli bir alandaki işleyiş koşulları’nda belirlenen bir gövde olarak anlaşılmalıdır. (...) Arkeolojik çalışma gerektiren kurallar kümesi, bir söylemi ilgilendiren nesnelerin oluşumlarını açıklayan kurallar kümesidir* (Bernauer 2005: 197)”.

İktidar kavramına ilişkin olarak değerlendirilebilecek bu kuralların -yansıtıcısından çok- yaşam evreninin dil olduğu, Foucault’la birlikte artık kanıksanmış bir görüş niteliği kazanmıştır. Dolayısıyla öznenin bireysellikten çok toplumsallığı bağlamında değerlendirildiği, toplumsal ilişkilerin de iktidar kavramından yalıtılmış bir değerlendirmeye tâbi tutulamayacağı görüşünün devamında bu değerlendirmelerin söylemle işletilerek, söylemle somutlanabileceği belirtilmiştir. Böylelikle söylem, bir anlamda, (modern epistemenin olduğu gibi) iktidar ilişkilerinin de hava yuvarı niteliğindedir⁹. Söylem içerisinde konumlanmış öznenin özellikleri, özgürlük evreni, dolayısıyla iktidar mücadelesi; ilgili tarihsel bağlamın ana hatlarıyla bilinmesini zorunlu kılmaktadır. “*Geçtiğimiz yirmi otuz yıl içinde tarih disiplini ‘toplumsal tarih’ başlığı altına düşen yeni metodolojiler ve yeni çalışma nesnelere ile tamamen değiştirilmiştir* (Poster 2006: 79)”. Daha çok kültür tarihi ve eleştirel teori üzerine olan çalışmalarıyla tanınan tarihçi Marc Poster’e göre tarih bilimine belirtilen yenilikleri getirenlerin başında yine M. Foucault bulunmaktadır. Foucault’un bazı görüşlerine şiddetli eleştiriler de yöneltilen Poster konuyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Foucault 1994.

“Foucault, tarihin ve tarih yazmanın, tarihi mevcut politik mücadeleler içinde kullanmanın yeni bir yolunu önerir. Foucault insan bilimlerini mahveden yaramaz çocuk olabilir. Ancak bu, onun insan bilimlerinin hatlarını orijinal ve özgün bir tarihsel pratiğe göre yeniden şekillendirmek suretiyle bu bilimlerin en etkileyici uygulayıcılarından biri olduğu gerçeğini değiştirmez (Poster 2006: 82)”.

Bu yenilikçi tarihsel düşünme yöneliminin varlığını ve gerekliliğini, Collingwood da *“Tarihsel düşünmenin yapısı içinde bir soruşturma, felsefenin meşru olarak üstlenebileceği işler arasında (Collingwood 2007: 307) ”* ifadesiyle vurgulamıştır. Felsefe tarihi içerisinde her zaman önemli bir tartışma konusu olan iktidar bağlamında Gencine-i Adalet’in tarihsel özelliklerini belirtmeye ve bu dönemdeki yapıya ve hilafet makamına ilişkin kültür tarihine dayalı akışı yüzeysel boyutta sunmaya çalıştık.

“İran’daki İslam öncesi hükümdarların kullandıkları şehinşah ünvanının yeniden kullanılarak bir anlam kazandığı, dünyevi hakimiyetin Arap halifelerinden Türk ve İran kökenli hükümdarlara geçtiği ve bu hükümdarların daha önce din adamlarının kullandıkları ‘Allah’ın yeryüzündeki gölgesi’ şeklindeki ünvanı aldıkları bir dönemde, Müslüman dünyasında yüksek hakimiyet fikrinin gelişmesi konusu tarihi bakımdan neredeyse hiç eleştirilmemiştir (Barthold 2006: 40)”.

“Gencine-i Adalet’in İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi” başlığı altında incelenmiş olan bu özellik, eserin söyleminde de işletilmiştir. Bu özelliğin yanında Müslüman toplumların adalet anlayışı daha çok ilahi hukuka dayandırılmıştır. Bu hukuk anlayışı içerisinde ise Kuran ve hadisler temel dayanakları oluşturmuştur.

“Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed’in ölümünden sonra onun topluluğunda Allah’ın iradesinin yansıtacağı kimse olamazdı. Bu bağlamda şer‘i yönetim prensibi de, 632’de Hz. Muhammed’in ölümüyle birlikte yok olmuştur. Daha hayatta iken, ‘heyecanlı peygamber, yerini siyasetçi ve azimle savaşan dini cemaatin başkanına bırakmasına’ rağmen Hz. Muhammed için melik veya emir gibi dünyevi ünvanların kullanılmasını ona karşı bir küfür olarak nitelendirmek mümkündür. Peygamber’in halefine sadece cemaate siyasi liderlik görevi intikal etmiştir. Akaidçilik faaliyetlerine ise Hz. Muhammed’in ölümünden sonra ihtiyaç kalmamıştı. Cemaat başkanı olarak o sadece emir değil, aynı zamanda imam idi. Ancak peygamberin halifesine başvurulurken, kimse ona imam diye hitap etmemiş, hatta bazen ona ‘Allah’ın elçisinin halifesi’ demişlerdir. (...) Ancak Hz. Muhammed’den sonra birinci halifenin ‘Allah’ın elçisinin halifesi’ olduğu, ikinci halifenin ‘halifenin halifesi’ olduğu düşünülmüştür. (Barthold 2006: 41)”.

Bu özelliğin Emeviler döneminde (661-750) kullanılmaya başlandığını belirtebiliriz. Hilafetin temsili Emevilerden sonra Abbasilere (750-1258) geçmiştir.

“Yönetim sisteminde kritik bir dönüşüm, hilafet içinde yer alan toprakları ele geçirip emri altına alan, Arap olmayan fakat Müslümanlaşmış askeri hanedanlıkların yükselişiyle yaşanmıştır. Bunların ilki Fars Buveyhiler (945-1055), sonrasında da Türk Selçuklular’dır (1055-1194). Abbasi Halifesi, gerçek iktidarın askeri gücü elinde bulunduran bu hanedanlarda olduğu, sadece isimden ibaret bir iktidar haline gelmiştir. (Zubaida 2008: 12)”.

Belirtilen dönemin ardından hilafeti, yer yüzündeki en geniş sınırlara ulaştıran ve en uzun süre temsil eden Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı devletinin kuruluşuna ve bu devletin temel özelliğine yönelik görüşlerini İnalçık şu şekilde ifade etmiştir:

“Osman Gazî, Kastamonu uc emîri Çobanoğullarının emri altında (Pachymeres’te) Bizans’a karşı en uzak serhadde savaştan bir boy-beyi ve aynı zamanda bir alp idi. Pachymeres ile eski Osmanlı rivâyeti karşılaştırılınca şu tablo ortaya çıkmaktadır: Kastamonu uc beyleri Bizans’a karşı gazâ hareketlerini gevşek tuttukları halde Osman, ucların en ileri bölümünde gazâyı son derece bir atılganlıkla sürdürmüş, bu yanda gazî alpların gerçek önderi durumuna yükselmişti. Anadolu’da ortaya çıkan tüm beylikler tipik patrimonyal devletçiklerdir. Patrimonyal devlette ülke ve reâya hânedân kurucusunun atadan mirası, mülkü gibi algılanır (İnalçık 2009: 10)”.

Gencine-i Adalet; halife sıfatına da sahip, Osmanlı Padişahı Sultan I. Ahmed Han’a sunulmuştur. Kanunî Sultan Süleyman’dan sonra devlet işlerine ciddiyetle ilgi gösteren, âdil ve dindar oluşuyla da öne çıkan, *“On dört yaşında hükümdar olup on dört sene padişâhlık etmiş olan I. Ahmed 1026 H./1617 M. de yirmi sekiz yaşında ölmüştür; Avusturya, İran seferleri ve Celâlîlerin çok faaliyetli bir zamanında hükümdar olmuştur (Uzunçarşılı 2003: 116)”*. Osmanlı Devleti’nde yenileşme sancılarının ve isyanların yoğunluk gösterdiği bir dönemde küçük yaşına rağmen devleti başarı ile yöneten, III. Mehmed’in oğlu I. Ahmed, aynı zamanda I. Mustafa’nın ağabeyi, II. Osman ve IV. Murad’ın babasıdır.

1596’da kendisi de, Fatih Sultan Mehmed Han gibi, bir adaletnâme yayımlayarak hukuksal işleyişi yönlendiren belirttiğimiz üzere adalet konusunda çok hassas bir padişahdır. İnalçık, Osmanlı devletinin hukuk yapısına ilişkin görüşlerini ise şu ifadelerle sunmuştur:

“... Osmanlı devleti, şer‘iati aşan bir hukuk nizamı geliştirmiştir. Buna imkân veren prensip ise, örf, yani hususî manasında hükümdarların sırf kendi iradesine dayanarak şer‘iatın şumulüne girmeyen sahalarda kanun koyma salâhiyetidir. Bu da, doğrudan doğruya hükümdarın devlet içinde tam mânasile mutlak bir mevki kazanması, devlet menfaatlerinin herşeyin fevkinde sayılması suretile tahakkuk edebilmiştir. İşte İslâm devletinde bu merhaleye, daha Osmanlılardan önce kurulmuş olan Müslüman Türk devletleri vasıtasile erişilmiş bulunuyordu (İnalcık 1996: 319)”.

Belirtilen nitelikteki örfî hukukun İslam öncesinde olduğu gibi Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra da Kuran, sünnet, icma ve kıyas ile birlikte etkinliğinin olduğunu belirtebiliriz. Padişahların kendilerince kurgulanan ve oluşturulan örfî kanunlar, kimi zaman yine padişahlarca örfün kanunlaştırılmasıyla da oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti’nde “her sorun, ‘Şeriat ve Kanun’a göre hükümetçe çözümlenirdi. Böylece şeriat dışında yüzlerce devlet kanunu, Osmanlı Devleti’ni gerçekten bir hukuk devleti yapmıştır (İnalcık 1999: 29)”. Bu adaletnâmelere ve I. Ahmed Han devrinde de işletilen fetvalara ilişkin Halil İnalcık’ın görüşleri şu şekildedir:

“Merkezî otoritenin sarsıldığı dönemde Osmanlı idaresindeki bozuklukları bize en yetkili biçimde yansıtan kaynak, hiç şüphesiz adâletnâmelerdir. Adâletnâme, devlet otoritesini temsil edenlerin, reâyaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, kanûn, hak ve adâlete aykırı tutumlarını; olağanüstü önlemlerle yasaklayan beyannâme şeklinde pâdişah hükümleridir (İnalcık 2009: 324)”. “Kanunî Süleyman döneminde Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, örfî kanûnları ve yönetim düzenlerini 9. yüzyıl fukahâsına göre şerî prensiplerle yorumlamaya çalıştı. Eskiden, yalnız örfî kanûn konusu olan sorunlar, ondan sonra gittikçe daha çok istiftâ (fetvâ alma) konusu olmaya başladı. 16. yüzyıl sonundaki bunalım döneminin sonucunda, I. Ahmed devrinde toplanıp düzenlenen Kanûnnâme-i Cedîd, daha çok fetvâlarla dolu bir dergi halini almıştır (Fâtih ve Kanunî döneminde kanûnnâmelerinde bir tek fetvâyâ rastlanmaz). Bu şeriatçılık yönetimi, bürokratların yeni durumlar karşısında serbest çalışmasını kısıtladı ve Sünnî tutuculuğu güçlendirdi (İnalcık 2009: 193)”

Sultan I. Ahmed döneminde de etkinliğini korumuş olan sünnî tutuculuğa ilişkin Necipoğlu, görüşlerini şu ifadelerle belirtmiştir:

“Her sabah Bâb-ı Hümâyün halka açılır açılmaz, en‘âmcılar denen kırk hafız Menavino’nun ‘padişah şapeli’ olarak tanımladığı bu yapıya gelirler, Sultanın başarısı ve sağlığını temin için Kura‘an’ın oldukça uzun olan Enam suresini okurlardı. Ellerinde kitaplarla daire şeklinde otururlar ve bir saat süreyle, Tanrının mutlak gücünün övüldüğü ve Sultanın gücünün tanrısal onayla meşru kılınmasıyla sona eren bu özel sureyi okurlardı: ‘Ve o, o –Yüce Yararıcı-dır ki, sizi yeryüzünde halife kıldı. Ve bazınızı bazınızın üzerinde derecelerle yükseltti, ta ki sizi size verdiği şeylerde imtihana tabi tutsun; şüphe yok ki, senin Rabbin, cezası çabuk olandır. Ve muhakkak ki o, bağışlayan ve merhamet edendir.’ Spandugino’ya göre belli saatlerde Sultanın huzurunda da 30 hafız Kur‘an okurdu. I. Ahmed’in imamı Mustafa Safî önceki sultanların o saatte Bâb-ı

Hümâyûn kapalı olduğundan sabah namazlarını yatak odalarında kıldıklarına işaret ediyor. Dindarlığıyla tanınan Sultan Ahmed, imamın saraya girip sabah namazını topluca kıldırabilmesini sağlamak üzere kapının daha erken açılmasını emretmiştir (Necipoglu 2007: 162)”.

I. Ahmed’in ilân ettiği adaletnâme, dönemin iktidar yapısına, ilişkin sıkıntı yaratan özellikleri de belirtmektedir. Bu dönemde artan ayaklanmalarda askerî yapının da etkili olduğunu belirtebiliriz. İnalçık, belirtilen duruma ilişkin saptamalarını şu ifadelerle açıklamıştır:

“17. yüzyıl başlarında Anadolu köylüsünün Celâlîler önünde paniğe kapılarak kalelere ve şehirlere sığınmak üzere nasıl kaçtıklarını görmüştük. 1609 tarihli adâletnâme, bu olay ile askerî sınıfa ait çiftlik ve mandıraların ortaya çıkışı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: Köylünün bıraktığı toprakları askerî sınıftan nüfuzlu olanlar kendi mülkleri gibi benimseyip üzerine yerleşmiş, kul ve hizmetkâr getirip buraları işletmeye ve kendi çiftlikleri haline sokmaya başlamışlardır. El-emeğinin azlığı sebebiyle bu gibi topraklar, genellikle çitle çevrilip hayvan beslemeye mahsus mandıralar haline sokulmuştur. Kargaşalık kesildiği zamanda reâya bu askerlerden korkarak köylerine dönememiştir. Pâdişah adâletnâmede, evlerin ve ahırların yıkılıp askerlerin derhal toprakları boşaltmalarını emretmektedir (İnalçık, 2009: 329-330)”.

Çözümlemelerimizde ayrıntılarıyla belirtileceği üzere, belirtilen doğrultudaki toplumsal özellikler Gencine-i Adalet’in söyleminde de somutlanmıştır.

1.2.3. Gencine-i Adalet’in İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi:

Tezimizde; ifade edilenleri yinelemekten kaçınarak, çağdaş dilbilimin olanaklarından yararlanmaya, genelde dil ile felsefe, özelde ise söylem çözümlemesi ile iktidar felsefesi kesişim evrenini işletmeye çalıştık. Söylem, söylem çözümlemesi, iktidar, iktidar felsefesi kavramlarının yüzeysel boyuttaki tarihsel gelişimlerinin yanı sıra benimsediğimiz yönlerinin işlevsel derinlikli özelliklerini belirtmiş olduk. Teorinin yanı sıra uygulamaya da yer veren çalışmamızın uygulamalarına geçmeden Foucault’un belirtmiş olduğumuz görüşleri, çözümlemelerimizin ana kuramsal dayanağını oluşturmaktadır. Teoriden uygulamaya dönüştürülen çözümlemelerde, eserin özellikleri doğrultusunda farklı söylem çözümlemesi yöntemlerinden de yararlanılmış ve söylem çözümlemelerimiz, benimsenen iktidar felsefesine ilişkin, irdelenen temel kavramlar ile sınırlandırılmıştır. Türkiye’de bugüne dek gerçekleştirilmiş, tezimizin kaynaklar bölümünde de belirtilen, söylem çözümlemelerinin; başta Ruth Wodak olmak üzere Türkiye dışındaki dilbilimcilerin belirlediği söylem birimleri belirlemekle ve bu

belirlemelere dayalı sonucu ifade etmekle sınırlı olduğunu belirtebiliriz. Söylemin toplumbilimsel ya da ruhbilimsel özelliklerine yönelik bir çözümleme Türk dilbilim çalışmaları içerisinde henüz gerçekleştirilmemişti. Michel Foucault'un söylem çözümlemesi kurgusunu ve yöntemini de kullanarak, toplumsal özellikleri başta olmak üzere belirtmiş olduğumuz doğrultudaki çalışmayı gerçekleştirmeye böylelikle söylemin anlamsal bağlamından ve işlevinden ayrı tutulmaması gerektiğini ifade etmeye çalıştık.

Kâtibî'nin Gencîne'-i 'Adālet (G.A.) adlı eserinde özellikle, ana savların ifadelerinde ve onların destekleyicileri özelliğine sahip hikâyelerde kullanılan farklı dilsel özelliğe sahip sözceler, iktidar yapısına ait zengin bir veri tabanı sumaktadır. Bu bağlamda, metin içi ya da metinlerarası boyutta, söylemin arkeolojik özellikleri de çözümlemelerimiz içerisinde belirtilmiştir. Nitekim "*Foucault'un tarif ettiği arkeolojik söylem analizi yalnızca biçimsel oluşum kurallarını değil, aynı zamanda söylemin söylem-dışı alanla ilişkisini de içermesi gereken bir analizdir* (Keskin 1999: 21)". Bu karşılıklı ilişki içerisindeki bilgilerin, söylem çözümlememiz sonucunda iktidar felsefesi bakımından somut dayanaklarla zenginleştirilebilmesini amaçlamaktayız.

1.2.3.1. Üstsöylem:

Yazılı metinlerde, yazarın amacını ve okurun ilgisinin açığa çıkarıldığı bütünlüğü karşılayan üstsöylemin (metadiscourse), güçlü bir iktidarın sağlanması amacıyla hizmet eden "adalet" kavramı ve bu kavramın nitelikleri olduğunu belirtebiliriz. Bu yönüyle iktidarı sağlayıcı adaletin ve onun koşullayıcılarının söylemdeki yansımaları söylem çözümlememizin de nitel sınırını oluşturmaktadır.

Üstsöylemin etkinliğini arttırmak amacıyla, G.A.'da yansıtma söylemi oluşturarak, söyleminin iktidar bağlamındaki bilgisel gücünde güvenilirliği işleten sözcükler ve geçiş değerlerini belirtmemiz gerekmektedir. Nitekim bu sözcüklerin kullanımıyla dolaysız söylem kadar olmasa da kurgulanan yansıtma söylem aracılığıyla özel adlardan dayanak alınmakta, böylelikle üstsöylemin etkinliği arttırılmaktadır. Yansıtma söylemin G.A.'daki işletimi; "vârid" sözcüğü ile 28, "mervî" sözcüğü ile 13, "aydur" sözcüğü ile 31, "aytdı" sözcüğü ile 237, "râvi" sözcüğü ile 6, "rivāyet(dür)" sözcüğü ile 84 kez gerçekleştirilmiştir. Tek sözcükle doğrudan kurgulanan toplam 399

yansıtma söylemin yanı sıra 581 kez işletilen “hikāye” sözcüğü ile açığa çıkarılan sözce birlikleri de üstsöylemin etkinliğini güçlendirmektedir. Üstsöylemin işlevsel etkinliğinin yansıtma söyleme oranla daha güçlü olan destekleyicisi dolaysız söylemlerdir. Değiştirilmeden alıntılanan dolaysız söylemler, günümüz yazılı metinlerinde “tırnak işareti” içerisinde gösterilmektedir. Söylemin savını destekleyen bu anlatım biçimi G.A.’da alıntılanan ifadenin üstünün çizilmesiyle işletilmiştir. 007a/09, 010b/01-02-03, 011b/02-03-04, 030b/19-20-21 ile 031a/01-02-03, 057b/09-10, 092a/13-14-15, 130b/09-10 vb. ile örneklendirebileceğimiz dolaysız söylemler nâdiren de olsa ifadenin üstü çizilmeden kullanılmıştır. Sınırlayıcı ve belirtici işareti bulunmamasına karşın ilgili söylem birimlerin, sözcelerin, dolaysız söylem özelliği taşıdığını belirtebiliriz. Bu doğrultudaki dolaysız söylem kullanımlarını 009a/09-10, 010a/09, 022a/05, 025a/05, 027b/21-028a/01, 028b/03, 043a/02-03, 050b/09-10, 050b/15-18, 077b/09-10, 101a/09-17, 109b/12, 140b/07-08, 155b/16, 158b/05, 179b/05 ile örneklendirebiliriz. Ancak belirtilen dolaysız söylemlerin etkili türlerinden kimi âyetlerde ve hadislerde yazarın müdahalesini de gözlemleyebilmekteyiz ki kusur, söylemde kurgulanan iktidara da söylemin güvenilirliğine de zarar vermektedir. Genel anlamda Arapça’dan çeviri ifadelerde, yazarın sıklıkla karşılaşılan çeviri yanlışlarına oranla âyet ve hadislerdeki yanlışlar daha azdır. Söylemin erkini azaltan dolaysız söylem niteliğindeki âyet ve hadislerin yanlış işletimini 008b/07-08’de, 015b/14-15’te, 025a/09-10-11’de, 030b/19-21 ile 031a/01-03’te, 039a/07-08’de, 077/09-10’da ve 077b/16-17’de gözlemlemekteyiz.

1.2.3.2. İktidar Aracı Niteliğiyle İdeoloji:

G.A.’nın söyleminde güçlü bir iktidar yapısına karşın bu çok yönlü iktidar yapısının ideolojik boyutu bulunmamaktadır. Teun Van Dijk’in ifadesiyle, ideolojik çözümlenmeye olanak vermek için şu özellikler bulunmalıdır:

- a.) Bizim hakkımızda olumlu şeyleri vurgula.*
- b.) Onlar hakkında olumsuz şeyleri vurgula.*
- c.) Bizim hakkımızda olumlu şeyleri vurgulama.*
- d.) Onlar hakkında olumsuz şeyleri vurgulama (Çoban, Özarslan 2003: 57)”.*

G.A.’da öncelikle “biz” kapsayıcı özelliğe sahip bir konuma sahiptir ve kendi karşıtlarını kişiler, toplumlar olarak değil de eylem biçimleri ile nitelmiştir. “Biz”in

varlığını sürdürebilmesi ve etkinliğini arttırabilmesi için ortadan kaldırması gereken “onlar” değil, onların edimlerindeki olumsuzlanan özelliklerdir. Ancak belirtilen, olumsuzlanan özellikler, bir aitlik vurgusuna dönüşmemekte, İslam dışı inancı benimseyenlerle dahi özdeşleştirilmemektedir. Böylelikle olumluluğun evrensel ölçütleri öne çıkarılmaya çalışılarak, öznel vurgulamalara ve ideolojik yaftalamalara söylemde yer verilmemektedir.

“Bizler ve Onlar hakkındaki söylem (...) çoğunlukla bizim iyi eylemlerimiz ve onların kötü davranışları hakkındaki hikayeler şeklinde örnekler ve açıklamalarla tanımlanır. İşlevsel olarak böyle önermeler (ya da tüm hikayeler) bir başkasını, kanıt ya da delil sunabildiği için çoğunlukla daha önce ifade edilen önermeyi, desteklemeye hizmet eder. Bir başka deyişle, öyküler tartışmadaki bildirimler olarak iş görürler (Çoban, Özarslan 2003 : 63)”.

Belirtmiş olduğumuz üzere, tarihsel ya da dinsel nitelikli olsun G.A.’daki bildirimler içerisindeki “bizler” ve “onlar” ayrımı yapılmadığını belirtebiliriz. Ayet ve hadisler başta olmak üzere, çeşitli dinsel anlatıları genel İslâmî söylemin içerisinde kendisine dayanak alan G.A.’nın söyleminde, İslamiyet dışında bir dini benimseyenler, Dijk’in ideolojik söylem çözümlemesi kurgusuyla çelişir nitelikte olumlu rol model dahi olabilmektedir. Söylemin etkinliğini attıran bu işletimi öncelikle “bireyselleştirme”, ardından “birleştirme”¹⁰ işletimi olarak değerlendirmekteyiz. Metinde işletilen “*bir pādşāh bir ‘ābide baña naşihat eyle dedi, ol ‘ābid aytdı zamān-ı sâbıkda ben çin diyârına sefer eyledüm, meger pādşāhına şağırılık ‘ārız olup ol hālete ğāyetle bī huzūr olup bī hadd ağlamış, dağı vüzerāsına ve nüdemāsına aytmış, şanmañuz kim ben bu belāya mübtelā olup dağı nefsum için ağların, yok yok anuñiçün ağlarum kim bir zālīm bir mazlūma zulm eyleye dağı ben ol mazlūmuñ feryād u fiğānını işitem dağı zālīmleüñ zulmi ziyāde olup mazlūmlar ayāğ altında qalalar derin, ammā eger kim kulaqlarum işitemez oldıysa gözlerüm görür. halk arasında delāller nidā eylesünlerkim ben hüküm eylediğim memālikde hiç bir kimesne kızıl libās giymesün illā*

¹⁰ Belirtilen terimler Wodak (2000)’dan alınmıştır. Wodak, söylemde beş temel yöntem (Türkçe kökenli olması amacıyla “yöntem” olarak serbest çeviride ile işlettiğimiz terim, Wodak’ta eserinde “ordu komuta etme sanatı” anlamına gelen ve kendisinin Yunanca’ya bağladığı , tarafımızca Latince “stratoticus” a dayandırılan “strateji” sözcüğünün karşılığında kullanılmaktadır.) olduğunu belirtir. Bunlar; göndergesel yöntem, yüklemse yöntem, kanıtlama yöntemi, çerçeveleme yöntemi ve pekiştirme yöntemidir. Toplumca tanınan bireysel öznen dayanak almayı karşılayan “bireyselleştirme” ve ilgili bireysel öznelere dayalı guruplardan dayanak almayı karşılayan “birleştirme” yöntemleri, göndergesel yöntemlerin (referential strategies) alt türlerindedir. Belirtilen yöntem kullanımları çözümlememizin ilerleyen bölümlerinde ele alınacağı üzere daha çok söylem yükü niteliğindeki adalet kavramı üzerine olan sözcelerde kullanılmıştır.

*mazlûm olup dağı zâlimden şikâyet eylemek dileyen giysün, diyüp andan soñra her gün ‘âdet eylemiş kim file binüp geze tâ kim mazlûma rast gele zâlimden intikâmını âlivire. imdi yâ emirü’l-mü`minîn çin pādşāhı kâfir pādşāhı iken kâfirlere şefkat eyleyüp mazlûmlarına zâlimlerinden hağkların alıvirmekde bu deñlü diđđat kı lup dağı ‘adıl huşuşında böyle sa’y ve ihtimâm eyleye. sen kim ehl-i islâm pādşāhısın dinüñe her ne lâyıķ ise ve âhıretüne ne tarık ile yarağ kı lup rabbuña ne vechile cevāb virmek dilersüñ eylece tedārike meşğül olup dā`imā allahdan korđmađı terk eylemegil didi (075a/10-075b/08)” sözceleri belirtmiş olduğumuz karşıt görüşümüzün söylemsel düzeydeki somut dayanağıdır. Van Dijk’in ideolojik söylem özelliğine ilişkin karşıt görüşümüzün diğer dayanak notasını da G.A.’da İslâm dini peygamberinin adının sıklıkla (39 kez) işletilmesine karşı yine ülküsel birey ve toplum kurgusu içerisinde Hz. Mūsā’nın adı 22 kez, Hz. ‘İsā’nın adı da 1 kez işletilmiştir. Hâtâ ülküsel öznenin nitelikleri dahi, adı geçen peygamberlerin etkin olduğu arkeolojik nitelikli sözceler aracılığıyla ifade edilmiştir. Savımızı destekleyen “*ilāhı kı anđı kı luñ cenāb-ı ‘izzetüñde mağbûldür, vahy idüp dimiş ki, yâ mūsā şol kı lumdur ki rızāmda sâ‘i ola, nitekim sâir mu‘āşeretinde rā‘yidür. dağı şol kı lumdur ki havādiş-i eyyāmdan bir eleme giriftār ola, ziver-i tađvā ile ārāste olan havāşımuñ penāhına girizān ola, ve enfās-ı müteberriklerinden istimdād ide. nitekim tıfl-ı rađi‘ māderini taleb ide. ve dağı şol kı lumdur ki kendüden ma‘āşī şudür itdükde ibtiğā-yı marazātum için kendüyi nihāyet mertebe-yi ğāzab-nāk ide. şol peleng mişāl ki ğāzabı kendü nefsinden nāşidür ya‘nī hāşıyyet-i peleng oldur ki ğāzabı hālinde halkuñ az u çoğın endişe itmez. ve darb ve katıde kı hr-ı ‘ālemden girizān olup gitmez. (086a/01-12)” sözcelerinde ülküsel nitelikli özne, Hz. Mūsā’nın etkin olduğu söylem birim içerisinde bildirilmektedir. G.A.’nın söyleminde, İslam kültür evreni içerisindeki öznelarası empatik kurgu da, “*her cānıñ cināyetin kendü cināyeti ve kendüyi cānı, ve efrādını nev‘-i insānuñ cānını kendü cānı bile. zirā ki cümle`-yi ehl-i islām bir nefş-i münzilesine tenzil. ve zümre`-yi ehālī-yi imān ceride`-yi vahdete şebt ve tescil olunmuşdur (087b/15-18)” sözcisi örneğinde görülebildiği üzere işletilmiştir. Dolayısıyla, G.A.’nın söylemindeki iktidar kurgusunun yaptırım araçları üzere bir belirlemeye ve çözülemeye de ulaşabilmekteyiz.***

1.2.3.3. İktidarın Denetim Aracı Niteliğiyle Panopticon:

İktidarın varlığını koruma ve güçlendirme amaçlı yaptırımlarına ilişkin söylem özelliklerini yine iktidar felsefesi bağlamında değerlendirecek olursak, post fordist düşüncenin “pelican bay” kurgusunun G.A.’nın söyleminde görülmediğini belirtebiliriz. Bir yaptırım betimleme metaforu niteliğiyle “palican bay”da, temel yaptırım araçları, ayırtırmaya ve ötekileştirmeye dayalıdır. İktidar, erk sahibi kıldıklarına âdeta; “bizim gibi olmak istemeyebilirsin ancak o halde aramıza giremezsin’ diyerek, kurguladığı tek tip egemen sınıfın dışındakileri ikinci plana iten anlayışa karşın empatik toplum yapısı ve ilerideki çözümlerimizde ulaşılan bireyselleşme karşıtlığı, G.A.’nın söyleminin önemli odak noktalarındandır. Belirtilen bağlamda, G.A.’da iktidarın temel denetim ve yaptırım özelliğinin felsefî düzlemde Michel Foucault’un “panopticon” metaforu ile ifade edilebileceğini belirtebiliriz. Gözetime ve doğrudan denetime dayalı bu kurgu ile kendisini güçlü kılabilen iktidar yapısının çevresindeki herşeyden haberdar olabilmesi gerekmektedir. G.A.’nın söyleminde kullanılan “*pādşāh šāhib-i intibāh olina niqāb-ı ricāl, ve ‘adül-ı ehl-i faızdan ve kemālden nice muhbir-i şādık. ve münhā-yı aḥbār gerek ki re‘āyāsınūñ aḥvāl-i ma‘lūm, za‘fādan kimesne maẓlūm, ve fūzelādan hiç ahd-i terbiyetinden maḥrūm olmaya (075a/07-10)*” ifadesi ile belirtildiği üzere adaletin varlığı sâdik muhbirlerce de doğrulanmaktadır. Bu sürekli denetim mekanizmasının yanı sıra ekin temsilcilerinin doğrudan gözlemde bulunmalarının gerekliliğine yönelik söylem özelliği de, yine iktidarın panopticon kurgusunu kanıtlamaktadır. “*eyā şāh-ı gāfil agāh ol endişe kııl ecel dehānūñ bağlamadan düşmenlerūñ gelüp dostlarūñ ağlamadan gözūñ aç olma gözū aç senemile zulmetde kalan miskīn ü maẓlūma nur-ı ‘adıl u merḥametden şāc ḥazīne’yi mālīla pūr ābādān iderüm diyüp memleket u ra‘iyyeti ḥarāb virān iden vezīr-i nādānūñ sözüyle ‘āmil olup zālîmlere bāṭıl ‘āmillere ruḥşata rızā virmeden kaç kendūñ bizzāt ra‘iyyet ü ‘asker aḥvālîni diḳḳat birle tefahḥus u tecessūs itmezseñ ḥelāl olur mı alduguñ bāc u ḥarāc hey pādşāh-ı şāhib-i tāc (171a/17-171b/03)*” ifadesinde doğrudan gözlemin gerekliliği ve bu denetim mekanizmasının padişah tarafından vezirine dahi devredilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ifadeyi, belirttiğimiz üzere panopticon yapısının G.A.’nın söylemindeki yansıması özelliğiyle değerlendirmekteyiz. Panopticonun söylemdeki işlevi, salt iç denetime yönelik değildir. Foucault’un iktidar-denetim kurgusuna ek olarak dış denetim de G.A.’nın söyleminde somutlanmaktadır. Eserimizin bu söylem özelliğini “*aḥvāl-i düşmeni daḥı*

bilmek pādšāha mühim ‘azīmdür, ve nice pādšāhlarıñ düşmen ahvālını bilmek lāzım olup ‘adem-i taqayyüd ile tāt u tahtı berbād oldı. ve düşmenüñ taraf-ı mekâyid ü efkār-ārā-yı hafıyyesi ma‘lüm gerekdür (076b/06-09)” ifadesinden dayanak olarak somutlayabilmekteyiz.

Gerek iç gerekse dış denetim aracı niteliğiyle kurgulanmış, ve panopticon terimi içerisinde değerlendirebileceğimiz yapıda, her türlü bilginin edinimi iktidarca uygun görülmemektedir. Her ne kadar yönetenin panoptikona dayalı denetim ve kontrol mekanizmasının temeli, yine bilgi edinimine dayansa da bilginin doğruluğu yanında bir niteliği daha iktidar açısından “değer” taşımaktadır. Yönetenin sadık muhbirler aracılığıyla da edinmiş olduğu haberlerin yönetilen kişilerin ayıplarına yönelik bilgileri kesinlikle içermemesi gerekmektedir: “*halkuñ ‘aybın açmağ isteyen kimesneleri yanuña getürüp sözün diñleme zīrā halkda ba‘zı ‘ayblar vardur ki anı setr itmege vālıden ğayrı kimesne yoğdur bir ‘aybı saña diseler sen anı açmağa sa‘y itme senüñ üzerüñe lāzım olan fesādı örtmekdür senden ğāyib olanuñ hākimi allahdur kudretüñ irdükçe halkuñ ‘aybın setr it ki hağğ ta‘ dağı senüñ ‘aybuñ setr ide ve gönñüñde halka olan ‘uğde ‘yi hall it ve kīneye sebeb olaçağ nesneleri ğalbüñden çıkar ve işüñe gerekmez nesnelerden tecāhül eyle her kimesne saña gelüp āhıri ğamz itse anuñ taşdıķında ‘acele eyleme zīrā ğovlayıcı ehl-i ğarazdur i‘timād cāız degıldür (125a/01-11)”* Böylelikle iktidarın denetim aracı olarak kullandığı muhbirin, salt iktidarın korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik bir işeve sahip olduğu vurgulanmaktadır. Yönetilenlerin kişisel ayıplarının ifşası ise iktidarca olumsuzlanmakta ve böylelikle kişisel mahremiyete duyulan saygıyı algılayan bireylerin kendisinin mahremine saygı gösteren iktidara özgür iradesiyle tâbiyeti sağlanmaktadır. G.A.nın söyleminde iktidarın kullanacağı haberin yanında bu haberin kaynağının da özellikleri belirtilmiştir: “*şol kimesneler ki zālımlere mu‘āvenet itmemiş ola bil ki anlarıñ zulminden ictināb itmiş olalar anlarıñ senüñ üzerüñe me‘ūneti ve ünsi ziyāde olur anları ğavāş idinüp ğalvetlerüñde ve meclislerüñde anlarıñla muşāğabet eyle anlarıñ dağı muhtārı ve ğüzīdesi şol kimesneler olsun ki hağğ sözi saña eger acı dağı olurisa ğayrıdan artuğ söyleye ve kendü hevāna tâbi‘ olup hağğ ta‘ kendü dostlarına kerih ğördiği nesnelere irtikāb itmek istesüñ saña müsā‘adesi ğayrıdan az ola ve dağı perhīzkār ve şāğibü’l-ğavl kimesne ile muşāğib ol ve muşāğiblerüñe ta‘līm it senüñ medğünde ifrāt u mübālağa eylemeyer (125b/01-10)”* Burada da birey tarafından “temsil” edilen erkin bireysel,

öznel niteliğe değil, nesnel niteliğe sahip olması gerektiği bildirilmiştir. Böylelikle iktidarın gerekleri, uygulayıcıları olan bireylerden ve onların benliklerinden, özelliklerinden arınmış bir yapı içerisinde sunulmuştur.

Mutlak iktidar sahibinin gözleminin yanı sıra, onun yeryüzündeki gölgesi olarak tanımlanan padişah da astı olan yöneticileri gözetletmektedir. Bu panopticona dayalı denetim mekanizması; yönetimin her aşamasında uygulanmakta, böylelikle büyük (makro) ve küçük (mikro) düzeydeki denetim işletilmektedir. Ayrıca ara yöneticilerin bir üst basamaktaki yöneticilerce maddi doyuma ulaştırılması da gözlem sonucu elde edilmiş bilgi niteliğiyle yine iktidarca önerilmektedir. G.A.’nın söyleminde somutlanan “*‘aşl ‘āmillere rızkın çoqça vir tã ki nefslerin ıslâh itmekde kavî olup elleri altında re‘âyānuñ mālından müstağnî olalar ve emrũñ olıcaq muhâlefet idüp ve emānetde taqşırılık itse anlaruñ üzerlerine saña hüccet ola andan soñra anlaruñ ‘amellerin yoqla yer yer şadıq gözçiler ço ve vefādârlar ço anlaruñ aḥvâlin tecessüs idüp saña haber vireler zîrâ sen ānlaruñ emrin bu vechle gözledüğüñ emānete ve ra‘iyyete rıfķ itmege sebep olur böyle itdükden soñra anlaruñ biri ḥıyānete el uzatsa ve gözçileruñ saña haber virseler bu deñlü şāhid eyle iktifâ idüp bedenine ‘uḳûbet idesin ve ol ‘amelden aña ‘âid olanı elinden alasin ibtizâl idesin ve ‘alâmet-i ḥıyānetile anı müttehem idesin tã kim biri daḥı görüp ‘ibret duta ve emrinden ihtimām ide (128a/15-128b/06)*” ifadesi, savımızın dayanağı niteliğindedir.

1.2.3.4. İktidar Aracı Niteliğiyle Bilgi:

G.A.’nın ana söylem yapısının, siyasetnamelerin özelliğiyle örtüşen öğretisel özellikli olduğunu belirtebiliriz. Farklı kökenli dil birlikleri ile, zengin sözcük varlığı ile işletilen bu öğretisel yapı, doğrudan ideolojik olmasa da, yazılış amacı olarak özetlenebilecek başlığıyla uyumlu bir amaca hizmet etmektedir, vurgu yapmaktadır “*Söylem ideolojinin toplum içindeki pratiklerini düzenleme işlevi taşıdığından, örneğin, iyi kurgulanmış ikna edici bir söylem bireyin zihinsel süreçlerini etkileyerek değerlerin benimsenmesini ve devamını sağlar* (Büyükkantarcıoğlu 2006: 119)”. Geniş anlatım birliklerinin, sözcelerin çıkarımlarının yanı sıra, eser içerisinde “bil ki” ifadesinin 70 kez yinelenmesi, ikna edici işlevsel söylem yapısının somutlanmasıdır. Bu ifade, hem Sultan 1. Ahmed’e, emir kipinde bir seslenmenin olanaklılığını hem de öğreti içeriğine yüklenen önemi bildirmektedir. Bu ifadedeki emir formunun, G.A.’da toplam 2260 kez

işletilen kuvvetlendirme eki (+dUr) ile örtüşür bir işlevi vardır ki bunu da özneyi bilgi aracılığıyla iktidarın “teba”sı ya da “reaya”sı kılabilme amacı olarak değerlendirmekteyiz. Bilginin, iktidarın önemli güçlerinden birisi niteliğinde ele alındığını tezimizin önceki bölümünde aktarmış ve tartışmıştık. Güce dönüştürülebilecek olan bilginin sınırları eserimizde belirgin sınırlar içerisinde belirtilmiştir. Öncelikle, iktidarın uygulatıcılarından olan bilginin doğruluğu vurgulanmıştır. Bilgi yapısının doğruluğuna yapılan vurgu 35 kez yinelenen “hakikat” sözcüğüyle de açığa çıkarılmaktadır. Ancak erkin uygulatıcısı olduğu kadar, edimselliği yönüyle görünüm kipi niteliğine de sahip olan hakikatin etkinliğinin, eserin genel niteliğine bağlı olarak salt bu dünya ile sınırlı olmadığını belirtebiliriz. “*ḥaḳīḳat dūnyāda gūzār-ı aḥret ve ‘uḳbāda bir şırātdur* (035a/21-035b/01)” ifadesi ile, belirtilen bağlamdaki söylem somutlanmıştır. Bilginin/gücün hakikate dayanmalığının belirleyicisi ise yine her iki dünyaya yönelik olan ilimdir. G.A.’da 50 kez yinelenen âlim sözcüğü ile genel söylemde ilme sahip olan özne vurgulanmış olurken 75 kez yinelenen ilim sözcüğünün kavram alanının, konumlatıcılığı da belirtilmiştir. “*bilgi ki ‘ilm ḥaḳḳ ta’ ḥāzretine yaḳın olmaḳlıḡuñ ulu vesīlesidir, ve şerīf āletidür* (065b/05-06)” ifadesiyle bu konum, açıklıkla dile getirilen bir sözce ve genel söylem özelliği kazanmıştır. İlme vâkıf olup olmama, bireyler arasındaki değer farklılığına da neden olmaktadır. “*‘âlim olan ḥaḫrı cāhil olan ḥaḫrına ḡālibdür* (097a/19)” sözcüsü, belirtilen savımızın anlamsal odak noktalarındandır. Ancak bireyin, ilimden aldığı gücü edimselleştirmeyişi; erkten tamamen yoksun kalmayı hâttâ özelde Descartes’in varlığı koşullandırıcı niteliğinden (“cogito ergo sum”; düşünüyorum o halde varım), genelde ise insanlık özelliğinden mahrum kalmayı koştulamaktadır. “*her kişi ki ‘ilmiyile ‘amel itmeye ve cāh u māl-ı dūnyāya vesīle kıla ol ḥaḳīḳatde cāhildür ‘âlim degildür. ve ḥaḳḳ ta’ anuñ mişlini ḥāşā eşege temsīl ider* (065b/16-066a/02)” ifadesi ile belirtmiş olduğumuz doğrultudaki söylem açıklıkla somutlanmaktadır. Böylelikle bilginin edime dönüştürülme sorumluluğu da bir kez daha vurgulanmıştır. G.A.’da; 13 kez işletilen “*bilgi*” ve 70 kez işletilen “*bil ki*” ifadeleri ile sadece bilgi/güç sunulmamakta, aynı zamanda iktidar evreninde bir sorumluluk da yüklenmektedir. Böylelikle genelde siyasetnamelerin, özelde ise G.A.’nın öğretisel (didaktik) özelliklerinin, sunulduğu kişinin iktidarını güçlendirmesi yanında ilgili kişiye aktarılan “bilgi” aracılığıyla yüklenen sorumlulukla, bireysel ya da toplumsal nitelikli kişiyi iktidara tâbi kıldığını ve asıl iktidar yapısının güçlendirildiğini belirtebiliriz. İktidarın uygulatıcısı ve edimsel

boyuttaki görünüm kipi olan gerçekliğin, metnimize dayalı söylemdeki ülküsel özellikleri sırasıyla şunlardır:

- a.) Salt bu dünya ile sınırlanmamış bir doğruluğu bulunmalıdır.
- b.) Doğruluğun ölçütü her iki dünyaya yönelik ilim olmalıdır.
- c.) Her edimin kaynağı olmalıdır.

Belirtilen özellikler, iktidarın oluş(tur)umundaki işlevsel bilgi birimlerdir. İlgili bilgi birimlerin açıklamaları ve tarihsel, kültürel dayanakları niteliğindeki hikayeleri de, belirtmiş dolugumuz iktidarın kendisini güçlendiren bilgi-erk aracı olarak değerlendirmekteyiz. Bir anlamda söylemdeki iktidar kurgusunun yöntemlerinden biri olarak ele aldığımız bilgi yapısı; daha genel bir söylem çözümleme yöntemi içerisinde de ele alınmıştır. Yönteme dayalı söylem çalışmaları ile öne çıkan dilbilimci Ruth Wodak'a göre “*Söylemde göndergesel, yüklemesel, kanıtlama, çerçeveleme ve pekiştirme stratejileri olmak üzere beş strateji bulunmaktadır* (Wodak 2000: 44-45)”. Bilgi aktarımları, bireysel iktidar merkezlerinden alıntılandığı için, bu bilgi/güç kullanımındaki aktarımları, Wodak'ın göndergesel stratejileri içerisindeki “bireyselleştirme” stratejisi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu yöntemin dilsel aracı ise; aktarımı açıkça bildiren ifadelerdir. Bu ifadelerden “rivayet” sözcüğü metin içerisinde 90 kez işletilmiştir. “*hazret-i fužāla bin ‘ubeyd. ‘aleyhi’-r-rıdvān min allahü’l-ḥamīd şöyle temhīd-i muḳaddemāt rivāyet ider*(010b/03-04)”, “*resūlullah ‘aleyhi’s-selām hazretinden rivāyet kıılır* (068a/15)” ve “*ḥasan raḍyallahu ‘anhdan rivāyetdür ki* (084b/09)” örneklerinde olduğu gibi belirli bir iktidar uygulayıcısına gönderimde bulunur. “Rivayet” sözcüğü; “*ve bir rivāyetde* (084b/05)”, “*şöyle rivāyet iderler ki* (151b/16)” ve “*rivāyetdür ki* (153a/03)” bağlamlarında ise bilginin anonim bir toplumsal kaynağına göndermede bulunmaktadır. Metin içerisinde “buyur-” sözcüğü “324” kez işletilmiştir. “*ve ‘abdullah bin mübārek buyurmuşlardur ki* (004b/14)”, “*resūl-ı müştēbā. ve ḥabīb-i murtaza buyurmuşlar* (010b/08)” ve “*ḥazret-i ‘īsa buyurdılar ki* (013a/10)” örneklerinde de belirli bir iktidar uygulayıcısına göndermede bulunmaktadır. “Buyur-” sözcüğü; “*buyurmuşlardur* (014a/10)”, “*buyurdılar* (030a/19)” ve “*ve buyurdılar ki* (043b/03)” bağlamlarında ise bilginin anonim bir toplumsal kaynağına göndermede bulunmaktadır. Özel adlarıyla ya da ön adlarıyla daha da belirli kılınan birey; aktarımlarıyla, Foucault'un genellikle peygamberlere, hükümdarlara vb. yüklediği “gerçekliğin anlatıcısı” konumuna

yerleşmektedir. Böylelikle Katibî'nin belirttiği ana savlarının gerçekliğini dinsel, tarihsel ve kültürel erkin yansıtıcıları olarak onayla(t)maktadırlar.

Yöneticinin halka ilişkin bilgi sahibi olmaması, özellikle de onların geçim düzeylerini tam olarak bilmemesi, G.A.'nın söylemi içerisinde bir felaketi koştulamaktadır. İktidarın sürekliliğini koruyabilmesini ve kendisini daha güçlü kılabilmesini koştulayan bilginin, yönetilenlerin maddi güçlerine ilişkin özelliği de içermesi gerekmektedir. Bu yöndeki işlevsel bilgiye sahip olunmasının gerekliliği “*memleket şol vaqt harāb olur ki re‘āyā fakīr ü ‘āciz ola teklīf olunan nesneye tākāt getürmeyeler müteferriḳ olup memleket harāba müteveccih olur ve re‘āyānuñ fakīr ü ‘āciz olmasına sebeb olur ki vālileruñ kendü beḳalarına i‘timād idüp kendüleruñ hāllerine baḳūb cem‘-i māl itmege meşḡul olup re‘āyāya faḳr u fāḳa müstevlī olur (128b/21-129a/05)*” ifadesinde belirtilmiştir. Ülküsel iktidar kurgusu gereği, ilgili kitlenin durumuna, özelliklerin ve genel anlamda yönetimin yönetilen üzerindeki yansımalarına ilişkin sağlıklı bilgi alabilmek adına, kimi zaman araçların dahi aradan kaldırılması gerekmektedir. G.A.’da söyleminde kullanılan “*ra‘iyyete çok zamān gözükmemek eyleme bilki her gāh hāllerin tefahḥuz eyle zirā vālī olan aḥvālī yoḳlamasa ekser hāle vāḳıf olup nazarında eyü yavuz büyük küçük birbirinden mümtāz olup haḳḳı bāḳıldan fark olmaz (131a/11-15)*” ve “*gerekdür ki gāh gāh erbāb-ı hācet için meclis-i ‘ām idüp kendüñ oturasın ve ḳapucılarına ve çavuşlarına tehdīd idesin ki ḳaḳ‘ā bir kimse ‘yi saña buluşmaḳdan men‘ itmeyeler sen daḳı meclisünde tevāzu‘ u meskenet göster ki hācetlüler gelüp saña hācetlerin ‘arza ḳādir olalar seni görüp vaḫşetlerinden ‘arz-ı hālde ‘āciz olmayalar (130b/03-08)*” sözcelerinde belirtmiş olduğumuz bilgi somutlanmaktadır. Ayrıca alıntılanan son metinde de belirtildiği üzere, bu bilgi edinimi bağlamında yöneten, karşısındakine yönelik kendisini üstün görmemeli, gerek edindiği bilgiyi kullanabilmek için gerekse kullanabileceği bilgiyi edinebilmek için öznelerarası empatik iktidar işletimine bağlı kalmalıdır.

Bilginin güce dönüşümü doğruluğu ile ilgilidir. Doğru bilginin ediniminde yöneticinin/öznenin tek kaynağa göre hüküm vermemesi, davranış sergilememesi gerekmektedir. Bu nedenle, edindiği bilgileri doğrulatmasının, sınamasının gerekliliği vurgulanmıştır. “*bir vaḳtde āzarbaycān begi bir ḳarı hātunuñ milkini be-ḡayr haḳḳın zulile elinden almış idi ol mazlūma daḳı süri nürek nūşirrevānuñ ḳapusına gelüp bir geçit yirinde oturdı nūşirrevān gerçeriken hālīn ‘arz eyledi nūşirrevān bilüp ḳullarına emr*

eyledi *qarıcuğı bir yire qondurup yiyicegin virdiler ve kendünüñ mu‘temedlerinden birisin āzarbaycāna gönderdi tā ki qarınıñ hālın tefahhuş idebile mu‘temed varup sorup bildi nūşirrevāna qarı şādıqadur didi nūşirrevān dağı emīr-i āzarbaycān gelince qaricuguñ esbābın tertīb idüp şabr eyledi tā ki emīr geldi dīvān oldı qarı’yı da‘vet eylediler geldi şikāyet eyledi ol mu‘temed dağı da‘vāya muṭābıq şehādet eyledi nūşirrevān buyurdu derisin yüzdiler başından çıkardılar tā ki gayrısı ‘ibret alup bir kimesne dağı zulm eylesün ve ol qarıya yirin yine buyurdu virdiler bu siyāsetile heybeti gönüllerde mütemekkin oldı ve devrinde kimesne zulm idemedi.(146a/11-146b/05)” mutemedinin yanı sıra bilginin, karşı kaynağından da (Azerbaycan emiri) yüzleştime yolulyla doğrulatilmasının ardından, bilginin gereği yerine getirilmiştir. Bilginin gereğine ilişkin taraflardan birinin yaşlı bir kadın, diğerrinin ise bir melik olarak seçilmesi karşıtlık aracılığıyla sözcenin işlevselliğini arttırma amacından kaynaklanmaktadır. Yaptırımın sertliği de ibret verici oluşu doğrultusunda, yönetenin başına gelebilecek en büyük kaybın ve ıstırabın, yönetimi altındakilere âdil davranmayışıyla gerçekleştirileceği bilgisine dayanmaktadır. G.A.’nın söyleminde, hikaye yapısı içerisinde, belirtilen özellikteki sözcelerde kimi zaman bilgi doğrulama amacıyla yönetenin güvendiği kişi değil de doğrudan ülke yöneticisi dahi yerinde araştırma ve sorgulama yapabilmektedir. Eserde, hikâye yapısı içerisinde işlenen “müselmānlaruñ ‘ali adlu bir haṭıbleri vāridı aradan ğıybet idüp ol memleket pādşāhuñ taḫtı olduğı şehre varur ve muḫarriblerine hālın ‘arz ider diñlemezler bir gün pādşāhuñ şikārı yolında bir ağac ardında oturur pādşāh ava giderken bunu görüp da‘vet ider ve hālın şorar bu dağı bir bir hikāyet ider pādşāh bunu buyurur hāşekileri bir yere qondururlar yimesin içmesin virürler kendü avdan dönüp taḫtına geldükde vezirine aydur benüm bir mühim maşlaḫatum oldı sen yerüme halkuñ maşlaḫatın görivir olmasın ki kimesne üzerime gele diyü ¹¹(tenbīh eyledi dağı şah) bir hecīne süvār olup müselmānlar olduğı şehre kırk ferseng irāğ imiş melik bir günde ve bir gicede gelüp kendüzin bāzergān şekline koyar bāzār yerine varur haṭıbüñ didiklerin işidür bilür ki taḫkīkdür siyāset buyurur ve yine ol arada bir hūb ve ‘ālī mescid yapdurur ve qubbesini altun ile şıvadur ve aydur ki bir ta‘ıfeye ki ben āmān virmiş olan yüzleri şuyıyıla olalar kimesneye ta‘anları olmaya mazarratları dağı olmaya kendü hāllerine meşgul iken ta‘addı idenleruñ hāli budur diyü haḫların alıvirür rivāyet iderler ki nice müddet ol*

¹¹ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

mescid kâfirler arasında ma‘mûr qalmışdur kâfir iken ol şeh-i yârûñ ‘adlı berekâtında (146b/12-147a/09)” ifadesi, savımızın dayanaklarındandır.

İktidara hizmet eden ve güç niteliğindeki bilgi bu hizmetini G.A.’nın söylemi içerisinde kimi zaman, doğrudan özel toplumsal yönetim araçları üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti’nin maddi gücüne ve hakimiyet alanına ilişkin bilgileri de barındıran G.A.’nın söylemi, bilgi aracılığıyla iktidarının gücünü ve ihtişamını, özneye bir cazibe unsuru niteliğiyle sunmaktadır. Osmanlı Devleti’ne ait olan bu güç, karşılaştırmaya dayalı olarak daha da belirgin kılınmıştır. “*mısr hazînesi ki her sene yüz elli biñ altundur bi’z-zât pâdşâhumuz hazretlerine ceb harçluğu içündür (140b/04-05)” ifadesi görüşümüzün dayanağı niteliğindedir. Devlet yapısına ilişkin bilgi, kimi zaman gösterilen boyutunda “özel” önadı ile nitelenmektedir. Özel bilgi, doğası gereği genel dolaşımdan, aktarımdan, korunmalıdır. G.A.’nın söyleminde işletilen “etrâf-ı eknâfdan elçi gelse çokluk gezdürmeyeler ki ahvâle vâkıf olmaya anuñiçün elçi yanında konulan kimesneye muhkem ısmarlamak gerekdür (137b/02-04)” ifadesi ile, bilginin özelliği ve özelliğine dayalı işlevselliği bağlamında paylaşımına açılıp açılmayacağı belirlendiği somutlanmıştır.*

Bilgi, bir yandan iktidarın önemli uygulayıcısı olarak sıklıkla işletilirken bir yandan da okura bilmesinin gerekliliğinden öte zorunluluğu vurgulanmaktadır ki belirtmiş olduğumuz ikinci kullanım da yine özneyi iktidara tâbi kılma amacı doğrultusunda açığa çıkmıştır. Bilgiye ulaşmanın zorunluluğu, G.A.’nın söyleminde, Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde de kullanılagelen emir kipi biçimi –ğil/gil (ikinci teklik kişi için (–ğil/gil+ø) ile desteklenmiştir. Metinde emir eki, –ğil biçimi- 3 kez işletilmiştir. Sırasıyla sakla-, san- ve inan- eylemlerine eklenen emir kipinin eklenmiş olduğu ikinci ve üçüncü sözcükler doğrudan, birinci sözcük ise dolaylı olarak bilgi ile ilişkilidirler. “*dükeli ‘âlimleri azmağdan şaklagil (070a/20-21)” ifadesi, bilgi sahiplerinin korunumuna vurgu yapmaktadır. “allah ta‘ dedi sen yâ muhammed şanmağil allahı kim gâfildür. (089a/02-03)” ifadesinde, G.A.’nın üst söylemindeki mutlak bilgi sahibince bir bilgi düzeltimi, doğru bilgiye yönlendirim gerçekleştirilmiştir. “kendüñ gözet eyliği vezîre inanmağil (178a/19)” ifadesinde güvenilir kişi de olsa dolaylı bilginin sorgulanır doğruluğu karşısında, birinci elden edinilen bilginin doğruluğunun üstünlüğü belirtilmişti. Bu bağlamda –ğil emir kipinin üç işletiminde de Foucault’un iktidarın kavramındaki önemli bir erke, bilgiye, yönelik*

olarak kullanıldığını belirtebiliriz. Emir kipinin –gil biçimi ile G.A.’daki toplam işletim değeri 17’dir. Belirtilen 17 işletimin 13’ü bil- eylemi üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu geçiş değeri, öznenin bilgi edin(dir)imi yoluyla iktidara tâbi kılınışının, söylemdeki en güçlü yansıması niteliğine sahiptir. Emir kipinin –gil biçimi ile diğer işletimleri, metin içerisindeki sırasıyla; bekle-, (terk) eyle-, (emr) it-, di- eylemleri üzerine gerçekleştirilmiştir. “*fazluñ birle pādşāhları beklegil zulmden* (070a/20)” bağlamında işletilmiştir. “*dā’imā allahdan qorqmağı terk eylemegil didi* (075b/08)” ifadesinde; iktidarın erkini sağlayıcı, bilgi/güç işlevini koşullayan bir kullanımla işletilmiştir. “*şultān emr ider çāvūş başına vār āğaya digil* (150a/20)” ifadesinde dönemin toplumsal tabakalaşma yapısı içerisinde bir buyurumu vurgulamaktadır. Ancak 151-b/02-03’deki “*köy kethudāsı hūb-ı vechile söylemek diledi beg kağıdı toğrusın digil didi yoħsa saña edeb iderüm didi*” ifadelerinde di-(de-) eyleminin üzerine eklenen emir kipi eki, yine “doğru bilgi istemi”ni vurgulamaktadır. Örneklerde de belirtildiği üzere G.A. içerisinde toplam 20 kez işletilen “-ğıl/gil+ø” emir kipi ikinci teklik kişi eki bu işletimlerinin %95’ine karşılık gelen 19’unda doğrudan ya da dolaylı olarak iktidar aracı olarak bilgi işletimi bağlamındaki söylemi kurgulamıştır. Bu değer bilginin, iktidar için sahip olduğu öneme vurgu yapan M. Foucault’un savunumunu G.A. söylem alanı içerisinde doğrulamaktadır.

1.2.3.5. İktidar Aracı Niteliğiyle Söylemsel Dil İşletimi:

Ana metnimizde kullanılan dilin köken özellikleri eser içerisinde değişkenlik göstermektedir. Eserin ilk ve son bölümlerinde dönem özelliklerine bağlı olarak ağır bir dilin kullanıldığını belirtebiliriz. G.A.’nın bu bölümlerinin yanı sıra, bölüm başlarında ve ana savların belirtildiği bölümlerde, daha çok Arapça ve Farsça ağırlıklı uzun tamlamaları da barındıran ağır bir dil kullanılmıştır. Hikâyelerin bulunduğu bölümlerde ise, Katibî’nin halk şairi özelliğiyle de ilintilendirilebilecek nitelikte duru bir Türkçe kullanılmıştır. Belirtilen dil özelliklerini, yine Foucault’un kurgusuyla çözümleyecek olursak, iktidarın biçimle vurgulandığı hükmüne ulaşabiliriz. Sav niteliğindeki ifadeler, iktidarın önemli güçlerinden biri olan bilgiyi daha az anlaşılır kılarak, öznenin gerçeklik anlatıcılarına gereksinimini arttırmaktadır. G.A.’da âyet, hadis ya da Arapça’ya özgü bir deyim niteliği bulunmasa da, sav nitelikli kimi sözcelerin ya Arapça ifade olduğunu ya da Arapça ve Farsça sözcükleri barındıran tamlamalar olduğunu belirtebiliriz. Kimi âyetlerin Türkçe’ye aktarımlarında dahi, aktarıma “yani” sözcüğü ile başlanmasına

karşın anlaşılabilirliği güç bir dil işletimi tercih edilmiştir. G.A.’da işletilen “*ya‘nī aḳreb-i avān u eshel-i azmānda müşāhede ‘yi āyāt nefehātü’l-ṭāf-ı rabbānīden mütekebbirān merdūdları maḥrūm ve ezvāk-ı müṭāla‘a ‘-yi nesīmāt-ı envār-ı rūḫānīden mütecebbir-i maṭrūdları nevmīd u maḡmūm ḳıluḫ riḳāb-ı cebābire-yi muḫāzīli selāsīl-i alām-ı nīrāne giriftār ve şikence ‘yi nice ‘ ḳahr u celālīmūze mübtelā vü nāḳār ḳıluruz (092a/03-08)*” ifadesinde de görülebildiği üzere açıklama dahi açıklıktan uzak tutularak bilgiye kimi bilgilere daha güç ulaşılması koşullanmıştır. Bu noktada ifadenin başındaki “yâni sözcüğünün kullanımı ile de gösterene/dile dayalı karmaşık yapı daha belirli kılınmıştır. Dilsel araçlarla, bilgiye -güce- çözümlenmesi gereken karmaşıklik özelliği verilmektedir. Nitekim alımlanması güç, karmaşık bilgiler bu özelliklerini, temelde güce dayandırmaktadırlar. Arapça ve Farsça kökenli ifadelerin ardından 109 kez kullanılan “ya‘nī”, 52 kez kullanılan “ma‘nā(sı)” ve 32 kez kullanılan “dimek(dür ki)” ifadeleri yazarın, karşısındaki kişinin bu dillere hakim olmadığı varsayımının gösterenidir.

G.A.’nın gayet iyi yetiş(tiril)miş, edebiyata da ilgi duyan bir Osmanlı padişahına sunulmasına karşın; önemli bir kısmı yanlışları, eksiklikleri, fazlalıkları barındıran aktarımlarda bu özelliklerin kullanılmasını içeriğin ve yazarın birikiminin koşullanmasıyla değil de bilginin bir iktidar aracı olarak kullanımını sağlayan söylem özelliği ile açıklayabiliriz. Ardından iletilen duru Türkçe’nin kullanıldığı ifadelerle ise, karmaşık ve zengin iktidar yapısı, yaşamın en basit ve temel yönlerine dahi sinmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iktidar kurgusu, Michel Foucault’un, önceki bölümde aktardığımız iktidar ve söylem algılamalarıyla tamamen örtüşmektedir.

1.2.3.6. İktidar Uygulayıcısı Niteliğiyle Çoban Biyo-İktidar Kurgusu:

İktidar alanı metnimizde, günlük yaşama ilişkin alanlarda görülebilmektedir. Günlük yaşamdaki iktidar kurgusunun önemli uygulayıcılarından biri de çobanlardır.

“Firavun Mısırlı bir çobandı. Aslında taç giyme töreninde ritüel olarak çobanın değneğini alırdı...bu pastoral temayı geliştirip genişletenler İbranilerdi. Gene onların inanışlarında oldukça özel bir nitelik vardı: Halkının çobanı Tanrı ve yalnızca Tanrı’dır. Bunun tek bir olumlu istisnası vardı: Monarşinin kurucusu olan Davud, çoban olarak gönderme yapılan tek kişidir. Çoban sürüyü derleyip toplaması gereken, sürüsünün selametini sağlaması gereken onları bir amaç doğrultusunda, elçi konumundaki kendisinin uygun gördüğü yolda yürüten, yol aldırın kişidir. Çoban, iktidarın uygulayıcısı, sürüsünü götürdüğü yol(lar) ise iktidarın amacına yönelik

stratejinin somutlanmasıdır (...) Ancak bu metafor kimi düşünürlerce Grek kültürüne, Hristiyanlık'a ya da Yahudilik'e dayandırılrsa da biz; bu metaforun, İslamiyet'e ya da İslamiyet öncesi Türk kültürüne dayandığını da değil, insanlık tarihi içerisinde evrensel bir özellik taşıdığını düşünmekteyiz. Nitekim İslam dini peygamberi Hz. Muhammed de bir çoban idi. (Aydemir 2008b: 553)".

Dinler tarihindeki peygamberlerin asıl mesleklerinin tüccarlık değil de çobanlık oluşu, belirtmiş olduğumuz iktidarın özellikleri ile örtüşmektedir. Emanetçi olan, koyunların asıl sahibi ile koyunlar arasında aracı olan çoban, sürüyü korumakla yükümlüdür. Foucault'un iktidar kurgusu içerisinde önemli metaforlardan biri olan "çobanlık" G.A.'nın söyleminde de belirtilen doğrultuda işletilmiştir. Eserde yer alan "bir dağı bu ki pādşāh çoban gibidür, ve ra'ıyyet koyun gibidür, çobana vācibdür ki koyun sürüsini şaklıya, ve kurdūñ şerrini def' ide ve eger sürüde ba'zı boynuzlu çoç olsa, ve ba'zınuñ olmasa boynuzu boynuzlusı dileseki aña hayf ve ta'addī ide anı komaya def' ide, imdi islām sürüsünüñ kurdı kâfirlerdür, ve pādşāhlara ve beglere ve anuñ leşkerine vācibdür ki cān u dilden durişeler iş itmek anlara ol vaqt helāl olur ki kâfirlere kılıç uralar, ve anlaruñ şerrin müselmānlardan def' ideler (020b/20-021a/07)" sözcesinde Foucault'un ortaya koyduğu bu temel iktidar yapısı açıklıkla ifade edilmiştir. Adalet kavramının İslam kültür evrenindeki temsilci Hz. Ömer gibi G.A.'nın sunulduğu padişah I. Ahmed de âdil oluşu ile öne çıkmaktadır. Devlet yöneticisinin adaletliliği, yine "dağ başı"ndaki koyun sürüsünün yaşantısı ile ilişkilendirilerek G.A.'nın söyleminde somutlanmaktadır. "ömer bin 'abdül'aziz hâlifeye oldığı zamānda rū's-ı cebelde olan koyun çobanları aytdılar kimdür şol şâlih kul kim halkuñ üzerine hâkim oldı. ol çobanlara siz neden bildiñüz kim şimdi olan hâlifemüz şâlih kullardan idüğünü didiler. çobanlar aytdılar kaçan kim halkuñ hâlifesi şâlih olsa kurtlar koyunlarımıza yuğamazlar ve ba'zı kişilerden mervīdür. ömer bin 'abdül'azizün hilâfeti zamānında kirmānda koyun güderdük koyun ve kurd ve sâir cānvārlar bir mevzi'de gezerlerdi. hiç birbirine zarar kaçd eylemezlerdi, ve bir vaqtde koyuna kurd kaçd eyledi biz aytduk bilmiş oluñ ol şâlih hâlifeye dünyādan gitmişdür soñra haber alduk ömer bin 'abdül'aziz ol vaqtlerde vefāt eylemiş (075b/09-19)" sözcelerinde somutlandığı üzere iktidar yapısı, yaşamın tüm alanlarına yayılmıştır ve çoban da bilgi ve sorumluluk sahibi olan iktidar uygulayıcısıdır. Adaletli davranmak ve korumak ile yükümlü olan çobanlar bu adaleti, alıntılanan sözcede de belirtildiği üzere dağ başında dahi bu durumun varlığını algılayabilmektedirler. Yine alıntılanan metinde belirtildiği üzere; kurtların, zayıftan beslenenlerin, varlığı iktidarın erkine yönelik bir tehlike özelliği taşımamaktadır. Bu

sosyal tehlike; koruyamama, korunamama ile belirtilerini gösteren adaletsizlik ortamında var olabilmektedir. Memleketini, halkını korumakla yükümlü olan padişahın da belirtilen gerekçe ile üst düzlemde adaleti koruyabilmesi gerekmektedir. Nitekim o da çoban gibi bir emanetçidir. “*beytü’l-māl ki haqq ta’nuñ pādşāhlar elinde emānetidür. (119b/02-03)*” ifadesi ile, emanetin kaplamı genişletmiş ve hazinenin de her türlü harcamada “emanet” niteliğinin düşünülmesi ve israf edilmemesi belirtilmiştir. Böylelikle, iktidar tarafından, kişilerin ve devletin dünyevi unsurlara bağımlılığı azaltılabilecektir: “*hulefā-yı benī ümeyyenüñ muḳaddemleri vü pīr piş ḳademlerinden bir pādşāh yeşil ḳubbelü serāy-ı dil-güşā binā eylemiş şaḫabe’-yi kübbārdan rıdḳvānullah ‘aleyhim ecma’in biri ki yār-ı teklīfden biri aña aytmışlar ki bu ḳubbeye ḫarc itdigüñ māl eger senüñ ise isrāf itdüñ isrāf ḫod ḫarāmdur bilürsin ki ¹² *تشرّفوا* diyü buyurulmuşdur ve eger beytü’l-māldan ise emānete ḫıyānet itmiş olursın ḫıyānet daḫı büyük cināyet idügi ma‘lūm degil midür buyurmışlar (119b/11-18)*” ifadesiyle de yine yansıtma söylem aracılığıyla belirtilen kurgunun etkinliğ artırılmış ve ister bireysel ister toplumsal ya da kurumsal özelliği olsun serveti harcama sorumluluğu olumlulanarak bu yöndeki sorumsuzluğun ve aşırılığın yaptırımı da iki ayrı düzlemde somutlanmıştır. Bu düzlemlerden biri ilahi düzlemdir. İlahî düzlemde “haram, hıyanet, cinayet” gösterenleri ile cehennem sonucuna ulaşılırken, insani düzeyde ise iktidarın öne sürdüğü temel bilgi olan ilahî bilgiye bağlı olarak hoş karşılamama, ve iktidar uygulayıcısından memnun olmama sonucuna ulaşılmaktadır.

G.A.’nın söylemi içerisinde, mutlak iktidar sahibi, nimetlerini verirken dahi yeryüzündeki adaleti ölçüt almaktadır. Michel Foucault’un “biyo iktidar” kurgusu içerisinde “Pastoral iktidar” teriminin anlam evrenleri içerisindeki bu işletimi, G.A.’da, pastoral odaklamanın gereği olarak bir hikâyede içerisinde işletilmektedir. “*pīr aytdı ḳızum ḫurı gel var süd şağ ḳonuğumuza aḫşam yemegin idelüm yesün ḫuzūr eyeleyüp yatsun didi ḳız toğru varup ḫavarları şağdı mübālağa süd ḫāşıl oldı şöyle ki çokluğına ḳubād daḫı ta‘accüb eyledi ve aytdı bu cemā‘at benüm ‘adlum ḫatında bu şahrāda oturmuşlardur her günde vāfir süd ḫāşıl iderler haftada bir günlük südlerin alayın beglige dīvāna getürsünler didi bunu gönlinde muḫarrer ḫıtdı yine seḫer olduğınlayın pīr ḳızına işāret eyledi vār süd şağ diyü ḳız daḫı ḫurı gelüp ¹³ (ḫavar yanına varup mübāşiret*

¹² İsrâf etmeyin.

¹³ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

eyledükde) irdi feryāda başladı ki ata ʔur yuḡaru baʃuñ aĉ ʔaḡḡ ta‘dan ʔācet dile ola ki maḡbūl ola zīrā pādʃāhımız ʔulme niyyet eylemiş didi ʔubād bu sözi iʃidūp ta‘accüb eyledi ki sübhān allah bu kızcugaz benüm gönülümde niyyetümden ‘acabā nice ʔaberdār oldı diyü anası daḡı ʔurı geldi baʃın aĉdı ve du‘ā dileyüp aytdı yā rābbī pādʃāhımızuñ gönünden ʔulm niyyetin sen gider diyü ʔubād bu ʔātuna aytdı neden ma‘lūmuñuz oldı ki pādʃāh ʔulme niyyet itmişdür aytdılar her vaḡt bizüm ʔavarlarımız vāfir süd virürlerdi ʃimdi virmediler otlaḡ güzel ayrıḡ ne bahāne ola hemān bunuñ gibi ʔazıyyede pādʃāhuñ ʔulme niyyetinden olur didiler her vaḡt ki pādʃāh ʔulme niyyet eyeleye ʔaḡḡ ta‘ yer yüzünden ʔayrı ve bereketi götürür didi ʃöyle ki her nesneye eʃeri zāhir olur ‘adılıla niyyet itse ʔayr ve bereket ‘ālemi dutar her nesnede eʃeri zāhir olur ʔubād eyü dirsın diyü ol niyyetden vaz geldi kızına ʔavarlar yanına vardı saḡdı vāfir süd virdiler (147b/02-148a/04)” İnan hükümdarı Nuşirevân’ın babası Kubad’ın başından geçtiği bildirilen bu hikâyedeki sözceler aracılığıyla, mutlak iktidarın tek gölgesinin padişah ve ona baḡlı yönetim birimleri olmadığını, doḡal yaşamdaki kimi unsurların da bu iktidarın özelliklerini yansıtmakta olduğunu belirtebiliriz. Böylelikle pastoral iktidar özellikleri, hem devlet yönetimindeki iktidarın özelliklerini de taşıyabilmektedirler. Alıntılanan hikâye, Foucault’un pastoral iktidar ve biyo-iktidar kavramlarının G.A.’nın söylemi içerisindeki varlığını somutlamaktadır.

1.2.3.7. İktidar Aracı Niteliğiyle Somut Toplumsal Gücün Nicel ve Nitel Değeri:

G.A.’nın bir edebi tür olarak Siyasetnâme örneği olduğunu belirtmiştik. Türk edebiyatının ilk siyasetnâmesi özelliğine sahip eser Kutadgu Bilig’dir. Onun için İnalçık şunları yazar:

“Eseri yazan Yusuf Hās Hâcib, bu hükümdar ve kanun kavramlarını ʃu formülde (adalet dairesi) özetlemiştir: ‘Ülkeyi elde tutmak için, çok asker ve ordu lazımdır, askerini beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır, bu malı elde etmek için, halkın zengin olması gerektir. Halkın zengin olması için de doḡru kanunlar konulmalıdır. Bunlardan biri ihmâl edilirse dördü kalır. Dördü birden ihmâl edilirse beylik çözülmeye yüz tutar (İnalçık 2000b: 163)”.

Bu doḡrultuda, onyedinci yüzyıl başlarında yazılmış olan G.A.’nın söyleminde Kutadgu Bilig’deki söylemden farklılıklar bulunmaktadır. İktidar aracı olarak hazinenin önemi belirtilmesine karşın güçlü ordunun askerinin niceliği ile değil niteliği ile sağlanabileceği belirtilmektedir. “‘asker az gerek öz gerek (139b/20)” ifadesi ile

niteliğin önemine yönelik vurgu yapılmıştır. Eserin yazıldığı ve paidşah 1. Ahmed'e sunulduğu dönemde yeniçerilerin başlattığı celâlî isyanları ile patlak veren devlet yönetimindeki sıkıntılara gönderme yapan ifadenin devamında, “*on beş biñ âdem çok ‘askerdür hiç eksilmeyüp sāl besāl on beş biñ âdeme muvâcib yetişmesi hayli pehlvânlıkdur* (140a/01-03)” sözcüsü ile iktidarın o güne değin sürdürdüğü anlayış da eleştirilmiştir. Tedbir-i hazine beyanındaki fasıldan alıntılanan bu söylem, dönemin devlet iktidarına yönelik kimi özellikleri de barındırmaktadır. Alıntılanan sözcülerin bir varak öncesinde işletilen “*dâim takvîyet için çenk ile tefrîh-i hâtır itmek gerekdür ve çenk içinde ‘askere kânûn üzre vigü virüle kânûn-ı kadîme muhâlif virgüler virülmeye ve çenk ‘askerine bir müstaķim nüzül emînî gerekdür ve pādşâh-ı ‘âlem penâh yeñiçeriye ve sipâhîye elli günlük zâhire bağışlamak gerekdür* (138b/08-13)” sözcüsü ile somutlandığı üzere, hazinenin korunmasına yönelik önlemler doğrultusunda sayıca azaltılmasının gerekliliği vurgulanan askerin dizimsel ve düşünsel öncelikle olanaklarının güçlü tutulması da vurgulanmaktadır. Bu sözcüde, eserin bütünüyle çakışan doğrultuda bir özelliği görebilmekteyiz. Sözcüde, askere yapılacak ödemelerin de belirleyicisi yine adaleti sağlayacak olan kanunlardır. Kanunda belirtilmiş miktarın altındaki ödemeler kadar bu miktarın üstündeki ödemelerin ve ulufelerin de adaleti sarsacağı, iktidarın erkini azaltacağı belirtilmiştir. Askerî birliklere yapılan ödemelerin G.A.’nın söylemindeki işletim sıklığını, eserin tarihsel bağlamı ile ilişkilendirebiliriz. Nihayetinde “Celâlî İsyancıları”na dönüşen bu rahatsızlıkların giderilip, padişahın gücünü arttırarak iktidarı koruması için askerin maddî anlamda kalkındırılması gerektiği bilgisi G.A.’nın söyleminde açıkça somutlanmaktadır: “*sipâhîye zer vir ol dağı ser virsün eger sen aña zer virmeziseñ baş alur gider şoñra düşmen saña gâlib gelür baş kesüp serüñ alur sen sipâhîye zer virürsen ammâ ol saña ser virür sen aña aş ‘atâ idersen lekin ol saña baş fedâ ider bu taķdırce senüñ aña ihsânuñdan anuñ saña ihsânı biñ baş pîş-ter ü hezâr-bâr-ı efđal ü bihter olur ve açıla ve zebûnıla gâziden ve sipâhîden mu‘âvenet istemek şuña beñzer ki bir toğanuñ burnın kınağın kesüp yine andan şikâr almak isteyessin bu hiç mümkün müdür* (117b/07-14)” Belirtilen bilginin vurgusunun yanı sıra G.A.’nın söyleminde somutlanan diğerk özellik de askerî zaferlede asıl etkenin, askere de sunulması, paylaşılması gereken ganimet ve hazine değil de mutlak erkin izni ve desteğidir. “*pādşâh gerekdür ki zaferi hazînedan ummaya bil ki zafer ü nuşrete maya ‘inâyet-i ilâhiyye ve mu‘cizât-ı muhammediyye idügi kalbine her zamânda mütebâdir ü hazır olmağıla memâlik açmak ve düşmen ‘askerin şımaķ arzusuyla hiç mâlı acımayup*

mühimmât-ı ‘askere her nice ki iktizâ iderise bezl ü harcına kıyâm göstere (119b/04-08)” ifadesinde de görülebildiği üzere askerin maddî tatmininin yanında asıl zafer unsuru olarak ilahî kaynak vurgulanmaktadır. Maddi güçten yoksun olup, manevi güç olarak nitelendirilebilecek iktidarın olumluladıkları değerlere sahip olanların, başarıya ulaşmaları ise örneklendirilmiş ve böylelikle iletişimsel etkinlik burada da yansıtma söylem ile arttırılmıştır: “‘*asker-i islâm ekser aç u şusızlardı ve gâzâda uruş deminde oruç dutarlardı şavmıla cenk iderlerdi ve küffâre ki ekl ü şurb ve hamr u lahm ile taḥşîl-i mizâc eylerlerdi az zamānuñ içinde az leşker ile amân virmeyüp gâlib olurlardı* (120a/03-07)” sözcesinde belirtilen sav, açıklıkla dile getirilmiştir. Yoksunlukların anlatımında Türkçe işletim oranı daha yüksekken, bu oran karşıt gücün olanakları ifade edilirken düşmektedir ki bu işletim değeri değişimi, iktidarın söylem ile olan bilinç ve karşılıklı etkileşimini de örneklemektedir.

1.2.3.8. İktidar Aracı ve Üstsöylem Niteliğiyle Adalet Söylemi:

“*Sultanın otoritesinin bağımsız niteliğini ve bağımsız kanun yapma yetkisini savunmak için, Osmanlılar zamanında da tekrarlanmış, bu durumu ifade için, daima ‘Şer’ ve Kanun’ ve ‘Din ü Devlet’ terimleri kullanılmıştır* (İnalçık 2000b: 172)”. Belirtilen doğrultudaki, “dîn ü devlet” ifadesinin işletimini ana metinde 073b/09’da, 109b/09’da, 136b/15’te ve 177b/03’te gözlemleyebilmekteyiz. Örfî niteliğe sahip bu kanunların uygulandığı, tebâların tâbî’ oldukları, ra’iyet’in -re’âyânın- riayet ettiği “ḥuḳûḳ” sözcüğü de adalet bağlamındaki iktidar uygulayıcısı özelliğiyle G.A.’da 24 kez yinelenmektedir. G.A.’da yer alan ülküsel iktidar kurgusu da onun beslendiği sosyal dinamiklere dayalı olarak, eserin adına da yansıdığı üzere adalet kavramının üzerinde yapılandırılmaktadır. G.A.’da; “‘adıl” sözcüğü 118, “‘adâlet” sözcüğü 50, “‘âdil” sözcüğü 60, “‘ma’delet” sözcüğü 8 kez işletilmiştir. Dolayısıyla “‘adl” anlam evreninden beslenen sözcüklerin toplam işletim değeri 236’dır. Bu gösterenler aynı gösterileni dolaysız bir biçimle imlemektedir. Tasavvufta “*kendisi aracılığıyla göğün ve yerin yaratıldığı hak, yaratma vasıtası olarak hak* (Uludağ 2005: 24)”. anlamına da gelen adalet, yaşamın genelinde hüküm sürmedikçe toplumsal yönetim mekanizmalarında (devlet vb.) var olamayacaktır. “*Uzun süre ‘adil yönetim nedir?’ sorusuna verilen yanıt, hükümdarın yönettiği topluma iyi bir aile babası gibi davranması şeklinde yanıt buluyordu* (Aytaç, Balcı 2008: 87)”. Devlet yöneticisinin, “şahların koruyucusu” ifadesine karşılık gelen “pâd-ı şâh” tamlamasının metnimizde kalıplaşmış işletimi olan

“pādšāh” ile karşılanması bu koruyuculuğun ifadesidir. Ancak belirtmiş olduğumuz “koruyucu” özellikli toplumsal önder, devlet önderi, korumakla yükümlü olduklarını, bir çoban gibi, kâr-zarara dayalı önem ilişkisine yönelik değil, eşit değerlilik ve eşit önemlilik ilkesince, âdil bir şekilde yönetmektedir. Belirtmiş olduğumuz özellik, 020-b/01-02 deki “*ādillik ve pādšāhlık iki ikiz kardeşdür*” ifadesi ile G.A.’nın söylemi içerisinde açıkça işletilmiştir. Alıntılanan ifadenin sonundaki kuvvetlendirme eki (+dUr) de ana sav nitelikli bu sözcenin bildirimindeki kesinliği vurgulamaktadır. Koruyuculuğu barındıran adalete sahip olabilmek için, iktidarın, belirtmiş olduğumuz önemli bir aracına gereksinim duyulmaktadır. Savımız, G.A.’da, 060-a/01’da işletilen “*bilgi ki ‘adil ‘aqluñ kemālınden peydā olur*” ifadesiyle de somutlanmıştır. Geçiciliklerin uzamını imleyen “dünya” içerisinde (060a/03-060b/03) arasındaki şu ifade, belirtmiş olduğumuz kurguyu G.A.’nın söyleminde doğrularken, adaletin edimselliğine yönelik bir derinlik de katmaktadır: “*meşelā ‘adla el urduğda dünyā için el urmaya ve nazār eyleye ki dünyāda maqşūdı nedür eger gökçek ta‘ām yimekise şöyle bile ki özi bir hayvāndur ki ādem şūretindedür zīrā ki ta‘āmı hırşıla yemek hayvanlaruñ ‘ādetidür ve eger maqşūdı harīr kaftān giymek ise bir ‘avratdur ki er şūretindedür zīrā ki bezenmek ‘avratları işidür ve eger düşmenlerinden intikām almağ olurısa bir kelbdür ki adam şūretindedür zīrā hışm eylemek ve intikām almağ yırtıcılaruñ ‘ādetidür ve eger maqşūdı halk kendüye hıdmet eylemek olurısa bir cāhildür ki ‘ālim şūretindedür zīrā ki eger ‘aqlı olsa bilürdi ki kendüye hıdmet iden kimesneler dükeli kendü qarınlarına ve ferclerine ve şehvetlerine hıdmet eylerler ve kendüden şehvet için duzağ kurmuşlardur ve ol ma‘şıyyet ki iderler haqīkatde kendü kendülerine iderler ve bu sözüñ delīli budur ki eger vilāyeti ğayrı kimesneye virmişlerdür diyü mesāvī işitseler dükelisi a‘rāz idüp ğayrılara hıdmet eylemege başlarlar ve her ne yerden ki aqçe hāşıl olmasın gümān itseler saçudı ve hıdmeti ol yire iderler pes haqīkatde ol hıdmet eylemek degildür bil ki maşharalığa alup gülmekdür ve ‘ākil oldur ki dükeli işleruñ haqīkatine nazār eyleye şūretine nazār eylemeye ve bu işleruñ haqīkati bulardur ki zıkr olındı her kimesne ki bunları bilmese ‘ākil degildür ve anuñ yiri tamudur şehvete ve lezzete meşğul olmağı üzerine ‘ādet idinmege gökçek ta‘āmlar yiyüp gökçek libāslar giymekile bil ki gerekdür ki dükeli nesneler de kanā‘at eyleye zīrā ki kanā‘atsiz ‘adālet mümkün olmaz.(060a/03-060b/03)” Kazandırılan derinlik âdil kişinin, karşısındaki kişileri çözümlemesi üzerinedir ki bu çözümleme için gereksinim duyulan şey yine “bilgi”dir. Gerekli bilgi de G.A.’da açıklıkla belirtilmektedir. Bilginin aktarımında işletilen açıklık, bize*

G.A.'nın anlam evreninin temel özelliğini sunmaktadır. Söylemde kullanılan dil yoğunlukla temel anlamın (dennotative meaning), ve yan anlamın (connotative meaning) işletiminden oluşurken, öğretisel (didaktik) yönü öne çıkan G.A.'nın söyleminde, daha çok sanatsal söylemde kullanılan imgesel -yaratıcı- anlamın (figurative meaning) işletimine nâdiren rastlamamaktayız. Belirtilen özelliği, temel etkileşim düzeyinde, öğretisel amaç doğrultusunda işletilen dil ile, olası yanlış anlaşılmalardan kaçınmak da amacına bağlamaktayız. Bu söylem özelliğini eserin yazılış amacına ve içeriğindeki temel niteliklere bağlamaktayız. Belirtilen nâdir kullanımlardan biri, günümüzün evrensel imgesi özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. G.A.'da kullanılan “*bu dünyâda bil ki beg olmak iki kefelü bir terâzüdür bir keffî cennete ve bir keffesi cehenneme sebebdür ve neylerseñ eyle şunlardan olı gör ki anlaruñ gözleri uyurısa kulaqları uyanuğ olur cümlesinüñ ser-çeşmesi ‘adldur (141b/18-21)*” ifadesi, belirtmiş olduğumuz özelliğinin yanı sıra adâlet kavramınının “denge”yi gerektirdiğini, terazi sözcüğüne yüklenen imgesel anlam ile vurgulanmıştır. Toplumsal yapı içerisinde başkalanının sorumluluğuna sahip olan birey, sonsuzluk evreni kökenli önemli bir riski de üstlenmiş olur ki bu riski ortadan kaldıran da yine adalettir. Adaletin, uygulayıcısına kazan(dır)ımı sonlu evren ile sınırlı değildir. Hâtta adalet uygulayıcıları, âdil davrandıkları kişilerin sevaplarına da ortak olmaktadır. Adalet kavramının sonsuzluk evrenine yönelik bu câzibe merkezi niteliği G.A.'da işletilen “*sultân ‘adâlete verziş iderse eger, re‘âyâdan şâdır olan her fâ‘atüñ şevâbında şerîk olmak muğarrerdür. (004b/11-12)*” ifadesi ile somutlanmıştır.

İktidar uygulayıcısının istekleri *emir* adlandırması ile karşılanmıştır. Bu otoriter kurguya karşın buyrukların G.A.'nın üstsöylemi niteliğindeki adalet kavramı içerisinde kurgulanması ve işletilmesi gerekmektedir. Belirtilen kurgu ve işletim aşamasındaki olası tereddütlerde müracaat edilebilecek bir kaynak da bildirilmiştir. G.A.'daki “*bil ki her emrde ‘adıl üzerine ol ve bir ‘azîm-i maşlahat olup ‘âciz olsañ yâhud ba‘zı emri saña müştebih olsa allah ta‘ ve resûline mürâca‘at eyle nitekim haqq ta‘ irşâdın diledüğü kavme hitâb ider (127b/04-07)*” ifadesi ile genel anlamdaki iktidarın edinçsel ve edimsel kaynağı da adlandırılmıştır.

Foucault'un iktidar kavramına ilişkin felsefî kurgusunun temelinde, iktidarı devlet ile sınırlandırmayan, yaşamın her alanında iktidarın varlığını irdeleyen bir yaklaşımın bulunduğunu belirtmiştik. G.A.'nın üstsöyleminde de, iktidarın temeli olarak ele alınan

adalet kavramının, iktidar gibi yaşamın genelinde uygulanmadıkça devlet yapısı içerisinde bulunamayacağına vurgu yapılmaktadır. Bölüm özeti özelliğine de sahip olan “‘*adıl-ı medār şalāh-ı ‘ālemdür. ve ‘ālem bir bostāndur ki abyārı devletdür. devlet bir pādşāhdur ki hācibi şerī‘atdur. şerī‘at bir siyāsetdür ki nıgeh-dār-ı milkdür. milk bir medīnedür ki bedīdārendesi leşkerdür bī şek. leşker kefāfina māl gerek māl ra‘iyyetden hāşıl olur. ra‘iyyeti ‘adıl bende kıılır. nağd-ı kelām oldur ki, zemīn-i āsumānuñ kıyāmına bā‘iş ‘adldur. (107b/21-108a/06)’*” ifadesi savımızın dayanağı niteliğindedir. Alıntılanan ifadenin başında; devrin adaletinin, herhangi bir topluluğun değil de tüm âlemin iyiliği, barışı olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle, gücünü kaybettiği bir dönemde bulunmasına karşın, Osmanlı Devleti’nin padişahına sunulan G.A.’nın söyleminde iktidar ufkunun sınırlandırılmayışı, hâttâ evrensel niteliği belirtilmiştir. Genel niteliği ile işlenen âlem, bir bostan olarak görülmektedir ki bostan; bağ, bahçe anlamlarının yanında tasavvufta “*ister genel, ister özel olsun açık mahal, fetih makamı* (Uludağ 2005: 79)”. anlamlarına da sahiptir. Belirtilen özellikler doğrultusunda bostanla eş tutulan âleme can veren, feyzlendiren, bereketlendiren (ābyār) ise devlettir. Âlem, devlete sahip olmaması ya da devletçe sahiplenilmemesi durumunda, güzelliklerini yaşatamayarak kurumaya mahkûm olacaktır. G.A.’nın söyleminde devletin en üst makamındaki padişah, devlet olarak görülmektedir. Bu eşleştirme ile, iktidar uygulayıcıları, temsil ettikleri iktidarın tüm olumluluklarının da yansıması niteliği ile konumlandırılmaktadır. Böylelikle âleme can verecek, dirlik verecek olan devletin somutlaması, padişah olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurgu, İslamiyet öncesi Türk kültüründe ve devlet geleneğinde de bulunagelmiş bir özelliktir. Orhun yazıtlarında geçen “*Tengri yarlıkadduğun için [ö]züm kutum bar için kağan olurttum. Kağan olurup yok çığany budunuğ kop kubarttım. Çığany budunuğ bay kııldım. Az budunuğ öküş kııldım* (Ergin 1995: 6)”¹⁴ ifadesi, G.A.’nın söylemindeki devlet anlayışının köklerinin de ifadesi özelliği taşımaktadır. Yine metinden hareketle G.A.’da devletle eş tutulan padişahın kapıcısı, veziri olarak şeriat bildirilmektedir. Âlem bostanına su veren padişah kurgusuna eklenen *şeriatın* “su yolu, su kanalı, ark” anlamına sahip olduğu gözardı edilmemelidir. *Şeriat*, belirtmiş olduğumuz anlamının yanı sıra mülkün koruyucusu niteliğindeki siyaset ile eş tutulmuştur. Koruyuculuğun adalet için gerekliliğinden öte

¹⁴ Kültigin Anıtı’nın güney yüzünde bulunan bu ifade, alıntılanan eserde şu şekilde Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır: “*Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım* (Ergin 1995: 7)”.

zorunluluğu vurgusunu taşıyan, önceki çözümlerimizle de örtüşen bu anlamın devamında korunan mülk, şehir ile eş tutulmuştur. Şehrin koruyucusu ise askerdir ve askerin yeterli rızığı için gerekli olan malın kaynağı ise râiyettir. Râiyeti, Foucault'un iktidar kurgusu içerisinde belirttiğimiz üzere özgür iradesiyle kul eden ise adalettir. G.A.'nın söylemindeki râiyetin adalet ile kula dönüşümünü, özgür öznenin kendi iradesi ile iktidarın yönlendirimine katılması olarak değerlendirmek gerekmektedir. Metinde kullanılan ve kul, köle anlamındaki “bende” sözcüğü, belirttiğimiz bağlamda değerlendirilmelidir. Nitekim temel anlamıyla öznenin köleye dönüştürümü amaçlansaydı, adalet ile değil baskı ya da kılıç ile köleleştirmek daha uygun olabilirdi. G.A'dan yapılan alıntının sonunda, özetle göğün çökmemesine sebep olarak adalet gösterilmektedir ki bu söylem odağının kökenini de yine Orhun yazıtlarında geçen “*Türk Oğuz begleri budun eşid: Üze tengri basma[sar asra] yir telinmeser Türk budun ilingin törüngün kim artatı udaçı [ert]i* (Ergin 1995: 40)”¹⁵ ifadesinde bulabilmekteyiz. Oluşturuluş tarihleri itibariyle aralarında yaklaşık 870 yıl bulunan bu iki Türk eserinin yok olmayı göğün çöküşü ile tanımlamalarından hareketle, iktidarın ortak kültür evreninin korunduğu çıkarımına ulaşabiliriz. Yine Orhun yazıtlarında bozulması olasılığının ancak göğün çökmesi ve yerin delinmesi durumunda gerçekleşebileceği “il” ve “töre”ye karşılık olarak, G.A.'da göğün çökmemesini sağlayan “adalet” kavramı vurgulanmıştır. 8. yüzyıldaki *töre* kavramı, 17. yüzyılda örfi hukuktan da beslenen kanunların uygulanması sonucu *adalet* kavramı ile iktidarın ana kaynağı konumunda işletilmiştir. Michel Foucault'un söylem çözümlemesi kavramlaştırımındaki önemli özelliklerden metinlerarasılığın işletildiği bu çözümlememizde G.A.'dan alıntılanan sözcenin genel yapısal özelliğini belirtecek olursak; sözcede kullanılan, dizimsel bağımlılık içerisindeki sözcüklerin, üç anlam türündeki karşılıklarının da uyum içerisinde olduğunu belirtebiliriz.

1.2.3.9. İktidar Aracı Niteliğiyle Kanun :

G.A.'nın söylemindeki usûl niteliğindeki alışlagelmiş davranışların iktidara hizmet edişi, bilgiye dayandırılmış ve böylelikle hizmetin sürekliliği korunmuştur. Belirtilen kurgudaki usûller, ritüellere hâttâ örfi kanunlara dönüşebilmekte, böylelikle

¹⁵ Bilge KAğan Anıtı'nın doğu yüzünde bulunan bu ifade, alıntılanan eserde şu şekilde Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır: “*Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti?* (Ergin 1995: 41)”

işlevlerini daha güçlü bir şekilde yerlerine getirebilmektedir. G.A.’nın söylemi içerisinde işletilen şu sözcenin, belirtmiş olduğumuz bağlamda bir işlevi yerine getirdiğini öne sürebiliriz: “*sultān selīm ḥān merḥūmuñ çāldurān seferinūñ defterinde meşurdur ve pādşāha yolda at üzerinde vezīr-i a‘zam yanāşduḡda yalnūz yanaşa ḡayrılar yanaşmayalar ve her gice bir sancaḡ begi ḡaravul gerekdür ve oḡaḡ öñüni bir bölük aḡası beklemek gerekdür ve pādşāh ḡazretlerine sāir vūzerā ve erkān dīvān çağrıldıḡda yanaşmaḡ cāizdür sultān selīm ḥān merḥūmuñ zamānında bir kerre diyār bekr fethine giderken otaḡ öñine bir ḡaç cāsus ve fedāyi mel‘ūnlar ḡah ismā‘īl tarafından irsāl olunup ḡayme²-yi pādşāhīyi ateşe urup bunu fikr-i fāsīd eylemiş ki pādşāh ḡazretin bekleyüp tıḡra çıkarsa bıçaḡ ura ḡoñra döyülüp ḡaḡlarından gelindi anuñiçün nevbetle bir bölük aḡası beklemek ḡānūn oldı. (138a/13-138b/03)” Alıntılanan metinde; adaletin sağlanmasında temel birimlerden olan, kanun özelliḡi alabilen, bu davranışların deneyimsel bilgiyle biçimlendirildiḡi de belirtilmektedir. Bilgiye - dolayısıyla güce ve iktidara hizmet etmeye- ulaşmadaki deneyim yolu özneye, iktidarın varlığına uç veren bir özgürlük alanı oluşturmaktadır. Nitekim öznenin özgürlüḡü M.Foucault’un iktidar anlayışının öncelikli ve temel koşuludur.*

Maddi evrenin düzenleyen kanunlar, dönemin özellikleri doğrultusunda, söylem içerisinde daha çok hazineye yönelik özellikleri ile işletilmiştir. Hazinesinin dağıtımı da, öncesinde belirtmiş olduğumuz doğrultuda kanunlar ölçüsünde olmalıdır. Bu doğrultuda, müsriplikten çıkarı olanlar itiraz etmese de bir “deli” bunu ifşa edebilmelidir. Ortaya çıkaran bireyin niteliḡi olan delilik, Foucault’un iktidar kurgusu içerisinde de, gerçekleri özgün, özgür ve çıkara dayalı olmaksızın açığa çıkarabilmektedir. Fransız düşünür; akıl sağlığı merkezlerinin varlığının ve işleyişinin temelinde de, algısal farklılıkları ortadan kaldırma ve mevcut iktidar yapısını olumluatma amacı olduğunu savunmaktadır. G.A.’da ise, belirtilen özelliḡe sahip “deli”liḡin kanunlara dahi ilham verebildiḡi bir hikāye biçimi içerisinde ifade edilmiştir. “*bir vaḡt bir zālīm beg vāridı ki işi güci ve pīşesi zulm ü sitem idi ḡöyle ki re‘āyānuñ üzerlerine aḡır yükler ururdu durmayup māl cem‘ine meşḡul olmışdı bir vaḡt eyelük eylemek ḡaşdın idüp ḡazinesin açdı ve mālın aḡçeden ve filoriden nesi varısa meydān içinde ḡaşıdup dökdürdi ve cihān ḡalḡına ḡalā eyledi tā ki cem‘ olalar ve her kişiye ölçi ile birer ölçek altun ve ḡümüş üleşdüreler ḡalāyık bunu işidüp derildiler ḡıdmetkārlar kileler ile alup mālı virmeḡe başladuḡları birle nā ḡāh bir aḡaç ata binmiş ve elinde bir*

ağac ¹⁶ (kılıc) *dutar sera pā bürehne bir dīvāne kişi irişüp geldi feryāda ve fiğāna başlayup didi ki bu nice müsriflükdür ve ne tedbirsizliktür bu kadar māl ki cem[‘] olmuşdur haqq ta[‘]nuñ rızāsı yolına harc olunmayup bu halkuñ süfehāsına perişān ideler anlaruñ envā[‘]-ı hevālarına ve fisk u fücūrlarına şarf olına bu hareket ne aşıl fikrile ve re[‘]yile ve tedbīr ile olmuşdur haqq ta[‘] hod müsrifleri sevmez şeytān qarındāşlarıdur diyü buyurmuşdur tiz oluñ bu mālī cem[‘] idüp yine hazīneye koyup memleket mühimmātına şarf olınsun dünyāda ve āhīretde eylük ve eyü ad kazanayın dirseñüz meleketiñüz içinde olan za[‘]fāya terahhum eyleñ ve re[‘]āyānuñ hālince miqdārınca harācların görüñ üzerlerine ağır yük urmāñ ve ağır yükü olanları tahfif eyleñ ve zālimleri zulmden men[‘] eyleñ ve harāb olan yerleri ma[‘]mūr eyleñ re[‘]āyā dañı edā[‘]-yı cizyeye kādır olsunlar ve za[‘]fā ve mesākīn rahat olsunlar tā ki dünyāda ve āhīretde yüzüñüz ağ ve işiñüz sağ ve cennetü'l-me[‘]vā durağıñuz ola didi çünkü pādşāh bu dīvāneden bunuñ gibi ‘ākilāne kelimāt işitdi fi'l-hāl ol mālī cem[‘] itdürüp hazīneye emr eyledi ve taht-ı taşarrufında şehirlerde ve iklimlerde olan ümerāsına ve kuđātına yasağ nāmeler ve ‘adıl u inşāfi müş[‘]ir kânūn nāmeler perākende eyledi (149/01-150/09)” Alıntılanan sözceler, savımızın dayanağını oluşturmanın yanında, kanunların ardındaki yaşanmışlık kurgusunu ve böylelikle kanunların “doğru”yu koruma altına aldığını ifade etme işlevine de sahiptir.*

1.2.3.10. İktidarın Temel Varlık Alanı Niteliğiyle Özne ve Özellikleri :

İktidar kavramında da, iktidar felsefesinde de özne temel birimlerdenidir. Belirtmiş olduğumuz iktidar kurgusunda öznenin özgürlüğüne vurgu yapıldığını ifade etmiştik. Ancak bu özgürlük, bir aşamaya kadar gerçekliğini koruyabilmekte, ardından, Baudrillardçı söylemle, “simülatif”¹⁷ bir niteliğe bürünmektedir. Özgür özne; söylem çözümlememizin bu aşamasına dek vurgulanan, iktidarın etkin gücü “bilgi” ile iknâ edilinceye, tâbi kılınıncaya kadar varlığını koruyabilmektedir. Tâbi olduğu andan itibaren iktidarın gücünün bir parçası olarak öznelikten nesnelige geçen birey(ler), tâbi

¹⁶ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

¹⁷ Ferdinand de Saussure ve yapısalcıların görüşlerinden beslenen, ancak daha sonra bu görüşlerin ve Marksist eleştiri anlayışının geçersizliğini savunarak postyapısalcı düşünsel akım içerisinde önemli bir saptamada bulunan Jean Baudrillard’a göre modeller ile gerçekliği arasında belirgin ayrımlar bulunmamaktadır. Bu görüşünün bir adım ötesinde, çağımızda kimi modellerin bir gerçekliğe dayanmadığını belirten Fransız düşünürü göre insanlığa “gerçeklik” olarak dayatılanların tamamı gelişmiş modellere, simülasyonlarla dayanmaktadır ve bütüne dayalı gerçeklik tamamen bir ütopyadır. Jean Baudrillard’a göre simülatif kurgunun üreticileri olan simülakrlar da aslında, gerçekliği değil de gerçekliğin yoklunu gizlemektedirler.

olmamaları durumunda ise bir yaptırıma mâruz kalmak durumundadırlar. Söylem çözümlememizin bu aşamasına değin söylemde bulunan iktidarı ve onun temel uygulama araçlarını çözümlemeye çalıştık. Bu aşamada iktidarı var eden temele, özgür özneye yönelik söylem çözümlemelerini uygulamaya çalışacağız. Öncelikle özgür öznenin tâbiyetinin M.Foucault'un görüşleriyle çelişmediğini, aksine tamamıyla örtüştüğünü belirtmeliyiz. “*Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini telkin ediyor* (Foucault 2005c: 63)”. Ferda Keskin, özne kavramının sınırlarını daha belirgin bir yapıda sunabilmek için kendisinin aktarmış olduğu bilgiye şu dipnotu eklemiştir:

“Türkçedeki ‘özne’ kelimesi burada Foucault tarafından belirtilen ilk anlamı taşımıyor. Fransızca ‘sujet’ kelimesi aynı zamanda ‘tebaa’ yani tabi (boyun eğmiş) anlamı taşıyor. Aynı şekilde Fransızca ‘assujétir’ kelimesini de Foucault iki anlamda kullanıyor: özneleştirmek ve tabi kılmak, boyun eğdirmek (Foucault 2005c: 63)”.

Bu bilgilerin koşutunda G.A.’nın söyleminde özneyi tanımlayıcı re‘āya, tebā benzeri adlandırmalar Foucault’un özne kavramını tam olarak karşılayabilmektedirler. G.A.’da re‘āyā, ra‘iyye, ra‘iyyet, tebā adlandırmalarıyla karşılanan özne, tâbi oldukları erk temsilcilerinin yanında, ikinci sınıf insan özelliği taşımamaktadır. “*hâkim ve pādşāh önüne gele göre kendüyi zu‘afā-yı re‘āyādan biri taşavvur idüp anuñ yerine fura. maḥkūmı olanları kendüye ḥâkim kıla merāsım-i ḥükümet iḳāmetinde ḳā’im bile. her kim ki ğayrıdan kendü üzerine revā olmaya. kendüzinden ğayrı üzerine sezā bulmaya.* (036b/20-037a/04)” sözcüğü ile, hem yönetenin ve yönetilenin üstsöylemin yükü niteliğindeki adâlet karşısındaki eşitliğinin hem de yöneten ile yönetilenin empatik eşitliğinin iktidarın gücü için gerekliliği açığa çıkarılmıştır. Toplumsal iktidarın birimleri arasındaki saygıya ve hoşgörüye dayalı empatik ilişkilerin olumlanması G.A.’nın söyleminde bir hadisten de dayanak alınarak “*bihterîn pādşāhân oldur ki, re‘āyāsına ri‘āyet ü muḥabbet, ü ra‘iyyeti olanlar aña iclāl u ikrām u medevvet. iderler* (037b/03-05)” ifadesi ile somutlanmıştır. “*resül ‘aleyhi’s-selām ra‘iyyetine merḥamet eyleyen kimesneye du‘ā etdi ve aytdı yā rabb şol ḥâkim ki ra‘iyyetine merḥamet eyler sen aña merḥamet eyle* (053a/10-12)” ifadesi ile merhamet de, adalet gibi salt bu dünya ile sınırlanmamış bir cazibe merkezi niteliğiyle sunulmaktadır. Hoşgörünün kavram alanına yönelik vurgulama, G.A.’da sıklıkla işletildiği üzere, karşıt kavram ile dizimsel

birliktelik içerisinde kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır. Olumlulanan edim niteliğindeki hoşgörü gösterileni, G.A.’nın söyleminde kerem, sabır ve merhamet gösterenleri ile karşılanmış, bu kavramın karşısında olumsuzlanan saldırganlık gösterileni ise intikam, kibir, hiddet ve hışım gösterenleri ile karşılanmıştır. “*bilgi ki çünkü ol kimesne kerem ve şabrı ‘âdet idine enbiyâ ve evliyâ gibi olur ve eger hışım eylemegi ‘âdet idinse türkler ve kürdler ve şol eblehler gibi olur ki çârpalar ve yırtıcılar ve sâir hayvanlar gibidür (098a/01-04)*” ifadesi ile hışımın karşısında kerem ve sabır, iktidarın erkleri arasında vurgulanırken bu sözcüde, Oğuz boyundan olan bir Osmanlı Padişahı’na sunulan eserde Türklüğe yönelik yapılan vurgu tarafımızca dikkate değer bulunmaktadır. Nitekim Türk milletine yönelik diğer vurgu da, öncekine koştur olarak, başkalarının malını karşılığını vererek değil de zorla gasp ederek alan nitelemesiyle, “*sultânım türk köye girince hiç tavuk şatun alur mı elbetde kendüleri tutdılar (151b/03-04)*” ifadesinde belirtilmiştir. Böylelikle G.A.’nın söyleminde Türk milletinin genel özelliklerinin, üst söylem iktidar ile çeliştiği belirtilmiştir.

G.A.’nın söyleminde, iktidar karşıtı olumsuzlukların öncülü hışım, iktidarca olumlulanan sabır kavramı ile ikili karşıtlık dizgesi içerisinde sunulmuştur. “*her kimesne ki hışımını hazm eyleye hâl bu ki hışımını yürütmege dağı kâdir ola haqq ta‘ anuñ gönlini emn ü imânıla doldurur ve her kimesne ki şabr libâsını giye allah ta‘ ya tevâzu‘ eylemiş olur ve allah ta‘ aña kerâmet hüllesini giydürür (099b/04-07)*” ifadesinde somutlanan söylem özelliğine yapılan vurguda, uç karşıtlık işletimini ise “*hiçbir kimesnenüñ dînine i‘ timâd eylemeñ tâ hışım vaqtinde anı görmeyince (098b/06-07)*” ifadesinde görmekteyiz. Alıntılanan sözcüde somutlandığı üzere hışımın konumlandırılması dinin karşısında işletilmiştir. Ancak belirtilen hışım iktidar odaklarından dinin doğrudan karşıtlığını değil, karşıtlığına uç verebilecek bir konumu imlemektedir. İktidarın belirtilen karşıt konumuna yönelik yaptırımı ise aracılarda değil, doğrudan mutlak erkin sahibince yine hışım aracılığıyla uygulanmaktadır. Böylelikle G.A.’nın söyleminde hışımın, karşıt konumdaki bireyler arasında ortak unsur niteliğine sahip olmadığını belirtebiliriz. Çünkü hışım iktidar unsurlarının elinden (özgür iradeleriyle) alınmış bir özelliktir. Hışımdan arınmanın ise bir güçsüzlük değil aksine güçlülüğün göstereni olduğu belirtilerek bireyin benliğine yönelik kurgu sunulmuştur. “*kañı ve merdâne ol kimsenedür ki kendü gazabıyla başa çıka (098a/02)*” ifadesi belirtilen kurgunun yalın bildirim niteliğindedir. Bilgili oluşun yanında hışım karşıtı bir

anlayışa sahip olan özneyi hedefleyen iktidarın bu yöndeki kurgusunu, İslamî Türk Edebiyatı'nın ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig'de de “*tötütti öğürdi seçü yalnguğuğ, angar birdierdem bilig öđ ukug; (...) bilig birdi yalnguğ beğüdi bu kün, ukuš birdi ötrü yazıldı tügün* (Arat 2006: 114)”¹⁸ ifadesiyle somutlandığı üzere, görebilmekteyiz.

Öznenin aşırı hırsının ve aç gözlülüğün olumsuzlanması; mutlak iktidarın korunumunu, iktidar uygulayıcılarının kendilerini mutlak erk sahibi olarak görmemelerini ve evreni algılama odaklarını, maddi yapı ile sınırlandırmamalarını koşullamaktadır: “*řama‘ üç şarfdür üçü bile boş ve řālī ya‘nī bu durur řasb-ı řālī ki her kimde ki řama‘ ola ‘aynı ki ya‘nī gözi ve mīmi gibi em‘ā ve şikemi ya‘nī şarnı ve bağırsaqları ve şısı gibi řab‘ī her şayrdan tehi olur ve ‘l-řāşıl řama‘ bir şaşlet-i eşna‘dur ki āzādı bende idüp āzādeyi bende devşirür ve řehd-i cāna zünbūri belā üşürür meşhūr meşeldür ki řama‘ olmasa řamu olmazdı* (118a/09-15)” İfadesinde “řamā” sözcüğündeki harflerle benzerlik kurularak bir değer taşımadığı bildirilen doyumsuzluğa bağlı edimlerin, sonsuzluk boyunca yaptırım ile karşılanacağı ifade edilmiştir. Hırsına yenik düşenin özelliği ise iktidarcı kurgulanmış “*hırş ehli merhūm değil maħrūm ve mañşūr değil maħhūrdur* (118a/16-17)” ifadesiyle belirtilmiştir. Hırslı oluşun beraberinde zalimliği getirdiği ve ömrü eksilttiği, buna karşın kanaatkārlığın ise ömrün uzunluğunu sağladığı belirtilmiştir. Bu görüşümüz G.A.’nın söylem yapısı içerisinde bir hikāyeye dayalı olarak “*řivāyet iderler ki řavāif beglerinden hürmüz adlu bir beg var idi leşkeri ve řazīnesi vāfir idi ammā kendüzi řikāra şariş idi dāim avdan řālī değil idi yine ‘ādetince bir gün řikāra çığdı bāzlarından bāz şaleb itdi bir yaħşı řāhin virdiler eline alup buña ta‘accüb ile nazar şaldı şudret-i řudā řāhin elinden düşüp öldi pādşāh şuşşalandı ve fikre şaldı döndi bāz-dārına aytdı řāhin ne şadar yaşar bāz-dār aytdı nihāyet mertebe yigirmi yıl yaşar ziyāde değildür didi aytdı ya kerkes ne şadar yaşar aytdu yedi yüz yıl yaşar didiler bu sözden dağı řāh fikre vardı ol vilāyetde kemāl-i ma‘rifetile meşhūr bir ‘ālim varıdı anı da‘vet eyledi ve bu bābdan aña dağı su‘āl idüp sebebin şordı ol ‘ālim aytdı ey řehr-i yār řāhin kūtah ‘ömr olduğı řālīm olduğından ötüridür kerkes řāni‘dür řāni‘üñ ‘ömrü uzun olur didi* (149a/04-17)” ifadesi ile sunulmuştur. Bu hükümde, olumsuzlanılan davranış biçimleri ile elde edilen kazanımların, kalıcı niteliğine sahip

¹⁸ Bu ifade, alıntılanan eserde şu şekilde Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır: “*Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona erdem, bilgi, akıl ve anlayış verdi. (...) Ona bilgi verdi ve insan bugün yükseldi; ona anlayış verdi ve böylece düğümler çözüldü* (Arat 2006: 115)”.

olmadığı yine iktidarca belirtilmiştir. Kişilerin gerçekte kazanıma dönüşmeyen bu yanılısına getirilerinin, ileriye yönelik daha büyük götürülerinin olacağı bildirilmektedir. “*imdi harāmdan pādşāh ve ümerā ve ‘asker hāzer itmek mühim ü lāzımdur haberde gelmişdür ki bir kimesnenüñ evine bir harām rızķ girse ol evden biñ ol kadar rızķ çıkarur hattā naql olunur ki bir kimse biregü haķķından zulm ile bir loķma yise rüz-ı cezāda hāsmına yedi yüz rek‘at kabül olmuş namāzı virilür türkī meşelde az tama‘ çok ziyān ki denilür aña rāst-ı mā-şadaķ bu huşuş olur zīrā ki bir kimse yokdur ki iki rek‘at namāzı huzur-ı haķķda maķbül olduğına cāzim ola bu kanda kaldı ki yedi yüz rek‘at namāzı bir loķma muķābelesinde gitmek lāzım gele* (120a/11-20)” Bu bildirim, gelecek zamana yönelik olduğundan, burada iktidarın zamana hükmedişi özelliğini de belirlemiş oluyoruz. Türk kültür evreni içerisinde, belirtilen doğrultudaki iktidar kurgusunu İslamiyet öncesi söylemde de görebilmekteyiz. Orhun yazıtlarında yer alan “*Öd tengri yaşar. Kişi oğlı kop ölgeli törümiş.*¹⁹” ifadesi G.A.’nın belirtilen söyleminin arkeolojik koşutu ve desteği niteliğindedir.

Toplumdan kopuk bireyselliğın öne çıkarıldığı bir yapı G.A.’nın söyleminde işletilen iktidar yapısında yer almamaktadır. Toplumsal dayanışmayı koşullayan bu iktidar anlayışı gereği, adalet dışı bir uygulamayı gerçekleştiren kadar bu haksızlığa karşı mücadele etmeyen de yaptırıma maruz bırakılarak cezalandırılmaktadır. Böylelikle, adalete dayalı iktidarın varlığı ve caydırıcılığı da vurgulamaktadır. “*resül ‘aleyhi’s-selām aytdı ol yirde oturmañ ki bir kimesneyi anda zulmile öldüreler yāhud zulmile uralar ki ol zulmı görüp deᶑ eylemeyen kimesnenüñ üzerine la‘net yağar* (079a/13-15)” sözcüsü ile adaleti sağlamak adına gerekli çabayı göstermeyenlerin cezalandırılacağı bilgisi sunulmaktadır. Bunun yanında zulm ederek adaleti çiğneyenler ise, sebep oldukları haksızlığın derecesi ne olursa olsun, caydırıcı bir yaptırıma maruz kalacakları bilgisi ile konumlandırılmaktadırlar. Benliğin adaletin sağlanmasında önemli bir çeldirici olduğu bilgisi G.A.’nın söyleminde sunulmuştur. İslam kültür evreninden adalet sembolü bir rol model aracılığıyla örneklenen “*hazret-i ‘ömer bin ‘abdül‘aziz bir gün ittifaķ tırdı. bir şahşdan emir-i nā-meşrū‘ şadır olduğına binā‘en ta‘zir buyurđı. ol şahş ‘ömer hazretlerine düşünām idüp söđđ. düşünāmin işidicek*

¹⁹ Kül Tigin Anıtı’nın kuzey yüzünde bulunan bu ifade, alıntılanan eserde şu şekilde Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır: “*Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş.* (Ergin 1995: 27)”

dögmeñ diyü buyurdi. didiler kim, iy emîrû'l-mü`minîn na`zire istiḥkākı daḥı müşted oldı. nice itlāk idersin saña düşnām ile tekrār `uḳūbete istiḥkāk boldı. buyurdılar ki, evvelā ben anı fermān-ı ḥaḳḳıla ta`zîr kııurdum icrā`-yı ḥuḳūḳullaha sa`y münāsib bilürdüm. çünki baña düşnām aytdı ḡazab müstevlî oldı görürün, ḳorḳarın ki anı hevā-yı nefsile ururın (104a/18-104b/06)”. ifadesi ile benlik, nefis kökenli davranıştan tahriklere karşı korunmanın madalet için gerekli bir erdem olduğu vurgusu yine iktidar koşullayıcısı niteliğiyle sunulmuştur. Metin içerisinde iktidar sahibi kişilere yönelik kimi eleştirel söylemlerin, iktidar sahibi kişiler tarafından bilgi edinme olanağı sağlanan olumlu bir katkı niteliğiyle ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle iktidar sahipleri, çevresindekilerce kendi bilgi evrenlerinin dışında bırakılan bilgilere de ulaşarak iktidarlarını güçlendirebileceklerdir. “bizim yanımızda ḥalkdan bize düşmen olan `uyūnımızdan bizi āḡāḥ kııandur. ve bu noḳşān giriftārılıḡından ve āfetümden ḥalāşımuza `āzim olandur (104b/19-21)” ifadesi ile, belirtmiş olduğumuz özelliklerin iktidar sahibinde bulunmasının gerekliliği ve gerekçesi somutlanmaktadır.

Kendi gazabıyla başa çıkamayarak iktidar karşıtı bir tavır alanlara yönelik yaptırım ise, iktidarın mutlak erkinin sahibince kullanılan hışımdır. İktidarın gücünün bildirim özelliğine sahip bu doğrultudaki yaptırıma ilişkin G.A.’nın söyleminde “*her kim ki arzdan bir şibr zulm eylese ya`nî zulmile bir ḳarış yer alsa ḥaḳḳ ta` yedi ḳat yeri aña ṭavḳ eyleye ya`nî olduḡı yeri yedi ḳat yer altına varınca doḡrı ḳoparup daḥı bir ṭavḳ eyleyüp kıyāmetde boḡazına ṭaḳa (091a/01-05)” ifadesi kullanılmıştır. Allah’ın hışımına maruz kalabileceği belirtilen iktidar karşıtlarının özellikleri “resūl `aleyhi`s-selām aytdı, beş kimesne vardur ki allah ta` anlara ḥışm üzredür eger dilerise ziyāde ḥışmını anlara yürüdür, ve eger dilerise anlaruñ ḳarāḡāḥını ṭamu kııur, ol beş kimesnenüñ biri şol ḳavmüñ begidür ki kendü ḥaḳḳını anlardan ve kendüden anlara dād virmeye. ve anlardan zulmı götürmeye, ve biri daḥı şol ḳavmüñ re`isidür ki bunlar aña ṭā`at ideler, ve ol ḳaviyile za`ifün ara yirin berāber görmeye. ve sözi bir cānibe meyl itmekile söyleye ve biri daḥı şol kimesnedür ki kendü `avrat u oḡlanını ḥaḳḳ ta`nuñ ṭa`atine teklif eylemeye, ve dīne müte`allıḳ olan ḥuşuşları anlara ta`lim eylemeye. ve anlara ṭa`āmı ne yerden vireceḡin fikr eylemeye, ve biri daḥı oldur ki. bir kimesneyi ücretile ṭuta. ve işi tamām eyledükde anuñ müzdünü tamām virmeye, ve biri daḥı şol kimesnedür ki ḥelālinüñ kābinini virmekde zulm eyleye. (054b/08-21)” sözcesinde açıklıkla belirtilmiştir. Hışım ve mukatele sözcükleriyle imlenen anlam evrenleri arasında ayırım*

bulunmasıyla birlikte, savaşmanın, sadece iktidarın gerçekliğine karşı cephe oluşturanlarla yapılması, iktidarca olumlulanırken, savaşın bireysel ya da maddî gerekçelerle yapılması yine iktidarca olumsuzlanmıştır. “*ğazā espābını müheyyā kılip. dahı ğazāya gide. çün küffār ile muķābele ola şehādet ümīdine muķātele eyleyüp herģiz dūnyevī bir nesne `yi hātırına getürmeyüp hemān murādı allah rızāsı ve naşret dīn-i islām ola* (109a/21-109b/03)” sözcüsü aracılığıyla, iktidarın bu yönlendirimindeki İslam dini ile sınırlandıramayacağımız genel anlamdaki dinsel dayanakları da somutlamaktadır. Alıntılanan metnin devamında, 109b/08-09’da, İslam’a ilişkin temel kaynaktan dayanak alınsa da, bu dayanak aracılığıyla (Kuran-ı Kerim, Tevbe Suresi, 111. Ayet aracılığıyla) belirtilen olumlulanmış savaş buyruğunun tüm semavî dinlerdeki gerçekliği de bildirilmiştir. Bu gerekçe, iktidar yönlendirmesinin salt İslam dini ile sınırlandırmamamıza da dayanak oluşturmaktadır.

Dinbilimciler ile filozofların ortak alanı olarak da değerlendirilen ve eleştirilen, felsefi bir disiplin olarak ontoloji, somut parçaları metafizik yönü olan mutlak varlıkla ilişkilendirir. Bu doğrultuda, G.A.’nın söyleminde iktidarca kurgulanan ontolojik özne önemli bir yer tutmaktadır. Dinbilimciler arasında önemli bir tartışma konusu olan “vahdet-i vücūd” kavramına gönderme yaparak, öznenin bu niteliği ile memleket arasında ilişki kuran G.A.’nın söyleminde bu konu; “*memleket vücūd-ı insān-ı şūret-i zāhiri hasebi ile `ālem-i şuğrādur. feamma haķıķat ve ma`nā cihetinden `ālem-i kübrādur, gāfil olma gözün aç `ālem-i kübrāsın sen sidre vü levh ü kalem-i `arş-ı mu`allāsın sen* (159a/21-160b/03). ” ifadesiyle açıkça belirtilmiştir. Böylelikle insanın ardından memleket (devlet) de görece dinsel dayanaklarla ilahî bir kimliğe büründürülerek, mutlak varlığın yansımaya dönüştürülerek, iktidarca kutsanmıştır. Memleketin ontolojik gücünü perçinleyen özne, bu doğrultudaki edimleri sonucu somutluğundan arınmak zorunda kalsa, bedeni ile ayrışsa dahi yöneldiği öz ile daha güçlü bir ontolojik altkimliğe sahip olacaktır. G.A.’nın söyleminde, bu görüşün dönemin eğitim kurumlarından mahrum yerlerde, köy yaşantısı içerisinde ve özellikle bayanlar arasındaki etkinliği somutlanmaktadır: “*aytdum iy kızcugaz bu ög sāhibi olan hātuna di kim ebū quddāme geldi kıza söyledüğimi hātun içerüden işitmiş tışra çıkup aytdı yā ebā quddāme müjde mi getürdüñ yāhud ta`ziye mi idersin ben aytdum katuñda muştılık ne ve ta`aziye nedür aytdı kim eger oğlumun şihhati haberin viresin ta`ziye idicisin ve eger fī sebīlullah şehīd oldıysa muştucısın ben aytdum müjde gāni olsun kim*

ođluñ şehid olup allah ta‘ armađanuñ kabul eyledi hātun aytdı kabul eylediğini neden dirsın ben dağı ol civāncuđuñ gordü kim vākı‘asını ba‘da küffārıla ne üslub eşedd muķātele iylediğini andan soñra vaşıyyetlerini ve selāmını bir bir deyüvirdüm çün ol hātun bu haberi işitdi el-ħamdülillah kim oğlum benüm için āħiret yarağını göriverüp beni ğuşşādan berī kıldı didi (113a/15-113b/07)”. Böylelikle, toplumun iki uç kesimini örneklendiren bireyler, aynı ontolojik özne bilgisindeki uzlaşmalarını göstererek iktidarın erkini yansıtmaktadırlar.

Ülküsel iktidar kurgusuna bağlı olarak, yönetilene hizmet götürmeden karşılık istenmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle yine özgür özne kendi iradesiyle iktidara tabi olabilecektir. aksi durumda ilgili yöneticinin erki azalacak, iktidarı zayıflayacaktır. “*māl-ı ħarāc memleket ma‘mūr olmağıla olur ve illā memleket ma‘mūr olmadın taleb-i ħarāc itmek helāk-i bilāde ve ināda sebep olur ve ol aşıl vālinüñ emri istiķāmet tutmağ nādirdür (128b/10-12)”* Savımızı somutlayan bu alıntıya ek olarak, yönetilenlerden alınan maddi katkının, yine yönetilenlerin maddi durumları doğrultusunda geçici olarak daha az alınabileceği, tamamen alınmayabileceği, hātta onlara devletçe maddi katkı sağlanabileceği bir iktidar yapısı olumlulanmaktadır. Böylelikle yönetilen ile yöneten arasındaki “biz-onlar” kurgundaki ayırım ortadan kalkacak ve empatik kurgu sağlanarak yönetilenin de yöneten kadar yönetim mekanizmasını sahiplenmesi, dolayısıyla iktidarı daha güçlü kılması sağlanacaktır. G.A.’nın söyleminde işletilen “*eger ehl-i ħarāc ħarācın edā iderken ba‘z ‘avārız gelmekile meşelā şuları yerlerin ħarāb itmekile ya yıllar ħuraķlıķ olmağıla ‘āciz olup kesret-i ħarācdan şikāyet itseler ħarāclarından ba‘zın naķş eyle ki anuñıla ħalleri şalāĥ bula māl-ı ħarācı ol ħadar nesne eksik geldüğine gücenme zīrā ol ħadar nesne ra‘iyyete zaĥire olup memleket imāretine sebep olur bunuñ birle ki anlardan bunca du‘ā ve şenā taĥşil idüp anlaruñ arasında ‘adıl u dād ile iştiĥār bulduğundan bunca iftiĥār ħāşıl olur ve anlara ol mertebe zaĥire koyup āsüde ħaĥır olmağıla ‘adıl u dādı ki mu‘tād olur (128a/12-21)”* ifadesi ile somutlandığı üzere iktidarın güç kaynakları sadece maddi unsurlardan oluşmamaktadır. Manevi unsurların kullanımıyla moral gücü artan özne, özgür iradesi ile iktidara katılarak onun güçlenmesi adına çaba sarfedecektir. G.A.’nın söyleminde bu özellik, iktidarın gücünün önemli birimlerinden biri olan askerler üzerinden “*mümkün olduğça leşkerüñüñ arzusın ħaĥ‘ itdürme anlaruñ taĥlu diliyile ħaĥırların ala getür ve yoluñda çekdükleri meşakĥatleri yanlarında tezekkür eyle eyü*

haşletlerin zikr itmek gibi ve bahādur olanların şecā'atin taḥrīk idüp iḳdāmı olmayana iḳdām u cūr'et getürür ve her kişinüñ çekdügi belāyı ve itdügi ḥıdmeti bil ve anuñ muḳābelesinde mükāfāt itmede taḳşirlik itme (126/18-127/02)” sözcüsü ile ifade edilmiştir.

Yönetilenin maddi desteğindeki ölçünün azaltılmasının iktidarın maddi gücünü azaltmayıp, aksine güçlendireceği belirtilmiştir. G.A.’nın söylemi içerisinde işlenen; “*nüşirevān taḥta cülūs eyledi umūr-ı memleket muḥtel olup cümle ḳavā'id bozılmışdı nüşirrevān a'yān u re'āyāyı da'vet eyledi ve istimālet virüp ol sene ḥarācun nişfin re'āyāya iḥsān eyledi nāibleri vezirleri aytdılar bu māluñ birezi ḥarc olunurdu niçün almaduñ aytdı ḥaḳḳ ta'nuñ ḳullarına ferāğat ḥāşıl olsun görelüm bundan böyle ne zāhir olur ittifāḳ ol yıl içinde memleket şöyle ma'mūr oldu ki her kişinüñ zirā'at 'oşürıyyesi üç²⁰ (evvelki ḳadar) ḥāşıl oldu pes vezirlerine aytdı bu yılañ ḥāşılı defterlerin getürüñ getürdiler ve aytdı geçmiş yılların defterlerin daḥı getürüñ getürdiler ḥesāb eylediler gördiler bu yılañ maḥşülü on evvelki ḳadar olmuşdur andan nüşirrevān aytdı gördiñüz mi 'adıl fidānı ne ḳadar yemiş virür didi (148a/15-148b/06)” sözcüleri ile somutlandığı üzere verginin azaltılması adalet kavramı ile de ilişkilendirilmiştir. Böylelikle sebebin geçerliliğini ve adalete dayalı özelliğinin sonuca dayalı sağlamasının yapılması gerektiği de vurgulanmış olmaktadır. Ülküsel iktidar kurgusuna dayalı olarak, devletin aldığı verginin, halkın memleketine yönelik hizmeti bağlamında da azaltılması gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle özne, yönetime katıldığını düşünerek belirtilen yönetim kurgusu bağlamında iktidarı benimseyecek ve sunduğu gönüllü hizmeti ile iktidarı daha güçlü kılacaktır. G.A.’da işlenen “*begliginüñ bünyādın iḥsān üzerine eyledi ve ḥorosan memleketinde bir ḥarāb şehir varıdı anı ma'mūr eyledi ziyāde ma'mūr olıcaḳ içinde olan ḥalk ḳorḳdılar eger ziyāde bu şehre gelüp böyle ma'mūr olduḡın görecek olurısa ḥırs ḥaracın ziyāde idiser diyü ittifāḳıla bir gün ol şehre geldi onuñ böyle ma'mūr olduḡın görüp ḡāyetile ḥoş dil olup ol şehriñ a'yānuñ da'vet eyledi aşıl ḥāşılından yüz biñ dirhem miḳdārı ḥaracın aşaḡa ḳoyup taḥfif eyledi ve nidā itdürdi her ki bunda bir yer 'imāret eyleye ben 'avārızın ve me'ūnetin az eyleyem çünkü ḥalk anuñ bu şefḳatin gördiler ve iştdiler yüzlerin 'imāret eylemege tutdılar ol vilāyet ma'mūr oldu ve 'ālem ḥüb siyretinüñ eşeriyle reşk-i cinān ve ḡayret-i rıdvān oldu (153b/21-154a/12)” arkeolojik söylem birim niteliğindeki bu sözcüler savımızın dayanağı niteliğindedir.**

²⁰ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

Vergi alımında, yeterli maddi gücü olmayanlardan, daha az (doğrudan) maddi katkı talep eden iktidar maddi gücü ortalamasının çok üzerindeki kitleden de yine adaletle çelişen bir katkı talep etmemelidir. mal varlığı az olanlara iktidarca yardım edilirken mal varlığı fazla olanlardan ek vergi, katkı talep edilmemesi gerektiği, ve bu gerekliliğin adalet kavramınca koşullandığı yine iran hükümdarı nuşirevan rol modeli üzerinden bir hikayede belirtilmiştir. “*bir gün nūşirrevān-ı ‘ādile didiler ki filān ulūnuñ mālī add-i aşırdan mūtecāviz olup ‘aded-i midārına beyān itmek ad muāl oldu revā budur ki anuñ midārına mūnāsib ve arānına muvāfi bil ki daı ziyāde elinde onulup bāı alanın azāne-yi ‘āmireye ulaşıdurıla nūşirrevān didi ki anuñ anīlīı bizūm gencinemizdür ki ra‘ıyyetūñ māl dārлығы pādāhuñ azānesidür bize düşen rāstlııla ‘adlı u dāddur mālā itiyācımız olurısa issinden asen-i vechile iste söz virürler ‘adlı berekātına nazār it ki nūşirrevān islām pādāhı degil iken ‘ādil olduı cihetden mū‘min pādāhları nūşirrevāna tebīh itsele aırları oş olur (158a/13-158b/03)” alıntının sonunda da belirtildii üzere, rol modelin islamiyet kültür evreni ierisinden seçilişinin amacı, hem adalet kavramının evrensel niteliğini vurgulamak hem de islam kültür evreni ierisindeki yöneticilerin anlatılandan daya yüksek niteliklere sahip olması gerekliliğini belirtebilmektir. Özellikle adalet kavramının iletiminde rol model niteliiyle deerlendirilen Nūşirrevān’a ilişkin anlatılara siyasetnāmelerde yer verilmesi, siyasetnāmelerin İnan kökenli oluşu bilgisi ile açıklanmaktadır(uğur ile dipnotta ilişkilendir). Bu açıklamaya tam olarak katılmayışımızın gerekçesini, yukarıda belirtmiş olduğumuz özelliğın yanı sıra G.A.’nın söyleminde iletilen “*mehar-ı mevcūdāt muammed mutafā anuñ zamānında toğduı iün far idinüp* ²¹*وُلِدْتُ فِي زَمَانِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ* diyü buyurur eger ‘adlı şerefi olmasa hergiz anuñ adı añulmazdı ki nice anuñ gibi beg geldi ve gedi ki adın az kişi bilür ammā nūşirrevānı bilmez kimse az bulınur (158b/04-08)” sözcesinden de dayanak olarak, H.z. Muhammed’in yaşadığı dönemde adaletle hüküm sürmesi ve bu özelliğının olumlulanması oluşturmaktadır.*

İktidar uygulayıcısının, mutlak iktidar sahibininin gölgesi niteliğine sahip olduğunu, söylemden hareketle belirtmiştik. Belirtilen özellik G.A.’nın söylemi ierisinde; “*sizūñ melikiñüz andadır, anlar aytdılar bizūm melikimiz yokdur,*

²¹ Ben adil bir melikin (Nuşirevan’ın) zamanında doğdum.

emirimüz vardır (056b/05-06)” ifadesi ile somutlanmaktadır. Böylelikle iktidar uygulayıcısının mülke dayalı bir hakimiyet alanı ile sınırlandırılmadığı açıklıkla belirtilmiştir. G.A.’nın söyleminde, yönetici kişinin, bu özelliğinin yanında, kendisinin bir yansıma olduğunu unutmayarak, “Allah’a öykünmemesi” gerektiği de belirtilmektedir. Bu görüşümüzü “*yā mālik ‘azametde allah ta‘ ile muqābele idüp ululuğda aña öykünmek itme bu iki ma‘nī tecebbürden ve tekebbürden hāşıl olur allah ta‘ her mütekebbiri zelil ider eger sende ve ya havāşuñda ve ya re‘āyādan senüñile ziyādece münāsebeti olan kimesnede huququ’llahdan ve ya huququ-ı nāsdan ba‘z haq olisa anı geregi gibi istifsār idüp yirine koyasın meyl ü muhābā itmeyesin eger öyle itmeyüp meyl iderseñ allah ta‘ hazretinüñ kullarına zulm itmiş olursın kullarına zulm idene allah kendü huşūmet eyler ve dahı bilgil ki haqq ta‘nuñ ni‘metlerin tağyir idüp belāların ta‘cıl itmekden ve zulm üzerine işrār itmekden hazer eyle (124a/20-124b/08)*” sözcüsü ile delillendirebiliriz. Alıntılanan sözcüde, yöneticinin muhap olduğu farklı özellikteki öznelerle ilişkin yaklaşımı da ele alınmıştır. Bu bağlamda, maddi güç sahibi olan ya da kişisel yakınlığı olan bireylerin bür üstünlüğü olamayacağı ve onlara özel bir hizmet sunulamayacağı vurgulanmıştır. Hattâ tam tersine, yönetici için asıl önemli olan maddi olanaklara sahip olmayanlara hizmet sunabilmek ve onların rızasını kazanabilmektir. Ülküsel iktidarın olumlulatamaya çalıştığı bu özellik “*‘āmmē-‘yi ra‘iyyet rāzı olmasa havāşuñ rızāsı müfīd olmaz ammā ‘āmmē-‘yi ra‘iyyet rāzı olıçaq havāşı rāzı olmamaq zarar virmez (124b/12-14)*” sözcüsü ile işletilmiştir. Belirtilmiş olan iki toplumsal grup arasındaki farklı özellikler de, G.A.’nın söyleminde; “*havāşuñuñ vaqt ü sa‘atde saña me‘ūneti ziyāde ve belā vaqtinde yardımı az olur ve cürmine göre ‘itāb itse gāyet gücenür kerih görür ve ‘aṭā itseñ şükri ‘amme-‘yi ra‘iyyet gibi itmez az ider ve ‘aṭā itmeseñ ‘özri giç kabül ider ve rüzgardan ba‘z meşakḳat görse şabr idemez hilāfinca olur ‘āmmē-‘yi ra‘iyyet ki ikāmet-i dīnde ve cem‘iyyet-i müslimīnde ve ‘adā ile muqātelede lāzım u nāfi‘ olan ‘āmmē-‘yi ümmetdür (124b/16-125a/01)*” ifadesi ile somutlanarak, iktidarın gücüne gereksinim duyduğu toplumsal öznenin özellikleri de belirtilmiştir. Belirtilen özenin yöneticisi olan iktidar uygulayıcısının, gönlüne ve heveslerine meyl etmeden akla dayalı olarak adalet ekseninde davranış sergilemesi gerekmektedir. Herkese eşit tavır sergilemesi gereken iktidar uygulayıcısının tavırlarında aşk da önemli bir tehlike özelliği göstermektedir. Yöneticinin gönlünce davranması, üstsöylem niteliğindeki adalet kavramına ters düşeceği için iktidarca olumsuzlanmaktadır. G.A.’nın söylemi içerisinde

işletilen “*haber getürdiler ki bahārda bir bāzergānuñ bir kulu varıdı biñ altuñ bahā biçerdi buyurdı kim bir kişi varsun ol kulu şatun alsun sa‘d adlu bir kişi ‘yi şaldı biñ iki yüz altuna aldı ceddüm şabusına getürdi çün ceddüm gördi begendi bir destār eline viridi ki ne vaqt kim elin yüzün yuya ol kul destārı şunivire anuñıla şāh yüzün sile bir gün ol kul destārı şunarken bu kula baqdı be-gāyet hoş geldi destārı girü viridi soñra ebu’l-‘abbāsı oqıdı kim vezīri idi aytdı sen şanuğ ol kim ben bu kulu āzād eyledüm ve filān köyi milklige bağışladum menşürin yaz vezīr aytdı fermān pādşāhuñdur ammā bu hāle sebeb ne aytdı revā degildür kim pādşāha ‘aşk-bāzlık eylese şimden girü baña vācibdür kim tañrı kulları maşlahatında ‘adıl eyleyem eger ‘adıl itmeyem yārın ol hāzrete ma‘zūr olmayam şerm-sār olam her çend pādşāh yigit dağı olursa ‘aşk-bāzlık eylemek yaramaz (156b/20-157a/12)” sözceleri savımızın dayanağı niteliğindedir.*

İktidar uygulayıcısının gücü, kendisine yüklenmiş önemli bir sorumluluk olarak sunulmuştur. Sahip olunan gücün sorumsuz kullanımı yoluyla can alma, iktidarca en büyük olumsuzlama olarak nitelenmiştir. G.A.’nın söyleminde “*zinhār gāyet hāzer eyle nā hağ yere kan dökmeğden anuñ günāhı cümleden büyükdür ve hağğ ta‘ālīnūñ belāsın getürüp ni‘meti ve devleti zā‘il itmekde her fesāddan bu artuğdur (132a/18-21)” somutlandığı üzere, belirtilen doğrultudaki bir ediminin sonucu da “korku”lması gereken iktidar olumsuzlaması niteliğindedir. Olumsuzlama, iktidar uygulayıcısının şahsının yanında, temsil ettiği iktidar yapısını da kapsamaktadır. “yā mālik şağın salţanatum kuvvet dutsun diyü hağğ ta‘ haram itdügi kanları dökmege irtikāb itme ol senūñ salţanatuña za‘fu süstlik virür (132b/02-04)” ifadesi belirtmiş olduğumuz iktidar kurgusunun dayanağını oluşturmaktadır.*

İktidarın her boyuttaki uygulayıcısı, görevleri sürecinde sınanmaktadır. Bu sınanmanın daha önce de belirtildiği üzere ilahî yönü bulunmaktadır. Ancak, ilahî erkin yeryüzündeki yansıması niteliğiyle kurgulanan dünyevî erk sahiplerince de sınanmaktadır. Nitekim bireylerin nitelikleri ile özellikleri arasındaki gerçek ayrım ancak, yetkilendirilmiş oldukları süreçte ulaşılabilmektedir: “*bir kimesne ‘yi bir cānibe vekil idüp göndermek ve kullanmak istedükde evvelden bildüğüñ hālīne i‘timād eylemeyesin cāiz ki soñradan bir dürlü hālī dağı ola zīrā kim beni ādemūñ bedeni bir hālden bir hāle intikāl itdügi gibi huı ve haşleti dağı bir qarār degildür elbetde bir hālden bir hāle intikāl itmekdedür pes vekil naşb idüp kullandüğüñ evvelki hālīne uyar mı aña göre sözine ‘amel kimesneye garağ itmesün (142a/13-21)” G.A.’nın söylemi*

içerisinde kullanılmış bu ifade aracılığıyla, gücün ve iktidarın kişiler için önemli bir “dönüşüm” konumu olduğunu belirtebiliriz. İktidar uygulayıcılarının iktidarlara sırasında sınanmalarının doğasında bu gerekçe de etkili olmaktadır.

Sadâkat öğretisel değil de eğitsel nitelikli bir özellik olarak sunulmaktadır. Bu nedenle sadakatsizliğin ağır yaptırımını, hikâye aracılığıyla insanın değil de köpeğin ihaneti üzerinden ifade edilmiştir. G.A.’da işletilen “*şahrâ ortasında bir depeçük üzerinde bir kelbi²² dâra çekdiklerin gördi ve bir pîr kişi bir süri koyun ile çevresinde gezer bu ne hâldür diyü şordı pîr aytdı hâ’inlerüñ cezâsı böyle gerekdür bu kelbi küçücükden terbiyet eyledüm ve bunca müddet besledüm idi koyunlarımı güderdi meger bir dişi kurd ile alışmış ol sebebden bir nice süri koyunlarım telef oldu vâkıf oldum işte ben dahı böyle itdüm didi bir kimesne velî ni’metine hıyânet eylese aña lâyıķ böyle olmaķdur didi (145b/09)*” sözcüsü savımızı destekleyici özelliktedir. Alıntılanan sözcede, ölküsel iktidar kurgusunun varlık alanı niteliğindeki öznenin sahip olması gereken özelliklerden birisi olarak sunulan sadakatin, öğretimin öncesinde eğitim yoluyla bir köpeğe dahi kazandırılabilceği de belirtilmiştir.

Özne için obje, kendisini kontrolden çıkaracak en tehlikeli unsur olarak nitelenmektedir: “*şakınasın hiç halkı mâl sevmekden özge azdurıcı olmaz dünyâ için dîn umûrında göz dutan allah ta’ korķusun unudur bu huşûşlarda degme bir kimesneye i’timâd eylemeyesin çok olur ba’z kimesneler gündüz şâim ve gece kâim olur ammâ hađd-i zâtında buta tapar anlaruñ gibilerden şakınasın ve zinhâr her kimesnenüñ zâhir hâline aldanmayasın (142a/05-10)*” Alıntılanan sözcenin sonunda da vurgulandığı üzere iktidarın gücü niteliğindeki bilginin salt panopticonu dayanmaması ve bilgi ediniminin çok yönlü olarak gerçekleştirilmesi gerektiği, objeye önem vermeyen ölküsel özne kurgusu içerisinde belirtilmiştir.

²² Köpeği.

SONUÇ

1.) Kâtibî'nin Gencine-i Adalet adlı el yazması eseri, her sayfasında 21 satırın bulunduğu, 360 sayfalık talik hatla yazılmış mensur bir eserdir. Eser; Topkapı Sarayı Müzesi, I. Ahmed Yazma Eserler Kitaplığı'nda Bağdat 348 envanter numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Gencine-i Adalet'in 48 sayfalık sınırlı bir bölümü daha sonra çoğaltılmıştır. Tam nüsha özelliği taşımayan bu eser de İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Bölümü'nde K. 864 envanter numarası ile kayıt altında bulunmaktadır. Tarafımızca görülen, onbeş satırlık sayfa yapısından oluşan bu eksik nüshada, tarih belirtilmemesine karşın yazım ve dil özelliklerinden anlayabildiğimiz kadarıyla geç istinsah edilmiştir. Belirtilen özelliklere dayalı olarak Gencine-i Adalet'in başka bir nüshasının bulunmadığını belirtebiliriz. Gencine-i Adalet'in adının, siyasetnâmelere yönelik yapılan çalışmalar içerisinde belirtilmemiş olmasını eserin bulunduğu Topkapı Sarayı'nda el yazması eserlere yönelik sayım ve tasnif çalışmalarının tamamlanmamış olması, buradaki Türkçe el yazmaları kataloğuna erişim güçlüğü ve eserin tek nüsha oluşu ile açıklayabilmekteyiz.

2.) Osmanlı Devleti Padişahı Sultan I. Ahmed Han'a sunulan, siyasetnâme niteliğindeki Gencine-i Adalet; dönemin toplumsal özelliklerine, devlet yapısına ve onun kurumlarının işleyişine ilişkin önemli bilgileri barındırmaktadır. Güçlü bir iktidar kurgusunun sağlanabilmesi ve korunabilmesi için adaletin gerekliliğinin vurgulandığı eser, 17. yüzyıl halk şairi Kâtibî tarafından yazılmış telif bir eserdir. Eserin içerisinde Kâtibi'ye ait, mahlasının da geçtiği şiirler bulunmaktadır. Eserin yazarının kimliğine ilişkin bilginiz de bu şiirlere ve şiirlerde kullanılan mahlusa dayanmaktadır.

3.) Kâtibî, tezimizin birinci bölümünde de görülebildiği üzere; aynı kavramı Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde karşılayarak dil hakimiyetini ve bilgisini de yansıtan bir biçemi sıklıkla kullanmıştır. Bu doğrultuda, eser içerisindeki mutlak iktidar sahibinin; Allah(012a/11), Rabb (050b/16), Hakk (006a/16), İzed, İlah (014/01), İzed (033a/07), Kird-gâr (102b/08), Kâbe Tanrısı (112b/09), Tengri (117a/08), Huda (155b/18) adlandırmaları ile karşılanması en yalın çıkarım niteliği ile dil çeşitliliğinin yansımasıdır. Belirtilen dil çeşitliliği cennet (035b/14), sakar (35b/15), firdevs (096b/14), uçmag (099b/10), behişt-i adn (100a/10), cehennem (120b/20), tamu

(144b/14) örneklerinde de gözleyebilmekteyiz. Aynı anlamlı sözcük kullanımının yanı sıra farklı dillere ait eş işlevli eklerin kullanımı da metinde görülebilmektedir (*zû hevâlık*; 071a/15).

4.) Tezimizin “yazım özellikleri” bölümünde örneklerle delillendirildiği üzere, eser içerde önemli yazım tutarsızlıkları bulunmaktadır. Ancak aynı sözcüğün ardışık satırlardaki, hâttâ aynı satırdaki, işletimlerinde görülen ayrı yazım özelliklerini yazarın özensizliğinin somutlanması doğrultusunda değerlendirmekteyiz.

05.) Eserde noktalama işaretlerinin secilere, ve vurgulanması gereken yerlere ilişkin kullanımı belirlenmiştir. Ancak yazıdan farklı olarak, kırmızı mürekkep ile gösterilen noktalama işaretleri içerisinde kullanılan nokta ve virgül, eserin tamamında yer almamaktadır. Bu özelliği de yine, padişaha sunulmasına karşın eserin yazımında gösterilen özenin azlığı ile açıklayabiliriz. Eserin başında ve sonunda; düzenli bir şekilde kullanılan noktalama işaretlerinin yanı sıra başlık özelliğine de sahip olan, vurgulanan, ifadeler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Nâdiren de olsa, satır sonlarında sözcüklerin, tamamlanmayarak, seslem özelliklerine aykırı olarak kesildiği, kalan kısımlarının ardışık satırın başına yazıldığı belirlenmiştir.

06.) Genel itibarıyla, harekesiz bir metin olan Gencine-i Adalet’te, Arapça ifadelerin dışında, kimi Türkçe ifadelerde de sözcüklerin okunmasındaki temel ses özelliklerinin belirtilmesi amacıyla hareke kullanılmıştır. Daha az sayıda geçen Farsça ifadelerde ise hareke kullanılmamıştır.

07.) 17. yüzyılın başında yazılmış olan Gencine-i Adalet’in dilinde, ses bilgisine ve biçim bilgisine dayalı özellikler bakımından Eski Anadolu Türkçesi dönemi özelliklerinin görüldüğünü, bununla birlikte Eski Anadolu Türkçesi’nden Osmanlı Türkçesi’ne geçiş özellikleri barındırdığını belirtebiliriz.

08.) Eserde sözcük ya da tamlama boyutundan öte kimi tümcelerin Arapça yazılmasının yanında özellikle metnimizin ortalarına doğru dilin yalınlaştığını ve içerisinde Eski Türkçe döneminden beri kullanılan sözcüklerin kullanıldığı görülmüştür. Aynı kavramları karşılayan sözcükler içerisinde eserin başında Arapça ve Farsça

sözcükler kullanılırken, eserin ortasından itibaren ilgili kavramlar Türkçe sözcüklerle karşılanmıştır. Belirtilen dil kullanım özelliğini, yazarın eserin başında sanatını gösterme amacı ile ve “17. Yüzyıl Türk Halk Edebiyatı” içerisinde divan edebiyatı özelliklerinin kullanımına yönelik belirgin eğilim ile açıklayabiliriz.

09.) Alıntılanan ve söylemsel amaç doğrultusunda kullanılan Arapça ifadelerin önemli bir kısmı ayet ve hadislerden oluşmaktadır. Genel ifadelerin yanı sıra ayet ve hadislerin yazımında da yanlışlıklar belirlenmiştir. Bu durumu, Kâtibî'nin Arapça'ya tam olarak hakim olmadığına bağlayabiliriz.

10.) Türkçe dışında kullanılan ve metin içerisinde de çevirileri yapılan ifadelerin çoğu Arapça'dır. Birer tümcelik Farsça ifadeler, metin içerisinde sadece iki kez kullanılmıştır. Bu yönüyle Gencine-i Adalet'te Arapça ifadelerin daha yoğun bir etkiye sahip olduğunu belirtebiliriz.

11.) Gencine-i Adalet'te /c/ ile /ç/ ve /b/ ile /p/ seslerini karşılayan harflerin birbirlerinin yerine kullanıldığı belirlenmiştir.

12.) Eserde işletilen ünlülerin özelliklerine dayalı geçiş değerlerinde; geniş(%54.21)-dar(%45.79) ünlülerin işletim değerleri birbirine yakın iken, kalın(%39.74)-ince(%60.26) ve düz(%80.09)-yuvarlak(%19.91) ünlülerin işletim değerleri arasında belirgin bir farklılık bulunmaktadır.

13.) Eserde, aitlik eki Türkiye Türkçesi'ndeki özelliğinin aksine kalınlık-incelik uyumuna girmektedir.

14.) Gencine-i Adalet'te ünsüz uyumunun bulunmayışını, eserdeki Eski Anadolu Türkçesi dönemi etsine bağlayabiliriz.

15.) Metin içerisinde, Türkiye Türkçesi'nde ve diğer Çağdaş Türk Lehçeleri'nde de görülebildiği üzere, ad durum ekleri, birbirlerinin yerine, birbirlerinin işlevinde kullanılmıştır.

16.) Siyasetnâmelerin genel itibariyle teorik ağırlıklı bir içeriğe sahip olmalarına karşın Gencine-i Adalet'te belirtilen teoriler, özellikle dördüncü bölüm içerisinde tarihsel nitelikli hikâyelerle uygulamaya dönüştürülmüştür. Hikâyelerde Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tamlamaların yerini Türkçe sözcükler ve tamlamalar almıştır. Böylelikle uygulamalarla desteklenen teoriler, hikâyelere dayalı işletimlerdeki ifadelerinde daha yalın bir dil ile sunulmuştur. Teorik ifadelerin anlaşılması daha güç bir dille yazılmasını; öznenin gerçekliğin anlatıcılarına duyduğu gereksinimin vurgulanması gerekçesi ile açıklayabiliriz. Bu gerekçe metin içerisinde kullanılan “yani, manası, demektir” sözcükleri ile özneye daha belirgin bir şekilde algılatılmaktadır.

17.) Tezimizin dördüncü bölümünde sunulan teorik dayanaklara bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalarda da somutlandığı üzere, Gencine-i Adalet'te güçlü bir iktidar kurgusu hakimdir. Belirtilen kurgunun kaynağı ise devlet değildir. Toplumsal yapıdaki iktidarın özellikleri düzenlenmeden devletin iktidar yapısında bir düzelme beklenemeyeceği, farklı sözlemlerle doğrudan ya da dolaylı olarak belirtilmiştir.

18.) Eserde, iktidarın korunması ve güçlendirilmesindeki temel nitelik eserin adında da belirtildiği üzere adalet kavramıdır. İktidarı sağlayıcı niteliği ile adalet kavramı, Gencine-i Adalet içerisinde üstsöylem (metadiscourse) özelliğine sahiptir. Üstsöylem, farklı toplumsal içeriğe sahip sözlemlerle desteklenmiştir. Bu doğrultuda Türk-İslam kültür evreninin dışından ve uzak coğrafi bölgelere (075a'da ve 075b'de Çin padişahı işlevsel amaç doğrultusunda metinde ele alınmıştır.) ilişkin ifadelerle işlevsel açıdan güçlendirilmiştir.

19.) Gencine-i Adalet'te, ülküsel iktidar kurgusunun söylemi öznelarası özellikteki ifadelerle güçlendirilmiştir. Bu bağlamda alıntılanan ifade ya üstü çizilerek ya da vârid, mervî, aydur, aytdı, râvi, rivayetdür sözcükleriyle belirli kılınmıştır. Çoğunlukla, alıntılanan sözlerin sahibi işlevselliği bağlamında belirtilmişken nâdiren belirtilmediği örneklere de rastlanmıştır.

20.) Gencine-i Adalet'in söyleminde ideolojik kurguya rastlanmamaktadır. İdeolojik kurgunun temel ifadelerinden olan “biz ve onlar” ayrımının işletilmediği eserde, öznelarası işletimde kapsayıcı “biz”in egemen olduğu empatik kurgu işletilmiştir.

Belirtilen empatik kurgunun yansıması niteliğiyle, İslamiyet inanç evreni dışındaki özneler rol model niteliğiyle eserde yer almıştır.

21.) Felsefi bağlamdaki iktidar kurgusunun Gencine-i Adaletin söyleminde somutlanan denetim aracı Henri Lefevre'nin "pelican-bay" metaforu değil, Michel Foucault'un "panopticon" metaforudur. İktidar felsefesi içerisinde artık "terim" özelliği kazanan bu metaforlardan mutlak dışlama edimlerine vurgu yapan pelican-bay denetim aracının eserimizde somutlanması mümkün değilken, normalleştirme ve uyum sürecine vurgu yapan panopticon denetim aracı eserimizin söylemi içerisinde somutlanabilmektedir. Belirtilen denetim aracı, iktidar tarafından sadece saray çevresinde değil yaşamın her noktasında kullanılmaktadır. Böylelikle Gencine-i Adalet'in söyleminde panopticon, hem makro iktidarın hem de mikro iktidarın denetim aracı niteliğindedir.

22.) Söylem çözümlemesinde de iktidar felsefesinde de benimsenen yöntemin ve ana düşünsel kurgunun oluşturucusu Michel Foucault için iktidarın önemli araçlarından biri olan "bilgi", Gencine-i Adalet'in söyleminde de belirtilen doğrultuda kullanılmıştır. Eserin söyleminde iktidarın önemli aracı niteliğine sahip olan bilgi, işlevselliği doğrultusunda kullanılırken, özne de bilgi edinimi yoluyla iktidara tâbi olmaya yönlendirilmiştir. Bu yönlendirmenin çoğunlukla emir kipinde yapılması ve emir kipinin de çoğunlukla bilgi edin(dir)imine yönelik ifadelerde kullanılması, ülküsel iktidar kurgusu içerisinde bilginin sahip olduğu önemi vurgulamaktadır. Eserin söyleminde, bilgiyi önemli kılan en belirgin özellik gerçekliğidir. Bilginin gerçekliğe dayandırılmasında panopticon kurgusundan da yararlanan iktidar, öznelerarası işletim gereği olarak farklı kaynaklardan bilgisini sağlamak ve doğrulamak durumundadır. İktidarın sağlanması ve daha güçlü kılınması için iktidar uygulayıcılarına bu yönde bildirimde bulunmaktadır.

23.) Eserde Osmanlı Devleti'nin gücü, karşılaştırmalara dayalı maddi ifadelerle, hazine zenginliği ile bildirilerek padişahın iktidarı, özneye bir güç ve cazibe unsuru özellikleri ile sunulmaktadır. Belirtilen bilgiler, eserin genelinde sunulan bilgiler gibi öznenin iktidara tâbiyetine uç vermektedir.

24.) Gencine-i Adalet'in söyleminde yaşamın her alanında bulunan iktidar kurgusu, pastoral iktidar alanında da işletilmiştir. Eserin söyleminde, belirtilen bağlamdaki en önemli iktidar uygulayıcısı “çoban” metaforu ile karşılanmıştır. İktidar uygulayıcıları niteliğine sahip “çoban”, reâyasını korumakla yükümlüdür ki koruma, sözcüğün temel anlamı ile de somutlandığı üzere padişahın ana görevi olarak sunulmaktadır. Teorik ifadelerde ve uygulamaya yönelik hikâyeler içerisinde, arkeolojik söylem özellikleri ile desteklenen bu metaforun işlevsel özelliklerinin, evrensel bir niteliğe sahip olduğunu belirtebiliriz.

25.) Başta “Celâlî İsyancılar” olmak üzere dönemin askerî özelliklerine yönelik bilgileri de barındıran Gencine-i Adalet'in söyleminde askerinin maddi yönden muhtaç bırakılmamasının, ancak ordudaki asker sayısının azaltılmasının gereklilikleri yönündeki öneriler dönemin iktidar özelliklerini yansıtmaktadır. Edebiyatımızda, Kutadgu Bilig ile başlayan siyasetnâme geleneği içerisinde “ordunun çokluğu, kalabalıklığı” iktidarın övücü olarak sunulmuşken, Gencine-i Adalet'te ordunun küçültülmesi görüşü, dönemin özel koşullarından kaynaklanan, özgün bir bilgi niteliğindedir.

26.) Gencine-i Adalet'in söyleminde; üstsöylem yükü niteliğine sahip olan adalet, iktidarın temel uygulamaları arasında sunulmaktadır. İktidarın tüm yaşama alanlarında var olmasına koşul olarak adaletin de, başta devlet yapılanması içerisindeki tüm birimlerde olmak üzere toplumsal yapının her noktasında var olmasının gerekliliği yine ülküsel iktidar kurgusuna dayalı olarak belirtilmiştir. Eser içerisinde “iki kefeli terazi” benzetmesiyle de işletilen adalet kavramı, uygulayıcılarına, mutlak iktidar tarafından her iki dünyaya yönelik olumluluklar vaat etmektedir. Bu özelliğinin yanında adaletin uygulanma alanı herhangi bir etnik, dinî ya da coğrafi sınırlamaya tâbi tutulmayarak, tüm evrende etkin olması gerekliliği belirtilmiştir.

27.) Gencine-i Adalet'in söylemi içerisindeki iktidar kurgusu, Michel Foucault'un teorik iktisat kurgusunda olduğu gibi ancak “özgür özne” üzerinde var olabilmektedir. Bu yönüyle eserin söylemindeki her türlü tâbiyet, öznenin özgür iradesi ile gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda totaliter, yönetilenin kimliğini görmezden gelen baskıya dayalı bir iktidar kurgusunun baştan redd edildiğini belirtebiliriz.

28.) Özne sözcüğünün, iktidar felsefesinde de görüşlerini temel adığımız Fransız düşünürün ifade ettiği Fransızca “sujet” sözcüğünün anlamını tam olarak karşılamadığı belirtilmiştir. Ancak “sujet” sözcüğünün tam karşılığı olarak verilen “re’Ōāyā, ra’Ōiyye, ra’Ōiyyet, teb’Ōā” adlandırmaları ile özne kavramının, G.A.’da, belirtilen kurguya uygun olarak işletilmiş olduğunu belirtebiliriz. Belirtilen bağlamdaki özneyi yönlendiren iktidar uygulayıcısının sahip olması gereken özelliklerde dinsel dayanaklardan yararlanılmasına karşın olumlulanan özellikler (kerem sahibi olma, bilgi sahibi olma, bağışlayıcılık, anlayışlılık, uysallık, kanaatkârlık, sabırlılık vb.) İslamiyet ile sınırlı olmayan evrensel bir niteliğe sahiptir ki bu içerik Kutadgu Bilig de dahil olmak üzere Türk edebiyatındaki çoğu siyasetnâmenin özelliklerindedir.

29.) Eserde Türklüğe ait özellikler iki yerde belirtilmiştir. Bu doğrultuda işletilen her iki sözcüde de Türklük, iktidar otoritesince olumsuzlanan ifadelerle nitelenmiştir. Bunlardan ilkinde hışmına, hiddetine hakim olmayışı belirtilirken, ikincisinde, hakka ve adalete uygun davranmayışları belirtilmiştir.

30.) Gencine-i Adalet’in söyleminde toplumsal özne olumlulanmıştır. Toplumsal dayanışmanın iktidar yapısı için gerekliliğinin belirtildiği eserde bireysel yaşam dinsel dayanaklarla da olumsuzlanırken bu yönlendirim tarihsel hikâyelerle de desteklenmiştir. Toplumsal niteliğe sahip olan özne, ontolojik özellikte ilişkilendirilerek vatan ve memleket imgesi niteliğiyle de işletilmiştir.

31.) Başta iktidar uygulayıcıları olmak üzere, öznenin toplumsal konumu ne olursa olsun hizmet etmenin erdemini ve gerekliliğinin vurgulandığı G.A.’nın söyleminde, gerçekleştirilen hizmetten bir çıkar beklenilmemesi gerektiği uygulanmıştır. Hizmet götürülecek olanlar, öncelikle yöneticinin uzağındakiler olmalıdır. Böylelikle yönetimin herkesçe sahiplenilmesi aracılığıyla iktidarın güçlü tutulması amaçlanmaktadır. Belirtilen bağlamda yönetilenin refahının yönetenin değil yönetimin refahına dönüşeceği bilgisi hem teorik olarak ifade edilmiş hem de tarihsel ve dinsel nitelikli hikâyelerde belirtilen sav desteklenmiştir. Empatik kurguya uygun özellikteki toplumsal öznenin nitelikleri ile de örtüşen bu özellikler, iktidarı güçlendirici işleve sahiptir.

32.) Gencine-i Adalet'in söyleminde iktidarın kurgulanan yönetici, her ne kadar -belirtilen- evrensel nitelikli erdemlere sahip olması gerekse de her zaman için aklıyla hareket etmesi ve gönlünce davranmaması gerekmektedir. Özellikle karşı cinse yönelik eğiliminin ve aşk hevesinin bireyleri akılcı tavırdan, dolayısıyla adaletli yönetimden alıkoyacağı bildirilmektedir. Böylelikle âdil yönetim için akılcı yaklaşımın temel gereklerden biri olduğu da ifade edilmiş olmaktadır. Nitekim aksi durumda, iktidarın kendisini olumlatma ve kabul ettirme aracı olan bilgiler işlevsizleşecek ve iktidar, derin bir yara alacaktır.

33.) Ülküsel iktidarın kurguladığı özneye, dolayısıyla iktidara aşk kadar maddi bağılıklar da zarar vermektedir. G.A.'nın söyleminde belirtilen bu "tehlike"lere bağlı olarak yönetenin sürekli olarak sınıdığı da bildirilmiştir. Bu sınavın olumlu ve olumsuz dönütlerinin her iki dünyada gerçekleşeceği belirtilmiştir. Böylelikle panopticonun en üst seviyesinin varlığı da söylemde somutlanmakta ve özne bu durumdan haberdar edilmektedir.

34.) Söylemi sadece sözlü ya da yazılı dilsel edim olarak görmediğimizden, toplumsal bağlama ve iktidar yapısına yönelik sessizliği de bir söylembirim olarak ele almaktayız. Bu bağlamda hikâyelerle de desteklenen teorik kurgu içerisinde, toplumun ekonomik olarak alt düzeyinden bir yaşlı kadının dahi padişahın karşısına çıkabilmesi ve mâruz kaldığı haksızlıktan, adaletsizlikten dolayı şikayet edebilmesi, sözcüğün temel anlamı ile "normal" karşılanmaktadır. Norm dışı görülmeyen bu söylem işletiminin yanı sıra Gencine-i Adalet'in söyleminde haksızlığa, adaletsizliğe karşıt eylemler içerisinde olan hiçbir yönetici ya da birey bu edimini kendiliğinden dile getirmemekte, kabul etmemektedir. Bu bağlamdaki suskunluğun da bir söylembirim olarak belirlenmesi, egemen panopticon kurgusunun işletimini gerekli ve haklı kılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

001b

01 bu kitāb dörd bāb üzredür

02 evvelki bāb imān ü ehl-i imānuñ meşālih-i lāzimesi beyānındadır bu dağı on iki faşlı müstemildür

03 faşl-ı evvel imān ve haşiyyetullāh beyānındadır 3

04 faşl-ı şānī sülük-ı mülük ve ehl-i hükm beyānındadır 14

05 faşl-ı şāliş aḥkām-ı imāret ve vilāyet-i salṭanat ve ri'āyet-i ḥuḳūḳ-ı ra'iyet ve şerāiṭ-i iḳāmet merāsım-i 'adālet ve vücüb-ı tecennüb-i muḫāṭır u mehālik ü muşālih-i memleket beyānındadır 20

06 faşl-ı rābi' sülük-ı vüzerā ve aşḫāb-ı ḳalem ü nüvvāb beyānındadır 39

07 faşl-ı ḫāmis müftiler ve ḳāḫiler ve müzekkirler sülūkı beyānında 43

08 faşl-ı sādīs tedbirü'l- medīne beyānındadır 45

09 faşl-ı sābi' 'ādet-i me'lüfe ve rüsüm-ı mu'tāde ki ḫalḳ arasında mütedāvele ve müte'ārife cümle'-i münkerātdan olup men'lerinüñ vücüb-ı lüzümü beyānındadır 50

10 faşl-ı şāmin emr-i ma'rūf ve nehy-i münker umūr-ı dīnüñ rüknleri beyānındadır 64

11 faşl-ı tāsi' ḳulm ve ḳaleme beyānındadır 76

12 faşl-ı 'āşir umūr-ı imāret olan kibr ü 'āzametüñ mezemmeti ve tevāzu' u 'āfvuñ ḳavāi'd-i fażileti ve kibrüñ aḳsām u 'alāmeti ve zuḫürınuñ esbāb u izālesinüñ keyfiyyeti beyānındadır 79

13 faşlü'l-ḫādī 'aşer mekārim-i aḫlāḳ ve ḫüsn-i ḫulḳ beyānındadır 89

002a

- 01 faşlü'l-şānī 'aşer şerh-i salţanat-ı ma'neviyye ve esrār-ı hilāfet-i insāniyye ve keyfiyyet-i siyāset-i rūhāniyye ve ittılā'-ı şalāh ve fesād-ı memleket-i cismāniyye beyānındadır **93**
- 02 ikinci bāb şühedā'-yı bedr hāqqında vākı' olan fezā'il beyānındadır bu bāb dağı üç faşl üzredür **96**
- 03 faşl-ı evvel cihād beyānındadır
- 04 faşl-ı şāni pādşāhlara ve serdārlara lāzım olan hūkūķ beyānındadır **101**
- 05 faşl-ı şālise hāzret-i 'alī bin ebī tālib keremullāh vechehü vilāyet-i maġmūriyyete hākim idüp taħrīr olınan 'ahdnāme beyānındadır **110**
- 06 üçüncü bāb ez'af-ı 'ibādullāh lutfi paşa yessrallāhü mā yeşā'ü hāzretlerinüñ āşafnāmesi beyānındadır bu bāb dağı dört faşl üzredür **121**
- 07 faşl-ı evvel sa'ādetlü pādşāh ile vezir-i a'zam mābeyninde vākı' olan esrār-ı hafiyye beyānındadır
- 08 faşl-ı şāni tedbīr-i mühimmāt-ı sefer beyānındadır **125**
- 09 faşl-ı şāliš tedbīr-i hāzā'in beyānındadır **126**
- 10 faşl-ı rābi' aḥvāl-i re'āyā beyānındadır **127**
- 11 dördüncü bāb sābıķda olan pādşāhlaruñ itdükleri 'adāletler beyānındadır temme **131**

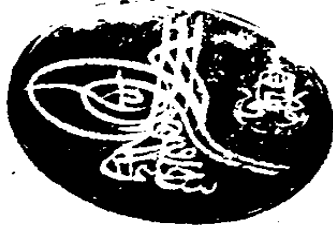
002b²³**003a**

- 01 gencine'-i 'adālet

²³ Bu sayfada yazı bulunmamaktadır.

02 halk

03 21

003b

01 sipās-ı bî kıyās u bî intihā, sitāyiş-i bî şimār u ‘adīm

02 el-aḥşā, şol cenāb-ı mālīkū’l-milk bî nazīre ki sükkān-ı zevāyāyı

03 ḥıṭṭa’-yı milkin esbāb-ı ma‘āşın temhīd- kânūn-ı siyāset ḥükmi ile

04 nizām-gīr ḳalmışdur. ve ḥamd-ı sa‘ādet-i esās, ve şükr-i ‘ibādet-i

05 libās, ol ḥakīm dānā-yı bî zahīre ki ‘arşa’-yı milk-i ma‘nevīyi teşyīd-i

06 ḳavā’id-i mekārīm aḥlāk u meḥāmid-i evşāf ile intizām-ı bezīr itmişdür

07 beyt سبحان من سبحه الرمل في القفار سبحان من تقدسه

08 ²⁴ لکوت فی البحار kemāni kümündan atılan sihām-ı ḥavādiş ḳabza’-yı

09 irādet, ve şüst-i ḳudretlerinden ḥalāş bulmuşdur, tevārī-yı

10 ‘ademden terāyi’-i vücūdda cilveger olan a‘yān, ser-kilk-i

11 ḳazā vü ḳaderlerinden nümāyān, olup şüret-pezīr olmışdur,

12 bir ḳahhār-ı bî münāzi‘dür ki saṭavāt-ı ḳahrından riḳāb-ı cebābire’-i

13 zülme, pest ü sikeşt dīde, ve bir ‘ādil-i bî müdāfi‘dür ki

14 re’fet-i ‘adlından devā‘ı za‘fā’-yı mazlūmīn evc-i maḥall-i ḳabūle

²⁴ Çöllerdeki kum(lar)ın kendisini tesbih ettiği zâtı tesbih ederim. Denizlerdeki balık(lar)ın kendisini tesbih ettiği zâtı tesbih ederim.

15 residedür, ve şalāt-ı şalavāt-ı zākiyāt, ve tuhaf-ı taḥiyyāt-ı

004a

01 şāfiyāt, şāhib-i livāʾ-yı iʿzām ve vāziʿ-ı şerʿ-ı ekrem.

02 mā mümeḥhid ḳavānīn-i siyāset-i aḳvām. ḡāyete icād u baʿiṣ

03 iḥtirāʿ-ı ʿālem. seyyid-i şunūf asāṭīn-i enbiyā, ve sened-i

04 şanādīd-i salāṭīn-i evliyā, muḥammed muşṭafā ʿaliyye şalavātullāh

05 taʿya vāşıl ola şīʿr pişvā-yı ṭavāif-i şaḳaleyn. şahibiʿş-şerʿ-ı

06 seyyidü'l-ḥarameyn. ve daḥı ʿāl-i kirām, ve aşḫāb-ı ʿizām. zevi'l-iḥtirāmı

07 üzerine olsun ki, her biri necm-i burc-ı dīn. ve kevkebe-yi evc-i

08 yaḳīndür, rıdḳānullāh taʿ ʿaleyhim ecmaʿīn ammā baʿde sebeb

09 cemʿ-ı kitāb-ı müsteṭāb, ve'l-ḳāb ḥümāyūn-ı pādşāh-ı islām saʿādet-i

10 intisāb, ḥalledet ḥilāfete, ve bāʿiṣ-i taʿliḳ u telfiḳ ḥıṭāb-ı

11 müsteṭāb, ve sebeb-i tenmīḳ ve terşīḳ zīver-i iʿcāz-ı intisāb.

12 oldur ki tekvīn-i mükevvenātdan ḡāyete ve ʿarz-ı vücūd-ı şerīf-i

13 nevʿ-ı insān, ve icād u iḥtirāʿ cümleʾ-i mevcūdātdan maḳşūd

14 ve murād, mecmūʿaʾı ʿavālim olan nüşḥaʾ-yı ādamdur bilā ḡümān,

15 benī nevʿ-ı ādamuñ şerefine bāʿiṣ ise umūr-ı külliyeʾyi midür ki

16 olan ḳuvvādur, ne ān ki behāyim-i ʿacemi müteşārik olduḡı

17 ebdān u aʿzādur, ve kelām-ı muʿciz nümāyi

18 طَيْفَةً وَمَا أَلَزَمِي جَعَلَكُمْ خُلَافِي فِي الْأَرْضِ²⁵ mübteğāsınca
muṭlaq

19 halk insāndan ğayete ve ‘az-ı hilāfete el-hayyedür muḥaqqak, hilāfete
20 ise ahlāk müstaḥlef ile taḥalluksız tamām olmaz. mādām ki ol
21 sıfātıla muttaşif olmaya kemāl bulmaz, ve aqsām-ı ‘adāletünde ehem ve ulı

004b

01 ve min cemī‘ü’l-vücūh ihtimāma lāyık ve sezāsı. ‘adālet-i salāṭin zevi
02 ’l-iḥtirām. lā zāl-i zıll-ı vücūd hem eli yevmü’l-kıyāmdur. zīrā ki ‘adālet-i
03 salāṭin bilā kelām, vücūh-ı ‘adāletün cümlesini muḥiṭdür. hiç
04 bir kes bī ‘adālet-i pādşāh. ri‘āyet-i ‘adālet idemez bilā
05 bilā iştibāh. zīrā ki tehzīb-i ahlāk ve tedbīr-i münzelümden intizām
06 aḥvāle menūṭ, ve ḥuzūr-ı kalb ve ferāğ-ı bāla merbūṭdur, mādām ki
07 telāṭüm-ı emvāc-ı fitn, mevcūd ve ‘ayān, ve terākīm-i efvāc-ı mihn.
08 müşāhede vü nümāyān ola, medār-ı kemālāt olan ḥāṭıra tevezzü‘
09 ṭāri, ve mennāṭ-ı sa‘ādāt olan bāla teşettüt-sārī, olur
10 anuñçündür kim, şıḥāḥ-ı aḥbārda vārid olmışdur ki
11 sulṭān ‘adālete verziş iderse eger, re‘āyādan şadır
12 olan her ṭā‘atün şevābında şerīk olmak muḥarrerdür.
13 ve eger şöyle ki zulm ü ‘udvāna meyelān kıla, her ma‘şiyetün vebāl
14 u nekālinde müsāhim ola. ve ‘abdullāh bin mübārek buyurmışlardur ki.

²⁵ “Ben yeryüzünde muhakkak bir halife tayin edeceğim.”, Bakara, 30. ve “O sizi yeryüzünde halifeler kıldı.”, Fatır, 39.

15 ancak bir du‘āmun müstecāb olacağıın bileydüm eger, ānīde şalāh-ı
 16 hāl pādşāha şarf iderdüm muḳarrer, tā ki nef‘ī‘ umūm-ı ḫalāyıkā
 17 vāşıl, ve kāffe‘-i‘ ālemūñ emānisi ḫāşıl, olaydı, şöyle ki
 18 zemām-ı iḫtiyār-ı muşālīḫ enām. ol maḳūle bir pādşāhuñ
 19 ḳabza‘-yı iḫtiyārına düşerse tamām, berekāt-ı iḳbāl rūz-ı
 20 efzūnı ile zamānede nūrāniyyete hüveydā, ve meyāmin-i rüzgār
 21 hümāyūn-ı āşārı ile bereket ḫarş u nesl peydā olur,

005a

01 **ḫikāye** menḳūldür ki ḫırrāne‘-i kesrīde dāne gendüm ile māl-ā-māl bir kīse
 02 buldılar, bend ü mührin güşāde ḳılup ḫaḳīḳatine muttali‘ oldılar gördiler
 03 ol dānelerūñ her biri miḳdārda dāne‘-i ḫurma ḳādar pādşāh‘ ādil
 04 olunca bereket bu mertebe olur diyü kīse üzre yazmışlar el-ḫamdülillāh ta‘
 05 pādşāh-ı islām, mālīk-i riḳāb-ı enām, cāmī‘-i cemī‘ mekārīm-i aḫlāḳ
 06 ve mazḫār-ı letā‘if-i elṭāf ḫazret-i ḫallāḳ, e‘-s-sultān-ı zıllullāh
 07 alā vü hüve‘-s-sultān el-‘ızam, ve‘-l-ḫāḳān el-kerem **sultān aḫmed ḫān**
 08 ibn sultān muḫammed ḫān ibn sultān murād ḫān lā zāl-i zıll ü vücūda
 09 el-‘ālī ili inḳırāzü‘z-zamāñ, ve inḳıṭā‘ u devrān fiṭrat-ı zātları
 10 ‘adālet üzre meftūr, ve ḫuliyeye-yi laṭīfeleri istiḳāmet üzre
 11 mecbūl u mecbūrdur, mazḫar-ı cūd-ı vācibü‘l-vücūd cenābından ricā-yı
 12 şādīḳ, ve ümīd-i vāşıḳ oldur ki ḳıbāb-ı‘ aḫamet ü celāllerin
 13 ḳıyām-ı ḳıyāmete degin evtād-ı ḫulūd ile mü‘ebbed ḳılup a‘dā-yı devletlerinūñ
 14 re‘ylerin ma‘kūs, ve cūyā-yı zevāl sa‘ādetlerinūñ emrlerin menkūs

- 15 ide āmin yā rabbe'l-ālemīn **beyt** در ظل آفتاب تو آسوده اند
- 16 ²⁶ خلق، یارب مباد تا بقیامت زوال تو **bināen 'alā zalik** kavā'id-i
- 17 salṭanat şordı bu ma'nā-yı levāzımuñ müştemil bu muhtaşarı taḥrīr
- 18 ve hükümet-i vilāyet ve taḥşil-i sa'adet uḥrevī ve dünyevī aḥkāmını şāmil
- 19 bu zīveri taşīr idüp ismini **gencīne'-i 'adālet** diyü tesmiye itdüm
- 20 tā ki oqıyanlara ve dinleyenlere zād-ı āḥiret-i ebedī ve vesīle'-i sa'adet-i
- 21 sermedī ola ²⁷ ارته و الحی 4 جابیه ve daḥı dört bāb üzre temhīdi mebānī

005b

- 01 ebvābın nuşuş āşārıyla teşyīd itdüm, ve yigirmi faşl üzre nice
- 02 ḥikāyāt ṭālib olanlara fevāid-i celīle'-i müştemil olup beyān itdüm
- 03 ve hüve ḥasbī ve ni'me'l-vekīl **bāb-ı evvel** on iki faşl üzredür. **faşl-ı evvel**
- 04 imān ve ḥaşyetüllāh beyānındadır. **faşl-ı şāni** süluku'l-mülük ve ehlü'l-ḥüküm
- 05 beyānındadır. **faşl-ı şāliş** aḥkām-ı imāret ve vilāyet ve salṭanat ve ri'āyet-i
- 06 ḥuḳūk-ı ra'ıyyet ve şerā'it-i hükümet, ve iḳāmet-i merāsım-i 'adālet
- 07 vücüb-ı tecennüb-i muḥāṭır u mehālik ve meşāliḥ-i memleket beyānındadır
- faşl-ı**
- 08 **rābi'** süluku'l-vüzerā, ve aşḥābü'l-ḳalem ve'n-nüvvāb beyānındadır **faşl-ı ḥāmis**
- 09 süluku'l-ulemā' ve'l-müzekkiriñ ve'l-ḳadāt beyānındadır ve **faşl-ı sādıs**
- tedbīrü'l-medīne
- 10 beyānındadır **faşl-ı sābi'** emr-i bi'l-m'arūf ve nehy-i 'ani'l-münker fezāil ü

²⁶ Senin (adalet) güneşinin gölgesinde halk sükun içindedir. Ya Rabb kıyamete kadar onun zevali olmasın.

²⁷ Muhakkak ki O, icabetin velisidir, sahibidir.

- 11 şerâit ve âdâbın beyânıdır ‘âdet-i me’lûfe ve rûsûm-ı mu‘tâde ki hâlk arasında
 12 mütedâvile ve müte‘ârife cümle-i mükerâtta olup men‘leriniñ vücûb
 13 u elzâmın ‘ayânıdır²⁸ **faşl-ı şâmin** emr-i ma‘rûf ve nehy-i münkeriñ fezâili
 beyânındadır
 14 **faşl-ı tâsi‘** zulüm ve zâlemenüñ beyânındadır **faşl-ı ‘âşer** âfât-ı levâzım-ı umûr-
 1 hikmet
 15 ü emâret olan kibir ü ğazabuñ mezemmeti ve tevâzu‘ u ‘afvuñ fevâyid
 16 ü fazîleti ve kibriñ aksâm u ‘alâmeti ve vücûd-ı hakîkat-ı âfâtı ve zuhûrunuñ
 17 esbâb u izâlesinüñ keyfiyyeti beyânındadır **faşlü’l-hâdî ‘aşere** mekârim-i
 18 ahlâk ve hüsn ve hulk beyânındadır **faşlu’s-sâni ‘aşere** şerh-i salânat-ı
 19 ma‘neviyye, esrâr-ı hilâfet-i insâniyye ve keyfiyyet-i siyâset-i rûhâniyye
 20 ve ittılâ‘-ı şalâh ve fesâd-ı memleket-i cismâniyye beyânındadır, **ikinci bâb**
 şühedâ’i bedr
 21 hakkında vâki‘ olan fezâ’il beyânındadır bu bâb üç faşla müştamil

006a

- 01 nice me‘âni-i külliye beyânındadır **faşl-ı evvel** fezâ’il-i cihad beyânındadır.
faşl-ı şâni
 02 padşahlara ve serdarlara lâzım olan hûkûk beyânındadır **faşl-ı şâlis**
 03 hâzret-i ‘alî bin ebî tâlib kerramallâhu vechehü velayet-i ma‘mûriyyeye hâkim
 irsâl
 04 idüp taħrir olınân bendleri beyânındadır. **üçüncü bâb** ez‘af-ı
 05 ‘ibâdullâh luṭfi paşa rahmetullâh aleyhüñ âsaf nâmesi beyânındadır

²⁸ Sayfa 005-b’nin 10.satırdaki “... beyânındadır” ibaresinden buraya kadar olan kısım metinde büyük oranda tahrip olunmuştur. Silinen bu kısım, eserin 077-b sayfasından yararlanılarak tarafımızca yazılmıştır.

- 06 bu bāb daḡı dōrt faşl űzredűr. **faşl-1 evvel** eṡvār-ı aḡlaḡ vezīr-i
- 07 a‘ zam ile sa‘ adetlű pādşāh mābeyninde vāḡi‘ olan esrār-ı ḡafiyye
- 08 beyānındadır. **faşl-1 şāni** tedbīr-i műhimmāt-ı sefer beyānındadır. **faşl-1 şāliş**
- 09 ted‘ bīr-i ḡazā’ın beyānındadır. **dōrdűnci bāb** sābıḡda olan pādşāhlaruñ
- 10 itdűgi ‘ adāletler beyānındadır, **اللهم استر عيوبنا ونور قلوبنا**
- 11 ²⁹ **وثبتت اقدامنا وانت ارحم الراحمين** **bāb-1 evvel** ḡavā‘ id-i
salṡanat-ı
- 12 şűrī ve ma‘ nevī levāzımın műştemil olup on bir faşl űzre
- 13 teşyīd itdűm **faşl-1 evvel** īmān u ḡaşyetullāh beyānındadır bes imdi
- 14 bu aḡbāruñ siyāk u sibāḡından ma‘ lum, ve bu ḡaber-i műnīfin sābıḡ
- 15 u lāḡıḡından mefhűm oldı ki, ḡaḡīḡat-i īmān altı asla műbtenī
- 16 ikmāl ű itmām-ı şemerātı onlara műntemīdűr **aşl-1 evvel** ma‘ rifet-i ḡazret-i ḡaḡḡ
- 17 ‘ azze şānűhű, ve ḡavli sultāna **aşl-1 şāni** marifet-i vűcűd-ı melā‘ ik ve
- 18 aşnāf-ı derecāt u tabaḡāt-ı evveliñdűr **aşl-1 şāliş** ma‘ rifet-i kűtűb-i
- 19 műnzeldűr **aşl-1 rābi‘** ma‘ rifet-i enbiyā ve rűsűl-i műrseldűr **aşl-1 ḡāmis**
ma‘ rifet-i
- 20 ḡaşr ű neşrdűr **aşl-1 sādīs** nik ű bed ḡavādiş eger anuñ ḡaza vű ḡaderinden
- 21 şudűr ma‘ rifetidűr, ve binā-yı ḡaḡīḡat-ı islām beş aşl űzredűr ‘ ale’l-itmām
- 006b**
- 01 **aşl-1 evvel** kelime-i şehādet **aşl-1 şāni** evḡāt-ı ḡamse’-i ikāmet **aşl-1 şāliş** şıyām
- 02 māh-ı rűz-ı ramāzan **aşl-1 rābi‘** itā-ı zekāt-ı emvāl **aşl-1 ḡāmis** hacc-ı beyt

²⁹ Ey Allāh(ım)! Ayıplarımızı űrt. Kalplerimizi nurlandır. Ayaklarımızı sabit kıl. Sen rahmet edicilerin en rahmet edenisin.

03 hudā-yı müte‘ āldür bu beş aşıl ki zikri birbirine murābıtdur. aşl-ı zekāt
 04 u hacc, dervîş-i ehl-i fakr u fenādan sākıtdur, ve bir aşl ki tavāf-ı ka‘be-yi
 05 hāzret-i kādirdür. Selātin ü hükkmāndan be tarīkız-żarūre sükūtı zāhirdür.
 06 eger ‘azimetleri milk ü re‘ āyānuñ ihtilāline bā‘is, ve fitne vü fesāduñ
 07 zuhur u bürüzını mūrîş olursa icmā‘ı ulemā’-ı ümmet aleyhimü’r-rıdvān
 08 ve’r-rahme ile sābit ü rüşen ve müdellel ü müberhendür ki bendeye mānı‘-i
 09 ‘azāb-ı yezdānī ve vesīle-’yi vuşul-ı derecāt-ı cenānī, ve zeri‘a-yı fevz
 10 bisāt-ı kurb-ı hāzret-i rabbānī ola, dört aşlıñ istiḥkāmına mütevaḳḳıf
 11 ve ḥuşulı anlaruñ ḥuşulına mütesavvıkdur, fi’l-ḥaḳıḳa usul-i erba‘adan
 12 her bir aşl bilā kelām, erkān-ı kemāl-i imāndan bir rükndür tamām. herkes ki
 13 binā-yı kâḥ-ı imānını bu dört rükñ üzre muḥkem kıılır bī iştibāh
 14 muḳarrebān-ı hāzret-i ‘izzetden olur rükñ-i evvel taşdıḳün bi’l-cinān
 15 rükñ-i şānī ikrār-ı bi’l-lisān rükñ-i şālîş ‘amel-i bi’l-erkān rükñ-i
 16 rābi‘ mütāba‘at-ı sünnetdür bilāgümān, herkes ki bu dört rükñden
 17 maḥrūmdur kāfir-i muḫlaḳ u mezmūmdur ve her kimüñ ikrār-ı zebānisi ola
 18 ve taşdıḳ-i cinānisi olmaya münāfıkdur, ve eger ikrār-ı zebānı
 19 ve taşdıḳ-i cinānisi olsa, ve ḥiml erkānisi olmasa fāsıkdur.
 20 ve ḳuşūr-ı ‘ubdiyyeti miḳdārı ‘azāb-ı düzaḥ elemine müstahaḳdur.
 21 ‘azāb-ı duzaḥuñ aḳallī bir sā‘at ve ekserī yedi biñ

007a

01 yıldıur, bu minvāl üzre mazmūnı mutazammın ḥadış-i şerīfi rüvāt-ı
 02 şıḳāt nāḳıldür. dā‘iye-yi ‘işyānı ḥasebince müsteḥaḳ-ı ‘azāb olur.

03 amma ki nūr-ı imānı sebebi ile ḥalāş bulur. ve herkesüñ
04 ikrār-ı lisānī, ve taşdıķ-i cinānī, ve ʿamel-i erkānisi, olsa
05 velikin ʿamelde mütābaʿat-ı sünnet-i nebevī itmese mübtediʿdür.
06 mübtediʿ ān-ı kilāb-ı sükkān ehl-i duzaḥ idüğüne eḥādış-i
07 şerīfe vārīd ve cumhūr-ı ümmet müctemiʿdür, nitekim ḥazret-i aḥmed-i
08 muḥtār, ʿaleyhi efḍālū şalavātü'l-ğaffār, buyurmışlardır ki.
09 ³⁰ ḥaḳıķat-i kemāl-i imān altı
10 aşl üzre mübteni idüğü maʿlūm, ve aşl-ı evveli maʿrifet-i
11 ḥazret-i perverdigār ʿazze şānnühü olması mefhūm. oldıysa bil,
12 ve dīdeʿ-i yaķın ile taşavvūr kııl, ki maʿrifeti ḥazret-i ʿizzet
13 mā lā nihāye, ve bu bādiye-yi müteʿatışlarının rāhı bī ḡayetdür,
14 cemiʿ kāınatıñ icād u iḥtirāʿından maḳşūd ü murād,
15 ve cümleʿ-i maḥlūķātın āferinışinden ḡaraż mā bihiʿl-i timād.
16 bu aşlıñ zuhūr u izhārını taḥḳıķ, ve ıruķ-ı ibdā ve ibrāzında
17 tedķıķdür, ʿuķūl-ı melāʿike ve rusūl ve enbiyā ve evliyā ve ḥükemā,
18 ve ifhām-ı ʿulemāʿ-i-dīn ve cinn vü ins-i ser-tā-pā, bu aşluñ
19 ḥaḳāyıkından fehm idüp görüp bildükleri, ve ʿibārete
20 getürüp nakd ü ʿayān kııldıkları, ol ḥazretün cümleʿ-i ʿazamete
21 ve celāl-i maʿrifetine nisbet. deryāyı bī girānuñ ḳaṭreye nisbeti

007b

01 gibidür bī rey. ve bu meʿāni-yi envārınıñ saṭāvāt-ı işrāķı gör dilān-ı

³⁰ Bidat ehli cehennem ehlinin köpekleridir.

02 vādi ʾ-i ğaflete havşalasından cāy-ı güncāyiş bulmazlar. bir bār-ı gīrān
 03 ki āsumān-ı zemīn taḥammüline ṭākat getürmeye. merkeb-i zaʿif dün-ı
 04 himmetān-ı cīfe ʾ-i dünyā anı hiç getürmeye ammā şol miḳdār ki
 05 taşḫīḫ-i imān için ʿāmmē ʾyi ḫalkā lāzım. ve müʾmin ismi ıtlāḫına
 06 lā bud u mühim oldur ki bileler ki perverdīgār-ı ʿālem, bir yegānedür ki
 07 şerīki mümten ʿi ve muḫāl. ve āferīninde benī ādam. bir ferddür ki mişlinüñ
 08 ʿadamı meczüm u maḫtu ʿdur bilā eşkāl. ve bir şameddür ki zıddı
 09 muḫāl idügi bāhir ü zāhirdür ve bir ḫadīm-i bī evvel ü ḫayyüm bī āḫirdür.
 10 ezelīdür ki evveliyeti bī bidāyet ebedīdür ki vücūdı ʿadīmüʾn-nihāyetdür.
 11 bir zāhirdür ki. idrāk-i zuhūr hüviyyetine ʿacız u ḫayretten mā ʿadā
 12 mā ʿni olmaz ve bir bātındur ki, esrār-ı бүтүнү künhüne mahlūkatdan
 13 bir ferd ıtlā ʿ bulmaz bir ḫayydur ki ḫayāt-ı cemī ʿ-ı kāināt reşḫa-yı
 14 feyz-i raḫmetīdür. ve bir ʿālimdür ki cümle ʾ-i ma ʿlümāt noḫta ʾ-ı dā ʾire ʿilm
 15 ḫikmetīdür. bir mürīddür ki mecmū ʿ-ı murādāt rakam-ı kitāb-ı meşiyetīdür
 16 ve bir ḫādirdür ki cümle maḫdūrāt maḫhūr-ı ḫabza ʾ-ı ḫudretīdür, ve bir semī ʿdür
 ki
 17 ihtilāf-ı lügāt, ve aşnāf-ı ḫāṭırāt. zuhūr-ı zamāi ʾr ü bürūd-ı
 18 aşvātdan muḫaddem mesmū ʿ şinev iyisidür ve bir başīrdür ki
 19 taḫt-ı serāda vāḫı ʿ olan ḫarekete mürçe munzūr beyānındadır
 20 ve bir mütekellimdür ki toḫ imtişāl evāmīr ü nüvvābisini cemī ʿ-ı māḫlūḫātuñ
 21 gerdanında sırr-ı güyāsıdur. ve bir laṭīfdür ki zāt-ı müte ʿāliyesi

008a

01 cism ü cevher ü ʿaraz olmaḫdan muḫaddes ve pāk u ṭāb

02 u şān-ı muḳaddeslerinüñ süret ü keyfiyyeti ve miḳdār-ı cihāt
 03 u aḳtār u ta‘ dād ve çün u çigūnagiden tenezzühi rüşen
 04 ü bāhirdür, ne mevcūdātđan bir şey’ e müşākil ü şebih olur,
 05 ve ne mevcūdātđan bir şey aña teşābih bulur, zāt-ı refi‘ i ḫayyiz
 06 ve mekāndan beri, ve nāḳışa-yı istiḳrār-ı cihātđan ‘ urā
 07 eger ç i kāinen mā-kān efrād-ı mevcūdāt āric-i hatt-ı ta‘ dād
 08 çoḳdur, velākin ihāta’-ı ‘ ilm ü ḫikmet ve şumül-ı irādet ü ḳud
 09 retlerinden ḫāric yoḳdur, ve cenāb-ı izzetle temekkün ü istiḳrār
 10 ve televvüs-i ḫulül-i istiżrār, ve mażāyık-ı ḳurb u bu‘ ud ve tengnā-yı
 11 zamāndan ve mekāndan mu‘ arra, ve tekeddür-i taḡayyür ve ḫadişāt ve avārız
 12 ve zevāl ü taḫavvül ve intiḳālden münezzeḫ ü müberrādur. ‘ ālem ü māfihā
 13 muḫāt-ı ‘ arş-ı ‘ ālāsıdır, ve ‘ arz-ı ‘ ālāsı meşmül-ı ḳudret-i bī
 14 hem-tāsıdır, zāt-ı ‘ adimü’ l-‘ adili ḳudret ü ‘ azāmet ḫasebi ile
 15 ‘ arşa fāiḳ ü ‘ āli, ve mecmū‘ -ı arş u ḡayr-ı ‘ arş-ı berdāşte’ -i
 16 ḳudret-i zāt-ı müte‘ ālidür ve kibriyāyı ve rif‘ ata ve ulüvv ü ‘ azāmetinüñ
 17 ‘ arşa nisbeti hemān serāya nisbetine benzerdür, ve ‘ arş-ı ḫatir u taḫt-ı,
 18 şerāyı ḫaḳirün kemāl-i fevḳıyyeti ihātasına nisbeti beraberdür,
 19 ve ‘ ilmi cümle’ -i eşyāya muḫitdür, gerek mürekkeb ve gerek basitdür.
 20 ‘ arşđan şerāya varınca, felek-i a‘ lāđan kürre’ -i ḡabrāya irince.
 21 her ne varısa ‘ ilminden ḫāric olmaz, bil ki zerrāt-ı hevā, ve ḳaḫrāt-ı

008b

01 bārān u mevc-i derya ve berg-i dıraḫtān riḡ-i şaḫārā

02 ve enfās-ı cānvarān şūmul i‘ lminsüz būd u nūmūd olmaz,

03 bā ḥuşūş celāl-i rif‘ at ve kemāl-i ‘ azamet ile kullarına şöyle

04 akrebdür, ol kūrba nisbetden nefsdan dil ḥāṭırdan ruḥ

05 ‘ ayāndan bāşıra başardan sāmı‘ e semı‘ den nāṭıka nuṭḩdan

06 devr-i ağrebdür āyāt-ı beyyināt-ı firḩati nāṭıḩdur. ḩilāfına mecāl yoḩdur.

07 **والله يحول بين المرء وقلبه مثال ونحن اقرب اليك**

08 ³¹ **من جبل الوريد** hemāl şevāhid-i kavāṭı‘-ı sevāṭı‘ çoḩdur, bir taḩarrub

09 ile ki sezā-var zāt-ı muḩaddesi ola. şol taḩarrub ile degil ki

10 ifhām-ı mükeddere ve evḩām-ı müdenneşe taşavvur kıla, bil ki zāt-ı muḩaddesi

11 lem-yezel ve lā-yezāl, mevşūf-ı şıfāt-ı kibriya vü kemāl. ve men‘ üt-ı

12 nuu‘ t-ı a‘ zamete, ve celāldür, ḩālā daḩı ezel-i āzālda olduḩı

13 gibidür tamām. ebedde daḩı bu minvāl üzre olmaḩ muḩaḩḩaḩdur bilā kelām,

14 a‘ zamete zātı zāḩir olmaz. meger envār-ı şıfātından ve eşraf-ı envār-ı

15 şıfātı bāḩir olmaz. meger, tasā rıf-i tecelliyāt-ı zātında ve bisāt-ı

16 kūrbinā vuşlat müyesser olmaz, meger ki raḩmetle, ve şināsāyī kemālī

17 maḩdūr olmaz, meger meşıyyetle, ve cemāl-i tecelli zātı müşāde kıılınmaz.

18 meger ki nūrıyla, ve zūḩūr-ı nūr-ı müyesser olmaz. meger ‘ ināyete mevḩūr ile

19 eger dilerse aḩḩar-ı ḩalāyıḩı şināsāyī zātı kıılur, ve eger

20 dilemezse zemīn-i āsumān taḩammül-i bār-ı ma‘ rifetden ā‘ ciz olur,

³¹ Yedinci satırın başındaki ifade, ayet “ve‘ lemū ennalāhe” şeklindedir. “ Bilin ki gerçekten Allāḩ kişi ile kalbi arasına girer.”, Enfal, 24. “Biz ona şah damarından daha yakınız.”, Kaf, 16. Yedinci satırın ortasındaki “mişāl” sözcüğü ayetten bir parça değildir. Yedinci satırın son sözcüğü Ayette “ileyhi” şeklindedir.

21 envā' -1 ' azāb u beliyyat ve renc ü қаһт u һavf u enduh

009a

01 meşakḳat u ḥārī ü nevaib ve giriftārī maşāib ki ' ālemde

02 vardur āşār-1 ' adl-1 ḥazretīdür, ve āşnāf rāḥāt u āsanı,

03 vüsa' t-1 kām-rāni, ve ferāġat ve şādmānī ve emn ü sa' ādet

04 ve ' ıyş u rāḥat ki ḥalkdan güzer-rān olur cümle maḥz ' ināyetidür.

05 cemi' -i kāin ü mākān endek ü bisyār, ve nihān u āşikār ve küfr

06 ü imān, ve ' aṭā vü hırman. ve sūd u ziyān. ve ziyāde vü noḳşān.

07 ve ṭā' at u ma' şiyyet. ve devlet ü miḥnet. ḳazā vü irādet ile şādırdur

08 mecmū' -1 eşyā ḥükm-i meşiyyetinden ḥāric degildür, diledügin ider,

09 diledügin itmez. her vechle fāi' l-i muḥtārdur ḳādirdür.

10 ³² . fehvā-y1 ' adimü'l- ' adile erbāb-1

11 başā' ire zāhirdür. ' ilm ü ḳudretile dānā vü tüvānā olduġı

12 mişāl sem' ü başar u kelāmıla şinev o bīnā vü güyādur bilā eşkāl

13 velīkin gūş u çeşm ü zebān ihtiyācdan pāk u ' arī. ḥaşāyis-i

14 ecsāma tevaḳḳuf-1 naḳışasından muṭahhar u berī, sıġar u kibār

15 ve tāriḳ u rüşen-i ib' ad u aḳreb, sem' ü başarı yanında

16 berāberdür hep, ' ibādına i' lām eyledügi eşyā muṭlaḳ. bī iştibāh

17 cümlesi muḳadder ü muḳarrerdür muḥaḳḳaḳ. aḥbār-1 ġayb u v' ad ü v' aīd

18 ve ḥaḳ u bāṭıl mişāl. ve helāl u ḥarām ve emr ü neḥy hem āl. ve enbiyāya

³² Onun (Allāh'ın) kazasını redd etmek yoktur. Onun hükmünü takip edici (de) yoktur.

19 irsāl. buyurduğı kütüb-i münzile kelāmıdır bilā kelām ve kelāmı şaffeti
 20 ve sâir şifâtı kıdemâdur tamām. şinevalığı güşıla ve binālığı çeşmile
 21 olmaduğı mişāl güyālugu dağı leb ü dehân ve kām u zebânıla

009b

01 degildür bilā eşkāl. kelāmı şavt u harfıla olmaz, levāzım-ı ‘avārız
 02 ile ittışâf bulmaz, muşhaflarda mektüb ve dillerde mezkür ve kalblerde
 03 maḥfūz dur tamām. kitābet ü kırā’at ve hıfzı maḥlūk u mektüb u muḥarrer
 04 ü maḥfūz-ı ğayr-ı maḥlūkdur bilā kelām, ve bu ‘ālemi menzilgāh-ı misāfirān-ı
 05 ā’lem-i beḳā, ve güzergāh-ı tālibān-ı ḥazret likā itmişdür ve her birüne
 06 bu menzilgāhda bir müddet taḳdiri mesālikine gitmişdür tā ki menzil-i dünyādan
 07 ki mekân-ı mühlet ve āvān-ı fırsat ve mezra‘a’-ı āḫiretdür zād-ı rāh-ı sa‘adet-i
 08 ebediyye alalar, ve bī zād u bedraḳa ḳasd-ı bādiye’-i ḳıymet itmeden ḫazer
 09 ve cümle’-i enbiyā ‘aleyhim şalavātullāh ḫalḳa anuñ göndermesidür bilā
 10 iştibāh. ve ācāl ü erzāk, ve ‘azāb-ı ḳabr u su’āl-i münker ü nekır
 11 ve rü’yet-i ḫaḳḳ, ve derecāt-ı cenān. ve derekāt-ı nırān ve bāz-ı ḫast-ı
 12 ferdā-yı ḳıyāmet ü ḫaşr ü neşr ü ḫisāb u şırat u mizān, ve şefā‘at-i
 13 enbiyā vü evliyā vü ‘ulemā’-i dīn ü mü’minān cümlesi bilā iştibāh ḫaḳdur.
 14 mecmūa‘-ı imān vācib-i muḫlaḳdur, bihterīn-i ḫalāyık-ı enbiyā-yı pāk
 15 bāzlardur. ve efdāl-i enbiyā rūsul-i hemrāzlardur, ve evliyā-yı rūsul
 16 ulü’l-‘azm olan ser firāzlardur. ulü’l-‘azm olan fırḳa
 17 dağı beş kimesnedür hemīn, nuḫ ve ibrahim ve mūsā
 18 ve ‘isa ve muḫammed şalavātullāh ta‘, seyyid ü mühter ü mühteber-i enbiyādur

19 mutlakla, zīrā derece³-i risālet vücūd-ı muḥammedī ile kemāle vāşıl
 20 olmuşdur, ve merātib-i nübüvvet vücūd-ı şerīfleri ile ḥatm bulmuşdur
 21 anlardan şoñra efdal-i ḥalāyık aşḥāb-ı kirām u güzīn-i rıdvān

010a

01 ullāh ‘aleyhim ecma‘in. ve ‘ala cemī‘ü’l-enşār ve’l-muhācirīn ‘ala
 02 sebīlü’l-icmāl, uşūl-ı imāndan bu miqdār ma‘rifet ve ‘irfān,
 03 āmme³-i müslimīne farz u vācibdür bilā gümān. herkes ki ḥaḳāyık-ı
 04 imāndan bu miqdara vākıf olmaz, ḥaṭar-ı imāndan aşlā firāğ
 05 aman bulmaz, ve ‘amel-i şāliḥüñ erkān-ı kemāl-i imāndan olması
 06 ma‘lumuñ oldu ise şöyle bil. anuñ rükn-i kemāl-i imān olmasına
 07 sebep oldur ki ve’l-ḥāşıl, kurān-ı ‘azīmide ḥaḳḳ sübhāne ve ta‘
 08 her yirde imānı yād buyurmuşlardır. ‘amel-i şāliḥi aña maḳrūn buyurup
 09 ³³ آية ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات ile rükniyeti tıyur
 10 mışlardır. çünki aḳsām-ı ‘amāl-i şāliḥa bisyar, ve efrād u eşḥāş
 11 ḥaḳīḳati bī şümārdur, anuñ içündür ki ḥazret-i risālet penah
 12 aleyhi şalavātullāh, ümmetini andan ḥabīr ü agāh idüp tıyur
 13 mışlardır bī irtiyāb-ı imān yetmişden mütezāyid bābdur diyü buyurmuşlardır.
 14 ve ol aḳsāmuñ beyānında aḥādīs-i şerīfe vürüd duyulmuşdur.
 15 ve her bir ḥadīs aḳsām-ı ‘amālinde bir kısım işāret olmuşdur
 16 imtişāl-i fermānuñ ba‘zı ol emr-i vācibat u mendübātdur ve ba‘z
 17 ictināb-ı maḥtūrāt ve mekrūhātdur, ol bābda meşhūr olan

³³ “Muhakkak ki imān eden ve salih amel işleyenler...”, Bakara, 277.

18 aḥādīş-i şerīfeden ba‘ zı bu muḥtażar irād olunur.

19 ümmehāt ve aḳsām u rüvāt-ı şıḳatıla ‘ ayān u beyān kılinur,

20 ان شاء الله العزيز المنان، وبه الاستعانة وعليه

21 ³⁴التكليف | ‘ an ebī hureyre raḍyallāhu ‘ anh ḳāle ḳāle resūlullāh

010b

01 ‘ aleyhi’s-selām الايان بضع وسبعون شعبة فافضلها

02 قول لآله الأئمة وادنا طاعة الأدي عن الطريق واليه

03 ³⁵شعبة من الايمان lafz-ı biz‘ a ki bu ḥadīş-i şerīfde melfūz

04 zebān-ı şerīf-i ḥazret-i risāletdür. üç ile on arasında

05 vāḳı‘ olan ‘ adedden ‘ ibāretdür. şāh-bāz-ı hümā-pervāz

06 fezā-yı şıdḳ u şafā. ḥazret-i ebu hureyre ‘ aleyh rıḍvanullāh

07 ta‘. cenāb-ı ‘ āla ḥazret-i risālet penahdan rivāyet ider

08 resūl-ı müştēbā. ve ḥabīb-i murtaza buyurmışlar. imān yetmişden

09 mütezāyid kısmdur. cümleden efḍali ḳavl-i şehādetdür.

10 ve cemī‘ sinüñ ednā vü fer u teri ṭuruḳ-ı müslimīnden ezāyı

11 imāṭadur. ya‘ nī sebeb-i mazarrat-ı ‘ ibād olan eşya eger nefsinden

12 ise anda ictināb kıla, ve eger ğayrıdan ise miḳdār-ı ṭāḳat

13 ve vüs‘ -i istṭā‘ atince men‘ ine gūşış ide, rabb-ı ‘ izzetle

³⁴ Aziz ve mennan olan Allāh dilerse. Yardım talep etmek ancak ondandır.

³⁵ “ İman altmış küsur (üç ile on arasında bir sayı) şubedir. En üstünü la ilahe illallāh sözüdür. En aşağısı eza (veren şeyi) yoldan kaldırmaktır. Hayâ (da) imāndan bir şubedir.” İkinci satırın sonundaki kelime yanlış yazılmıştır. Doğrusu “ve’l-ḥayā’ü”dür.

14 anuñ arasında olan yolu hār-ı mevāni vü hāşāk-i
 15 şevāğıldan taḥīr-i mesālikine gide, tā ki ‘ubūdiyyet-i ḥaḳdan bir nesne
 16 anı eşğal kılmaya, ve iḳāmet-i merāsım ‘ubūdiyyetinde ḳāşır
 17 u fātır olmaya, gıbb-ı zalik buyurdılar ki ḥayā imāndan
 18 bir kısımdu müstaḳillen ya‘nī herkes ki ḥazret-i ḥaḳḳdan şerm
 19 kıılır, ve muḥālefeten rızasını nā revā görür, ol maḳūle kimesne bī

20 iştibāh. mü’min ehl-i intibāhdur. ve عن فضالة بن عبيد

21 رضي الله عنه قال قال رسول الله طيبة السلام المسلم

011a

01 من سلم المسلمون من يده ولسانه والمؤمنين من أمن

02 الله من دنائهم وأموالهم وأبجاءهم في طاعة

03 ³⁶ الله عز وجل ḥazret-i fużāla bin ‘ubeyd. ‘aleyhi’r-rıḳvān min allāhü’l-

04 ḥamīd şöyle temhīd-i muḳaddemāt rivāyet ider. ḥazret-i ḥabībullah
 05 eyle buyumuşlardur ki müslim oldur ki. müslimler elinden ve dilinden
 06 sālīm olalar. ve mü’min oldur ki anı ḥalāyıḳ dema ve mallarına
 07 emīn kıılalar. ve ğāzi şol 8kimsedür ki nefsi-i küfrān pīşesine
 08 ğazā kııla. ‘ubūdiyyed-i ḥaḳda tekāhül ü tesāhülin küfr-i maḥz bile.

09 عن انس بن مالك رضي الله عنه قال قلت لرسول الله

³⁶ Fuzale bin Ubeyd (ra)’dan; o buyudu, rasulullah buyurdu ki “Müslim (diğer) müslimlerin elinden ve lisanından emin olduğu kimsedir. Mümin insanların canlarından ve mallarından emin olduğu kimsedir. Mücahid Allāh’a taatte nefsiyle cihat edendir.”

10 عليه السلام قال لا ايمان لمن لا امانة له ولا دين لمن

11 ³⁷ لا عهد له ehāli ḥadīṣ yanında lafz-ı felemmādan murād-ı nefy

12 küllidür ya‘ nī enes bin mālik raḍyallāhu ‘anh buyururlar ki ḥazret-i

13 risālet penāh. ‘aleyhi efḍal-i ṣalavātullāh. minberde hiçbir ḥaṭibe

14 aḡāz itmezlerdi eṣnāsından dimeyeler aydı kim emāneti olmayanuñ

15 imānı olmaz. ve ahde vefā itmeyen din bulmaz. قال النبي عليه

16 السلام والذي نفسي بيده لا يؤمن عبد حتى يحب لأخيه

17 ³⁸ ما يحب لنفسه ma‘ nāyı ṣerīf, ve feḥvāyı laṭīfi oldur ki,

18 ḥazret-i ḥabībullāh. ‘aleyhi efḍalü ṣalavātullāh, buyurmışlardır ki

19 ṣol ḥudā ḥaḳḳıyçün ki cānum anuñ ḳabza’-ı ḳudretinde mażbüṭ,

20 bir kes ṣaffet-i islāmıla muttṣısız olmaz. ve fırḳa’-ı ḥalka-ı müsliminde

21 indirāc bulmaz. mādām ki birāder müslimīne ṣāni kendüye ṣānisīne

derkenar: cümle-i a‘ ṣāb-ı ‘urūḳum ḳabz u baṣı ile maḳbüz ve mebsūṭdur. ṣaḥ

011b

01 beraber olmaya, kendü mażarr u menāfi‘ i āḥir-i müslimnüñ mażarr u menāfi‘ i

02 ile ittiḥād bulmaya, ve عن انس بن مالك قال قال رسول الله

03 عليه السلام ترا المؤمن في تراجمهم وتوادهم وتعالفهم

³⁷ Enes bin Malik radiyallāhu anh’dan, (Enes (r.a.)) dedi ki ; rasulullāh aleyhi’s-selamla konuṣtuḡumuz vakit (ṣöyle) buyurdu ; emanet(e riayeti) olmayan için imān yoktur. Ahde (riayeti) olmayan için din yoktur.

³⁸ Nebi aleyhi’s-selam buyurdu ki “Nefsım yed-i kudretinde bulunan Allāh’a and olsun ki; kul kendi nefsi için sevdiğini kardeşi için de sevinceye kadar imān etmiş olmaz”

04 **مكتل تجسد اذا اشتكا عضو تداعي له ساير لجسد بالسروحي**³⁹

05 enes raḍyallāhu ‘ anhdan mervī vü mu‘ an‘ endür ki ḥazret-i risālet
06 penāh ‘ aleyhi efdal-i şalavātullāh buyurmuşlar, ehāli imānuñ birbirine
07 merḥamet ü şefḳati tamām, bir teng ‘ azā vü cevāriḥi müşābih sendedür
08 bilā kelām, şöyle ki bir ‘ uzuva derd u elem, ve renc irişe cümle
09 ‘ azā tebb ve bīdārı şeb, ve sāir zaḥmetde aña şerik

10 olurlar, gezlik nişān-ı şıḥḥate imān oldur ki, bir mü’mine ki
11 bir renc veya bir muşibet irişe, mā‘ adā mü’minin elem-i enduh

12 ve zararun kendüde müşāhede kıllurlar, **عن ابي هريرة رضي الله**

13 **عنه قال قال رسول الله عليه السلام اية المنافق ثلاثه**

14 **وان صام وصلى وزعم انه مؤمن مسلم اذا حدث كذب**

15 **واذا وعد خلف واذا ائمن خان**⁴⁰ **ويعبر رواية عبد الله**

16 **بن عمر اذا خاصم فجر**⁴¹ müşerref-i ticān-ı meveddet şindīd-i müsned-i

17 muḥabbet ebū hureyre ‘ aleyhi riḍvānullāh rivāyet ider resūl-i

18 ḥudā şallallāhu ‘ aleyh buyurmuşlar, ‘ alāmet-i ehāli-yi nifāk. üç

19 nesnedür ‘ ali-yi alā ḫalāk, her kimde ki ol üç nişān bulına

³⁹ Enes bin malik (ra)’dan ,buyurdu ; rasulullāh buyurdu ki “ Sen müslümanları birbirlerine acımada, sevmeye ve birbirlerine şefkat etmeye bir cesedin meseli gibi görürsün.(Ondan) bir uzuv rahatsız olunca cesedin diğer (tarafı) da ona ateş ve uykusuzluk ile karşılık verir. ”

⁴⁰ Ebu Hüreyre (ra) anlatıyor ; rasulullāh buyurdu ki “Münafiğin alalmeti üçtür -her ne kadar oruç tutsa ve namaz kılsa ve kendisini mümin ve müslim zannetse bile- konuştuğu zaman yalan söyler, vaad ettiği zaman sözünde durmaz, emanet edildiğinde hıyanet eder. ”

⁴¹ Abdullāh b. Ömer’in rivayetinde “Husumet ettiği zaman kötü söz söyler.”

20 münāfıkdur. hüsran-ı ebedî miñnetine müsteħağdur, eger çi şalavât u şıyâma
21 kâim, ve kendü zu' m u zınenden müsellim ise ' alâmet-i evveli oldur ki

012a

01 söz söylerse yalan söylere, ' alâmet-i şâniye oldur ki va' de eylese
02 hilâf eyler ' alâmet-i şalîşe oldur ki bir nesneye emîn olur terk-i
03 emânet idüp hıyânet kıılır ' abdullâh bin ' ömer rıdvânullâh
04 el-ekber rivâyetinde bir ' alâmet dağı oldur ki huşümet itse
05 kelâm-ı fuħşa ağâz eyler, dürîştlık idüp refâr u güftârını nâ sâz

06 *عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله*
eyler.

07 *صلى الله عليه وسلم يسلم على الكافر في قبره تسعة وتسعون*

08 *تسعة وتسعون وتلدغه حتى تقوم الساعة لو ان تسنينا*

09 *نعم في الارض ما ابيت حواء سنين*⁴² şol büyük yılana dirler ki

10 pür zehir ola muvażzağ müşkilât, ve mübeyyen mu' dilât, ebū sa' yid

11 ħazerî ' aleyhi rıdvân allâh te' âlâ eyle rivâyet-i dil-güşa aydur ki

12 ħazret-i tūti nevâ.⁴³ *وما ينطق عن الهوى* şöyle fermân-fermâdur ki

13 ğavr-ı ğâr ħabirde ehl-i küfre toğsan toğuz ' azîmü'l-ħalka pür zehr-i mâr

14 ħavâle olalar, ve dağı şol kimesnelere ki dünyâda delilleri ile

15 müselmân. işleri hilâf-ı fermân-ı müste' ân, ve irtikâb-ı ma' âşîde

⁴² Ebu Said el-Hudri (ra) anlatıyor ; rasulullâh buyurdu ki “Kafire, kabrinde onu kıyamet gününe kadar dişleyen ve sokan doksan dokuz tane büyük yılan/ejderha musallat olur.Eğer o büyük yılanlardan/ejderhalardan biri yeryüzüne üfleyecek olsa hiçbir yeşillik bitmez ”

⁴³ “ O (rasul) hevadan konuşmaz ” Necm, 3.

16 imānların berbād kıllalar, ol mārılar onlara şarılıp şoşarlar
 17 ferda-yı kıyāmete dek zehirlerin anlara dökerler eger ol mār
 18 lardan biri ‘arşa’-ı zemīnde dem uraydı mezra‘a’-ı ‘ālemde
 19 bir sebze bitmeyüp huşk tıraydı ‘an ‘abdullāh bin ‘ömer rađyallāhu

20 *عنه قال قال رسول الله عليه السلام لا يؤمن أحدكم*

21 *حتى يكون هواه تبعاً لما جئت به* ser-firaz-ı sālīkān

012b

01 caddeü’t-teslīm u rızā-yı güzīde’-i aşhāb. ve efzāl-i erbāb-ı fenā vü beḳā
 02 ḫāzret-i ‘abdullāh bin ‘ömer ‘aleyhi’r-rıdḫvān mā ḫali‘ü’ş-şems ve’l-ḳamer,
 03 ḫāzret-i risāletden şöyle rivāyet ider, cenāb-ı ‘āli-yi bī hemtā
 04 ları buyurmuşlar sizden biriñüz mü’min olmazsız ve şeref-i
 05 imānla teşerrüf bulmazsız, mādām ki murādāt u ḫavātır benüm mürsel
 06 olduğum umūra tābi‘ olmaya, benüm tebliğ ü ebnāma inḳıyād idüp
 07 kendü rey’-i fāsidiñi terki ḳalbinde bulmaya, ya‘nī ḫaḳīḳat-i kemāl-i
 08 imān şol kimesneye ḫāşıl olmaz. ve imān-ı kāmīlile aşlā ittisāf
 09 bulmaz. tā ki murādātını rızā-yı ḫaḳḳda mahv itmeye ve hevā-yı nefsi
 10 bin tebliğ ile mürsel olduğum fermān-ı ḫaḳḳa maḫkūm idüp gitmeye.
 11 pes imdi herkes ki aḫḳām-ı şer‘ iye, vü iḫtilāf-ı fıḫhada
 12 kendü murādına muvāfiḳ ruḫşatı ḫaleb ider ve eşşah u aḫvet ü etḳāyı
 13 terki urur. bu sa‘ ādetden maḫrūm ölür gider bu sa‘ ādete

⁴⁴ Abdullāh ibni Ömer (ra) anlatıyor ; rasullullāh buyurdu ki “ Sizden biriniz , hevası benim getirdiğime tabi olmadıkça imān etmiş olmaz.”

- 14 **وجاهدوا في الله حتى تجاهد**⁴⁵ t̄alīb olan tā ki hikemī ile
- 15 rāh-ı sa‘ ādeti bu cümle mevāni‘ den pāk itmeye nefehāt-ı leṭāif
- 16 esrār-ı imāndan nesīm göremez ve nevāyiḥ-i ‘ıṭr ‘ālem-i irfāndan
- 17 meṣām cānına būyı iremez, tā ki meṣṣaṭa’-ı tecrīd u tefrīd-i çehre’-i
- 18 imānından niḳāb-ı ‘alāiḳı keşf itmeye,⁴⁶ **انما من ضا** güftārı
- 19 ḳā’ilinden nā dūrüst ḳāldur. mu‘ ciz-nümāyı ve min azlem min kızib
- 20 ‘aleyhullāh ve kızbi’ş-şıdḳ –ı ḥaḳiḳate ḥāle dāldur enes bin
- 21 mālīk raḳyallāhu ‘anh el mālīkden menḳūldür mervī u mesmu‘ u mer’idür.

013a

- 01 **حضرت رسول الله عم بيور مشكرا لا يزال قول لا الاله الا**
- 02 **الله يدفع سحقا الله عن العباد حتى اذا نزلوا بال منزل**
- 03 **الذي لا يباليوا وما نقض من دينهم اذا سلطت عليهم**
- 04 **دينا تم فاذا جالوا عند ذلك قال الله تع كذبتهم لستم بها**

- 05 **وقابن**⁴⁷ feḥvā-yı bī nazīr, ve ma‘ nā-yı dil-peḳiri oldur ki lā ilāhe
- 06 illallāh ḳavli ‘aliyyü’l ittiṣāl-ı ‘ibādı ḥazret-i ḳahhār ḥıṣmından
- 07 dūr ider, her ḥāl tā ki ḡaflet ü ḥırṣdan kārıları bir mertebeye varur ki
- 08 dinlerinüñ noḳṣān u ziyānından bī bāk olurlar ancaḳ hemān

⁴⁵ “Allāh uğruna gerektiği gibi cihat edin ” Hacc, 78.

⁴⁶ Ben hakka/gerçekten müminim.

⁴⁷“La ilahe illallāh sözü, dünyaları salim olduğu müddetçe dinlerinden noksanlaşanı umusamadıkları bir mevkiye düşene kadar kullardan Allāh’ın gazabını def’ etmeye devam eder.” Üçüncü satırın üçüncü sözcüğü “naḳaṣa” olmalıdır.

09 dünyāda selāmete şādān ve feraĥnāk olurlar. ol ĥāletde ki
 10 kelām-ı mezbūrī diyeler, ĥāzret-i şamediyet celle ve ‘alā cevāb virür,
 11 yalan söyledüñüz, imānuñuzda şādık degilsüz diyü buyurur,
 12 zirā ki nur-ı imān zulmete kibir ü ĥırşıla bir ĥalbde cem‘ olmazlar,
 13 mütezādāndur birbiri ile cem‘ iyyete mecāl bulmazlar, bu ĥatır-ı ‘azīmüñ
 14 ĥavfindan enbiyā vü şiddikātuñ cigerleri ĥün olmışdur. imān
 15 didükleri bizā‘ ate müzcāt sezā-vārcenāb-ı ‘izzet midür degil midür
 16 kim ittilā‘ bulmışdur. ĥāzret-i risālet penāh ‘aleyhi efđal şalavāt
 17 ullāh cenābından mervīdür ki bir tıfl cenāzesinüñ namāzın ĥılımlar
 18 bir kimesneden istimā‘ itmişler ki taĥsīnler aydupdur, zehi
 19 sa‘ ādet ki bī günāh tıfl iken öldi tıyūr-ı cināndan
 20 bu da bir tayr öldi, ĥāzret-i resūlullāh şallallāh u ‘aleyhi
 21 vesellim, izhār-ı celāl idüp buyurdılar ki, iy küstāĥ-ı bī edeb

013b

01 aña ne ĥılaçaĥların neden bildüñ ola ‘aceb. ben ki cenāb-ı ‘izzetden
 02 bir peygamber-i mürselem, ‘āķıbeti baña ne ĥılurlar vāķıf degilüm, serfirāz
 03 erbāb-ı faĥr u fenā, yār-ı güzīn ĥāzret-i ebī derdā, ‘aleyhi rıđvān
 04 ullāh ta‘, ĥasem yād idüp şöyle buyurmışlar ki ĥiĥbir kes
 05 ‘amāl u imānına emin olmaz, meger ki ĥālet-i nez‘ de imānını
 06 selāmetle alup gidüp iĥtilāl-i zevālıla muĥtel bulmaz,
 07 ĥaberde gelmişdür ki ĥāzret-i ‘isā ‘aleyhi şalavātullāh ta‘ havār
 08 iyyunı ağlar gördiler, ĥāllerinden istikşāf idüp

09 sordılar, didiler kim iy nebiyye-i ħudā-vend-i ʿāla, günāhımız añup
 10 ağlarınız ʿaliyyü't-tevāli, ħāzret-i ʿīsa buyurdılar ki siz günāhuñuzdan
 11 giryānsız, biz peygamber iken küfrden tersānız, bu dağı
 12 menķül ü mervī, vü mesmūʿ u merʾidür ki, ħāzret-i yahya ʿam
 13 şu kadar girye itdiler ki seylāb-ı eşkden ruĥsāraʾ-ı mübāre
 14 kleri cūy mişal şikāf olup dendāneleri nümū-dār
 15 oldı tamām. peder-i büzürkvār-ı ʿāli muĥaddārları ħāzret-i zekeriyyā
 16 ʿaleyhi şalavātullāh taʿ buyurmuşlar ki, iy ferzend-i ercümend saʿāde
 17 tmendüm bār-gāh ʿizzet-i bī niyāze dāʾimā ħācetmendüm, tā ki baña
 18 bir ferzend vire ki dīdārı ile çeşmüm rüşen ola,
 19 ve çerāğ-ı dīdeʾ-i ʿālem beynüm, nūr-ı cemāli ile fūrüg bula,
 20 sen iseñ bu nevhā vü girye ile cihānı gözüme tīre vü tār,
 21 itdün, ħuzūr u raĥat umarken ħālimi perişān u düşvār,

014a

01 itdün, didiler ki iy peder-i ʿazīzüm sen, ki bāʿis-i vücūdumsın, ve sebeb
 02 ü ʿillet-i būd u nümūdumsın, peyk-i vaĥyi yaʿnī cebrāʾil irdi
 03 baña tenbih idüp şöyle ħaber virdi ki, cennet ve cehennem arasında
 04 bir ʿaĥabe vardur ki andan ħalāşa imkān yoĥdur. meger şol
 05 kimesne kim dünyāda ħavf-ı ħaĥĥdan giryesi çoĥdur. ħāzret-i
 06 zekeriyya kelām-ı şerīfini istimāʿ idince buyurdılar ki iy püser ü
 07 nur-ı dīdem neticeʾ-i ʿömr ü şemereʾ-i nihāl ħad-ı ħamīdüm vüsʿ-ı istiĥāʿ atınca
 08 ħurma giryān ol, girye sūd-mend olmayacağı zamāna deñlü eşk

09 rizān ol, ve hem anlaruñ elfāz durur bārından ve kelimāt-ı
 10 gevher-nişārlandır, buyurmuşlardur, her şey'e bir nişān-ı 'alāmet
 11 var havf-ı haqq ve iştiyāk-ı behište nişān, meşakkat-i tātāta
 12 şabrdur bilā gümān haberde vārid olmuştur ki hāzret-i ibrahim
 13 'aleyhi şalavātullāh e't-tesmi'ül 'alim cem'i' ömrlinde üç def a
 14 dürüg-ı maşlahat āmiz şudūr bulmuş, her bār ki tezekkür itse havf-ı
 15 haqqdan bī hūş olup üftāde olmuş, bir vechile bī hūş
 16 olup fütāde olurlar imiş, kalb-i mübārekleri iztırāb-ı
 17 āvāzını devrlerden istimā' kıılurlar imiş nāmus-ı
 18 i'zam hāzret-i cebrā'el, 'aleyhi şalavātullāhü'l-celil, nāzil
 19 olup didi ki hāzret-i haqq sübhāne ve ta' saña selām idüp
 20 buyurdi ki, dost dostdan 'ağlar mı, ya bu minvāl
 21 üzre hātırā yol virüp melāhaçasına bil bağlar mı,

014b

01 hāzret-i ibrahim didi kim ilāhī her bār ki günāhumı yād iderin,
 02 hullet dostlığımı ferāmuş idüp kendümden giderin,
 03 naql-i şikātila menkūldür ki hāzret-i 'ömer, 'aleyhi rıdvānullāhü'l-ekber,
 04 yol üstinde düşmiş bir berg-gāh görüp girye-vü enin
 05 itmiş. kāşki bu berk ben olaydum. havf-ı hesābdan halāş
 06 bulaydum, diyüp kendüden gitmiş, ve hāzret-i ebü 'ubeyde'-i
 07 cerrāh, 'aleyhi rıdvānullāhü'l-fettāh, girye vü feryād idüp
 08 dimiş ki kāşki ben de bir gūsfend olaydum. başum kesüp

09 etim yiyeler aydı gör ‘azābından emīn olup ve kıyāmet-i
 10 giriftārılığından ḥalāş bulaydum bu daḥı menḳul şikātdur ki
 11 ḥazret-i ‘atā-yı sellemi, ḳaddesullāhü’l sırra alā ‘alī. ḥavf-ı
 12 ḥaḳḳdan kırk yıl āsumāna baḳmadı gülmedi ta‘ām yimedi
 13 ḳaṭ‘ā. her bār ki ḥalḳa ya ḳaḥt veya bir belā irişse cümleten benüm
 14 şe’āmetümdendür diyü kendüden bilürdi kāşki ‘atā
 15 olaydı. ḥulḳ-ı şe’āmetinden ḥalāş olaydı, diyü yalvarur
 16 lardı. şaḥābe ve tābi‘in. rıdvanullāh ‘aleyhim ecma‘inüñ celālet-i
 17 ḳadr, ü ‘azamet-i şadrları ile ḥālleri bu minvāl üzredür
 18 işitdüñ, her birinüñ meh-mā-emken menāḳıb-ı şerīflerin istimā‘
 19 itdüñ, na‘m-ı ceryān sünente ilāhi ānuñ üzerine muḳarrerdür ki
 20 aña bir din ve erbāb-ı yaḳın, ‘aliyyü’l-ittişāl murāḳebe’-i enfās
 21 u evḳāt. ve muḥāsebe’-i eyyām u sā‘āt muvāzıblardur behr-i ḥāl

015a

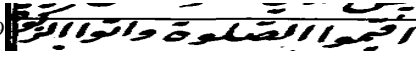
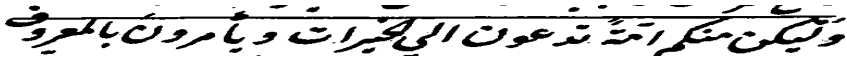
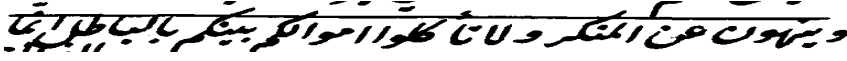
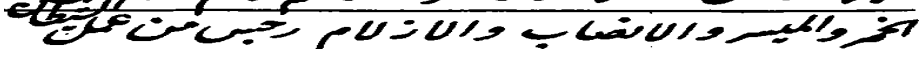

01 u avān-ı ‘ömrlerinüñ envā‘-ı tāt. ve aşnāf-ı ‘ibādātla
 02 mürür u güzerānına ḳaşıd olurlar, ve ebdān-ı zākiyye ve nüfūs-ı
 03 marāziyyelerden püte’-i mücāhidāt u riyāzātta yākup ḳāl
 04 ḳılurlar, bu cümle maḥāsin u maḥāmid u fezā’ilile dīdelerinden
 05 seylāb-ı ḥasreti rīzān olurlar. ve kendüleri dergāh-ı ḥaḳḳda
 06 ‘āşī-yi cānı olanlardan kem-ter ü ednā bilürler, ve hevā-yı pür-sitān-ı
 07 maḡrūr, ve tīre-rūzgārān-ı mişver, ki cümle’-i ‘ömrleri muḥālefet-i
 08 ḥaḳḳda güzārān idüp āyine’-i dillerin siyāh itmişlerdür,

09 ve kemer-i muṭāva‘ at-1 şeytān-1 la‘ ini can miyanına pür gitmişlerdür,
 10 ve lezzāt-1 fānī mükedder-i dünyāyı murdarı kıble kılmışlardır, ve devā‘ 1
 11 hevā-yı ma‘ būd idüp kendüleri müselmān-1 ḥaḳḳī bilmişlerdür.
 12 namāz u rūze‘-i resmiyye maḡrūr olup ṭurmuşlardır. ve taḳlīd-i
 13 anā mü‘min-i ḥaḳḳa eyle lafi fülki‘l-‘ alāya ırgürmişlerdür. ḥazret-i
 14 şamediyye ‘ izzüşāna, ve cenāb-1 aḥadiyyete ‘ amm-1 iḥsāna, tenbih-i ḡāfilān-1
 15 mehcūr, ve tefhīm-i gūr-1 dilān-1 maḡrūr, içün ḥıṭāb-1 müsteṭāb
 16 buyurmışlardır ki, *إِلمِ احْتِيبِ النَّاسَ أَنْ يَشْكُرُوا أَنْ جَرَلُوا*
 17 *أَتَى وَاسْمَ لَا يَفْتُونَ وَلَقَدْ فَتْنَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلْيَعْلَمَنَّ*
 18 *اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْكَافِرِينَ*⁴⁸ ya‘ nī cenāb-1 cabbār-1
 19 ‘ ālem, ve ḳahhār-1 bī-müdāfi‘-i piş ü kem, ḥıṭāb-1 müsteṭāb buyurup
 20 ḳasem yād iderler, ‘ aḳamet-i celālleriyle nazm-1 kelām-1 şeriflerin
 21 te‘kīd idüpdürler. ‘ aḳamet ü celālüm ḥaḳḳıyçün ḥalk şöyle

015b

01 ḥayāl iderler ki mücerred mü‘minüz dimek ile anları ḳavim-i mihek
 02 imtiḥāna çalmayam, ve enva‘-1 imtiḥānāt-1 şedāyidi anlaruñ
 03 üzerine şalmayam, taḥḳīḳ odur ki kendülerden muḳaddemleri
 04 nice imtiḥān itdüm ise anları da eyle imtiḥān idüp
 05 bilürin, tā ki şādīḳ-1 maḥfi kāzib mübtelādan cüdā kıılırın,

⁴⁸ “Elif. Lam. Mim. İnsanlar “İnandık” demekle, serbest bırakılıp imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Şanın hakkı için, biz onlardan öncekileri çeşitli imtihanlardan geçirdik! Allāh elbette doğru olanlarla yalancıları bilecek ve ortaya çıkaracaktır!” Ankebut, 1, 2, 3.

- 06 iy ‘azīz-i daḳīk-i idrāk, ve iy ercümend-i ḥubṣ u çālāk,
- 07 eger bir ḥākim bir ḳulına falan işi işle filanı işleme
- 08 diyü emr itse, ve eger muḥālefet iderseñ seni öldürüp
- 09 helāk iderin diyü emrini va‘ id ile bir gitse ve şıḳā
- 10 tından birini daḫı anuñ ḫālını taḥabbüs mü ’vekkel ḳılsa
- 11 ol bende ’-i mā ’mūr-ı mü ’vekkeli görüp siyāset-i ḥākime müteyaḳḳın
- 12 olup bilse, bī iştibāḥ muḥālefeti terk ḳılır, ve imtişāl-i
- 13 fermānı yirine getürmeye mücedded olur, pes imdi ḫazret-i ḫaḳḳ sübhāne
- 14 ve ta‘ fermān-ı vācib alā muttaşāl.⁴⁹
- 15
- 16
- 17
- 18 ⁵⁰ ile vüçüb-ı imtişāl evāmirinden
- 19 ebnā buyurmuşdur, cümle ‘ālem işidüp bilmişdür, ve melā’ike-yi muḳarrebeden
- 20 iki melegi şāhid-i ḫāl olmaḳ içün müvekkel itmişdür, cemī‘
- 21 eşḫāş-ı ādam anı istimā‘ ḳılmışdur, bā ḫuşuş ki ašlā ‘amel itmez

⁴⁹ “Hem namazı doğru dürüst kılın ve zekatı verin” Bakara,43. Bakara, 83. Bakara, 110. Nisa, 77. Nur, 56. Müzzemmil, 20. İlk terkip ayetlerde “وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ” şeklindedir.

⁵⁰ “Sizden hayra davet eden, iyiliği emr eden ve kötülükten nehy eden bir ümmet olsun” Al-i İmran, 104. “Mallarınızı aranızda batıl sebeplerle yemeyin”, Bakara, 188. “ Ey imān edenler, sarhoş eden içki, kumar, kısmet çekilen zarlar hep şeytanın işinden pis birer şeydir. Ondan kaçınınız ki saadete eresiniz ”, Maide, 90. On beşinci satırın üçüncü sözcüğü ayette “أُمَّةٌ”; dördüncü sözcüğü ise yine ayette “يَدْعُونَ” şeklindedir.

016a

01 ve ol evāmirūñ imtişālî mesālikine gîtmeyiz, bu hāle bā' iş ü dā' î
02 oldur ki siyāset-i hākime 'ālem mu' temeddür, ve fermān-ı hüdāvendeyde
03 cāhil u cāhiddür, zenānında cereyān iden dūrūğdur.
04 k̄albi ol sa' ādet-i āşārından bî fūrūğdur ve eger hāzret-i
05 hākk sūbhāne ve ta' nuñ va' ad u va' idinde şādık idügin
06 yaķīnen bileydi. ve infāz hūkmine k̄ādir ve diledügin ebedā vü izhāra
07 iktidār idügin te'emmül k̄ılaydı, ve ' azāb-ı āhîret ' azāb-ı
08 dūnyādan eşed idügin tahk̄ik ideydi, ve helāl-ı ebedî
09 helāk-ı dūnyevīden müşkil idügin derk-i müdarekene gideydi,
10 aşlā muhālefete fermān-ı hüdā k̄ılmaya idi, ve hār-ı tebāyün-i hāķīkat
11 dāmān-ı ' işmetine eylemeyeydi, tasvīr olınan suvarı me' āni ma' lumuñ
12 ve taħrīr olunan muħarrerāt-ı fehvāyı mefhūmuñ oldı ise bil.
13 ve sükkān-ı emākin-i imkānuñ revş ü refār u cünbüş ü girdārına
14 nezzāre kıl. ekşer hālāyık bî imāndur bilā iştibāh,

15 **إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لَأَحُولُ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ**⁵¹ ve hāzret-i ebî

16 sa' id-i hūzrī raḍyallāhu ' anhdan, rivāyet-i şikātıla mervî

17 ve mu' an' endür, hāzret-i risālet-penāh ' aleyhi efdālū salavātullāh

18 buyurmışlar. **إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا أَدَمُ**

19 **أَخْرِجْ مِنْ ذَرِّيَّتِكَ قَسَمَ النَّارِ قَالَ وَمَا قَسَمَ النَّارُ قَالَ**

⁵¹ (Masiyetten) dönüş, (taat) üzerine kuvvet ancak Allāh'ın (yardımı) iledir..

20 من كل الف تسعة وتسعون فعند ذلك

21 يشيب الصغير وتضع كل ذات حمل حملها وترى الناس

016b

01 ⁵²سكاري وما هم بسكاري | ma^ˈnā-y1 ˈadīmü'l-ˈadīl-i bī hem-tā.

02 ve fehvā-y1 sa^ˈadet-i ihtivā^ˈ-1 dilgüşāsı oldur ki, ferdā-y1

03 kıymete, ve hengām-1 kıyām-1 sā^ˈatde, ḥazret-i şamediyete ˈazamete

04 cellet ḥıṭāb-1 müstaṭıb idüp. ḥazret-i ādeme diyeler

05 yā ādem. evlāduñuñ sezā-vār duzāḥ olan kısmını

06 çıkar, ḥazret-i ādem diye kim ilāhi ˈālīm ve dānā sensin.

07 buyuruñ kaçan ihrāc ideyin ḥaḳīḳat-1 ḥāle vāḳıf

08 degilüm ben, buyuralar ki biñ ˈadedüñ toḳuz yüz toḳsan

09 toḳuzunu duzaḥa ihrāc kııl, ol ḳavm cümlesi

10 sezā-vār duzaḥdur eylece bil. zīrā ki dünyāda muḥāsebe^ˈ-i

11 enfüslerinden fāriḡ u ḡāfiller idi, ve hevā-y1 nefsleri

12 rızā-y1 ḥaḳḳa muḳadim olmaḡa ḳāilller idi, lā cerem şe^ˈamete

13 rüsuḫları ile ol bī devletān-1 nefsāni cenāb-1 ˈizzetümüzden

14 mükāfatını bulalar, rüz-1 cezā vü hesābda nüfūs-1 ḥabışeleri

15 giriftār ve hāviye^ˈ-i ebedi olalar, cāmī^ˈ-i fünün-1 kemālāt u fezā^ˈil,

16 ḥāvi-yi cemāil-i ḥasāil. ve fevāzil-i şemā^ˈil. müfīz-i berr ü nevāl.

⁵² Kıyamet günü olduğu vakit, Cenab-ı Hakk şöyle buyurur; “Ey Adem! Züriyetinden cehennemlik kısmı çıkar.” Adem (as) “Cehennemlik kısım nedir?” der. Cenab-ı Hakk “Her binden dokuz yüz doksan dokuzdur.” burur. O vakitte küçük (çocukların) saçları ağarır. Her hamile hamlini vaz’ eder. İnsanları sarhoş zannedersin ama onlar sarhoş değildirler.

- 17 ü müfīd-i ‘ilm ü kemāl, şeyḫ ṭāvud-ı ṭayy-i ḫuddise sirruhü
 18 ’l’ azīzden. īmān nedür diyü su’al itdiler, ‘arūs-ı
 19 māhiyyetiñ cemāl-i cemālinden istirfā‘-ı beraḫī eşkāl itdiler.
 20 mecārī aḫvāle münteha-yı beyānları evvel oldı ki buyurdılar,

21 ما يورثك النور بعد الظلمة والدين بعد الضلالة والجنة

017a

01 ⁵³ بعد البدعة وتلك ذبا للعبادة بعد الجاهلية ya’ nī īmān

- 02 oldur ki anuñ sebebi ile dil tārikden ḫulmete ma‘şiyet zāil
 03 olur gider, envār-ı ma‘rifet ü muḫabbetle ṭoldurup rūşen ider,
 04 ve salābet ve ḫasvet ḫalbi leyyinat-ı raḫmet ü şefḫate mübeddel olur,
 05 seyyi-i bid‘at-ı muḫḫımı olup seyyi-i sünnet ḫuhūr bulur,
 06 ve nefis ü hevā mu‘āşī mukeddere’-i şīrīn
 07 gösterdügi mişāl, nūr-ı īmān
 08 daḫı ṭā‘āt ve ‘ibādātı
 09 dile şīrīn ḫılır
 10 bilā eşkāl,
 11 temme⁵⁴

12 في بيان سلوك الملوك واهل الحكمه قال الله تبارك

⁵³ Sana zulmetten sonra nur, merhametsizlikten sonra yumuşaklık, bidattan sonra sünnet ve (nefsinle) mücahededen sonra ibadetlerle lezzet verendir.

⁵⁴ Fasil tamamlandı.

13 وَتَعْرِهْ يَا دَاوُدَ أَنَا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ

14 الْأَنْسِ بِحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

15 إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ

16 بِمَا شَاءُوا يَوْمَ الْحِسَابِ وَمَا لِلنَّبِيِّ صُلْبِي اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

017b

01 السُّلْطَانُ ظِلُّ اللَّهِ يَا دَاوُدَ يَا إِلَهَ كُلِّ مَظْلُومٍ⁵⁵, azîz-i men bilgil ki

02 sultânîk, ve pādşahlık, haqq te‘ālinüñ ħalîfesidür, ve nā’ibi

03 olmaqlıkdur yir yüzinde, ve ħ’āce ‘alehi’s-selām, sultân haqq

04 ta‘nuñ gölgesidür didi, hem ol dağı ħilafet ma‘nāsınadur

05 zîrā ki şüret-i ‘āleminde kaçan bir kişi tam üzerinde tursa

06 ve anuñ gölgesi yire düşse ol gölge yir yüzinde anuñ

07 ħalîfesi olur, ve ol gölgeyi ol kişi adıyla añarlar

08 filānuñ gölgesidür dirler, ve anuñ zātınuñ ve şifātınuñ eşeri

09 gölgesinde ‘aks urup zāhir olur ve bu ulu sırdur,

10 وَمَا إِنْ أَنْتَ طَلِقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ⁵⁶ bu ma‘naya işāretdür, pes haqq

11 ta‘ buyurdu,⁵⁷ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ya‘ ni yir yüzinde

⁵⁵ Meliklerin ve hüküm ehlinin davranışı hakkındadır. Cenab-ı Hak tebareke ve teala şöyle buyurdu “Ey Davud! Muhakkak ki biz seni yeryüzünde halife yaptık. Artık indanlar arasında hak ile hükmet. Hevana/Hislerine uyma ki seni Allāh yolundan şaşırtmasın. Çünkü Allāh yolundan sapanlar, hesap gününü unuttuğarı için kendilerine çok şiddetli bir azap vardır.”, Sad , 26. Nebi (as) buyurdu ki; “Sultan Allāh’ın gölgesidir. Her mazlum ona sığınır.”

⁵⁶ Ve onlar. Allāh ademi kendi suretinde yarattı.

⁵⁷ “Ben yeryüzünde muhakkak bir halife tayin edeceğim.”, Bakara, 30.

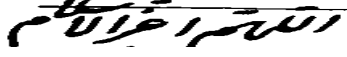
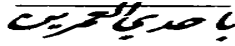
12 bir hālīfe getürürem ve cihān memleketinde bir nā‘ib dikerem didi,
 13 dimedi ki bir peygamber ya bir ‘ālim ya bir ‘ābid getürürem anuñçün ki,
 14 bunlar hīlāfetde hāşılıdı, buncılayın, dāvud peygambere ‘aleyhi’s-selām
 15 buyurdı,⁵⁸ **إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً**, ya‘nī seni biz hālīfe kılduğ,
 16 didi dimedi ki seni nebi yā ‘ālim kılduğ zīrā ki hīlāfetde
 17 bu cümlesi hāşıldur, hīkmet oldur ki peygambere ve ‘ālime çünki salṭanat
 18 kuvveti ve memleket şevketi yār olsa, anuñ bir taşarufinuñ eşeri
 19 biñ olur ve leşkeri çok olur. ve bunuñ hūd ‘izzeti,
 20 ve ‘azameti leşker sebebiyle āşikāre olur **müşārīğdan menquldür ki**
 21 **إِنَّ الْمُقْسَطِينَ عِنْدَ اللَّهِ عَلَىٰ مِنَ بَرٍّ مِنْ نَوْرٍ** abdullāh bin ‘ömer

018a

01 **عَنْ يَمِينِ الرَّحْمَنِ وَجَلَّتْ يَدَيْهِ يَمِينُ الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي ظُلْمِهِ**
 02 **وَأَمْلِيَهُمْ وَمَا وَلُوا**⁵⁹ bu hādīs-i şerīfün ma‘nāsı allāh-u a‘lem budur ki
 03 taḥkīk ‘ādiller allāh katında muḥarreblerdür, ve daḥı yemīn-i raḥmānda nūrdan
 04 minberler üzerindedür, ve nūrdan menābirde olan ‘ādiller ancılayın
 05 ‘ādillerdür ki hükmlerinde ‘adıl iderler, ya‘nī hālīfe ise hīlāfetinde
 06 ‘adıl ider, ve emīr ise imāretinde ‘adıl ider, ve қаdı ise
 07 қаzāsında ‘adıl ider, ve daḥı kendü ‘ıyāllerinde ‘adıl ider,
 08 ya‘nī evlādında ve ezvācında ve қullarında ve cāriyelerinde

⁵⁸ “Muhakkak ki biz seni yeryüzünde halife yaptık.” Sad , 26.

⁵⁹ Hakkı gözetenler Allāh katında Rahman’ın sağında nurdan minberler üzerindedirler ve onun iki eli hükmünde, ehlinde (ailesinde) ve velisi olduğu işlerde adil olanların sağındadır.

09 ve aķābirinde ve muşāhiblerinde, ‘adıl iderler,
 10 ve daķı her neye vāli olurlarsa ‘adıl iderler, vakfa ve māl-ı yetime
 11 vāli olmak gibi bu cümlesinde ‘adıl iderler dimekdür, ve hū‘ace
 12 ‘aliyyü’s-selām bundan ötüri buyurdu ki
 13 ⁶⁰ çün pādşāh cihāngirlikle ve ‘adl itmekile
 14 ra‘iyyet ile zindegāni kılrsa, ve zālimleri zulmden ve fāsıkları
 15 fişkdan men‘ eylese, ve za‘iflere takviiyet itse, ve kāvīllere
 16 terbiyet, ve ‘ulemāya hürmet kılrsa tā ki şerī‘at ‘ilmini öğrenmege
 17 ħarīş olalar, ve şulehāyıla teberrük ü teyemmün itse tā ki şalāĥatde
 18 ve ‘ibādetde ziyāde raġbet ideler, ve emr-i ma‘rūf ve nehy-i münkeri
 19 ikāmet itse, ve ra‘iyyeti āsūde kılrsa tā ki tā‘ate meşgul
 20 olalar, ve yolda ħarāmīleri def‘ idüp mehlekeleri emīn
 21 tutsa, her ĥayr u ‘ibādet ü te‘allüm ü emīnlik ve raĥatlık

018b

01 ki anuñ memleketi ĥalkı ider, ĥaķķ ta‘anlaruñ ol ĥayr-ı mu‘āmele
 02 lerini divānında yazar, ve ol zūlm u fişkdan ki ĥalāyıkı men‘ ider
 03 ve siyāset birle anlar baġlanurlar, bu cemī‘i anuñ ĥaķķ ta‘ ĥazretine
 04 yaķın olmaġıñ vesīlesi olur, belki her birin aña bir ķadem olur
 05 eger ayrıķlar bir ķadem ile ĥazrete seyr ü sülūk iderse pādşāh

⁶⁰ Ey Allāh(ım) iki Ömer’den biriyle islamı aziz kıl (kuvvetlendir) (Bu iki Ömerden biri Ömer b. Hattab, diġeri Amr b. Hişam (Ebu Cehil)’dir.).

- 06 sülükü nice bin kıdemle olur hâzrete imdi bu ulu sa‘âdetdür
- 07 her kişiye virmezler, **ذِكْرُ فَضْلِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مِنْ بَشَاءِ اللَّهِ**
- 08 ⁶¹ **ذُو الْقَضَى الْعَظِيمِ** ve ‘âdil pādşāhlar hakkında dağı vārid
- 09 olan naşş-ı şerīfdür kâlallāh ta‘, **إِنَّ اللَّهَ بِأَعْيُنِنَا**
- 10 **وَالْأَحْسَانِ الْآيَةِ** ⁶² ve kâle’n-nebī ‘aleyhisselām, **إِنَّ أَفْضَلَ**
- 11 **عِبَادِ اللَّهِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِمَامٌ عَادِلٌ رَافِعِي**
- 12 **وَإِنَّ شَرَّ عِبَادِ اللَّهِ مَنْزِلَةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِمَامٌ جَائِرٌ** ⁶³ bilgil ki
- 13 pādşāhuñ üç. hāleti vardır, evvel kendü hāli kendü nefsiyile
- 14 ikinci hāli ra‘iyyetlerle, üçüncü hāli haqq ta‘ ile ve ol
- 15 her hālde hâzretten me‘mürdür, üç nesne ile, menhiydür
- 16 üç nesne ile evvel me‘mür olduğu biri ‘adıl, ve biri
- 17 ihsāndur, ve biri ⁶⁴ **إِنْبَاءُ ذِي الْقُرْبَى**, ve ol ki nehy olmışdur
- 18 biri faḥşā ve biri münker, ve biri bāgi ve bunlardan her bir hālūñ
- 19 bir ayrıksı ma‘nası vardır ki ol hāle münāsibdür
- 20 amma evvelki hālet ki pādşāhuñ kendü nefsiyile olur
- 21 ‘adıldur, ve ‘adıl bu mertebede tevḥīd hāşıl itmekdür,

⁶¹ “İşte bu Allāh’ın lütfudur. Onu dilediğine verir ve Allāh çok büyük lutuf sahibidir” , Cuma, 4.

⁶² “Cenab-ı Hak size adaleti, ihsanı emrediyor ... ”, Nahl, 90. İfadenin sonundaki sözcük; “ayeti oku” veya “ayeti tamamla” söyleminin kısaltmasıdır. Bu kısaltma, ayetin devam ettiğini bildirir.

⁶³ Kıyamet günü Allāh’ın kullarının makam olarak en üstünü adil ve yumuşak olan liderdir. (ve yine) Kıyamet günü Allāh’ın kullarının makam olarak en şerlisi ise zalim liderdir.

⁶⁴ Akrabaya vermek.

019a

- 01 kendü nefsine ve ihsân-ı farâiz hakkını edâ itmekdür. itâ'izi'
- 02 l-kurbâ hakları ve 'azâları ri'âyet itmekdür, ve nefsile 'adâvet
- 03 idüp gönlini murâkabe itmekdür, ve havâs-ı zâhiri vü bâtını şaklamakdur,
- 04 tâ ki her biri neye emr oldıysa isti' māl ide. ve andan ki nehy olmuşdur
- 05 men' eyleye, pes faḥṣâ if'âlde oldı, ve münker aḳvâlde. ve bağı
- 06 aḥvâlde. oldı ki şerî' ata lâyiḳ olmaya lâ cerem bulardan zulmet
- 07 ve hicâb ve araḳlık ḥâşıl olur, ve şifât-ı zemîme vücûda gelür,
- 08 yalan gibi, ve töhmet ve bühtân gibi, ve riyâ ve fişḳ ve zulm ve cevr. daḫı ne ki
- 09 buña beñzer var ise, ve pādşâh mādâm ki ḥaş pādşâhlığı ḥaḳkıyla
- 10 yirine getürmeye 'âlem pādşâhlığa aḳdâm itmek müyesser olmaz,
- 11 itse ziyân ider, belki çok kişiler var ki ḥaş pādşâhlık ḥaḳkını
- 12 yirine getürebilür, ammâ 'âm-ı pādşâhlık aña ḥâşıl olmaz zîrâ ki
- 13 ol ḥaḳḳ ta' nuñ nâ'ibi ve ḫalîfesi olmaḳdur, ve ol peygamberliğa
- 14 tâbi' dür ve andan ulu iş yoḳdur, nite ki ḫ'âce 'aleyhi's-selâm
- 15 buyurdi ki, ⁶⁵ ان افضل عباد الله منزلة امام عادل رفيق ḥaḳḳ
- 16 ta'âlâ 'âdil pādşâh ḫâ'atini kendü ḫâ'atiyle ve resûli ḫâ'atiyle
- 17 bir sülûkda ḳıldı ki ⁶⁶ اطيعوا الله واطيعوا الرسول ve ulı
- 18 alâ her ne kim, ammâ ḥaḳîḳatde şöyledür ki mādâm ḥaş pādşâhlık

⁶⁵ Makam olarak Allâh'ın kullarının en üstünü adil ve yumuşak önderdir.

⁶⁶ "... Allâh'a itaat edin ve peygambere itaat edin ...", Muhammed, 33.

19 'uhdesinden taşra gelmeye 'ām-ı pādşāhlık maḳāmına irecek
 20 degildür, hergiz bunuñ mişāli şuna beñzer ki bir kişi deñizde yüzmek
 21 elinden gelmez ki kendüyi ğarḳ olmaḳdan ḫalāş ide, eger dilese

019b

01 bir kişi 'i ğarḳdan ḳurtara nice mümkin ola. ammā ḫaş pādşāhlık
 02 oldur ki 'azāsın ve nefsin ve gönlin ve ḫavās-ı zāhir
 03 ü bāḫının cümlesin şeri'at fermānı ḳaydıyla muḳayyed ḳıla ki ḫaḳıḳatde
 04 anuñ ra'ıyyetleridür, ve her birini ḫaḳ ḳulluğundan bir ḫizmete tuta ki
 05 aña emr olmışdur, ve şeri'at siyāsetiyle münhiyātdan yığa,
 06 ve nefsi şer'iksiriyle emmārelık maḳāmından me'mürelık maḳāmına
 07 irişdüre şuncılayun ki tezkiye'-i nefis faşlında şerḫ olmışdur,
 08 ve gönlin şol ḫabı'ata ḫōş gelen nesnelerden vaz getürüp
 09 hevādan a'rāz eyleye, pes imdi ḫaḳḳ ta'ḫazretine müteveccih
 10 ḳıla tā ki ḫaḳḳ ta'fazlınuñ feyzānına lāyık u ḳābil ola, ve tā yed-i
 11 ilāhi birle mü'eyyed ola. andan şoñra ḳuvvet-i rabbānı, ve te'yid-i asmānı
 12 birle pādşāhlığa şuru'ḳıla, ve ḫaḳḳ ta'nuñ niyābeti birle
 13 anuñ ḳullarından taşarruf eyleye ve memleketde salḫanat aḫḳāmını
 14 ḫaḳḳ fermānı ve ḳānūnı üzre süre ki her ḫareket ve cehd ü sa'y ki
 15 bu yolda gösterür aña bir ḳurbet ve bir rif'at ve bir derece
 16 ḫazret-i 'izzetden ḫāşıl ola, ammā ikinci ḫālet ki pādşāhıla
 17 ra'ıyyet arasındadır, bu ḫālde 'adıl oldur ki inşāf
 18 idüp cevri ü ḫulm ḳılmaya, ve ra'ıyyet arasında müsāvāt

19 şaklıya tā ki kavî za' yıfa zulm itmeye, ve bāy yoḥsula yüklenmeye
 20 ve iḥsān bu mertebede kerem ve mürüvvelterin ra' iyyete iriḫdürmekdür
 21 şöyle ki za' yıflara taḫvīt kıla, ve yakın ḫıḫmlarına müdarā

020a

01 göstere ve derviḫlere ve 'ıyāl-mendlere şadaḫa ve nafaḫa birle dest-g'irlik
 02 eyleye, ve 'ulemāya 'izzet ü ḫürmet kıilup meu'netlerine kifāyet kıla, ve tālib-i
 03 'ilmi taḫḫil-i 'ilme taḫrīz ide ve anlara mu'āvenet kıla, anda ki zārūrī
 04 muḫtāc olalar, ve şuleḫāya ve 'ubbāda ve zūhhāda ḫürmet idüp anlaruñıla
 05 teberrük ve teyemmün ide, ve anlaruñ aḫvālın teftiḫ ide eger muḫtāc olsalar
 06 def' -i ḫācet ide, ve anlar ki köşeler ve ḫalvetler iḫtiyār itmişlerdür
 07 anları ḫaleb kıla, eger ç i anlar istemezler ki ḫaleb olınalar ve ḫelāl
 08 vechlerinden anlara meded ide ve anlaruñ ḫulübını fāriḫ kıla tā ki
 09 ḫaḫḫ ta' 'ya ferāḫat u cem' iyyet yüzinden meḫḫül olalar cihān
 10 anlaruñ infāsi ve iḫlāḫı bereketiyle ḫā'imdür, ve bu cümleñüñ beyt
 11 ü'l mālda ḫaḫḫı ve naḫıbi vardur. anlara iriḫdürmegi vācib bile
 12 eger ç i himmetleri yüceliginden anlar ḫaleb kılmasa ḫaḫḫların anlara
 13 iriḫdüre tā ki zālīm ve 'āḫī olmaya ve ve itā' i zi'l-ḫurbā bu ḫalde
 14 'ām-ı ra' iyyetlerüñ ḫaḫḫın ödemekdür. zīrā ki ra' iyyet pādşāha
 15 'ıyāl-i münzilesindedür bil ki ehl-i 'ıyāl olmışdur. ḫ'ācenüñ
 16 'aleyhi's-selām āḫir 'ömrinde vaḫıyyeti bu idi ki

17 ⁶⁷ ملكتم ايماكنم ya' nī namaza mülāzemet idüp eliñüz altındağnı
 18 hōş tutuñ. pes en'ām ve ihsān ve inşāf ve ma' delet
 19 ve müdārā ve siyāset ve ri'āyet ki pādşāhdan zāhir ola
 20 salţanat ve mürüvvet-i raḥmetden pes anuñ memleketi dāim ü şābit
 21 olmağa sebeb olur. nite ki ḥ'āce 'aleyhi's-selām buyurdı;

020b

01 ⁶⁸ العدل والملك تويان ya' nī 'ādillik ve pādşahlık iki
 02 ikiz kardaşdur, her sünnet-i ḥasene ki ra' iyyetden zaḥmeti taḥfif
 03 itmekte, ve ḥalkı raḥat kıılmağda pādşāh ḥazretinden vücūda gele
 04 ve her bid'at-ı seyyie' kim ra' iyyet üzerinden götüre tā 'ālem dükenince
 05 her pādşāh ki ol sünnet-i ḥasene birle 'amelitse ḳamusınuñ şevābını
 06 ol pādşāhuñ 'ameli diyü ānında yazarlar ve eger bunuñ ḥilāfin
 07 işleyecek olurısa e'üz-i billāh ki zulum u bid'at ḳoya ya bir ḳānun-ı
 08 duzah ki andan evvel yoğdı, ya bir pādşāh götürdüğü ḳānunu
 09 ol yine ḳoya tā 'ālem dükenince her kişi ki ol bid'atı işleye
 10 ve ol ḳānun birle 'amelide cümlesinüñ 'ikābın ol zālim
 11 ve mübtedi' üñ divānında yüzeler, nite ki ḥ'āce 'aliyyü's-şalavātü' s-selām
 12 buyurur, ⁶⁹ من سن سنة حسنة فدا جوارها واجوار من عملها يومئذ

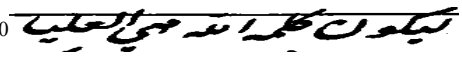
⁶⁷ “ Namaz veya elinizin altında sahip olduğunuz şeyler.” (Metnin devamında verilen tercümede, belirtmiş olduğumuz çeviriden farklı ve hatalı bir anlam sunulmuştur.)

⁶⁸ Adillik ve meliklik ikiz kardeşdir.

⁶⁹ Kim ki güzel bir adet ortaya koyarsa kıyamet gününde o adetin mükafatı ve onunla amel edenin mükafatı kendisine aittir.

13 ve haq̄ikatde pādşāh-ı ‘ādilūñ üzerinde vācibdür ki eger evvelki
 14 vaq̄itlerde fāsīd k̄ānunlar ki komışlardı ve hayflar ve zulmler ki
 15 ri‘ ayyete kılmışlardı ya ağır harāclar ki komışlardı anı tahfif
 16 idüp götüre, eger ‘özr ve bahāne idüp aytsa ki ben böyle
 17 buldum, anuñ vebāli anuñ boynına ki q̄odı dise, bu ‘özri
 18 maqbūl olmaz ol vebāl hem anuñ özrine olur, zīrā
 19 ol zulmı ve bid‘ atı muqarrer tutmağıla aña rāzı olmuş olur
 20 bir dağı bu ki pādşāh çoban gibidür, ve ra‘ iyyet koyun gibidür,
 21 çobana vācibdür ki koyun sürüsini şaklıya, ve q̄urduñ şerrini

021a

01 def‘ ide ve eger sürüde ba‘zı boynuzlu q̄oç olsa,
 02 ve ba‘zınuñ olmasa boynuzı boynuzlusı dilese ki aña hayf
 03 ve ta‘ addı ide anı q̄omaya def‘ ide, imdi islām sürüsünüñ
 04 q̄urdu kāfırlerdür, ve pādşāhlara ve beglere ve anuñ leşkerine
 05 vācibdür ki cān u dilden dürişeler iş itmek anlara ol
 06 vaqt helāl olur ki kāfırlere q̄ılıç uralar, ve anlaruñ şerrin
 07 müselmānlardan def‘ ideler, eger çi kāfir müselmāna gālib olup
 08 zaḥmet itmezse, dağı pādşāha vācibdür ki gāzāya vara
 09 ve küffār şehirlerin açā ve islāmı āşikāre kıla, ve kelime-yi dīni
 10 ‘alā itmekde dürüşe ki ⁷⁰ ve ancılayın
 11 ol boynuzlu q̄oç ol zālimlerdür ki beglerden ve leşkerlerden

⁷⁰ Allāh’ın kelimesinin en yüksek olması için.

12 ve manşib ehlinden ve nā' iblerden ve kaçılardan ki her biri
 13 çünkü fırsat bula kuvvetince ve âletince ra' iyyetden bir miskini esir
 14 idüp zahmet virür, pes pādşāh ra' iyyeti bunlara ısmarlar
 15 dā'im her t̄ā'ifenüñ hālını teftiş ide ki kıyāmet güninde
 16 naķir u kıtmir bir ra' iyyetüñ aḥvālinden ve anlarıñ ḥayr u şerrinden
 17 pādşāhdan şorsalar gerekdür, nitekim ḥ'āce 'aleyhi's-selām
 18 buyurur ⁷¹
 19 ve ammā faḥşā ve münker ve bağı ki pādşāhıla ra' iyyet arasında oldur ki
 20 anlarıñ arasında fişķ u fesādıla zindegāni kıla, ve anları
 21 dağı fesād üzerine tuta, ve ḥāndānları bed nām eyleye ve emr-i ma' ruf

021b

01 ve nehy-i münker işini bāḫıl kıla ve hiç kimsenüñ emr-i ma' ruf itmege
 02 zehresi olmaya, ve dīn ehli pazarı ve 'ilm ü şalaḥ pazarı
 03 kesād ola, ve ehl-i fişķ u fesād pazarı revāc ola,
 04 ve 'avānlar, ve bī aşl kişiler, ve gammazlar, ve müfsidler, ve zālimler,
 05 pādşāh ḥāzretinde muḥarreb olalar ve zulm u fesādı pādşāha
 06 maşlaḥat şuretinde bezeyüp göstereler, ve fāsıd ğarazlar ki kendü
 07 lerden aña müşfik ü muḥib göstereler ki memleketde bedi' atler ve çirkin
 08 'ādetler düzelür ve ḥaracları arturalar, ve 'amellere tamğa koyalar,
 09 ve yeñi 'ameller arturalar, ve māl-dār kişilere bahāne idüp māl isteyeler
 10 ve günāhsızlara tōhmet idüp cināyet alalar, ve kısmetleri nā-ḥaķ yire

⁷¹ Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz. Bu (da) onlardan sorumludur.

11 ideler ve mirāş mallarında ve yetimler hakkında fāsīd taşarruf kıllalar,
 12 ve bāzergānlara bāc koyalar, ve yollarda bāc alalar ve haqq-ı müsteḥaqqından
 13 yığalar ve ra‘iyyete şalgunlar şalalar, ve ‘eimmenūñ ve seyyidlerūñ ve
 ‘ābidlerūñ
 14 idrārın tāmā‘ idüp keseler, ve şuleḥāya ve fuḳarāya ve zāhidlere
 15 ta‘n idüp ḥaḳāret ideler, ve ḥayrları bātıl kıllmaḳda sa‘y ideler
 16 ve ḥācet ehlini dergāhdan ırāḳ süreler ve anlarūñ aḥvālını
 17 pādşāha ‘arz itmeyeler, ve pādşāhuñ ḥayrātın ve şadaḳātın müsteḥaḳlardan
 18 ḳat‘ ideler bu cümle pādşāhuñ dīnini ve dūnyāsını bed-nām kıllur.
 19 ve ḳulm ve fişḳ u fesād-ı avāzesini eṭrāfa yetiştürür, ve ḥaḳk arasında
 20 zālīmılgıla ve çirkin siyretile meşḥūr olur tā ‘ālem dūkenince bu ad anuñ
 21 üzerinde ḳalır ve yaramaz du‘ālar ve ḥaḳkuñ la‘neti dirliğinde ve öldüğinden
 soñra

022a

01 aña muttaşıl iriştir ve ol müfsidler ki aña fāsīd ‘arzlar ile kendüleri dost
 02 göstermişler idi anlar ne ki işlemiş ise yārın ḳıyāmet günü ki ‘arz-ı
 03 ekber ölse gerek cümlesinūñ ḥesābını naḳır ı ḳıṭmīrden aña şorsalar gerekdür.

04 ⁷² *مَنْ يَكْمُلْ شَقَالَةً خَيْرًا لِّرَبِّهِ مَا مِنْ يَكْمُلْ شَقَالَةً خَيْرًا لِّرَبِّهِ*

05 ⁷³ *مَغْفُورٌ بِاللَّهِ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ* pes pādşāh-ı muḳbil ü şāḥib-i nazar oldur ki

06 bu müfsidlerden ve bed sīretlerden hiçbirine yol virmeye ki ḥazretine vire

⁷² “ Kim zerre kadar bir hayır işlemişse, onu görecektir. Her kim de zerre kadar şer işlemişse, onu görecektir. ”, Zilzal, 7-8.

⁷³ Allāh’ın gazabından Allāh’a sığırım.

07 ammā bunu ider az bulunur, bil ki gāyetde muḥabbet-i dünyā ve māl hırşından
 08 bunuñ gibi ‘avānları kendüzine yol virürler, ve hünermendler şöhetinden
 09 ve ehl-i ma‘ nā ve erbāb-ı fazl ve naşihat ehli şöhetinden maḥrūm ḳalurlar,
 10 ve eger bunuñ gibi kişiler anuñ ḫazretinde olsalar anlara iltifāt
 11 olmaz, ve sözleri maḳbūl olmaz, zīrā ki bir nesne buyururlar ki
 12 pādşāhuñ ḫazīnesi artmaz, ammā pādşāh-ı ‘āḳıl u şāḫib-i sa‘ ādet
 13 oldur ki ferāset nurıyla nazār eyleye bu zamāne aḫvāline ki felek-i
 14 devvarenüñ ibtidāsından tā intihāsına degin hiç kimseye
 15 bu ‘acūze’-i ḡaddāra bī vefā-yı mekkāre ne vefā ḳılmışdur, kimine dost
 16 tūtup er idindi bir eli birle bunca biñ nāzıyıla kendüye çekerdi.
 17 ve bir elinde ḳahr ḫancerin tūtup her bāş ki yaşduğı üzerinde
 18 bulurdı keserdi. ḳanḡı dostı oḳudı ki düşmenlik ḳapusından
 19 ḫaşra sürmedi, ve ḳanḡı ‘azīzi ne vaḫt itdi ki, āḫir mezellet eyle
 20 artmadı, ḳanḡı bī çāreye emīr ḳıldı ki ‘āḳıbet esīr itmedi, ve kimi
 21 memleketde vezīr dikdi ki soñra zīr ü zeber ḳılmadı. çünki i‘tibār

022b

01 göziyile dünyānuñ aḫvālini müşāhede ḳılsa, lā cerem ḡurūriyıla şübūr
 02 çāhına düşmez ve yaḳın ma‘ lūm olur ki ḳalanlara vefā itmedügi gibi
 03 aña daḫı vefā itmez, pes kendüye ve ḫalḳa bu ‘ārrını memleketden ötüri
 04 zūlm u cevr itmez, dünyā başdan başa bir ḳarınca incitmege degmez niçün ḡāfil
 05 andan ötüri ḫalḳı incide, ammā üçünci ḫālet ki ḫaḳḳ ta‘ ile
 06 pādşāhuñ arasındadır, bu ḫālde ‘adıl kendünüñ zāhirin ve bāḫının

07 haqq ta' ile rāst tutmaqdur, āşikārā ve gizlūsün haqq kıla yek renk
 08 itmekdür. salṭanat ve memleket şol biline kim bağlamak gibi ola, şöyle ki
 09 kendüyi ve salṭanatı haqqdan ötürü tuta şöyle degil ki haqq ta' ālāyı ve salṭanatı
 10 kendü için kıla ve ihsān bunda oldur ki h'āce 'aleyhi's-selām

11 buyurdu ki, *الاحسان ان تعبدك كما تعبدون الله*

12 ⁷⁴ *فانه يراكم*, ve pādşāhuñ 'ibādeti ol degildür ki nāqıla tā' atlara
 13 meşğül ola namāz u rūza ve tilāvet-i kūrān idüp halkdan 'uzlet
 14 eyleye, ve halkuñ maşlahatlarını mühmel qoya, ve hācet ehlini maḥrūm
 15 ide, ve milküñ şalāhından ve fesādından bī haber ola, ve ra' iyyetlerini
 16 zālimler elinde giriftār eyleye, bu hūd bir ma' şıyyetdür ki cemī' ma' āşiden
 17 ziyādedür, velikin pādşāhuñ 'ibādeti oldur ki farā' izi ve süneni
 18 edā itdükden soñra yüzün memleketüñ muşāhiline döndüre, ve bilāduñ
 19 ve 'ibāduñ aḥvālin tefṭiş eyleye, ve müselmānlık ḥuqūqını ri' āyet
 20 itmekde iltizām göstere, ve haqquñ kılları içinde şöyle taşarruf
 21 ide ki keenne haqq ta' yı görür gibi ola, ve eger nazarda ol

023a

01 kuvveti yoğusa yakın bile ki haqq ta' anı görür, pes her ne ki
 02 iderse anuñ emriyle ide ve hevā u ṭab' emriyle itmeye, tā ki
 03 anuñ her biri bir qadem ola haqq yolına sülük itmekde bir qurbet
 04 ve bir rif' at ḥāşıl kıla ⁷⁵ *وايتاوي القرني*, bu ḥālet 'ubūdiyyet-i

⁷⁴ İhsan Allāh'a sanki onu görüyor gibi ibadet etmendir. Eğer sen onu görmüyorsan (da) o seni görmektedir.

05 qarābetdür ki ʔarafetü'l-ʕayn gerek kim başını ʔullıq işiginden ʔaldurmaya
 06 ve dünyānuñ mecāzī pādşāhlığına mağrūr olmaya ki ʕaciz ile ve inkisār ile
 07 ve biçārelığıla ʕubūdiyyet ʕatabesine mülāzemet ide. ve sulţān maħmūd
 08 gibi salţanata tekye itmeye belki ayaz gibi ol ʕaciz kürkine. ve mezellet
 09 ʕaruğına dāʕim nazār ide ʔura ammā faħşā ve münker ve bağıyy bu hālde
 10 pādşāhuñ ol tekebbürü ve tereffüʕi ve salţanat birle tefāhurıdır ki
 11 bī ihtiyār dimāğında zāhir olur, ve ol anuñ neticesidür ki kendüde
 12 istiğnā görür, ve halkı kendüye muħtāc görür, ve bu bir hastalıqđur ki
 13 cāna ʕarız olur. aña hāzıq-ı ʔabīb gerekdür ki ʕilāc ide
 14 ol cān u gönül marāzına, ve eger bu āfete muʕālice olmazsa bu marāzdan
 15 ʔuğyān dālālet vücūda gelür nitekim haqđ taʕ dimişdür,

16 ⁷⁶ **إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ**, ve bir yirde dağı buyurdı ki

17 ⁷⁷ **وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لَعَبَادَهُ لَتَبِعُوا فِي الْأَرْضِ**, ve yakın bile ki

18 ol vaqđ ki ʔul ğinā ve istiğnā göziyile kendüye nazāritse
 19 ve haqāret ve mezellet göziyile halka nazāritse bu hālde ol haqđ
 20 taʕālānuñ nazār-ı ʕināyetinden düşer. niteki ħʕāce ʕaleyhi's-selām buyurdı ki

21 ⁷⁸ **لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِمْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْكِبْرِ** şordılar ki

⁷⁵ “...yakına vermek ...”, Nahl, 90.

⁷⁶ “... Gerçekten insan kendisinin muhtaç olmayacağını zannettiği için azar.”, Alak, 6-7.

⁷⁷ “Eğer Allāh, rızık kullarına bol bol veriverseydi, onlar yeryüzünde mutlaka azarlardı...”, Şura, 27.

⁷⁸ Kalbinde kibirden zerre ağırlığınca olan cennete giremez.

023b

- 01 yā resūlallāh kibir nedür buyurdu ki. ⁷⁹ *فَمَنْ النَّاسِ وَسِعَهُ الْحَقُّ*,
- 02 ya‘ nī kibir oldur ki haķāret göziyile halka baķa, ve haķķı görmekten
- 03 kör ola, imdi bu āfetüñ ‘ ilācı oldur ki tāvus gibi her
- 04 vaķt ki kendü salţanatı ve memleketi pür vebālinüñ naķşına nazār itse
- 05 ol hōş gelüp dilese ki tekebbürlik ‘ ālemine pervāz kıla derhāl ol
- 06 ‘ acz u fenā ayāğınüñ ķaralığına nazār ide ki evvel neden idi ki
- 07 ⁸⁰ *أَمْ تَخْلُقُونَ مِنَ مَاءٍ صَحِيحٍ*, pes bile ki evvel ki hālī hor toprak idi
- 08 ve āhir hor toprak olısar ve bu hālde bir loķma etmek ve bir içim şuya
- 09 esir ve hem ol loķmayı ve ol şuyı boğazından geçürmekde ‘ ācizdür
- 10 ve eger ol yiyüp ve içdüğü içinde eglense çıkmasa rāzıdur ki iki
- 11 cihān milkini vire andan hālāş bula ki. ⁸¹ *أَنْتَ عَلَى رَجْوٍ لِعَادٍ*,
- 12 bu dükeli dağı her lahza muntazardur aña ki ecel seyli yitişe ve anuñ ‘ ömri
- 13 evinüñ nişānını gerdiş-i eflāk, gice ve gündüz eliyile birer kerpüçin
- 14 ala ve bir kezden harāba vire. pes bunuñ gibi hālde nite mağrūr ola
- 15 ve bunuñ gibi devlete nite ķāni‘ ola
- 16 ‘ āķıl bu dār-ı fānide sen tütma ķarār,
- ya devletine ğirre olup ķalma zinhār

⁷⁹ “Hakaret gözüyle halka bakmak ve hakkı görmemek.” İfadenin başındaki sözcük “ğamzu” değil “ğamsu” olmalıdır.

⁸⁰ “Sizi bir hakir sudan yaratmadık mı?”, Mürselat, 20.

⁸¹ “Elbette Allāh, insanı (ölümden sonra hayata) döndürmeğe kadirdir.”, Tarık, 8.

- 17 çün rāstdur ki seni ecel kılsar şikār,
düzgünleriñi hem idiser cümle tār tār
- 18 ata pādşāhuñ sırrı her t̄ā'ife ile ve şefkati halkuñ aḥvāli üzerine
- 19 şöyle bilgil ki pādşāh cihān içinde gönül gibidür. mişālī ten içinde
- 20 cān gibidür, çün pādşāh şalāḥa gelse cihān şalāḥa gelür
- 21 ve eger pādşāh fesāda varsa cümle cihān fesāda varur. nite ki

024a

- 01 ḥ'āce 'aleyhi's-selām gönül ḥaḳḳında buyurdu, *ان في جسد ابن آدم*
- 02 *مغفرة اذا صلحت صلح بها ساير الجسد واذا فسدت فسدت بها*
- 03 *ساير الجسد الا وهي القلب*⁸² ve bundan buyurdu ki *ان الناس علي*
- 04 *دين ملوكهم*⁸³ ya' nī pādşāhuñ vezīri 'aḳıl meşābesindedür ki
- 05 gönüle vezīr düşmişdür. nite ki gönle bir 'aḳl-ı kāmīl gerek tā ki anuñ meşveretiyle
- 06 beden milkinde taşarruf ide ve bedenüñ maşlaḥatlarını ri'āyet eyleye ancılayın
- 07 pādşāha daḫı bir vezīr-i 'ālem ve 'ādil-i emīn gerekdür şāḫib-i himmet
- 08 ve şāḫib-i rāy, ve pāk 'itikād veya mürüvvetlü ve ḥōş ḥulḳ ve dindār
- 09 ola tā ki cümle aḥvāle anuñla meşveret kıla, ve erkān-ı devletüñ cümlesi
- 10 ve 'avām ve ra'ıyyet aña mürāca'at ideler, meşveretde vezīr çünki vezīr

⁸² Muhakkak ki, ademoğlunun cesedinde bir çiğnemlik bir et parçası vardır. O sağlam olduğunda onun sebebiyle vücudun diğer tarafları da sağlam olur. O bozulduğunda onun sebebiyle vücudun diğer tarafları da bozulur. Agah olunuz! O kalptir.

⁸³ İnsanlar meliklerinin dini üzeredirler.

11 böyle olsa pādşāh ferāġat ve refāhiyyet birle salţanat ādabına
 12 meşġul olur, ve alā memleket ü ra‘iyyet aĥvāli muĥtelif olup
 13 zāyi‘ olur. ĥ‘āce ‘aleyhi’s-selām bunda buyurdu ki, **اذا اراد**
 14 **الله لملك خيرا جعل له وزيرا صالحا ان نسي ذكره وان ذكرا عات**⁸⁴
 15 çünkü vezir şāyeste olsa gerek ki aña ĥürmet ide ve anuñ ĥükmini
 16 memleketde nāfiz kıla, her ne ki memleketde ulu kiçi birle vākı‘ ola pādşāh
 17 gerek kim tevaĥĥuf ide vezir ile meşveret kıla, çünkü vezir ‘aĥıl meşābesinde
 18 oldı bedende қalan erkān-ı devleti daĥı aña kıyās ile müşerref
 19 ve ĥācib ve ĥāzinedār, ve münşī ve nāzır cümle ĥavās-ı ĥamse gibidür,
 20 birinde göz ve қulaĥ ve dil ve burun ve dutmaĥ ve tatmaĥ ve fikr ve ĥayāl
 21 ve vehim ve ĥāfıza ve zākire gibi ki қuvvā-yı zāhirī vü bāṭınīdür. ve begler

024b

01 ‘azā’-ı re’ise meşābesindedür, baş ve el ve ayaĥ ve ciger ve öyken
 02 gibi ve ‘āmiller ve nā’ibler ve nāĥıblar barmaĥlar ve mafşallar meşābesindedür
 03 ve қalan ‘ām-ı leşker ve ra‘iyyet tamarlar ve süñükler ve siñirler ve kıllar ve
 04 bedenüñ
 04 қalanı meşābesindedür, nite ki şahş-ı insān bu cümlesine muĥtācdur
 05 ve pādşāh daĥı bunlara muĥtācdur ve eger bunlardan birisi olmasa
 06 pādşāhlık işi ol miĥdār noĥşān bulur. pes pādşāh
 07 gerek kim her birini aşĥāb-ı manşıbdan ve ehliyyet ü emānet ü diyānetleri

⁸⁴ Allāh bir melikin hayrını murat ettiĥi zaman onun için salih bir vezir kılar. Eĥer unutursa ona hatırlatır. Eĥer hatırlarsa ona yardım eder.

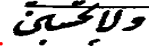
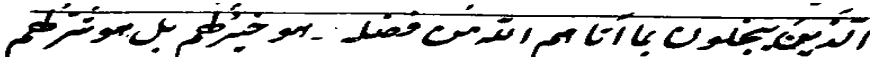

- 08 olduğdan sonra kendü manşıbları meşābesinde naşb eyleye, ve anlaruñ
- 09 aĥvālinden dā'im ĥaberdār ola tā ki ĥarāmiler ra'ıyyet üzerine bahādurlık
- 10 itmeyeler ve ĥama' kılmayalar, ve anlaruñ naşībini anlara tamām degüre şöyleye
kim
- 11 anlaruñ iĥtiyācı zarūrī miĥdārı mündefi' ola tā ki ĥıyānet
- 12 ve ĥama' kılmayalar, ve eger bir maĥlaşdan bir sehel-i ĥaĥā vāĥı' olsa ki ziyāde
- 13 zulm olmaya derĥal 'afv idüp andan geĥe ve her nesne birle 'azāba
- 14 gelmeye, ve siyāseti ĥaddeden geĥe kılmaya, ve eger bir günāh olsa ki 'afv
itmege
- 15 lāyık olmaya, ve ⁸⁵ *جَاسِيَةً سَيِّئَةً شَارِكًا* işāretiyle 'amel eyleye *وَالْعَافِينَ*
- 16 ⁸⁶ *الغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَإِنَّ عِبَادَ اللَّهِ لَخَائِفُونَ*, āyetini
- 17 gözi önünde okıyalar, velikin eyle ĥükm göstermeye ki süst mizāclığına
- 18 mensüb ola ve fitne ve fesād erte, bil ki pādşāh gerek kim siyāset
- 19 ve intikām birle ve recūliyyet ve ĥamiyyet birle, meşhūr olan eger cürmleri
- 20 az olacağ olursa daĥı taĥvīf ve te'dīb idüp ĥükm
- 21 göstermeye, ve eger bir nesne olsa kışāş-ı vācib kılınsa, yāĥud

025a

- 01 milkde bir ĥaleli vācib kılsa elbette andan geĥüp 'afv itmeye bil ki şer'
fermānıyla
- 02 tığ-i bī dirīğ ĥeküp ĥaĥķı yirine getüre zīrā bu ma' ni ĥāşā şol ĥora

⁸⁵ Kötülüğün cezası misliyle kötülüktür.

⁸⁶ "...Kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve insanların kusurlarını affederler. Allāh da o iyilik edenleri sever.", Al-i İmran, 134.

- 03 rencî gibidür çünkü, bir ‘ uzuvda zâhir olsa elbette anı mühmel kıomamak
- 04 gerek o ‘ uzuvı kesmek gerek tâ ki ol renc cemî‘ a‘ zâyâ sirâyet
- 05 itmeye, ve işlerde ifrâṭ ve tefrîṭ kıılmaya, bil ki ⁸⁷
- 06 kıavliyle ‘ amel eyleye, ammâ siyâsetde ol kıadar mübâlağa gösteri ki halk
- 07 da’im ḥavf u ḥazer içinde olalar tâ ki mekrler ve hîleler memleketde itmeyeler,
- 08 ve mâl şaklamakda ol kıadar dürüşmeye ki baḥıllığa nisbet kııllalar, ve hem
- 09 dünyâda ve âḥiretde ziyân içinde olmaya nitekim buyurur.
- 10
- 11 ⁸⁸ , bil ki ḥaḳḳ ta‘âlinüñ fazlını halkından
- 12 diriğ tıtmaya ve dünyâ ve âḥiretde eyü ad ḥâşıl ide andan öndinki
- 13 ecel yetişe anı memleket taḥtından kıapa ol bunca yıl zahmet çeküp
- 14 ele getürdüğün düşmenler eline vire, ve ḥasret nedâmet ve ğaramet
- 15 odın anuñ cânına müştâ‘ il kııla ki anuñ acısı ḥaḳḳ raḥmetinden
- 16 özge nesneyile zâil olmaya, her kimüñ bâşırkı gözi nūr-ı ilâhî birle
- 17 münevverdür mâl ve manşıb ve câh-ı fâniyi terk itmeklik her dem aña muşavverdür
- 18 bâkıyât ve şâlihât ki mü’minüñ dest-giridür anuñ ol bedeninden

⁸⁷ İşlerin en hayırlısı ortasıdır.

⁸⁸ “Allâh’ın lütfundan kendilerine bahşettiği şeylerde cimrilik edenler, sakın onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Hayır o, onlar için bir şerdir. Kıyamet günü o esirgedikleri mallar boyunlarına dolanacaktır...” Al-i İmran, 180. Dokuzuncu satırın son sözcüğü ayette “yahsebenne” şeklindedir. Onuncu satırın altıncı sözcüğü niteliğindeki “ve” bağlacı ayette bulunmamaktadır.

19 hāşıl olan ‘amellerdür, ve hayrāt-ı bākıya ol māldur ki h̄‘āce ‘am

20 buyurdi, إِذَا مَا تَأْتِيكَ مِنَ النَّاسِ الْإِثْلَاقُ صَدَقَ

21 ⁸⁹ جَارِيَةٌ وَعِلْمٌ يَنْفَعُ بِهِ وَوَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُوكَ بِالْحَيْرَةِ ya‘nī kaçan ādam
oğlanın

025b

01 ölse anuñ ‘ameli kesilür. illā üç nesne kesilmez, biri ol şadaқа kim

02 dā’imdür kesilmez. köpriler ve mesācid ve medāris gibi dağı ne ki buña beñzer
var ise

03 bunlaruñ şevābından kesilmez, biri dağı ol ‘ilm-i nā fi‘ ki bir kişiyе öğretti

04 anuñ dağı şevābı kesilmez biri dağı ol şālih veleddür ki dā’im

05 hayr du‘a ider, zehī devlet ki bir kişi içinde gür içinde uyuya ‘amellerden

06 fāriğ ola, ammā her nefes ve her laḫza rahmet ṭabaқları ve kerāmet-i ḫovānları

07 ḫāzret-i ‘izzetden muқarreb feriştaḫlar aña irişdüreler ki bu ol loқmanuñ

08 şevābıdır ki senüñ medreseñde veya ḫankāhuñda filān faḫīh ya filān

09 derviş yedi, yā ḫud ol istirahat u asāyişüñ şevābıdır ki

10 senüñ ‘imāretüñde filān ḫula yetişdi, veyā filān mescidde iki rek‘at

11 namāz kıldı, veyā filān köpriden filān geçdi anuñ şevābıdır diyeler.

12 pes her pādşāh kendü eyyām-ı devletinde gerek kim bunuñ gibi sa‘ādetlerden

13 kendüyi maḫrüm kılmaya, bāri eger bu sa‘ādetden maḫrüm ḫalursa zinhār

14 ve zinhār kendüyi eşḫıyādan kıluḫ ayruқlaruñ ḫayrlarını bāṭıl u zāyi‘

⁸⁹ İnsan öldüğü zaman, insanların ameli kesilir üç şey müstesna, sadaka-i cariyе, kendisiyle menfaatlenilen ilim, kendisine hayırla dua eden salih evlat.

15 kılmaya, ve mişkāl-i zerre deñlü evkāf-ı tebdil ü tağayyür itmekde sa' y itmeye
 16 ve ' avratlar re'yinden ki bed sîret ve fâsid ' aqidetdür bu ma' nileri
 17 kabul itmeye ki añlarda cehl ü gaflet içinde mübtelâ olmuşlardur anuñ
 18 kanına ve cānına ve imānına kasd iderler, kangı ' ākıl ola ki bunca
 19 musahhık-ı mazlūm ki ehl-i hayr u ehl-i salāhdur anlaruñ hayr du' āsını
 20 şerre tebdil ide bu nesne merdānelige ve saltanata lāyık degildür. belki
 21 bunlaruñ du' āsı bereketiyle haqq ta' hazretinde aña kırbet ü derecāt

026a

01 hāşıl olur bu nesneden ' arāz itmek hayr degildür, andan şoñra kendü
 02 mazlemesini ol hazrete dā'im ' arza kıla ki, ilāhi ben kendü malımı nefsumden
 03 yıgdum. ve evlādımı mahrūm kıldum. ve senüñ rızāñ isteyü senüñ kıllaruña
 04 vaqf eyledüm. imdi filān zālim ol benüm hayrumı bātıl kıılır, ve senüñ
 05 kıllaruñı mahrūm kıılır, ve senüñ hazretüne bahādurlık ider bu vākı' anuñ
 06 ' uhdesinden artık kim taşra gelibilür, bu resme tazarru' kııla
 07 huşūşa çün evkāf çoğ ola ve ba'ālet bî had ola ne' ūzubillāh
 08 min ' azābullāh, zinhār eger bir cāhil yāhud bir ' ālim ruşşat virüp
 09 diycek olursa ki evkāf malını bir yire dağı şarf eyle ya leşkere
 10 vir ki anuñla gāzā ideler, ya yıkık ' imāretleri meremmet ideler ya bir sed
 11 bünyād kııl diyü saña igvā itse ānuñ söziyle mağrūr olma, hāşa
 12 ve kellā hiç bu nesnelere revā degildür. illā her vaqf ki kendü taşarrufına şarf
 13 itmek gerek tā ki yārın kıyāmet güninde anuñ müsteħakları aña haşm
 14 olup haqların taleb kılmayalar, pes pādşāhuñ üzerine vācibdür ki

15 her vaqfı anuñ memleketinde vardur vâkıf şartıyla anuñ müsteḥaklarına
 16 muḳarrer tuta ve evḳāfuñ üzerine bir emîn ki şāhib-i diyānet
 17 ü müşfik ola aña ısmarlaya tā ki evḳāfuñ ‘imāretinde dürüşe
 18 ve zālimleri müşākileleri men‘ eyleye, ve ḥaḳḳı müsteḥaḳḳına vire ve irişdüre
 19 vaḳtiñe böyle ide ne deñlü şevāb ki anuñ vaḳfına ḥāşıl olur ḥaḳḳ ta‘
 20 ol pādşāha ol miḳdār şevāb vire. şeyḫ ḳaddesullāhü rūḥahü
 21 buyurur ki bir vaḳt şamda şöyle işitdüm ki milk-i şalāḥü’ d-dīn

026b

01 raḥmallāh her şehri ki alsa, ‘ādeti ol idi ki ol şehirde bir binā bünyād iderdi
 02 ḥayrı çün vaḳit ki mısrı aldı anuñ vezīri bir ḳadı-yı fāşıl
 03 var idi anuñıla meşveret idüp aytdı ki dilerüm bunda bir ḥān-kāh
 04 bünyād idem ḳadı aytdı ben dilerüm ki mısr ikliminde milk-i islām biñ
 05 buḳ‘ a binā kıla ḥayr içün melik aytdı bu nice mümkindür ḳadı aytdı
 06 mısr ikliminde bin artuḳ ḥayr içün buḳ‘ a var ola ki her birinde
 07 nice dürlü ḥalel zāhir olmış ola. eger melik-i islām buyursa ki ol
 08 evḳāfi ‘imāret ideler ve müstā‘kile elinden ḳutaralar. ve bir mütedeyyin-i
 09 emîn kişiye teslim ideler ol cemi‘ nūñ şevābı pādşāhuñ ola
 10 ve hem ol deñlüsün melik binā ḳılmış ola. pes pādşāh eyle aytdı
 11 ne ki ḥalel irişmiş vaḳf var ise ‘imāret ḳıldı, ve yakın bilmek
 12 gerek ki her ḥalel ki bir pādşāhuñ ‘aşrında evḳāfda zāhir ola cümlesin
 13 ḥaḳḳ ta‘ andan şorsa gerek, pes bu ulu işi ḥor tutmaya
 14 ve kendüyi anuñ vebālinden azad eyleye, ve buncılayın ḥalka şefḳat

15 itmek için gerek ki pādşāh dergāhında bir hācib ya bir qağı ki
 16 dindār ve hub ‘ itikādı, ola anı naşib eyleye tā ki mazlumların
 17 aḥvālını ve hācetmendlerin hācetini pādşāha ‘ arz kıla ya haber eyle[ye]
 18 ya kendüsi şerh ide, pādşāh anların ḥavā’ycini qaža
 19 itmegi mühim ü vācib bile, ve ulu ğanīmet şaya, ve hem pādşāhuñ
 20 üzerine vācibdür ki her qanda ki kāfir eğlenicek yir var ise, bir beg ki
 21 merdāne ve bahādur ve iş görmüş ve ḥimmetlü ve islām içinde ğayretlü ola

027a

01 gerek kim tamām leşker ile anda naşib eyleye ve bol ıqlim vire andan şoñra
 02 buyura ki bir gice uyumaya ve her gün sigirdimde ve ğazāda ola.
 03 ve eger medede muḥtāc olsalar meded eyleye tā ki dā’im eli qutlu ve ğöñli
 04 şāf ve memleketi vāfir ola, ve her feth ki anuñ elinde müyesser ola aña
 05 teşrif ve istimālet tāze göndere tā ki ol dağı anuñ yolına
 06 cānını fedā kıla, ve dağı düşmenleri ve kāfirleri qahr itmekde dürişe
 07 ğāfil olup mühmel qomaya tā ki kāfir düşmeni ğālib olmaya ve islām
 08 ıqliminde sigirdim itmeye, ve her vaqt ki küffār müselmānları qatlıtse
 09 ya esir eylese ehl-i ‘ iyālden ve eṭfālden bu cümlesiñüñ mazlemesi
 10 pādşāh üzerine olur, qačan mühmel qosa ḥazretde bularuñ
 11 cezāsını ol vire, ve dağı pādşāha vācibdür ki qačan bir şehri
 12 alsa ya bir vilāyeti feth itse dilese ki bir şahne ya bir beg
 13 göndere ki ‘ āqıl ve mütedeyyin ola ve dağı dindārlığıla meşhūr ola
 14 anda siyāset ve diyānet ve mürüvved ola bir zālīm göndermeye ki

15 ra' iyyetüñ kanını döküp fesād itmeye, ve hem gāfil göndermeye ki
 16 ra' iyyetüñ meşālihin mühmel kıomaya, ve bir dağı kaçan bir kādı 'yı bir şehre
 17 ya bir vilāyete gönderse gerek kim ' alim ü ' aklı u dindār u şālih
 18 ola ki olan yetimlerden ü mirāşlardan u vaqıflardan u rüşvetlerden
 19 geçe, ve hem kaçdı muşlih hıdmetkārlar ki dīnde i' timād olur gerek kim
 20 hūlāyık üzerine anları maḥzar u mu' ayyen dike tā ki da' vālarda meyl
 21 ü hayf u zulm u tama' kılmayalar, bu ma' ni bu rüzgārda düş-vārdur

027b

01 zīrā eger kaçdıya hıdmetden ötüri varurlar ehliyyet sebebi için
 02 varmazlar, fi'l-cümle çün pādşāh her tā 'ifenüñ aḥvālını teftiş eyleye
 03 ve her mu' āmele kim şāhib-i ' ilm ve şāhib-i ' amel kıılır ḥaberdār ola,
 04 ve müselmanlık derdi anuñ cānı etegini tutmuş ola tā ki memleketde
 05 ḥayf ve zulm olmaya, lā cerem tizrek işler şalāḥa gele, ve nā ehiller ehil
 06 olalar. ⁹⁰ *انسان علی دین ملوک کلم*, ve eger ' ömrin gāflet ile geçürecek
 07 olurısa, ve hevā vü şehvet bendinde esir olurısa, ra' iyyet gamin
 08 yimeyecek olurısa, ve zālimler müstevlī olurısa, ve manşib ehli el uzadacak
 09 ve müsteḥaqlar maḥrūm kalurlarısa, ve kāfir gālib olup müselmanları müşevveş
 10 kıılırısa, ve nā ḥaḳ yire kanlar dökerlerise, ve fesād iş āşikāre
 11 olsa bu cümlesinüñ vebāli ol zālīm pādşāh boynında olur.
 12 ḥ'āce ' aleyhi' s-selām bundan buyurdı ki. *ان شر عبادة الله منزلة*

⁹⁰ İnsanlar meliklerinin dinleri üzeridirler.

13 ⁹¹ يوم القيمة. imam cābir, bir gedānuñ bir eskice yamalu қаftanı bunuñ gibi

14 pādşāh üzerine fażileti vardur ki, ḥāce ‘aleyhi’s-selām buyurur ki

15 ما من راع لم يحفظ رعيته تصحى الآكبة الله بمخر الى النار ⁹²

16 ما من امير عشرة الا يوثق ve buncılayın hem buyurur ki

17 يوم القيمة مغلولة الی عنقه اطلقه لحق او ابغ

18 ⁹³ اجور, her yokuşun bir münāsib inişi olur. nite ki

19 hiç bir mertebe pādşāhlıqdan yücerek ve şerifrek

20 yokdur. kaçan kendü vechiyle kılsa ol ki ḥāce ‘aleyhi

21 ما من احد افضل منزلة من الامم’s-selām buyurur.

028a

01 ان قال صدق هو وان حكم عدل وان اسره هم ⁹⁴ ziyānı

02 dağı hasm bu ki münāsib olur.

03 واحمد لله و حله، والصلوة

04 على نبية محمد وآله

05 اجمعين الطيبين

⁹¹ Kıyamet günü Allāh’ın kullarının makam olarak en şerlisi ise zalim liderdir.

⁹² Raiyyetini sıhhatiyle muhafaza etmeyen hiçbir rai (çoban) yoktur ki Allah onu boğazıla (boğazından tutup) ateşe yüzüstü (sürüklemesin).

⁹³ Hiçbir aşiretin/topluluğun emiri yoktur ki kıyamet günü elleri boynuna bağlı vaziyette gelmesin, hak/doğruluk onu serbest bırakır, zulüm (ise olduğu hal üzere) ibka eder.

⁹⁴ Konuştuğunda doğru söyleyen, hükmettiğinde adil olan, emrettiğinde (ise emrinin akıbeti hakkında) tasalanan imamdan/önderden makam olarak daha üstün hiç kimse yoktur.

06 **الطى**

07 **رسنه**⁹⁵

08 aḥkām-ı imāret ve vilāyet-i salṭanat ve ri‘āyet-i ḥuḳūḳ-ı ra‘iyyet

09 ve şerāit-i ḥükümet ve iḳāmet-i merāsım-i naşfet ü ‘adālet

10 ve vücüb-ı tecennüb-i muḥāṭar ve mehālik-i ‘uhde-yi meşālih memleket

11 beyānındadır, **قَالَ اللهُ تَعَالَى إِنَّ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ**

12 **وَأَيُّهَا ذِي الْقُرْبَىٰ وَبَيْنَىٰ عَنِ الْفِتْنَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ**

13 **بِعِظْمِكُمْ لِعِظْمِكُمْ تَذَكَّرُونَ**⁹⁶, bu naşş-ı şerif mażmün-ı münif

14 ve fehvā-yı laṭif belāgat ihtivā oldur ki, ḥazret-i ḥaḳḳ sübhāne

15 ve ta‘. zümre‘-i ‘ibāddan rāh-ı cevır ü i‘tisāfdan ‘udül,

16 ve menhec-i ‘adl u inşāfa duḥūlle emrdür. ḳabāyiḥ-i aḳvāl-i müşenne‘āt

17 ve fażāyiḥ-i ef‘āl-i münkerātdan men‘ ü nehyleri zāhirdür. bā ḥuşuş ki

18 müllāk-ı ‘ālī miḳdār, ve ḥükkām-ı zevü‘l-iḳtidār, ki ‘ibādet

028b

01 ḥükümete meşgül, ve edāyı ḥuḳūḳundan mes‘ullerdür. **bu hikāye**

02 naḳl-ı şaḥih fi-mānend-i rivāyet ḳışşā‘-yı dil-pesend-i ercümenddür ki,

03 maḥşuş āyet⁹⁷ **إِذْ مَا فِي الْغَايَةِ**, ser ḥalḳa‘-yı muḥācir ü enşār,

⁹⁵ Hamd, bir olan Allāh’a olsun. Salat, nebimiz Muhammed ve onun güzel ve temiz olan alinin tamamı üzerine olsun.

⁹⁶ Allāhü teala buyurdu ki “Muhakkak ki Allāh size adaleti ihsanı ve akrabaya vermeyi emrediyor ve fuḥşiyattan, fenalıklardan ve zulüm yapmaktan nehyediyor. Dinleyip, anlayıp tutasınız diye size öğüt veriyor.” Nahl, 90.

04 kelim şıfat. tecrīd-i ḥalīl sīret, ḥalvet-i tefrīd-i maḥzen-i esrār-ı nebevī,
 05 mehbit-ı envār mustafāvi, imām-ı evvel mesned-i taḥkīk ḥazret-i ebī
 06 bekr-i şiddik, raḍyallāhu‘ anh, çünkim müsteḥakk-ı muhabbet-i ḥilāfet oldı.
 07 ve eyālet-i memlekete istiḥkāk buldı, menşe‘yi divān ḳazā ve ḳader
 08 menşūr salṭanatı anlaruñ nāmına inşā ḳıldı. ve tebāşir-i şubh-ı sa‘ ādetleri
 09 ‘arşa‘-yı ‘āleme gün gibi ziyā şaldı, üçüncü gün ‘ala‘-s-seḥr ki bāzār-ı dehr
 10 küşād olup işledi, çār süy şubhada kālāyı mihr mezād olmağa
 11 başladı, ol ḥüdāvend-i sezā-vārta‘ zim ü iclāl, taḥşil-i ḳuvvet ehl
 12 ü ‘ıyāl için, evvelki gibi sille‘-i ger bāş-ı berdüş itdi, ⁹⁸(ser bazārda
 kendüleri kirbās fūrüş itdi)
 13 aşḫāb-ı kirām zevi‘l-iḥtirāma bu ḥāl-i mūcib melāl oldı,
 14 niḥāyetde nā-ḥōş gelüp ḥayretleri tezāyüd boldı, ‘izz-i ḥuzūrlarında
 15 şuraya ictimā‘ itdiler. lāyıḳ-ı manşıb deḡildür diyü imtinā‘
 16 itdiler, cevāb virüp buyurdılar ki, taḥşif-i ḳuvvet-i ‘ıyāl
 17 vācibdür. edā‘-yı ḥuḳūklarında gūşış ve sa‘y lāzım u münāsibdür,
 18 eger anlaruñ ḥuşuşunda taḳşir revā vü lāyıḳ ola, mūcib taḳşir
 19 edā‘-yı ḥuḳūḳ sâ‘ir ḥalāyıḳ ola, lā-cerem ecmā‘-ı aşḫāb hidāyet-i
 20 nisāb, ve ittifāk-ı urret-i tahire‘ ve alā cenāb. şöyle taḳrīr
 21 pezīr oldı ki. ḳadr-ı kefāf ‘ıyāl-i beytü‘l-māldan taḳdır olına

⁹⁷ “...O ikisi (Peygamber ve Ebu Bekir) mağarada buldukları sırada...”, Tevbe, 40.

⁹⁸ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

029a

- 01 ma'āş-ı ehl-i 'ıyāl cihetinden hāşıl olan teşettütten firāğ bulna,
02 her ne taqdır olursa maqbül ola. ferāğat-ı bāl ile қаза vü hükümete
03 meşgül ola, cihete nafaka'-yı ehl ü 'ıyāl için muқadder olan māl.
04 her ruz iki buçuk dirhem idi bilā eşkāl. cenāb-ı bārgāh-ı 'izzete
05 irtiḥāl idince, nişimen-i fāniden serāy-ı bāқиye intiқāl idüp
06 gidince, ferzend-i ercümendleri 'abdurrahmān. en'am allāhu birrahme vü
e'r-rıdvān
07 ḥazretlerine vaşıyyet itdiler. bir mezra'aları қalmışdı ancak anı da mezād
08 idüp şatdılar. beytü'l-māldan ne alınmış ise gördi ḥesāb
09 idüp cümlesin yine degürdi hikāye maḫhar-ı kelime'-i şıdk u şıyānet
10 mi' mār-ı maқşüre'-i şer' u diyānet. bānı қā'ide'-i cihānbānı,
11 taht-ı ḥilāfetde süleymān-ı şani, livā-yı naşfet-i 'adlları ser-keşide
12 be-'ayyuқ, yār-ı şāni ḥazret-i 'ömer fāruқ, şūrā-yı aşhab-ı kirām
13 'āli-şān muқtezāsınca, ittifāқ-ı ara'-yı cumhūr-ı 'azām refi'ü'l-mekān
14 mübteğāsınca, dārü'l-każā'-yı hükümete her vechile lāyık oldu. serir-i
15 cülüs ḥilāfete min cemi'ü'l-veche istiḫkāk buldı. nafaқа'-yı
16 'ıyālını beytü'l-māldan ta'yin itdiler. o ḥazret қабуl eyleyüp
17 nefret ü nefrin itdiler. қабуl itmeyüp didiler kim. beni koñ kim andan
18 bī zārum, kesb ü käre kuvvet ü ṭāқatüm ola ümidvārum, ba' deşşalāt
19 el işrāk-ı duḥāyı vü kibri olunca o hemān, hüküm ü każā'-yı muşālih-enāma
20 kıyām gösterürdi tamām, hengām-ı şalāt zuhur olunca dārü'l-każādan
21 çıқup taşra giderdi, mübārek elleri ile baқı'a varup

029b

01 hişt-zenlik iderdi. şalât-ı zühur vaqti ki irüp âf-tâb zevâl
 02 bulurdi. mescid-i resüle varup aşhâb-ı kirâma imâm olurdi,
 03 namâzdan çıkup ‘aşr olunca gâr-ı evvele şâgıl idi. ve haberde gelmişdür ki
 04 dāvud peygamber ‘aleyhi’s-selâm taşra çıkardı ve o zeynüñ dāvud olduğın
 05 bilmezlerdi. ve her kimi ki görürdi dāvuduñ sîretinden su’al eylerdi,
 06 bir gün cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm. bir kimesnenüñ şüretinde dāvuduñ öñine
 07 geldi. dāvud āndan su’al eyledi ki, dāvud nice kimesnedür, cebrâ’il
 08 aytdı ki, dāvud ebū ādam idi, eger beytü’l-māldan yimeyüp eli
 09 emeginden yise, dāvud ‘aleyhi’s-selâm mihrāba yüz tutup ağlayup
 10 aytdı ki. iy bār-ı hudā baña bir şan‘at ta‘lim eyle ki kendü elüm emeginden
 11 yiyem, pes haqq ta‘aña zerre çılğı naşib eyledi. ittifağa
 12 bir gün yār-ı güzîn ceyb-i hūdā-yı zeyyü’l-menin ebū mūsā-yı
 13 eş‘arī. hazāne’-i beytü’l-mālā cār u keşlik hıdetini iderken
 14 has u hāşāk içinde bir aqça buldı kaldurdi hazret-i ‘ömer
 15 ferzendlerinden birinüñ eline viridi. hazret-i ‘ömer ol dirhemi
 16 görünce ezhār-ı tegayyür-i hāl itdiler, bunı kim viridi saña diyü küdekine
 17 su’al itdiler, ebū mūsā-yı eş‘arī viridi diyü cevāb
 18 viridi, bu cevāb ki sem‘-i şerif-i hazret-i ‘ömere irdi.
 19 ebū mūsā-yı çağırup ta‘abbüs vech idüp ‘unqıla hıtab
 20 itdiler. halk arasında ne ‘aceb iy birāder ne olduñ ne bulduñ,
 21 evlād ‘ömere cümleden artık sen düşmen olduñ. diyü ‘itāb itdiler.

030a

- 01 ne belādur bu diremden ötüri ki rüz-ı maḥşer ola. müsteḥakḫen
02 ümmet-i muḥammede, dāmen-i ʿ ömr-i cāyı āviziş olmağa istiḥkāk
03 bula. ol bir diremi ol tıfıdan alup döndürdi,
04 ebū mūsā ile ḥızāne ʿyi beytü’l-māla gönderdi, bir nice müddet
05 taḥt-ı ḥilāfetde ʿ adl u dād itdiler. sāye ʿ-ı ḥimāyetlerinde memāliki
06 āsūde ḥāl u dilşād itdiler, ḥikāyet pişvāyı zümre ʿ-ı
07 ehl-i faḫr u fenā, yār-ı güzīn ḥazret-i ebī derdā, ʿ aleyhi rıḍvānullāh
08 taʿ. ebū derdā ḥilāfet-i ḥazret-i ʿ ömerde meger, vilāyet-i ḥumusa anı
09 vāli itmişler, merātib-i zamān cāh u ʿ itibārda ʿ ulüvv ḫadr bulmuşlar,
10 vāli ʿ-ı vaḫt u yegāne ʿ-ı rüzgār olmuşlar. naşāyiḫ-i cāy-gīr
11 ve mevāʿ iz-i dilpezīr. leri ile zīr fermānlarında olan civān
12 ve pīre. ḥükmleri cārī. tābi ʿ-ı aḫkām-ı ḫazā nefāzları olan
13 ḡanī vü faḫīre emrleri cān gibi sārī oldı. nice müddet
14 vāli oldukları vilāyet. eyyām-ı devletlerinde ḫuzūr ve refāhiyyet
15 buldı. ol ḫadar zamān ki vāli-yi vilāyet olup enfāz-ı
16 aḫkām meslekine sālīk oldılar. ve ḫazā ʿ-ı ḫācet için deşt
17 ve şahrālara sefer iderler idi. ḫalkdandur gūşe ʿ-ı tenḫālara
18 giderler idi. meşakḫat ve renc-i ḫareket ḡalebe itdi. ol mücāhedeye
19 ḫāḫati ḫalmadı gitti. buyurdılar. beytü’l-māldan on aḫça
20 sāz-ı üştūra atdılar, saʿ ādet-ḫāneleri verāsetde bir cāy-ı
21 ḫāḫaret peydā itdiler. ḫelāl muḫāverātında bu ḫaber. sem ʿ-ı şerīf-i ʿ ömere

030b

01 ‘ömere irişdi meger. bî tevķif ü tesvif-i nâsih-i menşur hükümet

02 nâme yazup irsâl itdiler. ķāřid ile ĥazret-i ebî derdāya

03 ‘azli ĥaberin iřāl itdiler, ol nâmede taĥrîr olınan oldur ki

04 *يا عويم بلغني أنك بنيت كنيفا وانفقت طيرا در مدين*

05 *ونصفاً من بيت الامان المسلمين اما يفتيك بغايا وعمران*

06 *الزوم حتى تشغل بحجارة الدنيا فاذا اتاك كتابي فاعلم*

07 *اني سيرتك الي وشفقتك من جها الي ان ياتيك الموت*⁹⁹

08 ol ĥalife³-i nüktedân ve ĥikmet-i āyîn ve hünerperver. tomâr-ı

09 hümâyün řaĥife³-i renginlerinde şöyle dimişler. yâ ‘uveym

10 şöyle işitdüm ki bir kenif bünyād etmişsin. beytü’l-mâldan

11 on aķça ĥarc idüp cāy-ı ĥuzûr ābād etmişsin. ‘ibret nümâ

12 yetmez midür. baķāyā-yı ‘umrân cebābire³-i rüm. maĥall-i naşihat degil midür.

13 beķa³-ı ‘āmire³-i źulme³-i meyřüm. ki ‘imâret-i dünyāya meřġül olduñ,

14 mektûbum irişince saña bil ki ma³ zül olduñ, fermân-ı kazâ ĥaber yānım

15 bunuñ üzerinedür ki, dımışka gidesin, peyk-i peyâm-āver

16 ecel gelince anda varup i³ tizâl idesin, nâme³-i cehste

17 hümâyünuñ maźmûn meymûnı ma³ lüm olup bildiler, ĥazret-i ebî derdâ

⁹⁹ “Ey Uveym bir kenef bina ettiğın(in haberi) bana ulaştı. Bu işe müslümanların beytü’l-malinden iki buçuk dirhem sarf etmişsin. Sana (ibret olarak) Romalıların geride bıraktıkları kafi değil midir? Hatta sen dünyayı mamur etmekle meşgul oldun. Mektubum sana ulaşınca bil ki seni Dımışk’a gönderdim. Sana ölüm gelinceye kadar orada kal.” Beşinci satırın yedinci sözcüğü ‘emâ’, dokuzuncu sözcüğü ise ‘beķāyâ’ olmalıdır.

- 18 piyāde cānib-i dımışka ‘azîmet kıldılar, hikāye ^{وعن سلمان رضي الله عنه}
- 19 عذبه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما من دال
- 20 على شيئا من أمور المسلمين إلا أوتي يوم القيمة ويدا
- 21 مغولتان التي عنقه لا يتفكها إلا عدله اذ يتوقف على
- 031a
- 01 من نار فينقض به ذلك الجسر ابتغاضاً يزيل بكل عضو من
- 02 ثم يغادو بحاسب فان كان محسباً نجاباً حسناً وان كان
- 03 مسياً يخرق به ذلك الجسر فيقع في النار سبعين وبعاً¹⁰⁰, rāvi
- 04 ḥadīṣ-i ṣaḥīḥü’l-maẓmūn. ve faṣīḥü’l-feḥvā. ḥazret-i selmān. ‘aleyhi raḥmete
- 05 ‘aleyhi raḥmete el-milkü’l-müste‘ān. buyururlar ṣi‘ār-ı şer‘ ile mürşid-i mesālik-i
- 06 hidāyet. ve esrār-ı nevāhiyile sa‘ādet-i dünyā vü āḥiret, ḥazret-i
- 07 risālet penah, ‘aleyhi efḍal-i şalavātullāh, buyurmışlardır ki.
- 08 ḥükkām-ı ehāli’-i islāmdan her ferd ki ḥükümet umūr-ı müslimīni mültezim
- 09 ola, ve levāzım ve mevācib ḥükümeti ‘uhdesine ala, ferdā-yı
- 10 kıyāmet, ve hengām-ı kıyām sā‘atde ifrād benī nev‘-i insānuñ
- 11 şuveri a‘māl-i ḥasenesi bedīdār olınca. ve eşkāl-i seyyiyesi
- 12 āşikār olup şüret bulınca, şollu şağlu. iki eli boynına

¹⁰⁰ Selman (ra) anlatıyor; rasulullāh buyurdu ki “Müslümanların işlerinden biri şeyi idare eden hiçbir idareci yoktur ki, kıyamet günü iki eli boynuna bağlanmış vaziyette getirilmesin. Onları (elleri) ancak o kişinin adaleti boynundan ayırır. Ateşten bir köprü üzerinde durduğu zaman o köprü yerle bir olur ve o kişinin her bir uzvu yerinden kopar. Sonra bu uzuvlar geri döner ve o kişi hesaba çekilir. Eğer iyilik edici ise ihsanı sebebiyle kurtulur. Eğer kötülük edici ise o sebeple bu köprü iki parça olur. Dibi yetmiş (yıllık mesafede olan) ateşe düşer.” 030-b, üçüncü satırın ikinci sözcüğü “yenḥarifu” olmalıdır.

13 baġlu. ‘arṣa’-y1 ‘araṣāta getüreler. elbette her gün ka‘ariyem hayrete yete
 14 ne ol bendden ḥalāṣa bā‘iṣ sā‘i. ve ne ol ḳayide elinden
 15 menāṣa bir şey’i sebeb-i dā‘i ola. meger naṣfet u ‘adl u dād
 16 ve ihsān-ı ‘uḳde-güṣā. demdür sānī olup küṣād bula.
 17 ‘uḳde’-i bendinden ḥalās bulınca bir ṣırāt-ı neṣīn üzre ḳarār,
 18 ve bir cısr-i nārīde istiḳrār ḳıla, ol cısr bir vechle lerzān
 19 ve mütezelzil ola ki. a‘zā-y1 bedeni birbirinden munfaşıl a‘zāb
 20 ve ‘urūḳı yırlü yirinden gücile gelüp ‘aṣabe vü peyvendinden
 21 hezār zar u zorla bula, ‘aḳıb zālik. muḥāsebān evāmīr-i ilahī
 zeyl ola: bir vechle infişāl u zevāl ki yırlü yirine

031b

01 cerā’id-i a‘mālin ḥesāb ḳılup nīk u bed ḥüsnāt-ı vasiyā’tını birbirinden
 02 intiḥāb ideler, eger maḥsen u munṣıf ve nikū kār ise ḥasenātı ḥalāṣına
 03 vesīle ola, eger zālīm ve fāsıḳ ve ‘āsī bed kār ise ol ṣırāt
 04 iki şaḳ olup bir cāha nāzil ola ki yetmiş yılda gücile

05 k‘arına vuşül bula, *عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه*

06 *قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اتجار مع لم ير جسم*

07 ¹⁰¹ *رجلته حرم الله على الجنة*. rāvi-yi ḥaber muḥābir-i şādıḳ. maġfıret-i
 rıdvāna

08 sezā-vār ve lāyık. ebū sa‘id ḥuzrī ḥāzretleri rivāyet iderler

¹⁰¹ Ne olursa olsun sürüsüne (tebasına) merhamet etmeyen çobanı (idareciyi) Allāh cennetine haram kılar.

- 09 **صاحب صدر مسند كنت نبياً وآدم بين الماء والطيب**¹⁰²
- 10 ve nāzenin çār bāliş¹⁰³ **وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين**, fasihü'l-edā.
- 11 resül-i ħudā buyurmışlar, ra' y-ı bī merḥamet-i ra' iyyet, maḥrüm-ı
- 12 raḥmet ve mehcūr-ı cennetdür, ve ' an ibn-i ' ömer raḍyallāhu ' anh ḳāle ḳāle
- 13 **من ولي امر آمن المسلمين** resülullāh şallalāhu ' aleyhi ve sellem.
- 14 **ثم اطلق بابيه دون الضعيف وذوي النجا فآفة الله دون باب**
- 15 **رحمة عند حاجته وفقره**¹⁰⁴, necm-i semā'-yı ḥaḳīḳat. ve zīver-i şāri' -i
- 16 şeri' at. ibn ' ömer buyururlar ki. ḥükümetile āraсте. ve pīrāye'-i
- 17 vilāyetle pīrāste olan der-ḥānesin, aşḥāb ihtiyāca
- 18 beste, ' alāka'-yı amāḳı ammā fi za' fāyı güşişte, ṭutsa her zamān;
- 19 ḥāzret-i ' aziz müntaḳım ' alī alā ṭalāḳ, dem-i ḥācetdedür raḥmetin aña
- 20 **عن عبد الله المغفل رضي الله عنه** iğlāḳ, ide bilā gümān, ve
- 21 **قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما بات راجع عاش**

032a

- 01 **ارعبته ليله حتى يصبح الآ حرم الله عليه الجنة**¹⁰⁵ | şīḳatü'r-rüvāt,

¹⁰² Adem su ile toprak arasında iken ben nebi idim.

¹⁰³ “Biz seni ancak alemlere rahmet için gönderdik.”, Enbiya, 107.

¹⁰⁴ “Kim ki müslüanların işlerinden bir şeyden mesul olur. Sonra da kapısını zayıf ve saf olanlara kapatırsa. Allāh da (o kimse) muhtaç olduğunda ona kapısını kapatır.” Çevirinin sonundaki “kapısını kapatır” ifadesi, tarafımızca eklenmiştir.

02 ve ‘umdetü’s-ş-şikāt ‘abdullāh bin muğaffel ‘aleyhi’r-rıdvanü minallāhil
 03 ecell. qavānīn naḳkli ile zabt. ve bisāt rivāyet-i şöyle bast ider ki,
 04 sebep-i ‘icād u iḥtirā’-ı ‘ālem. bā’ iş-i āferīniş-i evlād-ı ādem,
 05 ‘aleyhi’s-selāmü’l-ekmel’il-etemmi, buyurmışlar ki, ra’iyyete zūlm iden sitem-
 ger.

06 pister-i hūb vebālin raḫata geceyle bāş qosa eger. şubḫ-dem ki
 07 bī-dār olup pisterinden kıyām ide. elbetde cennetin ḫāzret-i ḫaḳḳ

08 aña ḫarām ide. ve *عن ابي موسى ان شعري رضي الله عنه*

09 *قال قال رسول الله صلتى الله عليه وسلم ان ابون المخطئ*

10 *علي الله من ولي من امور المسلمين شيئا فلم يعول فيهم*¹⁰⁶

11 buyurur miyān-ı zūme’-i ḫalāyıqda ‘indallāh ihānete lāyıq. şol ḫākim

12 zālīm ve fāsıḳdur ki, şāḫ rāh-ı ‘adldan ‘udül ide. zūlmet

13 *عن علي كرم الله وجهه* abād-ı zūlm ve i’tisāf meslegine gide. ve

14 *قال قال رسول الله صلتى الله عليه وسلم ان لي على الناس*

15 *حق وطمع على الناس حقا ما سترتموا وواستمحوا فعدوا*

16 *واؤمنوا فادوا فمن لم يفعل ذلك فعليه لعنة الله والملائكة*

¹⁰⁵ Abdullāh El-Muğaffel (ra) anlatıyor. Rasulullāh buyurdu ki ;“Kavmine geceleyin zulüm edip sabahlayan hiçbir idareci yoktur ki Allāh(cc) ona cenneti haram kılmasın. ”

¹⁰⁶ Ebu Musa el-Eşari (ra) anlatıyor ; rasulullāh buyurdu ki “ Allāh katında mahlukatın en önemsizi/hakiri müslümanların işlerinden bir şeyi idare edip, o işlerde adaletli olmayandır.”

17 ¹⁰⁷ **وَالنَّاسُ أَجْمَعِينَ لَا يَقْبَلُونَ تَوْبَةَ حُرِّفَا وَلَا عَدِيًّا**

18 ھاżret-i şāh-ı vilāyet. ‘ālī münzilet kerramullāh veche buyurmıŝlar,
19 benüm ureyŝ ve ureyŝüñ nās, uzerine bile şübhe ve iltibās. ھاlarımız
20 var, ya‘ nī ükkām-ı ma‘ delet-i āyin, ve vülāt-i hümāt-ı dīn, olanlaruñ
21 ‘ayān ‘āmmē’-i re‘ āya, belki kāffe’-i berāyā, uzerlerinde uuı vardır,

032b

01 bilāgümān. mādām ki ramet-i cūylara ramet-i ükümet āleblere ‘adl u nıŝfet
02 ideler, ve emīn ılınur olsalar iŝālde istiāmet-i menāhicine
03 gideler, umūr-ı mezbūra ilāf, ‘ukūs u azdād ile itlāf,
04 sebeb-i sezāvār-ı la‘ net allā-ı ‘ālem, ve bāiŝ-i vücüb-ı la‘n
05 melā’ike vü ādemdür, bārgāh-ı ‘izzetde ne tevbesi mabül, ve ne uzūr-ı

06 ھاda ‘adli sezā-vārabül olur, **وَعَنْ أَبِي مَرْيَةَ رَضِيَ اللَّهُ**

07 **عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِئْسَ لِلْأُمَّرَاءِ**

08 **لَيْسَ لهنَّ أَقْوَامٌ لَوْ أَنَّ ذَوَابَهُنَّ كَانَتْ مَعْلُفَةً فِي النَّزَايِمِ لَمَنْعَتْهُنَّ**

09 ¹⁰⁸ **بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَأَنْتُمْ لَمْ يَلُوا أَعْمَالًا** bu le’ālī mütelālī kān-ı

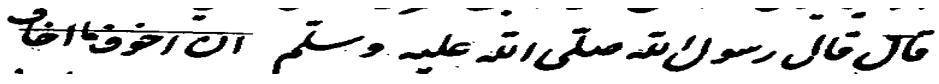
10 cināndan aparurp yigser, benan beyān olmas zebānıla şöyle

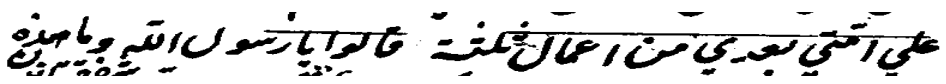
¹⁰⁷ Ali k.v. anlatıyor. Rasulullāh (sav) buyurdu ki ; “Benim Kureyş uzerinde hakkım var. Kureyŝin (de) insanlar uzerinde hakkı var. (Öyle ise rahmet talep edenlere) rahmet etsinler, hüküm talep edenlere adalette hükümsinler, aman talep edenlere aman versinler. Kim ki bunu yapmazsa Allāh’ın, meleklerin, bütün insanların laneti uzerine olsun. Allāh onun farz ve nafilisini olan tevbesini kabul etmez.”

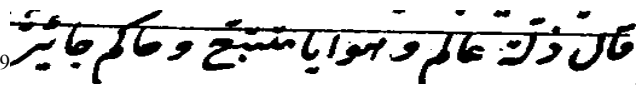
¹⁰⁸ Ebu Hureyre (ra) anlatıyor. Rasulullāh (sav) buyurdu ki “Yazıklar olsun o emirlere ki kavimler(i) onların peremlerinden Süreyya yıldızına asılıp yerle gök arasında sallanmalarını elbette temenni ediyor. Halbuki onlar hiçbir işi takip etmiyorlar/yüklenmiyorlar.”

- 11 naqd u perdāht buyurmuşlar, kıyām-ı sâ‘ at ve sâ‘ at-i kıyāmda zümre³-i
 12 hükkām, feryād u feza‘ ve nedāmet u cüza‘ ideler tamām. diyeler ki
 13 kāşki müyserden süreyyāya mu‘ allak, beyne’s-semā’i ve’l-arđ
 14 tezendüb olayduk muṭlak, efrādını nev‘ e gerek mūtī‘ ve gerek
 15 mütemerrid yed-i ‘ulyā bulmayayduq. kıyūd-ı h̄ikmet ü tasalluḫları ile aşlā
 muḫayyed

16 olmayayduq, ve

17

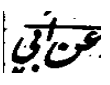
18

19 zīr bāl-i himmet ve
 şefkatlerinden

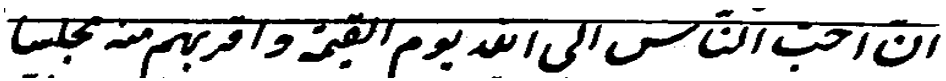
20 nümāyān olan beyza³-yı ecmāl. beyānından ‘ayān olan oldur ki

21 iştidād-ı ḫavf u ahvāl. ümmet-i naḫīf-i za‘ fü’l-ḫāl üzre

033a

01 ‘işyān-ı ‘ālem. ‘udvān hākīm-i ğalebe³-i hevā-yı nefis-i zālimdür. ve

02

03

¹⁰⁹ Avf b. Amr el-müdni (ra) anlatıyor ; rasulullāh (sav) buyurdu ki “Benden sonra ümmetim hakkında korktuğum şeylerin en korkuncu kork üç ameldir. ” Onlar “nedir ya rasulallah?” diye sordular.Rasulullāh (sav)“Alimin zilleti, kendisine tabi olunan heva ve zalim hükümdardır” buyurdu.

04 | امام عادل وان ابغض الناس الي الله يوم القيمة واستدتم

05 | ¹¹⁰ عذابنا امام جابر .: rāvi-yi şādıķū'l-maķāl, ebu hureyre rađiyallāhu

06 | 'anhü'l-melikü'l-müte'āl. benī ḥamīde ḥışālden rivāyet 'arūsı

07 | zīverin şöyle ikmāl itdiler ki, ḥalkuñ ferdā-yı kıyāmetde ized

08 | yād-ı ḥubb ve ḳurb meclisine sezāsı imām-ı 'ādil, efrād-ı ba'z

09 | ve iştıdād-ı 'azāba revāsı ḥākım-i zālīm ü bāṭıldur, lā-cerem iktizā-yı

10 | kemāl-i ḥikmet zāt-ı müte'ālī bunuñ üzerine cereyān, ve ibtiğā'-yı nihāyet

11 | ḳudret-i ḥudāvend 'ālī ile güzerān itmişdür ki, ḥalāyık arasında

12 | muttaşıl bir ḥākım-i 'ādil, ü muşlih ü kāmīl ola. ki evlād-ı 'amāl-i

13 | ādem ve aḥkām u eşğāl-i ehl-i 'ālemi nehc-i şavāb. ve minvāl-i müsteṭāb.

14 | üzre ḳuvvet faşl-ı ḥiṭāb ile maḥfūz ve meslūk kıla, tenfız-i

15 | aḥkām-ı şer' de 'ātiyeyü'l-imkān sa'y-ı belīğı nihāyete ire,

16 | ve cihet-i ḥıfz-ı ḥudūd-ı şer' ü ḳavā'id-i islāmıla tesviye'-i miyān

17 | ḥavāş u 'avāmda ceddini dirīğ göstere. ve zevācir-i siyāset

18 | ü mevānī'-i ḥükümet ile dest-i ta'addüdi aḳviyā-yı cebābiri zu'afā-yı

19 | mazlūmdan kütāh kıla, tā ki nizām-ı 'ālem ḥissi bir ḳarār olup

20 | ḥalel-i zulm ve bida' dan kemāl-i ḥudūd-ı şer' i sālīm kıla, ḥavāş

21 | u 'avām arasında ṭabāyi'-i behāyim ve en'ām-ı zāhir olmaya,

033b

01 | ve kālā-yı 'udvān ve iḥtilāfāt-ı pāzār-ı dehr içinde revac bulmaya.

¹¹⁰ Kıyamet günü Allāh'a insanların en sevimli ve meclis olarak en yakın olanı adil liderdir.(Yine) kıyamet günü insanların Allāh'a en sevimsiz ve azap görme bakımından en şiddetli olanı zalim liderdir.

02 ol şahsı ki mansıb-ı salṭanatı ḳabūl u iltizām etdi. ve edā-yı
 03 ḥuḳūḳ u rūsūmına ḳıyām-ı meslegine gitdi. menḳūldür ki ḥazret-i emīr
 04 ü'l-mü'minīn server-i ser efrāz-ı 'ālem 'aliyyü 'āli. kerremullāhu vech,
 05 ve raḍy 'anhü'l -' aliyyü'l-'āli, aṣḥāb-ı kirāmdan ebū imāme'-i bāhili
 06 ḥazretlerin başraya vāli etdiler. şerefe't-tefātleriyile beyne'l-aḳrān
 07 ḳadrlerin 'āli etdiler. āyende ve revendeden aḥvāl u eṭvārlarına
 08 itṭıla', ehāli'-i vuḳūfdan rüş ü refṭārına istıtlā'.
 09 sadedinde iken, ittifaḳa bir gün başra ḥalḳından bir şahş
 10 bulup da' vet etdiler. ebū imāmenüñ ḥālin şorup ḥayli
 11 diḳḳat etdiler. cevāb virüp didi ki. iy emīrū'l-mü'minīn
 12 bir def'a ancak bir ziyāfetde gördüm hemīn. fi'l-ḥāl 'itāb-āmiz
 13 ḥiṭābıla meşḥūn bir kitāb irsāl etdiler. te'kidāt
 14 ve teb nihāt ile te'sis idüp berkitdiler. buyurdılar ki
 15 ey pāk tıynet ve lāṭif ḥilḳat 'acabā noldı. sem'ime aḥbār
 16 vaḥşet-i aşār şöyle vāşıl oldı. ehāli'-i başra ziyāfetlerine
 17 ḥāzır olur imişsin. aḡniyānuñ günā gün ṭa'āmların ifṭār
 18 ḳılur imişsin. aḳviyā ve tüvāngerlere tekellūf ve raḡbet-i bī-ḥad
 19 iderler zu'afāyı cefā vü ḥaḳāretile redd iderler. çünki anlaruñ
 20 mecālis-i ḳasve bahşlarına ḥāzırsın. ḥaḳḳı bātıldan ve bātılı
 21 ḥaḳdan farḳa ne vechile ḳādırsın. lāyık u sezāvar oldur ki

034a

01 ol vilāyetden ma'zūl olasın, varup kendü ser-kār ve revş-i

02 bî-pākānuña meşğul olasin, **hikāye** hazret-i ‘ömer bin ‘abdü’l-‘azîzüñ
 03 ser sa‘âdetmendleri efser-i hilâfete liyâkat buldı. ve vücûd-ı şerîf-i
 04 bî-mānendleri serîr-i salţanata sezā-vār oldı. eytām u mesākin-i
 05 baġdādı cem‘ idüp da‘vet etdi. cümle māl u menālin şahāb-ı
 06 ihtiyāca kısmet etdi ġıbbe-mā ehāli’yi vuķūf u ‘amāl-i şehri
 07 ser tā ser cenāb-ı ‘ālilerine cem‘ idüp su’āl eylediler
 08 didiler kim hiç bilürmisiz ki müzd-verlik eyleyen kişi, bu şehr
 09 içinde günde kaç aķçaya işler işi, didiler ki müzd-verlere
 10 bu şehr içre resm ü ‘âdet, gün başına dörder aķça virürler
 11 müzd ü ücret. buyurdılar ki gelün şūrā idüp ittifāk
 12 eyleñ. baña her gün beytü’l-māldan dört aķça infāk eyleñ
 13 bā’ iş saddurmak ehl ü ‘ıyālüm olsun. ferāġ-ı bālile
 14 muşālîh-i ehl-i islāma benüm de iştiġālüm olsun. rivāyetdür ki
 15 hazret-i ‘abdullāh bin ‘abbās [...]ler đivān min ħālîķü’l-cin
 16 ve’nās buyururlar ki ittifāķa bir gün cum‘a namazına vardum
 17 hazret-i ‘alî minberde ħiţāb ider gördüm. eginlerinde pāre pāre
 18 bir cāme’-i köhne haşır. ellerinde lif-i ħurmadan bir şimşir, āvāz-ı
 19 ħōş ve ħudā-yı dil-keş, eyle buyururlar ki ya‘ni cāme’-i köhne
 20 ħad pāre [...]ān, ve libās bir peyvend-i çāk cākma her zamān,
 21 nice bir yamalar dikdürem ki düzendeden şerm-sārum, ve zaĥmet çeken

034b

01 ħayātlardan dārum zīra ki niyā-yı fenā fenā [...]

- 02 ve arayış bî bâha-yı serî^ç ü^z-zevâta kâil oldum lezzet-i
- 03 fâniye nice şân u ferhân olam ki cevâb ve suâl gibi
- 04 bî-mâl u na^ç im tâ bâki ile bâlî neçe sürür ve handân kııl
- 05 ki zıl mişâli serî^ç [...] nice kavim ki [...]
- 06 tabutlu ki [...] ve âc kıala ve yapınca şabr olam ki etrâfumda
- 07 fakra muhtâ ola. baña nice emirü^l-mü^l minîⁿ dirler ki şedâidin
- 08 anlara müşâreket kıalemüm ve ne ki [...]’yi ^ç ahd olam ki
- 09 muhtâc [...] olur [...] bilmeyüm. hüsn-i başrı ulu el-bâb
- 10 ^ç aleyhi’r-raḥmete min allâh el vehhâb ḥazretlerine bir mektûb-ı
- 11 mergûb-ı sa^ç âdet-i maşḥûb irsâl etmişler seyr-i eslâf
- 12 ve rûş-ı mütekaddiminden pürsiş ü suâl etmişler. tâ ki kıâ^lide^l-i
- 13 merâsim-i cihân-bânı nedür bileler. ve zâbıtâ^l-yı levâzım umûr-ı keyânî kıılalar,
- 14 ol sâlik-i mesâlik-i intibâh. vâkıf-ı esrâr ve ^ç ârif-i billâh,
- 15 cevâb nâ-mede şöyle taḥrîr etdiler, ve kelâm-ı mücezlerinde bu minvâl
- 16 üzre taştîr etdiler ki, taḥavvül-i ışkâş-ı zamân. ve teḡayyür-i eşḥâş-ı
- 17 avânıla. zamânuñ mütebeddil, ü aḥvâl-i re^ç âyâñ müteḥavvildür. fi zamânına
- 18 eger ḥalk ârasında ol serverler gibi ḥükümet iderseñ
- 19 ve zabt u sebat ve ezhâr-ı celâdet meslegine giderseñ, muḥakḳak vâli^l-i
- 20 vilâyet olmağa anlardan evveli ḥâkim-i ^ç ahd olmağa min cemî^ç ü^l-vücûh
- 21 ol firkıadan aḥrasın, bu şudûrda taştîr olunan muḳaddemâtdan
- 035a**
- 01 ma^ç lûm. ve bu mebhâşda taḥrîr ve taḳrîr olınan müselmândan mefhûm oldu ki

02 zümre³-i salāṭīn-i enbiyā ve ḥulefā³-yı rāṣīdin. ṣalavātullāh⁶ aleyhim ecma⁶ in
 03 eyyām-ı salṭanat ve hengām-ı imāretlerinde ne minvāl üzre zindegānī, zamān-ı
 04 ḥilāfet ve āvān-ı vilāyetlerinde ne üslūb üzre⁶ ıyṣ u kām –rānī,
 05 etmişlerdür. kemāl-i ḳudret ve nihāyet-i⁶ aḳamet. ve ḥazā³ in-i bī-ḥadd u ḡāyet
 06 istilā vü saṭvete mālīkler iken nefsi⁶ azīzlerin ne maḳūlatınuñ ve şedāid
 07 ve miḥnet-i dūnyā, ve günā-gün elem ve belvāya, ibtilāya muşāberetde cidd ü
 08 idüp vücūd-ı şerīflerin ne ṭarza ḥarc u ḳank üzre ṭutmuşlardur,
 09 neşr-i āṣār-ı ma⁶ deletde cehdleri mebzūl, ve neşr-i iḥsān u şefḳatde
 10 say⁶ leri maḳbūl iken, ḥaṭr-ı vilāyet ü ḥükümetden emin ü āmān
 11 ve mehālik ü ma⁶ āṭīb-ı salṭanat u imāretten rahāya imkān bulmadılar,
 12 bil ki mübāşeret-i vilāyet-i ehl-i islāmī-kār⁶ azīme ḥalel-gīr. ve iştiḡāl-i
 13 ḥükümet ü emāreti bir emr-i celilü³ l-ḳadr ḥaṭır bildiler pes imdi
 14 ḥākim ve pādşāh nehc-ü⁶ adl u iḥsānda ṣabit ḳadem iḳāmet-i
 15 ḥudūd-ı şer⁶ ve nefaz-ı aḥkām-ı dīnde şārif-i hemin olurısa
 16⁶ arḳa kāh-ı⁶ ālemde nā³ ib-i ḥaḳ ve sāye³-i āla, ve⁶ arḳa kāh-ı arzda
 17 ḥalīfe³-i rahmān ḳıll-ı allāhdur. eger ṭarīḳa³-yı iḥsān u⁶ adldan
 18⁶ udül, ve meslek-i şefḳat-i⁶ ibādullāhdan nukūl, idüp mütāba⁶ at
 19 nefsi ve hevāyı sezā. ve ihmāl-i iḳāmet-i ḥudūd-ı şer⁶ i revā görürse
 20 müsteḥaḳḳ-ı⁶ itāb ve⁶ iḳāl ve nekāl. fi³ l-ḥaḳīḳa nāib-i menāb-ı
 21 deccāl düşmen-i ḥudā vü⁶ adū-yı resūl melekü³ l-müte⁶ āl. bil ki ḥalīfe³-i

035b

- 01 şeytān-ı mevşūf bi'l-izālāldür. *اعادنا الله من خسرو*
- 02 ¹¹¹ *انفسنا ومن سيئات اعمالنا*, ammā kūy-ı sa' ādeti meydan-ı
- 03 hükümet ü salṭanatdan şol kişi kıpar, solcan-ı 'azīmet ve çevgān-ı
- 04 himmetile seyr-i menzil-i maḳşūd u emniyyete ettereke, nuḳūş ve nigāriş
'iḡtisānī
- 05 levh-i zāmīrden mahv ide yuya, ser ittişāfdan te'emmül ü tefekkür idüp
- 06 ṭuya, revş ü reftārına bidāyet ü nihāyet ve bu 'āleme ḳudūmından
- 07 'arz u ḡāyet. nedür ḳavāṭı' şu ahd-i kitāb u sünnete ile ma' lūm sevāṭı' -ı
- 08 berāhin-i 'aḳliyye'-i ḳaṭ' iyyü'd-delālete ile mefhūm idene. herkes ki raḫat
- 09 vücūdı bu 'ālem-i ribāṭına getürmişdür misāfirdür. ve menāzil ü merāhil
- 10 seferi ma' dūd ve munḫaşırdur. menzil-i evvelī pūşt-i peder. menzil-i şānisi
- 11 rahm-ı māder. menzil-i şālīşī feḏā-yı dünyā seri' ü 'l-' ahd, menzil-i rābi' i
- 12 zīr-i ḫāḳda tir u tārik-i genc lehed, menzil-i ḫāmisi 'arşa'-yı 'araşāt
- 13 ve mevḳūf-ı kıyāmet. menzil-i sādīsī yā mu' aḳḳıbe'-i duzaḫ yā fezā-yı
- 14 dil-keş-i cennet. herkes ki kesb-i sa' ādet menzil-i behiştī. taḫsil-i şeḳāvet
- 15 müstaḳar-ı saḳar-ı zışti muḳarrer menzil-i dünyā vü kārḡāh-ı fenāda iderler.
- 16 mürekkeb ömr menzil-i dünyāda 'ale'd-devām. sabr u sülūk u revş ü reftārdadur
- 17 bilā kelām. 'āḳıl u dānāya zāhir. başīr-i bināya bahirdür ki, her nefis
- 18 bir ḳadem her rüz bir meydān her māh bir sāl ve her sāl bir fersaḫdur
- 19 bilā kelām. her ferden her nefis ki güzerān olur, ḫāne'-i 'ömrinden

¹¹¹ Cenabı hak bizi nefislerimizin şerlerinden ve amellerimizi kötülüklerinden korusun.

20 bir hışt-ı virān olur, ve bir kıadem ki cānib-i āhırete yaķın olur.

21 güzergāh-ı dūnyādan dūr u hāzın olur. pes imdi hāķıķat

036a

01 dūnyāda güzār-ı aķret ve ʿuķbāda bir şırātdur, ser bādiyeʾ-i kıyāmetde

02 ve ʿarşaʾ-yı ʿarāşātda nihāde bir ribātdur nitekim. hāzret-i mevlāna buyurur

03 **beyt** یادکن آن ساعتی در کورتختی شوی هکان در آن

04 ¹¹² منزل نباشد موشت جز مور مار faṭin-i erīb ve ʿākil-i lebīb.

05 oldur ki, zīb ve arāyış ve nuķuş ve ʿimārete iştiğāl.

06 ve virāneʾ-i dūnyā-yı deniye akd bāl itmeye. her ne şey ki kıadr-i hācetden

07 bīrun ola zehr-i ķātil. ve miķdār-ı kifāyetden efzūn ola semmi

08 helāhil bile. rūz u şeb fikr ü melaḥaṭeʾ ʿāķıbet ve ribāṭ-ı dūnyāda

09 tedārik zād-ı āhıret kııla. ziynet-i fāni seriʿ ü z-zevāline ferıķate,

10 ve zīver-i vīrāneʾ-i bī māʾlına şifte olmaya, dīdeʾ-i teyaķķuz u intibāh

11 ile müşāhede, ve başr-ı başıret-i āgāhıla bile idrāk ide. ki

12 selātın-i rüzgār-ı ferdā başlarına hāk-ı ḥasret şaçup feryād

13 kūnān sertā ser, ve pādşāhān-ı rüy-ı zemīn-i yārın seng-i

14 nedāmetile kupān çağrışup diyeler. kāşki hāzāʾin-i dūnyā-yı

15 denī hāk ve hebā olaydı. ve ʿālemde zer u sīm ve māl u menāl

16 tā peydā kılaydı. nitekim

¹¹² Mezarda yalnız olacağın zamanı aklına getir. Ki o menzilde yılan çıyandan başka mūnisin olmaz.

17 ¹¹³ **ذَكَرَاتِهِ** diyü buyurmuşlar. ya' nî iy ' ibād-ı cenāb-ı ' izzetüm. ve iy
 18 bend gān-ı bārgāh-ı ' ināyetüm. lāyık u sezā-vārdegildür ki māl
 19 u ferzendünüz. zāt-ı bî hem-tāyı yād itmeden sizi işgāl ide.
 20 ve anlara meyelān ve raġbetiñüz, sebebi ile cenāb-ı ' izzetüme teveccüh
 21 ü iķbālîñüz mün' adim ola gide. benüm ĥazretümi tezekkür ve yād-ı ebvāb-ı

036b

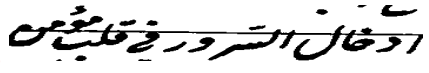

01 sa' ādete miftāh. ve şāh-rāh-ı hidāyete ve hāc-ı mişbāhdur, ekşer
 02 ĥalāyık bu āfete mübtelā olduğuna binā 'en sâbıķa ' -yı ' ināyet anlara tenbîh
 03 buyurmuşdur ki, ' aķıbetkār. ve nihāyet revş ü reftārları
 04 neye müncer olacaġın tıyurmuşlar. ve kelām-ı mu' ciz niżām **الرسيم**
 05 ¹¹⁴ **التكاثر حتى زرتم المقابر** bu muķaddemātun netāyicinden mebnî
 06 ve muĥberdür. pes imdi fi'l-ĥaķıķa merd ol kimesnedür ki lu' b
 07 u lehv-i dünyā-yı fāniye eţfāl mişāl farizete olmaya, ve ni' met
 08 ve ruĥa kām-rānî sermāye ' -i ' işyān u tuġyān idüp şūr ve
 09 şerr ile derüni tılmaya. ġavā ' il-i raĥat ve şād-mānî ile
 10 kendin mehleke ' -ye yete ġaflet itmeye. ve ĥālet-i ' āfiyetde ĥudūd-ı şer' -i
 11 şerife şabr idüp keşret-i emvāl-i ' itimād meslekine gitmeye yaķinen bile ki
 12 bu cümlede taşarrufātı ' āriyyetdür. elinden gitse gerek, ķaţ' -ı ta' alluķlarıyla
 13 devlet-i ebediyyeye vuşül bulsa gerek. bu sa' ādet beşāreti

¹¹³ "...Mallarınız ve evlatlarınız sizleri Allāh'ı zikirden alıkoymasın..." Münafikun, 9.

¹¹⁴ "Çokluk kuruntusu sizleri oyaladı. Ta [...] ziyaret edişinize kadar kabirleri." Tekasür, 1 ,2.

- 14 şerbetin şol kimesne nūş ider ki. ‘alā ittisāl-bār eşkāl
 15 -i hūkūḳ ḥazret-i ‘izzeti çeker mālda infāk ve tende ḥalka rıfḳıla
 16 dilde fehm-i ḥaḳīḳat ve zebānda naṣīḥat-ı şıdḳıla, ve ḥaşimde nazār-ı
 17 ‘ibret vezīr desti olan zu‘ afāya iltifāt ve şefḳat ide
 18 ve şuleha vü ‘ulemāya ‘izzet ü ihtirām ve fuḳaha vü meşāyiḥe iclāl
 19 u ikrām kıla ve ‘uyüb-ı ehl-i islāma ‘iḡmāz u ifşā
 20 teveccühünden a‘ rāz ide. ve her vāḳı‘ a ki ḥākim ve pādşāh
 21 öñine gele göre kendüyi zu‘ afā-yı re‘ āyādan biri taşavvur

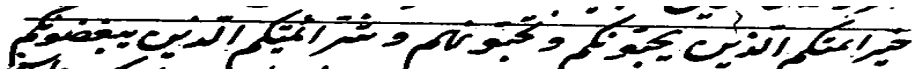
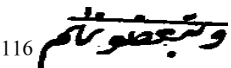
037a

- 01 idüp anuñ yirine tura. maḥkūmı olanları kendüye ḥākim kıla
 02 merāsım-i ḥükümet iḳāmetinde ḳā’im bile. her kim ki ğayrıdan
 04 kendü üzerine revā olmaya. kendüzinden ğayrı üzerine sezā
 04 bulmaya. kendüye nā pesendide olanı mā‘ adāya nā pesendide kıla.
 05 nīk u bed ḥayr u şer cümleye berāber idügin bile. ve ḳazāyā-yı
 06 ḥācāt, ehl-i islāmı efzal-ı t̄ā‘ āt. ve iḥlas-ı a‘ māl
 07 u iştiḡāl. umūr-ı meşālīḥ-i ināmı ḥamīde ḥıśāl, ve aḥsen-i ef‘āl
 08 ‘add ide. nitekim ḥātem-i enbiyā ve mebālīḡ-i enbā. sultān-ı taḥtgāh-ı risālet
 09 bī nazīr şīve²-i nübüvvet buyururlar ki,
 10 ¹¹⁵ .ya‘ ni seyyāḥ-ı meyādin-i ḥayyibe ḳalb olmaḳ
 11 muḳarrerdür. cümle t̄ā‘ āt ve a‘ māl-i ins ü cine berāberdür. pes imdi

¹¹⁵ “Müminin kalbine süruru/sevinci dahil etmek sekaleynin (insanların ve cinlerin) ameline denktir.”

- 12 şart-ı pādşāh-ı ehl-i islām oldur ki ‘alā ittişāl muntazır-ı
 13 hācāt erbāb-ı ihtiyāc ola behr-i hāl-i āsitānesinde
 14 muntazır olan erbāb-ı hācātuñ meşaliḥin görmedin tā‘ ate
 15 meşğūl olmaya, raḫat-ı nefsi için ihmāl-i hācāt
 16 ehl-i islāmı yanında maḫbūl görmeye. ve sebeb-i tecebbūr ü tekebbūr ile
 17 ḫalka kendüsinden vaḫşet irmeye, ve mecālīs-i ḫükümetine gelenlere
 18 ta‘abbūs idüp nefret virmeye. bil ki ‘adıl ve iḫsān ve şefḫat
 19 ile zīr-i desti olan zu‘afāya kendüyi mahcūb. ḫuzūrına gelen
 20 mesākīn ü gurebāya kemāl-i mülāḫafatıla ziyāretin ḡayet ḫuşvā
 21 ve nihāyet maḫlūb ide. pişvā-yı ḫavaif-i şaḫaleyn, muḫdedā-yı

037b

- 01 şırzime³-i ḫāfiḫāyn. ḫabībulla. ḫazret-i resūlullāhdan mervīdür ki
 02
 03 ¹¹⁶ buyurmuşlar. ya‘nī biḫterīn pādşāhān oldur ki, re‘āyāsına
 04 ri‘āyet ü muḫabbet, ü ra‘iyyeti olanlar aña iclāl u ikrām u medevvet.
 05 iderler. bedterīn ḫükkām oldur ki. maḫkūmī olanlara buḡuz ve ‘adāvet,
 06 vezīr fermānı olanlar aña ḫaḫāret. ve isā‘et ideler. ve tecessūs-i
 07 ḫıyānet-i nüvvābda diḫḫat ve ihtimām. ve ıstılā‘-ı mezālīm-i ‘amālde
 08 bezl-i cedd ü cehdini ikmāl ve itimām ide. zulme gerek sıyeri re‘āyayı
 09 mazlūm üzerine mutasalluḫ ḫılmaya, ve cebābire³-i peleng gine³-i ḫükkām-ı

¹¹⁶ “Sizin ümmetinizin en hayırlısı sizleri seven ve sizin kendilerini sevdiğiniz. En şerlisi sizlere buḡz eden ve sizin kendilerine buḡz ettiklerinizdir.”

10 udül zevi 'l-ihtirām silkine münharıt kılmaya, nevvābından birisine
 11 eger bir hıyānet ü zulm tuya bile, mu 'aḥaz ve 'uḳūbet ile mā' adāya
 12 sebeb-i 'ibret kıla. siyāset-i pādşāhīde müsāheleti lāyık
 13 görmeye. ve erbāb-ı devleti naşihat ü siyāsetile mühezzeb ve müzekkā
 14 etmeden ḥālī tırmaya. ve her emrde ferāset. ve her maşlahatda te'emmül
 15 ve tefekkür ve kıyāset gerekdür. emr o ḥükkāma farz u mühim ve salatın-i
 16 'azāma vācib ü lāzımdur. ki her ḥavādişüñ ḥudüşında im' ān-ı
 17 nazār. ve her vaḳāyi' in vuḳū' ı mu' āfiyesinde bezl cehd ide
 18 maḳdūrı kadar maḥzar-ı 'aḳl dānişi ve kıyāsı, ve maḥkeme'-i fehm ü ḥads
 19 u şināsında her ḥükmün ḥaḳıḳatinde başr-ı başiret ile teşḥişi
 20 ve yaḳın levāzım u levāḥiḳ ve 'avārızında temyız ü tebyin ide,
 21 eger vāziḥāt-ı celiyyeden ise. mesā' il-i şer' iyye ile faşl-ı

038a

01 ḥusūmāt u ḳaṭ' -ı nezā' ide. eger mufaşşalāt-ı ḥafıyyeden ise
 02 nūr-ı ferāsetle derk idüp ḥaḳıḳatine ḳaşd-ı ıttılā' ide. bu ma' nāda
 03 nāḳıluñ ḳavline 'itimād. ve mücerred kelām-ı ḥüccetine istinād etmeye. zırā ki
 04 ḥudüş-ı ḥavādiş ḡayr-ı mütenāhī. ve şüret-i mesā' il-i mezküre
 05 mütenāhīdür. mütenāhī ḡayr-ı mütenāhīye vefā itmek muḥāl. maḥşur ḡayr-ı
 06 münḥaşırı ihāta ve muḥāşara mümteni' dür bilā eşkāl. ammā menāhic-i maşıb-ı
 07 saltanat u ḥükümet ki leked-küb taşarrufāt-ı nefis ü hevā. ve bu iki
 08 şıfat-ı zemīme ki vāsıta'-yı ızlāl u aḡvā-yı berāyādur. bu maḳūle-yi
 09 maşıdan nice kes ḥaṭ-ı vāfir ḥızı menhecine gitmişdür. ve bu üslūba

- 10 hükümetden nice şahs, naşib-i mütekāşir iḥrāz etmişdür;
 11 anuñçün ağleb-i dühür u ezmine, ve ekşer-i evkāt u āvinede yek-ser
 12 muzāhir-i mükedder³-i cebābire vü eşkıyā vü ebdān-ı müdennise-yi zulme vü
 13 ʿāgñiyāda
 14 zuhūr ider. sezā-vārebdān-ı t̄āhire olan salṭanatuñ t̄āhiri
 15 maḥdūd zamān ḥāzret-i ādemden iyi hazā alan kaç nefer idügi ma⁶ dūd
 16 lardur. aña bir enbiyādan ḥāzret-i yūsuf, ve mūsā ve süleymān,
 17 ve muḥammed ʿalehimü³'s-selāmdur. e⁶ āzım-ı ḥulefā³-yı rāşidīnden,
 18 ebūbekir ve ʿömer ve ʿoşmān. ve ʿalī ve sāir aşḥāb-ı kirām zevi
 19 ʿl-iḥtirāmdur, bu gürūh-ı pür şükūh sa⁶ ādetmend ve e⁶ āzım. ve ol
 20 firқа³-yı bā-intibāh-ı devlet nisāb-ı medār-ı mekkārum şanādīd-i mesānīd-i
 21 salṭanat olup başt-ı besāt-ı ʿadl u re³ fet etmişlerdür.
 22 ve meḥāfil ve mecālis dār³-l-każā hükümetde kemā-yenbağı siyāset-i

038b

- 01 ra⁶ iyyet meslegine gitmişlerdür. sīret bereket-güsterlerden zulme³-i cefā
 02 pīşe. ve cehle³-i i⁶ şyān endīşe. üzre hüccet kılp bir gitmişler
 03 ʿaķīb zālik zulm u şürürü āyin-i salṭanat fehmi idüp
 04 salṭanat u hükümet-i ehl-i islāmı sermāye³-i tecebbür ü tekebbür kılan zālīmān
 05 fācirlere tenbīhen ve te³kīden. ve fişķ u fücūrı resm-i büzürgi devlet
 06 añlayup imāret ü vilāyeti vām-ı şehvāt-ı nefis ü hevā iden
 07 fāsıķān cā³irlere iķāzen ve tesdīden. bu bābda aḥvāl-i salṭanat
 08 ve vilāyet-i enbiyādan bir kaç ḥikāyet-i dilpesend teştīr kılındı.
 09 ve aşār-ı ḥikmet ve ḥilāfet-i etķiyā ve ḥulefādan bir nice kışşa³-yı bī-mānend

10 irād olındı. tā ki tālibān-ı sa‘ ādet-dārına tezkire’-i
 11 ‘ulüvv münzelet ola. ve tevābi’-i şeyātin ve ‘avākf-ı cihādı
 12 nefsāni üzerine hücciyet ola. inşallāhu ta‘ , aḥbār-ı şahīhede
 13 vārid olmışdur ki. kelīm-i ḥüdā. ḥazret-i mūsā. ‘aleyhi’ş-şalavātullāh
 14 ta‘ . sa‘ ādet meleketinüñ pādşāhı. nübüvvet bir cenk-i raḥşend-yi
 15 mahī. çünki fir‘avn-ı la‘in hālik oldı salṭanat-ı mışra
 16 anlar māluñ oldı, mübeşşir-i zuhūr tebāşir-i şubḥ-ı sa‘ ādet ḥazret-i
 17 cibr’ıl geldi. bārgāh-ı rabb-ı celīlden vaḥy getürüp
 18 îşāl kıldı. tā ki benī isrā’ıl ile reyḥāya varup
 19 ‘amālıka ile ḥizib ü kıtāle ta‘ cıl ideler. vilāyet-i beyt-i muḳaddesi
 20 anlaruñ giderlerinden taḥliye vü ta‘ ṭıl ideler. çünkim sāḥa’-yı leşker
 21 ü sa‘ ādet. ve ‘arşa’-yı iḳbāl ü devletlerine, ‘arza’-yı leşker-i zafer rehber

039a

01 ve isti‘lām-ı keyfiyyet ve kemiyyet-i ‘asker. muḳarrer oldı. nisvān
 02 u şıbyāndan mā‘ adā on iki gürüh. her gürüh yüz yigirmi
 03 bin cenk-i cövmerdān-ı bāş gūn zuhūr buldı. her zümreye bir naḳīb-i
 04 dīde-bān isti‘lā bulmuş ve her fırḳaya bir serdār-ı
 05 nıgeh-bān ta‘ yin olmuş. bu kışşanuñ şıdḳı bu āyet-i kerīmeden
 06 zāhirdür. zıkr olınan da‘vādan bu nass-ı şerīf-i mebnī vü muḥberdür

07 *حَالِ اَبَدِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَادَا خَدَاتِ مِثْقَالِ بِي اَسْرَائِيلَ نَعِشْنَا*

- 08 ¹¹⁷ **منهم اثنتي عشر نقيباً** hürşid-i evc-i hidāyet-i kelīmullāh
 09 hāzret-i mūsā ‘aleyhi şalavātullāh bir rivāyetde otuz altı
 10 bir rivāyetde otuz toköz yıl muğarrer zıkr olınan leşker feth-i
 11 āyin ü zafer üzre¹¹⁸ hākım oldılar. bu kadar sa‘ ādet ve devlet
 12 bu kadar hālet ü kudretleri var iken ol sürür. zamān-ı
 13 salţanatlarında ne bir merkebe ne bir hāneye ve ne kūt-ı yevmiyye için
 14 bir dāneye mālİK olmışlar ekinlerinde ve erkine bir postīn. başlarında
 15 ancak bir küllāh-ı nemedin. ayaklarında hām deriden bir na‘ leyn,
 16 ellerinde bir ‘aşā-yı zū şu‘ beteyn her ne yirde kim şām olurdu,
 17 ol yir aña mağām olurdu, benī isrā’ıl münāvebe ile
 18 aña kimi ğıda virirdi kimi ‘aşā. ittifāka bir gün nevbet-i sıbt-ı
 19 lāviden bir şahsa geldi merāsım-i ziyāfet ü münīr-bānlıkda
 20 tağşīr etdi. ol hāzrete ta‘ām getürmekde te’hir etdi.
 21 geç kaldı. açlık ğalabe idüp iñledi keşf-i rāz kıldı.

039b

- 01 bārgāh-ı ‘izzet-i bī-niyāza ‘arz-ı niyāz kıldı. didi kim ehline mezeletdür ki
 02 beni mübtelā etdüñ. kimin bā‘ iş-i ğıda kimin sebep-i ‘aşā etdüñ.
 03 hāzret-i hağğ sübhāne ve ta‘ vahy idüp buyurdu. iy ferzend-i
 04 ‘umrān teng-dil olma zinhār dedi dostların rızķına bağğā

¹¹⁷ “ Allāh, İsrailoğularından söz almıştı. İçlerinden on iki müfettiş göndermiştik... ”, Maide, 12. Ayette “ve leğad eħazellāhü mişāka” şeklinde yer alan ifade metinde “ve iz eħaznā mişāka” şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁸ Metinde “üzre” yazılmasına karşın eserin bütünlüğü doğrultusunda tarafımızca “üzre” şeklinde okunmuştur.

05 lları vāsiṭa etdüm. battāllaruñ sa‘ ādet-i ebediyyeye irişmelerine
 06 rabıta etdüm. **hikāye** rivāyet olunur ki ḥāzret-i yūsuf ‘aleyhi’s-selām
 07 mışra pādşāh olup taht-ı salṭanatda geḥ kıyām etdi. yevmen fe-yevmen
 08 za‘ if ü nahif ü zār günden güne bī mecāl ü zerd ü nazār olup
 09 cemāl-i cemīlleri şoldı renk ü rü gitdi. ḥalk yanına cem‘ olup
 10 ḥālinden su’āl etdiler. tazarru‘ u zāri ile pürsiş-i mā-fi’l-bāl
 11 etdiler, ḳavminüñ emniyyeti sükünıla red etdi bāb-ı cevābı mismār-ı
 12 şamātıla sedd idüp bir gitdi. cevāb şāfi bulmayınca hücum tam kıldılar
 13 bā‘ iş-i za‘ f nidügin bilmege iḳdam kıldılar. didiler ki bā‘ iş-i
 14 marāz-ı nihānī ne ise buyur ḥidmetüñde ḳul olalum. ḥükemā cem‘ idüp
 15 ‘ilācına meşğül olalum. cevāb buyurdılar ki ‘ilāc-ı marāzım zāhirdür
 16 ‘ālim ü dānā serā’ir zamīrüne nāzzırdur. ki on yedi yıldur vilāyet-i
 17 mışra sulṭān oldum. serīr-i salṭanat üstünde şehper-i yār-ı
 18 kāmran oldum. nefsimüñ murādatını bir laḫza görmedüm arpa etmegine
 19 ṭuymaḳ ārzü ider ṭuyurmadum. didiler ki nefis-i nefise göze
 20 bu ḳadar meşakḳat u ta‘b. nedendür bilmezüz. bā‘ iş ve sebeb nedür ‘aceb
 21 cevābında buyurdılar ki. keşret-i eşfāk için iderdüm. memālİKümde

040a

01 olan ac u muḫtāclara vifāk için iderdüm. ḳorḳarum ki
 02 vilāyet-i mışrda bir ac ve faḳir ola. muvaḳḳıf-ı ferdā-yı kıyāmetde
 03 baña dāmen-gir ola. su’āl idüp diye kim milke mā’il idüñ.
 04 za‘ fā ve muḫtāc olanlar ḥālinden gāfil idüñ **hikāyet**

- 05 milk-i şālīḥ ki şālīhā³-yı salāṭīn-i şāmdan idi. esāṭīn-i
06 zūhd ü taḳvā olan nīk nāmdan idi. gicelerle bir ḡulāmın
07 yanına alup mesācid ü maḳābir ü bazārlar geştine giderlerdi.
08 her gördiḡi şaḡsuñ aḫvāl u eṭvārını tefahḡuş iderdi.
09 bir kış gicesi giderken bir mescide irdi. bir dervīş-i nā-tüvān
10 gördi. ‘üryān, ve bürehne sermādan dītrer. ve bārgāh-ı bī niyāza
11 ‘arz-ı niyāz idüp tazarru‘ u zārı iledür, eger ferdā-yı
12 kıyāmetde bu salāṭīn-i ḡaflet āyini ki senüñ ni‘ metüñi sermāye³-i
13 ḡuṭṭ ve nefis ü hevā kılmışlar, ve aḫvāl-i zu‘ afādan toḡum-ı tecebbür
14 ve kibr yayılmışlar. cennete ḳoyarsañ senüñ ‘ izzet ü celālüñ ḡaḳḳıyıçün cennete
15 bin ḳadem ḳomayum. ve ṭahāret ve ḳuds-zāt-ı bī hem-tāñ içüñ
16 āb-ı kevşerden el yumayum. milk-i şālīḥ anuñ çünki ḡāline vāḳıf
17 olup. niyāz u münācātını ḡuş ḳıldı. bir bedre altunıla
18 bir cāme³-i pāk u lāṭīfi oldur ve başuñ öñine ḳoyup seylāb-ı
19 dīdesini cūş ḳıldı ve daḡi didikim aşḡāb-ı kirām. zevi
20 ³l-iḡtirām. rivāyet ider. ḡazret-i seyyidü³l enām. ‘aleyḡü’ş-şalavāt
21 ve’s-selām buyurmışlardur ki salāṭīn-i cinān şol kimesnelerdür ki
derkenar: bī-ḡaber olup devlet-i fānī³-i

040b

- 01 dūnyāda ac u ‘üryān olalar. ve kemāl-i faḳr u nihāyet-i fāḳaları
02 ile ḡaḳḳdan rāzı olup ḳanā‘ at ḳılalar, eyle olsa
03 bu ḡün ki nevbet-i pādşāḡi bizümdür senüñ ile şulḡ u şalāḡa

04 geldüm, dāmen-i himmet ü lütfuñı dest-i ümmīd ve temennāma aldum.
 05 tā ki ‘arşa’-yı ‘arşātda salṭanat-ı nevbet saña gelince nīm eyle
 06 huşūmet etmeyesin ve sāye’-i hümā-yı hümāyūn-ı ḥimāyetüñi üzerümden
 07 ırmeyüp feyz-i faẓl u şefā’ atüñi benden diriğ meslegine gitmeyesin
 08 ve ḥazret-i ‘abdullāh bin ‘abbās. ‘aleyhi’r-rıḍvān buyururlar ki
 09 ittifāka bir gün cum‘ a namāzına mescide vardum. ḥazret-i ‘aliyi minberde
 10 ḥiṭāb ider gördüm. dirler ki lezzet-i fāniye nice şādān
 11 u ferḥān olam ki ḥub u şāl gibi bī mā’l, ve na‘im-i nā bāki
 12 ile bālumu nice mesrūr u ḥandān kılalum ki, zıl mişāl serī‘ü’z-ze-
 13 vāldür. ben nice ṭuyam ki ḥavāli-yi ḥicāz ṭob ṭolu gürisne ve ac ḫala
 14 veya nice seyr olam ki etrāfumda fuḫarā muḥtāc ola baña nice
 15 emīrū’l-mü’minīn dirler ki. şedā’idde anlara müşāreket kılmayam,
 16 ve ne güne ḫalīfe’-i ‘ahd olam ki, acılıklarında muḥtāclara muvāfaḫatı
 17 üzerime farz bilmeyüm nitekim ‘ömer ve bine’l-‘aş buyururlar. ḫatr-ı ḥükümet-i
 18 vilāyetden ğāfil.ve mehālik u mu‘āṭib-ı emāretten zāhil olmağa
 19 yaḫīn bile ki. manşıb-ı emāret ve cāh-ı salṭanat bir āletdür ki
 20 neşā’inde sebep-i kesb-i nīk nāmı, ve sa‘ādetdārında
 21 bā‘ iş-i taḫşil-i bed-nāmı, ve şekāvetdür, ekşer-i mülūk ve ḥükkām-ı rüzgār

041a

01 bu revş ü reftār üzre bir ḫarār olup devlet-i mükedder ü fāniye
 02 mağrūr ve hevāyi nefsile ḫāne’-i denīlerden virān u maḫhūr nām ve nāmusu
 03 püşide içün imān-ı güzīdelerin berbād iki ‘ālemde

04 kendülerin ‘ināyet-i ḥaḳḳdan mehcūr ve nā murādāt diler illā
 05 māşāllāh sübhāne pes imdi zamān-ı ihtiyā ḳabza’-yı iḳtidā
 06 rında olan kişi ‘ale’ d-devām şöyle etmek gerekdür sa’y u gūşîş-i
 07 cünbişi ki devlet-i dünyāyı denī için maḥrūm-ı sa’ ādet-i
 08 sermedī ve ‘izzet-i bī beḳāyı ‘ālem-i fānī şer’ i için
 09 giriftār ‘uḳūbāt-ı uḳrevī vü ebedī olmaya menhec-i şavāb-ı
 10 müsāra’ atı fitne’-i ḥarmāna sıdḳıla ve rāh-ı mu’ ādelet mülāzımını
 11 ḡanīmet ‘add ide fırsat bile cebrde vārīd olmışdur ki
 12 her rūz-ı ‘adl-ı ḥākim ki ‘ādildür tā’ at ve ‘amāl-i ḥasene’-i mecmū’
 13 re’ āyāya muvāzin ü mu’ ādildür dāimā sa’y u gūşîş üzre
 14 ola kim kendüñi bu sa’ ādetden maḥrūm ḳılup yirlere çalmaya
 15 ve cedd-i cehdi mebzūl u bī dirīḡ ḳıla tā kim ol devletden
 16 mehcūr u maḡmūr olmaya ve bilgil ki vilāyet tutmaḳ ulu işdür
 17 allāh te’ ālānuñ yir yüzinde ḥilāfetidür eger ‘adālet ü
 18 zerine olurisa ve eger ‘adl u şefḳat üzerine olmaz
 19 ise bilsüñ ḥilāfeti olur ki fitne vü fesāduñ ḥākim zulminden
 20 ‘uḡumuñ sebebi yoḳdur ve vilāyet tutmaḡuñ aşlı ‘ilm-i ‘ameldür
 21 ve vilāyet tutmaḳ ‘ilminüñ şerḫi üzerinde amma cem’

041b

01 ‘ilmlerüñ ‘ünvānı oldur ki ḥākim gerekdür ki özini bu ‘āleme
 02 niçün şalmışlardur bile ve özinüñ ḳarāruña hey
 03 ne yirdür ve dünyā kendünüñ menzilgāhıdur ḳarārgāh degildür ve

- 04 özi misâfir şüretindedür zîrâ ki aña ananuñ rahmi anuñ
 05 ol menzildir ve kabr-i ahîr menzildir ve aşl vaţan kabrden soñradur
 06 ve her yıl ve her ay ve her gün ki anuñ ‘ömrinden geçer konuklar
 07 ve menziller gibidür ki kendü qarârgâhına yakın varır

042a¹¹⁹**042b**

- 01 haqq sübhâne ve ta‘ hazretlerine bî hadd u heşâb şükrler olsun ki
 02 bu ‘aşîleri mü’min kullarından eyledüğinden ğayrı ol şefî‘
 03 almaz nebîn olan muhammed muştafa şallallâhu ve sellim hazretlerinüñ
 04 ümmetinden kıldı ve’ş-şalavât u selâm ol eşref-i enbiyâ ve zübde’-i
 05 aşfiyâ üzerine olsun ki ‘aşî ümmetlerine merhamet ve şefkat
 06 idüp allâh ta‘ emri ile ve izni ile yevm-i cezâda şefâ‘ at
 07 idecekdür ve dağı âl-i aşhâbı üzerine olsun ki her bir tarîk-i
 08 haqqa yol göstericilerdür imdi bundan soñra ma‘lum ola ki
 09 erbâb-ı devletden ve aşhâb-ı ‘izzetden bu fakîr ‘aliyullâhuñ kadîmden
 10 münâsebet-i tâmmesi olup eşnâ’-yı muşâhabetde imâm-ı ‘azam
 11 u hümâm-ı ekrem hazretlerinüñ vaşyyetnâmeleri mahzarlarında dururdu
 12 feth-i kelâm idüp bir kimse ölse ol sulţānuñ bu kelimât-ı
 13 tayyibesin ihtişâr üzre lisân-ı türki ile tercüme eylese diyü
 14 bu maħlaşlarından hidmet-i mezbûre’-i tevaqqu‘ şüretin ihmâm eyledüklerinden
 15 bu ‘izzeti hâhları ile kadîmî huķuk u muvâhat olmak ile kemâl-i

¹¹⁹ Bu sayfada yazı bulunmamaktadır.

16 hümüm u ğumüm variken ve kılllet-i bizā‘ at ile ıztırār-ı murād-ı şerīflerine

043a

01 muhālefete mecāl olmayup bi’z-zarūrī kabūl-i iltizām gösterildi

02 *اللَّهُمَّ يَسِّرْ عَلَيْنَا كُلَّ سَبِيلٍ وَاحْفَظْنَا عَنِ الْخَطَايَا وَالذَّلِيلِ عَلِيِّ*

03 *عَلَّ شَيْءٌ قَدِيرٌ*¹²⁰ vaqta ki ol sulṭān-ı şer‘ iat ve burhān-ı tarīkat

04 şemsü’-d-dīn el ‘eimme ve sırācu’l-millele imām-ı ‘azām ve muḳtedā’-yı

05 ekrem ḫāzret-i ebū ḫanīfe nu‘ mān ibn-i ṣābit raḫmetullāh ‘aleyk

06 vücūd-ı şerīflerine ve beden-i laṭīflerine marāz-ı şedīd müstevlī olup

07 kendü aşḫābını vü tilāmizini cem‘ idüp ḫidmetkārlarından beni

08 ḫaldur ardumdan ṭut dedükde ol daḫı ol sulṭānı ḫaldurup

09 arḫasından dutup ol meclisde olan eḫibbā vü asdıḫā

10 vü tilāmiz ü aḫrabā vü ḫüddāmına ḫitāb idüp buyurdılar ki bilüñ

11 ve āġāḫ oluñ ki eşref-i enbiyā ve güzīde’-i aşfiyā ya‘ nī ḫāzret-i

12 muḫammed muşṭafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellim yevm-i ḫıyāmetde ümmetine
izn-i

13 ḫaḫḫ ile şefā‘ at eylemeyi va‘ de buyurmışlardır imdi ehl-i

14 islām olan ne ḫaşlet ve ne ḫālet ile olmaḫ gerek ki

15 aña ümmet dinilmege şādıḫ olup taḫt-ı şefā‘ atlerine dāḫil

16 olup ehl-i bid‘ at u ehl-i hevādan olmaya imdi buyurdılar ki

17 ümmet-i resūl olan kimesnede bu on iki ḫaşlet mevcūd u müstaḫim

¹²⁰ Ey Allāh(ım)! Her mecburi işi bize kolaylaştır! Her hata ve hakirlikten bizi muhafaz et! Sen her şeye gücü yetensin. İkinci satırın son sözcüğünden (‘alā) önce kullanılması gereken “inneke” sözcüğü atlanmıştır.

- 18 olmak gerekdür ümmet tahtında dāhil olup müsteḥakḳ şefā' at ola
 19 imdi ol on iki ḥaşletüñ biri imāndur imān daḥı
 20 ikrār-ı bi'l-lisāndur ve taşdik-i bi'l-cināndur ya' nī kişi dili ile
 21 lā ilāhe illallāh muḥammeden resūlullāh diyüp göñli ile allāhuñ birligine

043b

- 01 ve muḥammedüñ peygamberligine ve allāh cenābından gelüp ḥaber virdügi
 nesne
 02 lerine ve meleklerine ve kitāblarına ve resüllerine ve kıyāmet ḳopacađına
 03 ve bilcümle i' tiḳādı vācib olan nesnelere inānmađdur ve buyurdılar ki
 04 yalñuz dil ile ikrār daḥı imān olmaz zīrā mücerred dil ile ikrār-ı
 05 imān olaydı cemī' münāfiḳlar mü'min olmak lāzım gelürdi zīrā
 06 münāfiḳlar dilleri ile zikr olunan ḥuşūşlara ikrār iderler
 07 ammā göñüllerinden inānmazlar kāfir olurlar ve yalñuz peygamberleri
 08 bilmek daḥı dil ile ikrār eylemeden imān olmaz zīrā ma' rifet
 09 resūl ya' nī peygamberi bilmek yalñuz imān olaydı cemī' ehl-i
 10 kitāb mü'min olmak lāzım gelürdi ḥālā ki mü'min degildür zīrā
 11 ehl-i kitāb ḥaḳḳında ḥaḳḳ sübhāne ve ta' buyurmışlar **الذین آتيناهم**
 12 ¹²¹ **الكتاب يعرفون كما يعرفون أبناءهم** ehl-i kitāb peygamberi
 13 şallallāhu 'aleyhi ve sellim şıfatı ile ve ma' işetiyle ve ismi ile bilüp
 14 temyīz iderler ođlancıḳların bildükleri gibi ammā dilleri ile ikrār

¹²¹ "O kendilerine kitab verdiğimiz (ümmetlerin uleması) onu (peygamberi) oğullarını tanır gibi tanirlar...", Bakara, 146. Enam, 20.

15 eylemezler hattā ibn ʿabbās ḥazretlerinden rivāyet olunur ki
 16 ḥazret-i risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellim medīne ʾ-i münevvereye geldüklerinde
 17 ʿömer ibnü'l- ḥattāb ḥazretleri ʿabdullāh ibn-i sellāme ki ehl-i kitābdan
 18 dur didiler ki bu āyet ḥazret-i peygambere nāzil oldu ki siz peygamberi
 19 oğlancıklarınuzı bildiğiniz gibi bilürsüz imdi ne keyfiyyet ile
 20 bilürsiñüz diyü su ʾāl eyledi ʿabdullāh ibn-i sellām cevāb virüp
 21 peygamberi kaçan sizün içinüzde görürem oğlumı oğlancıklar içinde

044a

01 oynarken gördükde oğlum idigüni nice bilürsem anı daḥı eyle
 02 bilürem belki daḥı şedid bilürem ʿömer raḍyallāhu ʿanh aytdı ne vechile
 03 andan ziyāde şedid bilürseñ aytdı ḥazret-i muḥammed muştafa ṣallalāhu
 04 ʿaleyhi ve sellem ḥaḳḳen ve yaḳinen bilürem ki allāhuñ resūlidür ammā oğlumı
 05 oğlum idügün ḥaḳḳen ve yaḳinen bilmezem zīrā cāizdür ki vālidesi
 06 ḥıyānet idüp āḥirden taḥşil etmiş ola didükde ḥazret-i
 07 ʿömer raḍyallāhu ʿanh daḥı ʿabdullāh ibn-i sellāmı başında öpüp
 08 allāh ta ʿsaña tevfiḳ virsin gerçek söyledün ve işābet eyledün
 09 diyü buyurdılar imdi ehl-i kitāb peygamberi böyle bilürken
 10 yine mü ʾmin olmaz ikrār-ı bi'l-lisān eylemedükleri ecelden zīrā allāh
 11 te ʿālā ehl-i kitāb ḥaḳḳında mü ʾmin olmadukları için buyurmuşdur
 12 *عَلَّمَا جَاءُوا بِكُمْ مَا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ* daḥı¹²²

¹²² “...o tanıdıkları kendilerine gelince tuttular ona küfrettiler imdi Allāh’ın lâneti kâfirlerin boynuna.” Bakara, 89.

- 13 buyurmuşdur vallāh ¹²³ *إِنَّ الْمُنَافِقِينَ كَالذَّبُونِ* ve yine
 14 imām ḥazretleri buyurdılar imān ne artar ve ne eksilür zīrā
 15 imānuñ eksilmesi taşavvur olunamaz illā küfrüñ ziyādeliği ile
 16 taşavvur olunur ve ziyādeliği daḥı taşavvur olunmaz illā küfrüñ
 17 eksik olmaqlığı ile taşavvur olunur öyle olsa nice cāyiz olur
 18 şahş-ı vāḥid ḥālet vaḥidede hasm-ı mü'min ve kāfir ola öyleye
 19 mü'mindür ḥaḳḳ yönünden ve kāfir kāfirdür ḥaḳḳ yönünden niçün şahş-ı
 20 vāḥid ḥālet-i vaḥidede ḥasm-ı mü'min ve hem kāfir olmaḳ lāzım
 21 gelür zīrā derüz ki imān küfrüñ zıddıdır öyleye ḥāleti

044b

- 01 vāḥidede iki zıdduñ eccmā'ı lāzım gelür bu ise muḥāldür ve daḥı
 02 imām buyurdu ki imānda şekk yoḳdur zīrā mü'minler ḥaḳḳında ḥaḳḳ sübhāne
 03 ve ta' ḥazret-i evveli'ñ husumü'l-mü'minün ḥaḳḳen kāfirler ḥaḳḳında evveli'ñ
 04 husumü'l-kāfirün ḥaḳḳen buyurmuşdur ve daḥı imām buyurdu kim imānda
 05 şekk olmaduğı için ben mü'minem inşā'allāh demek şahih olmaz
 06 inşā'allāh dinilmez rivāyet olunur ebī mes'ūd ḥazretlerinden
 07 ana mü'min inşā'allāh dimiş olalar şāfi' i ḥazretleri daḥı
 08 cāyiz görmişlerdür ol taḳdīrce inşā'allāh kelāmı şekke ḥaml
 09 olunmaz bil ki murād-ı teyemmün ü teberrük olunur nitekim allāhu te'ālā
 10 ¹²⁴ *بِذَخْنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ* diyü buyurmuşlardur bunda ḥöd şekk muḥāldür

¹²³ "...münafıklar kat'iyyen yalancıdırlar.", Münafikun, 1.

11 zîrâ haqq sübhâne ve ta' buyurduğı nesnede şekk olmaz bil ki
 12 murād-ı maḥzâ teberrük ü ta' lîmdür kullarına didüklerinde inşâ' allâh
 13 ile diyeler ve şâfi' i kavlinüñ bir cevâbı budur ki ana mü'min inşâ' allâh
 14 didügi ḥâl i' tibâriyledür her kişinüñ imânı ki mevtine dek bâkidür
 15 her kişi burada şekk üzerindedür ki ol ḥâl-i mevtine dek bâki
 16 olur mı olmaz mı haqq ta' dan su'âl-i tazarru' ider ki ol
 17 ḥâlete dek imânın ibkâ eyleye inşâ' allâh buyurur bâki olur
 18 ve daḥı imâm buyurdu ki ümmet-i muḥammedüñ şallallâhu 'aleyhi ve sellim
 19 'âşileri mü'minlerdür haqq yönünden kâfir degüller nâs
 20 burada ihtilâf eylediler bir kimesne günâh-ı kebâiri 'amden ya' nî kaşden
 21 irtikâb eylese ammâ istiḥlâl u istihfâk-ı tarîkiyile irtikâb etmiş

045a

01 olmasa ol kimse mü'min olmaçlık üzerine bâki midür yoḥsa kâfir olur mı
 02 ehl-i sünnet cemâ' at imândan ḥurûc etmezler zîrâ ikrârı ve taşdıki
 03 bâkidür bir 'âsi ki tevbesiz ölse anuñ ḥâli allâhuñ
 04 irâdetine ve meşiyetine qalmışdur dilerise 'afv ider cennete koyar fazlı
 05 ve keremi ile daḥı ol imân-ı ta' at bereketiyile yâḥud şefâ' atiyile
 06 eger dilerse 'azâb ider günâhı kadar gerekse ol günâh
 07 şağire olsun gerek kebire olsun andan soñra 'afv ider
 08 cennete koyar nârdâ muḥalled olmaz ya' nî küffâr gibi nârdâ qalmaz yine
 09 imâm-ı a' zam ḥazretleri buyururlardı ben ricâ iderüm ki kebire ve şağire

¹²⁴ "...elbette Mescid-i Haram'a girersiniz...", Feth, 27. İfadenin ilk kelimesi "le-tedḥulunne" olmalıdır.

10 şāhibleri muḥalled olmayalar ṭā'ife'-i ḥavāric-i şağīre vü kebīre şāhibleri
 11 kāfir olup muḥalled-i fi'n-nār olduğına zāhib olmuşlardur hüsn-i başrī
 12 ḥazretleri şağīr ü kebīre şāhibleri münāfıklardur didiler ḥazret-i
 13 peygamberüñ fi' lleri resūl 'aleyhi's-selāmuñ ḳavline muḥālif olduklarından

14 ötürü resūl ḥazreti buyurmuşdur *ثلاث من علامات المنافقين*
 15 ¹²⁵ *إذا أيمين حانه وإذا وعد خلق وإذا حدث كذب* diyü buyurmuşlardur

16 ya' nī dimekdür ki resūl-i ḥazret buyurmuşdur ki 'alāmet-i nifāḳ üçdür
 17 biri ḳaçan bir nesne üzerine emīn eyleseñ ḥıyānet eyleye ḳaçan
 18 va' de eylese ḥilāf eyleye ve ḳaçan bir nesne ḥaber virise yalan
 19 söylese ve daḥı imām ḥazretleri buyurdu 'amel imānuñ ḡayrıdur
 20 nitekim imān 'amelüñ ḡayrıdur zīrā vaḳt olur ki mü'minden
 21 'amel ḳalkar ammā imān ḳalkmaz meşelā bir ḥāyız 'avratdan allāh ta'

045b

01 namazı ki 'ameldür ḳıldırur ammā imānını ḳaldurmaz ol 'avrat 'amel terk
 02 eyledi demek şāhiḥdür ammā imānı terk eyledi demek şāhiḥ degildür ve daḥı
 03 misāfir için şer'-i şerīf-i savmı terk ile soñra ḳazā eyleye
 04 dir ammā imānı terk ile soñra ḳazā eyle demek cāiz görmez ve daḥı
 05 faḳīre 'amel-i zekāt saña yoḳdur der ammā imān yoḳdur dimez ve daḥı
 06 imām ḥazretleri buyurdu ki ḥayruñ ve daḥı şerrüñ taḳdīri külliyyen allāh
 07 ta' dandur zīrā bir kimesne ḥayr ve şer allāh ta' nuñ ḡayrıdandur dise

¹²⁵ “Münafığın alalmeti üçtür emanet edildiğinde hıyanet eder, vaad ettiği zaman sözünde durmaz, konuştuğu zaman yalan söyler.”

- 08 kâfir olur dağı tevḥīdi bāṭıl olur imdi ‘ulemā iḥtilāf eylediler
- 09 ‘amel-i īmān olmasında imām ḥazretleri ‘amel-i īmān ve īmān-ı ‘amel olmasında
- 10 nefy eylediler dağı ehl-i ḥadiṣde buña zāhib olmuşlardır ḥattā
- 11 ḥikāyet olındı imām-ı mālīkden ve ṣāfi‘i ve evzā‘ı ve dağı ehl-i
- 12 zāhir ve dağı ahmed bin ḥanbelden raḥmehumullāh bunlar didiler ki īmān-ı
- 13 taṣdīq bi’l-cinān ve ikrār-ı bi’l-lisān vel‘amel bi’l-erkāndur öyleye
- 14 īmān ‘amelüñ ğayrı olmuş olur bizüm delīlimiz ğayr olmasına budur ki
- 15 ḥaḳḳ ta‘¹²⁶ *ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات* ve bunuñ emṣāli nice
- 16 āyet dağı nāzil olmuşdur ma‘ṭūf ise ma‘ṭūf ‘aleyhüñ ğayrıdur
- 17 öyleyse ‘amel īmānuñ ğayrı olur ve ḥayr ile şer allāh ta‘nuñ taḳdīriyle
- 18 olduğı budur ki cemi‘ mümkinātuñ ḥalīḳı allāhdur şer dağı mümkinātdan
- 19 biridür anı dağı ḥalīḳ olan allāhdur eger şerri ve dağı ḥayrı
- 20 ḥalīḳullāhdan ğayrı olursa ḥalīḳ iki olmaḳ lāzım gelür
- 21 bu ise küfrdür ikinci ḥaşlet budur ki biz ikrār iderüz ki

046a

- 01 ‘ibāduñ ‘amelleri üç dürlüdür biri farīzedür biri fazīletdür
- 02 ve biri ma‘şıyyetdür burada ‘amālden murād āḫirete müte‘allıḳ olan
- 03 ‘amellerdür ki ol ‘amel ile sevāb ve ya ‘iḳāb taḥṣīl olunur eger
- 04 murād āḫirete müte‘allıḳ ‘amel olmayıcaḳ olur ise ‘ibāduñ ‘ameli bu üçe
- 05 münḥasır olmaz yimeḳ ve içmek gibi ve bunuñ emṣāli ef‘ālün nihāyeti

¹²⁶ “Muhakkak ki īmān eden ve salih amel işleyenler...” ,Bakara, 277.

- 06 yokdur bir hükm ki delil-i қаtı^с ile şābit āyet ile ḥadīs ile
- 07 veyā icmā^с -ı ümmet ile şābit ve bi'l-cümle delil-i қаtı^с ile şābit olmuş
- 08 ola ki anda ašlā şübhe olmaya añā farz dirlər o farzı
- 09 bir kimesne inkār eylese kāfir olur terk eylese fāsıq olur
- 10 ammā fazīlet-i iştiķāk fazıldandır ziyādeliķ dimekdür bu maḥlede fazīletden
- 11 murād sünnetler ve daḥı nāfilelerdür sünnet daḥı iki nev^с dür
- 12 bir nev^с i bir kimesne ol sünneti terk eylese isā³et etmiş olur
- 13 cemā^с at gibi daḥı ezān gibi libāsda daḥı durmada oturmada
- 14 ammā nāfile ol nesnedür ki bir kimesne ol nāfile³-i işlese şevāb
- 15 taḥşil ider ammā terk eylese mu^с āķab olmaz burada vācib
- 16 zikr olunmadı farīze taḥtında dāḥil olmaķ mümkün olduğundan
- 17 ötürü zirā imām қatında vācib hemān^с amel yönünde ammā
- 18 ma^с şıyyet oldur ki bir fi^с-i қabīhdür ki^с inde³-l-şerr^с nehy olunmuşdur
- 19 bir kimesne anı işlese iķāba müsteḥak olur geldük farīze
- 20 ḥaķķ sübhāne ve ta^с nuñ emriyle daḥı meşıyyet ile ve muḥabbet ile
- 21 ve rızāsıyla ve қudretiyile ve daḥı taḥlīfiyle daḥı hükmi ile ve daḥı

046b

- 01 tevfiķiyile daḥı levḥ-i maḥfūzda yazmasıyla olur rızāsıyla demek
- 02 allāhuñ irādetiyle dimekdür muḥabbet daḥı rızāya қarīb bir ma^с nadur қazā
- 03 eylese cemi^с maḥluķātuñ levh-i maḥfūzda mücmelen ve mufaşşalan vücūdundan^с ayārından
- 04 ol maḥlukātı yaratmaķ yönünde ve қudretiyile didügi maḥluķātuñ birbiri
- 05 ardınca şerāiṭ-i vücūduñ ḥāşıl olduğdan soñra қazā yönünde

- 06 zuhūr u şudūrundan ʿibāretdür haqq sübhāne ve taʿ **وان من شئى الا عندنا**
- 07 **خزائنه وما ننزل الا بقدر معلوم**¹²⁷ diyüp buyurdugı buña işāretdür
- 08 ammā taḥlīf didügi tekvīndür ki yaratmaḡdur ḡudretüñ ḡayrıdur farḡı budur ki
- 09 kudretüñ vücūd-ı ʿadem cānibine beraberdür ammā tekvīn ancak vücūd cānibine
- 10 nisbet olunur ḡükmi ile ve ʿilmi ile ve tevfiķi ile didügi haqq celle
- 11 celālenüñ bunlar şifāt-ı ezeliyyesidür ki zāt-ı şerīfi için
- 12 şābitdür imdi farīze bu şifatuñ küllīsini müstelzimedür ammā fazīletu
- 13 llāhuñ emri ile degildür zīrā allāhuñ emri ile olaydı farz
- 14 olurdu geldük haqq celle ve ʿālinüñ meşiyyeti ile daḡı muḡabbeti ile
- 15 daḡı rızāsıyla daḡı ḡazāsıyla daḡı ḡudretiyile daḡı ḡükmi ile
- 16 daḡı ʿilmi ile daḡı tevfiķ ile yaʿ nī selāmet-i esbābuñ iʿtāsıyla
- 17 daḡı ḡudretüñ muḡārenetiyile daḡı taḥlīfiyile yaʿ nī tekvīni ile olur
- 18 zīrā ḡullarınıñ efʿālini ḡālīķ olan allāh taʿdur maʿşiyet
- 19 ise allāh taʿnun emri ile degildür līkin meşiyyeti iledür daḡı
- 20 muḡabbeti degildür bil ki ḡazāsıyladur rızāsı ile degildür bil ki taḡdīri
- 21 iledür daḡı tevfiķiyiledür daḡı ḡırlatıyladur daḡı ʿilmi iledür

047a

- 01 daḡı levḡ-i maḡfūzda yazmasıyladur maʿşiyet allāh taʿnuñ irādetiyile
- 02 midür degilmidür ʿulemā ihtilāf eylemişdür ehl-i sūnnet cemāʿat
- 03 ḡatında eger itāʿatdür ve eger maʿşiyetdür allāh taʿnuñ irādetiyile

¹²⁷ “Hiç bir şey yoktur ki bizim yanımızda hazineleri olmasın, fakat biz, onu ancak ma'lüm bir miktar ile indiririz”, Hicr,21.

04 hādiş olur ehl-i i' tizāl ise ma' şıyyet allāhuñ irādetiyile
 05 degildür dirler ve bi'l-cümle her şey ' ki haqq sübhāne ve ta' emr ider ol şey 'üñ
 06 mevcūd olmayacağıñ bilürse dağı ve her şey 'i ki nehy ider anuñ
 07 vücūdını irādet eylemez eger mevcūd olacağıñ bilürse dağı bezm
 08 mezhebimiz oldur ki her şey 'üñ mevcūd olacağıñ allāh bilür anuñ
 09 mevcūdın irādet ider gerek emr eylesüñ ve allāh ta' bir şey 'üñ
 10 mevcūd olmayacağıñ bile anuñ mevcūd olacağıñ dilemez gerek
 11 ol şey 'üñ olmasına emr eylesün gerek eylesün bu taqdırce
 12 kāfirden küfri irādet-i cüz'iyenin şarf eylemek ile şudür
 13 irecegin bilmegin küfrin irādet etmiş olur kabihen ve mazmumen
 14 olduğu hālde hattā cemā' at-i qaderiyyeden bir cemā' at sell-i
 15 seyf idüp imām hazretlerinüñ üzerine gelüp sen misin
 16 diyen ki allāh ta' küfri kullarından irādın idüp soñra kāfir
 17 oldukları için ' uqāb ider imām-ı a' zam hazretleri iy
 18 cemā' at kılınclarıñuz ile muhārebeye mi geldüñüz yoğsa ' aklıñuz ile
 19 münāzaraya mı geldüñüz ve mübāhāşeye mi geldüñüz didüklerinde anlar
 20 dağı kılıclarıñın kınlarına katup münāzaraya geldük didiler imām hazretleri
 21 buyurdılar ki baña haber virüñ ki ezel-i āzālda küfr bu kāfirde

047b

01 şadır olacağıñ haqq sübhāne ve ta' bilür mi idi yoğsa bilmez mi idi
 02 cümlesi bilürdi didiler ya çünkü bilürdi haqq sübhāne ve ta'
 03 ol kāfirden küfr şudür idecegin bilürdi ya ol bildügi

04 nesne bildügi üzre muḥakḳak olmasını diler yoḥsa bilmesini bilmem
 05 dutmasın mı diler didükde bunlar mezḗeblerinüñ buḥlānını añlayup
 06 mezḗeblerinden rücū´ eyleyüp ehl-i sünnet-i cemā´ atden oldılar
 07 ḥaḳḳ sübhāne ve ta´ cümlemizi ḍalāletden maḣūn u maḥfūz kıla āmin
 08 on ikinci ḥaḣletüñ üçüncisi biz iḳrār iderüz ki allāh ta´
 09 ´ arḣ üzerine durdı durmaḡa iḥtiyācı yoḡiken zīrā eger
 10 durmaḡa iḥtiyācı olacak olursa ´ ālemüñ icādına ve tedbīrine
 11 ḳādir olmamak lāzım gelür ve eger cülūsa ve daḣı ḳarāra muḥtāc olacak
 12 olurısa ´ arḣı yaratmadın nerde ḳarār iderdi demek lāzım
 13 olur allāh ta´ oturmadan durmadan ve iḥtiyācdan münezzeḥ
 14 pādḣāhdur pes imdi murād burada ´ arḣ üzerine durur
 15 dimeden ´ arḣa ve mā ḳubbeye mālikdür ve ḥālīkdur ve muḥitdür zīrā
 16 ´ arḣ allāh ta´ nuñ ´ aẓīm-i maḥlūkātına sebebdür allāh te´ ālā´yı
 17 kemāl-i ´ aẓamet ile ta´ zīm eylemek olur dördünci maḥlūkātındadır
 18 beyān-ı ḥaḣlet budur ki biz iḳrār iderüz ki ḳurān-ı ´ aẓīm ve furḳān-ı
 19 kerīm allāh ta´ ḥazretlerinüñ kelām-ı ḣerīfidür maḥlūk degildür ya´ nī
 20 yaradılmış degildür daḣı vahydür daḣı tenzīldür ne ´ aynı ne ḡayrıdur
 21 bilki ´ aliyyü´ t-taḥḳīḳ ḣıfātıdur muḣḣaflarda yazılmışdur dillerde oḳunmuşdur

048a

01 göñüllerde ḣıfz olunmuşdur ammā mürekkebi ve kāḡazı yazısı maḥlūḳdur
 02 zīrā bunları adem işler nihāyeti ´ ibād yazmaḡa ve ḣurūfa ve kelimāt
 03 u āyāta muḥtāclardur ḥadd-i zātına ḳurān-ı ´ aẓīmullāhuñ kelāmıdur nidāya

- 04  k imdir bunlar ile fehm olunur  ur n-1   azim i in ma l kdur
- 05 zir  k fir olur eb  y suf  azretleri buyurmuş ki  ur n-1   azim n
- 06 ma l k olmasında im m-1 a  z m  azretleri ile altı ay m n zara
- 07 eyled k  hir 'l  mr ikimiz n da ı re  yi bunu n  zerine m ttefik oldu ki
- 08  ur n-1   azim i in ma l kdur diyen k fir ola da ı i  ti adımız
- 09 bu olmak gerekd r ki  a k s bh ne ve ta   azretleri celle cel le ma  b d
- 10 b  zev ld r kel m-1 Őerifi o ınur ve yazılır ve hıfz olunur
- 11 ve  ayr-1 ma l kdur ve im m-1 a  zam  azretleri  ur n  ayr-1 ma l kdur did gi
- 12 mu  teziliden i tir zdir zir  anlar ma l kdur ve k im-i bi'z-z t degildir
- 13 zir   ur n  a k-1 m tekellim deg l idi m tekellim olması  ur fu n i d Őıyladur
- 14 lev -i ma f zda zir   a k s bh ne ve ta  buyurmuşdur . * n a  j l n *
- 15 ¹²⁸ * r n   r bi * ca l ile  a k bir ma  n yadur  yleye  ur nı  a k
- 16 eyled gi demek olur zir  cev b budur ki  yet  aml olunmuşdur
- 17   ib r t-1 mu addeŐeye ya  n  ol   ib retleri  ur n-1   arab  kıldı 
- 18 dimege ma m ld r   ib r t ise mu addeŐe oldu ında niz c  yokdur
- 19  yleye bu ir d ile  ur n-1   azim-i ma l k olmak l zım gelmez
- 20 beşinci  aŐlet ve i r r ider z ki pey amberimizden Őallall hu   aleyhi ve sellem
- 21  mmet-i mu ammed n e dali eb  bekr-i Őiddikdur andan Őo ra    mer f r k

048b

- 01  azretleridir andan Őo ra   oŐm n-1 zi'n-n r n  azretleridir

¹²⁸ “Hakikat biz onu arap a bir Kur'an kıldık...”, Zuhuf, 3.

02 andan sonra ‘aliyyü’l-murtażā ḥazretleridür rıdvānullāh ta‘ ‘aleyhim
03 ecma‘ in zīrā ḥaḳḳ sübhāne ve ta‘ *والتابون السابقون*
04 ¹²⁹ *اولئك المقربون* diyü buyurmuşdur her ḳanğısı sābıḳ ise
05 ‘ind-allāh ol efdaldür her ki bunları sever mü ‘min ü mütteḳidür
06 ve her ki bunlara buğuz ider münāfiḳdur ittifaḳ eylediler ehl-i sünnet
07 ü cemā‘ at ki ḥazret-i peygamberden sonra efdal-i ümmet ebū bekr ola
08 raḍyallāhu ‘anh ekşer mu‘tezile daḫı cemī‘ revāfiz zu‘m eylediler ki
09 efdal-i ümmet ḥazret-i ‘alī ola raḍyallāhu ‘anh bizüm delilimiz
10 budur ki anı ‘ömer ḥazretleri raḍyallāhu ‘anh didi ki resūlullāh ḥazretleri
11 zamānlarında bir kimesne ‘yi ḥazret-i ebū bekre mu‘ādil ḳılmazduḳ andan
12 ‘ömeri andan ‘oşmānı anlardan sonra aşḫāb-ı nebī ‘aleyhi’s-selāmı
13 berāber terk idüp birini birinden tafḍil eylemezdük buyurdılar
14 buḫārī ḥazretleri şaḫīḥeyn bunı rivāyet eylemişdür daḫı ‘ömer ve ibn-i
15 ‘āş ḥazretlerinden rivāyet olınur ki bir gün resūl ḥazretine
16 didüm yā resūlullāh ḳanğı nās saña maḥbūbrekdür buyurdılar ki
17 ‘āyişeye erlerden kimdür didi babası didiler ebībeker için
18 ve ḥazret-i ‘ömer raḍyallāh ta‘ ‘anh buyurdılar ki ebū bekr bizüm
19 seyyidimizdür ve resūlullāha bizden sevgilüdür resūl ḥazreti
20 ebī bekre benüm muşāḫibümsiz ḡarda daḫı muşāḫibümsiz ḥavzda
21 ya‘ nī keşer ḥavzında daḫı ḥazret-i resūl buyurdılar ki allāh te‘ālā

¹²⁹ “Ve (üçüncüsü de) ileri geçenlerdir, ileri geçenlerdir. İşte mukarreb olanlar, onlardır.”, Vakıa 10,11.

049a

- 01 yā ebā bekr nāsa tecellī it hāṣṣaten diyü buyurdılar bundan mā‘ adā
 02 fezāil-i ebī bekrden çokluğ eḥādīs-i şerīfe vārid olmuşdur
 03 ṭab‘ ī selīm ve ‘ aqlī müstakīm olan kimesnelere ihtiyāc yokdur
 04 yalñuz şiddik olduğı fazilete delālet ider raḍyallāhu ‘ anh
 05 andan şoñra ḥazret-i ‘ ömer efḍal olduğına delil peygāmbere
 06 ḥazretleri buyurdılar ki eger benden şoñra nebī gelmek cāiz olaydı
 07 ‘ ömer geleydi didiler dağı ḥazret-i resūl buyurdılar ki evveliñ ü aḥirinden
 08 ehl-i cennet olan seyyididür enbiyā vü mürselinden mā‘ adā

09 ihtiyārlarınñ ulusıdır didiler dağı buyurdılar ki ما من نبی

10 ¹³⁰(*نَجْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ) ووزبران من اهل الارض اما ووزبران اهل السماء*

نَجْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَاَمَّا

11 ¹³¹*وزبران من اهل الارض فابوبكر وعمر* dimekdür bir peygamber gelmedi

12 illā anlarñ gök ehlinden iki vezīri olmaya ve yir ehlinden

13 dağı iki vezīri olmaya imdi gök ehlinden benüm iki vezīrüm

14 cebrā’ il ü mikā’ ildür yir ehlinden vezīrlerüm ebubekr ile ‘ ömerdür

15 dimekdür dağı buyurdılar ki *اِنَّ لَانظَرَ اِي شَيْطَانٍ خَيْرًا وَاَنَّ*

¹³⁰ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

¹³¹ Hiçbir nebi yoktur ki onun iki yeryüzü ehlinde iki (de) gökyüzü ehlinden veziri olmasın, (benim) gökyüzündeki iki vezir(im) Cebrail ve Mikail'dir. Yeryüzündeki iki vezir(im) (ise) Ebu Bekir ve Ömer'dir.

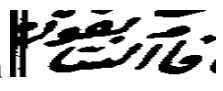

- 16 ¹³² **قد فرّوا أئبى** ‘ömer dimekdür ki ben taḥkîk-i nazār iderüm şeyāṭin-i ins
 17 u cinn taḥkîk-i ‘ömerden kaçarlar bunuñ daḥı faẓiletine delālet ider aḥādîş
 18 çoḡdur bundan soñra ‘osmān raḡyallāhu ‘anhuñ faẓileti rivāyet
 19 olunur ki ḥazret-i ‘osmān resūle dāḥil olduḡda resūl ḥazreti
 20 ḥayā üzere olurlardı ki ebübekr ve ‘ömer ḥazretleri dāḥil olduḡlarında
 21 öyle etmezlerdi ḥazret-i ‘āyişe raḡyallāhu ‘anha sebebin su’āl

049b

- 01 eylediler buyurdılar ki bir kimesneden nice istiḥyā eylemeyeyin ki melekler
 andan
 02 istiḥyā eylerler diyü buyurdılar ve ḥazret-i peygamber iki kerīmelerini
 03 eger tezvîc eyledüḡi yetmez mi biri ruḡayye vü biri ümmî gülsümdür
 04 ve cāmî‘-i ḡurān olduḡları yetmez mi ve ‘aşere‘-i mübeşşereyi techîz
 eyledükleri
 05 bunda ‘alî ḥazretlerinüñ feẓā‘ili budur ki ḥazret-i resūl buyurdılar ki
 06 taḥkîk ‘alî bendendür ve ben ‘alîdenüm buyurdılar ki **انت أخي**
 07 ¹³³ **في الدنيا والآخرة** ya‘ nî dünyāda ve āḥiretde ḡarındaşımsız
 08 ve rivāyet olunur ki ḥazret-i resūl ḡatında bir bişmiş tavuḡ dururdu
 09 du‘ā idüp yazılı maḥlūḡdan en soñlu kim ise anı şal gelsün
 10 bu ḡayrı beylece yiyelüm dedük de ol anda ḥazret-i ‘alî çıḡa gelüp
 11 beyle yediler ve ḥazret-i resūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem cenk gününde

¹³² Ben görürüm ki şeytanlar, cin ve insan Ömer’den muhakkak kaçar.

¹³³ Sen, dünyada ve ahirette kardeşimsin.

- 12 buyurdılar bu ʔayrı beylece yiyelüm dedük de ol anda ʔazret-i ʕ alî ʕıka gelüp
 11 beyle yediler ve ʔazret-i resül ʕallallāhu ʕ aleyhi ve sellem cenk güninde
 12 buyurdılar yārın bu sancağı bir kimesnenüñ eline elbette virsem
 13 gerekdür ki allāh taʕ bul ʕalʕ aʕyı anuñ elinde feth eyler ol kimesne
 14 allāhı dağı resülını sever allāh dağı resülü anı sever diyüp
 15 irtesi sancağı ʔazret-i ʕ alinüñ eline virdiler feth dağı
- 16 müyesser oldu ammā ʔazret-i imām birbirinden fażiletlerin
- 17 ¹³⁴ ile istidlāl eylediler şübhe
 18 yokdur ki esbağ olan efđaldür altıncı ʔaşlet budur ki
 19 biz ikrār iderüz ki ʕul ʕ amelleriyile dağı maʕ rifetiyile allāh taʕ nun
 20 mağluklarıdur zırā fāʕ il mağluk olıcağ ef ʕ āl-i mağluk-ı biʕ-ʔarık
 21 evveli aşğāb-ı güzın ü tābiʕ in ve ehl-i sünnet cemāʕ at buna

050a

- 01 zāhib olmışlardur ki ʕ ibāduñ ef ʕ āli ve sār ʔayvanātuñ
 02 ef ʕ āli cemīʕ en ʔağğ sübhāne ve taʕ nuñ mağlukıdur bunlarun ğayrı ğalıķı
 03 yokdur ehl-i iʕ tizāl ʕ ibād-ı ef ʕ āl-i iğtiyāriyyesini kendü icād
 04 ider dirler ammā ʔağğ ider dimezler ʔağğ ile icādı fark iderler
 05 cebābir-i ʔağğ ile icāduñ farkı yokdur diyü ʕ ibādı kendü ef ʕ ālini
 06 ʔağğ ider diyen ʔāʕifeʕyi ʔuhemiyye ki reʕisleri ʔahiym ibn ʔağğvāndur
 07 mezhebi ebī el-ʔasan-ı eşʕ arinüñ dağı budur ef ʕ āl-i ʕ ibādda aşğā

¹³⁴ Ve (üçüncüsü de) ileri geçenlerdir, ileri geçenlerdir. İşte mukarreb olanlar, onlardır.”, Vakıa 10,11.

08 ' ibāduñ dahli yoğdur cemī' en kendü ef' āline kuluñ ne ihtiyārı
 09 ne ıudreti vardur cemī' ef' āl-i ' ibādda şādır olur ıztırārıdır
 10 ehl-i ra' şenüñ hareketi gibi ve nabz-ı tamarlarınınuñ hareketi gibi her fi' l ki
 11 kula isnād olunur meşelā zeyd geldi ' ömer gitdi bekr söyledi
 12 dimek cemī' en bi't-ıtarıkü'l-mecāzdur gelmedür ve gitmedür ve söyleme'yi
 cemī' en
 13 ider dirler kaderiyye ile cebriyyenüñ dahı mezhepleri bunuñ
 14 üzerinedür her birinüñ delāili vardur zıkr olunur mufaşşıl olmağ
 15 lāzım gelür bunlaruñ mezheblerinüñ buğlānı zāhirdür zirā i' bādātuñ
 16 teklīfi sahiğ olmağ lāzım gelür irādāt-ı cüz' iye olmayıcağ
 17 ammā ehl-i sünnet cemā' at iderler ki her fi' l ki ' ibaddan şadır
 18 olur ' ibaduñ kesbiyile ve allāh ta' nuñ ıudretiyile olur hağğ sübhāne
 19 ve ta' hazretlerinüñ irādetiyile bunuñ üzerine cārī olmuşdur
 20 ki kul bir fi' l i' ibādet ü tāt işlemege kaçd ider allāh ta'
 21 dahı irādet-i cüz' iyyesi vü kaçdı mücibince evvel tāt i halk ider

050b

01 yine bir fi' l-i ma' şıyyeti işlemege irādet-i cüz' iyyesin harf u kesb ider
 02 allāh ta' dahı ol ma' şıyyeti halk idivirür öylece ' ibaduñ
 03 ef' āli mevcūd olmuş olur eger çi hağğatde icād allāh ta'
 04 nuñdur imdi bu deñlü irādet ü kaçd olmağ emr ü nehyüñ sahiğ
 05 olmasına kifāyet ider evveli budur ki bu huşuşda münāzara vü mübāhişe
 06 eylemeyüp hağğ sübhāne ve ta' nuñ ' ilmine ve emrine tevfiż eyleyevüz
 07 yedinci haşlet budur ki hağğ sübhāne ve ta' halāyıkı halk eyledi

08 ašlā tākātleri yoq zīrā za‘ iflerdür ve ‘ācizlerdür bunlaruñ

09 hālīkı ve rāzıķı allāh ta‘ dur nitekim buyurmuşdur | *الذی خلقکم*

10 ¹³⁵ *أمر رزقکم ثم یحییکم ثم یمیتکم* ve ikrār iderüz ki kesb heläldür

11 ve helälden māl cem‘ eylemek heläldür ve harāmdan mal cem‘ eylemek

12 harāmdur ve halk üç bölükdür biri mü’mindür ki imānında hāşşdur

13 biri kāfirdür ki küfründe cāhiddür biri münāfıķdur ki nifāķātdē müdāhindür

14 ma‘nāen kezzābdur daķı allāh ta‘ mü’mine ‘amel-i şālih tarz eyledi ve kāfire

15 imānı farz eyledi zīrā kelām-ı şerīfnde buyurmuşdur ya *اینها*:

16 ¹³⁶ *الناس اتقوا ربکم* ya‘ nī iy mü’minler rabbüñüze itā‘ at eyleyüñ

17 ve ya ¹³⁷ *اینها الکافرون آمنوا* ya‘ nī iy kāfirler mü’min oluñ

18 ve ya ¹³⁸ *اینها المنافقون اخلصوا* ya‘ nī hālış oluñ şirki

19 göñlüñüzden qaldıruñ dimek olur sekizinci hāşlet budur ki

20 biz ikrār iderüz ki her fi‘l ki ‘abddan şudür u zuhūr ider ol

21 fi‘le qudret ü istiṭā‘atimüz muķārindür ne evveldür ve ne āḫirdür

051a

01 zīrā istiṭā‘at ve qudret aña muṭlaqdur muķaddem olacaķ olursa

¹³⁵ “...Sizi yaratan sonra rızıklandıran sonra öldüren sonra dirilten...”, Rum, 40.

¹³⁶ “Ey insanlar! Rabbinizden korkun!...”, Hacc, 1.

¹³⁷ Ey Kafirler! İman edin!

¹³⁸ Ey münafıklar! İhlash olun!

- 02 ol fi' li işledügi ve kıatında allāh ta' dan müstağnī olmak lâzım
- 03 gelür bu hūd nāşş-ı şerīfe muhālifdür zīrā buyurmışdur ki
- 04 ¹³⁹ eger ol istiṭā' at fi' linden soñra
- 05 olacağ olur ise muhāl lâzım gelür zīrā bir fi' lün istiṭā' atsiz
- 06 dağı kudretsiz cümle bir ma' nādur bizüm kıatımızda istiṭā' at
- 07 fi' le muķārīndür zīrā eger fi' le muķārīn olmaz ise şundan
- 08 hāli degildür ya fi' lden evvel ola ya āhīr ola ya mu 'ahhar
- 09 olmak bāıldur bi 'l-cümle zīrā fi' l istiṭā' atsiz ve tāķatisz
- 10 hāşıl olmak lâzım gelür eger istiṭā' at fi' lden muķaddem olursa
- 11 istiṭā' atün ol fi' l hālinde istiḥāle lâzım gelür zīrā
- 12 istiṭā' at ' arzđur iki zamānda bāķī olmaz ol fi' l
- 13 şudür eyledügi hāletde istiṭā' at mevcūd olmaduđı taķdırce
- 14 fi' l kudretsiz istiṭā' atsiz hāşıl olmak lâzım gelür
- 15 bu ise muhāldür elsiz bir nesne tutmağ gibi olur ve dağı ' abd
- 16 hācet vaķtinde allāh ta' dan müstağnī olmak lâzım gelür
- 17 toķuzıncı hāşlet budur ki biz iķrār iderüz ki iç edik
- 18 üzerine mesh vācibüdür muķīm olan kimesne için bir gün
- 19 bir gice ve misāfir için üç gün üç gice zīrā hadiş-i
- 20 şerīf böyle vārid olmışdur ki bir kimesne bu mesh haķķına inkār
- 21 eylese küfrden ķorķuludur zīrā ahīr mütevātire yaķīndür

¹³⁹ "...Allāh zengindir, siz ise fakirsiniz...", Muhammed, 38.

051b

- 01 ve dağı ikrār iderüz ki salavat-ı fecr seferde lâzımdur ya‘ nî dört
- 02 rek‘ at farz olan namāzları öyle ve ikindi ve yatsı farzları
- 03 gibi zīrā allāh ta‘ kelām-ı mecīdinde buyurmuşdur **فَاذْأُضْرِبْتُمْ فِي الْأَضْرَابِ**
- 04 ¹⁴⁰ **لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْضُوا** savmuñ seferde iftara rahat
- 05 olduğına ikrār iderüz zīrā kūrān-ı ‘azīmde **مَنْ كَانَ**
- 06 ¹⁴¹ **مَنْكُمْ فَرِيضًا أَوْ عَلِيَّ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ** buyumuşlardur
- 07 yolda iftār iderüz menzile varduđda każā eylemek cāizdür
- 08 ve mesh haqqında üç barmağ miqdārdur vācib olan ḥasan başrī
- 09 ḥazretlerinden mervīdür buyurdılar ki şaḥābe’yi güzinden yetmiş kimesneye
- 10 yetişdüm cümlesi mesh-i ḥaffını cāiz didiler ve dağı imām-ı a‘zam ḥazretlerinden
- 11 mervīdür buyurmışlar ki ḥaffın üzerine mesiḥ cāiz görmedüm tā kim
- 12 baña āsar-ı zāhiriyye yetişdi ki gündüz aydınlığı gibi ve ba‘z yirde
- 13 güneş şua‘ı gibi rüşen olmayınca cāiz görmedüm diyü buyurmışlar
- 14 ve bir yirde dağı rivāyet olunur ki ol vaqt ki şaḥābeden
- 15 kıtāda raḍyallāhu ‘anh kūfeye geldi ḥalğ cem‘ olduđda kıtāda
- 16 imām ḥazretlerine ḥıṭāb idüp **أَنْتَ مِنَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ**

¹⁴⁰ “Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman ... kısaltmanızda üzerinize vebal yoktur...”, Nisa, 101. Üçüncü satırda bulunan ilk sözcüğünün doğrusu; ‘ve izā’dır. İfadenin son sözcüğünün doğrusu ise ‘taşsurū’dur.

¹⁴¹ “... Sizden biriniz hasta olur yahud seferde bulunur ise diğerk günlerden aynı miktarda oruç tutar...”, Bakara, 184.

17 ¹⁴² **أَبَا أَفْضَلِ الشَّيْخَيْنِ** | ebū ḥanīfe ḥazretleri buyurdılar ki **شَيْعًا**

18 ¹⁴³ **وَإِحْبَابِ فَخْتَيْنِ وَارِثِي الْمَسْجِدِ عَلِيِّ الْخَفِيِّ** | demek olur ki ben

19 şeyḥaynam ya‘ nī ebū bekr ile ‘ ömer ḥazretlerini tafḍil iderem

20 ve daḥı iki güyegülerini severem dedügi biri ‘ oşmān ve biri

21 ‘ alī ḥazretleridür ve meshi iç edik üzerine cāiz görürem

052a

01 [...]dur ve dünyā kendünüñ menzilgāhıdur qarargāhı degildür

02 ve özi misāfir [...] ki ananuñ raḥmi anuñ

03 evvel münzilidür ve [...] münzilidür ve aşıldan [...]dan

04 soñradur ve her yıl ve her ay ve her gün ki anuñ hünerinden

05 geçer konuqlar ve münziller gibi demek kendü qararı [...] yakın varur

06 ḥazret-i resül ‘ aleyhi’s-selām buyurur ki sulṭān-ı ‘ ādil içün her gün

07 altmış şıddıkuñ ‘ ibādetin ki dā’imā ‘ ibādete dürüşür olalar

08 göge iledele ve resül ‘ aleyhi’s-selām buyurdu ki ḥaḳḳ ta‘ ya

09 ziyāde dost ve ziyāde muḳarreb olan kimesne imām-ı ‘ ādildür

10 ve ziyāde mu‘ azzib olan kimesne imām-ı zālimdür ve resül ‘ aleyhi’s-selām

11 aytdı ol ḥudā ḥaḳḳıy içün ki muḥammedüñ nefsi anuñ fermānındadır

12 her gün ḥāḳim-i ‘ ādil içün göge şol deñlü ‘ amel iledürler ki kendü

13 ra‘ iyyetinüñ cümlesinüñ ‘ ameli miḳdārı ola ve ḥāḳim-i ‘ ādilüñ her namāzı

¹⁴² Sen dinlerini bölük bölük kılanlardansın.

¹⁴³ Ben iki şeyhi (Ebu Bekir ve Ömer) üstün tutar, iki damadı (Osman ve Ali) sever ve mestler üzerine mesh etmeyi caiz görürüm.

14 altmış namāz yirine geçe pes çünki hāl böyle ola bundan ulu
 15 ğanīmet ne ola ki allāh ta‘ bir k̄uluna hükümet-i manşibīn vire
 16 tā ki anuñ bir sâ‘ ati ğayrı kimesnelerüñ tamām ‘ömrine berāber ola
 17 çünki bir kimesne bu ni‘ metüñ haqqın bilmeye ve kendü zülmüne vü hevāsına
 18 meşğül ola ma‘ lūm olur ki ol kimesne haqq ta‘ nuñ
 19 ğažabına müsteħağdur bir huşuş ki pādşāh huzūrına gele şöyle
 20 farz eyleye ki özi ra‘ iyyet ve ğayrı kimesne hākimdür ve her nesne ‘yi
 21 ki özine revā görmeye hiç bir müselmāna anı revā görmeye

052b

01 ve eger görürise dīninde ve hükümetinde hıyānet itmiş olur bedr
 02 güninde resül ‘aleyhi’s-selām gölgede oturmuşdı cebrā’ıl
 03 ‘aleyhi’s-selām geldi ve aytdı yā muħammed sen gölgede oturursın
 04 şahābeñ güneşde otururlar bu miqdārda hāzret-i resüle ruḫşat
 05 olmayup ‘itāb geldi ve resül ‘aleyhi’s-selām aytdı her kimesne ki
 06 özinüñ cehennemde hālāş olup cennete girdüğün dileye gerekdür ki
 07 aña ölüm irişdükde anı kelime ‘-i şehādet üzre bula ve kendü
 08 nefesine revā görmedüğünü hiç bir müselmāna revā görmeye ve resül
 09 ‘aleyhi’s-selām aytdı bir kimesne ki irtē yirinden tura himmeti haqq
 10 ta‘ dan ğayrı nesneye olsa ol kimesne allāh ta‘ nuñ dostı degildür
 11 ve her kimesne ki müselmānlaruñ işin işlemekte ve anlaruñ hācetin
 12 bitürmekden hālī olsa ol kimesne müselmānlar zümresinden degildür
 13 bir daḫı kendü huzūrnda ehl-i hācetüñ intizārın hākīr görmeye

14 ve intizāruñ haṭārından hazer eyleye şöyle ki eger bir müselmānuñ
 15 hāceti olsa anuñ hācetin koyup hiçbir nāfileye meşgūl
 16 olmaya zīrā ki hācet bitürmek deñli nāfilelerden efḍaldür
 17 bir gün ‘ömer bin ‘abdül‘azīz halkuñ hāceti için öyle namāzına degin
 18 taşrada kalmış idi evine geldi tā ki bir sā‘at eglene oğlı
 19 aytdı andan havf iderem ki bu sā‘atde saña ölüm irişe
 20 ve senüñ kapuñda saña munṭazır ehl-i hācet buluna ve sen ehl-i
 21 hācet hakkında taḫşir itmiş bulunasın ‘ömer aytdı şahiḥ söylersin

053a

01 derḥāl ṭurdu taşra çıkdı emīrū‘l-mü‘minīn ‘ömer raḍyallāhu ‘anh
 02 bir müselmāndan su‘āl eyledi ki benüm aḥvālümden ne işitdün ki ol saña
 03 ḥōş gelmiş ola ol kimesne aytdı işitdüm ki iki gönlegün
 04 var imiş ki birin gündüz birin gice giyermişsin ve sofraña
 05 iki dürlü etmek katığı gelürmiş ḥazret-i ‘ömer aytdı hiç bunlardan
 06 özge nesne işitdün mi ol kimesne aytdı işitmedüm ‘ömer aytdı
 07 bunlar daḥı olmasun bir daḥı budur ki düñli işlere ḳādir olduğça
 08 her himmetile bünyād ura ḡazabıla urmaya resūl ‘aleyhi’s-selām buyurdılar ki
 09 her ḥākim ra‘iyyete merḥamet eyleye ḳıyāmet gününde aña merḥamet eylerler
 10 ve resūl ‘aleyhi’s-selām ra‘iyyetine merḥamet eyleyen kimesneye du‘ā etdi
 11 ve aytdı yā rabb şol ḥākim ki ra‘iyyetine merḥamet eyler sen aña merḥamet
 12 eyle şol ḥākim ki ra‘iyyetine ḥışm eyler sen aña ḥışm eyle ve resūl
 13 ‘aleyhi’s-selām aytdı gökçek nesne ki bir kimesneye vilāyet virmek

14 ki vilāyetüñ haqqına kıyām göstere viremez nesnedür bir kimesneye vilāyet
 15 virmek ki vilāyet haqqında taqşırılık eyleye ve hişām bin ‘abdü’l-melik
 16 hālîfelerinden idi ebū hāzime raḥmetullāh ‘aleyh ki ‘ulemādan idi
 17 su’āl eyledi ki hükümet işinde necāt bulmağun tevbîri nedür
 18 ebū hāzim aytdı necātuñ tevbîri budur ki aqçayı ki alasin
 19 helāl olan yirden alasin ve şol yirde şarf idesin ki
 20 haq ola hüşām aytdı buña kim qādir olur ebū hāzim aytdı
 21 şol kimesne qādir olur ki tamunuñ ‘azābına tākāt getürmeye

053b

01 ve cenneti dost tutına, ve bir dağı cehd eyleye tā ki cemī‘ ra‘iyyet
 02 andan hoşnūd olalar şer‘e muvāfaqat eyemekile bile, resül
 03 aleyhi’s-selām aytdı. beglerüñ ziyāde eyüleri anlardur ki sizi seve
 04 ve siz anları sevesiz. ve ziyāde yaramazları anlardur ki size la‘net
 05 qılalar. ve siz anlara la‘net qılasız. ve gerekdür ki hākim olan
 06 kimesne her kendünüñ yanına gelen kimesnenüñ du‘ā etdüğine mağrūr olmaya.
 07 ve anları kendüden hoşnūdlardur şanmaya, zīrā ki anlaruñ du‘ā itmesi
 08 havflarından olur. bilki gerekdür mu‘temed ‘alīye kimesneleri gönderüp
 09 ra‘iyyetüñ
 10 hālîni tecessüs eyleyeler. ve hākimün hālîni halkdan su‘āl ideler ki hākim
 11 olan kimesne kendü ‘aybını halkuñ diliyle bilmek olur. ve mu‘āviye
 12 ‘āyi’şe şiddīkiye raḍyallāhu ‘anha nāme yazdı. ve baña bir muhtaşır naşīhat
 13 qıl didi. ‘ā’yişe raḍyallāhu ‘anha aña nāme yazdı ki resülullāhdan
 14 işitdüm ki her kimesne ki allāh ta‘nuñ rızāsını dilese halkı bī huzūr.

14 kılmagıla ol kimesneden hōšnūd olur, ve halkı dađı hōšnūd kıılır
 15 ve her kimesne ki halkuñ rızāsını dilese haqq ta‘nuñ rızāsını terk
 16 eylemekile haqq ta‘andan bızār olur, ve halkı dağı andan bızār
 17 kıılır. ve ma‘lūm ola ki hükümetuñ re‘āyetini kıılmağ müşküldür
 18 ve haqq ta‘nuñ mađlūklarınıñ meşālihini ‘adlıla görmek ‘azīm işdür,
 19 ve her kimesne ki halkuñ meşālihini ‘adlıla göre, ‘azīm sa‘ādeti irişür ki
 20 hiç andan öte sa‘ādet yokdur, ve eger taqşir eylesen
 21 bir şekāvete düşer ki küfrden mā‘adā hiç anuñ gibi şekāvet olmaz,

054a

01 zīrā ki ibn-i ‘abbās rađyallāhu ‘anh aydur, bu gün resūlullāh ‘aleyhi’s-selāmı
 02 gördüm ki ka‘benüñ kapusınıñ iki cānibi iki mübārek eliyile tıtdı.
 03 ve ka‘benüñ içinde kıureyş kabilesinden bir kavm var idi resūl
 04 ‘aleyhi’s-selām aytdı. imāmlar ve şulţānlar kıureyşden olmağ gerek
 05 tā ki bu üç nesneyi yerine getüre. anlardan halk rahmet dilese
 06 rahmet kıılalar, ve eger hüküm kıılsalar ‘adlı kıılalar, ve eger va‘de kıılsalar
 07 vefā ideler. her kimesne ki bu üç nesneyi yerine getürmeye, haqq ta‘
 08 nuñ la‘neti. ve feriştelereñ la‘neti ve cemī‘ ādemlerüñ la‘neti. anuñ
 09 üzerine olur, ve haqq ta‘anun farz u sünnetini kabül eylemez
 10 pes nazār eylesen gör ki vilāyet emri nice ‘azīm emrdür, anuñ sebebiyle
 11 hiçbir ‘ibādeti. kabül eylemezler ne farz ve ne hōd sünneti, ve resūl
 12 ‘aleyhi’s-selām aytdı, şol kimesneler ki iki kimesnenüñ arasında
 13 hüküm eyleye, ve zulm eyleye, haqq ta‘hazretinüñ la‘neti ol zālimlerüñ

14 üzerine olsun, ve resül ‘aleyhi’s-selām aytdı, üç kimesne
 15 vardur ki haqq ta‘ kıyāmet günü nażar eylemez, biri yalan söyleyen sulţān
 16 ve biri zinā eyleyen pīr, ve bir faķīr ki kibr urur. ve resül aşhāba
 17 aytdı bir gün ola ki maşruķ u mağrib cānibi fetħ ola, ve şöyle
 18 bilesiz ol cānibūñ ‘āmilleri dükeli tamu odına gireler,
 19 illā ol kimesne ki allāh ta‘ dan perhīz eyleyüp taķvā yolın
 20 tuta, ve emāneti şāhibine vire, ve resülullāh aytdı, hiç
 21 bir kul yoķdur ki haqq ta‘ aña bir ra‘ iyyet ışmarlamaya. ve ol ra‘ iyyete

054b

01 zulm eyleye ve naşihati yirine getürmeye. haqq ta‘ cenneti aña harām kıılır,
 02 ve resülullāh aytdı her kimesne ki müselmānlar üzerine anı hākim kıılalar,
 03 ve ol anlara kendü kavmlerine ve hışmlarına nażar ider gibi nażar eylemeye,
 04 ol kimesne cehennemde yirini hazırlasun, ve resül ‘aleyhi’s-selām aytdı.
 05 benüm ümmetimden iki kimesne benüm şefā‘ atümden maħrūm olur, biri sulţān-ı
 06 zālīm, ve biri şol ehl-i bedī‘ at ki dünyāda ğulūv eyleyüp ħadden
 07 tecāvüz eyleye, ve resül ‘aleyhi’s-selām aytdı, kıyāmet gününüñ ziyāde
 08 yavuz ‘azābı zālīm sulţān içündür. ve resül ‘aleyhi’s-selām
 09 aytdı, beş kimesne vardur ki allāh ta‘ anlara hışm üzredür
 10 eger dilerise ziyāde hışmını anlara yüridür, ve eger dilerise
 11 anlaruñ qarārgāhını tamu kıılır, ol beş kimesnenüñ biri
 12 şol kavmüñ begidür ki kendü haqqını anlardan ve kendüden anlara
 13 dād vermeye. ve anlardan zulmı götürmeye, ve biri daħı şol kavmüñ

14 re'isidür ki bunlar aña ta'at ideler, ve ol kaviyile za'ifün
 15 ara yirin berāber görmeye. ve sözi bir cānibe meyl itmekile söyleye
 16 ve biri dağı şol kimesnedür ki kendü 'avrat u oğlanını haqq
 17 ta'nuñ ta'atine teklif eylemeye, ve dīne müte'allık olan huşuşları
 18 anlara ta'lim eylemeye. ve anlara ta'āmı ne yirden vireceğin fikr eylemeye,
 19 ve biri dağı oldur ki. bir kimesneyi ücretile tuta. ve işi tamām
 20 eyledükde anuñ müzdüni tamām virmeye, ve biri dağı şol kimesnedür ki
 21 helālinüñ kābinini virmekde zūlm eyleye. ve emīrū'l-mü'minīn 'ömer

055a

01 raḍyallāhu 'anh, bir gün diledi ki bir cenāzenüñ namāzını kıla
 02 bir kimesne ilerü geldi ve ol cenāzenüñ namāzın kıldı.
 03 ve çünki anı defn eylediler elin anuñ üzerine kodı.
 04 ve aytdı, iy bār-ı hudā eger bu kimesneye 'azāb iderseñ haqqıla
 05 eylersin. zira cāiz ki saña 'āşī olmuş ola. eger raḥmet
 06 eylerseñ senüñ rāḥatuña ve raḥmetüñe muḥtācdur. iy meyyit devlet
 07 senüñ eger her giz beg olmaduñısa. ve ket hudā olmaduñısa. ve 'avān u cāmī
 08 olmāduñısa. ol kimesne bunu didi nā bedīd oldı. emīrū'l-mü'minīn
 09 'ömer raḍyallāhu 'anh buyurdı ki anı çağırılar istediler 'ömer raḍyallāhu 'anh
 10 aytdı, ol kimesne hazır idi, ve resūl 'aleyhi's-selām buyurur ki,
 11 vay beglere ve ketḥudālara¹⁴⁴ ve emīnlere kıyāmet güninde isteyeler

¹⁴⁴ Metinde “ketḥüda” olarak yazılmış olan ifade tarafımızca sözcüğün doğru biçimi olan “ketḥuda” biçimiyle okunmuştur.

12 anı ki nolaydı dünyāda gök yüzinde saçlarından ışlanırlardı
 13 ve hergiz ‘amele vü hükme mübāşeret itmeyelerdi. ve resül ‘aleyhi’s-selām
 14 aytdı. bir kimesneyi on kimesneye veli kılmazlar, illā kıyāmet
 15 güninde anı eli demürlü küllābelü getürürler. eger ‘ādil olurısa
 16 hālāş iderler, ve eger zālīm olurısa bir küllābe dağı ziyāde
 17 iderler, ve emīrū’l-mü’minīn ‘ömer rađyallāhu ‘anh aytdı, vay yir yüzinüñ
 18 hākimine gök yüzinüñ hākiminden ol günde ki anuñ ađvālını
 19 göre meger ol hākimüñe halka ‘adālet eyleye ve haqqı edā eyleye, ve hevā
 20 ile hüküm eylemeye. ve hışm u kavmlerine meyl eylemeye, ve havfıla ve ümīd ile
 21 hükmi döndürmeye bilki haqq ta‘ nuñ kitābını āyine idüp karşıısına kıoya

055b

01 ve anuñıla hüküm eyleye, ve resül ‘aleyhi’s-selām aytdı kıyāmet güninde
 02 hākimleri getürürler ve aydarlar ki siz benüm kıoyunlarumuñ kıobanlarısız
 03 ve yir yüzinüñ memleketinüñ hāzīnedārları idiñüz, niçün bir kimesneye
 04 hād varduđda ‘uķūbeti ben buyurduđumdan ziyāde eylediñüz, anlar
 05 aydalar ki. iy bār-ı hūdā senüñ emrūñe muđālefet etduđğünden ötüri
 06 hışm idüp ziyāde urduğ. haqq ta‘ ayda neden gelür ki sizüñ
 07 hıřmıñuz benüm hışmumdan ziyāde ola. ve birine dağı ayda ki hādđi
 08 ve ‘uķūbeti niçün saña buyurduđumdan eksik eyledüñ. ol kimesne
 09 ayda yā rabbī aña merhamet eyledüm. bār-ı ta‘ ayda neden gelür ki
 10 senüñ merhametüñ benüm merhametümünden ziyāde ola, bār-ı ta‘ ayda ki ol
 11 hādđi artırup hādđi eksigini kıutuñ, ve cehennemüñ kıöşelerin

12 anlarıyla talduruñ, ve huzeyfe rađyallāhu ʿanh aytdı. ben hāşıl-ı
 13 kelām. hiçbir hākime duʿā eylemezem gerek eyü olsun gerek kem
 14 niçün didiler. aytdı andan ötürü ki, resülullāhdan
 15 işitdüm ki kıyāmet günü dükeli hākimleri eger zālīm ve eger ʿādil
 16 şırāt üzre tutarlar. ve bār-ı taʿ şırāta vaħy idüp aydur ki bunları
 17 bir vechile silk ki hiçbir kimesne olmaya ki hükmünde zulm eylemiş ola,
 18 yā hud kâdılığında rüşvet almış ola, ya iki hışmuñ birine artuğ
 19 kulağ tutmuş ola ki. bunlaruñ dükelisi tamuya düşmeye, ve şöyle
 20 düşeler ki yetmiş yılda tamunuñ dibine inüp qarār kıllalar. imdi lāyık¹⁴⁵ (olan)
 21 budur ki. devlet-i uħreviʿ -i cifeʿ yi dünyā-yı deniye şatmaya, hāneʿ yi ʿāriyyetiʾ

056a

01 taʿmır sebebi ile gāh dīnini vīrān. ve bezāʿ at-ı müzcāt bāzār-ı fenā
 02 talebi ile sermāyeʾ-i çarsū-yı beķāyı talān itmeye, erkān u şerāit
 03 ihtisāb-ı maʿlūm. ve adāb u kavāʿid ü rüsümü mefhūm oldıyısı.
 04 bil ki şol münkerāt ki bu rüzgārda meʾlūf-ı ʿāmmēʾ-i zamān.
 05 ve cārī mücārī rüsüm u ʿādāt-ı halk-ı cihāndur. ʿalā hadde
 06 her birin irād-ı mertebeʾ-i şumārdan efzūn. ve ʿalā sebīlüʾt-tafşil iħşā
 07 vü taʿdād dāireʾ-i imkāndan hāric ü biründür. meger iħşā vü tefāşili
 08 şerʿ ile meysūr, ve taʿdād-ı vekāyiʿ ü havādiş ile mağdūr ola
 09 ve emīrūʾl-müʾminīn ʿömer rađyallāhu ʿanh ʿases yerine özi tolaşurdı
 10 tā her yirde ki bir hal göre özi tedārik eyleye, ve ʿömer rađyallāhu ʿanh

¹⁴⁵ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

11 aytdı. qorqarum ki firat kenārında bir uyuz qoyunu birağup
 12 aña yağ sürmeyeler, ve kıyāmet güninde andan baña su ’āl ideler
 13 ve ’ömerüñ ihtiyātı bu deñlü idi. ve anuñ ’adlı benī ādemden
 14 kimesneye müyesser olmadı. böyle iken ’abdullāh bin ’ömer ve ’ās rıza
 15 ider. du’ ā eylerdüm ki. iy bār-ı ħudā baña vāqı’ umda emīrū’l-mü ’minin
 16 ’ömeri rađyallāhu ’anh göster, on iki yıldan soñra ’ömeri
 17 vāqı’ umda gördüm ki gelürdi. şol kimesne gibi ki ğasl itmiş ola.
 18 ve beline fūta tutunmuş ola. ben aytdum yā emīrū’l-mü ’minin ħaqq ta’
 19 yı nice bulduñ. ’ömer aytdı yā ’abdullāh ne deñlü vardur ki ben sizüñ
 20 yanıñuzdan ayrıldum ’abdullāh aytdı didim ki on iki yıldur
 21 ’ömer aytdı tā bugünkü güne dek ħesābda idüm. bu qorğu-vār idi ki

056b

01 benüm işüm dükeli zāyi’ ola. eger allāh ta’ raĥim olmayaydı ’ömerüñ
 02 ħāli ħarāb olurıdı. ve bunuñ birle dükeli esbāb-ı vilāyetden
 03 bir zerresi var idi andan artık nesnesi yoğıdı. ve biz rehber ’ömere
 04 rađyallāhu ’anh bir resül gönderdi tā ki göre ki ’ömer ne aşl kimesnedür
 05 ve anuñ siyreti nedür, çünki ol kimesne medīneye geldi, aytdı sizüñ
 06 melikiñüz qandadır, anlar aytdılar bizüm melikimüz yoğdur, emīrimüz vardur
 07 şehrden taşra çıkmışdur. ol kimesne taşra çıqup ’ömeri rađyallāhu ’anh
 08 gördi ki güneşe qarşu yatmış. ve diresini başı altına qoymuş idi.
 09 ve alnından derler aqarıdı şöyleki alnınuñ derinden yir ışlanmış idi.
 10 çünki ol kimesne ki bu ħāli gördi gönline ’azīm te ’şir eyledi ve aytdı,

11 sol kimesne ki dükeli ‘ âlemüñ begleri bunuñ heybetinden bî qarârlardur
 12 ve bunuñ hâli budur. ve eger bu kimesne ‘ âdil olmasa böyle emîn uyumazdı
 13 ve bizüm begimüz zulum eyler anuñçün qorhuludur. ben şehâdet iderüm
 14 ki haq dîn islâmdur, ve eger resüllik ile gelmiş olmayayaydum bî tereddüd
 15 müselmân olurdam. ve girü gelüp müselmân olayın dedi. ve bunuñ
 16 tafşîli uzundur hâkim olan kimesne anuñla selâmet bulur ki
 17 da’imâ dîndâr ‘ âlimlerle şöhet eyleye, tâ ki ‘ adil yolını aña ögre
 18 deler. ve ‘ adâletüñ hatrını her zamân tâzeleyeler, ve ma‘ lûm ola ki
 19 hemîşe dîndâr ‘ âlimlerüñ dîdârına müştâk ola, ve anlardan naşihat
 20 diñlemege harîş ola. ve dünyâya harîş olan ‘ ulemâdan hazer eyleye
 21 ki hud‘ a iderler. ve aña du‘ a idüp anun rızâsını taleb eylerler.

057a

01 tâ ki anuñ elinde olan murdar harâm mâldan mekr ü hîle ile bir nesne
 02 ala getüreler, ve dîndâr olan ‘ âlim oldur ki ol mâla tama‘ eylemeye.
 03 ve aña ‘ adil telkîn eyleye nitekim şaķîķ-i belhî raḥmetullâh ‘ aleyh.
 04 hârune’r-reşîdüñ yanına geldi, hârûn aytdı şaķîķ-i zâhid
 05 sen misin şaķîķ aytdı benüm ammâ zâhid ben degilüm. hârûn aytdı
 06 baña naşihat kı1, şaķîķ aytdı allâh ta‘ seni şiddık yirine nâ’ib
 07 kılmışdur senden şiddık ister şiddıkdan istedügi gibi. ve seni
 08 fârûk yirine nâ’ib kılmışdur senden haqkıla bâtıluñ ara yirini
 09 fark itmek ister fârûkdan istedügi gibi, ve seni zi’n-nüreyn
 10 yirine nâ’ib kılmışdur senden hayâ vü kerem ister zi’n-nureynden

11 istedügi gibi, ve seni ‘alī bin ebī ṭālib yirine nā’ib kılmışdur
 12 senden ‘ilm ü ‘adıl ister ‘aliden istedügi gibi. hārūn
 13 e’r-reşīd aytdı daḡı naşīḡat eyle, şaḡīḡ aytdı ḡaḡḡ ta‘nuñ
 14 bir sarāyı vardur ki aña ṡamu dirler seni ol sarāyuñ
 15 ḡapucısı kılmışdur. ve saña üç nesne virmişdür ki māl beyt
 16 ü’l-māldur. ve tāziyānedür ve ḡılıçdur, ve sana dimişdür ki bu üç nesne
 17 ile ḡalkı ṡamudan ırāḡ eyle, her muḡtāc ki senüñ yanuña gelür andan
 18 bu mālı dirīḡ itme, ve her kimesne ki allāḡ ta‘nuñ fermānına muḡālefet
 19 eyler bu tāziyāne ile te’dib eyle, ve her kimesne ki bir kimesneyi
 20 nā ḡaḡ öldürür anı bu ḡılıc ile öldür, maḡtülün velīsinün
 21 düstürıyla, eger bu zıkr olunanları itmezseñ ṡamuya evvel giren

057b

01 sen olasın sāiri senün arduñca gireler. hārūne’r-reşīd
 02 aytdı. yā şaḡīḡ naşīḡati daḡı ziyāde eyle şaḡīḡ aytdı sen
 03 çeşmesen ve sāir ‘ālemler ırmaḡdur, eger çeşme şāifi olsa sāir
 04 ırmaḡlaruñ bulanıḡlığı ziyān itmez, ve eger çeşme bulanıḡ olurisa
 05 ırmaḡlaruñ şāfi olmasına ümid olmaz, hārūne’r-reşīd
 06 ‘abbās behem ile ki kendünüñ ḡavāşından idi. fażīl ‘abbaşuñ
 07 yanına ziyārete vardı çünki fażīlün ḡapusu önine irişdi
 08 fażīl ḡurān oḡumaḡa meşḡül idi bu āyete irişmiş idi ki

09 *ام حسب الدين اجزوا البيات ان جعلهم كالتين استوا*

10 ¹⁴⁶ **وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ** hārūn aytdı eger naşihat taleb eylerisem
 11 bu kifāyet eyler, ve bu āyetüñ ma' nāsı budur ki, ol kimesneler ki yaramaz
 12 işler kıldılar şöyle şandılar ki biz anları eyü 'amel işleyenler
 13 ile berāber tutavuz ne yaramaz hükmdür ki anlar qalmışlardur, pes hārūn
 14 'abbāsa aytdı qapuyı ur, 'abbās qapuyı urdı ve aytdı
 15 emīrū'l-mü'minīne qapuyı açañ fazīl aytdı. emīrū'l-mü'minīn bizüm
 16 qapumuzda neyler. 'abbās aytdı emīrū'l-mü'minīne itā'at eylemek
 17 gerek. fazīl qapuyı açdı aḥşam idi çerāğı söyündürdü.
 18 hārūn qarañuda çevresini yoqlardı tā eli fazīle degdi,
 19 fazīl aytdı ah bu mülāyim ele eger allāh ta'nuñ 'azābından ḥalāş
 20 bulmaz ise andan soñra fazīl aytdı. yā emīrū'l-mü'minīn kıyāmet
 21 güninde ḥaqq ta'nuñ cevābını ḥāzırla ki seni bir bir berāber torıdup

058a

01 senden 'adıl taleb eyler hārūn aqlamağa başladı. 'abbās aytdı
 02 fazīl epsem ol ki emīrū'l-mü'minīni helāk eyledüñ. fazīl aytdı
 03 yā hāmān sen ve senüñ qavmüñ aanı helāk eyledi baña helāk etdüñ
 04 dirsın didi, hārūn aytdı saña anuñçün hāmān dir ki
 05 beni fir'avn münzilesine qodı, pes fazīlün öñine biñ altun
 06 qodu ve bu benüm anam mihrinden ḥelāldür dedi. fazīl aytdı ben saña
 07 direm ki her neñ var ise el çeküp şahabelerine vir. sen baña virürsın

¹⁴⁶ “Yoksa kötülükleri ileyip duranlar,kendilerini, inanıp iyi amel işleyenler gibi mi yapacağımızı sandılar? ...”, Casiye, 21.

- 08 diyüp alıkdı hārundan ırāa oturdu, hārun urup
09 ara ıkdı, ömer bin abdü'l-aziz muammed bin ka b ırtabiye aytdı
10 baa adlu vafin beyān eyle. muammed aytdı her kimesne ki
müselmānlardan
11 ola küçük olursa anu atası ol, ve her kimesne ki
12 senden ulu ola anu oqlı ol, ve her kimesne ki saa
13 berāber ola anu arındaı ol, ve her kimesnenü uubetini
14 günāhına göre eyle. ve zinhār bir tāziyāne -i ımıla urmayasın
15 ki ol demde yirü amu olur. ve ebü ullābe ömer bin abdü'l-azizü
16 yanına vardı ömer aytdı baa naıat ıl, ebü ullābe aytdı,
17 devr-i ādemden bu güne gelince hiç alife almamıdur meger sen alasın
18 aytdı naıati ziyāde ıl, ebü ullābe aytdı evvel olan
19 alife sen olasu gerekdür, eger allāh ta senüile olurısa
20 neden orarsın. ve eger senüile olmaz ise kime ıgınsın.
21 ömer bin abdü'l-aziz aytdı, üb sözdür bu ki söyledün süleymān

058b

- 01 süleymān bin abdü'l-azizü'l-melik ki alife idi. bir gün aırına
02 bu geldiki dünyāda bu delü tena um eyledüm ıyāmetde alim nice olsa
03 gerek. pes ebü āzime ki ol zamānu ālimi vü zāhidi idi
04 bir kimesne gönderüp aytdı, ol nesne ki anula orücu açarsın
05 andan bize gönder, ebü āzim daı bir midār avrulmuş kepek
06 gönderüp aytdı, gice bundan yirüm süleymān anı görüp aqladı
07 ve gönlinde bu uu gāyet te ir ıldı. üç gün orüç

08 tutdı hiç nesne yimedi. üç günden soñra orücın açdı
 09 dirler ki ol gice ehli ile cem‘ oldı anuñ oğlı ‘abdü’l-‘aziz
 10 ana rahmine düşdi ki zamānenüñ yegānesi idi, ve ‘adlda
 11 ‘ömer bin el-ḥaṭṭābuñ raḍyallāhu ‘anh mişali idi, ve dimişlerdür ki,
 12 ‘abdü’l-‘azizüñ ḥāşıl olması ebū ḥāzımüñ gönderdügi ta‘āmdan
 13 ḥaliş niyetile yidügi için idi. ve ‘ömer bin ‘abdü’l-‘azize
 14 aytdılar yā ‘ömer senüñ tevbe kılmaya sebep ne olmışdur, ‘ömer aytdı
 15 bir gün bir kulumı urdum baña aytdı ol gice bî fikr eyle ki anuñ
 16 şabāhı kıyāmet olsa gerekdür, ol oğlanuñ sözi benüm
 17 göñlüme ziyāde eşer kıldı tevbeme sebep ol olmışdur didi,
 18 hārune’r-reşidi ululardan bir kimesne gördi ki ‘arafatda
 19 ayağı ve başı yalın üssi çağıl üzere tırup elin du‘āya
 20 kıldurmuş aydurdı ki iy bār-ı ḥudā ya sen sensin ve ben benüm. işüm
 21 oldur ki her zamān günāh üzerine olam, ve senüñ işüñ oldur ki

059a

01 mağfıret üzerine olasın baña rahmet kıldı, ol arada
 02 olan ‘abdü’l-‘aziz ebū ḥāzime aytdı, baña naşihat kıldı ebū ḥāzım
 03 aytdı, yir üzerinde yatup uluma baş kı, ve her ḥāl ki ölüm seni
 04 ol ḥāl üzere bulmasın revā görürsin, ol ḥālî özüñde
 05 şakla ki ölüm yakındur, pes gerkdür ki vilāyet şāhibi
 06 olan bu hikāye’yi önünde ḥāzır tuta ve bu naşihatleri ki ğayrılara
 07 virmişlerdür, özi kıbul eyleye, ve her ‘ālimi ki göre andan

08 naşihat ala ve her ‘ālim ki anları göre. naşihati bu cins nesne
 09 lerden kıla. ve haq kelime’yi şaklamayup söyleye. ve anlara gurur virmeye
 10 ki ol mazlumede anlara şerik olmuş olur, ve bir dağı
 11 budur ki, yalnız özi zulmden el çekmegile kanā‘ at eylemeye. ki
 12 hizmetkârlarını ve nâ’iblerini ve ‘ālimlerini dağı zulmden pāk tuta
 13 zīrā ki anlarıñ zulminden öz ne su’āl olunur, ve emīrū’l-mū’minīn
 14 ‘ōmer bin el-ḥaṭṭāb radyallāhu ‘anh. mūsā-yı eş‘arīye ki ‘ōmer bin
 15 el-ḥaṭṭābuñ ‘āmili idi böyle nāme yazdı ki. ra‘iyyetlere hükm idenlere
 16 muḥabbetlü ol kimesnedür ki ra‘iyyet anuñla bahtlı olalar. ve zinhār
 17 gāfil gezmeyüp ‘āmillerüñi zulm itmege kıomayasın, eger ‘ālimlerüñ
 18 zulm eylerise senüñ mişlüñ şol tavar gibi olur ki sebzeyi
 19 görüp vāfir yiyüp etlene ve etlenmesi anuñ helākına sebebdür,
 20 zīrā boğazlarlar, ve tevirde gelmişdür ki, her zulm ki şulṭānuñ
 21 ‘āliminden şādır ola, ve sulṭān anı bilüp tanımaya. sulṭāna

059b

01 andan su’āl olunur ki, ve gerekdür ki ḥākim olan kimesne bile ki
 02 ol kimseden mağbūn ve bī ‘akl kimse yoqdur ki kendü dīnini
 03 ve āḫiretini ğayrılarıñ dünyāsına şata, ve dükeli ‘āmiller ve hizmetkârlar
 04 ḫidmeti dünyādan naşīb almağičün eylerler, ve zulmı ehl-i hükmüñ gözine
 05 gökçek şüretde gösterüp anı tamuya şalalar. ve özleri
 06 murādlarına irişür bundan büyük nice düşmen ola ki senüñ helākuña
 07 sa‘y eyleye. bir kaç akça ele getürmekden ötüri. ve’l-ḥāşıl ra‘iyyete

08 ‘adl eylemez ol kimesne ki ‘āmillerinüñ ve hizmetkârlarınüñ hâline nazâr
09 itmeye, ve ehl-i beytini ve kullarını ‘adl üzere tutmaya, ve bu zıkr olınanı
10 ol kimesne kıılır ki kendü nefsinde ‘adâlet şaklaya. ve kendü nefsinde
11 ‘adâlet budur ki zulmı ve şehveti öz ‘aqlından bertaraf kııla,
12 tâ ki bunları ‘aql u dînine esîr eyleye, ve bunları anlara esîr
13 kıılmaya. ve ekşer halk anlardur ki ‘aqluñ beline hîdmet kemerin bağlamışlardur
14 şehvete ve gâzaba kıulluğ itmekiçün tâ bir hîle peydâ eyleyüp şehvet
15 ve gâzabı öz murâdına yetürelere, ve ‘aql hîd ferîştehler cevherindendür
16 ve haqq ta‘ nuñ leşkerindedür, ve şehvet ve gâzab iblis leşkerindedür
17 bir kimesneki allâh ta‘ nuñ leşkerini iblîs leşkerinüñ elinde esîr eyleye
18 gâyrılara nev cehle ‘adl eyleye, pes ‘adıl güneşi ol sînede
19 toğar andan şöñra anuñ şu‘ ā nûrı ehl-i beytine ve hevâşına sirâyet
20 eyler. andan şöñra anuñ şu‘ ā nûrı ehl-i beytine ve ra‘ iyyetine irişür,
21 her kimesne ki güneşsiz şu‘ ā isteye muhâl taleb eylemiş olur,

060a

01 ve bilgil ki ‘adıl ‘aqluñ kemâlınden peydâ olur ve kemâl-i ‘aql oldur ki
02 vâkı‘ olan işleri gereği gibi bile ve anlaruñ haqqîkâtime vâkıf ola
03 ve zâhirlerine mağrûr olmaya meşelâ ‘adla el urduğda dünyâ için el
04 urmaya ve nazâr eyleye ki dünyâda maqşûdı nedür eger gökçek ta‘ ām
05 yimekise şöyle bile ki özi bir hayvândur ki âdem şüretindedür zîrâ ki
06 ta‘ āmı hırşıla yemek hayvanlaruñ ‘âdetidür ve eger maqşûdı harîr kaftân
07 giymek ise bir ‘avratdur ki er şüretindedür zîrâ ki bezenmek ‘avratları

08 işidür ve eger düşmenlerinden intikām almak olurısa bir kelbdür ki
 09 adam şüretindedür zīrā hısm eylemek ve intikām almak yırtıcılarıñ
 10 ‘ādetidür ve eger maqşūdı halk kendüye hıdmet eylemek olurısa
 11 bir cāhildür ki ‘ālim şüretindedür zīrā ki eger ‘aqlı olsa bilür
 12 di ki kendüye hıdmet iden kimesneler dükeli kendü qarınlarına ve ferclerine
 13 ve şehvetlerine hıdmet eylerler ve kendüden şehvet için duzaq
 14 kurmuşlardur ve ol ma‘şıyyet ki iderler haqıqatde kendü kendülerine
 15 iderler ve bu sözüñ delili budur ki eger vilāyeti ğayrı kimesneye virmişler
 16 dür diyü mesāvī işitseler dükelisi a‘ rāz idüp ğayrılara hıdmet
 17 eylemege başlarlar ve her ne yirden ki aqça hāşıl olmasın gümān itseler saçudı
 18 ve hıdmeti ol yire iderler pes haqıqatde ol hıdmet eylemek degildür
 19 bil ki masharalığa alup gülmekdür ve ‘āqıl oldur ki dükeli işlerüñ
 20 haqıqatine nazār eyleye şüretine nazār eylemeye ve bu işlerüñ haqıqatı bulardur
 ki
 21 zıkr olındı her kimesne ki bunları bilmese ‘āqıl degildür ve anuñ yiri

060b

01 tamudur şehvete ve lezzete meşğul olmağı üzerine ‘ādet idinmege gökçek
 02 ta‘āmlar yiyüp gökçek libāslar giymekile bil ki gerekdür ki dükeli nesneler de
 03 kanā‘at eyleye zīrā ki kanā‘atsiz ‘adālet mümkin olmaz ve dağı ehl-i
 04 ‘irfān dünyāyı şol hangi halvaya beñzetmişlerdür ol helvāyı bişüren
 05 aña zehr katmış ola ve dünyāyı sevenlerüñ hāli ol helvānuñ zāhirine
 06 ve çāşnisine bakup içindeki bilmeyüp yiyen kişilere beñzetmişlerdür
 07 ve dünyā perhiz eyleyenler ol helvānuñ içinde zehr var idüğini bilür ğāfillerdür

- 08 bāy ve cigān ol ḥelvānuñ ḥālını bilmeyen ḥarīşler bilenlere siz daḥı gelüp
 09 yiyüñüz diyü ikrām eyleseler anlar yiseler ol ḥelvāyı şevķıla yiyüp zehri
 10 varduğı bilmeyenler her ne ķadar zehri vardur yimegüz diyü men‘ eyleseler
 kemālıle
 11 ḥırşlarından ol bilüp men‘ eyleyenlere gülüşüp bunlar divānelerdür ancaķ
 12 şunuñ gibi lezīz ü nefis ta‘ āmdan bizi men‘ eylerler ādemī olan böyle lezzetlü
 13 ḥelvādan yemez mi diyü kemāl-i ḥırşlarından söz eslemeyüp қаşıyı қаşıyı
 14 dirler bir zamāndan şoñra mi‘ delerinden zehr cüş eyleyüp tamām lüḥum
 15 u a‘ şāb u şoḥum u gıḫāmlarına sirāyet eyleyüp feryād u zāriye başlarlar
 16 ve fā’ide şoñ pişmānlık fā’ide eylemeyüp cümle helāk olurlar kezālık
 17 dünyāyla mūnis olup daḥı anuñ sevgüsüyle alūde olanlar daḥı ḥın-i mevtde
 18 her ne ķadar nā’im olup zārī vü feryād u enīn eylerise fā’idesi olmayup
 19 ḥasret ü nedāmet ile cān teslim eyleyüp aḫiretde envā‘-ı ‘ azāb ve aşnāf-ı
 20 ‘ aķāba mübtelā olalar fe-ammā ol perhīz eyleyenler ğam u ğaza helākligiden
 berī vü ḫalāş
 21 olmaķlarıyla ğayet ile ferh ve mesrūr-ı şāh olalar selīme’-i aḫmer aytdı bir vaķt

061a

- 01 bir vaķt hārune’r-reşīdūñ üzerine girüp қаşrlarına
 02 baķup bu beyti eyledüm | *أما بيوتك في الدنيا فواسعة طيت*
 03 ¹⁴⁷ *قبرك بعد الموت متسع* ya‘ nī evlerüñ dünyāda ğiñişdür nolaydı
 04 қаbrüñ daḥı öldükden şoñra ğiñüş olaydı çün hārun

¹⁴⁷ Amma dünyada evlerin geniştir. Keşke kabrin (de) ölümden sonra genişleyici olsa.

- 05 e'r-reşid bu sözi işitdi yā salḥa baña naşihat eyle kim ol
 06 nuşḥuñ muhtaşar u müfid ola ben aytdum yā emirü'l-müminin eger sen
 07 bir ğāyet uzun uzak ucı ve bucağı görünmez şusuz
 08 ve ıssı şahrāda olayduñ dağı şusuzluk saña ğālib olup
 09 şusuzlıktan helāke qarib olsañ ol ḥāletde bir içim şuyı
 10 niceye alayduñ hārun aytdı pādşahlığımuñ nişfina alurdum
 11 yine ben aytdum yā emirü'l-müminin ol şuyı içdükden soñra bir vaqtdan
 12 işiyecegüñ gelse ammā sidügüñ yolu tutulup işemege kadir ola
 13 masañ ol ḥāletde helāka qarib olsañ ḥalāş olmasıyiçün
 14 ne vireydüñ hārun aytdı sultānığımuñ nişfi aḥirimi
 15 vir gerek ben aytdum allāh te'ālā la' net eylesün şol
 16 nesneye kim bahāsı bir içim su ile bir kerre tebevül itmege
 17 ola çün hārune'r-reşid bu sözi işitdi
 18 şol kadar ağladı ki vaşfi qābil olmaya

19 اللهم احفظنا من البول ونغسله

20 و اجعلنا من التبيين والظن

21 آمين يا رب العالمين¹⁴⁸

061b

01 في بيان سلوك الوزراء واصحاب العلم والنواب

¹⁴⁸ Allāhım!Bizi idrar ve büyük ğaitadan muhafaza et. Bizi tevbe edenlerden ve temizlenicilerden kıl. Amin. Ey alemlerin rabbi.

02 قال الله تبارك وتعالى واجعل لي وزيراً من اهلي هرون

03 اخي اشد به از ربي¹⁴⁹ وقال النبي عليه السلام اذا اراد

04 الله بملك خيراً يجعله وزيراً صالحاً فان نسي ذكره وان ذكر

05 اعانة¹⁵⁰. bilgil ki vezîrlik saltanat işidür, ve hem memleketüñ rükn-i

06 a' zmidür. ve pādşāha vezîr-i şālih şāhib-i re`y-i müşfik-kāfi

07 ' ālim ' āmil gerek. pes muṭlāk pādşāhlık ḥaqq te' ālinüñdür ki

08 hiç vezîre ve müşîre muhtâc degildür. zîrâ ki anuñ şebîhi

09 mişli ve nazîri yoqdur bâki qalanı eger enbiyâdur ' aleyhimü's-selâm

10 ḥazret-i ' izzetden vezîr dilediler ki¹⁵¹ واجعل لي وزيراً ya' nî baña

11 bir vezîr kerâmet kıl ki benüm arqam anuñıla qavî ola, ve ḥ'āce

12 ' aleyhi's-selâm buyurur ki وزيران في السماء ووزيران في الارض

13 واما وزيران في السماء فميكائيل وميكائيل واما وزيران

14 في الارض فابوبكر وعمر¹⁵² çün memleketde vezîr-i kâmil-i muḥterem ḥâkim

15 olmaya memleketüñ zeyni ve şafâsı olmaz, pādşāhlığıñ mişâli

16 bir çadır mişâli gibidür, ve anuñ diregi şāhib-i re`ydür, ve ṭanābları

¹⁴⁹ “Ve bana kendi ehlimden bir yardımcı ver. Kardeşim Harun’u onunla sırtımı kuvvetlendir.”, Taha, 29, 30, 31.

¹⁵⁰ Nebi (as) buyurdu ki; “Allâh bir melikin hayrını murat ettiği zaman onun için salih bir vezir kılar. Eğer unutursa ona hatırlatır. Eğer hatırlarsa ona yardım eder.”

¹⁵¹ “Bana vezir kıl...”, Taha, 29.

¹⁵² Benim için gökte iki vezir, yerde iki vezir vardır. Gökteki iki vezir Cebrail ve Mikail’dir. Yerdeki iki vezir Ebu Bekir ve Ömer’dir.

17 beglerdür, ba' zısı ulu ve ba' zısı kiçi, nitekim tanāblaruñ ba' zısı ulu

062a

01 ve ba' zısı kiçi, ve қalan kişiler ol ırağ tanāblardur ki ҳaymenüñ

02 çevresinde ҳalka olmuş ola. ve nā'ibler ve 'āmiller ve қalan aştāb

03 ol ҳaymeüñ tanābları gibidür ki serҳaddinde ola, ve ҳaқıқatde

04 ol ҳaymenüñ mıhları pādşāhuñ 'adlıdur kim ҳayme anuñla қāimdür

05 eger çı begler ve vezirler ve leşker bisyār ola, ammā 'adlsız salтанat

06 қuvvet tutmaya, nitekim ҳaymenüñ diregi tanāblar ile tamām olur velikin

07 mıhsız қarār tutmaz. mādāmki bir tarafda bir mıh eksik ola

08 anuñ noқsānı ҳaymede tāmır olur. h'āce 'aleyhi's-selām bundan

09 ötüri buyurdı ki ¹⁵³

10 ve çün vezir salтанat ҳaymesinüñ diregi meşābesindedür. pes nedeñlü

11 yücerek ve 'ālirek ola memleket dağı ziynetlü ve heybetlü olur.

12 velikin vezir gerek kim direkleyin dört haşleti kendüye yār eyleye.

13 biri toғruluk ve ve biri yücelik. ve biri şābit қademlik.

14 ve biri taҳammül idüp yük götürmek. nitekim bu nesneler direkte

15 vardur anda dağı olmaқ gerek. imdi vezirüñ dağı

16 üç hāli vardur evvel hāli haққıla kendü arasındadır,

17 ikinci hāli pādşāhıla kendü arasındadır. üçünci hāli

18 kendüyle ra' iyyet ve leşker arasındadır. bu üç hālüñ

19 her birisinde gerek kim ol dört haşleti saқlaya ve anuñla 'amel ide

¹⁵³ Melik küfürle beraber kalıcıdır. Fakat zulümle beraber kalıcı değildir.

20 her bir hāle münāsib ma' nā eyle[ye], meşelā evvelki hāl ki haqqıla kendü
21 arasındadır toğruluk etmektür. bu ma' nāya haqq buyruğında

062b

01 müstaķim. Nitekim buyurur. ¹⁵⁴ **فاستقم كما امرت راست** ol nitekim saña

02 buyurmışlardır, ya' nī şerī' atda ve tarīkatda rast ola ki

03 şırāt-ı müstaķim oldur niteki buyurur, **وان مذا صراطى مستقيماً**

04 ¹⁵⁵ **فاتبعوه**. ve her işde ki ola dāim şırāt-ı haqq tarafını ri' āyet

05 eyleye. ve andan ihtirāz ide ki şüretde halka toğru ola

06 ve haqq ta' tarafını mühmel qoya ki dükeli egriliğün başı budur

07 velikin haqqıla işi rast olsa ve halk tarafında egriliği

08 olsa hiç andan ğam yimeye ki ¹⁵⁶ **من كان لله كان الله له**

09 ve ammā yücelik haşleti himmetinde ola. ya' nī himmeti yüce ola ki

10 dünyānuñ bezeklerine ve cāh u māl u manşıbına aldanmaya. ve başın

11 bu dünyā cīfesine indirmeye. kenc var diyü renc yimeye ve bir haşlet

12 dağı taħammüldür. ol bu ma' nāyadır ki şerī' at teklifātunuñ

13 emāneti yükin götürmekde taħammül ide. zīrā ki yir ü gök ehli

14 anı götürmekde ' ācizdür. nitekim haqq ta' buyurur. **اتوا عرضة الله**

¹⁵⁴ “Emrolunduğun gibi dosdoğru (ol)...”, Hud, 112.

¹⁵⁵ “Ve işte bu benim dosdoğru yolumdur. Hep onu takip edin...”, Enam, 153.

¹⁵⁶ Kim Allāh için olursa, Allāh (da) onun için olur.

15 ¹⁵⁷ على السموات والارض والجبال فابين ان يحملنا pes şabr

16 idüp bahādurlıķ göstere ve emānetde hıyānet itmeye. tā ki

17 anuñ ķademi haķķ yolına sülük itmekde muħkem ola aña degin kim

18 hıṭāb iriše kim ان الله يأمرکم ان تؤدوا الامانات الی

19 ¹⁵⁸ الها pes ol emāneti red itmek bahānesiyile yüzi aķ

20 haķķ ta‘ ḥazretine yol bulup iĉerü gire. ve her aḥvāldede

21 gerek kim dünyāya ve mülke ve ra‘ iyyete yarar nesneleri öñinde ķoya

063a

01 ve müdāhane kılmaya ve ḥayrāta delālet ve i‘ ānet kıla, tā bu ḥadīs-i

02 ان منى ذكره وان ذكره ¹⁵⁹ i‘ ānedür aña meded eyleye

03 ve ĉün vezir bu ādāb ve bu aḥlāķıla bezenmiş ola pādşāhuñ

04 arķası anuñıla ķuvvet ṭuta, ve anlardan olur ki haķķ ta‘ minnet

05 kıldı mūsā peygāmbere ‘aleyhi’s-selām nitekim buyurdu قال تشد

06 ¹⁶⁰ عصداك يا خيك و نجعل لك سلطانا ammā üçüncü ḥālet ki,

07 vezir ile ra‘ iyyet ve ḥışm arasındadır. gerek kim hemān girü

08 ol dört ḥaşleti şaķlaya ve ri‘ āyet kıla. evvel ṭoĝrulıķdur

¹⁵⁷ “ Biz emaneti göklere,yere ve daĝlara arz ettik, onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar...”, Ahzab, 72.

¹⁵⁸ “Allāh, size mutlak olarak şunları emrediyor: emanetleri ehline vermenizi...”, Nisa, 58.

¹⁵⁹ Eĝer unutursa ona hatırlatır, eĝer hatırlarsa ona yardım eder.

¹⁶⁰ “Cenab-ı Hak şöyle buyurdu : kardeşinle pazına kuvvet vereceĝiz ve sizin için saltanat kuracaĝız ...”, Kasas, 35.

09 ra' iyyet ü hışm birle, ol ma' nāya ki anlaruñ aḥvāline müşfik ola,
 10 ve dāim anlaruñ ğamın yimege meşğül ola. şöyleki anlar dā'im raḥat
 11 olalar, ve anlaruñ üzerine ağır yük urmaya, ve bu ma' nā ol
 12 vaḫt el virür kim vezir vilāyetüñ ' imāretine dürüşe ve pādřāha
 13 māl cem' itmek ğuşşasında olmaya. eger pādřāhuñ nihādında
 14 māl cem' itmek hırřı zāhir olurısa żarūrī zulm u bid' at
 15 şomağa başlar, ve leřkerüñ tonlığı azalmağa başlar, lā cerem leşker
 16 bī berk olur ve hem ra' iyyet ḥarāb olur, çünki ra' iyyet
 17 ḥarāb ola vilāyet dağı ḥarāb olur. çün leşker bī berk ola
 18 ıklīm dā'im zelzele içinde olur. ve āfetler ve fitneler ve ' azīm ḥāller
 19 zāhir olur ki hergiz andan řoñra yir yüzindeki ḥazīnelerile
 20 anı def' itmek mümkün olmaz. pes vilāyetüñ ve ra' iyyetüñ ābādānlığı
 21 şayğusunda olmağ gerek ki leşkere meded ola. vakti ki leřkerüñ berki

063b

01 tamām ola. ve ğöñli ḥōř ola pādřāhlığ ve memleket ziyāde
 02 olmağa başlar ve dükeli cihān ḥazīne olur, pādřāha ve vezire eyle
 03 gerek kim milk içinde bedi' atler şomaya ki ol dostlığ deñlidür,
 04 bil ki pādřāha düşmenlikdür ki dünyāda ve āḥiretde bed nām olur.
 05 bil ki güci yetdikce dürüşe ki idrārlar ve şadaşalar arta
 06 ve keremi elbette zühhād ve ' ibāda ve dīn ehline irişe kim bu nesnelər
 07 salṫanatı dā'im tutar, ve āḥiretde şurbet ü derecāt vācib kılar,
 08 vezir kendü ḥařřasından böyle gerek kim ḥayr ide dürüşe

09 ve dergāhını hācet ehline dā'im açık tuta ve dar fikirlü ve dar
 10 gönüllü olmaya, ve halk ile tekebbür itmeye, bil ki halka ve hoş
 11 kerem ile mürüvvet ile halkıla zindegāni kıla. ammā ikinci haşlet
 12 yücelikdür. gerek kim ra' iyyet ü hışm birle himmetin yüce tutup
 13 zindegāni kıla şöyle ki hidmet ve rüşvet tama'ın anlardan itmeye (gerekdür
 kim)¹⁶¹
 14 ve muttaşıl keremin ve mürüvvetin anlara irişdüre. üçüncü haşlet
 15 şebātdur. gerek kim hışm u ra' iyyet birle şābit kadem ola, sözine
 16 tura, vaqtā ki bir begi terbiyet itse ya bir 'āmili bir iş üzerine
 17 naşb itse. ya bir manşıbı bir kişiye tevfiż itse, anı tağyır
 18 ü tebdil itmeye. ve şāhib-i 'arz kişilerün sözini diñlemeye

19 tanıksuz nitekim haqq ta' buyurur. *يا ايها الذين آمنوا ان جادكم*

20 *فاسق ببني ثببتوا ان تصبوا قوما بجهار فصبوا على اعلى فاعلموا*

21 ¹⁶² *ناديبين* ve çünkü bir kişinin hayınlığı şābit olsa elbette ānda hiç

064a

01 müdāra vü kāhillık itmeye. ve aña cezā itmekte ihmāl itmeye. ve dā'im göze
 02 de ki kimse'yi rüşvet ü hidmet sebebiyle yoldan men' itmeyeler ki
 03 anlar haqqı örtücilerdür. ve dāhı vezire vācibdür ki çün
 04 bir kişi'yi bir şugula ya bir 'amele ya bir manşıba naşb itmek istese

¹⁶¹ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

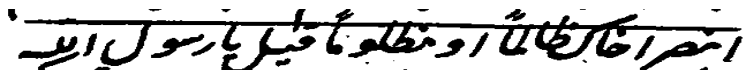

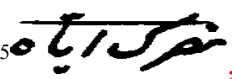
¹⁶² “Ey imān edenler ! Bir fasık size bir haber getirirse onu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir kavme sataşsınız da yaptığımıza pişman olursunuz.”, Hucurat, 6.

05 ihtiyāt ide. ve anuñ istiḥkākına göre iş buyura ki
06 dīn ü dünyā manşıblarınuñ cemīc inde ḥalel ve nokşān bu cihetden
07 ḥāşıl olur. ki işleri ve manşıbları müsteḥaklarına virmeyeler
08 bil ki bir kişilere vireler ki anlara rüşvet ü ḥidmet birle
09 dergāha bir mürebbī elikdürmişlerdür ki anlaruñ ehliyyetine ve istiḥkākına
10 hiç nazār itmezler, ve anlaruñ ki istiḥkākı (ve ehliyeti)¹⁶³ var
11 idi himmetleri yüceliginden ve dīn gayretinden her begüñ
12 dergāhına varup ṭavāf itmediler, ve her ehl ve nā ehl
13 ḥidmet itmediler, lā cerem ḥakḳ müsteḥakḳına irişmedi vebāli
14 ve mazlemesi pādşāhuñ ve vezīrūñ üzerine oldı.
15 pes pādşāhlara vācib oldur ki her işin ehlini
16 ṭaleb kılalar. ve anuñ istiḥkākına göre iş buyuralar
17 tā ki dīn manşıbları ehliyyetsiz kişiler eline düşmeye. vezīrlerūñ
18 ve ḥacılaruñ ve nā'iblerūñ her ne ki taḳşīiri vāḳıc ola anı
19 teftiş idüp şora, ve ehl-i fakrı ve diyānet ehlini
20 ṭaleb kıla, ve fakır kimseleri bucaklarda zāyiç kılmaya. ki
21 fāsīd ṭamaç lar ile işleri ve manşıbları nā ehillere buyurmayalar,

064b

01 ammā dördinci ḥaşlet taḥammüldür. gerek vezīr şol ḥayme diregi gibi ola ki
02 cemīc ḥaymenüñ yükini ol çeker, pes ol daḫı raç iyyetüñ ve leşkerüñ
03 ve milletüñ yükini şefḳati ve himmeti arḳasında çeküp götüre

¹⁶³ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

- 04 ve rahmet nazarıyla ra' iyyete nazar ide, ve eger anlardan anuñ hakkında
- 05 nice hurdevāt vücūda gelse, derhāl 'afv şıfatın piş tuta
- 06 ve hilm ü taħammül göstere, meger ol nesnedeki milke ziyānı vü taħammüli
olmaya,
- 07 pes anuñ tedāriki ve cezāsı vācibdür. ve hem gerek ki tabi' iyyetinde
- 08 melālet birle yol virmeye ki anuñ sebebiyle bir vechsiz iş
- 09 kıla ki dost ve düşman anuñ aħvālını görüp ve gözedüp
- 10 şoralar şoñra şerm-sār kılurlar. her hālel ki ba' z dінде
- 11 ve ba' zı dünyāvidür vākı' olmazdan öñdin anuñ tedārikine
- 12 meşğül ola ki vākı' olıcağ anuñ tedārikini düşvār bile,
- 13 ve her işde niyyetini haqq rızāsıyıcün ve hażrete yakīn olmağıcün ¹⁶⁴(hāliş kıla
bu deñli pādşāhuñ ve ra' iyyetüñ hidmetini)
- 14 işlemeye ki, tā bir rahatlık benden bir mü'mine yitişe diyü i' tiķād
- 15 eyleye, yā hud bir zālimi zulminden men' ideyin ve anuñıla haqqā
- 16 taħarrüb kesb ideyin diyü kıla. nitekim h'āce 'aleyhi's-selām
- 17 buyurur ki
- 18
- 19 ¹⁶⁵ , pes her sa' y ve taħammül ve şabr ve toğruluk ve şebāt
- 20 ve emr ve nehy ve 'adil ve hidmet ve tevāzu' ve renc ve meşakķat

¹⁶⁴ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

¹⁶⁵ Zalim veya mazlum olan kardeşine yardım et. Denildi ki “Ya rasulallāh mazlum olduğu halde ona yardım ederim. Zalim olduğu halde nasıl yardım ederim?” Rasulullāh “Onu (yaptığı) zulümden men' et bu senin ona yardımındır.” buyurdu.

21 ve daħl ve ħurūc ve dimek ve işitmek dost ile ve düşmen ile

065a

01 ve ħāş u ‘āmıla ki bunların her biri işlemiş ola ħaĸĸ ta‘

02 ħāzretinde her biri bir ħurbeti ve bir dereceti ve bir rif‘ati vācib

03 kıılır, ol şart ile ki hevāya mütāba‘at itmekden ħāliş

04 ola. kibrden maħfūz ola tā ki ħaĸĸ ta‘ ħāzretinde maĸbūl

05 ola ki ¹⁶⁶ *ان الله لا يقبل الا الطيب* buncılayın kıılan

06 nā‘ibler ve ‘āmiller. ve ĸalem ehli daħı her birisi kaçan kendü işlerini

07 diyānet ü emānet ile yirine getürseler, ve ħaĸĸ ta‘ tarafın ri‘āyet

08 itseler ve ra‘ıyyeti raħat kılsalar. her biri bir ħurbet ve bir rif‘at

09 olur ħāzretde. imdi vezīre ve bu cemā‘ate eyle gerek kim o rādī

10 ve o ĸātī ola, giceler tırmaĸ gibi, ve zıkre meşĸūl olmaĸ gibi

11 aħşāmda ve ‘işāda ve ‘aşrdā tā anlardan olalar ki ħaĸĸ te‘āla

12 anları medh ider ki *يدعون ربهم بالغزوة والعشي يذكرون*

13 ¹⁶⁷ *وجه* ve eger gündüzün tamāmını lā ilāhe illallāh zıkrine meşĸūl

14 olı bilürse gelmekde ve gitmekde ve tırmaĸda ve oturmaĸda

15 tamām devletlüler şıfatında ola ve anlardan ola ki

16 ħaĸĸ ta‘ buyurur *الذين يذكرون*

¹⁶⁶ Allāh ancak güzeli kabul eder.

¹⁶⁷ “... Rabblarının cemalini (rızasını) isteyerek sabah akşam ona dua ederler...”, Enam, 52.

17 اَللّٰهُ قِيَامًا وَفِعْوَدًا

18 168 وَجَلِي حُبُّوْجِهْم

19 اِهْدِ اللّٰهُ تَعَالٰى

20 169 وَحَلِّ

21 170 نَم

065b

01 171 فِي بَيَانِ سُلُوْكَ الْعُلَمَاءِ الْمَفْتِيِيْنَ وَالْمَذْكُوْرِيْنَ وَالْقِضَاءِ . ya' nī

02 dördüncü fasıl ' ulemānuñ daḥı vā' izlerüñ daḥı kâdılarıñ sülükın

03 172 ~~قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى اَوْ تَوَالِ الْعُلَمَاءِ~~ 173 وَتَحَاكُ حَلِّشَا beyān ider

04 174 ~~قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى اَوْ تَوَالِ الْعُلَمَاءِ~~ ve ~~اَتَمَّا نَحْشِي اللّٰهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءِ~~

05 175 ~~عَلِمَا اَمْتِيْ كَا نَبِيَّاءِ بِنِيْ اِسْرَائِيْلَ~~ , 'azizmin bilgil ki ' ilm ḥaḥḥ ta'

06 ḥazretine yaḥın olmaḥlıḡuñ ulu vesilesidür, ve şerif âletidür

¹⁶⁸ “Onlar ki ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allāh’ı zikr ederler...”, Al-i İmran, 191.

¹⁶⁹ Bir olan Allāh’a hamd olsun.

¹⁷⁰ Bitti (fasıl için).

¹⁷¹ Fetva veren âlimlerin müzekkirînin ve kadıların izlemesi gereken yol) hakkındadır.

¹⁷² Allāhü teala buyurdu “...Kendilerine ilim, dereceler, verildi.”, Mücadele, 11.

¹⁷³ Şanı yüce olan (Allāh) buyurdu ki

¹⁷⁴ “... Allāh’ın kulları içinde ancak alimler hakkıyla Allāh’tan korkar ...”, Fatur, 28.

¹⁷⁵ Ümmetimin alimleri Beni İsrailin nebileri gibidir.

07 ve hesm-i ḥaḳḳ şıfatıdır ve ‘ilm vāsıtası birle derecāt-ı ‘āliye yitdiler ki

08 ¹⁷⁶ **وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ** velikin ol şartıla ki ‘ilmile ḥavf

09 ve ḥaşyet yār ola mücerred ‘ilm olmaya, zīrā ki ‘ilmlerüñ başı ḥaḳḳ te‘āladan

10 ḳorḳmaḳdur. ve ḥaḳḳ ta‘ ol kişiye ‘ālim dir ki adan ḥavf u ḥaşyet

11 ola nitekim ḥaḳḳ ta‘ buyurur ¹⁷⁷ **إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ** ve her bār ki

12 ‘ilm ziyāde ola ḥaşyet ziyāde olur, nitekim ḥ‘āce ‘aleyhi’s-selām

13 buyurur ¹⁷⁸ **إِنَّمَا عَلَيْكُمْ بَالِدَةٌ بِأَنْتُمْ مَخْشَوْنَ** imdi ḥaşyet nişānı oldur ki

14 ol ‘ilmile ‘amel işleye, ve anı āḥiretde derecāta vesīlet ḳıla

15 māl cem‘ itmege ve dūnyā vü cāh u temettu‘āt behīmi kesb itmege vesīle

16 ḳılmaya. her kişi ki ‘ilmiyle ‘amel itmeye ve cāh u māl-ı dūnyāya vesīle ḳıla

066a

01 ol ḥaḳıḳatde cāhildür ‘ālim degildür. ve ḥaḳḳ ta‘ anuñ mişlini ḥāşā

02 eşege temsīl ider nitekim ḥaḳḳ ta‘ buyurur **مَنْ آتَى اللَّهَ بِحَدِيثٍ غَيْرٍ مِمَّا نَزَّلْنَا بِهِ الْكُتُبَ**

03 ¹⁷⁹ **فَرَأَى عِزًّا لَكُمْ يُخَلِّفُ فِيكُمْ سُلَيْمَانَ** enbiyānuñ mirāşıdır

04 nitekim ḥocā ‘aleyhi’s-selām buyurdu ¹⁸⁰ **(وَإِلَّا نَبِيًّا)**

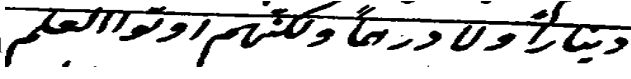

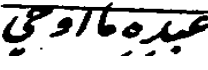
الْعُلَمَاءُ وَرِثَةُ الْأَنْبِيَاءِ كَمْ يُوْرَثُ

¹⁷⁶ “...Kendilerine ilim verilenlere dereceler...”, Mücadele, 11.

¹⁷⁷ “... Allāh’ın kulları içinde ancak alimler hakkıyla Allāh’tan korkar ...”, Fatur, 28.

¹⁷⁸ Allāh (rızası) için en çok amel edeniniz ondan en çok korkanınızdır.

¹⁷⁹ “Kendilerine Tevrat yükletilditen sonra onu taşımayanların durumu ciltlerle kitap yükletildikten sonra onu taşımayan eşeğin durumuna benzer...”, Cuma, 5.

- 05 ¹⁸¹ enbiyā daḥī iki dürlü
- 06 ‘ilm mīraş qodılar. ‘ilm-i zāhir ve ‘ilm-i bāṭın, ‘ilm-i zāhir ol ‘ilmdür ki
- 07 şaḥābe rıdṽānullāh ‘aleyhim ḥācenüñ ‘aleyhi’s-selām qavlınden ve fi‘linden
- 08 almışdur, ve tābi‘in ve selefüñ eimmesi ol ‘ilmi isteyüp bulmuş
- 09 ve oqumışlardur, ve öğrenmişlerdür. ve anuñıla ‘amel itmişlerdür. meşelā
- 10 uş ‘ilm-i kitābullāh. ve ‘ilm-i sünnet, ve ‘ilm-i tefsīr, ve ‘ilm-i fıkıh gibi. daḥī
- 11 neki imānuñ envā‘ındandur bu qamusı ‘ilm-i zāhirdür, ve ‘ilm-i bāṭın
- 12 bu ma‘nānuñ ma‘rifetidür ki cebra’ıl vāsıta olmadın gayb
- 13 u’l-gaybdan o[l] ednā maqāmından li ma‘allāh vaqt-ı ḥāletinde
- 14 ḥācenüñ ‘aleyhi’s-selām cānibinden ahz itdiler ki
- 15 ¹⁸² ve nübüvvet vilāyetinden bir cür‘a’yı ol māl-ā-māl
- 16 qadañlardan
- 17 sünnet-i kirām tarīqince ol ṭaleb ‘āleminde cigeri yanmış cānlaruñ
- 18 üzerine dökdiler ki, ḥāce ‘aleyhi’s-selām faḥr ider ki, ‘ulemā’-yı ümmeti
- 18 benī isrā’ıl. ve peygamberlerüñ mīrās ḥāreleri bunuñ gibi ‘ulemādur ki,
- 19 ḥaḳīqatde ‘ilm-i zāhir ü bāṭın mīrāşını anlar bulmuşlardur ki el ‘ulemā’-yı
- 20 vereşetü’l-enbiyā, ve ‘ilm-i zāhir hem üç ṭā’ifedür. müftiler ve müzekkirler
- 21 ve qaḍılar, ammā müftiler dirāsat u nazār u fetvā ehlidür. ve bunlar daḥī

¹⁸⁰ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

¹⁸¹ Alimler nebilerin varisleridirler. Nebiler dinar ve dirhemi miras olarak bırakmazlar. Ancak onlara (alimlere) ilim verilir.

¹⁸² “Bu surette Allāh, kuluna vahyettiği vahyi verdi.”, Necm, 10.

066b

01 iki tā'ifedür, biri ol kim gönli 'ālim ola ve hem dili 'ālim ola
 02 anlara ḥavf u ḥaşyet olur ki 'ilmeleri ile 'amel iderler. ve fetvâyıla takvâyı
 03 cem' iderler. ve 'ilm taḥsiline ve anı ḥalka yaymağa sa'y iderler necâtdan
 04 u derecâtdan ötüri ve nazarlarını dünyâ malından ve manşıbından

05 kat' iderler. anlar anlardır ki ḥaḫḫ ta' buyurur. *انما يحسن الله من عباده*

06 ¹⁸³ *العلماء* ikinci tā'ife 'ālimlerdür ki dili 'ālim ve gönli cāhil ola,
 07 ve anuñ gönlinde ḥavf u ḥayā olmaya ḥaḫḫdan ve 'ilm öğrenib neşr
 08 itmekile niyyeti āḥiret şevābını ve ḥaḫḫ kurbetini taḥşil itmek olmaya
 09 bil ki ğarażı cāh u māl u ḥalk katında maḫbūl olmaḫ ola. pes
 10 dürlü 'ilmeleri tetebbu' eyleye, lā cerem anuñ üzerine hevā ğālib olup
 11 'ilmi hevāsına tābi' ola, ve her ne işlerise hevâyıla işleye
 12 ve 'ilmiyile 'amel itmeye, ve 'ulemā'-yı müttakī üzerine ḥased ide, ve anlaruñ
 ardına

13 düşüp anlara iftirā eyleye, ve baḫş maḫāmında cedel ide ve incide

14 ve sözi bī tevcih söyleye. ve ḥaḫḫ söze boyun virmeye, dilegi

15 bu ki ḥaḫḫı bāḫıl kıla, ve bāḫılı ḥaḫḫ şüretinde göstere ve kendünüñ

16 fazlın izhār eyleye. bu anlardandır ki ḥ'āce aleyhi's-selām buyurur

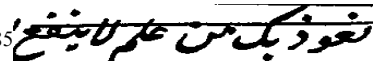
17 *اتقوا كل منافق عالم الانسان جا بل القلب تقول بالعرفون*

18 ¹⁸⁴ *ويجعل ما شكره*, rivāyetde gelür ki buncılayın 'ālim ki anuñ

¹⁸³ "... Allāh'ın kulları içinde ancak alimler hakkıyla Allāh'tan korkar ...", Fatır, 28.

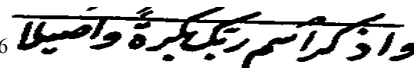
19 ğarażı dūnyā ola. ‘ilminden anuñ naşibi andan artıķ degildir ki
 20 dūnyāda aña cāh u māl hāşıl ola, ve āhıretde cehennem odınuñ evvel
 21 dutduğı ol ola, bunuñ gibi ‘ilmiden ki nāfi‘ olmaya isti‘ āze vācibdür

067a

01 niteki ħ‘āce aleyhi’s-selām buyurur ki ¹⁸⁵ ya‘ nī
 02 saña şıgınurum ol ‘ilmiden ki menfa‘ati ve fā’idesi olmaya, pes
 03 müfti-yi müttakī ve perhizkār gerek ki bu ‘ilmlerüñ envā‘ından ve āfetlerinden
 04 ihtirāz eyleye, ve niyetin ħālīş itmekde dürüşe tā ki fetvā virüp
 05 ve ders idibile ve baĥş eyleyübile, pes niyyeti āhıret şevābı
 06 ola. ve ĥaķķ ĥazretine ķurbet bulmaķ ola. ve ‘ilmi ĥalkā neşr idüp
 07 yaymaķ ola. ve ĥaķķı izhār idüp şer‘i beyān itmek ola,
 08 ve hem dīne taķviyyet idüp ve nefsinı kibrden ve ĥırş u ĥama‘dan
 09 ĥalāş itmek ola ki, ‘ulemānuñ ĥārılıđı ĥırş u ĥama‘dadur ve fetvā
 10 virmekde tamām ihtiyāt eyleye. tā ki nefis meyliyle ve ğaraż birle fetvā
 11 virmeye, ve eger bir vaķf anuñ elinde olsa anda fāsıd taşarruf
 12 itmeye, ve ĥarām māl almaya ki ħün loķma-yı perīşān olsa andan ĥırş
 13 u ĥased ü şehvet ü riya hāşıl olur. andan şoñra cemī‘ ‘ömründe
 14 renc çeküp taĥşil itdüđi nesne hebā’-yı menşūr olur. ve dađı gerek kim
 15 bedi‘atlerden şaķıncı ola. ve sūnnete mütāba‘at tarīķince şabit ķadem

¹⁸⁴ Lisanı alim, kalbi cahil olan her münafıktan sakının. Sizler marufu söylersiniz, onlar münkeratı işlerler.

¹⁸⁵ Menfaat vermeyen ilimden sana sığmırız.

16 ola, ve selef-i şālih siyretiyile ola. ve ʿitikādiyıla gide ve ehl-i
 17 sünnet ve cemāʿat mezhebi üzerine ola, ve kendünüñ evķātını
 18 ve sāʿatlerini muvazzaf eyleye, şöyle ki ömr-i ʿazizinden hiçbir nefes baķāletde
 19 ve hezl ü lağvda şarf itmeye, şabāḥ ki şubḥ namāzından sonra zikre
 20 ve kıraʿata meşgūl ola tā güneş toğınca . ve ikindü namāzından sonra mağribe
 21 degin hem bulara meşgūl ola tā ki, ¹⁸⁶

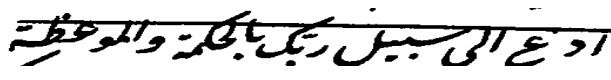
067b

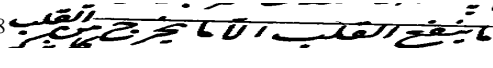
01 işāretiyile ʿamel itmiş ola. ammā müzekkerler ki ehl-i naşihatdür ol daḥı
 02 üç ṭāʾifedür, bir evvelki birinci faşl ki düzilmiş bī maʿnā sözlerdür ki
 03 dīn ʿilminden anda hiç olmaya. ve dillerin aña cārī iderler ol
 04 ğaraż ile ki ḥalk içinde maķbūl olalar, yā ḥud māla ṭamaʿ ideler
 05 ve yüz dürlü şıfat idüp sālūslıķ gösterürler ve biʿl-ʿaceb
 06 işler iderler tā ki dünyāyı nev cehle cemʿ ideler, ve minber üzerinde
 07 medḥile ve meddāḥlıĝıla begleri ve sulṭānları ve vezīleri ve ekābiri
 08 ve aşḥāb-ı menāşıbı ve ḳaḍıları peyĝamber yirinde ögerler bunca yalān
 09 sözler ve bidʿat gelicileri nice revā görürler ki iderler. ve zālimlerden
 10 māl alurlar. ve gāḥ olur ki yoḥsullardan ḥükm ile alurlar. anlaruñ
 11 gönli ḥoş olmadın. ve ekşer olur ki üzerine zekāt vācib iken
 12 ḥalkdan zekāt alurlar. ve ḥarām yirler. ve ḥarām giyerler ve yalān ḥikāyetleri
 13 iftirā iderler. ve mevzūn u maṭʿūn ḥadīşler rivāyet iderler ki

¹⁸⁶ “Ve rabbinin ismini sabah ve akşam an.”, İnsan, 25.

14 hadîs-i şahiḥlerdür diyü, ve ḥalka ḥōş gelicek sözler naḳl iderler, ve ḥalkı
 15 bid' ata bıraḡurlar. ve gāḥ olur ki ta' aṣṣublar iderler, ve fitneler
 16 ḳoparurlar, ve ' avāmı ta' aṣṣub üzerine ḳandırurlar. aytdı bunlar ol
 17 ' ālimlerdür ki dilleri ' ālim ve gönülleri cāhillerdür. ki cehennem odın
 18 bunlar ḳızdururlar. ikinci tā'ife ei 'mme'-i şüleḥādur sözi ḥaḳḳ için
 19 ve āḫiret şevābı için söylerler. ve aḫbārdan ve āsārdan ve sīm-i şüleḥādan
 21 naḳl iderler. sünnet tarīkince ve ḥalkı va' az ile naṣiḫat u kelimet ile

068a

01 ḥaḳḳ ta' ya ve şerī'at yolına ve tevbe ve zühd ü taḳvāya oḳurlar
 02 niteki ḥaḳḳ ta' buyurur

03 ¹⁸⁷ ve ḥalkı ḳorḳutmaḳda ḥaḳḳ ta' nuñ kereminden nevmiz itmezler ki
 04 ol mezmūmdur, ve kendüleri dünyānuñ ḫırş u ṭama' ıyla mülevveş
 05 itmezler güçleri yetdükçe ḥaḳ kelimesini dirler ṭama' sız söz eşer
 06 idici olur. gönüllerde çünki ṭama' ıla ḳarışmış ola söz
 07 daḫı mülevveş olur, ve nefis menşe'inden ḳopar ḥaḳ söz gibi eşer
 08 itmez, eger çi didügi daḫı çıḳsa ammā ḥaḳḳdan gelmez bil ki hevā yüzinden
 09 gelür. ' azizler dimişlerdür ki ¹⁸⁸

10 ol nesne ki gönülde hem gele hem gönülde eşer ide, rivāyetde gelmişdür ki
 11

¹⁸⁷ “İnsanları rabbinin yoluna hikmet ile ve güzel sözlerle davet et.”, Nahl, 125.

¹⁸⁸ Kalbe ancak kalpten çıkan mefaat verir.

12 ¹⁸⁹ *فقد اسكرت تحت الدنيا فاوتيك قطاع الطريق علي عبادي*

13 ya‘nī iy dāvud beni ol ‘ālemden şorma ki dünyā muḥabbeti anı
 14 esritmiş ola. pes anlar ḥarāmīlerdür ḳullaruñ yolın ururlar
 15 meşābīḥde. resūlullāh ‘aleyhi’s-selām ḥazretinden rivāyet ḳılır,
 16 ḳıyāmetde bir kişi ‘yi getüreler cehenneme bırağalar fi’l-ḥāl bir uğurdın
 17 bağırsaḳları ḳarnından taşra dökülüp ayaklarına toluşa, şol
 18 degirmen döndürici ḥumār degirmeni döndürürken nice dönerise
 19 nār-ı cehennem içre şöyle döne, çün cehennem ehli bunuñ böyle
 20 şiddet ‘azābını göreler başına üşüp şoralar ki iy filān
 21 saña noldı ki böyle ‘azāba mübtelā olduñ sen şol kişi degilmiydüñ ki

068b

01 bize emr-i ma‘rūf ve nehy-i münker eyledüñ diyeler. ol kişi ayda kim
 02 eger çı ben size emr-i ma‘rūf eylerdüm ammā size işleñüz dedük mi
 03 ben işlemezdüm, ve seyrini münkerden men‘ eylerdüm ammā kim sizi
 04 men‘ eyledik mi ben işlerdüm bu ‘azāba giriftār oldum diye.
 05 pes ḥikmeti ḥaḳīḳat bilüp ‘ulema’-yı dīn dünyā hırşından ve anı dīniyile
 06 ṭaleb ḳılmaḳdan iḥtirāz ideler ki. bu bābda va‘id çokdur bu miḳdār
 07 zıkr aytduğumuz kifāyet ider, çün tezekkür ve nāşih-i dünyā ṭaleb itmeye
 08 ve ol şartlar ve ol edebler müftīler için şerḥ olmuşdur.
 09 aña iḳdām idüp mülāzemet göstere, anlardan ola ki ḥaḳḳ

¹⁸⁹ Allāhü teala Davud (as)’a vahiy etti ve “Ey Davud! Kendisini dünya sevgisi sarhoş etmiş alimden bana sorma. Onlar kullarımın (yollarını kesen) yol kesicileridir.” buyurdu.

- 10 ta^c buyurmuşdur. **يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ**
- 11 ¹⁹⁰ **درجات** ammā қаđılar dağı üç bölükdür. iki bölügi cehennemdedür.
 12 ve biri cennetdedür. anlar ki cehennemdedür. birisi oldur ki қаzā^c ilmini
 13 bilmez. ve cehālet yüzinden dađı hevā vü nefis şūmundan қаđılık
 14 iderler, lā cerem anlar cehennemdedür ikinci oldur ki қаzā^c ilmin
 15 bilür. ammā^c ilm ile^c amel itmez. bil ki cehl ü hevā iledür. ve halk ıarafınıñ
 16 üzerine terciħ ider ve rüşvet alur. ve kendü ħidmetkārların
 17 halk üzerine müstevlī vü ġālib kıılır, tā ki rüşvetler alur ve ħaqları
 18 bātıł kıılır, ve mīraş malında ve yetim ħaqqında taşarruf-ı fāsıd kıılır,
 19 ve tezvīler düzer. ve bātıł işleri ħaқ sūretinde gösterür,
 20 ve bunuñ gibi taşarrufları evķāfdan nā ħaқ u nā vācib kıılır.
 21 ve mescidleri ve medreseleri ve ħānķāhları^c illetler ile ve ġarazlar ile
 derkenār:

**قوله من جعل قاضيًا بين الناس فقد ذبح بعير مسلين يعني الذبح بالسكين ليس من الذبح بالحرر والمغيب وغيرهما
 يعني من جعل قاضيًا فكان ذبح ذبحًا كشذب الذاب وذبح بحديث لا يرني ذليمة احد يعني فقد ذبح القاضي وهو
 لا يعلم وقال النبي دم هذا الحديث لانه صدر القضاء كثير لانه فلما عدل بين الخصمين لانه النفس لم يذ الى من يجبه او من
 يجيده او من له نصيب تلوم باصهاره ويحاف سلطته ورتما وسوسه لنفسه على تكوير قبول الرشوة فمن كاتب هذه صفته
 فالجوت خسر له من القضاء لانه الموقر يدفعه عن المعاصي والعفاه المومنون بهذه الصفات يتوقون من هذا التمهيد**

¹⁹⁰ “... Allāh, sizden ħmān edenleri yüceltsin ve kendilerine ilim verilenlere ise dereceler ihsan etsin ...”, Mücadele, 11.

بِحَقِّهَا لَمْ يَدْخُلْ فِي الْحُكْمِ الْغَائِبِي الْعَادِلُ فَذُرُّوا كَثِيرًا لَا تَأْخُذُ بِنَتِجَتِهِمْ فِي الْعُقَاكَةِ فَإِنَّ ظُلْمًا كَانَ قَاضِيًا

بعضی بین الناس بالعدل ومن عدل تكافه وارثا له دم وجميع ما ذكر من فضل العلم شوم

بِحَقِّهَا مَكْرًا¹⁹¹

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى

ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا¹⁹²

الآية¹⁹³

م¹⁹⁴

من اكل اموال اليتامى يخرجون من قبورهم ويطونهم

من اس سوسن النار فيقولون اتناس من هتو لا يقال

هتو لا اله الذين يأكلون اموال اليتامى

ظلمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا

¹⁹¹ “Kim ki insanlar arasında kadı kılınırsa bıçaksız boğazlanmıştır” sözü yani bıçakla boğazlanmak. Ağaç kabuğu ile ve ağaçla veya bunların gayrisıyla boğazlanmak değil midir? Yani kim ki kadı kılınırsa sanki şiddetli bir şekilde boğazlanmıştır ya da keseni hiç kimse görmeyecek bir şekilde boğazlanmıştır. Yani kadı boğazlanırsa kendi (bile) bilmez. Nebi a.m. bu hadisi irad buyurdu. Çünkü kadının (...) çoktur. Çünkü iki hasım arasında adaleti gözettiği zaman (...) Çünkü nefis kendini sevene veya hizmetinde olana veya kendisi için (...) pay olana veya gücünden korktuğuna meyl eder. Çoğu zaman o kadının nefsinin vesvesesi rüşveti kabul etmek üzerinedir. Kimin bu sıfatı olursa ölüm onun için kadılıktan daha hayırlıdır. Çünkü ölüm masiyetten alıkoyar. Bu sıfatlarla mevsuf (bir) kadılık ise onu masiyette düşürür. Bu tehdid hükmünde adil olmayan kadı hakkındadır. Ancak adil kadı böyle değildir. Onun için çok sevap vardır. Çünkü o kadılıkta nebi a.m.’a tabidir. Çünkü nebi a.m. insanlar arasında adaletle hükmeden bir kazı idi. Kim adil olursa nebi a.m.’a varis olur ve ilmin faziletlerinden zikir olunanların tamamı onun hakkında müteveccihdir.

¹⁹² Allāhü teala buyurdu ki “Yetimlerin zulmen mallarını yiyenler muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın bir çılgın ateşe yaslanırlar”, Nisa, 10.

¹⁹³ Ayetten bir parça değildir. “Ayeti oku” veya “tamamla” anlamındadır.

¹⁹⁴ (Fasıl) tamamlandı.

وَسَيُجْلَوْنَ

سَقِيرًا

195 مَلِيحًا

فَصَاةَ زَمَانِنَا صَارُوا الصَّوْصَاةَ

عَمُومًا فِي الْقَضَايَا لِأَخْصُوصَاتِنَا

يُرَوْنَ النِّعَمَ أَمْوَالِ الْبَيْتِ

كَأَنَّهُمْ تَلَوْنَهَا نَفْوَصَاتِنَا

196 حَشِينًا فَمَرَّتْهُمُ لَوْصَاتِنَا مَحُونًا

لَلصَّوْصَاةِ مِنْ حَوَاتِنَا

فَقُصُوصَاتِنَا

197 مَمِيحًا

198 مَمِيحًا

ve beytlere ve hānkāhlara qabāle qor

¹⁹⁵ Kim(ler) ki yetimlerin malını yerse. Karınları ateşle dolu olduğu halde kabirlerinden çıkarlar. İnsanlar “Bunlar (da) kim?” diye sorarlar. Onlara (cevaben) “İşte onlar yetimlerin zulmen mallarını yiyenlerdir muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın bir çılgın ateşe yaslanırlar” denilir.

¹⁹⁶ İfadenin sonundaki iki sözcüğün doğrusu “lev şāfehūnā” şeklindedir.

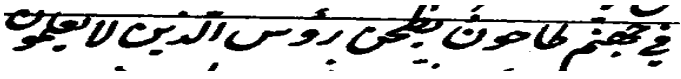
¹⁹⁷ Zamanımızın kadıları hırsız oldular. Hususi (bir takım) davalarda değil genelinde. Yetimlerin malını ganimet olarak görürler. Sanki buna dair nass (yani ayet veya hadis) okumuşlar gibi. Biz onlardan korkarız. Eğer musafaha edersek yüzüklerimizin kaşını çalacaklar diye.

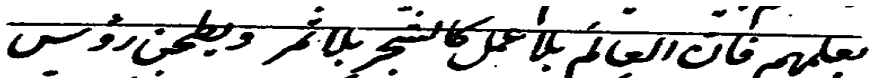
¹⁹⁸ (Fasıl) tamamlandı.

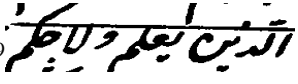
ve andan māl ve hıdmet alur

069a

01 ve rüşvetler ile ehliyyetsiz kişilere ve ākillere virürler, ve dīn ehline
02 taqviyyet itmezler, ve ihtisāb işin ve emr-i ma' ruf ve nehy-i münker
03 қазиыyesin mühmel kıılır. nitekim ҳазret-i resūlullāh şallallāhu ' aleyh

04 ve sellem buyurur

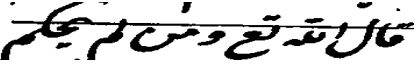
05

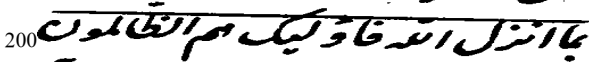
06 ¹⁹⁹ ҳазret-i resūl ekrem buyurmışlar. cehennemde

07 degirmen vardur ögüdüür şol kimselerüñ başlarını ki ' ilmiyile

08 ' amel eylemez. zīrā ' amelsiz ' ālim yemişsiz ağaca beñzer. ve dağı

09 ögüdüür şol kimselerüñ başlarını, bilür hüküm eylemez. nitekim

10 naşş-ı şerif vārid olmışdur.

11 ²⁰⁰ ve ol nesneler ki

12 қаdıya anuñ ğamın yemek vācibdür, anı zāyi' қorlar, pes

13 bu ol қаdıdur ki cehenneme müsteħāq ve müstevcibdür ammā ol қаdı ki

14 behiştīdür, didügi aña işāretdür ki ol behişte қаdıdur,

15 dünyāda bu cümle ҳuқūkı ri' āyet iderdi bu қanda mümkindir. bil ki

¹⁹⁹ Cehennemde bir değirmen vardır ki; ilmiyle amel etmeyenlerin başlarını ezer.Çünkü amelsiz alim meyvesiz ağaç gibidir ve (yine o değirmen) bilip de (bildiği ile) hükmetmeyenlerin başını ezer.

²⁰⁰ “Kim Allāh’ın indirdiği hükümler ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir.” , Maide, 45.

- 16 muhâldür. h̄āce ‘aleyhi’s-selâm bundan ötüri buyurdı ki من اجل
- 17 ²⁰¹ ما ضيا فقد ذبح نفسه بغير سكين | şeyh kuddüs-i sırrahu buyurur ki.
- 18 birinci zamândur ki ben za‘if şark u ğarb iklîminde otuz
- 19 yıla qarîb ola ki tavâf iderüm hîç bir kağı görmedüm ki
- 20 bu âfetlerden beri vü âzâde olâ mâşâ’allah. pes eger
- 21 kağı bu yaramaz haşletlerden pâk olsa. ve şifât-ı hamîde birle

069b

- 01 ki anuñ zıddıdur şifâtlansa şerî‘at tarîkinde ol sîret
- 02 ve serîret birle ki şerh olmışdur, ‘âlim ve ‘âdil için
- 03 anuñıla dağı muttaşif olsa, ve evkâtını ol evrâdıyla ârâste
- 04 kılsa, ve müselmânlar arasında hükümeti sünnet üzerine ve selef-i
- 05 şâlih şivesince kılsa, velî’-yi evliyâ’-yı allâh olur, ya‘nî allâh
- 06 dostlarından birisi olur, ve haqq ta‘nuñ hâş bendelerinden
- 07 olur, ve her kim ki haqqıla yirine getüre, ve her şefkat ki halkuñ
- 08 aḥvâline ide. ve her cedd ü sa‘y ki şerî‘at içre kıla, ve cedd ki
- 09 şer‘de anı iḳâmet ide. her biri bir derece ve bir ḳurbet
- 10 ve bir rif‘at olur, ḫazretde buncılayın kağıya yakın olmaḳ
- 11 ve anuñıla teberrük ü temmyün istemek vâcib ola, وله الحمد لله تع

- 12 وحده وقال النبي عليه السلام ان الامير العادل العالم

²⁰¹ Kim ki kadı yapılırsa bıçaksız boğazlanmıştır.

13 العامل لا تأكل الأرض لحمها ولا يبلى عظمها بل يبغى لحماطها

14 إلى يوم القيمة فبلغ هذا الخبر إلى عارون الرشيد فامر

15 أن يبشروا قبر نوحشبر وأن فبشوه ووجدوه كذلك

16 وعلى رأسه تاج مروض مكتوب عليه من أراد أن يعظم

17 ملك فليعظم علما زمانه ومن أراد أن يكثر خرايته فليكثر العبد

18 علي رعيته²⁰² bu hadiṣüñ maẓmünü oldur kim, āḥir zamān devleti

19 muḥammed muṣtafā ‘aleyhi’s-selām buyurur, ḥaḳīkātüdür ki ‘ādil begler

20 ve oḳudıḡın düten ‘āmiller, ḳaçan dünyādan güç ḳılırsın

21 münzeline ḳosalar yir bunlaruñ etin yimez. señükleri çürümez. bil ki

070a

01 ḳıyāmete degin şöyle tāze ṭurur. çünki bu ḥaber hārune’r-reṣīde

02 iriṣdi gönülden geçdi ki. bu ‘aceb ḥadiṣ-i ṣaḥīḥ midür.

03 ya degil mi. ṣordı ki bizden ilerü geçmiş pādṣāhlardan

04 bu yirde ‘ādil pādṣāh kimdür, aytdılar bu yirde nūṣirevāndan

05 ‘ādil pādṣāh yoḳdur didiler, pes buyurdı ki sinini açuñ

06 açdılar. gördiler şöyle tāze yatur, başında muraṣṣa‘ tāc

²⁰² Bir olan Allāh’a hamd olsun. Nebi (as) buyurdu ki ;Muhakkak ki adil, alim ve amil olan emirin etini toprak/yeryüzü yemez, kemikleri çürümez; bi’l-akıs kıyamet gününe kadar eti taze/diri olarak kalır. Bu haber Harun Reşid’e ulaştınca Nuşirevan’ın kabrini kazdırmaya niyetlendi, kabri kazdılar ve onu anlatıldığı gibi buldular. Başında (da) mücevherle bezeli üzerinde “Kim ki mülkünü yüceltmek isterse zamanının alimlerine tazim etsin. Kim ki hazinelerini çoğaltmak isterse, raiyyeti üzerine adaleti çoğaltsın.”

07 durur, ol tãcda iki saşır yazu yazılmış ki. **من اراد**
 08 **ان يكثر خزائنه فليكثر العدل علي رعيته ومن اراد**
 09 **ان يعظم ملكه فليعظم علمه زمانه**²⁰³, ma^ç nãsı budur ki kim dilerise
 10 ki pãdřahlığı milki ulu ola kendü zamãnında olan ^çãlimleri
 11 ulu ııtsun.ve kim dilerse kim ĥazãnesi çoğ ola ra^ç iyyet
 12 arasında ^çadlı çoğ eylesün, pes bundan bilmek gerek ki
 13 nüş-i revãn kãfir idi ^çadıl berekãtında ^çazãbdan taĥfif
 14 ü çürütmekden bedeni emin oldu. bundan kıyãs eylemek gerek ki
 15 müselmãn pãdřahı ^çadl eylese zehi devlet bula, ve dağı
 16 ĥayf ola ol pãdřaha ki müselmãn ola zulm eyleye zulm şolmağından
 17 ^çazãba giriftãr ola ol nãzik tenleri çürüye. ve dağı kağı ^çayb ola
 18 şol ^çãlimlere ki bir kãfir küfri birle bir iş işleye ki tenin yılãn çıyãn yimeye
 19 ve bir ^çãlim ^çilm birle bir iş işleye ki ^çazãba müsteĥađ ola, ilãhi
 20 fađluñ birle pãdřahları bekleğil zulmden ve dükeli ^çãlimleri azmağdan
 21 şağlağıl, âmın yã rabbe'l-^çãlemın

070b

01 tedbirü'l-medine beyãnındadır. sãbıķã zıkr olındı ki pãdřah kãmil-i şabib-i
 02 ĥãzık gibidür, ve ri^çãyã cesed gibidür. ve şabibe lãzımdur ki emrãz-ı
 03 beden kaçdur, ve ^çalãmatı ve esbãbı nedür, ve ^çilãcı nice olur

²⁰³ Kim ki hazinelerini çoğaltmak isterse, raiyyeti üzerine adaleti çoğaltsın. Kim ki mülkünü yüceltmek isterse zamanının alimlerine tazim etsin.

04 bile, kezalik pādşāha daḡı lazımdur ki, mizāc-ı memleketüñ şıḡḡati ki
 05 ḡadd-i i' tidālde olmasında ' ibāretdür. ve marazı ki i' tidālden
 06 i' tilāle, ve inşilāḡdan iḡtilāle ḡurūc itmekdür, ne ile olur,
 07 ve yine i' tidāl-i aşlı, vü inşilāḡ-ı ḡaḡıḡısına ne tedbırle rücu'
 08 ider ma' lümü ola. ve bu salḡanatuñ cüz'-i ' ilmısidür, bundan soñra himmet
 09 ve ' azımet ile ' ilmını ' amele getürüp memleketde nizām mevcüd ve şalāḡ
 10 ḡālī ibḡā vü iḡāle ve iḡtilāl-i ' arız ve i' tilāl-i ḡarı vü vücüd-ı
 11 memlekete gelmiş ise anı ifnā vü izāle eyleye ki, pādşāḡ-ı kāmīl
 12 ve ḡalīfe'-i ' ālem ' āmil dimek aña şādıḡ ola. pes ma' lüm olsun
 13 ki temeddün ki ḡavā'if-i muḡtelife, vāḡim-i mütebāyinenüñ ictimā' ından
 14 ve te' lif intizāmından ' ibāretdür, mādām ki her ḡa' ife mertebe'-i lāyıḡ
 15 u münzilet-i muvāfaḡatda olup, ' amel-i maḡşūşa müşḡaḡil olup māl
 16 u cāḡdan müsteḡaḡ olduḡı mertebeye ışāl olına, mizāc-ı ' ālem

071a

01 bu temeddün sebebi ile i' tidāline vāşıl ve i' tilālden berī ve sālīm
 02 ve ülfet ki miyān-ı aşḡāb-ı devletde müneḡḡıd olmışdur ḡā'im olup
 03 ol ülfetüñ lāzımı olan ḡalebe ve istilā daḡı dā'im olur
 04 zırā muḡarrerdür ki her devletüñ ibtidāsı bir ḡā'ife ittifaḡ idüp
 05 teḡāḡür ve te' āvünde beden-i vāḡidüñ a' zāsı ve cesed-i mu' ayyenüñ
 06 eczāsı gibi olmaḡıla olur. zırā her şaḡsuñ bir miḡdār mu' ayyen
 07 üzre ḡuvveti vardur. ammā mecmū' olup bir yire gelicek her biri
 08 ḡuvvetinden ziyāde olur. pes ḡā'ife'-i ḡalīle ittifaḡ itmekile

09 tavā'if-i keşire'yi ğayr-i müttefikkiye ğalib olur. görünmez mi ki her tã'ife
 10 bir devletün aşhâbıdır re'âyasına nisbet 'aşer-i 'aşır degildir
 11 ammâ bunlar müttefik-i re'âya ğayr-ı müttefik olmağıla bunlar ğalib ü hâkim
 12 anlar mağlûb u maĥkûm olurlar, beyt âri bi ittifâk-ı cihân mı
 13 tüvân-ı girift ve tecrübe ile ma'lûm olmuştur ki ol devletde
 14 aşhâbı ittifâk ve te'āvün üzere olmağıla halel ü zülûlden
 15 maşûn u me'mûn olur. ba' deĥü tefriķa ve zü hevâlık aşhâb-ı
 16 devlete 'âriz olmağıla z'af u fütûra yüz tutup âĥir mütelâşî
 17 vü münhedim olur, ve bunun emşâli düvel-i munķarıza vü salâttîn-i sâbıkada
 18 çoķdur. cümleden diyâr-ı maĝribde vilâyet-i endülüs ki letâfet-i
 19 hevâ. ve 'uzûbet mâ. ĥısb u reĥâ ve hüsn ü bahâda numüne'-i
 20 cennet-i a'lâdur. evâ'il-i islâmıda pādşâhı bir ve 'askeri muvaffâķ
 21 u yek hevâ olmağıla etrâfında frenk-i la'îne ğalib, ve dâ'imâ anlar

071b

01 anlar maĥlûb bunlar tãlib idiler, çün sene'-i hicret-i
 02 erba'amâyye' ĥudûdına vâşıl oldu. ittifâk u ittiĥâdirine
 03 iĥtilâf u iftirâķ gelüp. her re'îs bir nâĥiyede istiĝlâl
 04 üzerine salţanat ve biri birine 'adâvet ü ĥuşûmet idicek.
 05 düşmen-i bî dîn ğalebeye başlayup etrâfdan bilâd-ı 'azimîye müstevlî
 06 oldu. ve erbâb-ı tecârib dimişlerdür ki, ĥıfz-ı salţanat iki
 07 nesne ile olur, biri ittifâk-ı ümerâ vü aĥbâr, birisi iĥtilâf-ı
 08 a'dâ vü ezdâd. şeyĥ sa'dî dimez mi ki çün a'dâ müteferriķ ola

09 sen cem^ç ol. anlar cem^ç olurısa sen tefriqadan endiŕe kı1
 10 ve ^çimāret-i memleket ^çadlda olur. çün mīr-i zālīm zemistānda cevri1e
 11 dihkāruñ gāvın ola, tā bostān olıcak ^çaŕı-ı maḥşūlāt aña
 12 kıandan ḥāşıl olur. bir def^ç a bāzargānuñ mālını alıcağ ^çal
 13 e'd-devām bāc ve gümrük nice ^çāid olur, pes muttaşıl re^çāyāya
 14 zer^ç itdürmek gerek. toḥum bulmazlarısa qarż virmek gerekdür.
 15 bağar zirā^ç atleri helāk oldıyısa taḥşil idivermek gerek. **ḥikāye**
 16 olunur ki fir^çavnuñ ^çādeti bu idi ki diyār-ı mıŕ zer^ç olıduğdan ŗoñra
 17 iki mu^ç temed kimesneye iki erdeb virüp. birisini a^ç lā-yı
 18 mıŕa. ve birisini esfel-i mıŕa, irsāl idüñ göreğ bir erdeb
 19 buğdāy ekiceğ zemīn-i ḥāl-i ḳalmıŕımdur, ol iki mu^ç temed temāmet
 20 vilāyet-i mıŕı geŕt ü tefakḳud iderleridi. bir erdeb alur
 21 mevzu^ç-ı ḥāli bulunurısa fir^çavn ol nevāḥinüñ kāşiflerin

072a

01 ve ümenāsın ve zer^ç üzre mañşüb olmış müŕeddid mu^ç temedlerin
 02 ḳatlı eyler idi. bu siyāset ḥavfından her sāl. diyār-ı mıŕ zer^ç le
 03 māl-ā-māl olurıdı. pes pādŕāh-ı ^çākile lāzımdur ki ŗimdiki
 04 māl ve cāh, ve ŗevket ve sipāh, ve ŗükuh-ı salḫanat ve vüs^çat-ı
 05 memleketine mağrūr olmayup ol günü yād eyleye ki taḫt-ı pākdan
 06 taḫt-ı ḥāke bī ḥādım. ve enīs-i ḳādım ü celīs, olsa gerek,
 07 kıullarından nökerlerinden bir ferd yok, ḥidmetkār u cān-sipār
 08 larından kıatında diyār-ı bedīdār degil, mevlānā celāl-i devāni naḳl

09 ider ki, rükne'd-devle hüsni bin pūye'-i dil mi ki ' iraq-ı ' acem
 10 pādşāhi idi. ve rey-i şehri tahtgāhi idi ve terbiyet-i
 11 ' ulemā vü cemi' yet-i fūzelāyıla mülük u salāṭin içinde mümtāz idi,
 12 ol zamānda küffār-ı rüm içinde ehl-i islāma hücum etmişdi.
 13 rükne'd-devle aña muḳābele idüp manşūr u muḳāffer oldı, def' a'-yı
 14 şāniyede rüm yine hücum idüp leşker-i ' iraq, her mümīt ü iftirāk
 15 üzre olup ba' zı esir oldılar, ḳayşar-ı rüm isrāyı
 16 önüne getirüp rey-i şehrinden ebū naşr nām bir kimesne bulınup
 17 aña aytdı. saña bir ḳaber disem pādşāhiñuz rükne'd-devleye
 18 inhā ider misin. ebū naşr aytdı ' alāe'r-rās ve'l-' ayn pes
 19 tekfūr aytdı ḳüsne diyesin ki, ḳoştantıniyye şehrinden çıḳdum ki
 20 ' iraq vilāyetin ḳarāb eyleyüm, ammā çün senüñ siyret-i aḳvālün
 21 tefahḳuş itdüm bildüm ki āfitāb-ı devletün ' uruc u mümkün-i imkāndan

072b

01 olan sa' ādetlerün ḳayyız-i fi' le ḳuruc itmek üzredür,
 02 bir pādşāh ki nüdemāsı ' ulema, ve ḳarīf-i meydān-ı vükelāsı fūzelā-yı
 03 nās ola, ebū'l-faẓl bin ' amīd. ve ebū ca' fer-i ḳāzıḳ. ve ' alī
 04 bin ḳasım. ve ebū ' alī sā' ī gibi, anuñ devleti ṭezāyüd,
 05 ve sa' ādeti tesā' ud, üzre olmaḳ muḳarrerdür, ve erbāb-ı devlet
 06 ü iḳbāle ta' arruz-ı muḳtedā-yı ' aḳl degildür, ol sebebdan ḳasumdan
 07 rücū' eyledüm, ve ol pādşāh ki nüdemā vü musāḳıbleri erāzil
 08 ü aşāḳir, ü meḳāḳik ü mesāḳir ola, delildür ki sehm-i sa' ādetden

09 bî naşîb, ve kevkeb-i devlet ü iqbâli ‘ azviye qarîbdür. çün sevķ-i
 10 kelâm buraya geldi, yine şadede rücû‘ idelüm. çün bir kimesneye
 11 bihasbe’l-şerr‘ -i had lâzım gele. anı şefkatile yâ şefâ‘ atile ihmâl itmeye.
 12 hûn-ı nâ haķ idene dağı kışâşı böyledür. eger veli-yi maķtûl
 13 ‘ afv u şulhı maķbûl görmeyüp kışâşı ilzâm. ve haķķımı alıvirem
 14 diyü hâkime ibrâm iderise, hażret-i h̄āce-yi kevneyn mefhar-ı nakleyn
 15 ki nebî ravf-ı raḥîm, ²⁰⁴ sallallāhu ‘ aleyh ve sellim
 16 anuñ haķ büzürkvârı vaşfidur. ümmetine kemâl-i ‘ afv ü merḥamet
 17 ve setr-i ‘ ayb ü zillet üzerine idi. alâ hudûd-ı şer‘ iyyedeki
 18 ba‘ de’l-vücûd ‘ afv u isķâṭ itmegi ašlâ cāiz görmez idi.
 19 rivāyet olunur ki. nebî maḥrûmdan ki kabāil-i ķureyşdendür.
 20 bir hâṭun sirķa zileltine mübtelâ oldu. ešrāf-ı kabīlesi
 21 ‘ afv ricāsın idüp didiler ki bunu hażrete kimse şefâ‘ at

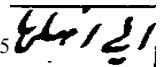
073a

01 idemez, meger usāme bin zeyd cenāb-ı risālet penāhuñ
 02 şallallāhu ‘ aleyhi ve sellem bende vü bendezādesiyidi
 03 ve tavķ-ı ni‘ met-i ıtıķ-ı nebevî gerdan-ı vücûdınun kılādesiydi.
 04 pes aña bu şefâ‘ ati teklif idüp ol dađı hażrete ‘ aleyhi’
 05 s-selām zikr-i şefâ‘ at idicek ğażab-ı ‘ azîm ‘ arız olup
 06 ķavî müte‘ ešsir oldılar, ve didiler ki, haķķ celle ve ‘ alānuñ ḥaddine

²⁰⁴ “Elbette sen büyük bir ahlak üzerindesin”, Kalem, 4.

07 şefâ' at mi idersin. ol allâh hâkķıyıcıun ki beni hâkķıla ba'ş eyledi
 08 kızum fâţıma sırķa eylese yedin ķat' iderin. sizden öñ
 09 geĉen ümem anuñıla helâk oldılar ki, za' fâya iķâmet, eşrâfa
 10 ri' âyet idüp. ĥaddi isķât iderler idi, pes nitekim
 11 řabîb-i ĥâzık ' uzv-ı mażarratı ķat' itmegi vâcib. ve mażarratını bâķî
 12 bedenden izâle itmegi ehemmi me'arib bilür. keżalik sulţân-ı ' âdil
 13 daĥı vâcibü'l-ķatlı olan müfsidüñ ķatlı lâzım, ve zararını
 14 ' ibâd u belâddan def' itmekte sa' yı dâim ide, ' adl-ı fi'l-ķadıyye
 15 ve ķasem-i ' ale's-seviyye. itmekile me'murlardur. ve münâşib u merâtib-i
 16 taķsîminde şart-ı istihķâķ ve istihâl-i ri' âyet olunmamaķ

17 zulm u ĥalâldür,

18 ²⁰⁵ | âyeti kerîmesinde müfessirler zıkr itdiler ki tevazı' -ı

19 münâşib. ve tevcîh-i merâtib, daĥı ehline edâsı vâcib olan
 20 emânâtdandur, ve bir ' alâmet-i kısmet oldur ki ĥayet cehl ü ĥamâķat
 21 ve denâ'et ü nihâyet ĥabş u ' adem ü diyânetden ĥalavât u beyâbânda

073b

01 ser pâ bürehne gele-bân gâv u güşfend olmaĥa sezâ-vârolan
 02 kimesne ĥalk arasında server-i büzürk-vârbil ki vâli vü ĥâkim-i
 03 şehr ü diyâr olup nihâyet ' aceb ü tekebbüründen nice ķuşūr
 04 ve kâĥ bülend ve refi' ve kemâl-i naĥvet dâna niyyetinden bî ĥad-i münâzır

²⁰⁵ “Allâh, size muhakkak ki şunları emrediyor : Emanetleri ehline vermenizi ... ”,Nisa, 58.

- 05 ve eyvān-ı menī[‘] bünyād ide, ve ḥadīṣ-i nebevī ki **من قَد انشا**
- 06 **علا وفي رعيته من هو اولي به من قَد خان الله ورسوله**
- 07 ²⁰⁶ **وجاعة المؤمنين** naṣṣ-ı şariḥdür. ve delīl-i ‘aqlı daḡı zāhirdür ki
- 08 münāşib-i ‘āliye. ve merātib-i sāmiye, nā ehillere tevcīh ve ġayr-ı
- 09 müsteḥaqqına tefvīz olınmāḡdan dīn ü devlet ü milk ü millete
- 10 ḡalel ve zülül ol[ma]ḡdur ‘arız olur ki tedāriki nā mümkün ve telāfisi
- 11 nā meysūr olur, ve nazār-ı şā’ib, ve fikr-i şāḡıb, delālet ider ki
- 12 her ḡalel ki aḡvāl-i ‘ālemde zāhir, ve her zülül ki ḡāme’-i benī ādemden
- 13 şādır olur. ekşerī münāşib nā ehile tevcīh, ve nā müsteḥaqlar
- 14 mesned-i imāret ü vezāret vebālin ḡazā vü tadrīsde terfiye
- 15 olınmaḡdan olmuşdur. pes pādşāh-ı şāḡib-i iḡtibār, u vekilāt-ı
- 16 mesned-i iḡtiyār olanlara lāzımdur ki. tevfiż-i münāşib, ve tevcīh-i
- 17 merātib itdükde, iḡtiyāt-ı kāmil ve vera‘ ḡālib olmaḡdan
- 18 cü’ a’-yı irtişāyıla intişā. yā müte’ allıḡ zir-i destlerine **بِعطي**
- 19 ²⁰⁷ **من ينشأ** olup, yā şefā’ at bāḡıla ḡabūli ile nāme’-i zulmı ki
- 20 vaż’ e’ş-şey’i fi ġayr-ı mevzu’ adur inşā itmeye, ve kendü daḡı
- 21 nā müsteḥaqqā şefā’ at, müsteḥaqlara şenā’ at, ve cāhillere

²⁰⁶ Kim ki tebasında ondan daha evlası varken (na-ehil) bir insana vazife verirse muhakkak Allāh’a, rasulüne ve müslümanların cemaatine ihanet etmiştir.

²⁰⁷ Dilediğine verir.

074a

- 01 i'ānet 'ālimlere ihānetdür, ve aṣḥāb taklīd ve ihtibār. ve anlara tanfīz-i
- 02 ṣefā' at itmege ṣāhib-i iktidār, olanlar aḥiz-i hedāyā ve tuḥaf
- 03 itmekden begāyet ihtirāz u bertaraf. olmak gerek ki ^{اختيارية}
- 04 ²⁰⁸ عدل في القضية وقسم على السوية. itmekile herkez cem' olmaz.
- 05 ²⁰⁹ اذا دخل المدينة دار قوم تطايرة الامانة من كونا ve aṣḥāb-ı
- 06 hükümet, ve erbāb-ı kaza vü kısmet olanlara hediye rüşvet-i maḥzūr
- 07 ve ḥadīṣ-i ṣāḥihde vārid olmuştur, hedā'yā-yı alā ²¹⁰ هدايا الامرا غلول ve hediye
- 08 edeni piş keş қомаğıla ḥalle münkalıb olmāz. bu cümle ki şerḥ olındı
- 09 taḫsīm-i ḥayrāt u kerāmete müte' allık olandır. ammā eger ḥikmet metrük ola
- 10 nāmūsa ḥizlām yetişir, ve nāmūs-ı maḥzūl olıcaḫ ziyet
- 11 ve revnāḫ-ı milk-i nā bedīd. ve fitneler zāhir ve resm-i mürüvvet münderis
- 12 ve ni' meti naḫmete mübeddel olur. iḫāmet-i ' adıl ol vaḫt mutaşevver
- 13 olur ki, pādşāh-ı muhtecib, ve erbāb-ı ḥācet ve sitem-i dīdeler beş
- 14 ṣekvā vü ' arz-ı ḥācet idemedüğinden muḫtarib olmaya, zīrā
- 15 pādşāh verāy-ı perde'-i tevārīde mütesettir, ve aḥvāl-i re' āyā
- 16 ve meḥāyif ü mezālīm-i berāyā ve istihkāk-ı erbāb-ı kemāl ve eṭrāf

²⁰⁸ Hediye aldı, davada âdil oldu ve eşit olarak takdir etti.

²⁰⁹ Bir kavmin evine hediye girdiği zaman onun küçük pencerelerinden güven uçar.

²¹⁰ Emirlerin hediyeleri boyunduruk, kelepçedir. İfadenin son sözcüğü “ağlal” olmalıdır.

17 ve şügürda olan aḥvāl añā vāşıl olmaḵ müte‘azzir olup
 18 eşḥāş-ı mu‘ayyene ve aḥad-ı ma‘dūde aḥbarına münḥasır olıcaḵ mümkün ki
 19 anlar daḥı ğaraż-ı nefsdan ‘āri olmayup daḵāyıḵ-ı aḥvāli
 20 kemā hū ḥaḵḵa ‘alām itmekile nice erbāb-ı fażl u kemāl zevāyāda
 21 muḥtefī ve nice erbāb-ı zūlm u ḍalāl. müntesir ola. ve eger her gün
 22 bi’z-zāt nażar-ı aḥvāl-i re‘āyā. ve def‘-i mezālīm ve muḥālif-i berāyā idemezise

074b

01 bāri haftada veyā ayda bir gün ta‘yīn eyleye. ki anda mazlūm
 02 u maḥrūm olanlara destūr virüp, bi’z-zāt kelām u şekvā
 03 ların ışğā vü istimā‘ buyurup, ve mezālīm ü belvāların def‘
 04 ü ref‘ eyleye, ve ekāsire pādşāhlarınuñ ‘ādeti bu idi ki
 05 yılda bir neçe mu‘ayyen günleri var idi anda āşkāra oturup
 06 ḵavī ve za‘yif, ve vażı‘ ve şerīf, kime olurısa izin
 07 virirler idi gelüp bi’z-zāt pādşāha mülākāt u aḥvālini
 08 ‘arz iderdi. rivāyet olunur ki nure’d-dīn-i şehīd ḥazretlerinüñ
 09 evā’il-i eyyāmında. esedü’d-dīn-i şīr kūh-ı ekber ‘ulemā olmağıla vükelāsı
 10 ve memāliki re‘āyādan emvāl ve ziyā‘-ı aḥz u ğasb itmekden ḥāli
 11 degiller idi, çün nūre’d-dīn-i şehīd ḥazretine şekvā itdiler,
 12 dārü’l-‘adl bir sarāy yapup andan cülūs, ve nażar muhayif ve mezāhib-i
 13 erba‘anuñ ḵazāt u müftīlerin aḥzār itmege ‘āzim oldı esedü’d-dīn
 14 dārü’l-‘adl binā olınmağı istimā‘ idicek tefekkür eyledi ki ‘adıl ve siyāset
 15 nūre’d-dīn ‘ālimlere ma‘lūm, cümle ümerā ve ecnād heybet ü şevkātın

16 mûm olmuşlar, ve dârü'l-^ç adıl bināsına hiç ihtiyāç yokdur meger
 17 benümiçün binā ider. pes vükelāsına ve memālikine ihzār idüp
 18 hıfāb eyledi ki, nüre'd-dīn dârü'l-^ç adl binā buyurdı ğālibā
 19 benümiçündür. şöylek i benden şikāyet ideler sizden biriñüze
 20 da^ç vā lāzım gele bilā te'hir katl iderin diyü imān ğılāz eyledi
 21 her biri huşemāyı irzā eylediler. dirler ki nüre'd-dīn dârü'l-^ç adlda
 22 oturup hiç müşteki gelmedi, ve tamām nüre'd-dīn zamānında baṭṭāl idi.

075a

01 ve hadīs-i şerīfde vārid olmuşdur ki, ferdā-yı kıyāmetde erbāb-ı
 02 hükümet ihticāb idüp, erbāb-ı hācāt anlara vāşıl olamaduğundan
 03 artık ^ç itāb u ^ç iķāb görmeyeler, ve daḡı buyurmuşlar ki her kimse ki
 04 umūr-ı müslimīnden bir emīr aña müfevvaż ola, ve ol kapusını sedd idüp
 05 mazlūmlar ve muhtāclar aña vāşıl olmaya, haķķ celle ve ^ç alāya ğāyet
 06 ihtiyācı zamānında raḡmet kapusı sedd. ve haķķuñ raḡmet-i ^ç ām u kerem
 07 tāmına vāşıl olmaya, ve pādşāh şāhib-i intibāh olına niķāb-ı
 08 ricāl, ve ^ç adül-ı ehl-i fażldan ve kemālden nice muḡbir-i şādıķ. ve münhā-yı
 09 aḡbār gerek ki re^ç āyāsınuñ aḡvāli ma^ç lūm, za^ç fādan kimesne mazlūm ,
 10 ve fūzelādan hiç ahd-i terbiyetinden maḡrūm olmaya, bir pādşāh
 11 bir ^ç ābide baña naşihat eyle dedi, ol ^ç ābid aytdı zamān-ı sābıķda
 12 ben çin diyārına sefer eyledüm, meger pādşāhına şağırılık ^ç ārız
 13 olup ol ḡālete ğāyetle bī ḡuzūr olup bī ḡadd ağlamış, daḡı
 14 vüzerāsına ve nüdemāsına aytmış, şanmañuz kim ben bu belāya mübtelā olup

15 dağı nefsum için ağların, yok yok anuñiçün ağlarum kim bir zālim
 16 bir mazlūma zulm eyleye dađı ben ol mazlūmuñ feryād u figānını işitmem
 17 dađı zālimlerüñ zulmı ziyāde olup mazlūmlar ayāğ altında alalar
 18 derin, ammā eger kim ulaqlarum işitmez oldıyısa gözlerüm görür.
 19 halk arasında delāller nidā eylesünler kim ben hüküm eylediğim memālikde
 20 hiç bir kimesne kıızıl libās giymesün illā mazlūm olup
 21 dağı zālimden şikāyet eylemek dileyen giysün, diyüp andan şöıra

075b

01 her gün ‘ādet eylemiş kim file binüp geze tā kim mazlūma rast gele
 02 zālimden intikāmını alıvire. imdi yā emīrū’l-mü ’min’in çin pādşāhı
 03 kāfir pādşāhı iken kāfirlere şefkat eyleyüp mazlūmlarına
 04 zālimlerinden haqların alıvirmekde bu deñlü diqqat ılıp dağı ‘adıl
 05 huşuşında böyle sa‘y u ihtimām eyleye. sen kim ehl-i islām pādşāhısın
 06 dinüñe her ne lāyık ise ve āhıretüne ne tarık ile yarağ ılıp rabbuña
 07 ne vechile cevāb virmek dilersün eylece tedārike meşğül olup
 08 dā’imā allāhdan ormağı terk eylemegil didi. mālīk bin dīnārdan
 09 mervīdür ‘ömer bin ‘abdül‘azīz halife oldıđı zamānda rū’s-ı cebelde
 10 olan oyun çobanları aytdılar kimdür şol şālih ul kim halkuñ
 11 üzerine hāim oldı. ol çobanlara siz neden bildiñüz kim şimdi
 12 olan halīfemüz şālih ullardan idüginini didiler. çobanlar
 13 aytdılar kaçan kim halkuñ halīfesi şālih olsa urtlar oyunlarımıza
 14 yuamazlar ve ba‘zı kişilerden mervīdür. ‘ömer bin ‘abdül‘azīzüñ

- 15 hilāfeti zamānında kirmānda koyun güderdük koyun ve kurd
 16 ve sāir cānvārlar bir mevzi' de gezerlerdi. hiç birbirine zarar
 17 kaşd eylemezlerdi, ve bir vaqtde koyuna kurd kaşd eyledi biz aytduk
 18 bilmiş oluñ ol şālih ḥalīfe dünyādan gitmişdür soñra
 19 ḥaber alduk ' ömer bin ' abdül' aziz ol vaqtlerde vefāt eylemiş
 20 ²¹¹ رحمة الله عليه و علينا اي يوم الدين . hikāye olunur kim ebū ca' fer
 21 manşūra irişdi aytdı ben gāyetde muhtācın dört tã' ifeye

076a

- 01 anlar kimlerdür. yā emirü'l-mü'minīn didiler. aytdı birisi vezir-i şālihdür ki
 02 nisyān idersem tezkir ider. eger zikr idersem ma'āvin ü zahir ola.
 03 ikincisi kاتب-i ḥazıkdur ki. aḥvāli şihhat ü sedād üzre taḥrīr ide.
 04 üçüncisi ḥacib-i mu' temeddür ki mazlūmları baña işāl eyleye dördinciye
 05 gelicek sükūt eylemegin ol nedür yā emirü'l-mü'minīn diyicek āh
 06 āh eyleyüp ol muḥbir-i şādıkdur ki. aḥvāl-i ' asākir ü re'āyā vü eṭrāf-ı
 07 memleketde olan każāyāyı baña şihhatiyile enbā vü i' lām ide ki mazlūm
 08 u zālimlerün farkına ' arif ü emīn ü ḥāyınıñ temyizine vāqıf olam.
 09 didi. ḥulefā-yı ' abbāsīye zamānında bir şehrde bir kimesne olurdu.
 10 aña şāhibü'l-berid dirler idi. ' ulufe'-i seniyyesi olurdu.
 11 ol nāhiyede aḥvāl-i ḥukkām u re'āyā. ve ḥavādiş-i każāyādan ne vāqı'
 12 olsa ḥaber'i ve külli bilā tevaḥḫuf i' lām iderdi. ve salatīn-i kudemā

²¹¹ Allāh'ın rahmeti kıyamet gününe kadar onun üzerine ve bizim üzerimize olsun.

13 vü hulefâdan şehâmetile mevşûf. ve zâbı u siyâsetile mevşûf olanlar
 14 isti' lâm. aḥvâl-i memâlike ihtimâm tâm, ve i' tinâyı mâla kelâm iderlerdi,
 15 ve bu mühimme nice ḥazâyin şarf iderlerdi **hikâye** iderler ki me' mûn
 16 ḥalifenüñ bağıdâdda kendüye nihânî ḥâber irişdürürdi, ve bu ' azîm ' ulûfeleri
 18 var idi, ve erkân-ı devlet anları bilmezler idi bu sebeble
 19 memleketini bir vechile zâbı itmişdi ki mümkün degil idi aña ğayr-ı vâkı'
 20 қаızıyye ' arz olunaydı. bir gün vâsıtı-ı ' askerlerinden bir kimesne
 21 rikâbına rik' a şunup beş oğlum vardur ḥâdim-i dergâh

076b

01 u cündî vü sipâh olmağa lâyıķ oldılar. ve anlaruñ me' ünet
 02 ma' âşlarından ' âcizüm, her birine ' ulûfe ve carâ müte' ayyin buyurulmaķ
 03 ricâ iderin diyicek, mezbûrı getürdüp ben seni bilmez miyin
 04 şanursız, senüñ üç oğluñ ve iki kızuñ vardur.
 05 her birisinüñ senniyyi şu қадardur diyü beyân idüp mezbûre ḥayretten ğayş-ı
 ' ârız
 06 oldı. ve aḥvâl-i düşmeni daḥı bilmek pādşâha mühim ' azîmdür,
 07 ve nice pādşâhlaruñ düşmen aḥvâlini bilmek lâzım olup
 08 ' adem-i taқayyüd ile tâc u taḥtı berbâd oldı. ve düşmenüñ
 09 ṭaraf-ı mekâyid ü efkâr-ârâ-yı ḥafıyyesi ma' lûm gerekdür.
 10 ve kendü fikr ü re' yini ketm eyleye, ve ebû müslim ḥorâsânî ki
 11 devlet-i mervâniye' -i şâbite' l-esâs. ve rif' at u ' ulûvde
 12 farkı farkadına mumâs idi, zir ü zeber idüp
 13 âl-i ' abbâsî ki ḥumûl ü inzivâda idiler mesned-i ḥilâfete

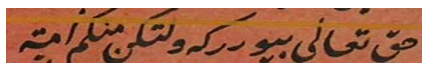
- 14 geçürdi, hāzm u 'azimile mevsūf. ve kitmān-ı sırr ve ittilā' -ı
 15 sırr hışmıla ma' rūf idi. nitekim dimişdür, ve bi'l-cümle za' fin
 16 ve kılllet-i düşmene mağrūr olmanuñ mazarratı bī hadd, ve bu haṭādan
 17 meslūb u menkūb olmuş mülūk-ı ümerā-yı 'addur. ve ser 'asker
 18 aytdu ki kimesneden üç şıfat zuhūr itmek gerekdür, şücā'
 19 bāsil ü bahādır bir dil olup, şīt-i şeca' ati etrāf-ı
 20 'āleme şāyi' ü münteşir olmuş ola ki. sıfat-ı şeca' atden
 21 ğayrı şīti şāyi' ü meşhūr. ve kulūb-ı a' dāda mütemkin ü mezkūr

077a

- 01 olmanuñ daḡı nef' i 'azīmdür ikinci rāy-ı şā'ib ve fikr-i şākīb ile ma' rūf-ı
 02 isti' māl ḡadūḡ u mekāyid itmekile mevşūf ola üçinci müşāhede'-i ḡurūb
 03 ve müzāvele'-i veḡāyi' itmiş kimesne olup nice def' a eşi' a'-yı şimşir ve sinān
 04 miğferi üzre pertev-efge ve gürz ve kūpāl ve rumḡ cān sikāl ile
 05 ma' reke-yi er evşaf-şiken olmuş ola dördinci şiddet ve miḡnete şābir kimesne
 06 olup adını tefriḡa ve elemle cez' a ve fez' a ider kimesne olmaya
 07 āmīn yā mu' inü
 08 emr-i ma' rūf ve nehy-i münker fezāil ü şerāiṡ ü ādābın beyān ider ve 'ādet-i
 09 me'lūfe ve rūsūm-ı mu' tādum ki ḡalḡ arasında mütedāvil ü müte' arifdür
 10 cümle'-i münkirātdan olup men' lerinüñ vüçüb-ı ve'l-revmin a' yān ider
 11 nitekim ḡazret-i ḡaḡḡ sübhāne ve te'ālāü'l-'āliyyü'l-kebīr ḡurān-ı 'azīmde bu
 ma' nāyı
 12 ebnā idüp buyururlar

13 ²¹² hālīkū'l-arz
14 ve's-semā ḥāzret-i ḥaḫḫ celle ve 'alā 'ibād-ı mü'minîne ki zīver-i imānıla ārāste
15 lerdür bu āyet-i kerīmede umūr-ı dīnden üç emrden münha-yı ḥāberdür evvelki
16 vüçüb emr-i ma' ruf ve nehy-i münkerdür muṭlaḫ ilenci bu emrūñ iḫāmeti farz
17 kifāye olmak ya' nī her şehrdede iḫāmet merāsimine müdāvim bir kes olursa
18 eger ḡayrılardan ḥarc ve teklīfi sākıṭ olmak muḫarrer iken bu emrden cümleten
19 ihmāli revā ve tekāsīl ü tesāhili sezā görürlerise mecmu' -ı ekber ve muvaffaḫ-ı
20 maḫşer ḥāzret-i cabbār 'ālemde terk ḥaḫḫıyçün işim cezāya dāḫil ve saṭavāt

077b

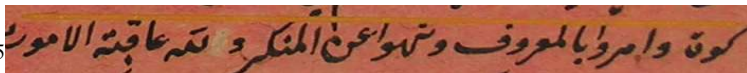
01 'uḫāb-ı ḳahhārı cümlesine 'āmil ü şāmil olur üçüncü ḫuṣūl-ı sa' ādet
02 ḫalāş-ı necāt²¹³ ve vuṣūl-i derecāt-ı fevz ü felāḫ bu emr-i şerīfūñ
03 iḫāmetine merbūṭ ve bu ḫüsn-i menī' üñ istiḫkāmı erkānına menūṭ
04 olması beyānidur dükeli enbiyāyı şalavātullāḫ 'aleyhim ecma' in emr-i ma' ruf
05 ve nehy-i münker için şalmışlardır eger emr-i ma' ruf u neyh-i münkerüñ esāsı
06 ḫarāb olup ḫalkuñ arasında getürilse idi şer' üñ
07 aşārı cümle bāṭıl olurdu bilgil ki emir-i ma' ruf ve nehy-i münker vācibdür
08 her kimesne ki vaḫtinde emr-i ma' ruf u nehy-i münkerden 'özrsüz el çekse
09 ḫaḫḫ te' ālāya 'āsī olur ḫaḫḫ te' ālā buyurur ki

²¹² “Hem sizden öyle bir cemaat bulunalıdır ki, olar hayra çağırınsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışınsınlar. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” , Al-i İmran, 104.

²¹³ Metinde “necāc” olarak yazılmış olan sözcük, tarafımızca, bağlamdan hareketle “necāt” olarak okunmuştur.

10 ²¹⁴ haqq ta⁶
 11 aydur sizlerden bir ta⁶ife ola ki anlaruñ işleri hayra da⁶vet
 12 itmek olup ihsāna emr idüp yaramaz işlerden nehy itmek ola
 13 ve bu āyet-i kerīme aña delīldür ki emr-i ma⁶rūf ve nehy-i münker farzdur
 14 velikin farz-ı kifāyedür çünki bir ta⁶ife emr-i ma⁶rūf u nehy-i münker eyleyeler
 15 kifāyet ider ammā eger hiç biri eylemeseler cümlesi günahkār olur

16 haqq te⁶ālā aydur

17 ²¹⁵ ya⁶nī anlar ki
 18 yir yüzinde evleri sākin kılasız namāz kıılurlar ve zekāt virürler
 19 ve ma⁶rūfa emr idirler ve münkerden nehy iderler ve bu cemī⁶ işleruñ
 20 şoñı allāh te⁶ālāya rāci⁶dür pes allāh te⁶ālā emr-i ma⁶rūf u nehy-i münkeri
 21 namāz ve zekāt ile bir yirde añdı ve ehl-i dīni emr-i ma⁶rūf ve nehy-i münker

078a

01 şıfatıyla añdı ve resūlullāh ⁶aleyhi's-selām buyurur ki emir-i ma⁶rūf ve nehy-i
 02 münker eyleñ ve eger eylemezseñüz allāh te⁶āla sizüñ yaramazıguñuzu
 03 sizüñ üzeriñüze muşallaḩ kıılur andan şoñra sizüñ hayrlıñuz
 04 sizüñ haqqıñuzda hayr du⁶ā eylese kıabül olmaz nitekim ḩazret-i mūsā

²¹⁴ “Hem sizden öyle bir cemaat bulunalıdır ki, olar hayra çağırınsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar...”, Al-i İmran, 104. Onuncu satırın üçüncü sözcüğü “ye⁶mürüne” olmalıdır.

²¹⁵ “Biz onları (müminleri) eğer yeryüzünde iktidar mevkiine getirirsek, namazlarını kılarlar, zekatlarını verirler, iyilikle emrederler, kötülükten vazgeçirirler. Bütün işlerin sonu Allāh'a dönücüdür.”, Hacc, 41. Onaltıncı satırda, ilk sözcüğün ardından bulunması gereken “in” ifadesi atlanmıştır.

05 aḥbār-ı şaḥīḥede gelmişdür kütüb-i mu‘ teberde meşṭūr olmuşdur kelīm-i
 06 ḥudā ḥazret-i mūsā ‘ aleyh şalāvātullāh te‘ ālā zamānında beş yıl
 07 bārān nāzil olmadı ekser ḥalk ḳaḥtdan helāk oldu ḥalāş
 08 bulmadı o ḳurbet ṭūrınıñ ‘ āli mekānı ceraḥat ḥor tiğ-i lenterāni
 09 ḥazret-i mūsā ‘ aleyhi’s-selām benī isrā’ıl ıztırāba düşdiler ‘ uḳde’-i
 10 eşkālleri inḥilāl bulmadı ḥazret-i mūsā bārgāh-ı bī niyāza ‘ arz-ı
 11 niyāz idüp münācāta el ḳaldurdu ilāhi ne ḥikmetdür ḳullaruñun
 12 du‘ āsı maḳbūl olmadı diyü tazarru‘ idüp yalvardılar ḥazret-i
 13 ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ ālā heşt gün nist gün kāināt-ı evvel ü āḥir
 14 bu cūd-ı ḥayāt vaḥy idüp buyurdu ki iy mūsā şol ḳavmüñ
 15 ebdāni elvāni ma‘ āşī ile alūde ola du‘ ālarını nice maḳbūl iderin
 16 lisānları dürüg ve ḡayb-ı murdār ile münecces olanlaruñ niyāzlarında
 17 ben elleri a‘ māl-i nā şayeste ve nā bābeste’-i nām-ı şekmleri ise ḥazā
 18 yi’n-i mekkāre vü ḥırām velīkin bir ḳulum vardur eger yümni enfās-ı mübāreke
 19 sin vesīlesiyile ittiḥāz iderseñüz anuñ du‘ āsı berekātında bu varṭa
 20 dan ḥalāş olasız ve bu belā meżāyıḳından ḳurtulup rehā bulasız
 21 bir nazarı ḥāki ider kimyā bir nefsi def’ ḳılır biñ belā didi kim

078b

01 ilahī ol maḳbel-i maḳbūlünüñ nāmı nedür ‘ ayān eyle ve reviş ve refṭār gele
 02 ve evşāfına üslūbdur beyān ile ḥiṭāb müsteṭāb irüp buyurdılar ki
 03 nāmı berḥ bir bende’-i şiyādur cāmesi köhne mūları jülīde ve rüy-ı
 04 alūde’-i kerd rāhdur ḥazret-i kelīm ḥudā bir gün şaḥrāda geşt ü ḡzār

05 iderken ol şahşı gördi bildi yanına varup merāsım-i tebcıl-i
 06 ü ta' zīm ve levāzım-ı iclāl u terkīm her ne ise edā kıldı ğıbb-ı zalik
 07 didi kim iy merd-i hüdā enām şerifiñüz nedür ' ayān it bilelüm ne kimesnesin
 08 ve ne vilāyetindensin seni taħdīķ kılalum didi kim nāmıma berħ dirlerdür
 09 vücūdum cümleden za' if ü kemterdür ve kelım-i āla didi ki ben seni cüst ü
 10 cū iderin senüñ tabuñ için bu şahrālarda giderin didi kim
 11 iy kelımullāh hācetüñ nedür vaķf it bileyin vüs' -ı tākatumda ise
 12 ' ilāc kılayın buyurdılar ki murādum oldur ki cenāb-ı ' izzete bir du' ā
 13 kılasın hālāyıkı bu varıadan rehā kılasın didi kim iy nebī-yi muħterem
 14 müste' ān-ı ' avn-ı haķķ ile bir hālet eyleyeyin hele sen aradan şavul
 15 rabb-ı ' izzetüme ben söz söyleyeyin hāzret-i müsā ayruķ yirde
 16 karar kıldılar müteraşşıd ve müteraķķıb rüzgār oldılar o şahş yüzün
 17 şuyı asmāna tıutup didi kim iy hüdāvend-i ' ālem ve kebir-i müte' āli meger ki
 18 hāzāne'-i keremüñ hāli veyā bāduñ ise emrüñe muħālefete mecālī vayā ebrüñ
 19 inķıyād-ı fermānuñdur hāric hāli var veyā ķorķarsın ki fūrşat
 20 fevt ola anuñçün ' uķūbet-i ' abād ki te' cıl idersüñ meger çünki
 21 bu cümleden münezzeħ ve pāk-ı mu' arrā ve bu mezkūrātdan muķaddes ü
 müberrāsın

079a

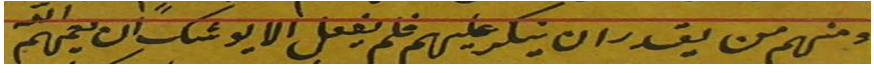
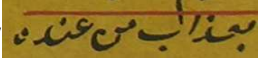
01 kıllaruñuñ naşıblerini irsāl ile bu varıadan kırtarup āsüde
 02 hāl olup fi'l-hāl şavb-ı semāda ebr-i bedīdār oldı bārān
 03 yağup irtesi bigi giyāh nümūdar oldı ve emirü'l-mü' minin ebübekre's
 04 -şıddıķ hāzertleri rađyallāhu ' anha rivāyet eyler ki resūlullāh ' aleyhi's-selām

- 05 aytdı hîç kavm yokdur ki anlaruñ arasında bir ma‘ şıyyet ola ve anlar ol
06 ma‘ şıyyete inkār itmeyeler alā ‘ aqabince allāh ta‘ anlara ‘ azāb gönderür ki ol
07 ‘ azāb cümlesine irişür ve resül ‘ aleyhi’s-selām aytdı dükeli
08 eyü ‘ ameller ğazā itmegüñ ve emr-i ma‘ rûf u nehy-i münker kılmagüñ yanında
kaatre
09 gibidür ulu deryānuñ yanında ve her söz ki ādem söyler dükelisi
10 ziyāndur meger emr-i ma‘ rûf ve nehy-i münker ve haqq ta‘ linüñ zikri ve resül
11 ‘ aleyhi’s-selām aytdı haqq te‘ ālayı günāh olan hevāşına ‘ avāmuñ günāhı
12 sebebiyle ‘ azāb eylemez meger ol vaqt ki bir münkeri görüp men‘ itmege qādir
ola
13 ve men‘ eylemeye ve resül ‘ aleyhi’s-selām aytdı ol yirde oturmañ ki
14 bir kimesneyi anda zulmle öldüreler yāhud zulmle uralar ki ol zulmı
15 görüp def‘ eylemeyen kimesnenüñ üzerine la‘ net yağar ve resül ‘ aleyh
16 i’s-selām aytdı hiçbir kimesneye cāiz degildür ki bir yirde tura ki anda
17 nā ma‘ kûl iş işleyenler ve özi anda muhteseblik eylemek ²¹⁶(muhteseblik
eylemeye qādir olmaya ki) ne anuñ
18 ecelin ta‘ yin getürür ve ne hudānuñ rızqını az eyler ve bu hadīs
19 aña delīldür ki zālimlerüñ sarāyında ve muhteseblik mümkün olmayan yirde
20 huzürsüz tırmaq cāiz degildür ve bu sebebden selefde olan ölülerüñ
21 çoğı ‘ uzlet qalmışlarıdı zīrā ki bazarları ve yolları yaramaz

079b

- 01 işlerden hāli bulmamışlarıdı ve resül ‘ aleyhi’s-selām aytdı her kimesne ki

²¹⁶ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

- 02 anuñ öñinde bir ma' şıyyet işlene ve ol ma' şıyyeti geriye görse ol
03 ma' şıyyet anuñ yanında işlenmemiş gibi olur ve eger anuñ
04 ğıybetinde bir ma' şıyyet işleseler ve özi ol ma' şıyyete rızā virse
05 ol ma' şıyyet anuñ yanında işlenmiş gibi olur ve resül 'aleyh
06 i's-selām aytdı hiç bir resül yokdur ki anuñ havāriyyūnı olmaya
07 ya' nī şol şahābesi ki kendüden soñra haqq te'ālānuñ kitābıyla
08 ve resulüñ sünnetiyile 'amel iderlerdi tā ol zamāna dek ki anlardan
09 soñra bir kavm zāhir ola ki minberler üzerine çıkup gökçek söz
10 söyleyeler ve yaramaz fi'ller işleyeler her mü'mine lābūd ve farzdur ki anlarla
11 eliyile
12 ğazā eyleye ve eger kādır degilise diliyle ğazā eyleye ve eger kādır degilise
13 göñli ile
14 ğazā eyleye ve bundan ötesi hūd müselmānlık degildür
- 13
- 14
- 15 ²¹⁷ yār-ı gar-ı habīb ala ḥāzret-i ebī bekr 'aleyhi
16 rıdvanullāh cenāb-ı 'ālā ḥāzret-i risālet penah ve sultān
17 cār-bāliş li ma' e's-sadan lafz durur bārlarından şöyle
18 rāvi '-i şahihü'l-beyān ve nākil-i faşihü'l-lisān buyurmışlar ki

²¹⁷ Ebu Bekir (ra) anlatıyor ; rasulullāh sallallāhü aleyhi ve sellem buyurdu ki “Günah işleyen hiçbir kavim yoktur ki içlerinden onları günahlarından dolayı yermeye/ayıplamaya muktedir olanlar bulunduğu halde bunu yapmasın. Allāh onlara katından azabı umumileştirerek yazar.”

19 hiç bir kavm yokdur ki muhālefet haqqı revā ve irtikāb-ı

20 ma' āṣī ve menāhī sezā göreler ve ara

21 larında ef' āl-i münkerlerinden men' e kādır

080a

01 ve ma' āṣī vü menāhīlerinden vāqı' u zācir ola. daḥı ehl-i şürūr

02 u seḳādan men' i revā görmeyeler, elbette ḫāzret-i cabbār-ı ' ālem ve sulṫān-ı

03 ḳahhār-ı bī pīş ü kem. ol ḳavmüñ nīk ü bedin ' azāb-ı elīme

04 giriftār. ve ' ıḳāb-ı ' azīme müsteḫaḳ u sezāvār. ider ve *عَنْ خَدِيجَةَ*

05 *رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي*

06 *نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالتَّزْوِينِ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَوْ*

07 *شَكَرَ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ عِنْدِهِ ثُمَّ لَتَدْعُنَّ فَلاَ يُجَابُ*

08 ²¹⁸ *كَلِمَةً* sezā-vārıdṽān-ı müste' ānī. ḫāzret-i ḫuzeyfeyü'l-yemānī

09 rivāyet-i ḫadīṣ-i faṣihü'l-me' ānī. ve naql-i ḫabīr-i belīgü'l-meyānī

10 ḳılıp dirler ki. ḫāzret-i ḫabīb-i ḫüdāvend-i ' ālem. ḡāye-yi icād-ı

11 tekvīn ve bā' iş-i iḫtirā' -ı benī ādem. buyurmıṣlar ki. şol ḫudā

12 ḫaqqıyıçün ki cān-ı muhammed ḳabza'-yı kudret. ve rūh-ı aḫmed ser nice ḫükü

13 metindedür. gürūh-ı ahāli-yi imānuñ ḫāli tamām, elbette iki nesneden

²¹⁸ Huzeyfe (ra) anlatıyor ; rasulullāh buyurdu ki; nefsim yed-i kudretinde bulunan Allāh'a and olsun ki, siz marufu emreder ve münkerden ahkoyarsınız yahud Allāh size katından bir azap göndereyazar. Sonra siz ona elbette dua edersiniz fakat size icabet olunmaz.

14 mu‘ atṭal u ḥālī degildür bilā kelām. yā ehl-i ma‘ rûf olup erbâb-ı
 15 ‘ işyānı münker etdin men‘ ve zecire bezl-i iktidār ideler,
 16 veyā ḳahhâr-ı bî münâzi‘ cenâbından ḥavâle olinân ‘ azâb-ı elim.
 17 ve ‘ uḳâb-ı ‘ azîme. istiḥḳâḳ mesâlikine gideler. her bâr kim du‘ â
 18 etseler maḳbûl u müstecâb olmaz. ve ma‘ zeret-i fâsideleriyle
 19 cenâb-ı kibriyâya ḥicâb olmaz. ve *عن ابي سعيد الخدري قال*
 20 *قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من رأيكم مستكراً*
 21 *عليغيرة بيده خان لم يستطع فبلسانه وان لم يستطع فبقلبه*

080b

01 ²¹⁹ *أضعف الأيمان* terâne-sâz meclis-i üns. ve fesâne-perdâz
 02 nüzhet-gâh-ı ḳuds. maḥrem-i serâ perede-râz ḥabîb-i ḥudâ ebū sa‘ yid ḥazerî
 03 ‘ aleyhi riḍvānullāh ta‘. seyyid-i rûsul, ve müvezzeh-i sebl, cenâb-ı
 04 bî hemtâsından şöyle rivâyet ider ki buyurmuşlar, ehâli‘-i
 05 îmandan herkes ki bir münkerüñ şudûrına vâḳıf u âgâh ola.
 06 eliyile meta‘ ı lâ bûd ve lâzım. ve eger eli ile men‘ e ḳâdir olmazısa
 07 lisâniyıla taḥvîl ü def‘ vâcib ü mühimdür, şöyle ki anuñıla da
 08 men‘ e ‘ adem-i istiṭâ‘ atına câzim ola elbette inkâr-ı ḳalbî dāmânına
 09 teşebbüse ‘ âzim ola, bu mertebe ez‘ af-ı merâtib-i îmandur. anda tesâmuḥ

²¹⁹ Sizden kim bir münker görürse bunu eliyle deġiştirsin eġer gücü yetmezse diliyle deġiştirsin. Eġer (buna da) gücü yetmezse o takdirde kalbiyle deġiştirsin. Bu îmanın en zayıfıdır.

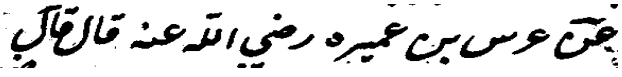
10 u tesāhūli cāiz görenūñ meymūn ḥāli yamandır, ve bi'l-cümle ḥülāşa'-yı
hümāyūn

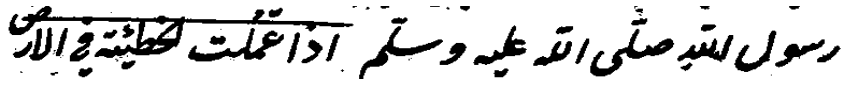
11 ḥadīş-i şerīf maẓmūn-ı ḥaber-i münīf oldur ki. umūr-ı münkireden

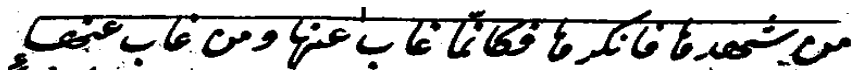
12 dest ve zebāniyile men'e ' aczi zāhir olan kimesnenūñ bī şek.

13 inkār-ı ḳalb u ' adāvet-i dile ṭālib ḥırş u heves gerek.

14 herkes ki bu cümleden dūr ğarībdür. sa' ādet-i imāndan bī behre

15 ve bī naşībdür.

16

17

18 ²²⁰ hemrāz serāperde üns-i resūl. güzīde'yi

19 aşḥāb ve hemdem maḳbūl. ' ars bin ' amīr, ' aliyye'r-rıdvān

20 min allāhü'l-ekber. pişvā-yı ṭavāif-i ' ālemīn. ḥazret-i risālet

21 penāhdan şöyle rivāyet eyler. cenāb-ı ' ālīleri buyurmışlar ki.

081a

01 ' arşa'-yı ' ālemde bir ma' şiyet ve bir günāh. bir dilīr ' aşıden

02 serzde olsa nā gāh. ḥāzır olup müşāhede idenler ki men'

03 ü inkārına mutaşaddī olalar. güyā müşāhede itmemiş gā'iblerdür,

04 ve gā'ib olup rızā vü cevāz gösterenler, ol ma' aşıyi

05 irtikāb idenler, mişālī cezā, ve ' uḳubete sezā. vü münāsiblerdür.

²²⁰ Ars b. Umeyr (ra) anlatıyor ; rasulullāh buyurdu ki; “Yeryüzünde bir günah işlendiği zaman kim ki ona şahid olur ve onu kınarsa/ayıplarsa sanki o günah o kişiye görünmemiş gibidir. Kime bir günah görünmez (fakat) o günaha razı olursa o kişi o günah hazır etmiş gibidir. ”

- 06 ve. قال رسول الله عليه السلام لتأمرن بالمعروف وتنهون
- 07 عن المنكر أوليسلطن الله عليكم شراركم ثم يدعون خياركم
- 08 ²²¹ فلا يستجاب لكم fehvā-yı laṭīf ḥadīṣ-i şerīf. sâbıka muvâfık
- 09 ve ma' nâ-yı münif ḥāber-i bî 'adil-i sālīfe muṭābık, lisān-ı faşih
- 10 ü'l-beyānı miftāh-ı künüz-ı ḥaḳāyık, olan belāğat ihtivāsı
- 11 mişbāh-ı rumūz-ı dakāyık, olan ḥazret-i resūl-i şādık,
- 12 'aliyye'ş-şalavat min allāhü'l-ḥālık, şöyle buyurmuşlar ki, ef' āl-i ḥasene
- 13 ve a' māl-i şālīḥa ile ḥalka elbette emriñüz vācib ü lāzım. ve muḥālefet-i
- 14 fermān-ı ḥüdāvend-i 'ālemden her birin men' ü nehyiñüz farz u mühimdür,
- 15 şöyle ki ol emrde ihmāli revā. vü aḡmāz ve tekāsüli sezā.
- 16 göresiz, aḳāşī vü edānī-yi bedgirdārlarıñuz cenāb-ı ḥaḳḳdan
- 17 size musallaṭ olur. mezālīm ü cevr ü 'udvānları ile her biriñüze
- 18 rehber-i 'azāb kıılır. e' āli'-i zevi'l-ḳadriñüz ki du' āya meşḡul
- 19 olur. bārgāh-ı bī niyāz-ı ḥaḳḳda ḥayāl etmeñüz ki maḳbūl olur,
- 20 ve. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما أعمل البتة عبيدا
- 21 في سبيل الله إلا كنته في بحر في وما أعمل بتر ولا هادي

²²¹ Rasulullāh (sav) buyurdu ki; “Elbette siz marufu emreder münkerden alıkoyarsınız yahud mukakkak ki Allāh üzerinize en şerlilerinizi elbette musallat eder. Bundan sonra en hayırlılarınız dua eder de duaları icabet olunmaz.”

081b

- 01 ²²² **عند الامر بالمعروف الا كنفته في بحر بعثي** mürşid-i mesâlik memâlik-i
- 02 **وما ارسلناك الا رحمة للعالمين** ²²³ seyyid-i yaqîn, mehâtıb-ı muhâtab
- 03 veled-i âdem. hazret-i nebî-yi mükerrerem ü muhterem. bu hadîş-i dilkeş edânuñ,
- 04 ve bu haber-i rûh-bağş-ı şadânuñ, mażmûn-ı hümâyunında şöyle inhâ buyurmışlar ki,
- 05 a' mâl-i hüsnê ve tã' ât. ve cümle 'i ' ibādât ve meberrât. rāh-ı haqqda
- 06 ğazāya nisbet, cür' a ' -yı deryāyı bī girāna izāfet gibidür bī rībet,
- 07 hem-çünān mecmū' ' ibādāt u ğazā. emr-i ma' ruf yanında meşelā,
- 08 **قال رسول الله عليه السلام** cür' a ' -yı nāçiz ile mānend-i deryādur. ve
- 09 **ان الله لا يعذب العامة بذنوب الخاصة حتى ييري المتكبرين**
- 10 **انظروهم وهم قادرون على ان يذكروه فلا يذكروه فاذا**
- 11 **فعلوا ذلك عذب الله العامة والخاصة طوطى نواي وما يطق**
- 12 ²²⁴ **عن الطوي ومجزئماي ان هو الا وحى يوحى** . mübāriz meydān
- 13 şıdk u şafā. ve dılnevāz-ı hadıka ' -yı mihr-i vefā. hazret-i habīb-i müctebā,
- 14 ' aleyhi şalavātullāh ta' . za' fā' -yı ümmete ' āmmeten şöyle aḥbār ve ebnā,

²²² Cihadın yanında mahlukatın ameli ancak dibine ulaşamayan denizde tükürük gibidir. Emr-i bi'l-marufun yanında cihat ise (yine) dibine ulaşamayan denizde tükürük gibidir.

²²³ “Biz seni ancak alemlere rahmet için gönderdik.”, Enbiya, 107.

²²⁴ Rasulullāh aleyhi's-selam buyurdu ki ; Allāh (insanların) bazısının günahları sebebiyle ammesine azap etmez. Ta ki münkerat/kötü ameller redd etmeye muktedir oldukları halde reddetmeyen aralarında görülünceye kadar. Bunu işledikleri zaman Allāh (insanların o) bazısına ve ammesine azap eder.

15 ve aşhāb-ı kirām zevî'l-ihtirāme bu üslûba inhā buyurmışlar ki,

16 ²²⁵ **خالق الارض والسماء** hazret-i haq celle ve 'alā nāsuñ aqlından

17 ser-zede olan 'işyān için 'amme'-i halka 'azāb etmez, ve ba' zuñ

18 cürm ü zillātıyla küllī muvāheze vü 'iķāb meslegine gitmez, meger ki aralarında

19 bir 'işyān u fesād zahir ola, ve kendüler men' ve def' ine her vechile

20 mālīk ü kādīr iken sükūt u şumātı revā, ve taqşīr ü tesāhūli sezā

21 göreler. cümlesi bir uğurdan, ve 'alā hazāe't-taķdīr-i sıhḡat u 'iķāb

082a

01 vāḡid u ḡahhār-ı 'ām u şāmil olur, ve ḡāzab u 'azābullāh

02 cümlesine 'āla vechi'l-kemāl-i mütenāvil olur ve ²²⁶ **عن امانه البيا**

03 **قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف انتم اذا طغى**

04 **مننا نكلم وفسق شبا بكم وتركنتم جهادكم قالوا وان ذك**

05 **لكاين يا رسول الله قال نعم والذي نفسي بيده واشد منة**

²²⁷ **(قالوا وما اشد منة)**

06 ²²⁹ **يا رسول الله قال كيف انتم اذا لم تأمروا الناس بالمعروف**

²²⁵ Yer ve göğün yaratıcısı.

²²⁶ İlk sözcükten sonra kullanılması gereken "ebi" ifadesi atlanmıştır.

²²⁷ Burada kullanılması gereken "se-yekünü" ifadesi atlanmıştır.

²²⁸ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

²²⁹ Satırın sondan ikinci sözcüğü olan "nāse" kelimesi asıl hadiste bulunmamaktadır.

07 ولم تنزهون عن المنكر قالوا وكأين ذلك يا رسول الله قال نعم²³⁰

08 والذي نفسي بيده واشد منه قالوا قالوا وما أشد منه يا رسول الله

09 قال كيف انتم اذا رايتم المعروف منكرا ورايتم المنكر معروفا

10 قالو وكأين ذلك يا رسول الله قال نعم والذي نفسي بيده²³¹

11 فعند ذلك يقول الله تع طفت بي لا يجن ظم فنتت بضميركم²³²

12²³³ فيها جيرانا aşhāb-ı kirāmuñ serbülend ü serfirāzı. ve erbāb-ı

13 şıdķ u şafānuñ ferīd ü mümtāzı. feżāil-i ünsiyye ve kemālāt-ı

14 ķudsiyyenüñ kāmili, ḥazret-i ebī imāme³-i bāhili, ‘aleyhi’r-rıdḅvān

15 min allāhü’l-‘alī. nev-‘arūs rivāyete ḥalli³-i şıdķıla zīver ve ārāyiş.

16 ve serā perde³-i tevāriden meclā-yı terā³-ide şöyle nümāyiş virdi kim.

17 mebārız-ı meydān-ı şıdķ u şafā, ve dılnevāz-ı ḥadıķa mih ü vefā, yegāne³-i

18 ‘arşa³-yı ‘ālem. ḥazret-i resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem. za‘fā-yı

19 ümmetüñ keyfiyet-i ḥālinden istikşāf ve istinbā. ve ‘alā sebīl

²³⁰ Satırın ilk sözcüğü yanlış yazılmıştır. Doğrusu, “lem tenhev”dir.

²³¹ Satırın sondan üçüncü sözcüğünden (vellezī) sonra “ve eşeddü minhü se-yekünü” ifadesi atlanmıştır.

²³² Onuncu satırın son iki sözcüğü ile onbirinci satırın ilk iki sözcüğünden oluşan ifade (nefsi bi-yedihi fe-‘inde zālike) asıl hadiste bulunmamaktadır.

²³³ Ebu Ümametü’l-Bahili anlatıyor. Rasulullāh aleyhi’s-selam buyurdu ki “Kadınlarınız azdığı, geçleriniz fıska düştüğü ve sizler cihadı terk ettiğiniz zaman haliniz nice olur.” (Ashab) “(Ey Allāh’ın rasulü) Bu olacak mı?” dediler. (Rasulullāh) “Evet nefsimi yed-i kudretinde tutan Allāh’a and olsun ki daha şiddetlisi (olacak).” buyurdu. (Ashab) “Ondan daha şiddetlisi nedir.(Ya Rasulallāh)” dediler. (Rasulullāh) “İnsanlar marufu/iyi ameli emr etmeyip münkerden/kötü amelden nehy etmedikleri zaman haliniz nice olur?” buyurdu. (Ashab) Bu vakitte Allāh şöyle buyurdu “Zatıma yemin olsun ki onlara öyle bir fitne takdir edeceğim ki onların içinde sabır/yumuşaklık sahibi olanlar şaşkın olur.”

20 alā istifhām-ı tefāşil-girdārlarından istikşā idüp buyurmışlar ki,
 21 sizüñ hāliñüz niye menüť u müncer. ve revş ü reftāriñuz ne țarza

082b

01 muqarrer olur. şol vaqt ki zīr-i taşarrufātıñuzda olan zenler serkeş
 02 ü nā münkād. ve civān u şevvābıñuz fısqıla ālūde ve fücūra mu‘ tād olalar,
 03 siz fāriğü’l-bāl terk-i ğazā vü cihād idesiz. ve lezzāt-ı nefsanīye
 04 yevmen fe-yevmen tevağguliñuz ziyād idesiz. muhātab-ı ve şerefü’l-taqvā-yı
 05 vācibe’t-tekrimleri olan güzide ümmet, ve şerefü’l-taqvā-yı
 06 liķā-yı şerif-i sa‘ ādet-nümünları ile müşerref ü müstes‘ ad olan
 07 ahāli şağā-yı tavıyyet didiler kim. iy dībāce‘-i luťf ve mürüvvet.
 08 ve fihristkār-nāme‘-i şefkat ü fütüvvet. bu țarza revş ü reftār
 09 ‘ālemde şadır, ve şaħife‘-i dünyāda bu üslūba girdāruñ şuver-i eşkālī
 10 zāhir olur mı, buyurdılar kim bi haķķ-ı ħudā kim cān-ı muħammed. ķabza‘-yı
 11 kudret
 12 ve rūh-ı aħmed siperince irādetindedür bundan daħı bedter ve ħarāb
 13 hey‘eti nümāyān. ve aħkām-ı mekkāre ve münkerāt-ı a‘ māl nefād pezīr
 14 olsa gerek bī gümān, didiler kim iy sipihr-i risāletüñ mihr-i ‘ālem-tābı.
 15 ve iy memālik-i devlet ü sa‘ ādet-i siyādetüñ kāmran ve kām-yābı, bundan
 16 özge umūr-ı ğarībe‘-i ‘acībü’s-şān olur mı. veyā ‘arşa‘-yı ‘ālemde
 17 ħümā‘-yı imkāna duħül bulur mı buyurdılar ki. ni‘ me cümleñüz terk-i
 18 emr-i ma‘ ruf idesiz. ve men‘-i münkerāt şeyn-i şāniñuz olmaķ
 19 mesālikine gidesiz, didiler kim iy dürr-i yetīm sıdķ-ı ‘ālem ve iy
 20 cevher-i girān-māye‘-i kān nev‘-i ādem. bu minvāl üzre a‘ rāz u ‘arüz

20 kār, sūret bulur mı ve şır-ı fi bāzār. vücūd-ı mümkünāt öñinde rābiḥ
21 olur mı buyurdılar ki evet şol ḥudā ḥaḳḳıyüçün ki dāḥil ḳabza'-yı

083a

01 ḳudretin eşer ü eşi' a'-yı afitāb-ı hidāyetin bundan daḥı müşkıl ü düşvār.
02 umūr-ı ḡaribe zāhir ü bedīdār ola, didiler kim yā resūl-i ḥudā-yı
03 ḳādir ḡarḳa'-yı deryā-yı ḥayretüz, ol umūr neydügin keşf ü i' lāma
04 muntazır-ı 'ināyetüz. buyurdılar ki ol maḥal-i ḥāliñüz ne sūret bula
05 ve me'āl ü 'aḳıbetiñüz ne ḥālete dāmen-gır ola. ki şevāliḥ-i a' māli
06 mekāre ve müfāsıd ef'ālile yeksān ü mütteḥid ḳılasız, ve ḳabāyıḥ ve
müstenkirāt-ı
07 ef'ālī ehāsın-ı a' māl u efāzıl-ı ḥışāl bilesiz, didiler kim
08 ey bā' iş-i iḥtirā' ma' şer-i beşer-i ādem, bil ki ḡāyet icād u tekvīn-i
09 mümkünāt-ı 'ālem, hiç bir ḥāl-i şābit ve rāsiḥ milke vücūd olanı
10 ve silk-i hestīye münḥarıt olup şūret-i nizām ve intizām bulanı
11 buyurdılar ki olur, evet keşf ḳudreti kāf-ı 'inān rūḥ-ı
12 pāküm 'izzetiyüçün. ve ḳabza'-yı irādeti şārif-i zemām cān-ı muḫaharrum
13 ḥürmetiyüçün, 'aḳıb-i zilk ol ḳahhār-ı bī münāzi' ve bī müdāfi'-i
14 'ālem. 'izzet-i celāl ḥazret-i cemīline yād-ı ḳasem ider hem ki. ol ḳavmi
15 bir derde esİR ü giriftār. ve bir belā vü miḥnete lāyık u sezāvār.
16 idim ki. āḡāḥ u binā. vü başİR ü dānāları, ser tā ser ol
17 beliyeden 'āciz ve ḥayrān. ve vālihe ve ser gerdān ḳılalar, ve

18 عَبَّاسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

19 لا ينبغي لامر شهد مقاماً فيه حتى الآنكلم به فانه لم يقدم اجبه

20 ²³⁴ ولم يحرمه رزقاً هو له muḳīm-i ḥalvet serāy-ı ittilāf u istinās,

21 ḥazret-i ‘abdullāh bin ‘abbās. ‘aleyhi rıdvan ḥāliḳu’l-cinn ve’n-nās,

083b

01 ile başt-ı besāt-ı rivāyet, ve şöyle zabt-ı ḳavānīn-i ḥikāyet. idüpdür ki,

02 hümā-yı ferḥunde fāl-ı gülşen-i ḳuds, ve tezerrür ü hüccete bāl-neşimin ins.

03 şefi‘-i ‘aşāt-ı ümmet. şem‘-i şebistān-ı ḳıyāmet. ḥazret-i nebī-yi

04 muḥterem, şallallāhu ‘aleyhi ve sellem. buyurmuşlar. lāyık u sezāvār.

05 degildür ki. bir kimesne ki bir maḳāma ḥazır ola, ve bir ḥaḳ nesnenüñ

06 vuḳū‘ una vāḳıf u nāzır ola, sākit u şāmit olup ḥaḳḳı

07 söylemeye, ve cedd ü cehdini bī dirîğ idüp izhār-ı ḥaḳḳ eylemeye.

08 elbette lā büd ve lāzımdur ki. ḥaḳ her ne ise diye, ‘uhdesinden gide.

09 rāh-ı ḥaḳda zimmetine lāzım olanı edā ide. zırā güftār-ı ḥaḳ

10 ve kelām-ı muḥaḳḳaḳ, ne ḳişinüñ ecelin ḳarīb. ve ne bārgāh-ı bī nihāyetimizden

11 muḳadder olandan maḥrūm u bī naşīb ider, ve عن جابر رضي الله

12 عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اوصى الله

13 الى ملك ان قلب مدينة كذا وكذا على اهلها قال يا رب

14 ان خيرا هم عبدك فلانا لم يعصيك طرفة عين قال اعلمها

²³⁴ Kendisinde hak olan bir makama şahit olan bir kişi için ancak hakkı söylemek uygundur. Çünkü (bu tavır) ne onun ecelini takdir eder. Ne de ona ait olan rızkı haram eder.

- 15 ²³⁵ عليه وعلمهم فان وجهه لم يتغير في ساعة قط enis-i meclis-i
 16 behişt āyin ü irem mānend, ve celīs-i maḥfil-i dilkeş fezā-yı felek-i
 17 peyvend. yār yār-ı müste‘ān-ı kādīr. rāvī ḥadīs-i şerīf. ḥazret-i cābir
 18 raḍyallau ‘anh fi’l-bāṭın ve’l-zāhir. şöyle āgāz-ı rivāyet ider ki.
 19 seyyid-i sādāt. ve ḥülāşā’-yı mevcūdāt. ve mufahḥar-ı kāināt. ḥazret-i
 20 resūl ‘aleyhi şalāte’ş-şalavāt, ²³⁶ كاد است الارض والسموات
 21 buyurmışlar ki ḥıfz-ı ‘arşa’-yı zemīn olan melā’ikeden bir milke

084a

- 01 ve ḥayy-ı milk-i müte‘āl. şöyle vārid olmuş ki filān şehri taḥrīb
 02 ve ehālisi üzre taḳlīb ide fi’l-ḥāl. ol milk-i tazarru‘
 03 u zārī idüp dimiş ki. iy kerīm-i gāfūr. ve iy dānā-yı
 04 sır ve ḥafıyyāt-ı umūr. ol şehirde ḥāş kullaruñdan filān
 05 vardur. bir dem saña ‘ışyān itmemiş pāk-bāz ve pārsāpervedür.
 06 cabbār-ı bī şerīk ü ḳahhār-ı bī ‘adīl-i ‘ālem. buyurmış ki tevaḳḳuf
 07 u ihmāl u imhāl itme bir dem. önünde sāir sükkānınuñ başına
 08 ol şehir-i gerdān eyle. ve devr ü diyār u ‘umrān u tibyānını
 09 ḥākile yeksān eyle. zirā ki fışḳ u ‘ısyān-ı ‘uşāt için
 10 ol ḳulum bir an ḥilāfları rāhuna gitmemişdür. cūyā-yı rızām

²³⁵ Cabir (r.a.) anlatıyor rasulullāh (s.a.v.) buyurdu ki “Allāh (c.c.) meleğe bir şehri halkı üzerine şöyle şöyle çevir(ip helak et)mesini vahyetti. Melek “Ya Rabbi!Onların içinde senin filan kulun vardır göz açıp kapayıncaya kadar sana asi gelmedi” dedi. (Allāh (c.c.) da şöyle) buyurdu “Onun ve onların aleyhinde (helak için) daha az (bile bekleme).Çünkü (o belde halkı isyan ederken) bir an (bile) onun yüzü hiç değişmedi.”

²³⁶ Yer ve gök devam ettiği/durduğu müddetçe.

11 olup anlara ta^ç abbüs vech itmemişdür. **hikāye** olunur ki haqq
12 ‘ izz ü cell. yūşa^ç bin nūn ‘ aleyhi’s-selāma vahy eyleyüp
13 yā yūşa^ç senūñ kavmūñde altmış yaramazlarından ve kırk biñ
14 eyülerinden helāk eylesem gerek, yūşa^ç ‘ aleyhi’s-selām aytdı,
15 yā rab yaramazları hōd helāk eylersin, ya eyüleri ne sebebden
16 helāk kılursın. haqq ta^ç aytdı, yā yūşa^ç eyüleri anuñiçün
17 helāk eylerin ki anlara benümiçün gāzāb eylediler, anlaruñıla bir araya
18 cem^ç olup yidiler ve içdiler, **pes** haqq ta^ç iki melek gönderüp
19 varuñ filān qaryeyi helāk eyleñüz. içinde bir aḥed kavmiñüz didi
20 ol melekler ol qaryeye gelüp gördiler kim bir mescid içinde bir kişi
21 ayağ üzre tırmış namāz kıılır. ol melekūñ birisi münācāt

084b

01 iyleyüp yā ilāhī işbu ²³⁷(nite helāk eyleyelüm. haqq ta^ç aytdı helāk eyleñ taḥkīk-i
evvel namāz kıılan kişi şaḥiḥ) namāz kıılan kişi benüm ḥuşuşumda yüzini
02 burtarmadı. ya^ç nī ol qarye kavminūñ münker fi^ç llerini görüp ve nā meşrū^ç
03 kavllerini işidüp benüm rızāmiçün bī ḥuzūr olup daḥı anları
04 nā mā^ç kıl kullarından ve nā meşrū^ç işlerinden men^ç eylemedi.
05 ve yüzini burtarup benümiçün anlara incinmedi. ve bir rivāyetde
06 allāh ‘ izz ü cell ol meleke ḥiṭāb eyleyüp evvel ol kişi helāk
07 iylemekden başlayup soñra qarye ḥalkını helāk eyleñüz kim taḥkīk
08 ol benüm içün bir sā^ç at kadarı yüzini burtarmadı

²³⁷ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

09 ḥasan raḍyallāhu ‘anhdan rivāyetdür ki, benī isrā’īl zāhidlerinden
 10 bir ‘ābid var idi nāmına ‘alyūn dirlerdi. benī isrā’īl üzre
 11 kendinūn yirine şem‘ūn ‘aleyhi’s-selām kā’im-i maḫām idinmiş idi.
 12 günlerde bir gün ol ‘alyūn kendi oğlını gördi kim nā maḥrem
 13 bir ḥātun ile söyleşür şaḫın yā oğul ḥarāmdan didi.
 14 daḫı sükūt eyledi. ḥaḫḫ ta‘ ‘alyūna oğlunu bu ḥālde görüp
 15 daḫı diḫḫatile men‘ kılmayup sāir ecnebīleri ve ğayr-ı nās[1] men‘
 16 eylediği gibi oğlunu men‘ eylemekde iḫdām eylemeyüp. ancak
 17 şaḫın oğul ḥarāmdan diyüp farığ oldūğıyiçün ‘azab
 18 eyleyüp serīrinden yıḫup burnu uvanup ḥātūnunuñ
 19 ḫarında olan oğlanı düşüp, ve bir yire bir oğlı ile
 20 ‘asker göndermişidi ol ‘asker içinde oğlı depelenüp,
 21 ḫilāfetile nübüvvet ‘alyūna virilse gerek idi aña virilmeyüp,

085a

01 şemūyile virilüp. daḫı ol zamānuñ nebīsine vaḫy olındı ki
 02 ‘alyūna ḫaber vir. taḫḫīḫ bin allāh anuñ şulbından herğiz şiddiḫ
 03 getürmeyüm kim benüm rızāma ve emrime muvāfiḫ men‘ ile oğlunu münkerden
 04 men‘ eylemedüğüçün didi. **ḫikāyet** ‘ömer bin el-ḫaḫḫāb. raḍyallāh u ‘anh
 05 aytdı. āḫir zamānda bir bölük ḫavm geeler şālihleri aralarında
 06 şunlar olalar ki emr-i ma‘rūf u nehy-i münker eylemeyeler. ḫaçan bir şaḫşdan
 07 ḫoşnūd olmasalar murādları allāh ḫōşnūdlığı olmayup kendü
 08 nefsleri muḫtezāsıyıçün ola. ve ḫaçan bir kimesneye ḫışm eyleseler

09 anlaruñ fi‘l-i münkerlerini allāh rızāsıyüçün kerih gördükleri,

10 sebebiyle olmayup bil ki hısm u gâzabları hemân kendülerüñ

11 nefsleri rızāsıyüçün ola, ve **عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ**

12 **عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَذَابُ**

13 **قَرِيَّةٍ فِيهَا ثَمَانِيَةَ عَشْرَ أَلْفًا عَمَلَكُمْ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ مَا لَوْ لَا كَيْفَ**

14 **ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَمْ يَكُونُوا يَعْتَصُونَ اللَّهَ وَكُنُوا**

15 **يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ** ²³⁸ **تāvus cilve**

16 ārā-yı cenān cenān resül-i hudā. ve tezerv-i nāz-perver dimāğ-ı

17 fevād hātem-i enbiyā, ve mübellig-i enbā. ‘ünvān-ı cezāid-i şıdķ ı şafā

18 ve tuğrā-yı münāşir-i mihr-i vefā. merdāne-reviş-i tarīķ-i mütāba‘at-ı

19 şer‘ ü sünnet-i muştafā. ve ser firāzāne cünbīş-i sebīl-i mücānebet

20 ü muḡālefet bid‘at-ı hevā, ḡayrū’n-nisā, ve faḡr-ı zevcāt-ı ceyb-i müctebā,

21 ümmü’l-mü’minīn ḡazret-i ‘āyişe raḡyallāh u ‘anh, ‘arūs rivāyete

085b

01 şöyle çehre-āra. ve şāhid-i naķl ü aḡbāra bu yüzden cilve-nümādur

02 ki, sultān-ı salātīn-i zümre‘-i enbiyā. ve sened-i şanādīd-i şınıf-ı

03 evliyā, iftiḡār-ı ma‘şer-i beşer ḡazret-i, muḡammed muştafā şallallāh u ta‘aleyh

²³⁸ Aişe radiyallāhü anha anlatıyor. Rasulullāh sallallāhü aleyhi ve sellem buyurdu ki; “Allāh, içinde amelleri enbiyanın ameli gibi olan seksen bin (zatin) bulunduğu bir köye azap etti” (Ashab) bu nasıl olur ya Rasulallāh dediler. (Rasulullāh) “Allāh’a asi gelir değildirler. Ancak marufu emredip münkerden nehyetmezlerdi” buyurdu.

04 fi'ş-şubḥ ve'l-mesā. aḡāz-ı aḥbār u enbā idüp buyurmuşlar ki,
 05 ḥazret-i ḥaḳḳ sübhāne ve ta'. bir şehri ilām-ı alām-ı 'azāba mübtelā
 06 itmişler, bā ḥuşuş 'amel-i enbiyā ile 'āmil ol şehirde on
 07 sekiz biñ mü'min var imiş. meger ḥūzzar-ı meclis dilkeş-fezā.
 08 vü naẓzāre'-i fezā-yı revān-āsā. suāl idüp didiler ki
 09 ey nebī-yi ḥudā. bā' iş ü dā' i nedür ki bu maḳūle ḳavm helāk
 10 ola buyurdılar ki. eger ç i kim iḳāmet-i merāsım-i 'amāl-i şāliḫāda
 11 taḳşirleri yoḡdı aşlā. velikin emr-i ma' ruf idüp
 12 mekkāre-yi ef' ālden ḥalḳı men' e mutaşaddi degüller idi ḳat' ā,
 13 ol sebebden ḥasenāt-ı 'amālleri sezā-vār-ı inṭimās ve inmiḫā
 14 ve kendüler giriftār-ı mu' ṭiye'-i ḡazab-ı ḳahhār-ı bī-çün u çerā oldu.

15 ve *عَنْ عُرْوَةَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْهِ*

16 *السَّلَامُ يَقُولُ إِذَا ارْتَكَبَ أَحَدٌ مِنْكُمْ عَمَلًا كَبُرَ عَلَيْهِ*

17 *يَسْتَرْعِ إِلَى هَوَاهُ كَمَا يَسْتَرْعِ الْبَشَرُ إِلَى هَوَاهُ وَالَّذِي*

18 *يُكَلِّفُ بِعِبَادَتِي الصَّالِحِينَ كَمَا يُكَلِّفُ الصَّبِيَّ يَأْمَهُ وَالَّذِي يُغْتَابُ*

19 *إِذَا ارْتَكَبَ مَحَارِمِي كَمَا يُغْتَابُ النَّمْرُ نَفْسَهُ*

mütemessik-i

'urve-yi vüṣḳā

²³⁹ Urve babasından rivayet ediyor. Musa salavatullāhi aleyh buyudu ki “İlahi hangi kulun sana daha sevimidir.” Azameti yüce olan (Allāh) buyurdu ki “(Ya Musa) benim isteklerime insanların isteklerine koştuḡu gibi koşan, salih kullarımla sabinin annesiyle mükellef olduḡu gibi mükellef olan, haram işlediḡi zaman kaplanın kendine kızdıḡı gibi kızandır.”

20 etbā^c-ı muştafā²⁴⁰ (benī isrāʾīl kavminden bir peygamberi yire yutdurdu andanşoñra bir peygamber dağı geldi şordı ki ehl-i ilāhī ol peygamberüñ şuçı ne idi ki yire yutdurduñ hıṭāb geldi ki ol peygamber namāz kıla dururken bir kaç oğlançıklar bir bednos tıutup dirile tügin yolarlardı ol ħoros çıgrup ħāl-i dilile meded dilerdi anı görüp esrūñmedi namāzın koyup anuñ mededine irüp kıurtarmadı pes bir ħışmıla bir kezden yire yutdurdum helāk eyledüm zehī^c aceb zamāndur ki zılm itmek denīleri düşmen tıutarlar ve zılm idenleri dost dutarlar)
^curve bin zübeyr raḍyallāhu^c anh | **ما دامت السماوات**

21 ²⁴¹ **والسماوات** peder-i büzürk-vārsa^c idlerinden. anlar dağı kelīm-i ħazret-i ħudādan

086a

01 şöyle inhā buyurmışlar ki, ilāhī kağı kıuluñ cenāb-ı^c izzetüñde
 02 maḳbūldür, vahy idüp dimiş ki, yā mūsā şol kıulumdur ki
 03 rızāmda sâ^c ī ola, nitekim sâir mu^c āşeretinde rā^c yidür. dağı
 04 şol kıulumdur ki ħavādiş-i eyyāmdan bir eleme giriftār ola,
 05 zīver-i taḳvā ile ārāste olan ħavāşımuñ penāhına girizān
 06 ola, ve enfās-ı müteberriklerinden istimdād ide. nitekim tıfl-ı
 07 raḍı^c māderini taleb ide. ve dağı şol kıulumdur ki kendüden
 08 ma^c āşī şudür itdükte ibtiğā-yı marazātum için kendüyi nihāyet
 09 mertebe-yi ġazab-nāk ide. şol peleng mişāl ki ġazabı kendü nefsinden
 10 nāşidür ya^c nī ħāşıyyet-i peleng oldur ki ġazabı ħālinde ħalkuñ
 11 az u çoğın endişe itmez. ve darb ve kıatlde kıahr-ı^c ālemden
 12 girizān olup gitmez. ve **عن أبي عبيدة ابن الجراح قال**

²⁴⁰ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

²⁴¹ Yer ve gök devam ettiği/durduğu müddetçe.

- 13 قلت يا رسول الله ابي الشهدا اكرم علي الله عز وجل
- 14 قال رجل قام الي و آل جازر عامر بالمعروف ونهاه عن المنكر
- 15 اذقتك فان لم يقتك فان العلم لا يجزي عليه بعد ذلك وان
- 16 ²⁴² عاش ما عاش merhem-i raḥat-baḥş-ı seniyye³-i mecrūḥān-ı
- 17 muṭālib-i fevz ü felāḥ. ve şifā-resān dil-rişān-ı muḳāşid-ı
- 18 sa‘ ādet necāḥ. ebū ‘ubeydetü’l-cerrāḥ. raḍyallāhu ‘anh kādirü’l-fettāḥ
- 19 bu kelām-ı berekāt-ı encāmı. şöyle temhīd ider ki. ḥāzret-i risālet
- 20 penāḥ ‘aleyhi’s-selām cenābına su’āl idüp didümki, cenāb-ı
- 21 ‘izzetde zümre³-i şühedādan ḳanğı mu‘azzez ü mükerrem, ve bārgāh-ı

086b

- 01 bārīde ol fırḳa³-yı sü‘edādan kim efḍal ü ekremdür. buyurdılar ki
- 02 şol kimsedür ki, sulṭān-ı zālīm ü bī bāk. ve vālī-yi cā’ir ü ḥaşmet-nāk
- 03 öninde. zebānına kelām-ı ḥaḳḳānī cereyān. ve tegīb-i ta‘at-ı ḥaḳḳ
- 04 ve terhīb-i ‘azāb-ı āḥiret güzerān idüp. zulm ve menāḥiden
- 05 māni‘ ve ‘udvān ve ma‘āşiden dāfi‘ ola. ol zālīm ‘udvān-ı
- 06 pīşe³-i bī bāk, ezhār-ı ḥaḳḳ itdügiyçün anı helāk kıla, dergāh-ı
- 07 bī niyāzda efḍal-i şühedā. ve bārgāh-ı ḥüdāvend-i ‘ālemde ekrem-i sü‘edā.
- 08 oldur. ve eger ḳatlı u ḳahr ḥavfindan a‘rāz ide, erz³en ve taḥḳīren

²⁴² Ebu Ubeyde b. Cerrah anlatıyor ; (rasulullāha) “Ya rasulallāh! Şehitlerin hangileri Allāh’a -azze ve celle-daha mükerremdir?” .Rasulullāh “Zalim bir valiye/idarecyeye karşı ve onu marufla emreden, münlerden nehyeddendir.Çünkü ilim bundan sonra onun üzerine cereyan etmez.Her ne kadar yaşadığını yaşasa bile”

- 09 iltifāt itmeyüp aġmāz ide. ol kes ki mādām kayd-ı hayātıla
- 10 muḳayyed. ve bünyān-gāḡ ‘ömri müstaḥkem ü müşeyyed ola, cerīde’-i a’ mālīne
- 11 ḳalem redd barmaḳ başmaya ḳala ve a’ māl-i seyyie’-i zer altından ‘avn ala biri
- 12 ve ‘arī ḳıla. ve
- 13
- 14 pişvā-yı
- 15 zümre-yi ehl-i istinās, ḥazret-i ‘abdullāh bin ‘abbās. ‘aleyhi rıdvan
- 16 ḥālīḳü’l-cinn ve’n-nās, buyurmışlar ki, ‘alā sebīlü’l-istihām.
- 17 ḥazret-i risālet-penāh aleyhi’ş-şalavāt-ı ve’s-selāmdan şöyle
- 18 isti’lām itdüm ki, muḳarrer zümre’-i şuleḫā ve ‘ibād, ve melāz-ı fırḳa’-yı etkıya
- 19 ve zühhād olan, ḳarī ve müdün ve emşār. müsteḫaḳ-ı helāk. ve sezā-vār
- 20 saḫt u ‘iḳāb ve inhimāk olur mı, buyurdılar ki evet olur,
- 21 nice helāk bil ki nice belāya ibtilā bulur, su’āl idüp didiler ki

087a

- 01 iy resūl-i ḥüdāvend-i ‘ālī vü bārī. bāiş ü dā’ī ol ibtilāya
- 02 nedür beyān buyuruñ bāri. derec-i dehānlarından nişār-ı lālī ḳılıp
- 03 aġāz-ı cevāb itdiler, tebeyyün ü ta’ ayyün-i esbāb u devā’ isiyile
- 04 anlara ḫıṭāb itdiler, buyurdılar kim ma’ āşī ve menāhī if’ ālini
- 05 ḫor görürler, ve irtikāb idenlere ḥāmūş olup dem-beste

²⁴³ İbn-i Abbas radiyallāhü anh anlatıyor; “Ya Rasulallāh bir köy içlerinde salihler olduğu halde helak olur mu?” dedim. (Rasulullāh) “Evet” buyurdu. “Ne sebebiyle ya rasulallāh” dedim. “Allāh’a isyana susmaları ve önemsememeleri ile” buyurdu.

06 عن ابن عمر و ابي هريره رضى الله عنهما قال قال

07 رسول الله صلى الله عليه وسلم الدين النصيحة ثلاث مرات

08 قالوا من يا رسول الله قال الله و كتابه و ائمة المسلمين

09 ^{و عامتهم} dürr-i deyə-yı şıdık u şafā ve gevher-i giryān-māye³-i mihr-i vefā

10 ‘abdullāh bin ‘ömer rıdvanullāh ta’, ve pāk-bāz-ı mihr ü muḥabbet-i ḥabībullāh,

11 ḥazret-i ebī hüreyre ‘aleyhi rıdvanullāh, şaḥīfe³-i rivāyete şöyle

12 naqş u nigāriş. ve peyker ü rüsüm-ı ḥikāyete eyle ārayış virdiler ki.

13 sülāle³-i baḥḥā, ve levḥ-i ḥān-ı mā-evḥā, ḥazret-i muḥammed muştafā,

14 ‘aleyhi şalavātullāh ta’ buyurmışlar ki, dīn naşīḥatdür. dīn

15 naşīḥatdür. dīn naşīḥatdür üç def’ a tekririnüñ zımında olan

16 nikāt-ı daḳīka ve mażmurāt-ı raḳīkası oldur ki. evvelā nuşḥ

17 u pend-i ṭaleb-i rızā-yı ḥüdā-yı settāriçün. ve şāniyā nefāz-ı emr ü fermān

18 içün, ve şālişā ıslāḥ-ı ehl-i şalāḥ ve ‘amme-yi ḥalk-ı rüzgār

19 içündür, ikāmet-i nuşḥ u pende kıyām. ve edā³-yı mevā³ iz-i dilpesende

20 ihtimām. ki mekārım-i aḥlāḳ-ı nebevīden müfād. ve kelām-ı ilāhī

21 ve aḥbār-ı muştafā-yı müstefāddur, ḥazret-i resül-i müctebā buyururlar ki.

087b

01 حق على كل مؤمن جهاد هم بيده فان لم يستطع فقتله

²⁴⁴ İbn-i Ömer ve Ebu Hüreyre radiyallāhü anhüma anlatıyor; Rasulullāh üç defa buyurdu ki “Din nasihattir.” (Ashab) “Kiminle? Ya rasulallāh.” dedi. (Rasulullāh) “Allāh için, kitabı için, müslümanların önderleri için ve onların (müslümanların) tamamı için” buyurdu.

02 ²⁴⁵ **ليس وراء ذلك اسلام** bu ḥadīṣ-i şerīfūñ ma' nā-yı hümāyūñı.
03 ve bu ḥaber-i münīfūñ feḥvā-yı ḥüccete meymūñı oldur ki. bir tā'ifeden ki
04 eṭvār-ı nā-pesendīde zūhūr u şudūrımı müşāhede ideler.
05 üzerlerine farz u mihimdür ki anları eliyile men' ide. ve ḥarb
06 u ḳatlleriyle def' ide. eger men' ü def' lerine ṭāḳāte fırşat
07 bulmaz ise. ve ḥarb u ḳitāle istitā' ati olmaz ise. zebāniyle
08 anlara inkār ve günā gün serzeniş ü istihḳār ḳıla, ve eger icrā'-yı
09 maḳāl-i zebān ḥāric ḥume'-i imkān ise cān u dilile bī rey b
10 ve bī şek. ol gürūh-ı maḥzūle 'adāvet itmek gerek. 'adāvet-i ḳalbīden
11 her kim ki ba' id ü ğarībdür, sa' ādet-i islām nişābından bī mehīre ve bī naşīb,
12 iy 'azīz-i sa' ādet cūy. ve iy sa' ādet-mend-i pesendīde ḥūy,
13 çünkim delā'il-i āyāt, ve berāhīn-i ḳat' iyyāt ile emr-i ma' rūf u nehy-i
14 münkerūñ vücbı şābit ve ma' lūm, ve evveliyyü'l-iḳtidār olanlara lüzūm
15 u faziyyeti. mefhūn oldı, ve her cānīnūñ cināyetin kendü cināyeti
16 ve kendüyi cānı, ve efrādını nev' -i insānuñ cānını kendü cānı
17 bile. zīrā ki cümle'-i ehl-i islām bir nefsi münzilesine tenzīl. ve zümre'-i ehālī-
18 yī
19 imān cerīde'-i vaḥdete şebt ve tescīl olınmışdur, lisān-ı nübüvvet bu ma' nā-yı
20 mebnī vü muḥber, ve zebān-ı risālet bu feḥvā-yı münha vü meş' ardur. muḥīṭ-i
kerem merkez
20 baḥr-ı cūd sipihr-i vaḳār-ı āfitāb vüçüd buyurmışlar. **المؤمنون كجيد واحد اذا**

²⁴⁵ Her müminin üzerine eliyle, gücü yetmezse kalbiyle cihadı etmesi haktr. Bunun ötesinde (de) İslam yoktur.

21 ²⁴⁶ اشكلى عضو من اعضاء داعية سيرنا بالجموع والتمرد , ma' nā-yı feṣāḥat-iḥtivā ve feḥvā-yı

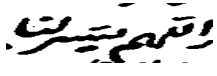
088a

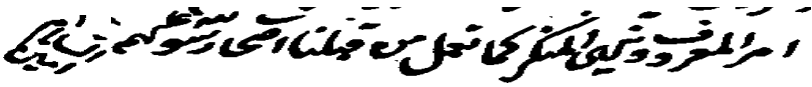
- 01 belāḡat-intimās oldur ki ehl-i īmān olan gürühü bir ten gibidür
 02 etṣāf-ı ġayretiyile muttaṣıf olmayan beden gibidür a' zāsında
 03 bir ' uzvı müte'ellim ü mutazaccır ola muṭlaḡ sāir a' zā-teb ve bīdārılıḡda
 04 ṣerīk olmaḡ muḡaḡḡaḡ bu maḡüle ' alamet-i ṣıḡḡat-i īmāna dāldur.
 05 her nesnenüñ ki delāleti zāhir ola aña mestür dilenmez ḡükmi ḡükmi-i meḡşü
 06 fdur. sāir zevāhir gibi müneḡḡi' vaṣf u cüyıla mevṣūfdur bī zāik
 07 ḡazret-i ḡaḡḡ sübhāne ve ta' nuñ setr itdüḡi setr ile me'mūruz
 08 ve izḡār itdüḡin inkār ile fermān-ber ü ma' zūruz nitekim ṣadr-ı mesned
 09 ḡüsnü'l-maāb aydur ki menhec-i rızā-yı zūlmet-i ḡabbār-ı reyādan pāk-i
 10 ṡahāret ide seḡāb-ı telbīs ile rūy-ı afitābı setr itme ve
 11 devlet-i uḡrevīyi dünyā vü denīye ṡatma ḡāne'-i ' āriyeti ta' mīr
 12 sebebi ile dükkān-ı dīni virān ve beżā' at-ı mezeċāt-ı bāzār-ı
 13 fenā ṡalebi ile sermāye'-i ċār sū-yı beḡāyı tālān itme ve ebūbekr-i
 14 ṡiddiḡ raḡyallāhu ' anh resūlullāḡ ṡallallāhu ' aleyhi ve selleme aytdı
 15 yā resūlullāḡ ṡallallāhu ' aleyh kāfirlerce cenk itmekden ḡayrı ḡazā var mıdur
 16 resūl-i ṡallallāhu ' aleyhi ve sellem aytdı ni' m ya ebā bekr yir yüzinde allāḡ ta'
 17 iċün ḡazā ider kimesneler vardur ki anlar dirilerdür yir yüzinde gezerler

²⁴⁶ Müminler bir vücut gibidir. Ondandır bir uzuv rahatsızlandığı zaman diğerleri de ona ateş ve uykusuzluk ile cevap verir.

18 ve allāh ta‘ anlar ile meleklerine iftiḥār eyler ve cennet anlar için bezenür
ümmüseleme resūlullāh

19 için bezendügi gibi ebübekr raḍyallāhu ‘anh aytdı anlar kimlerdür resūl
‘aleyhi’s-selām

20 anlar emr-i ma‘ rūf idüp ve nehy-i münker idenlerdür

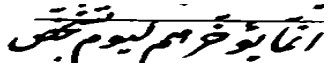
21 ²⁴⁷

088b²⁴⁸

089a

01 zulm ve zalemenüñ aḥvāli beyānındadır

02 ²⁴⁹ allāh ta‘ didi sen yā muḥammed şanmağıl

03 allāhı kim gāfildür andan kim işler zālimler

04 ²⁵⁰ taḥkik girü qor anları bir gün için kim diñle

05 andan gözler ya‘nī kemāl-i mertebe ḥavfdan hergiz ḥarekete ve cidden
kımıldatmağa

06 kādir olmayup gözler dikilüp qala sulṭān-ı enbiyā ve sened-i aşfiyā

07 muḥammed muştafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurduğı aḥādiş-i şerife

²⁴⁷ “Ey Allāh(ım)! Bize, bizden evvel rasulullāh aleyhi’s-selamın ashabının yaptığı gibi emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münkeri kolaylaştır. Amin.”

²⁴⁸ Bu sayfada yazı bulunmamaktadır.

²⁴⁹ “(Resūlüm!) Sakın, Allāh’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma!...”, İbrahim, 42.

²⁵⁰ “...Ancak, Allāh onları (cezalandırmayı), korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor.”, İbrahim, 42.

08 siyile ²⁵¹ **مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ** ḥaḳḳ ta‘ zālîmlere
 09 ne yüzden ‘ itāb ve ne cihetden ‘ iḳāb ve ne ṭarîkile ‘ azāb
 10 eyleyeceğini taḥrîr ü ‘ ayān eyleyeyin tā kim müstemi‘ olan mü’min
 11 ḥāṭırında evkāt ṭutup daḥı zūlmden müteḥarriz ü mutabarrā olmağıla
 12 ‘ indallāhü’l-ḥümkü’l-‘ adl-ı ‘ ādilinden olmağıla ihtimām-ı belîğ eyleye
 13 imām ferābuğavi maşābiḥinde ibn-i ‘ ömerden resūl-i ḥudādan
 14 rivāyet kıılır buyurdı zūlm-ı kıyāmetde zūlmātdur ya‘ nī her mü’mine
 15 ‘ izz ü celle nūr ‘ aṭā eyledüğünde şol zālîm ki dünyāda
 16 ḥelālîḳ dilemeyüp daḥı tevbesiz ölse ol zālîm ḳarañulîḳ

089b

01 içinde ḳala didi zīrā ḥaḳḳ ta‘ buyurur ki **إِنَّمَا أَعِدُّوا لِلظَّالِمِينَ**
 02 ²⁵² **نَارًا** ma‘ nāsı dimekdür ki biz zālîmlere od yaraḳladuḳ ve bir āyetde
 03 daḥı buyurur ki ²⁵³ **وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا** ma‘ nāsı
 04 dimekdür k, ḥaḳḳ ta‘ zālîmlere incidici ve işkence idici ‘ azāb
 05 yaraḳladı ve daḥı ḥaḳḳ ta‘ ḳurānda buyurur **فَلَا تَقْعُدُوا بَعْدَ الذِّكْرِ**
 06 ²⁵⁴ **مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ** ma‘ nāsı dimekdür ki yā muḥammed eger unudup

²⁵¹ “Yer ve gökyüzü devam ettiği/durduğu müddetçe.” İfadenin sonundaki “es-semāvātü” sözcüğü fazlalıktır.

²⁵² “...Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki...” Kehf,29.

²⁵³ “...Zalimlere gelince onlar için elim bir azap hazırlamıştır.”, İnsan, 31.

²⁵⁴ “...hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.” Enam, 68.

07 zālimler ile otursañ hemān añdıguñ gibi kalk git zinhār

08 añdukdan soñra oturayın dime eger oturacak olursañ

09 sen dağı zālimlerden olursın müşārık hadişlerindendür **ابوموسی**

10 **إِنَّ اللَّهَ يُعْطِي لِلظَّالِمِ فَإِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُعْطِهِ ثُمَّ فَرَّاءٌ وَكَذَلِكَ**

11 **أَخَذَ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنُ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ**

12 hażret-i nebī řallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu haķķ ta‘ zālime

13 mühlet virür ya‘ nī nice yıllar ve aylar mühlet virür eylediğı

14 zūlmüñ cezāsını te’ħire qor tā kim ol zālīm zūlmini ħadden ařup

15 dağı zūlmden incinmeyüp eylediğı zūlm kendüye ħoř gelüp allāh

16 ħavfını unudup dağı hergiz zūlmden pervāsı olmaz olur

17 çün inřāfa gelmeye ol kādır ve qaħhār allāh hergiz eflāt eylemez ya‘ nī

18 mühlet virmeyüp itdüğü zūlmüñ cazāsını virür andan soñra

19 işbu āyeti okudu **وَكَذَلِكَ أَخَذَ رَبُّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنُ**

20 **وَ هِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ** ²⁵⁶ ebū hureyre resūlullāhdan

21 rivāyet kıılır kim kimüñ kim qatında mü’min qarındaşına zūlm eylediğı sebebile

090a

01 ol mü’minüñ ırzından ya ol mü’min qarındařınıñ sāir ħuķūqından

²⁵⁵ Ebu Musa : Allāh zalimlere mühlet verir. (Azabıyla) onu yakaladığı zaman bırakmaz. Bundan sonra şu ayeti okudu “Rabbin, zalimlik eden memleketleri (onların halkını) yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir!” Hüd,102.

²⁵⁶ “Rabbin, zalimlik eden memleketleri (onların halkını) yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir!” Hud,102.

02 haqqı ҡalsa ²⁵⁷(şah hadişlerindendür) pes helâlleşüp halleşün bu günki gün
andan

03 ilerü kim dinār u dirhem olmaya ya' nī kıyāmet günü gelmezden

04 evvel cehd eyleyüp ol mü'min ҡarındaşyıla helâlleşüp eyledügi

05 zulmden halāş olmağa mücāhede eyleyüp ҡurtulsun ve illā eger

06 ol zālīm mazlūmuñ haqqını dünyāda üzerinden ayırmayacaq olurısa

07 āhıretde şevābını ol zālīmüñ elinden alalar dağı eyledügi zulme göre

08 zālīm üzerine yükledeler şıdķ-ı resülullāh ve *من ابي نزيمة*

09 *رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اندرون*

10 *من المغلس قال المغلس فينا من لا درنسم ولا تمناع له فها*

11 *عليه السلام ان المغلس من امتي من يأتي يوم القيمة بصلوة*

12 *وصيام وزكوة ويأتي قد شتم هذا وقذف هذا واكحل مال هذا*

13 *وسفك دم هذا وضرب هذا فيعطي هذا من حسنة وهذا*

14 *من حسنة فان فنيت حسنة قبل ان يقضى ما عليه اخذ من*

15 *خطايا اسم فطرحت عليه ثم طرح في النار عزيب قال*

16 *رسول الله صلى الله عليه وسلم لتودون الحقوق اليها*

17 *يوم القيمة حتى يعاد للشاة الجمل من انة القرنا* ²⁵⁸ nebī 'aleyhi's-selām

²⁵⁷ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

18 aytdı bilür misiz müflis kimdür aytdılar aramızda müflis māl
 19 u esbābı olmayanlardur peygamber aytdı taḥḳīḳ ümmetümden müflis şol
 20 kimesnedür ki kıyāmet güninde namāzıla gele daḥı orūcıla zekāt ile gele
 21 likin defterinde filāna sögdi ve filāna zinā eyledi veyā zinā lafzıyla

090b

01 sögdi ve filānuñ malını yedi ve ḳanını dökdi ve urdı
 02 üzerinde şunuñ gibi ḥaḳlar ola pes imdi eyle olıcaḳ anuñ
 03 gökçek ‘amellerinden şunuñ için ilene daḥı ya‘ nī
 04 eller şuña vireler ta dükence dimekdür eger ol kimesnenüñ gökçek
 05 ‘ameli dükense ḥaḳlularınıñ ḥaḳḳı edā olınmadın anlaruñ günāhlarından
 06 elinde anuñ üzerine bıraḡıla andan şoñra ol kimsne od içine
 07 bıraḡıla didi ve daḥı nebī ‘aleyhi’s-selām aytdı elbette ḥaḳlar ehlü
 08 ehline edā olınsa gerekdür kıyāmet güninde ḥattā boynuzsız
 09 ḳoyunuñ boynuzlu ḳoyundan daḥı ḥaḳḳı alınsa gerekdür müsted‘ ī olan
 10 sebep iki ḥaḳdur biri ḥaḳḳ-ı ‘ibād ve biri ḥaḳḳullāh-ı muṭlaḳdur ḥaḳḳ
 11 sübhāne ve ta‘nuñ ḥaḳḳını taẓyī‘-i ma‘şiyetdür ‘uḳūbeti mestlerinden ‘ibāduñ
 12 ḥūḳūḳını taẓyī‘-i mūcib zamān meẓālimdür pes imdi münkerātuñ
 13 ba‘zısından men‘de iki ḥaḳ bile mer‘ī ve ba‘zısından men‘
 14 ancak bir ḥaḳḳuñ ri‘āyetini müsted‘ idür meşelā bir şahş terk-i ‘adl

²⁵⁸ Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor. Rasulullāh buyurdu ki “Müflis kimdir bilir misiniz?” (Ashab da) “Bizim indimizde müflis dirhemi ve metaı olmayandır.” (diye cevap verdiler). (Rasulullāh) aleyhisselam buyurdu “Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekatla (sevabıyla) gelip, fakat şuna sövüp, buna zina isnad ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki (kul hakları) bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da garip olarak cehenneme atılan kimsedir.”

- 15 u inşāf itse (ve ğayruñ mālını hebā vü itlāf itse)²⁵⁹ ol şüretde sebep olan iki haq
bilā hilāf
- 16 mer‘ idür muhaqqak biri haqqullāh maḥz ki hilāf-ı fermāndur fā‘ ili haqqında
- 17 ‘ işyāndur ve biri haqq-ı ‘ abd ki itlāf-ı māldur dünyāda mūcib zamān
- 18 ve āḥiretde bāiş nekāldür bir ḥadīşde daḥı buyurdı haqqı olanların
- 19 haqqı kıyāmetde elbette şāhibli şāhibine alıvirserlerdür ve bir
- 20 ḥadīşde daḥı buyurdı qorquñ mazlūmuñ du‘ āsından pes
- 21 şān budur ki ol mazlūmuñ du‘ āsıyla allāh arasından perde yoqdur.

091a

- 01 ibn-i ‘ abbāsdan bir ḥadīşde daḥı buyurdı her kim ki arzdan
- 02 bir şibr zulm eylese ya‘ nī zulmile bir qarış yir alsa haqq ta‘ yedi
- 03 kat yiri aña tavq eyleye ya‘ nī olduğı yiri yedi kat
- 04 yir altına varınca doğrı qoparup daḥı bir tavq eyleyüp
- 05 kıyāmetde boğazına taqa veya ma‘ nā bu ola ki ol zulmen alduğı
- 06 bir qarış miqdārı yiri allāh ‘ izz ü celle yedi kat yir ağırı
- 07 eyleyüp (daḥı boğazına tavq eyleyüp andan)²⁶⁰ cehenneme bırağa ve şeyḥ şibli
rahmetullāh ‘ aleyh aydur
- 08 dörtyüz üstāda ḥidmet kıldum ve dörtyüz üstāddan
- 09 dörtbiñ ḥadīş ihtiyār eyledüm kim dükeli ma‘ nāsıyla bildüm
- 10 andan soñra bir ḥadīş ihtiyār eyledüm kim dükeli evvelki
- 11 ḥadīşlerüñ ve āḥirkilerüñ ‘ ilmi ol ḥadīş içinde derc

²⁵⁹ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

²⁶⁰ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

12 olmuştur ve benim dünyāda ve āhirette de hālāş bulup kurtulmağum
 13 anuñ içindedür ve andandur didilerkim yā şeyh ol ihtiyār
 14 eyledüğünñ hadīş kağıdır aytdı oldur ki hāzret-i resūl

15 ‘aleyhi’s-selām buyurdu *اعمل لدنياك بقدر معاملك فيها*

16 *واعمل لآخرتك بقدر بقائك فيها واعمل لله بقدر*

17 *261 حاجتك اليه واعمل للنار بقدر صبرك عليها* | hadīs-i

18 şerīfūñ ma‘ nāsı budur ki peygamber ‘aleyhi’s-selām yārenlerinūñ
 19 ba‘ zısına şöyle buyurdu kim dünyāñ için ‘amel eylerseñ
 20 anda durup eglendüğün miqdārı ‘amel eyle ve āhiretūñ için
 21 ‘amel eylerseñ anda bākī olduğunñ miqdārınca ‘amel eyle ve tengri

091b

01 ve tengri ta‘ için ‘amel eylerseñ anuñ katındağı dileklerinūñ
 02 miqdārınca ‘amel eyle ve şamu için ‘amel iderseñ aña şabr ide
 03 bildigünñ kadar ‘amel eyle dedi şıdk-1 resūlullāh ve şıdk-1

04 *اللهم ارزقنا فقراً في الدين وزيادة* | ḥabībullāh

05 *وفي العلم وكفاية في الرزق وحنّة في البدن*

06 *وتوبة قبل الموت وراحة عند الموت*

07 *ومغفرة بعد الموت انك على كل*

²⁶¹ Dünyadaki makamın kadar dünyan için amel et, ahiretteki bekan kadar ahiret için amel et, ona ihtiyacın olduğun kadar Allāh için amel et, ona sabrın kadar cehennem için amel et.

08 شَيْءٌ قَدِيرٌ بِرَحْمَتِكَ يَا رَحْمَنُ

09 اَلرَّاحِمِيْنَ وَرَحْمَتِكَ

10 رَبِّ الْعَالَمِيْنَ

11 نَمْرُ

12 āfāt-ı levāzım umūr-ı hükümet ü emāret olan kibr ü gāzabuñ mezemmeti

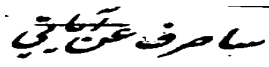
13 ve tevāzu‘ u ‘afvuñ fevā’id u fazīleti ve kibrüñ aqsām u ‘alāmātı

14 ve vücūd-ı haqıqat u āfāt-ı ve zuhūrınuñ esbābı ve izālesinüñ

15 keyfiyyeti beyānındadır hazret-i hallāk-ı ‘ālem ve muşavvir-i nuqūş-ı benī ādem

16 hazret-i haqq celle şāne ve ‘ümm-i ihsāne tehdid-i menkūsān-ı mihādı tekebbür

092a

01 ve tevbih-i menhūsān bu ādī tecebbür için

02 ²⁶³ diyü buyurmışlardır

03 ya‘nī aqreb-i avān u eshel-i azmānda müşāhede’-i āyāt

04 nefehātü’l-ṭāf-ı rabbāniden mütekebbirān merdūdları maḥrūm

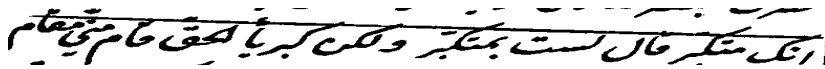

05 ve ezvāk-ı müṭala‘a’-yı nesimāt-ı envār-ı rūḥāniden mütecebbir-i maṭrūd

06 ları nevmid u mağmūm kılpup rikāb-ı cebābire-yi muḥāzīli selāsil-i

07 alām-ı nīrāne giriftār ve şikence’yi nice’ kahr u celālimuze mübtelā vü nāçār

²⁶² Ey Allāh(ım)!Bizi dinde anlayış, ilimde ziyadeliik, rızıkta kifayet, bedende sıhhat, ölümden önce tevbe, ölüm anında rahat ve ölümden sonra mağfiretle rızıklandır.Sen her şeye kadirsin rahmetinle.Ey rahmet edenlerin en rahmetlisi.Hamd alemlerin rabbi olan Allāh’a mahsustur. Fasıl tamamlandı.

²⁶³ “Yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslayanları ayetlerimizi (anlamaktan) uzaklaştıracığım...”, Araf, 146.

- 08 kıluruz ve lafz-ı bağırū'l-ḥaḫda mūnderic olan nūkte³-i rengīn
- 09 ve daḫikā³-y1 laṭīf ü şirīn oldur ki bu alām u miḫene lāyık
- 10 u sezā bisāt-ı 'ubūdiyyette bī kerāmete taḫvā-y1 bezr-güvārılık
- 11 da' vāsın idenlerdür ve meyān-ı mübārizān-ı ṭarīḫatde bī kuvvet
- 12 ma' nā meger ma' nā-y1 da' vāy1 bağlananlardur anuñçündür ki imām muḫaḫḫaḫ
- 13 sābık
- 13 ḫāzret-i ca' fer-i şādık dimişler ki
- 14
- 15 ²⁶⁴ ya' nī şol tā'ife-yi ercūmend ve bülend-i himmet ki aḫlāḫ-ı
- 16 nefsanī maḫām-ı fenāda ifnā vü cāne³-i vücūdı mezbele³-i şıfāt-ı
- 17 beşeriyeden pāk idüp varlık ḫāşākını zāviye³-i
- 18 nā büde ilḫa ideler elbette ol maḫbulān maḫbūl-i ḫabā'ıl-i
- 19 iḫbāl-i merāret-i fenā. tecerru' undan şoñra şerbet-i beḫā-nūş kılurlar
- 20 ve bārgāh-ı liḫāda kimi 'aṭiyye³-i ḫilm ü ḫayāda ve kimi ḫalka ta'azzüz-i
- 21 kibriyāya maḫşūş
- 21 olurlar şöyle ki maḫām-ı şaḫvda bu şıfātuñ āşārı vücūd-ı şerīflerinden

092b

- 01 nümāyān ola ve ḫilḫat leṭāfet şı'ār u pāk nihādlarından bürüz
- 02 u zḫūr bula 'avām kālā na'ām ol ḫālāt-ı seniyyeyi anlardan
- 03 tekebbür añlardan noḫşān-ı 'aḫl ve ḫarīḫa-y1 teberrīlerinden yañlış idrāk eylerler

²⁶⁴ Bütün fazilet ancak sendedir ancak sen mütekebbirsin. Cafer-i Sadık buyurdu ki; “Ben mütekebbir değilim. Ancak Hakk'ın kibriya (sıfatı) bende tekebbür makamına geldi.”

04 ammā ‘arīf-i muḥakkaḳ ve dānā-yı müdekkik olan bilür ki ta‘azzüz-i bi’l-ḥaḥ ve
tecellī²⁶⁵-i

05 salṭanat kibriyā-yı muṭlaḳdur ki abdān-ı zākiyyelerinde bāhir ve ecsām-ı ṭāhire

06 lerinde zāhir olur ne yanlarında anlaruñ miḳdārları ve ne redd ü ḳabül-i

07 ḥalkıla ārām u ḳarārı ve ne ol şıfaṭuñ zuhūrında iḥtiyārı

08 vardur ²⁶⁵ *يفعل الله ما يشاء ويحكم ما يريد* anuñiçündür ki bāb-ı medīne²⁶⁵-i

09 ‘ilm ü münbi‘ kerem ü ḥilm-i şehbāz-ı fezā-yı ezeli *امير المؤمنين حضرت*

10 *علي عليه و علي اولاده الكرام الصلوة والسلام من الله*

11 *العزير العلام ما احسن تواضع الغني في مجلس الفقرا رغبته*

12 *في ثواب الله واحسن ذلك ما يؤتبه الفقرا على لا غنيا ثقة*

13 ²⁶⁶ *بالله يتبع* diyü buyurmuşlardur feḥvā-yı laṭīf-i dilgüşāsı mā sebḳa

14 mutaṭābıḳ ma‘nā-yı ‘ināyet-i i‘tināsı mā sefefe mütevāfiḳdur zīrā ki

15 tekebbür-i aḡniyāya naḥvet-i nefsanī ve ‘avārız-ı umūr-ı fānī sebebi iledür

16 ol ise baḡiü’l-ḥaḳdur anuñiçün mezmüm idügi muḥakkaḳdur derviş-i

17 dil-riṣūñ ise tekebbürillāh ve billāhdur bu ma‘nā-yı aḥsen-i aḥvāl-i fuḳarā’yı

18 ehl-i intibāhdur ve *عن عبد الله بن عمر رضي الله عنه قال قال*

19 *رسول الله صلى الله عليه وسلم من كان في قلبه شغالة ذريرة*

²⁶⁵ Allāh dilediğini işler ve murad ettiğini hükmeder.

²⁶⁶ Emiru’l-müminin hazreti Ali -Aziz ve allam olan Allāh’ın salat ve selamı onun ve mümtaz evlatlarının üzerine olsun- “Allāh’ın sevabına raḡbet ederek fakirlerin meclisinde zenginın tevazuu ne güzeldir! Bundan daha güzeli fakirlerin Allāh’a güvenerek zenginlere verdiḡidir. ” diye buyurmuşlardır.

20 ²⁶⁷ من أكبر كسبه الله في النار على وجهه | ser-firāz-ı zümre³-i erbāb-ı şıdķ

21 u şafā⁶ ‘abdullāh bin ‘ömer ‘aleyhi rıdvāullāh ta⁶ ḥāzret-i resūl-i

093a

01 ekremden şöyle rivāyet ider ki buyurmuşlar her ḥāsīs keşr-i reftār ki

02 tebākārını dergāh-ı⁶ izzetinde miķdār-ı zī-yi zerre mişķāl bile ve anuñıla

03 ḳalb-i perīşān-ı rüzgārında olan kibrini izhār ḳıla dest-i

04 ğayret-i cabbārı ol tīre rüzgār-ı bī ḳarārı tamām yüzi üzre

05 sūre ‘azāb-ı ḳaṭī‘ ā-yı nār u şikence faziḥat ‘āra mübtelā vü giriftār

06 ḳılur bilā kelām ve *عن ابن مبررة رضى الله عنه قال قال رسول*

07 *الله صلى الله عليه وسلم لا يدخل الجنة من كان في قلبه*

08 ²⁶⁸ *منقال جنة من خردل من أكبر* iftiḥār-ı zümre³-i aşḥāb-ı kirām

09 ḥāzret-i ebī hureyre ‘aleyhi rıdvānū’l-‘allām şāh-ı peygamberān

10 cenāb-ı⁶ alāsından rivāyet ider ki buyurmuşlar her kimüñ ki nefis-i

11 şereh-pişe vü fesād endişesi bir dāne³-i ḥardal ağırı ḥabş-ı

12 kibrile mülevveş olup izāle vü taḥīrine gūşiş itmez ise eger

13 cāy-ı pākān ve maḳar-ı pākpāzān olan behişt-i⁶ adne dāḥil

14 olmamaḳ muḳarrer ḥāzret-i ebī imāme³-i bāhili⁶ ‘aleyhi rıdvānullāhü’l-‘āli

²⁶⁷ Abdullāh b. Ömer (ra) anlatıyor ; rasulullāh (sav) buyurdu ki ; “Kimin kalbinde zerre ağırlığınca kibir olursa. Allāh onu yüz üstü cehenneme atar.”

²⁶⁸ Ebu Hüreyre (ra) anlatıyor ; rasulullāh (sav) buyurdu ki “Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca kibir olan cennete giremez.”

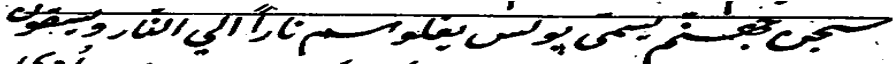
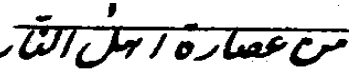
- 15 den mervīdür ki **قال النبي صلى الله عليه وسلم كنا نمشي خلف**
- 16 **رسول الله عليه وسلم فسمع صفق النعال فوقنا ثم قال**
- 17 **اشئوا بين يدي فلنا يا رسول الله نمشي بين يديك قال نعم**
- 18 **اتي سمعت صفق نعالكم خلفي فحفت ان يدخل في قلبي شيئا²⁶⁹**
- 19 ya‘ nī ḥazret-i ebī imāme’-i bāhili raḍyallāh u ‘anh şöyle buyurmışlar
- 20 bir gün ittifaḳ kılduḳ ḥazret-i risālet penāhuñ ardınca revān
- 21 olduḳ na‘ lınlerimiñ āvazı sem‘-i şerīflerine irişince tırdılar

093b

- 01 āḡāz-ı ḥıṭāb idüp önüme yürüñ diyü buyurdılar didük
- 02 yā resūl-i müste‘ ān önünizçe revān mı olalum buyuruñ reviş
- 03 ü refṭārınca gerek iḥsān idüp bize tıyuruñ buyurdılar
- 04 evet önümce yürüñ benüm rāh-ı rızāmı gözedüñ görüñ zīrā
- 05 ki na‘ liniñüz āvāzını işitdüm ḳalbime eşer-i kibr gele diyü iḥtirāz itdüm

- 06 **وعن عمرو بن صهيب عن ابيه عن جده عن رسول الله**
- 07 **صلى الله عليه وسلم يجتر نجبارون والمتكبرون امثال**
- 08 **الدر يوم القيمة يغشا بهم الذل من كل مكان يساقون الي**

²⁶⁹ Nebi (sav) buyurdu ki , biz rasulullāhın arkasında yürüyorduk. Ayak seslerimizi işitti ve durdu. Sonra “Önümde yürüyünüz” buyurdu. Biz de “Ya rasulallāh. Önünüzden (mi) yürüyelim?” dedik. Rasulullāh “Evet. Ben arkamda sizin nalın seslerinizi duydum. Kalbime (kibirden) bir şey girmesinden korktum.” buyurdu.

- 09
- 10 ²⁷⁰ aşhāb-ı kirāmuñ ser-firāz u ser bülendi
- 11 ve erbāb-ı sa‘ ādet-i zevi’l-ihtirāmuñ ‘ aziz ü ercümendi hazret-i
- 12 ‘ ömer bin şahibden anlar bezer-i güvārlarından ve bezer-i güvārları
- 13 cedd-i ‘ āli miqdārlarından rivāyet ider ki hazret-i resūl-i müctebā
- 14 buyurmuşlar ki zümre’-i mütekebbirān ‘ anif-i ferdā-yı kıyāmetde şüret-i mūr-ı
- 15 za‘ ifde haşr olup herkes ü nā kesuñ tezlil ü taḥkīrine
- 16 revā ve her taraftan şikence vü ‘ azāba giriftār ü mübtelā olalar
- 17 ol müdebbirān-ı şüm qademī mūr u mekes mişāl süreler duzaḥ
- 18 çāḥıllarından polis-nām bir çāha irgürelere her laḥza gıdālarını
- 19 zerd-āba’-yı ehālī-yi dūzaḥ kılalar ve ateşler ateşin üzerlerine
- 20 yaḥup nüfūs-ı ḥabīseleri şola qahrıla yanup aḥker olalar ya‘ nī
- 21 bir ateş ola ki ehl-i dūzaḥ ateşlerinüñ cemī‘ si anlara nisbet

094a

- 01 āb ola mütekebbirlerüñ nüfūs-ı ḥabīşesine ānuñla ‘ azāb ola
- 02 rivāyet şikātıla menḳül ü mu‘ annendür ki bir def‘ a düvāl-i na‘ lin-i
- 03 mübārek hazret-i resūl-i rabbe’l-‘ ālemīn ‘ aliyye’ş-şalavāt ve’s-selām
- 04 ve ‘ alā ālā ve aşḥāba ecma‘ in köhne olmuş aşḥāb-ı kirām zevi’l-ihtirām

²⁷⁰ Amr b. Suheyb babasından o (da Amr b. Suheyb’in) dedesinden o (da) rasulullāh (s.a.v.)’den rivayet ediyor “Kıyamet günü zalimler ve büyülenenler toz tanecikleri gibi biraraya toplanır. Her taraftan rezillik onları kaplar. Cehennem hapsine sevkolunurlar. (Orası) yülis diye isimlendirilir. Ateş üstünden ateş onları aşar. Cehennem ehlinin usaresinden içerler.” (“usare” sözcüğü; bir şey sıkılınca çıkan su, öz suyu anlamındadır.)

05 dan biri ol düvāl-i köhni çıkarup tecdīde zafer bulmuş hazret-i
 06 seyyide'l-enām 'aliyye'ş-şalavat ve's-selām na' leyn-i mübâreklerin giyüp
 07 ol düvāl-i neve nazār itmişler bilā terāhī buyurmuşlar ki ol düvāl-i nevī
 08 çıkarup yine eskisini pergitmişler buyurmuşlar ki ol düvāl-i
 09 reveñe nezzāre kıldum nefesümde bir feraḥ bedīdār oldu hışm u ğayret-i ḥaḳḳ
 10 ḥavf u hevli ḳalbüme istilā buldı dānā-yı başır ve binā-yı ḥabīr
 11 nazār-ı inşāfila te'emmül ve tedebbür ve başr-ı başıretile tefekkür ide ki seyyid-i
 12 enbiyā ve ḥülāsa'-yı aşfiyānuñ kemāl-i nübüvvet ile ḥālleri böyle olunca
 13 ve reviş ü refṭār u girdārları bu minvāl üzre zuhūr bulınca ki
 14 na' l-ı düvālüñ tecdīdi ile noḳşān zilletden tersān olalar

15 ve *عَالٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَذُوبُ بِنَفْسِهِ حَتَّى يَكْتَبَ*

16 ²⁷¹ *فِي لُجْبَارِيْنَ فَيُصِيبُهُ مَا أَصَابَ إِبْرَاهِيمَ مِنَ الْعَذَابِ* ḥazret-i resūl-i müctebā

17 buyurmuşlar ki 'aliyyü'l-ittişāl her aḥmaḳ ve cāhil ki nefsinı zī-ḳadr
 18 bilüp ve ḥōd-nümālīg idüp dīde'yi pindārıla nazḳāre kıilup
 19 'āḳıbetü'l-emr nāmını cerāid-i cebābire'-i mezālim-pişeye şebt ider
 20 ve anlara ḥavāle olan 'azāb-ı uḫrevīye nefsinı müsteḥaḳ kıılır gider
 21 aḥbār-ı şaḥīḥede vārid olmışdur naḳl-ı şıḳātıla ḥadd-i tevātüre vuşul

094b

01 bulmuşdur *رَحْمَةُ رَجُلَانِ عَمْدَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَغَالَ أَحَدُهُمَا أَنَا*

²⁷¹ (Rasulullāh) aleyhi's-selam buyurdu ki “Adam (kişi) sürekli kendini beğenir ta ki zalimlerden yazılır ve onlara (zalimlere) isabet eden azap ona (da) isabet eder.”

- 02 فلان بن فلان حتى عد تسعة فآوحى الله لروح النبي موسى عليه السلام
- 03 قل للذي افخر بابا به ان كل تسعة في النار وانت عاشرهم²⁷²
- 04 ma‘ nā-yı laṭīfi oldur ki kelīm-i hüdāvend-i ‘ azīz-i ‘ allām ḥazret-i müsā
- 05 ‘ aleyhi’ş-şalavat u ve’s-selām iy besā genc ilāhi yā fetā der şübbānī pādşāhī
- 06 yā fetā ḥuzūr-ı ‘ ālilerinde ittifaḫ bir gün iki kimesneler nesebleriyile
- 07 iftiḥār itdiler ḳil ü ḳāl ve baḥş u cidāli kemāle irgürüp iksār
- 08 aytdılar birisi birine ben filān ben falānum diyü aba vü ecdādından
- 09 toḳuz kimsene ‘yi ‘ add itmiş sen kimsin senüñ nesebüñ nā ma‘ lūm ve hesābuñ
- 10 nā-mefhūm bir mechülü’n-nesebsin diyü incitmiş ḥazret-i cabbār-ı ‘ ālem müsā
- 11 ‘ aleyhi’ş-şalavāta vahy itmişler āba vü ecdādın ‘ add idüp faḥr iden
- 12 kimesneye diyesin dimişler bile ki ta‘ dād itdügi kimesneler ehālī’-i
- 13 duzaḥa ma‘ āşirdür anlar toḳuz ise kendü anlara ‘ aşerdür
- 14 ḥadīş-i şerīf-i nebevī ve ḥaber-i münīf-i muştafavī ^{لا يدخل الجنة من كان}
- 15 ^{في قلبه مثقال ذرة من الكبر}²⁷³ bu ma‘ nā-yı laṭīfūñ sırrından mebnīdür
- 16 bu muḳaddemāt ma‘ lūmuñ oldıyısa añla ve dāde’-i başiretüñi keşīde
- 17 idüp derkin eyle cemī‘ aḥlāḳ-ı zemīme ḡazab ve ḥıḳd ve ḥased
- 18 ve cedl ve kizb ve ḡıybet ve nemīme mişāl ve süm‘ a ve riyā ve fuḥş
- 19 ve buḥl ve ‘ ucb ve ṭais ve şalf-ı himāl her biri mefātīḥ-i ebvāb-ı

²⁷² İki adam Musa (as)’ın huzurunda iki adam övündü. Onlardan biri (şöyle) dedi “Ben falan oğlu falan...” ta ki dokuz (ceddini) saydı. Allāhü teala Musa (as)’a (şöyle) vahyetti. “Babalarıyla övünene söyle ki ; (onların) dokuzu da cehennemliktir. Sen onuncususun.”

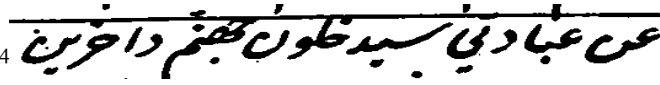
²⁷³ Kalbinde zerre ağırlığınca kibir olan cennete giremez.

20 cehennemden birer miftāhken aşl kibirden müteferri‘ lerdür zāhir ve reviş
 21 çünkü kibrüñ mādde-yi kuvvet-i gāzabiyye olduğu zāhirdür kuvvet-i
 gāzabiyyenüñde

095a

01 şerer-i ateş-i qahr-ı qahhār-ı ‘ālem olduğu kevn gibi yāmırdur hāşıyyet-i
 02 āteş ise oldur ki bir zerresinüñ hareketinden cihān müşteğil
 03 olup ve bir qabes ile kevn ü mekān yanup yaqılup fenā bulur
 04 lā cerem bir zerre kibr-i müceb işti‘ āl-i āteş-i cehennemdür cehennem ise

05 a‘ zam-ı ‘avālim-i şāni‘ -i ‘ālemdür ve kelām-ı mu‘ ciz |

06 ²⁷⁴ bu ma‘ nāda enbā

07 ve aḥbār ve bu feḥvādan anhā vü iş‘ ārdur pes imdi eşedd-i
 08 envā‘ -ı kibr oldur ki istifāde‘ -i ‘ilm-i dīn ve qabūl-i ḥaqqe‘l-yaqīn
 09 ve inqıyād-ı fermān-ı ḥāzret-i rabbe‘l-‘ālemīne māni‘ ola ve anuñ sebebi ile
 10 sa‘ ādet-i ebediyye ve ğurufāt-ı devlet-i sermediyye anuñ sebebi ile
 11 insidād bula ve vesātet istilāsı ile nüfūs-ı ḥabīşe eşkıyāyı
 12 ḥıṭāb-ı qahr-ı ḥāzret-i şamediyete müsteḥaḳ kıla ve kān-ı resūlullāh

13 ‘aleyhi’s-selām

14

²⁷⁴ “...Bana ibadet etmekten yüz çevirenler, yarım alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir...” Mümin, 60.

- 15 ²⁷⁵ مع خادم اذا عي وباكله diyü rivāyet ider maẓmūn-ı laṭīf
 16 ü meknūn-ı münīfi oldur ki ḥazret-i ḥabībullāh devlet-i ḥānelerinden
 17 her barınaklarına bīm iderler ve tatar bağlarlar idi ve saḥe²-i
 18 ‘izzet-i ihtivā³-ı ḥānelerin süpürüp koyunların şağarlar idi
 19 ve na⁴ lin-i şerīflerin dikerler idi ve ḥaddām-ı sidre
 20 maḳāmlarına avn itmekde yorulduklarınca yardım ideler idi
 21 ve iftār-ı ta⁵ am hengāmında istinkāf u taḥāşī itmeyüp bile yirler idi

095b

- 01 ve aşār-ı maḳbūle gelmişdür ‘an⁶ ane şöhret bulmuşdur ‘ömer bin ‘abdü’l-‘azīze
 02 bir mihmān geldi yorgun olduğına bināen o gice anda ḳaldı
 03 giceyile kitābet iderken çerāğları munṭafī oldı sa⁷ ādethāne
 04 leri zulumet ile ṭoldı çerāḳ yakmağa mihmān ayağ üzre ṭurdı
 05 ḳomadılar zayıfa ḥidmet emr itmek ḳā⁸ ide⁹-i mürüvvetden ḥāricdür didiler
 06 mihmān didikim bāri ḡulāmıñuzı bīdār ideyin çerāḡı rüşen
 07 itsün ḥazret-i ‘ömer buyurdı kim evvel ḥābıdur ḳoñ müşevveş olmasun
 08 raḫat olsun yatsun bizzāt kendüler ḳalḳup çerāḡı rüşen
 09 ḳıldılar āyin-i tevāzu¹⁰ a bu ḫāleti münāsib bildiler mihmānları didikim
 10 iy emīrū’l mü’minīn çerāḡı rüşen itmege siz mi buyudıñuz bu ḳadar
 11 ta¹¹ ab u zaḫmet ihtiyāriyıla mübārek ḳademiñüzile bi’z-zāt durdıñuz

²⁷⁵ Rasulullāh (as) deveyi yemler ve bağlar, evi süpürür, koyunu sağar, ayakkabıyı bağlar (sağlamlaştırır), elbiseyi diker, gücüleri yetmediği zaman hizmetçileriyle (buğday, arpa vs.) öğütür ve onlarla beraber yedi.

12 buyudılar ki evet bizzāt ben kıyām itdüm çerāğı rūşen itmek
 13 emrini elüm ile ben itmām itdüm evvelde ‘ömer idüm şimdi dağı
 14 ‘ömerüm bir dağı havāyichānesini kendü getürmege istinkāf kıılır
 15 nān ve küşt ve sebze eline almak muḥāl bil ki fezāḥat ve rüsvālık
 16 bilür bu maḳüle umūr-ı kaffe hilāf-ı sīret-i ḥazret-i risāletdür
 17 ve muḡāyir reftār-ı şahābe vü tābi‘in ü ekābir-i ümmetdür aḡbār-ı şahīḫede
 18 vārid olmışdur ve şikāt rivāt arasında iştiḥār bulmışdur
 19 ki ḥāce-yi kevineyn pişvā-yı şakaleyn ‘aliyye şalavat-ı rabbü’l-‘ālemīn
 20 ḥevāyichānelerin bāzārdan kendüler alur idi mübārek
 21 elleriyle götürüp sa‘ādetḫānelerine gelürler idi ve şābit

096a

01 ibn-i mālīk raḡyallāhu ‘anh aydur ebū hüreyre raḡyallāhu ‘anh
 02 ḥazretlerin zamān-ı imāretlerinde bir gün gödüm ittifāk ser-i
 03 pāzāra varmış idüm anda ṭururdum mübārek arḡalarıyla
 04 odun götürüp gelürler bāzār arasında bī mübālāt
 05 ve bī tekellüfāne güzār kıılurlar yaḡın gelince bu faḡiri görüp
 06 bildiler yolu geñ eyle beg için yā mālīk oḡlı diyü ḫıṭāb
 07 kııldılar ve aşḡāb-ı kirāmuñ birinden menḡıldür ki buyurmışlar
 08 zamān-ı hilāfetlerinde ḥazret-i ‘alī’yi görmüşler bāzārdan bir aḡçalık
 09 et alup dest-mālları köşesine bend itmişler mübārek ellerine
 10 alup sa‘ādetḫānelerine ṭoḡrı gitmişler nāḡıl-ı menḡıbet-i şerīfe
 11 bu ḫāli görünce ser-rāhlerine varmış ‘ināyet eyleñ baña

12 virûñ ben götüreyin diyü tazarru‘ idüp yalvarmış aşlâ
 13 tazarru‘ ina iltifât itmeyüp taḥāşî itmişler ‘ıyāl atası
 14 ‘ıyālinüñ hevāyicin götürmege ğayrıdan aḥaḳdur diyü buyurmuşlar
 15 ve sa‘ id bin sevīden mervīdür raḍyallāh u ‘anh ḥazret-i ‘ömer bin ‘abdü’l-‘azīzi
 16 görmişler cāmi‘ de cum‘ a namāzı imāmetinden fāriğ olup oturmuşlar
 17 mübārek arḳalarında pāre pāre bir köhne pīrāhenleri var imiş
 18 ardında öñünde dikilmiş yamaları zāhir ü āşikār imiş bī ihtiyār
 19 olup dimiş ki iy emīrū’l-mü’minīn ḥazret-i vahhāb bī minnet
 20 saña ḥilāfet virdi ve bu ḳadar ḳudret ü sa‘ ādet ü devletile
 21 zimmām-ı salṭanata elüñ irdi mübārek arḳañuza bir yeni pīrāhen

096b

01 giyseñüz ne olaydı bil ki cümle ‘ālem ḥaz idüp mesrūr olaydı
 02 mübārek başların bir sa‘ at murāḳabe ceybine çekmişler efdālü’ş-şabr
 03 ‘inde’l-ḥiddet efdālü’l-‘afv ‘inde’l-ḳudret diyüp mezra‘a’-yı ḳabül
 04 aḥbāna toḥum-ı naşāyiḥ ekmişler mā‘ nā-yı şerīf ü fehvā-yı laṭīfi
 05 oldur ki efdāl-i şabr ḳuvvet-i ğaḳab ḥāletine ola ve ‘afv u terküñ
 06 evlāsı oldur ki mertebe-yi ḳudretde zuḥūr bula ḥātīm-i enbiyā ve mübelliğ-i
 07 enbiyā ḥazret-i muḥammed mustāfā ‘aleyhi şalavātullāh ta‘ buyurmuşlar

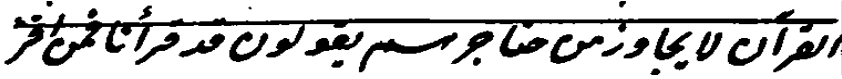
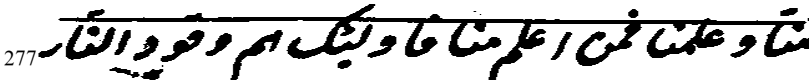
08 زینة الله ووضع نيايا حسنة تواضعاً لله وابتغاء وجهه كان

- 09 ²⁷⁶ على الله ان بدخلة عبقرى الجنة bu kelām-ı rūḥ-ı efzānūñ ma^ç nā-yı
 10 dil-güşāsı ve bu nazm-ı belāgat ihtivānuñ feḥvā-yı revān-ı esāsı
 11 oldur ki her kes ki ziynet-i dünyā-yı dūnı allāh için terk ide
 12 ve tevāzu^ç u taleb-i rızā-yı zāt için libās-ı fāḥiri bırağa gide
 13 muḳtezā-yı kerem-i bī nihāyet ḥaḳḳa lāzım olur tā ki ol şahşı
 14 ḥulel-i beḥişt ü sündüs-i firdevsile müzeyyen ü mücellā kıılır bir daḥı
 15 zor ve ḳuvvet ve nīru-yı şiddet-i baḫşıla tekebbürdür imdi ^ç ilāç
 16 u tedbiri oldur ki emziceye musallaḫ olan emrāz ve eşḳām
 17 ve ḥalel ve envā^ç -ı evcā^ç ve ^ç allī te^çemmül kııla ḥīn-i tasalluḫlarında
 18 ḥālī neye müncer olur ve ne şüret baḡlar tefekkür idebile şöyle ki
 19 bedenden bir ^ç ırḳ bir derde mübtelā olsa anı bī ḳarār ider def^ç inden
 20 ^ç āciz olur bu ḳadar ḳuvvet ü merdāneliḡı ile bir mekes nā tüvānī
 21 kendüden ref^ç idemeyüp fūrū-mānde ḳalır ve bir mur-ı nāçiz

097a

- 01 gūş u beynīsine girse helāklik bulur ve eger bir gün ḥummā ḫıtsa
 02 cümle ḳuvveti za^ç fa mübeddel olur ve taḥammül-i işḳalde kāv u ḫardan
 03 girü ḳalır ^ç āḳıl ve dānā ve başır bināya zāhir ü rüşendür
 04 cümle^ç-i behāyim ḡālib olıcaḡı eşyāyla tekebbür nihāyete cehl ü ḡāyete
 05 ḥamāḳatdur ve bir pīşe^ç-i nā tüvānuñ men^ç ine ḳādir olmayacaḡı umūrıla
 tecebbür

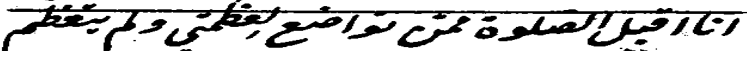
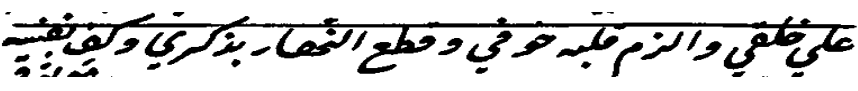

²⁷⁶ Kim ki Allāh için süsü terk eder ve Allāh'ın rızasını talep ederek güzel (şatafatlı) elbiseleri (yine) Cenab-ı Hakk'a tevazu olsun diye bırakırsa. Cennet'in enfes/rengarenk (elbise ve süsülerini) onun için saklamak Allāh üzerine hak olur.

- 06 gāyet tıṣ u kemāl u k̄āhıtdur enīs ve celīs ve muḥarrem ḥazret-i
- 07 risālet penāh ibn-i ʿabbās ʿaleyhi rıdḡānullāh şöyle rivāyet ider ki
- 08 ḥazret-i risālet penāh ʿaleyhi efdāl ṣalavātullāh
- 09
- 10 diyü buyurmuşlar
- 11 feḥvā-yı laṭıf ü maʿnā-yı şerīfı oldur ki ʿan ḡarīb-i tāli
- 12 ḡurān tilāvet itdükleri ḡurān-ı ʿazīmüñ eṣeri boğazlarından
- 13 aṣağa inmeye ḡala yaʿnī maẓmūnı ile ʿamel itmeyeler ve ʿilm-i dīni lāf
- 14 ve müfāḡaret içün taḡşil ideler diyeler ki ḡurāʾ-yı ḡurānuz
- 15 bizden evlā oḡur olur mıdur ve ʿālim ü dānāyız bizden
- 16 efdāl bilür bulınur mıdur ol maḡüle ṭāʾife bī iṣṭibāh
- 17 ve bilā ḡümān hizem-i āteş-i duzaḡ ve ḡatab-ı nār-ı nīrāndur iy ʿāḡil
- 18 ve dānā-yı başır bu āfete ʿilāc u tedbīr oldur ki mübtelā olan
- 19 bile ki ʿālim olan ḡaṭrı cāhil olan ḡaṭrına ḡālibdür
- 20 ve ʿāmmēʾ-i ḡaḡdan ʿulemā üzerine ḡazret-i ḡaḡḡuñ hücceti ḡavī vü müʾekkeddür
- 21 görmez misin ki salāṭın ve mülük ve velāt-ı cehāl ve ehālī-yi

097b

- 01 rustāḡ u aḡbiyā ve eclāf-ı bevādī ve sekkān-ı beyābān u cibālden

²⁷⁷ Yakında Kuran okuyan öyle bir kavim olacaktır ki; Kuran onların hançerelerinden (aşağıya) geçmeyecek (ve onlar şöyle) derler (Kuran'ı) biz okuduk. Bizden daha okuyucu kim vardır? (Kuran'ı) biz bildik. Bizden daha alim kim vardır? İşte onlar ateşin yakıtının ta kendileridir.

- 02 nice zillātı vü hefavātı ‘afv iderler kendü muḳarreb ve ḫavāş ı nüvvāb-ı
- 03 ehl-i iḫtişāşlarından birinden anuñ ‘aşr-ı ‘aşırın iğmāzı
- 04 revā görmez giderler fermān-ı ḫaḳḳa ehl-i ‘irfānuñ muḫālaşatı bī şek
- 05 nādān muḫalefetinden ifḫāş u aḳbaḫdur bu maḳāmdan nāşidür ki
- 06 ḫazret-i rabb ‘izzet teḳaddeset zāte ‘an e’ş-şirkete
- 07 muḳtedā ‘aşr iken muḫālefete ḫaḳ ve matābi‘at-ı şehvāt sebebi ile
- 08 kelbe teşbih idüp
- 09 ²⁷⁸ buyurdılar ḫazret-i mūsā ‘aleyhi’s-selām şöyle vaḫy ve’lḳā
- 10 buyurup
- 11
- 12 ²⁷⁹ dimişler mefhūm-ı mañṭūḳ u mażmūn-ı mevşūḳı
- 13 oldur ki ḫālīḳe’l-arz ve’s-semā’ ḫazret-i ḫaḳḳ sübhāne ve ta‘ buyurmuşlar ki
- 14 ‘alā’t-taḫḳīḳ şol kesüñ namāzını ḳabūlüme revā görürün ki ‘azametüm
- 15 müşāhede
- 16 idüp mezellet ü meskenet ḳıla mā‘adā ‘ibādum üzre bezr-güvārılıḳ
- 17 şatmaya ve āyine’-i dilin şayḳal ḫavfumuyla rüş idüp kevnin
- 17 zikrüm ile geçüre ve nefsinin rızām için ārzūlarından men‘ idüp
- 18 ‘inānını irḫā itmeye ve bir daḫı budur ki aña mütekebbirlik ḡālib olmaya

²⁷⁸ “...Artık onun ibret verici hali o köpeğin haline benzer ki; üzerine varsan da (dilini uzatır) solur, bıraksan da (dilini uzatır) solur...”, Araf, 176.

²⁷⁹ Ben azametime tevazu edenden, mahlukatıma büyüklenmeyenden, kalbini korkumla yükümlü tutan, gündüzleri zikrimle geçiren ve benden dolayı şehvetlerden lisanını alıkoyandan namazı kabul ederim.

19 zīrā ki mütekebbirlik ile hışm ğālib olup anı intikāma da‘vet
 20 kılur ve hışm ‘aqluñ ğulı vü āfiyetidür ve çünki hışm ğalib ola
 21 gerekdür ki dükeli işlerde ‘afv cānibine meyl eyleye ve kerem ü şabrı

098a

01 ‘ādet idine ve bilgil ki çünki ol kimesne kerem ve şabrı ‘ādet
 02 idine enbiyā ve evliyā gibi olur ve eger hışm eylemegi ‘ādet idinse
 03 türkler ve kürdler ve şol eblehler gibi olur ki çārpalar ve yırtıcılar
 04 ve sāir hayvanlar gibidür ebū ca‘fer ḥalīfe idi buyurdu ki bir cināyet
 05 eylemiş kimesneyi öldüreler mibārek bin fezāle ḥāzır idi
 06 aytdı yā emīrū’l-mü’minīn ḥasan başrı rivāyet kıldı ki resūl
 07 ‘aleyhi’s-selām aytdı kıyāmet güninde ol vaqtde ki ḥalkı
 08 bir şahrāda cem‘ ideler münādī çağır ki her kimsenüñ ḥaqqı allāh
 09 allāh ḫatında vardur ayağa ḫursun diyeler hiç kimesne ḫurmaya
 10 illā ol kimesne ki bir kimesneden ‘afv eylemiş ola allāh ta‘ayda ki
 11 bu kimesneden el çeküñ ki ben bunuñ günāhların ‘afv eylemişüm
 12 ve buñlaruñ büyük hışmı andandur ki bir kimesne anlara dil uzada ki
 13 anuñ ḫanını dökmege sa‘y iderler ve bu demde anı fikr eylesünler ki
 14 ‘īsa ‘aleyhi’s-selām ḫāzret-i yaḫyāya aytdı her kimesne ki senüñ
 15 ḫaqqında yaramaz söz söyler eger rāst söylerse şükr eyle
 16 eger yalān söylerse daḫı ziyāde şükr eyle ki senüñ divānuña
 17 zaḫmetsiz bir ‘amel ziyāde olunur ya‘nī ol kimesnenüñ ‘ibādetini
 18 senüñ divānuña getürürler ve resūlüñ ḫatında bir kimesne içün ‘azīm

- 19 kuvvetlü erdür didiler resūlullāh aytdı ne cihetden aytdılar her kimūñile
 20 güreş tıarsa gālib olur ve hiç kimesneden ʿāciz olmaz
 21 hazret aytdı kavī ve merdāne ol kimsenedür ki kendü ğazabıyla başa çıķa

098b

- 01 ol kimesne degildür ki bir kimesneyi başa resūlullāh aytdı
 02 üç nesne vardur her kimesneki ol üç nesneye irişe
 03 anuñ imānı kavī olup kemālin bulur eger hışma gelse
 04 nāṭık işe kaçd eylemeye ve rāzı olmaķıla haķķı terk itmeye ve kādır
 05 olduķda öz haķķından ziyāde almaya emīrū'l-mü'minīn ʿömer aytdı
 06 hiçbir kimesnenüñ dīnine i'timād eylemeñ tā hışm vaķtinde anı
 07 görmeyince ve hiç bir kimesne halkına ʿitimād eylemeñ tā tama ʿ vaķtinde anı
 08 şınamayınca ve emīrū'l-mü'minīn ʿalī bin hüseyñ raḍyallāhu ʿanhümā bir gün
 09 mescīde giderken bir kimesne aña söĝdi kulları ol kimesneye
 10 kaçd itdiler ʿalī aytdı el çeküñ ve döndi ol kimesneye
 11 aytdı iy kişi ol yaramaz sıfatlar ki bizüm bāṭınımızda
 12 vardur ve sen anı bilmezsin andan artıķdur ki sen dirsın
 13 ve senüñ bizüm katımızda bir maķşūduñ varmı ki anı hāşıl
 14 kılavuz didi ol kimesne hecīl oldu pes ʿalīnüñ bir kaftānı
 15 var idi biñ aķça daķı kaftānıla ol şaḥşa ihsān eyledi
 16 ol kimesne giderken aydurdı ki ben şehādet eyledüm ki bu kimesne
 17 taḥķīķ-i peygamber hazretlerinüñ evlādındandır ğayrı degildür ve hem
 18 ʿalī bin hüseyñden rivāyetdür kulinı iki kere çağırduķda

- 19 cevāb virmedi ‘alī oğlana ‘aytdı işitmezmisin yoḥsa
 20 oğlan aytdı işidürem ‘alī aytdı ya niçün cevāb
 21 virmezsın oğlan aytdı senüñ ḥulḳuñdan emīnüm ki beni incitmeyesin

099a

- 01 ‘alī aytdı şükr ḥudāya ki benüm ḳulum benden imīn imiş
 02 ve ebū derdā ḥazretlerinüñ bir ḳulı var idi bir gün bir ḳoyunuñ
 03 ayağını şındırdı ebū derdā aytdı niçün ḳoyunuñ ayağını
 04 şındırdüñ oğlan aytdı ḳaşdıla şındırdum tā ki seni ğazaba
 05 getürem ebū derdā aytdı ben bu dem anı ğazaba getüreyüm ki saña
 06 bunı ta‘līm eyledi ya‘nī iblīs ‘aleyhü’l-la‘ ne pes ol oğlanı
 07 āzād eyledi ve bir kimesne ebū derdāya sögdı ebū derdā aytdı
 08 ey civānmerd ṭamu ile benüm ara yirimde bir ‘aḳabe vardur ki eger
 09 ol ‘aḳabeyi geçerisem senüñ bu sözüñden bāküm yoḳdur ve eger
 10 geçmezisem ḥudāndan beterem ki sen dirsın didi ve resül
 11 ‘aleyhi’s-selām aytdı bir kimesne vardur ki ḥilmile ve ‘afvıla şā’im
 12 ü ḳā’im derecesine irişür ve bir kimesne vardur ki anuñ adını
 13 cabbārlar defterine yazarlar bā ḥuşuşki ehl-i beytinden ğayrı
 14 kimesnelere ḥükmi daḫı yoḳdur ve resülullāh aytdı ṭamunuñ
 15 bir ḳapusı vardur ki hiçbir kimesne ol ḳapudan içerü girmez
 16 illā ol ki ḥışmını şer‘e muḥālif yürıde rivāyetdür ki iblīs
 17 ‘aleyhi’l-la‘ ne mūsā nebīnüñ ḳatında aytdı ben saña üç nesne
 18 ögredeyüm sen baña ḥaḳḳ ta‘dan bir ḥācet dile mūsā

19 ‘aleyhi’s-selām aytdı ol üç nesne [ne]dür iblīs aytdı
 20 tizlikden hāzer eyle ki her kim ki tizliğile hıffet eyleye ben anuñla
 21 şöyle oyun oynarum ki oğlancıklar topla oynar ve ‘avratlardan

099b

01 hāzer eyleñ, ‘avratlardan ğayrı i‘timād idicek bir tuzak kırmadum
 02 ve bağıllıkden hāzer eyle ki her kimesne ki bağıllık eyleye ben anuñ
 03 dīn ü dünyāsını ziyāna şalarum ve resūl ‘aleyhi’s-selām aytdı
 04 her kimesne ki hışmını hazm eyleye hāl bu ki hışmını yürütmege dağı kādır ola
 05 haqq ta‘ anuñ göñlini emn ü imānıla doldurur ve her kimesne ki
 06 şabr libāsını giye allāh ta‘ ya tevāzu‘ eylemiş olur ve allāh ta‘
 07 aña kerāmet hılllesini giydürür ve resūlullāh aytdı ve iy ol
 08 kimesneye ki bir kimesneye hışm eyleye ve haqq ta‘ nuñ kendüye hışm
 09 itmesini unuda ve bir kimesne resūle aytdı baña bir iş
 10 ta‘ lim eyle ki anuñla uçmağa girem resūl aytdı hışmlu
 11 olma ki uçmak saña müyesser ola ibn-i semmāk bir gün hārun
 12 e’r-reşīdüñ meclis-i şerīflerinde dāhıl oldılar şeref-i mülākātlarıyla
 13 müşerref olduğdan soñra güft ü gūya fırsat buldılar didiler ki
 14 iy emīrū’l-mü’minīn bu ‘azamet-i hilāfetle olan tevāzu‘ uñ tamām
 15 şerefde hezār-bār-ı pādşāhlığından ziyādedür bilā kelām
 16 hārune’r-reşīd didikim ne güzel söylersiz dağı ziyāde
 17 buyuruñ müstefīd olalum imtişāli lāzıme’-i imtişāl kılup ictinābı
 18 mühimden ba‘īd olalum kelimāt-ı dilpezīre āğāz idüp didiler kim

19 her kimi kim haqq sübhāne ve ta^ç māl u cāh u bezr güvārılığa revā
 20 kıla ol daḡı mālile ^ç ibād-ı haqqā ihsānlar idüp cemālinde
 21 pārsā vü perhizkār olursa ve ol debdebe³-i salṭanat

100a

01 ve ṭantana³-y1 ^ç azametde tevāzu^ç ıla üns ü ülfet bağlayıbilürise
 02 dīvān-ı haqqda maḡlaş-ı muḡarreb yazılır dünyā vü āḡiretde meḡāmed ile
 03 şöhret bulur hārune³r-reşid hemān buyurdu bu söz iki
 04 taḡrīr itdiler kitāb-ı hoş-nüvīsler altun ḡalelile taḡrīr

05 itdiler ve *عن أبي درواري رضي الله عنه قال قلت يا رسول*

06 *الله دلتني على عمل يدخلني الجنة قال عليه السلام لا تضرب*

07 melāzım-ı bārgāh-ı sa^ç ādet penah ḡāyete irād-ı ^ç ālim ebū derdā
 08 ^ç aleyhi rıḡvān ḡālīḡu³l-levḡ ve³l-ḡalemden menḡūl ve mervī
 09 ve mesmū^ç ve mer³idür ki ḡazret-i risālet penah ^ç aleyhi³s-selāma dimiş ki
 10 yā resūlullāh beni bir ^ç amele delālet ḡılıñuz behişt-i ^ç adn münzel
 11 ü me³vām olmaḡa bā^ç iş oluñuz buyurmışlar ki cedd ü ceḡd eyle ki
 12 mesālik-i ^ç udvāna ḡitmeyesin nefis-i emmāre ve ḡul ḡazabuñı efrād-ı
 13 āferīdeden bir ferde ḡavāle itmeyesin ve *قال رسول الله*

14 *صلى الله عليه وسلم من كفى غضبه كفى الله عنه عذابه*

²⁸⁰ Ebu Derda (r.a.) anlatıyor: Ben “Ya Rasulallāh bana beni cennete dahil edecek bir amel göster.” dedim. Rasulullāh “Gazaplama” buyurdu.

²⁸¹ Rasulullāh sallallāhu aleyhi ve sellem buyurdu ki; kim gazabını men ederse Allāh (da) ondan azabını men eder.

- 15 fehvā-yı laṭīfī budur ki buyurmışlar her kes ki ḥalqdan ḥıřmını
 16 men'e kâdir olur cabbâr-ı 'âlem 'azâbını andan men' kıılır
 17 kemâl-i nübüvvet ve tamâm-ı risâletleriyle **تبت رب محمد لم يخلف**
 18 ²⁸² **محمد** diyü buyurmışlardur fehvā-yı 'adîmü'l-'adîl ve ma'nā-yı
 19 bî nazîri oldur ki kâşki perverdigâr muḥammed muştafâ muḥammedi
 20 ḥalk itmemiş olaydı aślâ müfesser âyât-ı şıdk u şafâ
 21 ve tercümân-ı lügât-i mihr [ü] vefâ ḥazret-i 'ömer bin el-hizât 'aleyhi'r-rıdvân

100b

- 01 min allâhü'l-vahhâb buyurmışlar ki kâşki giyâh olaydum gâr
 02 [u] gur ḥabs çekmekden ḥalâş bulaydum ve kıyâmet rüsvâlığı heybetin
 03 görmeyeydüm ve fezâḥat-girdâr ḥasâretine boyun urmayaydum
 04 ve ḥazret-i ebî 'ubeyde'-i cerrâḥ raḍyallâh u 'anhe'l-fettâḥ
 05 dimişler ki kâşkî gûsfend olaydum başum kesilüp
 06 etim yinmege isti' dâd bulaydum nâm u nişânımdan eşer ü ḥaber
 07 bilmeyeler idi tâ ki kıyâmetde yine getirüp ḥaşr kılmayalar idi
 08 aḥbâr-ı şaḥîhede bu daḥı vârid olmışdur a'yân-ı revât
 09 şekât arasında iştiḥâr bulmışdur ki ḥazret-i dâvud 'aleyhi's-selâm
 10 kendü kendü üzerine nevḥa idüp tamâm dimiş ki ilâhi
 11 nefsi za' ifüm tâbiş-i âfitâb-ı rahmetüñe bî tākât iken âteşin
 12 gâzabuña nice ta' kat yetişdürem 'acabâ ben bu taşîr olınan muḥaddemât

²⁸² Keşke Muhammed'in rabbi Muhammedi yaratmayaydı.

13 ki aḥvāl-i mih-terān-ı ‘arsa’-yı nübüvvet ve revş-i serverān-ı ‘ālem-i
 14 velāyettür biz maḳūle’-i müflisān-ı tîre rûzgâr bu ma’ nāya
 15 ulı ve ğalebe’-i ḥavf u ḥayret bizüm ḥālimüze lâyıḳ u aḥrādur
 16 ammā ğalebe’-i ḥavf kemāl-i ma’ rifet ü şafā-yı ḳulüb ḥasebiyledür
 17 ne anki şiddet-i ğaflet ü kesret-i zünüb sebebiyledür perde’-i
 18 ğaflet dīde-yi dilimizi iştiğāl-i dünyā vāsıtasıyla bu ḥaṭar-ı
 19 milāḥazasından kör itmişdür ve istilā-yı āteş-i muḥālefet
 20 bizā’at-i yakīn ü istibşarımızı yakmış gitmişdür ve te’ āḳıb-ı
 21 tesāvil-i şeyṭānī ‘uḳūl-i mükedderemizi firīfte idüp

101a

01 idrāk-i ḥaḳḳdan ḳalmışdur ve tevālī’-i devā’i shevāt-ı nefsanī
 02 başımıza ve rûzgārımıza ḥāk-i idbār u şekāvet saçup āfetimüz
 03 almışdur ve keşret-i iltifāt-ı ma’ āşī āb-ı rüy-ı ditmeri dökmiş saçmışdur
 04 ve hücum-ı seylāb-ı münāhī bizi ğarḳa virüp başımızdan geçmişdür
 05 bu cümle ḥikāyetler ve ḥaberler ehl-i velāyet olanlara naşīḥat içündür
 06 eger aşıl imān birinde olurısa bunlar eşer ider ve eger eşer
 07 itmezise gönli imāndan ḥālīdür ve gönlinde ve dilinde imānuñ
 08 ḥaberlerinden ğayrı nesne ḳalmamışdur ve gönülde olan imān ḥaberleri
 09 ğayrı nesnedür ve imān ğayrı nesnedür *نَسْأَلُ الْحَوَّ*.

10 *عَنِ الْغُفُورِ الْمُتَّانِ أَنْ يَعْلَمَنَا بِمَا هُوَ أَهْلُهُ*

11 *بِسْتَرْجَاءِ رَحْمَتِهِ كَمَا يَقْتَضِيهِ كَرَمُهُ*

12 **محب و الصلوة والسلام علي محمد**

13 **و آل الطيبين الطاهرين وصحبه**

14 **انا كرم بين آيين يارب**

15 **العالمين**

16 **فاتحه**

17 **م**²⁸³

101b

01 mekârim-i ahlâk u hüsn-i hulq beyânındadır ve pîşvâ-yı sâlâtin-i islâm

02 ve muktezâ-yı hükâm-ı mülûk-ı enâm olan hulefâ-yı râşidîn rıdvân

03 ullâh ‘aleyhim ecma‘ in sîretine hükâm ve salâtinüñ vücûb-ı temessükleri

04 **قال الله تع خذ العفو وأمر بالمعروف وأعرض**
‘ayânındadır

05 **عن ابي ابي**²⁸⁴ hâzret-i risâlet penâh ‘aleyhi efdâl-i şalavâtullâhdan

06 bu âyet-i kerîmenüñ tefsîrini şordılar **تفضل من قطعك و يعطي**

07 **من حرك و تعفو عن ظلمك**²⁸⁵ diyü buyurdılar ya‘nî bu ‘âyet-i kerîmenüñ

²⁸³ Gafur (bağışlayıcı) ve mennan (iyilik edici) olan Allâh’tan bağışlanmayı, bize ehil olanı öğretmesini, -Cömertliğinin iktiza ettiği gibi- amellerimizin çirkinliklerini örtmesini talep ederiz. O karib/yakın olan ve dualara icabet edendir. Salat ve selam Muhammed (a.s.), onun temiz ali ve ashabı üzerine olsun. Amin/Duamıza icabet et ey alemlerin rabbi. Fatiha! Fasil tamamlandı.

²⁸⁴ Allâhü teala buyurdu ki “(Resûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.”, Araf, 199.

²⁸⁵ Seninle (ilişisini) kesene senin münasebet kurman, sana men edene vermen, sana zulüm edeni affetmen.

08 tefsiri oldur ki her kim ki ‘adem-i raḥmından senden infişāl isteye sen
 09 aña şefqaten ittişāle ṭālib ol her kim ki memlūk u maḳbūzātında seni
 10 ḥā’ib ü maḥrūm kıla sen aña maḳdūruñı iṣāre rāğıb ol
 11 ve herkes ki saña cevr ü cefā resmini ebdā’ kıılır sen aña mihr-i
 12 vefā ile mücāzāt itmegi münāsib gör ve *عن ابي ذر رضي الله*

13 *عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم اول ما بعث*
 14 *في الميراث حسن الخلق والتجاء ولما خلق الله الابرار*
 15 *قال اللهم قوتي فقواه بحسن الخلق والتجاء ولما خلق الله*
 16 *عز وجل الكفر قال اللهم قوتي فقواه بالتجاء وسواخلق*²⁸⁶

17 ‘unvān-ı cerā’id-i faḳr u fenā yā rabbī himmetā ḥāzret-i ebī derdā
 18 ‘aleyhi rıḍvānullāh ta‘ cenāb-ı mekremete mekān-ı resūlullāhdan

102a

01 rivāyet ider. şöyle dir ki resūlullāhdan istimā‘ itdüm buyurdılar
 02 ferdā-yı kıyāmetde terāzū-yı a‘ mālde evvel vaz‘ olınan muḥaḳḳaḳ.
 03 mekārim-i aḥlāḳ ve ḥüsān-ı ḥıṣāl u sāḥvetdür muṭlaḳ. şoldem ki
 04 ḥālıḳu’l-kevneyn imānı ḥalḳ u icād itdi. yā rabb beni ḳavī
 05 eyle diyü imān feryād itdi. niyāz-ı imān çünkim bārgāh-ı
 06 bī niyāza irdi. kemāl-i keremden ḥüs-n-i ḥulḳ u seḥāvetile taḳviyet

²⁸⁶ Ebu Derda (r.a.) anlatıyor; rasulullāh (s.a.v.)’ı (şöyle) derken işittim; “Mizana ilk koyulan güzel ahlak ve cömertliktir. Allāh (c.c.) imānı yaratınca imān “Allāh(ım) beni kuvvetlendir” dedi. Allāh (c.c.) de onu güzel ahlak ve cömertlikle takviye etti. Allāh -azze ve celle- küfrü yaratınca küfür “Allāh(ım) beni kuvvetlendir” dedi. Allāh (c.c.) de onu cimrilik ve kötü ahlakla takviye etti.”

07 viridi. ve ol vaqt ki küfr ü delâlet-i âyîn-i hayr-ı hulk vücuda

08 iridi. ilâhî bañā da kuvvet vir diyü tazarru' itdi. yalvardı.

09 cenāb-ı 'izzete tazarru' ı çün vāşıl oldı, mu' tî-yi bî gāyet

10 hāzretinden buhl u su'-yı hulk ile kuvvet buldı. ve **بعن ابنه**

11 **هريره رضي الله عنه قال قال رسول الله صلي الله عليه وسلم**

12 **كريم المرء دينه ومروته عقله وسن خلقه تجتنب زخارف الدنيا**

13 ²⁸⁷ **متطلب قصابيل عبا** ebū hüreyre 'aleyhi rıdvānullāh ta' şöyle

14 rivāyet ü enbā ider ki, hāzret-i resūlullāh buyurmuşlar ki

15 kerem-i halk-ı kuvvet ü zā' f dīnine maħmūldür. ya' nî kerem diyāneti

16 miqdārı olup cenāb-ı haqqda ol kadar maqbūldür. ve her kesün

17 mürüvveti miqdār-ı 'aqlınca olur, her ne mertebe ki 'aql kāmil ola

18 mürüvvet ü ihsān kemāl bulur, zīrā ki kemāl-i 'aql ve selāmet-i

19 taḅ' ıla her kes idrāk kıılır bilür. her ne ki ihsān tarīkiyile

20 bezl ider. dīvān-ı sa' ādet-i ebediyyesinde şebt olur.

21 ve bi'l-cümle her kesün 'azamet ü şerefi tamām hulkı miqdārı olur.

102b

01 bilā kelām. her kim ki 'ilm ve hilm ve taqvā ve vefā ve iffet ile ārāste olur,

02 kulüb-ı halāyıkda qabūli tezā' uf u tezāyüd bulur, ve **عن اسامة**

²⁸⁷ Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor; rasulullāh (s.a.v.) buyurdu ki "Kişinin cömertliği dinidir, mürüvveti akıldır güzel ahlak (da) onu dünya süslerinden korur, ahiret süslerini talep ettirir."

03 ابن شريك رضي الله عنه قال شهدت الا عاريب يسألون

04 النبى صلى الله عليه وسلم ويقولون ما جبر ما اعطى العجيب

05 ²⁸⁸ قال حسن مخلوق ser firāz zümre²-i aşhāb-ı kirām. üsāmete ibn-i şerik

06 ‘aleyhi rıdḩvāu’l-‘allām, rivāyet idüpdür ki. meclis-i resülullāhda

07 ḩāzır idüm. a‘rābdan bir gürüh cenāb-ı ‘ālilerinden su’āl aytdılar.

08 ben nāzır idüm didiler ki. iy ḩabīb-i ḩüdā-yı müte‘āl-i kird-gār

09 cenāb-ı ḩaḩdan a‘bāda virilenüñ efḩāl-i ne var, buyurdılar ki

10 efḩāl-i ‘atā’ullāh tamām. mekārīm-i aḩlāḩdur bilā kelām. ve وعن ابي عباس

11 رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث

12 من لم يكن له فيه واحدة منهن فلا بعدن بشئ من عمله تقوى

13 ²⁸⁹ بجرحه عن معاصي الله او حرم كيف به السيف او خلق يعيش في الحسن

14 ḩamīde ḩıḩāl ve sa‘ādet libās. ḩāzret-i ‘abdullāh bin ‘abbās.

15 raḩyallāhu ‘anh ḩālīḩu’l-cinn ve’n-nās. şöyle rivāyet ider. ḩāzret-i

16 resülullāh buyurmuşlar üç nesne vardur her kimde ki anlar mevcüd

17 olmaz. ḩiç a‘mālinden biri a‘māl-i ḩayr-i ‘adādından indirāc bulmaz

18 evvelā perḩizgārılıḩ ki şāhibin ma‘şiyetden dūr kıla, şāniyā şol

²⁸⁸ Üsāmete ibn-i şüreik (r.a) anlatıyor; A’rabilere nebi (s.a.v.)’e soru sorarlarken şahit oldum diyorlardı ki “Kula verilenin en hayırlısı nedir?” (Rasulullāh) “Güzel ahlaktır” buyurdu.

²⁸⁹ İbn-i Abbas (r.a.) anlatıyor; rasulullāh (s.a.v.) buyurdu ki “Üç (şey) kimde bulamazsa amelinden ḩiçbir şey (muteber) sayılmaz. Kendisini masiyetten men’ edecek takva, kendisiyle kılıçtan korunacağı hilim/yumuşak huyluluk, kendisiyle insanların içinde yaşayacağı (güzel) huy.”

19 taḥammül ki siper-i cehl-i cāhil ola, şālīsā ḥāmīde ḥıṣāl ki anuñ

20 sebebi ile zindegānī-yi ḥalk şühulet bula. **عن أنس بن مالك**

21 **رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الحسن**

103a

01 **لبيد الخطيب كما يذيب الشمس الجليد** ²⁹⁰ eccile³-i aşḥāb-ı kirām

02 zevi'l-iḥtirām. enes bin mālīk raḍyallāhu ‘anh el-mülūku’l-‘allām.

03 cenāb-ı refi‘ ḥabībullāhdan şöyle rivāyet ider, ḥazret-i seyyid

04 el-enām. ‘aleyhi’ş-şalavat-ı ve’s-selām. buyurmuşlar ḥāmīde ḥıṣāl. ve nikev

05 fa‘āl. ma‘āşī maḥv ider yaḩar. nitekim tāb-ı āfitābıla berf ve yaḩ

06 yoḒ olur gider, ve **قنه رضي الله عنه قال قال رسول الله**

07 **صلى الله عليه وسلم إن العبد ليبلى بحسن خلقه عظيم درجا**

08 **الأخوة وشرف المنازل وإنه لضعيف العباد** ²⁹¹ ma‘nā-yı şerīf

09 ‘ināyete i‘tinā. ve feḩvā-yı laṭīf sa‘ādet iḩtivāsı oldur ki,

10 bende³-i ḩudā aḩlāk-ı pesendīde vāsıtası ile āḩiretde derecāt-ı

11 ‘ulyāya vāşıl olur. ve ḩazret-i şamediyette menāzil-i şerīfeye

12 vuşül bulur. eger çı ‘ibādetinden az ve kem miḩdār kıılır. ve **وقن**

²⁹⁰ Enes b. Malik (r.a.) anlatıyor ; rasulullāh buyurdu ki “Muhakkak ki güzel ahlak güneşin buzu erittiği gibi elbette hataları eritir.”

²⁹¹ Muhakkak ki kul güzel ahlakla büyük ahiret derecelerine ve şerefli makamlara ulaşır. Halbuki o kulların en (amel olarak) zayıfıdır.

13 عكرمة بن وهب رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله

14 عليه وسلم لا يدخل الجنة الجواظ بعنى الخيل ولا الجعظري²⁹²

15 nāşir menākıb-ı ‘ulyā. şāhib-i maqāmāt-ı eseni. ‘akreme bin vahb

16 rađyallāh u ‘anh ta‘ seyyide’l-nām. ‘aliyye’ş-şalavat-ı ve’s-selām, dan

17 rivāyet ider. ol tūti’-i şirīn nevā-yı şükristān-ı risālet

18 buyurmuşlar. bağıl ve bed hūy cināne girmez, ve seyyi’ü’l-halk dürüş

19 عن ابي دردا رضي الله عنه قال²⁹³

20 رسول الله صلى الله عليه وسلم ان اثقل الشئ يوضع في ميزان

21 يوم القيمة حسن الخلق وان الله يبغض الفاحشه الذي²⁹³

103b

01 faqr u fenā ‘āleminüñ ser firāzı. ve yektāsı. şıdk u şafā

02 meleketinüñ ferid-i bī hem-tāsı. yār-ı güzīn habībullāh. ebī derdā ‘aleyhi

03 rıdvanullāh ta‘ uhdüse’-i rivāyete eyle tertīb virür, hazret-i

04 risālet penāh. ‘aleyhi şalavātullāh buyurur. ferdā-yı kıyāmetde terāzu-yı

05 ehāli imānda cümleden girān. halk nigüyī vü hışālpendedür

06 bilā gümān. ve taḥkik odur ki haqq sübhāne ve ta‘ nezzāre’yi ‘adāvet ider,

²⁹² İkrime b. Vehb (r.a.) anlatıyor; rasulullāh (s.a.v.) buyurdu ki “Cennete cüvvaz giremez yani cimri kişi”

²⁹³ Ebu Derda (r.a.) anlatıyor rasulullāh buyurdu ki “Kıyamet günü mizanda tartılan en ağır şey güzel ahlaktır. Muhakkak ki Allāh kötü fiil ve söze buğz eder.”

- 07 her kes ki zıst kelām ve bisyār gūy olursa eger, ^{عن عائشة}
- 08 ^{رضي الله عنها قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن المؤمن}
- 09 ^{يذكر بحسن خلقه درجة قائم الليل وصائم النهار} şiddika'-yı²⁹⁴
- 10 'ālem 'ümmü'l-mü' min'in faḥrū'l-muḥazzerāt, 'āyişe 'aleyhā riḍvānullāh
- 11 alā kıyāme's-sā'āt. nebī-yi mükerrem ü muḥterem. şallallāhu 'aleyhi ve sellem.den
- 12 rivāyet ider ḥazret-i ḥabībullāh. 'aleyhi efḍal şalavātullāh.
- 13 buyurmuşlar. taḥḳıḳ herkes ki ḥıṣāl-i ḥamīde. vü aḥlāk-ı pesendīdeye
- 14 mālîk olur. gice ḳāim gündüz şā'im olanların derecâtına vuşul
- 15 ^{بِحَسَنِ أَيْدِي عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ} bulur. ve
- 16 ^{وَعَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْتَرُ فِي الدُّعَاءِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصَّحَّةَ}
- 17 ^{وَالْعَافِيَةَ وَحَسَنَ الْخَلْقِ} mübeşşir-i tebāşir-i şubḥ-u sa'ādet²⁹⁵
- 18 müzil ü kâşif-i eştâr-ı zulmet ve hevā vü bid'at ḥazret-i
- 19 'abdullāh bin 'ömer. raḍyallāhu 'anhū'l-'aliyyü'l-ekber. şöyle baş-ı muḳaddemāt
- 20 rivāyet ider. ḥazret-i resūlullāh. ekşer du'āda dirlerimiş ki
- 21 ilāhî cenāb-ı 'izzetünden baña şıḥḥat-i beden ve 'āfiyet-i ḥulḳ ve ḥüsn

²⁹⁴ Aişe (r.a.) anlatıyor ; rasulullāh buyurdu ki “Mümin güzel ahlak sebebiyle geceleri (namaz için) ayakta geçiren, gündüzleri (de) oruç tutan (kimselerin) derecesine ulaşır.”

²⁹⁵ İbn-i Ömer (r.a.) anlatıyor. Rasulullāh duada “Ey Allāh(ım) senden sıhhat, afiyet ve güzel ahlak talep ederim” diye çokça söylerdi.

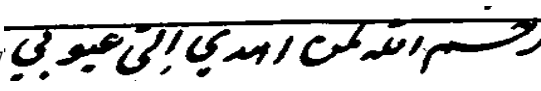
104a

- 01 müyesser ola. ve ²⁹⁶ **اصبر على يقولون واجرمهم مجرا جملاً** -diyü buyurmışlar
- 02 bu taḥkīḳ olınan muḳaddemâtdan birüz u zuhûr itmişdür, ve bu tertîb
- 03 olınan müselmândan rütbe³-i vücûda yetmişdür, ḥazret-i risâler penâh.
- 04 ‘aleyhi şalavâtullâh, bir kerre mâl-ı ğanîmet kısmet iderken a‘râbdan
- 05 biri ayağ üzre ṭurup iṭâle³-i lisân itdi. bu kısmet
- 06 bir kısmetdür ki rızâ-yı ḥaḳḳa muġâyir, ve allâh fermânına muḥâlif.dür diyü
- 07 nifâḳını izḥâr u ‘ayân itdi. kelâm-ı şeḳâvet meâ³li sem‘-i şerîf
- 08 ḥazret-i resûl için ki vuşûl buldı. celâlî-yi ḥaḳḳânîden
- 09 ruḥsâre-yi mübâreklerine şerḥ oldı. zebân-ı nâzik beyânlarını
- 10 icrâ itdiler. birâderüm müsâya ḥaḳḳ rahmet ide diyü du‘â
- 11 itdiler didiler. zîrâ ki anuñ ümmeti anı bundan artuḳ incitdiler,
- 12 inkişâr u i‘zâz göstermeyüp şabr itdiler, ve bir şahş ḥazret-i
- 13 selmân raḍyallâhu ‘anha düşünâm idüp söġdi. selmân raḍy
- 14 allâh u ‘anh rıfḳıla aña dedi, iy birâder eger mevḳıf-ı kıyâmetde
- 15 terâzû-yı a‘mâlüm seyyiâtıla girân olurısa sen didüġünden
- 16 daḡı bed ter olurın, ve eger ḥasenâtıla sengîn olurısa
- 17 senüñ didüġünden ne zarar görürün. ve ne ziyân kıılırın.
- 18 naḳl olunur ki ḥazret-i ‘ömer bin ‘abdül‘azîz bir gün ittifâḳ
- 19 ṭurdı. bir şahsdan emir-i nâ-meşrû‘ şâdır olduġına

²⁹⁶ “Onlarının sözlerine sabret ve onları güzel bir terkedişle terket”, Müzzemmil,10.

20 binā 'en ta' zīr buyurdu. ol şahş ' ömer hazretlerine düşnām
21 idüp sögdi. düşnāmın işidicek dögmeñ diyü buyurdu.

104b

01 didiler kim, iy emīrū'l-mü 'minīn na' zire istiḥkākı daḡı müştēd oldı.
02 nice ıtlāk idersin saña düşnām ile tekrār ' uqūbete istiḥkāk
03 boldı. buyurdılar ki, evvelā ben anı fermān-ı ḡaḡkıla ta' zīr kılırdum
04 icrā '-yı ḡuḡūqullāha sa' y münāsib bilürdüm. çünki baña düşnām
05 aytdı ḡāzab müstevlī oldı görürün, ḡorḡarın ki anı hevā-yı
06 nefsilē ururın. iy ' azīz ma' ālī celīs. ve iy ḡabīr ' avālī enīs.
07 erbāb-ı ḡulūb u ehl-i ḡaḡīḡat yanında ḡüsn-i ḡulḡ īmāndan ' ibāretdür,
08 nitekim su '-yı ḡulḡ ḡaḡḡ-ı ḡaḡīḡ-i ḡeḡāḡ olan ḡeḡāvet-i
09 nifāḡdan isti' āretdür. bir iki şıfatdan her birinüñ muḡarrerdür bir mi' yār
10 u bir maḡki-vārdur. nitekim ḡazret-i ' ömer bin ḡaḡḡāb. raḡyallāh u ' anh el-milk
11 el vehḡāb. aḡḡāb-ı kirāmdan ḡuzeyfe ve selmān ve abūzer ve ḡayr-ı
12 raḡyallāh u ' anhumdan ' eyūb şıfatını su 'āl ider idi.ve du' ā
13 idüp ²⁹⁷ dir idi. ya' nī himmet-i
14 ḡüdā şol kimesnenüñ üzerine ola, benüm ḡaybumı baña getirüp hediyye kıla
15 fi'l-ḡaḡīḡa bunuñ emşāli birāder-i dīn. ve dostān-ı ehl-i yaḡīn ki
16 şāibe '-i ḡaraż u ḡased ü müdāheneden ḡalāş bulur. ol kesüñ
17 ' aybını kemā hū ḡaḡḡa edā kılır. kemyāb olur. bu ḡün ki nevbet bizim

²⁹⁷ Ayıplarımı bana gösterene/düzeltenē Allāh rahmet etsin.

18 emşālimüz hevā-perestlere gelmişdür. keşret iştiğāl-i emānı ve vavfret-i
 19 ‘avāyık āfetimüz almışdur. bizim yanımızda halkdan bize düşmen olan
 20 ‘uyūnımızdan bizi āgāh kılandur. ve bu noķşān giriftārlığından ve āfetümden
 21 hālāşımuza ‘āzim olandur. bu hālāt za‘ f imāna ‘alāmetdür. bilki nişāne-yi

105a

01 ‘adem-i imān olan hāletdür. zīrā zāhirde görürüz ki bir kesüñ
 02 cāmesine bī haber iken mār u ‘aķreb şaķlanur. anı bir gören kimesne
 03 gelse haber virse cānına minnet bilür. fi’l-hāķīķa evşāf-ı zemīme
 04 ve ahlāķ-ı nā pesendīde kibr ve ‘ucb ve hırş ve hased mişāl buhl ve hıķd ve riyā
 05 hemān cümle hayāt ve ‘aķārib-i ma‘neviyyelerdür. ebedü’l-ābād-gürda ‘azāb
 06 kıllurlar. bā‘is-i renc ü miḥnet ve mevr[u]s-ı elem ü felāket olurlar.
 07 bir kimse gelse. bu şifāt-ı āfātından anı āgāh itse minnet bilmez. bilki cefā vü
 muḥāşamat
 08 u ‘adāvete āgāz eyler taḥammül kılmaz. bu maķūle revş ü refāt-ı bilā eşkāl.
 09 evkesüñ ‘adem-i imānına dāldur beher hāl. zevāl-i hayāt fānī olan ‘aķārib
 10 ü hayāt-ı şūriyyenüñ mazarratına müteyaķķın olduğı mişāl. müntic zevāl-i
 11 hayāt idi ve müşmir-i helāk-ı sermedī olan hayāt ve ‘aķārib-i
 12 ma‘neviyyenüñ mazarratına müteyaķķın olaydı daḥı artık minnet iderdi
 13 bī-eşkāl. bu muķaddemātdan nāşidür di ḥāzret-i şamediyyet ḥāķīķat
 14 hallerin a‘lām u efhām idüp tıyurmışdur. anlaruñ
 15 ḥāķķında *يعلمون ظاهراً من الحياة الدنيا وهم*

16 ²⁹⁸ **بجملين** buyurmuşdur **عن الآفة اسم غافلون**

17 **اللّٰه ممن حقق ايمانه وعمل بقضاه**

18 **وحسن اسلامه فغاز خبزه**

19 **مولآ ١٥٥ نه قريب**

20 **مجيب**

21 **م** ²⁹⁹

105b

01 şerh-i saltanat-ı ma‘neviyye. ve esrār-ı hilāfet-i insāniyye. ve keyfiyyet-i

02 siyāset-i rūhāniyye. ve ittılā‘-ı şalāh u fesād-ı memleket-i

03 **قال الله تع هو الذي جعلكم خلايف** cismāniyye beyānındadır.

04 **الارض فمن كفر فعليه كفره الآية** ³⁰⁰ ya‘nī ḥāzret-i şamediyet-i cellet-i

05 ‘azamete. ve ‘ümme-i ni‘mete. şān-ı ‘alā. vü şıfat-ı müte‘ālilerinden. aḥbār

06 u izhār idüp. ve ‘ibād-ı za‘iflerinde ni‘am-ı firavānları üzre

07 vücüb-ı şükrān ile fermān-ı eş‘ār idüp. buyurmışlardur ki.

08 sizüñ ḥālıkuñuz şol ḥüdāvenddür ki, her biriñüzi memleket

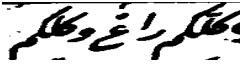
²⁹⁸ “Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Ahiretten ise, onlar tamamen gafildirler.”, Rum,7.

²⁹⁹ Allāh bizleri imānını sağlamlaştırıp, gereğince ve islamın güzelliğiyle amel edenlerden kılın ve böylece onun rızasıyla (azaptan) kurtarsın. O (kuluna) yakındır, dualara icabet edendir. (Fasıl) tamamlandı.

³⁰⁰ Allāh (c.c.) buyurdu ki; “Sizi yeryüzünde halifeler yapan O'dur. Onun için kim inkâr ederse, inkârı kendi zararındır...”, Fâtır, 39. İfadenin sonunda yer alan “el-āyete”, ayeti oku, devam ettir anlamında kullanılmaktadır.

09 bedenine ḥalīfe ve pādşāh, ve levāzım-ı teḥālif ve tebāyin-i üstükusāta vākıf
 10 u āgāh. kılmışdur, ve esbāb-ı memleket-i mecāzī ki ‘ālemdē āferīde’-i ḥudādur,
 11 nümūdār-ı şehristān vüçüd-ı insānda müheyyādur. her kes ki
 12 bu ni‘ metüñ küfrānına güşiş-i kıāsıd u ‘āzam ola. ve ol devlet-i
 13 āfitābını külli idbār-ı cehl ü gaflet ile püşişe-yi mülāzım ola.
 14 ‘ākıbetkār ancak vebāl ü küfrān. ba‘ iş-i ḥizlān u ḥarmān
 15 olur hemān. aşḥāb-ı kirāmuñ serfirāzı, meydān-ı muşāf-ı muḥabbetüñ ser bāzı.
 16 ḥāzret-i ebī hureyre ‘aleyhi’r-rıdvān. min allāhü’l-‘azizü’l-müste‘ān.

106a

01 cenāb-ı ‘ālā peygamberden şöyle rivāyet iderler.

02 ³⁰¹ diyü buyurmışlar. ya‘ nī her biriñüz şehristān
 03 vüçüdına ḥükümet ü istilāyla muttaşıf u ma‘ rüfsız ve memālik-i
 04 ḥıṭṭa’-yı hestīsine tasalluṭ u isti‘ lā ile men‘ üt u mevsüfsız,
 05 ḥuḳūḳ-ı re‘ āyā-yı memāliküñüzden mes’ül. ve tesāhil-i muşālih-i berāyā
 06 cihetinden medḥülsız, iy ‘ākıl ü dānā dīde’-i teyaḳḳuz u intibāh ile
 07 niğāriş idüp nazẓāre kııl. ve iy bāşir ü bīnā başar-ı başiret ile
 08 ‘ārif ü cūyān ol bil. kār-gāh-ı vüçüd-ı ādam. nişḥa-yı āferīniş-i
 09 ‘ālemdür, bu dā‘ iyye istid‘ āsından ötrüdür ki ḥükemā’ dānişur.
 10 vüçüd-ı ādama ‘ālem-i şuğrādur dirler. zīrā ki ‘arş u ferş ü şerādan
 11 şüreyyāya varınca maḥlūḳāt-ı rabb-ı ḡaffūr. gerek melā’ik ü cinn ve gerek

³⁰¹ Her biriniz çobansınız ve her çoban sürüsünden mesuldür.

- 12 vuḥuş u tıyūr, vücūd-ı ādamda cümlesi nümūdār. ve ʿālem-i insānda
- 13 her biri āşıkārdur, ʿarş u ferş ü zemīn ü zamān şerā vü şüreyyā
- 14 vü gün ü mekāna şıǵmayan. ǵalīl ve keşīr ve kibār ve şıǵār. kemīn-i
- 15 ǵalb-ı beşer ü ʿarşaʾ-ı dil-i insāna şıǵar. *ما وسعني ارضي واستحي*
- 16 ³⁰² *وسعني قلب عبد المؤمن التقي النقي*, yaʿnī ḥāzret-i ḥaqq cellet-i
- 17 ālāve. ve ʿümmet-i nemāveh. şöyle buyurmışlar, ve ʿulüvv-i şān u celālet-i
- 18 zāt-ı ʿālīlerinden tıyurmışlar, ʿazamet-i esrār-ı ihtimām. ve maʿrifet-i
- 19 şıfat-ı ʿallām. zemīn-i āsumānda cāyı gencāyış bulmaz. ve zamān u mekānda
- 20 aña maǵar u meʾvā olmaz. meger ki dil-i müʾmin-i pāk-rū ve perhīzkār.
- 21 ve ǵalb-i müttakī nīk rūsūm ḥoş girdār. ola. pes imdi memleket

106b

- 01 vücūd-ı insān-ı şüret-i zāhiri ḥasebi ile ʿālem-i şuǵrādur. feamma ḥaqqīkat
- 02 ve maʿnā cihetinden ʿālem-i kübrādur, gāfil olma gözün aç ʿālem-i kübrāsın sen
- 03 sidre vü levḥ ü ǵalem-i ʿarş-ı muʿallāsın sen. lā cerem dest-i ğayret
- 04 ʿuyūn-ı ʿumyān ʿāmmeyi ʿāmmeten beste. ve mülāḥazaʾ-ı aşār-ı maḥbūblarından
- 05 ḥüküm kemā tedeyyün ü tūdān ile müdrükelerin şikeste. ǵılımışdur tā nihān-ı
- 06 ʿālem-i ğaflete ol salāḫin-i ʿālem-i ḥaqqīkatün cenābına rāh-ı mesdūd.
- 07 ve velhān-ı riyā pür şürūr ve şehvet maşıbdur ki ʿulüvv-i menzeletlerinden
- 08 maʿzul u merdüddur. tā ki ol pāklerün cemāl-i ḥālını cenāb-ı muḥaddesden

³⁰² Beni yerim ve göğüm almaz ancak takva sahibi ve temiz olan mümin (kulunun) kalbi alır.

09 ğayr görmeye, ve ğubār-ı nazar her nā-pāk çeħre³-i kemāllerine gerd irgürmeye
 10 evliyā³-yı taħt kıbābı lā ya⁶ rifuhm ğayrı. şāhid-i ħāl. ve muşaddaħ-ı
 11 muķaldür. iy⁶ aziz-i sa⁶ ādetmend, ve iy şaķıķ-i müşfik-i ercümend. mülük
 12 u salāfın buħl u seħāda dōrt kısmā maķsūm idügi ma⁶ lūm.
 13 ve buħl u seħā ħalife³-i rūħ-ı⁶ ilm ü⁶ amel ħasebi ile olması mefhūm.
 14 oldı ise, dīde³-i yaķınūñ yekzān idüp bil. ħalife³-i rūħ
 15 dōrt ħalde ħālī degildür eylece naķl kıl, evvelā oldur ki
 16 rūħıla⁶ ālem-i billāħ, cevāriħ ile⁶ āmilullāħ ola. bu ħışāyışı şāmil
 17 ve muħtevī. ekmel ħulefā³-yı ma⁶ nevīdür. her⁶ aşr u her zamānda bu maķūle
 18 vücūd-ı şerīf ü tāhir. nihāyet mertebe-yi⁶ aziz ü kem-yāb ü nādirdür.
 19 bir kes ki devlet-liķa vü şeref-nazarları ile müşerref olurısa
 20 eger bī reyb ve bī iştibāh iħrāz-ı sa⁶ ādet-i ebediyye eyler. ikinci
 21 oldur ki bu ħalātdan ve⁶ usrı. ve ol rūsūm u āyininden

107a

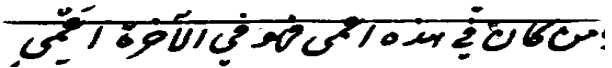

01 mehcūr. u berī ola, anuñ gibi şaħs-ı şūret-i ādamda şeytān-ı
 02 rüzgār. ve ħışm-ı⁶ adū-yı ħazret-i perverdiğārdur. her kim⁶ alāķa
 03 vü peyvend iderse aña şeķāvet-i ebediyyede girftār. ü muħallid ola
 04 üçünci oldur ki kendüyi zīver-i⁶ ilm ile ārāste. pirāye³-i
 05 fażl ile pīrāste kıla velikin re⁶ āyā-yı cevāriħ ve i⁶ tınās-ı
 06 taķşır ü ihmālle te³ şir-i şemere³-i a⁶ māl-i münsiccedendür. ve ehālī-yi bādiye³-i
 07 memleketin iktisāb-ı sa⁶ ādet-i ebediyyeye⁶ adem-i vilāyetile devleti
 08⁶ irfāndan mehcūr ider. ol maķūle ħalife

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

- 09 ³⁰³ وايدعجسم وارجلهم hūqūq-ı re‘ āyā için maḥzā, ferdā-yı kıyāmetde
- 10 ان السمع والبصر ḥaṭr-ı ‘azīm. ve ‘uqāb-ı elīme. sezā-vārola.
- 11 ³⁰⁴ والفؤاد كل اولىك كان عن مسؤلا dödünci oldur ki
- 12 re‘ āyā-yı memlekete teşdīd ü irşādda mecd ve sā‘ī, ve temhīd
- 13 ve ḳavānīn ve muḳaddemāt-ı siyāseti kemāhū ḥaḳḳa rā‘ī. ola. velikin
- 14 kendü zīver-i cevāhir-i ‘ilmden mu‘atṭıl ve sāde. ‘arşa’-yı ‘ilm billāh
- 15 mübārizleri şufūfi müsābaḳatından ‘āciz ü piyāde ḳalmışdur, bu minvāl
- 16 üzre ḥalīfe olan nefsine zālīm. ammā iḳāmet-i merāsīm-i hūqūq-ı
- 17 re‘ āyāya müdāvīmdür. zīrā ki re‘ āyāya cūd u iḥsān u seḥāsı
- 18 şāmīl, ve kendü nefsi ḥaḳḳında levm ü buḥlī nihāyet mertebe
- 19 tām u kāmīldür. teşvīr-i ḥarmān ḳurbet-i muḥāṭır u mehālikinden
- 20 emīn olmaz. ve taḳşīr-i ḥızlān ve ḡaflet-i mu‘atıb u mu‘aḳıbindan
- 21 ḥalāş bulmaz. illā an yetdār ki bir ḥimmete. pes imdi bu cümle muḳaddemātđan
- 107b**
- 01 ma‘lūm. ve tertīb olınan müselmāndan mefhūm. oldı ki ḥalīfe’-i
- 02 rūḥa efđal-i evşāf. vefā vü seḥāyıla ittişāfdur. zīrā ki aşārı
- 03 müştā‘ il-i envār-ı şafā. ve kendü ve sīme’-i enbiyā vü aşfiyādur. iy ‘azīz-i mışr-ı
- 04 sa‘ādet. ve iy ferīd-i dehr-i yegāne’-i ‘izzet. sa‘at-i memleket-i ma‘nevī
- 05 ve salṭanat-ı rūḥānī. bu muḥtaşāruñ dāire’-i iḥātasından bīrūn

³⁰³ “O günde ki kendi dilleri, elleri ve ayakları, kendilerinin aleyhinde şahitlik eder...”, Nur, 24.

³⁰⁴ “...Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.”, İsrā, 36.

- 06 ve tefâşıl-ı şerh ü beyânı. bu zîverüñ taştîri muhîtiden senden
- 07 hâric u efzündür. tebennîye revendegân t̄alib. ve irşād-ı reh-revân-ı
- 08 rāğib için, bu miqdār. taḥrîr ü taştîr olındı. tā ki raḥş-ı himmet
- 09 ve semend-i ‘azîmetlerin mesâlik-i memâlik-i umūr-ı fânîye sormayalar. ve
- 10 sa‘ âdet-i edebîyyeden maḥrûm ve nâ ümîd ṭurmayalar, ve eger çî kim fırqa²-yı
- 11 aḥmaḳân-ı cāhil. ve zümre³-i kūr-dilân-ı ğāfil bu ma‘ nâ-yı inkârı
- 12 revâ ve ğāyete idbârlarından bu ḥaḳâyıḳa ‘adem-i i‘tibârı sezâ göreler.
- 13 lâyıḳ oldur ki ol müdebbirân-ı keşr-i reftâr ol bî devletlik ile³⁰⁵ (cân vireler. dest-
i ḥizlân ile)
- 14 ḥâk-i idbârı fıraḳ-ı rüzgârlarına uralar. zîrâ ki aña bir
- 15 evliyâ. ve fuḥul-ı ‘alâ. cenâb-ı refî‘ -i bî ḥemtâlarında bu cümle âfîtabdan
- 16 rüşen ve müşâhîd-i ‘âlem-i ḥüsn ü şehâdetden zâhir ü mübeyyindür.
- 17 ammâ kūr-dilân olanlar iki âlemde kör. ve sa‘ âdet-i ‘irfândan
- 18 meḥcür u maḳhûrdur.
- 19 ³⁰⁶ ve bu bâbda tertîb olınan kelimât-ı bedî‘ü’ş-şân.
- 20 ve belîğü’n-nizâmuñ ḥülâşası. ve devâm-ı devlet-i sa‘ âdet intâc umûrında
- 21 baş u temhîd olan muḳaddemâtuñ nicesi budur ki. ‘adl-ı medâr şalâḥ-ı

108a

- 01 ‘âlemdür. ve ‘âlem bir bostândur ki abyârı devletdür. devlet

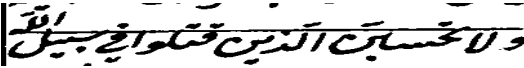
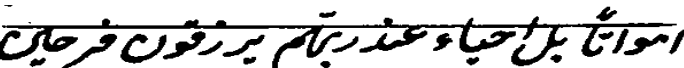
³⁰⁵ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

³⁰⁶ “Her kim bu dünyada (manen) kör ise ahirette de ködür. Ve gidişçe daha şaşkındır.”, İsra, 72.

02 bir pādşāhdur ki hācibi şerī^ç atdur. şerī^ç at bir siyāset
 03 dūr ki nigeḥ-dār-ı milkdür. milk bir medīnedür ki bedīdārendesi
 04 leşkerdür bī şek. leşker kefāfına māl gerek māl ra^ç iyyetden ḥāşıl
 05 olur. ra^ç iyyeti ^ç adil bende kıılır. naḳd-ı kelām oldur ki, zemīn-i
 06 āsumānuñ kıyāmına bā^ç iş ^ç adldur. sultān-ı manşıf u ^ç ādil.
 07 ḥışb-ı zamāna mu^ç ādil. bil ki maḫtar ve ilden nāfi^ç dūr, arā^ç-yı aşḫāb
 08 arā^ç-yı şāḳıba bunda mecmu^ç ve ^ç alā el-itiışāl, efvāh-ı efrād-ı
 09 ricālden muḳaddeme^ç-i zevāl-i devlet olan imārātı ^ç udvānī
 10 cūyān olup. inzimām-ı arā^ç-yı şāibesiyile tedbirāt-ı
 11 salāḫin ^ç alā şāh kuvvet bula, bāzār-ı kāinātda kālā-yı
 12 ^ç adl u dād rāyic ola. bu maḳūle vücūd-ı şerīf ki revnaḳ-ı
 13 salṫanat-ı salāḫin-i ^ç ālemdür. ^ç azīz ü kem-yābdur. devlet bālāyı
 14 devlet-i şāhenşāhān-ı ^ç ālī-cenābdur, muntehā^ç-yı bī muntehā
 15 ve ḥamd ü şenā^ç-yı ^ç adīmü'l-inḳizā. şol pādşāh-ı bī zevāl
 16 u bī başıre, ve sultān-ı bāhirü'l-burhān u bī zāhıre ki ḫalīm
 17 ve selīm ve kerīm ve raḫīm olan pādşāh-ı kerem-güster ile
 18 millet-i islāma revnāk ve refāhiyyet. ve debdebe^ç-i kevs-i salṫanatları
 19 ile ṫantana^ç-yı dīn-i muḫammedīye ṫamāniyyet. virdüğinden mā^ç adā.
 20 bir vezīr-i kārđān dāniş perver. ve bir müşīr-i ma^ç delet-i āyīn
 21 ve kerem-güster. dest-gīr-i arāmīl ve eytām, çāre-sāz za^ç fā^ç-yı ³⁰⁷(milk kıılun ve
 riḳābı tamām cālīb ve mevreş ^ç adldur.)

³⁰⁷ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

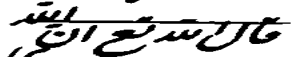

108b

- 01 fuḳarā'-yı enām. muḫib ü maḫlaş-ı 'ulemā'-yı a' lām. ve şalḫā-yı şāfiyü'l-velā.
meḫāmid
- 02 evşāf ve meḫāsin aḫlākıla ittişāfa müsteḫaḳ ve sezā.
- 03 maḫmūd ḫişāil. ve aḫmed şemā'il. ve [e]bubekr şiddiḳ.
- 04 'oşman ḫayā. ve 'aliyyü'
- 05 s-seḫī. ve hasan şūret
- 06 ve ḫüseyn sīret.
- 07 ola.
- 08 ³⁰⁸
- 09 āfitāb-ı dīn ü devlet aḫter-i burc-ı celāl. mā hitāb-ı 'izz ü rif' at neyyir-i ferḫunde
ḳāle
- 10 südde'-i devlet penāhı secdegāhı ḫāş u 'ām.
- 11 sāḫe'-i 'izzet medārı merci'-i ehl-i kemāl
- 12 süḫedā'-yı bedr. ve pādşāhlara, ve serdārlara, lāzım olan
- 13 ḫuḳuḳ beyānındadır, şöyle fermān. ve 'ulüvv rütbelerden ḫalḳa eyle
- 14 'ayān. idüp buyurmışlar ki,
- 15 ³⁰⁹ | ḫāzret-i risālet
- 16 penāh. 'aleyhi şalavātullāh. ḫiḫāb-ı müsteḫāb cenāb-ı 'izzet. şöyle vārid

³⁰⁸ Fasil tamamlandı.

³⁰⁹ “Allāh yolunda öldürülenleri sakın 'ölüler' saymayın. Hayır, onlar, Rableri Katında diridirler, rızıklanmaktadırlar. sevinç içindedirler...”, Al-i İmran, 169,170.

109a

- 01 ve şadır ve fermân ve bârgâh-ı ‘azamet. o minvâl üzre zâhir olmuştur ki.
- 02 yâ muhammed şöyle hayâl itme ki bendengân-ı can-bâz. ve ‘âşikân-ı tengüdâz
- 03 dergâh-ı hazret-i şamediyetimüzde, veyâ nükûş-hestîleri levh-i vücûd
- 04 dan siperdedür. bil ki muhibbân-ı şadık, u muhlişân-ı muvâfiqlarımızdur ki.
- 05 râh-ı muhabbet ü rızâmızda cân u bâş oynayup mâl u münâlların
- 06 fedâ. ve basat-ı kurbî-yi levş-i hevâdan pâk ve serâ-perde’-i velâyı
- 07 küdürât-ı agyârdan muṭahhar u mu‘arrâ kılmışlardır. hayât-ı câvidânî ile
- 08 ebeden hayy u zinde. ve nûr-ı ‘inâyet-i bâkî ile felek-i sa‘âdet üzre
- 09 mihr-i tâbındalardur. tetâbu‘ erzâk ve hânı. ve tevâlî eltâf-ı
- 10 rabbânîden. devâm-ı rûh u râḫat ile maḫzûz ve mesrûr. ve beḳâ’-yı
- 11 sürür u behcet ile dâ’imü’s-sürûrlardur. eger çi cehle’-i ğafle
- 12 ol ṭâ’ife’-i maḳburân-ı maḳbere’-i mevtîden ‘ad, ve dîde’-i a‘ver
- 13 ile fenâ-yı beşeriyetleri nazẓâre’-i mümtedd iderler.
- 14 ³¹⁰ ya‘nî allâh ta‘ buyurdu
- 15 taḫḳîkullâh şatun aldı mü‘minlerden nefislerini daḫı şatun
- 16 aldı anlardan mâllarını ³¹¹ taḫḳîk anlaruñdur
- 17 cennet. ya‘nî cânlarını ve mâllarını riyâsız ḫâlisen ve maḫlaşen
- 18 allâh ta‘ yolına bezl ü fedâ eyleyenlere allâh ‘izz ü celle muḳâbelesinde

³¹⁰ “Allâh mü‘minlerden canlarını ve mallarını satın aldı...”,Tevbe,111.

³¹¹ “...Cennet muhakkak kendilerinin (o kimselerin) olmak bahasına...”,Tevbe,111.

19 cennet virmegi va' de eyledi. imdi bezl-i rûh u māl oldur ki
 20 bilā riyā 'in ve lā-li-garezin dünyevî helāl mālile ibtiğā 'en li-vechillāh
 21 ğazā esbābını müheyyā kılup. dağı ğazāya gide. çün küffār ile

109b

01 muķābele ola şehādet ümīdine muķātele eyleyüp hergiz dünyevī
 02 bir nesne 'yi ĥātırına getürmeyüp hemān murādı allāh rızāsı
 03 ve naşret dīn-i islām ola. nitekim allāh ta' buyurdu. yeķātlün
 04 depeleşeler. ya' nī küffārla fi sebilullāh. allāh yolunda fiyuķtelüne
 05 pes depeleyeler ya' ni kāfirleri depeleyüp ğazā şevābını bulalar.
 06 yuķtelüne dağı depelenenler³¹². ya' nī kāfirlerün kılıçlarında şehīd
 07 olalar. eyle olsa allāh ' izz ü celle ol mü 'minlere depeleyüp

08 depelendukları muķābelesinde cennet vire.

وعدا عليه صفاتي

09 ³¹³ *والانجيل والقرآن* va' de eylemekdür anuñ üzre gerçek va' de

10 tevrāt içinde dağı incil içinde dağı ħurān içinde *ومن اوتي*

11 *الكتاب من الله* dağı kimdür vefā eyleyicek ' ahdine allāhdan ğayrı

12 tefsir ü ĥaberde ider ya' nī ³¹⁴ *لا اخذ اوتي بما وعد من الله* ya' nī

13 allāhdan ğayrı bir kimse yoķdur ki ğāyetile ' ahdine vefā eyleye

³¹² Metinde “depelenenler” biçiminde yazılmış olmasına karşın tarafımızca “depelenenler” olarak okunmuştur.

³¹³ “...(Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allāh üzerine hak bir vaaddir...”, Tevbe,111.

³¹⁴ Allāh tarafından yapılan vaadden daha vefalı hiç kimse yoktur.

14 **hikāye** aḥmed bin cevri sevku'l-^ç arūs nām kitābında rivāyet
 15 kılmış ki medīne^ʔ-i münevvere^ʔ-i münevvere. şalavātullāh u selāme. ^ç alā efḍal
 16 sākūnhāda, bir kişi vardı ebū ḳuddāme^ʔ-i şāhī dirler idi.
 17 şāh-ı eyü idi ki dāimā ğazā iderdi günlerde bir gün yārenler ile
 18 mescīd-i resūlde ğazā efzā^ʔilini söyleşürlerdi. yārānları aytdı
 19 yā ebā ḳuddāme ṭuruḳ-ı ğazāda. ve sūbūl-i cihādda. gördüğün
 20 ğazāibden nola bize hikāyet eyleseñ. ebū ḳuddāme aytdı
 21 vaḳtlerde bir vaḳt riḳa nām şehre vardum nā-gāh bir ḥātun

110a

01 gelüp baña aytdı iy ebū ḳuddāme. benüm ğayetde laṭif ve uzun
 02 saçum var idi anı kesdüm daḥı bir at köstegi бүkdüm
 03 luṭf idüp yanuñca götür. tā kim ğāzilerün birisinün
 04 atınuñ ayağına köstek lāzım olduḳda viresin veya senün
 05 atuña lāzım olurısa istiḥdām eylesin. ve benüm ḳarındaşlarum
 06 ve erüm cümleten ğazāda şehīd olmışlardurḳ şimdiki ḥālide bir cemāli
 07 ḥūb oğlum vardur. ehl-i ḳurān ve silahşūr olmışdur. ve hem
 08 ğāyet dilāverdür. leylen ḳāim, ve nehāren şāim, bir şālih civāndur
 09 atasınuñ bir kend ya^ç nī yurd yiri varidi ḳalmış idi anı
 10 yoḳlamağa gitdi ümīd budur ki. sen bunda gelesin alup ğazāya
 11 gidesin didi. ben daḥı ol ḥātunuñ elinden köstegi
 12 alup бүkem içinde berg şaḳlayup şehrden ṭaşra çıkup
 13 yoldaşlaruma ḳavuşup yoluma revāne olduḳ, nā-gāh

14 ʿuḡmdan bir kişi çağırur. yā ebā ḡuddāme birezçek ben varınça ḡatlān
 15 allāh taʿ saña raḡmet eylesün. çün ānı işitdüm çekdürdüm gelüp
 16 irişdi yā ebā ḡuddāme elḡamdülillāh ki seni baña allāh ḡavuşdurdı
 17 dedi, çün cemāline nazār eyledüm ayuñ on dördi gibi tāzece
 18 oğlandur. ben aytdum baña mülākātđan murāduñ nedür. aytdı ben
 19 şol saña saçından köstek düzüp viren ḡātunuñ saña
 20 işmarladuğı oğıyam dilerün kim benüm tāzelüğüme bağımayup ben zaʿ ifi
 21 red eylemeyesin tā ki ḡazā sevābından maḡrüm olmayam. ve dağı anam baña

110b

01 and virmişdür ki küffārıla eşedd muḡātele eyleyem anamuñ ve benüm duʿ ā
 02 vü himmetimüz oldur ki babam ve ḡayılarım gitdüğleri yola gidüp
 03 allāh ḡazreti şehidlik müyesser eyleye dedi. çün ol oğlandan
 04 bu ḡaberi işitdüm. vālidesinüñ ve kendünüñ ḡazāya ve şehādete
 05 meyllerini ve allāh taʿ ḡazretine kemāl-i inḡıyādđların bilüp müteʿaccib oldum,
 06 ve anuñ tāzelüğüne ve cemāline bağup ḡāyetde acıdum. ammā ne çāre
 07 beyle hemrāh olup gitdüğ anuñ ḡāline nazār eyledüm yolda benden
 08 ve sāir yoldaşlarumđan ata binüp inmekden çāpük ve ḡonađlarda
 09 bize ḡidmet eyler. ve allāh taʿ yı çok zıkr eyler günden güne
 10 ḡöñli şād. ve ḡalbi sāf. ve sürürü mütezāyid ü mütezāʿ if,
 11 olup tamām istiʿcālile giderdi. ol vağt kim diyār-ı küffāra varduğ
 12 bir yirde inüp ḡonduđ bu oğlançuğı uyđu başup bī iḡtiyār
 13 uyudu. nāḡāh uyđusu içinde muḡkem güldi, suʿāl olınduğda

14 vech-i hikmet ne idi ol civān-ı haqq aytdı. vāqı' umda gördüm ki
 15 bir şahrā-yı şuhrāya vardum. anda gezerken bir gümüştendən kaşır gördüm
 16 ki büyüklüğü vü tavālini ancak allāh bilür, bedenleri incüden ve taşları
 17 cevāhirden. ve kapuları altundan ve ol kapularda nūrdan
 18 perdeler aşılımış, hūriler ol perdeleri yukarı kaldurup
 19 benümile merhabālaşdılar, ve ol hūrilerün birisini kenaruma getüreyin
 20 diyü el uzatdum. dağı vaqti degildür. ammā ilerü var ki marziyye
 21 nām bir hūri saña muntazırdur. bir miqdār ilerü vardukdā gördüm ki

111a

01 bu kaşruñ gāyet refi' köşesinde kızıl altundan bir çārdağ
 02 ol çartāğda yeşil zebercedden bir taht kurulu ayakları
 03 aq gümüştend. ve ol taht üzre bir duğter oturur nūr-ı cemāli
 04 gūyā ki şems-i müstenirdür. eger allāh ta' izz ü celle sābit kılmısaydı
 05 gözümüñ nūri ve 'aklum zā'il olmak muqarrer idi, çün bu hūri'-i
 06 ruğ perver beni gördi ehlen ve sehlen merhabā hoş geldün
 07 allāh ta' beni saña çift olmak için halk eyledi, ammā sende
 08 dağı dünyā rāyihası vardur baña şimdi vuşlata çāre yoğdur.
 09 ammā gāzāen ya' nī yārın inşa 'llāhü'r-rahmān, vaqt-i zuhūrda bu maqāma
 10 gelüp beni bulup hayāt-ı sermedī, vü devlet-i ebediyyeye vāşıl
 11 olursın didi. çün bu sözi ol hūri'-i safā-bağşdan
 12 işitdüm derūnumdan āb-ı zevk ü sürür cūşa gelüp
 13 hażzumdan güldüm ki vech-i hikmet budur didi, çün yārendesi

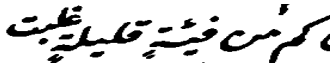
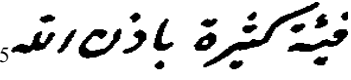
14 oldu atlarımıza süvār olduk. nā gāh münādi nidā eyledi.
 15 yā ḥalīlullāhi bilūñ ceyš-i küffār irişdi allāh ta‘ dan gelen
 16 ecr-i ‘ azīme ṭālib u rāğīb oluñ, anı gördük kim ‘ asker-i küffār
 17 cünd-i cürād-vār, ya‘ nī çekirge çerisi gibi irüp geldi, çün
 18 cünd-i islām zafer-i encām, küffār-ı ḥāksārān şekāvet-i merām
 19 ile muḳābil olup meymene ve meysere ve ḳalb ve cenāḥ-ı tamām
 20 intizām buldı, anı gördiler ki ol civān sa‘ ādet-i destgāh
 21 at şalup irüp ceyš-i küffāruñ arasına girüp. şīr-i jiyān

111b

01 gele gūsfendāne girdükde nice alān u talān iderise
 02 uğraduğı şafı biri biri üzerine yaḳardı, ve yā şanki
 03 bir ‘ azīm āteş bir demde gāyet ḳurumuş sāz içinde düşmiş
 04 idi. veyā bir gāyetle acıḳmış ner ejderhā dem urup öñine
 05 her ne gelürise insān u ḥayvān ve ḥār u ḥāşāk dimeyüp
 06 ḡidā idüdüğün nice cünbüş ḳılurısa eyle hümüm u hücüm
 07 ve muḥārebe vü muḳātele ḳılurdı, bu ḡulām şāḥib-i ihtişāmuñ
 08 küffārıla bunuñ gibi cihādına her ne deñlü insān, ne insān bil ki,
 09 cümle melā’ike ve cān, taḥsīn itdiler çün küffār ve nekbet-i
 10 licām şekvet-i encām. bu civānda bu ‘ azīm dilāverligi müşāhede
 11 eylediler. bī ihtiyār üzerine atlar sürüp şankim baḥr-ı şarḳīnūñ
 12 sırrı ve bendi mündehim olup baḥr-ı ḡarbiyye seylān ü cereyān
 13 eyledi. çün ḡilām-ı sa‘ yidi ortalarına alup ḳitāle

14 āhenk eylediler, bu taraftan dağı ‘ asker-i islām zafer-i a‘ lām. bu hāli
 15 müşāhede eylediler, allāhu ekber diyüp bir uğurdan kılıçlar ve şalıklar
 16 çeküp, mānend-i rih-i şabā-girān bī imān üzre hübüb idüp
 17 ve seyl-i ‘ arimleyin. ve bađr-ı baytāsleyin, hūm u hücum eyleyüp
 18 ‘ asker-i küffarı mađhūr, şı‘ āruñ, başları üzre cünd-i ehl-i
 19 islām ebrār-ı manşūr, dişāruñ seyf-i münārimleri barđ-ı hātif
 20 var. inüp şā‘ ika‘ -yı çāka çāğ diler andan vücūd- kübrān-ı mihmān
 21 vādi-yi nīrān olup, bir aşup neberd eyledi ki sükkān-ı semāvāt,

112a

01 ya‘ nī ferişte-gān-ı kāināt ‘ aleyküm ‘ iynallāh mu‘ āşirü’l-müslimīn
 02 el-mücāhidīn didiler gerçi cünd-i ehl-i islām ‘ adedde gāyet
 03 kalil idi velikin va‘ de‘ -i hayrū’ n-nāşirīn
 04 ³¹⁵ dūr zuhūra gelüp varduğça şecā‘ at-ı ehl-i
 05 islām ve kuvvet-i mü‘ mināt-ı mütezāyid ve her birisi mest-i ejderhā
 06 ve eñ ednāsı bir ner arslan ve şeci‘ kaplan olup dağı
 07 cenk ü cidāl ve ĥarb u kıtāl āşūbe āhenk tām u kemāl mertebe ihtimām
 08 ve gāyetle diğkat ü iğdām eyleyüp dürüşdiler ki eger ol āşūbda
 09 rüstem ĥazır olsaydı ĥavf u hirāsdan ĥaddiğum ve eger isfendiyār
 10 aña nāzır olısa bīm tersden ‘ ağıl u idrāki kem ve muğarrer ve muğakkağ

³¹⁵ “...Nice az sayıda bir birlik Allāh'ın izniyle çok sayıda birliğı yenmiştir...”, Bakara, 259.

- 11 adı āḥir³¹⁶ *إِنَّمَا طَعِمَ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ جُنْدَنَا طَعِمَ الْغَالِبُونَ*
- 12 muḳtezāsı üzre ized ta‘ ceyš-i islāma fırsat u nuşret
- 13 virüp küffār-ı bed ḥurānuñ vücūd-ı ḥabīşleri ḥaşādını dās-ı
- 14 seyf-i muştafāvī ile demed demed eyleyüp ol şahrā-yı ‘ azīmi
- 15 cīfe’-i miḥnet-i āşāmlarıyla māl-ā-māl kıilup ‘ āqıbet kübrān-ı bī mizānuñ
- 16 ḳarāra mecālleri olmayup firārı ganīmet bilüp furca’-yı ḥalāş
- 17 u küşe’-i menāş ārzūsına bölük bölük ḳaçmāğa yüz dutup
- 18 ḥayme ve ḥırgāh tecemmülātı döküp bād-ı ḥusrān taḳdīr-i iḳdārü’l-ḳādirīn
- 19 ḥübüb idüp feḥvā-yı evvelī’ñ ḥarbü’ş-şeyṭān alā inn ḥarb
- 20 ü’ş-şeyṭān hüm el-ḥāsrūn lāyih olup andan ceyš-i islām cümleten
- 21 ḡanimīn ve sālīmīn āminīñ-i maşurīn emvāl-i küffārıla nuşretlerine
- 112b**
- 01 şād ve ḥürrem ve mesrūr ve sa‘ yleri meşkūr olup ḥükm-i evvelī’ñ
- 02 ḥizbullāh alā inn ḥizbullāh hesmü’l-müfleḥūn cāri olup
- 03 ba‘ deḥü cem‘-i emvālü’l-ḡanīme şühedānuñ ecsād-ı pāklerin kübrānuñ
- 04 abdān-ı ḥabīşleri mābeyninden iḥrāc eylerken nāḡāh-ı ḥazīn
- 05 āvāzıyla bir mecrūḥ söyleyüp dir ki allāh ta‘ raḥmet eylesün
- 06 ol kişiye ki benī ebū ḳuddāme ‘ emmime kılaḡuzlaya çünki ol sözi
- 07 işitdüm varup gördüm ki ol civān şāḥib-i cemāl-i ḥāke
- 08 ḡalatān yatur bī iḥtiyār üstüne düşüp aḡladum aytdı kim

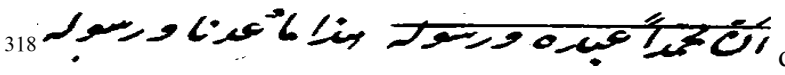
³¹⁶ “Onlar elbette onlar muhakkak muzaffer olacaklardır. Elbette bizim askerlerimiz mutlak onlar galib geleceklerdir”, Saffat, 172, 173.

09 yā ‘emmī kā‘ be tañrısı haqqıyıçün saçını kesüp köstek viren hātunuñ
 10 oğlıyam ol hūri kim düşümde görmışdüm uşda başum
 11 ucunda ayağın durup cānum çıkmağa muntazırdur ve anuñ
 12 cemālinuñ tozını vü kanını sildüm aytdı yā ‘emmī ço tozumı
 13 ve kanumı silme kim allāh ta‘ hāzretine böylece varayın ve dağı iy
 14 ‘emmī allāh ta‘ seni selāmetlık ile gerü döndürürise işbu kanluca
 15 gönlegümi vālideme viresin dağı diyesin oğulçuğuñ hōş³¹⁷(görüp)
 16 senüñ naşihatüñ dutup kāfire muqābil olup muqātele kılup
 17 yüz döndürmeyüp fi sebīlullāh şehīd olup allāh ‘izz ü celle
 18 sinüñ armağanuñı qabūl eyleyüp oğulçuğuñı hūrilerile ‘ālī
 19 maqāmılarda ulu mertebe ve dūkenmez rızq ve eksilmez ‘ömür virdi.
 20 ve hem benüm bir kız qarındaşçıgum vardur anı gördükde diyesin ki
 21 qarındaşuñ saña selām ider ve aytdı allāh ta‘ benüm halīfem olup

113a

01 senüñ her umūruñı kıyāmete dek göre diyüp ba‘ dehü egilüp

02

03 ³¹⁸ اَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ diyüp

04 rūhını allāha teslīm eyledi çün ol sa‘ id ü şehīdün namāzı

05 kıılınup defn olındı gāzādan dönüp qaşden şeh-i rıqaya

³¹⁷ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

³¹⁸ Ben şehadet ederim ki; bir olan ve ortağı olmayan Allāh’tan başka ilah yoktur. Muhammed (as) onun kulu ve rasulüdür. İşte bu bize ve rasulüne vaad olunandır.

06 girdüm zîrâ hiç anda varmağ murādum degildi hemān ol
 07 civānuñ vaşıyyetini vālidesine ve hemşiresine degürmek için
 08 ğāzilere rıqaya varduğ nāgāh bir duhtercik gördüm hemān
 09 hüsn ü cemālde ol şehīd olan civāna beñzer gelenlere dir ki
 10 iy   emmīler benim qarındaşçığımı görmedüñüz mi sizüñile bile dönmedi mi
 11 her kime sordı ise görmedük bilmezüz didiler āhır aytdı
 12 noldı baña kim halk arasında qarındaşımı görmezın çün
 13 ol kızcugazdan bu sözi işitdüm gözlerüm yaşıla
 14 doldı līkin anı ıztırāba düşe diyü korkup cehd
 15 idüp gözüm yaşını yeñdüm andan dönüp aytdum iy kızcugaz
 16 bu ög sāhibi olan hātuna di kim ebū quddāme geldi
 17 kıza söyledüğimi hātun içerüden işitmiş taşra çıkup
 18 aytdı yā ebā quddāme müjde mi getürdüñ yāhud ta  ziye mi idersin
 19 ben aytdum qatunđa muştılığ ne ve ta  aziye nedür aytdı kim eger oğlumuñ
 20 şıhhati haberin viresin ta  ziye idicisin ve eger fī sebīlullāh
 21 şehīd oldıysa muştucısın ben aytdum müjde gāni olsunkim

113b

01 oğluñ şehīd olup allāh ta  armağanuñ kabül eyledi hātun
 02 aytdı kabül eyledüğini neden dirsın ben dağı ol civāncuguñ
 03 gördü kim vākı  asını ba  da küffārıla ne üslüb eşedd muqātele
 04 iyledüğini andan şoñra vaşıyyetlerini ve selāmını bir bir deyü
 05 virdüm çün ol hātun bu haberi işitdi el-ğamdülillāh kim

06 oğlum benüm için āhîret yarağını görîverüp beni guşşādan
 07 berî kıldı didi ben aytdum oğlanuñ kız qarındaşçığı
 08 kıandadur aytdı kim şimdi senüñile söyleşü durandur dönüp
 09 ol kızcuğaza aytdum iy duhterçik qarındaşuñ saña selām
 10 eyledi aytdı kim allāh ta‘ benüm halîfen olup senüñ umūruñı kıyāmete
 11 dek göre didi çün ol duhtercik bu haberi işitdi
 12 ve qarındaşı şehîd olduğını ma‘ lūm idindi bir kerre na‘ ara
 13 urup düşüp uşşı gitdi ben yanına vardum başını
 14 kıaldurdum tā kim hālîni gördüm hergiz hareket eylemedi meger rūhını
 15 allāha teslîm eylemiş çün bu hālî müşāhede eyledüm ol
 16 civānuñ libāsını vālidesine virüp dağı vedā‘ eyleyüp
 17 ol sa‘ id ü şehîd civānuñ hemşiresi vü māderinüñ hāllerine
 18 müte‘ accib olup yoluma revāne oldum didi rāvî aydur
 19 bu haber ibn-i cevzā rahmetullāh ‘ aleyh irişdükde kendi elinde
 20 tevbe eyleyenlerüñ saçların cem‘ eyleyüp getürmek buyurdı
 21 şol kıadar sac getürdiler ki üçyüz miqdārı köstek oldı

114a

01 buyurdılar hamāllar getürüp mescid-i dımışka iletdiler dağı
 02 ibn-i cevzā naşîhat eyleyüp eşnā’-yı naşîhatde bu hātunuñ ve oğlunuñ
 03 kışşasını taqrîr eylerdi dağı halkı gāzāya tahrîs eyledi halkuñ
 04 mābeyninde āh u feryādı figān u zārı ‘ ayyūka çıqup ol kıadar
 05 giryān oldılar kim vaşfı mümkün degildür çün bu kışşa halk içinde

06 meşhūr u ma' rūf oldu her ' āşık ve şādık şāçların

07 kesüp köstekler itdürüp ibn-i cevzāya getürdiler

08 ibn-i cevzā dağı ol köstekleri alup

09 ğazāya çıkup ğarıllara virürdi

10 ﴿كَرِيمَ اللَّهِ مَوْتَيْتَ﴾

11 ﴿عَزِيزَ لَيْسَ﴾

12 ﴿يُنْسَانَا﴾

13 319 ﴿﴾

14 pādşahlara ve serdārlaruñ üzerlerine lāzım olan haqqı

15 ve kendüsiyile olanlaruñ aḥvālını görüp ve anlara mu' āvenet

16 idüp yumşaklığı ve anlar ile müşāvere itmeginüñ tertibin bildirevüz

17 ki ḥazret-i haqq celle ve ' alā resūl-i kerimine ḥıṭāben aydup buyurdi

114b

01 ﴿فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ طَحْمٌ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظًا الْقَلْبَ لَا نَفَقُوا﴾

02 ﴿مَنْ حَوْلَكَ فَاعْفُ عَنَّمْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾

03 320 ﴿فَاذْعُرْهُمْ فَمَنْ كُلُّ عَلِيٍّ اللَّهُ أَنْ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ ya' nī allāh

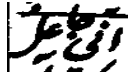

319 “Kerim olan Allāh mevlamızdır. Azizdir. Bizi unutmaz.” Fasil tamamlandı.

320 “Sen Allāh'ın rahmeti sayesinde onlara yumuşak davrandın. Eğer katı yürekli olsaydın kesinlikle etrafından dağılıp gitmişlerdi. O halde onları bağışla, bağışlanmalarını dile ve yapılacak işlerde onların görüşlerini al. Sonra bir kere karar verdin mi artık Allāh'a dayan, çünkü Allāh, kendisine tevekkül edenleri sever”, Al-i İmran, 159.

04 ta‘nuñ rahmeti ve tevfi‘i iledür ki sen anlara rıf‘ u mülâimet
 05 idersin yâ muḥammed hattâ saña muḥâlefet itdüklerinden şoñra yine anlar için
 06 ğam çekersin eyü varursın öyle gerekdür ki eger bed-ḥü ve cefākār
 07 ve berk gönüllü olup anları acımasañ yanuñdan tağılurlardı ve sen
 08 nebi-yi muḥtâc ileyh iken yanuña yöreñe uğramazlardı imdi
 09 yanuñda anlaruñ bir eksikligi olduĝda anlardan ‘afv eyle ve dağı
 10 allâhdan anlar için maĝfiret taleb eyle benüm ḥaḳklarumdan bir ḥaḳḳı zâyi‘
 11 iderlerise ve dağı bir maşlaḫat işler olduĝunda ol zamânda
 12 anlar ile meşveret eyle ki böyle itmegile gönülleri saña dağı pek yağışur
 13 andan şoñra kaçan ki bir işe ‘azm eyleyesin allâh ta‘ya tevekkül
 14 eyle allâh tevekkül idicileri sever pes anlara yardım idüp
 15 anları şalâḫa ve ḫayra işâret eyle şaḫih-i müslimden ‘ayşeden
 16 raḍyallâh u ‘anha rivâyet olunur aydur işitdüm resûlullâh
 17 şallallâhu ‘aleyhi ve sellem dirdi allâhum her kim ki ümmetümüñ
 maşlaḫatlarından
 18 bir nesneye ḫâkim olsa pes anlara güç göstere vü meşakḳat
 19 çekdüresin anuñ üzerine meşakḳat ḫavâle eyle ve her kim ki ümmetümüñ
 20 maşlaḫatlarından bir nesneye ḫâkim olup anlara yumşaklık
 21 idüp ıztırâb vermeyesin aña yumşaklık eyle ebü hüreyreden

115a

01 rivâyet olunur aydur ki bir kimesne görmedüm aşḫâbı ile müşâvere
 02 si çok resûlullâhdan ğayrı şallallâhu ‘aleyhi ve sellem
 03 ya‘nî aşḫâbı işe meşveretde cümleye ğâlib idi câbir

- 04 raḍyallāhu ‘anh rivāyet ider aydur resūlullāh şallallāhu ‘aleyh
 05 ve sellim yolda gide yorurken ardda alurdı ve yorilup
 06 ardda alanları rıf ile sūrerdi ve at ardına alurdu
 07 ve anlara ayr du‘ ā eylerdi mālīk raḍyallāhu ‘anh aydur ‘askerūñ
 08 serdārına lāyī olan budur ki gide yorurken ‘acele idüp
 09 ilerü geçmeye bilki ‘askerūñ ortasında ola ve ādemlerinden
 10 ba‘ z kimesneler gönderüp göreler kimse yorıldı ise
 11 veyā kimsenūñ atı aldı ise anlara dest-gīr olup mu‘ āvenet
 12 ideler taḥī ‘ōmer bin el-ḥıttāb raḍyallāhu ‘anh açan ki seferde
 13 olısa ‘askerūñ ardında alurdı tā yorulup alanları
 14 devesinūñ önüne geçürürdi pes bundan ma‘ lūm oldı ki
 15 rabbū’l-‘izzetūñ nuşretine iki nesne ile irilür ve bu ikiden
 16 maḥrūm olan nażarū’l-behīden ayrılır biri alka rıf
 17 u şefat ve biri daḥı ‘askerūñ iş görmişleri ve ehl-i
 18 dānişleri ile meşveret itmekdür iy ğāfil a celle ve ‘alā
 19 azetleri bu adar ‘azamet ü kibriyā vü ‘ilm iḥātasıyla melā’ike
 20 ile ki maḥlūklardur müşāvere eyledi nitekim buyurdılar
 21 ³²¹ ya‘ nī ben yirde alīfe ılıcıyın böyle dimekten murād

115b

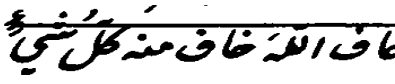
- 01 göre ki meleklerūñ sözleri nedür bu aydı ve resūli daḥı şallallāh u

³²¹ “Ben yeryüzünde muhakkak bir halife tayin edeceğim.”, Bakara, 30.

- 02 ‘aleyh ve sellim dāyim şaḥābesiyle meşveret iderdi sen ne kişi
03 olduñ ki kimse ile meşverete ‘ār idersin ve terk-i meşveret
04 ile ḥaberüñ yok ki yirüñ nār idersin e‘ ūz-i billāh ve daḥı
05 serdāra lāzım olan allāha ṭā‘ at eylemekdür ve ilüñe emr idüp
06 yaramazlıqdan men‘ itmekdür ve ‘askerini ḥıfz u ḥırāset idüp
07 anlara ḥürmet eylemekdür berīden raḍyallāhu ‘anh rivāyet olunur
08 aydur kaçan ki resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir ‘askere
09 beg degise aña tenhāsında allāh ta‘ dan taḳvā eyle diyü
10 ışmarladı ve anuñıla olan müslümānlara rıfḳ üzre olup ³²²(daḥı ḥayra ḳandıрмаğı
ve ḥaḳḳuñ ‘ibādeti üzre olup anları)
11 anları ma‘ āşīden şaḳındurmağı vaşıyyet eylerdi geçmiş pādşāh
12 lardan ba‘ zısı ‘askerinüñ begine vaşıyyet eyleyüp aytdı
13 şol zīrek tācir gibi ol ki aşşı taleb eylemez illā re’is-i
14 mālına zarar itdüğinden şöñra taleb eyler ya‘ nī dünyā ḥuşuşında
15 bir kefāf miḳdārı ḥāşıl olduğına ḳāni‘ olup andan
16 ziyāde aşşı içün çalısup zahmet çekmez pes sende ancılayın
17 hiç ḳayıрма ve aşşı endişesinden olma bugüne bugün
18 gecincek olıcaḳ bil ki yārnuñ içün bugünden çalış ve aşşı ’-yı
19 āḥiretde ricā eyle dünyāda eyleme **ḥikāyet** ḥazret-i şıddıḳ raḍyallāhu
20 ‘anh ḥālīd bin velīdi ve ‘ubeyde bin el-cerrāḥ ḥazretlerini raḍyallāh u
21 ‘anhümā serdār idüp fetḥ-i şāma ‘asker gönderdüklerinde

³²² Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

116a

- 01 ‘ ömer bin el-‘ āş radıyallāhu ‘ anh felestİN ve beyü’l-muḳaddes
 02 üzerinden gönderdikleri mektübdur ki zıkr olunur ebü bekr
 03 e’ş-şiddıḳ radıyallāhu ‘ anh ‘ ömer ve bin el-‘ āşa mektüb yazup
 04 içinde aytdı ammā ba‘ dehü taḫḳıḳ baña mektübuñ gelüp vāşıl
 05 oldu içinde yazmışsın ki rūmuñ muḫkem cem‘ iyyeti vardır
 06 pes ma‘ lūm ola ki taḫḳıḳ allāh ta‘ bize peygamberimiz ile şallallāhu
 07 ‘ aleyhi ve sellem ‘ askerüñ ve silāhuñ ve sebābuñ çoḳluḒı ile
 08 yardım eylemedi biz bedir ğazāsını eyledük bizümile yoḒıdı
 09 illā iki atlu varidi biz yayaḒ deve ardınca yürüdüḒ
 10 ve girü geçencileyin uḒud ğazāsını eyledük bizümile yoḒıdı illā bir at
 11 var idi aña daḒı resūlullāh şallallāhu ‘ aleyhi ve sellem binerdi
 12 pes ḫaḒḒ celle ve ‘ alā ḫazretleri bizi bu Ḓadar za‘ f ile bize
 13 muḫālefet idenlerüñ üzerine ğālib eyledi imdi yā ‘ ömer
 14 bilgil ki bir kimesne ki allāha mutı‘ olup ma‘ şıyyetden şaḒınsa
 15 ve ḫazret-i ḫaḒḒdan ḒorḒsa ve üşense allāh tebāreke ve ta‘
 16 kendüsine ma‘ şıyyet eyleyenlere anuñ ḒorḒusın bıraḒur
 17 nitekim peygamber ḫazreti buyurur ³²³
 18 ya‘ nı bir kimesne allāh ta‘ dan ḒorḒsa her nesne andan ḒorḒar
 19 pes imdi allāh tebāreke ve ta‘ ya ḫā‘ at eyle ve daḒı aşḫābuña

³²³ Kim Allāh’tan korkarsa, herşey (de) ondan korkar.

- 20 haḫḫa tā' at eylemegi emr eyle taḫḫīḫ maḡbūn ve merdūd şol kimsedür kim
 21 haḫḫuñ tā' atinden maḫrūm ola ve daḫı şaḫın ' askerūñ gice ile

116b

- 01 düşmen başup ³²⁴(ya bir hīle ile) şebīḫūn itmesün pes kaçan ki bir menzile
 02 ḫonarsın şalābet ü ḫuvvet ehli olan dilāverleri ' asker
 03 üzerine ḫo tā ki anları düşmenden ḫıfz u ḫırāsāt eylesünler
 04 ve daḫı öñüñce cāsus ve ḫaravul gönder tā ki saña düşmenden
 05 ḫaber getürsünler ve daḫı serdāra lāzım olan zaḫīre
 06 sürmegi ve beytü'l-māldan aḫça ḫarc itmegi ve tama' uñ şomlıḫını
 07 bilmekdür ḫazret-i ' alīden raḫyallāhu ' anḫ rivāyet olunur ki
 08 beytü'l-mālī māl ile māl-ā-māl iderlerdi ve dīn-i meyyitini yardım
 09 lamaḫda ³²⁵(ve ḡāzīleri ḫarvandurmaḫda) beytü'l-mālda bir aḫça ve bir ḫabbe
 ḫalmayınca māl-ı beytü'l-mālī
 10 bezl ü şarf iderlerdi ve māl-ı beytü'l-māla ḫıḫāb idüp
 11 buyururlardı ki ³²⁶ياصغراء يا بَيْضًا عَزِيًّا خَيْرِي ya' nī iy
 12 altun ve iy aḫça benden ḡayrısın aldañuz ben ol ḫişi
 13 degülüm ki size tama' idüp sizi şaḫlayam ve rabbū'l-' izzetūñ
 14 yolında sizi dirīḫ idem ve buyururlardı ki ' asker islām
 15 fetḫinūñ altunlarıdır ālet ḫavī olmayınca iş mısmıl ve maḫbūl

³²⁴ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

³²⁵ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

³²⁶ Ey sarı (altın) ey beyaz (gümüş) benden başkasını teselli edin.

16 olmaz ve gāh olurdu ki gömleklerinüñ yeñlerin kesüp
 17 bir muhtāca virürlerdi ve buyururlardı kim ‘ avret yiri
 18 gödde örtülü olıcağ mā-bāķisin zāiddür isrāfdur anuñıla
 19 mes’ül olmağdan ise ziyāde’-i lillāh virüp müşāb olmağ
 20 yeg dedil midür kendü geysisin kesüp bu mertebede seḫāya
 21 mālik olan beytü’l-mālī maḫalline şarf itmekden ‘ āciz olur mı

117a

01 ve ebū bekr ve ‘ ömer ve ‘ oṣmān rıḍvānullāh ‘ aleyhim ecma‘ in ḫāzretleri daḫı
 02 beytü’l-mālī i‘ zāz-ı dīnde şarf itmekde ‘ ādetleri bu idi kim
 03 ‘ asker-i islāmı tamām kuvvetlendirince zāḫīreden ve ḡayrıdan bezl
 04 idüp hiç bir mertebede ‘ askerden dirīğleri yoğidi
 05 ḫattā bu serverān-ı dīn beytü’l-māldan kendülere ta‘ yīn
 06 olınan mālların daḫı kendü muşālihlerine şarf itmeyüp beyt
 07 ü’l-māla bağışlarıdırı tā kim ḡāzilere zād u zevāba daḫı ziyāde
 08 olup tengri ta‘ yolında izdiyād cihāda bā’ iş olup
 09 dīn-i islāmuñ şevketi ve kuvveti bu tarīķile artmağdan ḫāli olmaya
 10 ve daḫı beytü’l-māldan ‘ asker-i islāma köyler ve ‘ ulūfeler ta‘ yīn
 11 olınuğdan soñra daḫı mülūk-ı selef-i şālihīn zāḫīreyi
 12 ‘ akere şatduğlarında daḫı alduğları narḫ üzre
 13 bil ki alduğlarından daḫı eksüğe virürlerdi ve alduğları
 14 yirden daḫı zāḫīreyi narḫıla alup ḫānebeyni ri‘ āyet ider
 15 lerdı ne an ki bizüm zamānımızda olan gibi ola ki ra‘ iyyetden

16 ifrāṭıla eksüğe almağa ve ʿ askere ifrāṭıla artuğa şatmağa
 17 muʿ tādlar olup bir kile ārba ʿyı on aqçaya sürseler
 18 zārūret-i maḥallerinde ʿ askerlerine zaʿ flarına baqmayup ziʿ fina
 19 bil ki ziʿ findan da artuğa şatarlar eger çi kim bu ticāret
 20 ile mālları artar likin ʿ asker zaʿ if olup düşmene muqāvemete
 21 ve muqābeleye qādir olunmayup bil ki ʿ askerden taḥşil itdükleri

117b

01 mālları daḥı eʿ ūz-i billāh düşmene toymalık olup deyn ü ziyānlarına
 02 uğrayup dünyā vü āḥiretde eşed ʿ azāba giriftār olurlar ki at
 03 aç ve yigit daḥı muḥtaq olıcaq düşmen ile uruşmağa mecāl qalmayup
 04 aʿ dāya zafer maḥāl olur ol sebebden ki şeyḥ saʿ dī raḥmetullāh
 05 ʿ aleyh buyurmışlardur **beyt** زنده مرد سپاهی را تا سر بدهد
 06 ³²⁷ وگزش زنده می سر بنهد der ʿ ālem yaʿ nī sipāhīye zer vir
 07 ol daḥı ser virsün eger sen aña zer virmeziseñ baş alur
 08 gider şoñra düşmen saña gālīb gelür baş kesüp serüñ alur sen
 09 sipāhīye zer virürsen ammā ol saña ser virür sen aña
 10 aş ʿ aṭā idersen likin ol saña baş fedā ider bu taqdirce
 11 senüñ aña iḥsānuñdan anuñ saña iḥsānı biñ baş pīş-ter ü hezār-bār-ı
 12 efḍal ü bihter olur ve açıla ve zebūnıla gāziden ve sipāhīden
 13 muʿ āvenet istemek şuña beñzer ki bir toḡanuñ burnın kınağın

³²⁷ Askere altın ver ki o da sana baş versin. Eğer altın vermezsen (o da) baş(mı) alır.

14 kesüp yine andan şikār almak isteyessin bu hiç mümkünmüdür pes
 15 imdi ‘ askerüñ zahirelerinden māl cem‘ itmek isteyenler a‘ dāya
 16 kendülerin pā māl idüp kendü elleri ile ayaklarına balta
 17 urmuşlardan olduklarında şāibe’-i şübhe yoqdur e‘ ūz-i billāh
 18 te‘ ālā server-i sa‘ ādet rehber-i şallallāhu ‘ aleyhi ve sellem buyurmışlardur ki

19 ³²⁸ اياكم والطبع فان الفقر الحاضر | ya‘ nī ṭama‘ dan şaқınıñ

20 zīrā ki ṭama‘ hazır yoқsulluқdur ya‘ nī kim қudretsizliқ u ‘ acz-i maғlūbliқdur

21 ve bir ḥadīs-i şerīflerinde dağı gelmişdür ki *ثلاث مصلكات شح*

118a

01 ³²⁹ مطاع وهو مشبع و اعجاب المرء بنفسه | ya‘ nī üç nesne kişi’yi

02 helāk idicilerdendür birisi pintilik şıfatı ki aña itā‘ at olunup
 03 def‘ olunmaya ikinci hevā ḥaşleti ki aña uyulmuş ola üçünci
 04 kişi nefis begenüp kendin şeyṭān gibi görmekdür pes pādşāh
 05 u serdār olanlar mādām ki bu üç şıfat ile mevşūf ve ḥasset
 06 ü buḥl u ṭama‘ ile ma‘ rūf olalar ve kendülerinüñ ‘ askerleri
 07 kendülerine düşmen olup āḥir anları ṭama‘ derece’-i helāke
 08 irişdürür şol murğ gibi ki dāneye ṭama‘ idüp dāma giriftār
 09 olur evliyādan ba‘ z itmiş ṭama‘ üç ḥarfdür üçü bile

³²⁸ Hırstan sakın çüñkü o devam eden fakirliktir.

³²⁹ Üç şey helak edicidir. İtaat edilen aşırı cimrilik, uyulan heva-yı nefis ve kişinin kendini beğenmesidir.

10 boş ve hāli ya' nī bu durur ḥasb-ı hāli ki her kimde ki ṭama' ola
 11 'aynı ki ya' nī gözi ve mīmi gibi em' ā ve şikemi ya' nī ḳarnı ve bağırsaqları
 12 ve ṭısı gibi ṭab' i her ḥayrdan tehī olur ve'l-hāşıl ṭama' bir ḥaşlet-i
 13 eşna' dur ki āzādı bende idüp āzādeyi bende devşirür
 14 ve şehd-i cāna zünbūri belā üşürür meşhūr meşeldür ki ṭama' olmasa
 15 ṭamu olmazdı el-ḥarīşu maḥrūm ḥadīş-i şerīfi girü genclerin meşhūr
 16 u ma' lūmdur ya' nī ki ḥırş ehli merḥūm degil maḥrūm ve manşūr
 17 degil maḥhūrdur hikāyet olunur ki bir kişi iki ḳuyunuñ başına
 18 bir ip ṭaḳup bir şahrāda giderken ittifāḳı ḳoyunlar bir nesneden
 19 ürküp ḳaçdılar şāhibi ardlarından yitemeyüp uzatdılar
 20 meger ol maḥlede bir aç ḳurd varımış ki açlık elemi ile nā tüvān
 21 u bir şikāre nigerān idi gördi ki iki baḡlu ḡanem yanlarında

118b

01 ne semek var ne ādem şahrāda giderler ḳurd ḡanemleri ḡanāmet bilüp
 02 hemān ṭurdı ve yollarına gelüp yolların urdı fil'l-hāl birin
 03 başup tenāvül ḥāletinde iken ol birin baḳup gördi ki
 04 ol daḡı baḡlu ḥāzır ḥelvā ṭama' belāsına düşüp şirāre' -i
 05 ḥırş ile ḥār u ḥāşāki şabrı dutuşup ikisini bile alup
 06 gitmege ḥarīş oldu ḳoyunuñ birisin getüricek ol bir ḳoyunuñ
 07 boynuzunda olan ip ḳurdun boḡazına ṭolaşdı ḥaḳḳā ki
 08 ṭama' sevdāsı ile yaramaz nesneye ulaşdı āḫir ḳoyunlar ḳurdı
 09 keşākeşe biraḡup ve her biri bir cānibe ḳaçmaḡa ḳuvvet eyleyüp ip ile

- 10 ķurduñ boğazın muħkem Őokup bağdılar ve ol canavarı bī cān
11 itdiler eger ķurd birisin başup eti ile ıoyum olup doysa
12 olurdı ve cānı selāmete ęalup refāhiyyet bulurdı
13 līkin iki ğanem ikisini bile tenhāya alup gidüp yem ve ni‘ met
14 fıravnı ile muğtenem olam diyü ekmek ęaydına dūŐdı āħir ol ıama‘
15 u ħırŐ öcünden helāk olup lāŐesine ķurd ve ęuŐ
16 üŐdi pes imdi bu ķıŐŐadan ħisse ol tā ki ıama‘ alana aldanup
17 ħırŐ ve azuñ az ārzūsı ile ğuŐŐa’-yı cān ğüzārına dūŐmeyesin
18 ve daħı serdār olan kibrūñ ęarārın bilüp ħazer itmek lāzımdur
19 rivāyet olunur ki bir ğün ħazret-i sūleymān ‘aleyhi’Ő-Őalavāt ve ‘s-selām
20 hevāda yil ile gide yorurken ęalblerine bu devlet-i ‘aźīmīden bir miķdār
21 pendār bürüendi hem-ān-dem yil anı āŐāğa ķomağa meyl ider gibi

119a

- 01 olup taħtı birez aŐağraķ indi ħazret-i sūleymān ‘aleyhi’ s-selām
02 ey yil neylersin diyü ęağırdı yil cevāb virdi ki beni ğörme bil ki
03 kendüñ ile efendüñ mābeynin ğör ben de sencileyin bir emr bendesiyem
04 hemān ħazret-i sūleymān ħāıır-ı Őerīflerine gelen ħāııradan peŐimān
05 olup tevbe eyleyicek yil ğirü eski ħāletine ‘avdet eyledi
06 ve daħı bir ğün melā’ike sūleymān ‘aleyhi’ s-selāmuñ cevı-i semāda yil ile
uçup
07 ğitdüklerine ve ħaķķ celle ve ‘alānuñ ol bendeye bu ıabaķa iħsānı
08 ‘aźim itdüklerine ta‘accüb eylediler ħaķķ ta‘ ħazretleri buyurdılar ki

- 09 iy benüm meleklerüm süleymāna bunca devletler ve ni‘metler ve rif‘atlar ki
virdüm
- 10 göñlinüñ kemāl-i tevāzu‘ı için virmişemdür eger süleymānuñ göñlinde
- 11 zerre kadar büyüklenmek göreydüm yükseklere kıaldurduğım gibi anı
- 12 alçaqlara şalup yirler içine indüreydüm pes imdi bundan
- 13 ma‘lüm oldu ki devlet ü cāha mağrūr olup büyüklenmek
- 14 ve kendüsin görmek ve begenmek ile kişi her bir yirde varısa
- 15 ve her nerede ki olsa işi oñmaz peygamber dağı olsa
- 16 bu şıfātıla necāta ve ref‘-i derecāta ve cenāb-ı kird-gārdan
- 17 kızā-yı hācāta çāre olmazmış öyle olıcağ pādşāha
- 18 vü serdārlara gerekdür ki kibrden hāzer üzre olup ra‘ıyyete
- 19 ve ‘askere istimālet ü luğf u müdāra itmekden hāli olmayalar ki mütekebbir
- 20 her kıanda ki olurısa mütekeşşir ve hāğğ ta‘ kıatında mebgüz u mağhūr
- 21 kıulları yanında ve merfüz u menfūr olup nefret kıilup eyle aña

119b

- 01 nefrīn iderler ve neketinden leşkeri dağı hāzlar idüp muğtezāsı
- 02 hīlāfinca giderler ve beytü’l-māl ki hāğğ ta‘ nuñ pādşāhlar elinde
- 03 emānetidür. i‘ zāz-ı dīne ve tağvıyet-i mücāhidīne şarf eylemekde bahādır
- 04 olup pādşāh gerekdür ki zaferi hāzīneden ummaya
- 05 bil ki zafer ü nuşrete maya ‘ināyet-i ilāhiyye ve mu‘cizāt-ı muğammedıyye idügi
- 06 kıalbine her zamānda mütebādir ve hāzır olmağıla memālik açmağ ve düşmen
- 07 ‘askerin şımağ ārzusıyıla hiç mālı acımayup mühimmāt-ı ‘askere
- 08 her nice ki iktizā iderise bezl ü hārcına kıyām göstere feammā

- 09 bu mühimmāt-ı dīniyyeden ğayrı maḥallerde ḥarc ve telef-i ḥilāf-ı semet-i
 10 ḥulefā-yı selef ve tebzīr ü serefden maḥsūb olup māni‘ -i tevķīr
 11 ü şerefdür nite kim rivāyet olunur ki ḥulefā-yı benī ümeyyenüñ
 12 muḳaddemleri vü pīr pīş ḳademlerinden bir pādşāh yeşil ḳubbelü
 13 serāy-ı dil-güşā binā eylemiş şaḥabe‘-i kübbārdan rıdvanullāh ‘aleyhim ecma‘ in
 14 biri ki yār-ı teklifden biri aña aytmışlar ki bu ḳubbeye ḥarc itdigüñ
 15 māl eger senüñ ise isrāf itdüñ isrāf ḥōd ḥarāmdur bilürsin
 16 ki ³³⁰ *لا تسرفوا* diyü buyurulmuşdur ve eger beytü’l-māldan ise emānete
 17 ḥıyānet itmiş olursın ḥıyānet daḥı büyük cināyet idügi
 18 ma‘ lūm degil midür buyurmışlar ve daḥı beytü’l-mālı muzālimden olan
 19 māldan şaḳınup ancılayın mālı içine ḳoymamak gerekdür zīrā māl-ı ḥarām
 20 zehr meşābesindedür anı yiyen ḥāşıl olmaz bil ki zehresi çāk
 21 olup yidüren daḥı felāḥ bulmaz pes imdi māl-ı beytü’l-mālı
- 120a**
- 01 ḥelālden itmek sa‘ y itmek gerek ḥelāl-i ḳuvvet-i rūḥāniyye bā‘ iş
 02 olup ‘ adūya zafer ü ğalebe itmegi irāş ider niteki şaḥābe‘-i
 03 kirām ve ol zamānda ‘ asker-i islām ekşer aç u şusızlardı
 04 ve ğazāda uruş deminde oruç dutarlardı şavmıla
 05 cenk iderlerdi ve küffāre ki ekl ü şurb ve ḥamr u laḥm ile taḥşīl-i
 06 mizāc eylerlerdi az zamānuñ içinde az leşker ile amān virmeyüp
 07 ğālib olurlardı ḳuvvet-i rūḥāniyyeleri ğālib ve ḥelāle tālīb

³³⁰ İsrāf etmeyin.

08 oldıkları ecelden pes haramdan tatalum kim kuvvet-i cismaniye satmışsın
 09 şanma kim fâ'ide bulursın rûhâniyyet olmayacak tığ olsañ
 10 dağı ruhsız gibi tağılursın ve zulmet-i táb ile bî nûr u mîz
 11 ve bî zafer kalursın imdi haramdan pādşāh ve ümerā ve asker
 12 hāzer itmek mühim ü lâzımdur haberde gelmişdür ki bir kimesnenüñ evine
 13 bir haram rızık girse ol evden biñ ol kadar rızık çıkarur
 14 hattā naql olunur ki bir kimse biregü haqqından zulm ile bir loğma yise
 15 rûz-ı cezāda hasmına yedi yüz rek'at kabûl olmuş namāzı
 16 virilür türkî meşelde az tama' çok ziyān ki denilür aña
 17 rāst-ı mā-şadağ bu huşûş olur zîrā ki bir kimse yoğdur ki
 18 iki rek'at namāzı huzur-ı haqqda maqbûl olduğına cāzim ola
 19 bu kanda kaldı ki yedi yüz rek'at namāzı bir loğma muğābelesinde
 20 gitmek lâzım gele huşûşā hasma virilen 'ibādāt ola maqbûl
 21 rabb-i 'izzet olmayınca haşma virilecek mertebede olmasa gerek

120b

01 haqq 'abdına mertebe gezend olduğu bundan ma'lûm olup haramdan aña
 02 göre ihtirāza ikdām-ı bülend olana ve dağı serdār iki olup
 03 biri birinüñ elinde haseden fetğ olmak istememek hāşā küfr durur serdār ki
 04 pādşāhuñ leşkeri üzre nāzırı ve kâim u mağāmîdür bu cihetden
 05 kendüni müstağil pādşāh gibi bilüp gerekdür ki pādşāh gibi leşkeri
 06 ve memleketi benüm sayup fetğ ü zafere du'ā-yı dâim ile harîş ola ve eger fetğ
 07 kendü elinde müyesser olmayup bir 'adūsı elinde zuhûr iderise

08 dağı hatt-ı vāfir eyleye şākir olup mesrūr ve şād geregi gibi gūşāde
09 nihād olmak gerekdür ve fethe sebep olan kimselere eyelükler
10 ve hayr du'ālar itmek lāzım u vācibdür ve dostluğa düşmen ile
11 fethi sebep dutmak şıdık u imāndan şādır ve fethi ādāvete bā' iş
12 kılmak küfr ü hızlandıran mütebādirdür ki ' izzet-i islāmı istememiş gibi
13 oldu bu ise āşikāre küfrdür ve dağı küffārdan māl u menāl
14 alup ağız-ı belād ve fethe-i qalā' ide ihmāl itme girü geçencileyin küfrdür ki
15 bu süretlerde rızā-yı küfr ma' naları vardur rızā-yı küfr ise
16 küfr idügi muqarrerdür ki allāh ta' nuñ rızāsı ve kelimetullañ
17 i' lāsı için bir kişi gāzāba rağbet itmese bilki sa' y hevā-yı
18 nefsi için olsa sa' y bu deñlü var ve sa' y ile dīn
19 üstüvār olmak muhaqqak iken maḥzā hilāf-ı niyyet rızā-yı gāffār olmağıla
20 cehenneme emr olunup giriftār-ı ' azāb-ı nār olırsadur bu qanda qaldı ki
21 sa' y-ı beqāyı küfr için terk itmiş olalar ve dīn-i islāmıñ

121a

01 ve kelime ' -i rabbü'l-enāmıñ şānına hālel virüp dünyā-yı deniyyeyi dīn-i
02 güzīn üzerine ihtiyār ideler bundan büyük nifāk-ı bi'l-ittifāk
03 nice mutaşavvur olur e' ūz-i billāh ta' ve dağı serdār-ı leşker-i islāmı
04 a' dā-yı dīn ile muqābeleden i' rāz itmeyüp ' azm u iqdām ehli
05 olmak gerekdür ki pādşāhlık ve serdārlık iki nesne ile
06 hāşıldur biri sipāh ve biri dağı silāh çünki serdār ile sipāh
07 ve silāh ola gerekdür ki kendüni müstaqil pādşāh ' add idüp

08 hiç bir vechile ‘adūdan yüz döndürmeye ve hiç bir tarīķile firār
09 itmeye gerekse kendü gibi serdār veyāḥud bir şāh-ı la‘ net medār olsun
10 nitekim ḥazret-i ebūbekr ve ‘ömer raḍyallāhu ‘anhümā ḳayşar-ı rūma ki ‘aşrında
11 anuñıla muḳābele ider bir dāver yoğdı memleketlerin almağa ve ḳal‘aların
12 açmağa kendüleri gitmeyüp serdālar gönderdiler maḥall-i ta‘accüb bura
13 dur ki bir şaḳī bir iki eşḳıyāyı yanına cem‘ idüp bir ḳaya aşup
14 ve ‘āleme fitne ve āşüb bırağup ḥurūc ider memleketlerde dār ü gīrleri
15 başdan aşup memleket şāhibleriyle muḳābele iderler silāḥ u āletleri
16 yoğiken maḥzā‘ azīmet-i muḥkem ü himmet-i bülend ile bir iki nā kes ü bī kes
17 ilevend mülūk u ümerāya gālīb olup memālike mālīk olurlar ve şehir-i
18 yārılıḳ münziletin bulurlar inşāf u ḥamiyyet midür ki bir kişiye serdārılıḳ
19 u mift-i cihāndārılıḳ virilüp esbāb-ı cihād izāfından mühennā
20 ve ālāt-ı ğazā envā‘ından müheyyā iken ğazādan a‘ rāz ve ğanāim-i mev‘üde
21 ve nuşret-i ma‘hüdeden ıgmāz ideler ḥuşūşa ki ğazā islāmuñ

121b

01 ürküci ola dirīğ olsun ol kişiye ki dirīğ ki güci uzılmış
02 ve alayı bozılmış düşmen-i pür şikenden imān za‘yılığından ürküci
03 ola ki ḥarb-ı şeytān cünd-i raḥmāna muḳābil olısa müsteḥaḳḳ hezīmet
04 ve ḥasāret ḳabīle‘-i küffār-ı ḥāksārdan ğayrı kim olmak ḳābil
05 ³³¹ *وَإِن جِئْنَا لَمِنَ الْغَابِطِينَ* ile bu ḥuşūş manşūş ılıcaḳ şeytān
06 çerisinden firāra imān cemresinden ğayrı kim ḳā‘il olur pes

³³¹ “Ve elbette bizim askerlerimiz mutlak onlar galib geleceklerdir”, Saffat, 173.

- 07 serdār ve leşker ve ĩmānı bütün sürür şöyle gerekdür ki varıcı
 08 ve urucu düşmene buluşmak bayrāmı ve gönlinüñ ārāmı ve düşmen
 09 talebinde olup yolca gitdügi urucu ola ve'l-hāşıl gāzā
 10 yüzünde şır-i ner gibi hüner-ver hüner idenlere ihsān u taḥsīnler gerekdür ki
 11 insān ārzū-yı menfa'at u ihsān ile çalışmak āsān olur
 12 bu emr-i ḥaḫīr ihsān-ı keşir ve tedbīr-i kebīr ve aḫdām ve teşmīr ve sa'y-ı
 13 bī nazīr ü tevekkül-i tazarru' ilā ḫadīr ile encāma irişüp ve bāḫī
 14 ādāb-ı mestūreleri ri'āyet itmekile ihtimām bulur böyle
 15 olmaz ise iş tamām olur ḫātime ya'ḫub-leyş bir pādşāh-ı
 16 bülend himmet ve şehen-şāh-ı şāḫib-i 'azīmet idi andan ḫikāyet
 17 iderler ki sencistān milkinde nüdemā-yı ma'rifet āyin ve zūrefā-yı
 18 meserret nişin erenlerden bir cemā'at ile oturup leḫāif
 19 ü zerāifden söz açup her bir takrīr-i dil-pezir ile gönline ḫub
 20 ve kendüye mergüb gelen nesnelere müte'allıḫ sözler söylemege müttefik
 21 oldılar yārānuñ biri aytdı libāslaruñ laḫīfi aḫlas-ı ḫıḫāyīdür

122a

- 01 birisi tācirlerüñ zarīfi ve ḫurremi tāḫīye'-i rümīdür biri aytdı
 02 ezhār bostānda rāyiḫa'-yı reyḫān cümleden rüḫān dü-ter biri
 03 aytdı gül ḫōş būy cümleden dil-cūy ḫoḫar biri aytdı
 04 müteferriḫātda filān ma'cūn fāiḫdür biri aytdı ḫamr-ı şāfi sāir
 05 keyfiyyāt üzre mütefevviḫ biri aytdı sāzlarda terennüm-i 'ūd-ı bihter
 06 biri aytdı ḫāmet nigār-ı dilkeş olan ḫadlerde cemi'sinden

07 bālā-ter birisi aytdı meclisde hūb-rūlar cemāli dilpezīr biri
 08 aytdı sāyelerde zıll-i bī hōşter ve bī nazīr nevbet ya‘ kuba irişdi
 09 yārānı aña dağı söyleddiler aytdı benüm yanumda libāslaruñ a‘ lāsı
 10 zirih tāclaruñ bihteri miğfer menzilleruñ pür şafāsı meydān-ı ħarb
 11 bezmüñ zibāsı cāy’-ı ma‘ reke’-i ‘ adū-efken şarāblaruñ hūb-teri
 12 hūn-ı düşmen sāyeleruñ laṭīfi zıll nīze āvāzeleruñ şerīfi
 13 geçer yoşlaruñ şuheyli ya‘ nī anlardan şadır olan āvāza
 14 nedīmleruñ ve yoldaşlaruñ maḥbūb ve merğūb ehl-i cenk-i merdān-ı
 15 ħarb-ı āhenkdür ya‘ nī ki bir kişi nerd atı cenk deminde cūşa
 16 gelüp kişner ola muşāhib baña anuñ gibi er ve bunuñ gibi āvāz
 17 baña sāz yeter diyüp teşhīr-i melik ṭāliblerine kār u fetḥ-i memleket rāğıblarına
 18 efkār-ı leşker ‘ add u şikār ile ālāt-ı ħarb u esbāb-ı ḍarbı tedārik
 19 u iḥzār ve asāyiş u ḥuzūrı leyl ü nehār ve arzū-yı ḳalbī her bār
 20 bu kār u bār olmaḳ gerek idügin eş‘ār buyurmışlar ki ṭab‘-ı şāh
 21 u ser-‘ askerde şecā‘at ve aḳdām ve cedd ve himmet ve ihtimām ‘ale’ d-devām

122b

01 olup kendüler dilir olıcaḳ leşker dağı dilir ve düşmen-gīr
 02 olurlar ve eger bu ḥaşletler her baş (u) buğ olanlarda yoğ olurısa
 03 livā-yı iḥtişāmları pāyīdür gil ve şāh zıll-i ilā iken ḳalbinde ḳuvveti
 04 olmayup ihmāl u kesel ḥaşletli olıcaḳ mişāl zıll-ı zā’il-i devleti
 05 vü salṭanatı güneşi āḳall ve bu ḥālet-i baṭālet ‘askerine dağı sirāyet
 06 idüp emr-i zaferde cümlesi bī ḥāşıl olmaḳ lāzım gelür lakin

- 07 imām-ı bā ihtimāmuñ çerisi olup ³³²
- 08 fehvāsınca ve dağı ³³³ muḳtezāsınca
- 09 himmet-bülend ehline ne kūh-ı ilevend hāil ve ne sipāh-ı kızılbaş
- 10 ve gürci ve güruh-ı levend muḳābil olabilür ki islām-ı zafer-i
- 11 a' lām ilā yevmü'l-ḳıyām zirve'-i senām gibi cümle'-i edyān
- 12 enām üzre a' lā vü bālā vü fāhir olması zāhir ü bāhirdür
- 13 pes ' asker-i islām zafer-i fercām ' azm-i muḳtarim ile seyl-i
- 14 ' arm gibi bir cānibe aḳar olsa aña karşı kim durur ve taraf
- 15 taraf aḳın itseler ḥamlelerine kim ḫāḳat getürür ammā be-ḫarḫ-ı ān
- 16 ki şehriyār-ı aḳdām-ı ikrām u ihtimāmı kendüye yār u sipeh salār
- 17 bu üç şıfatı şan' at (u) kār itmekden ḫāli olmamaḳ
- 18 gerekdür zīrā ki aḳdāmda murğ-ı murādı şikār itmege
- 19 dām u ikrāmda ' askeri ve sā'ir beşeri
- 20 emrine rām u ihtimāmda işlerin ve mühimmātın tamām
- 21 itmek işāret ü beşāretleri var lā cerem her kim ki bu üç

123a

- 01 vaşf ile yār u hemdem olur dehi ḳutlu uğurı aḳuḳ
- 02 muḫiti ḫurrem her yırde yār-ı ḫabīb-i rabb-ı
- 03 ekrem olmaḳ umulur

³³² Kim (bir şeyi) ister ve (elde etmek için) ciddiyle çalışırsa (istediği şeyi) bulur.

³³³ (Allāh) adamların(ın) himmeti daḫları söker.

04 وَصَلَّى اللهُ تَعَالَى

05 عَلَى شَرَفِ الْوَرِيِّ

06 وَآلِهِ وَحَبِيبِهِ

07 وَسَلِّمْ

08 ³³⁴ ۝

09 emīrū'l-mü'minīn ve imāmü'l-mütteķīn 'alī bin ebī ṭālib raḍyallāhu 'anh

10 mālik bin eṣṭerī mıṣra vāli idüp göndericek aña bir 'ahd-nāme

11 yazdı maẓmūnı budur ki şerḥ olunur evvel saña emr

12 itdügüm oldur ki allāhuñ ṭaķvāsın elden ḳoma ve ṭā'atin

13 ihtiyār eyle dāimā ḥaķķ ta' emr itdügi farāyıza vü sünen-i resüle

14 ittibā' eyle ki hiç bir kimesne sa'ādete irmedi illā anlara

15 ittibā' itmekile ve hiç bir kimesne şeķāvete ulaşmadı illā anları

16 terk ü zāyi' itmekle dāimā ḥaķķa tazarru' eyle elüñle ve dilüñle

17 ve ḳalbüñle zīrā ḥaķķ ta' kendüye tazarru' idenlere ve i'zāz idenlere

123b

01 i'zāz itmege mütekeffildür bir emrüm daḥı oldur ki shevāt galebe idicek

02 kesr idersin nefsüñi ve serkeşlik itdügi vaķt çekersin men'

03 idersin ³³⁵ إِنَّ النَّفْسَ لَأَبْرَارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا حَسْرَتِي رَبِّي

³³⁴ Eğer Allāh dilerse. Ademoğlunun en şereflişi, onun ali ve ashabı üzerine salat ve selam kılısm. (Fasıl) tamamlandı.

- 04 her nefsiñ muqtezāsını ve emr itdügi nesne yaramazlıqdur illā meger ki
 05 allāh ta‘ raḥmet eyledügi qullardan ola andan soñra āgāh ol
 06 yā mālik ki ben seni bir vilāyete gönderdüm aña nice kimesneler vāli olup
 07 kimi ‘adl u inşāf idüp kimisi cevr ü zulm itmişlerdür ve sen
 08 daḥı öñürdi gelen vālilerün itdügi işlere nazār idüp
 09 ta‘n itdügün gibi ḥalk daḥı senden şādır olan işleri
 10 görüp ta‘n itseler gerekdür zīrā milk gerek şalāḥına ḥaḳḳ te‘ālā
 11 qullarınun diline cārī itdügi kelimātıla istidlāl olunur ceḥd eyle ki
 12 ḥalk arasında zikr-i cemīl kesb idesin gerekdür ki yanunḍa ‘amel-i
 13 şālihden sevgilü zaḥire olmaya ve kendü hevāña zebūn u tābi‘ olma
 14 ve saña ḥelāl olmayan nesnelere nefsiñe cebr eyle murādın virme
 15 dāimā ḳalbünile re‘āyāya hürmet ü muḥabbet idüp anlara luṭf itmek
 16 ilḳā ile anlarun üzerlerine yırtıcı cānvār gibi olup ānları
 17 yemegi ḡanīmet bilenlerden olma zīrā ra‘iyyet iki kısmdur biri
 18 müslimdür dīn ḳardaşlarıdır biri daḥı zimmīdür ol daḥı
 19 ḥilḳatde senün gibi olup ḳabūl-i zimmetile ḥıfzı ve ra‘iyyeti üzer ki
 20 lāzım olmandur imdi anlara gāh olur ki ba‘z ‘ilel ‘ārız
 21 olmaḡıla sürçüp ya ḳaşdıla ve ya ḥaṭāyıla ba‘z cerīme ve günāh

124a

- 01 şādır olur gerekdür ki anlara ‘afvıla iḥsān eylesin ḥaḳḳ

³³⁵ “Nefsime temize de çıkarmıyorum, çünkü nefis kötülüğü emreder; meğer Rabbim rahmetiyle bağışlaya...”, Yusuf, 53.

02 ta' nuñ ' ināyetine muḳārin olup senüñ günāhlaruñ ' afv
 03 itmesüñ sevdigüñ gibi zīrā sen ra' iyyetüñden yücesin senden
 04 daḫı seni anlara vāli iden yücedür andan daḫı allāh ta' yücedür
 05 ḫāzret-i ḫaḳḳ anlaruñ emrin saña ısmarlayup seni anlaruñ ile
 06 mübtelā idüp şınadı imdi nefsüñi ḫaḳḳ ta' ḫāzretinüñ ğazabına
 07 mazhar düşürme zīrā senüñ anuñıla mükābeleye kuvvetüñ yokdur
 08 ve anuñ ' afvından ve raḫmetinden müstaġnī daḫı degilsin bir kimsenüñ
 09 cürmün ' afv itsün aña peşimān olma bir kimesneye ' uḳūbet itsüñ
 10 aña daḫı feraḫ u sürür itme ve tizlikile ḫaḫā şadır olmaḫ iḫtimāli
 11 olan yirde sür' at itme te' ennī üzerine ol ve vāli ' -i emr
 12 olan benī emīr aytdı elbetde benüm emrüne iḫā' at gerekdür dime
 13 zīrā bu aşl melāḫate ḳalbe noḳşān ve dīne fütür u za' f getirür
 14 ve zevāl-i milke ḳarīb ider eger kendü ' aḫametüñ ve salḫanatuñ müşāhede
 15 itmekile nefsüñe ğurūr u ki[b]rden keşilik gelse ḫaḳḳ ta' nuñ ' aḫīm milkine
 16 ve kemāl-i salḫanata nazar eyle gör ki sen ḳādir olmayup kemāl-i ' aczile
 17 ' āciz olduĝuñ nesnelere anuñ ḳudret-i tāmmesi var tā ki
 18 ol nazar senüñ aşırı düĝüñi teskīn ider ve ḫiddet-i nefsüñi
 19 gönderüp ' aḳluñdan ğıybet iden nesne'yi yine saña ircā'
 20 ide zinhār yā mālīk ' aḫametde allāh ta' ile muḳābele idüp ululuḳda
 21 aña öykünmek itme bu iki ma' nī tecebbürden ve tekebbürden ḫāşıl olur

124b

01 allāh ta' her mütekebbiri zelīl ider eger sende ve ya ḫavāşuñda

- 02 ve ya re'āyādan senūñile ziyādece münāsebeti olan kimesnede
03 hūkūkullāhdan ve ya hūkūḡ-ı nāsdan ba' z ḡaḡ olısa
04 anı geregi gibi istıfsār idüp yirine ḡoyasın meyl ü muḡābā
05 itmeyesin eger öyle itmeyüp meyl iderseñ allāh ta' ḡazretinūñ
06 ḡullarına ḡulm itmiş olursın ḡullarına ḡulm idene allāh kendü
07 ḡuḡūmet eyler ve daḡı bilgil ki ḡaḡḡ ta' nuñ ni' metlerin taḡyīr idüp
08 belāların ta' cīl itmekden ve ḡulm üzerine ıḡrār itmekden ḡazer eyle
09 ve gerekdür ki umūrda her ḡaḡıḡı ³³⁶ , mūcibince ḡakda
10 evsaḡ ise ve her ḡaḡıḡı ' adlda e' amm ise ya' nī her ḡaḡıḡında
11 ḡalkā menfa' atvārise ve ra' iyyetūñ ḡaḡıḡına rızāsı artuḡısa
12 ol emr saña cümleden sevgülü ola zīrā ' āmme'-i ra' iyyet rāzı
13 olmasa ḡavāḡuñ rızāsı müfid olmaz ammā ' āmme'-i ra' iyyet
14 rāzı olıḡaḡ ḡavāḡı rāzı olmamaḡ ḡarar virmez imdi kendü
15 ḡavāḡuñdan ise ' āmme'-i ümmetile meylūñ ve muḡabbetūñ ziyāde olsun
16 zīrā ḡavāḡuñuñ vaḡt ü sa' atde saña me'ūneti ziyāde ve belā vaḡtinde
17 yardımı az olur ve cürmine göre ' itāb itse ḡāyet gücenür
18 kerih görür ve ' aḡā itseñ ḡükri ' amme'-i ra' iyyet gibi itmez
19 az ider ve ' aḡā itmeseñ ' özri ḡiḡ ḡabül ider ve rüzgardan
20 ba' z meḡaḡḡat görse ḡabr idemez ḡilāfinca olur ' āmme'-i
21 ra' iyyet ki ikāmet-i dīnde ve cem' iyyet-i müsliimānde ve ' adā ile

³³⁶ İşlerin en hayırlısı ortasıdır.

125a

- 01 muḳātelede lâzım u nâfi‘ olan ‘āmmeh-i ümmetdür ve ḥalkuñ ‘aybın
02 açmak isteyen kimesneleri yanuña getürüp sözün diñleme zîrâ
03 ḥalkda ba‘zı ‘ayblar vardır ki anı setr itmege vâlıden ğayrı
04 kimesne yokdur bir ‘aybı saña diseler sen anı açmağa sa‘y itme
05 senüñ üzerüñe lâzım olan fesâdı örtmekdür senden
06 ğâyib olanuñ ḥâkimi allâhdur ḳudretüñ irdükçe ḥalkuñ ‘aybın
07 setr it ki ḥaḳḳ ta‘ dahı senüñ ‘aybuñ setr ide ve gönlüñde
08 ḥalka olan ‘uḳde‘yi ḥall it ve kîneye sebep olaçaḳ nesneleri
09 ḳalbüñden çıkar ve işüñe gerekmez nesnelerden tecâhül eyle her kimesne
10 saña gelüp âḥiri ğamz itse anuñ taşdıḳinde ‘acele eyleme
11 zîrâ ḳovlayıcı ehl-i ğarazdur i‘ timâd câiz degildür ve uranî
12 bir söze uysal olma ve tanışık itmelü olsañ meşveretüñe
13 baḫîli getürme zîrâ emrüñde saña za‘f-ı ḳalb virür
14 ve ḫama‘ kâr kişiyile dahı meşveret eyleme zîrâ saña ḫama‘ yüzlerin
15 tezy‘in idüp zulm itdürmege bâ‘ iş olur ve ḳorḳaḳlık
16 ve ḫama‘ kârlık ḥaḳḳ ta‘ ḫazretine sü‘-i zann itmekden ḫâşıl olur
17 ḫâletlerdür anlardan ictinâb itmek gerek ve bilgil senden ö
18 ñürdi gelen vâlıler zâlımler olsalar vezîr ve ketḫudâ olanı
19 ve ya anlaruñ zulmünden beyle mübâşir ü şerîk olanları getürüp
20 ḫavâşuñdan idüp sözine uyma zîrâ anlar zâlımlerdür ve zâlımlere
21 uyup zulme mu‘âvenet idegelmişlerdür seni dahı nâ-gâḫ anlaruñ

125b

- 01 birisi iderler ammā şol kimesneler ki zālîmlere mu'āvenet itmemiş ola
02 bil ki anlaruñ zulminden ictināb itmiş olalar anlaruñ senüñ üzerüñe
03 me'ūneti ve ünsi ziyāde olur anları havāş idinüp halvetlerüñde
04 ve meclislerüñde anlaruñıla muşāḥabet eyle anlaruñ daḥı muḥtārı
05 ve güzīdesi şol kimesneler olsun ki ḥaḳ sözi saña eger
06 acı daḥı olursa ğayrıdan artuḳ söyleye ve kendü hevāna
07 tābi' olup ḥaḳḳ ta' kendü dostlarına kerih gördiği nesnelere
08 irtikāb itmek istesüñ saña müsā'adesi ğayrıdan az ola
09 ve daḥı perhīzkār ve şāḥibü'l-ḳavl kimesne ile muşāḥib ol
10 ve muşāḥiblerüñe ta' lîm it senüñ medḥünde ifrāt u mübālağa eylemeyeler
11 zīrā mediḥde mübālağa nefse ğurūr getürür daḥı iylik iden
12 kimesne ile yaramazlık iden kimesne'yi berāber görme zīrā ikisi
13 daḥı berāber olıçaḳ eylüklerüm bilinmedi diyü ferāğat ider ve yaramazlık
14 iden daḥı yaramazlığa mu' tād olur andan ictināb itmez olur
15 eyle olsa her kişiye kendünüñ fi' line göre mükāfāt eyle eger
16 dilersen re'āyānuñ göñli saña düz ola senüñ daḥı ānlara ḥüsn-i
17 zānuñ olup anlara i' timāduñ ola ra' iyyete iḥsān
18 eyle ve çekdüği meşāḳḳatlerden ve belālardan taḥfif eyle evvelden ide
19 gelmedüğüñ nesneleri iḥdāş idüp anlara cebr ü teklif eyleme
20 bi'l-cümle anlaruñıla bir vechile zindeġānī eyle ki ra' iyyetüñ saña
istikāmetlerine
21 ḥüsn-i zānuñ olduġın bileler zīrā ra' iyyete bu yüzden ḥüsn-i zānuñ elyaḳ

126a

- 01 u aḥaḳ şol kişidür ki aña iḥsānuñ irmiş ola sü'-i zannuña
02 elyaḳ oldur ki aña isā'et itmiş olasin ve hiç naḳs itme
03 şol sünnet-i şālihden ki bu ümmetüñ şudürü ve eşrāfi anuñıla
04 'amel idüp aña me'nūs olmış ola ve ra' iyyet anuñıla şalāḥ
05 bulmuş ola ve bir sünen iḥdāş itmese sābıḳda olan sünen-i
06 şālihenüñ birine zarar vire ki ol sünnet-i şālihe'-i vaż' ile meşāb
07 u me'cür olursın anı bozmağıla günahkār olursın ve elüñ
08 altında olan bilāduñ şalāḥına bā' iş olur nesneleri muḳarrer
09 itmekile ve aḥvāl-i re' āyānuñ senden öñürdi nizāmına ve istiḳametine
10 sebeb olan nesnenüñ iḳāmetinde 'ālimlerle ve ḥikmete vāḳıf kimesneler
11 ile mübāḥese'yi mükāleme'yi çoḳ eyle ve bilgil ki ra' iyyet bir nice
12 ṭabaḳadur ba' zı ba' z senden müstağnī degül bil ki muḥtācdur zırā
13 bunlaruñ ba' zı leşkerdür ehl-i cenkdür ve ba' zı meşālih 'āmmе ve ḥaşşa
14 gerek kātiblerdür ve ba' zı 'ādil ḳaḍıldur ve ba' zı iş ve maşlahat
15 ehlidür inşāf üzerine ve rıfḳ üzerine olalar ve ba' zı daḥı
16 müsliminden ve kāfirinden cizye ve ḥarāc ehlidür ve ba' zı daḥı
17 tācir ve ehl-i şan' atdur aşağa ṭabaḳası faḳīrler ve miskīnler ve muḥtāclardur
18 allāḥ ḥazretinüñ kitābında ve resülünüñ ḥadīşinde her tā'ife mezkūr
19 olup naşibi mu' ayyen olmışdur şol ki leşkerdür ehl-i ḳıtāldür
20 allāḥ izniyle re' āyānuñ ḥışnı vü ḳāl' asıdur ve vālilerüñ ziyneti
21 ve dīnün ' izzeti ve emn ü emānuñ ṭariḳidür re' āyānuñ aḥvāli nizām bulmaz

126b

- 01 illā bunlaruñıla bunlaruñ daħı aħvāli nizām bulmaz illā haħķ ta' bunlara
02 re' āyādan ta' yīn itdügi māl-ı ħarācıla bulur ki mühimlere şarf
03 idüp muħtāc oldukları meşālih tamām ola pes bu cihetden
04 bunlaruñ daħı ra' iyyete iħtiyācları vardır bu iki tā' ifenüñ daħı
05 nizām-ı aħvāli muħtācdur қаdıllara ve kātiblere ve maşlahat başarur
06 ' āmillere tā қаdıllar anlaruñ arasında vāķı' olan ħuşümetleri
07 faşl idüp birbirinden haķların ala ve kātibler ve ' āmiller daħı re' āyādan
08 ħāşıl olan menāfi' i emānetile yazup żabt ideler ki meşārifine
09 şarf ola bu mecmū' uñ aħvāli tamām olmaz illa tācirler ile ve erbāb-ı
10 şan' atıla tā bunlar cem' olup muvāfaķat ile bāzār durğurup
11 ve ol zıkr olınan tā' ifeleri ' ameline ķādir olmayup muħtāc oldukları
12 nesne' yi yimek ve keymek esbābı ve cenk ü cidāl āleti gibi bunlardan
13 şatun alup ' amellerine meşğül olalar aşığa ŧabaķa ki muħtāclar
14 u miskīnlerdür anlara ' aķā vü mu' āvenet itmek gerek her birinüñ
15 vālī üzerine kifāf ķadarı şābitdür ve leşkere baş dikmelü
16 olsuñ bir kişi' ye dek ki saña inşāħ ola naşihati bir naşihat ola
17 allāh ta' ķatında ve resūli ķatında marazı ola ve cümleden ħilmi
18 artuķ ola ve ħāzab vaķtinde sür' at itmeye ve cürmi olan
19 ' özr itse müteselli ola za' fāya merħameti ziyāde ola ' unf
20 ehli olmaya ve za' ifü'l-ķalb olup süstlık daħı itmeye
21 ve irtibaŧuñ şol kimselerile olsun ki ħasīb ola ve şālih

127a

- 01 hāndānlar ehlinden ola ve şeci' ü sehi' ola zira bu aşl kimesneler
02 ehl-i kerem olur bunlardan şadır olan emr-i ma' ruf olur
03 bunların emrin kayır ve tedarik eyle ata ana ve oğulları emrin dağı
04 kayır bir nesne ki emrün kuvvetine sebep ola çü kızıp andan feragat
05 itme ve bir lutf ki anlara idegelmiş olasin az dağı olurısa
06 hakir 'add idüp terk itme zira agah olur ki ol az nesne anların
07 husn-i zannlarına ba' iş olur anların uluca maşlahatların itmam itdüm
08 diyü cüzvi ' maşlahatlarından feragat itme zira gah olur ki senün
09 ol cüzvi 'ce maşlahatuña kemal-i ihtiyacı olur fi'l-cümle anların
10 maşlahatları itmamına ihtimam üzerine ol leşkerüne baş olanları
11 yanuñda güzide eyle ve taşim-i erzak itdükde şöyle eyle ki
12 kendülere ve evlerinde olan ehl-i 'iyaline kifayet eyleye ta anların
13 kaşdları biriküp muâtelede a' dâyla mücidd olalar zira vâli
14 olanuñ eli altında olanlara muhabbeti ve şefkati anların kalblerinüñ
15 meyline ve şafasına sebebdür elün altında olanların niyyeti saña ol
16 vaqt haliş olur ki saña muhabbeti ve mihr-banlıkları ola ve senün
17 devletün anlara şakil gelmeye ve senün devletinün devamin ve beğasin
18 isteyeler mümkün oldukça leşkerünün arzusun kaç' itdürme anların
19 tatlı diliyle hatırların ala getür ve yoluñda çekdikleri meşakketleri yanlarında
20 tezekkür eyle eyü haşletlerin zikr itmek gibi ve bahadur olanların şeca' atın
21 tahrik idüp ikdamı olmayana ikdam u cür' et getürür ve her kişinün

127b

- 01 çekdügi belâyı ve itdügi ĥidmeti bil ve anuñ muķābelesinde mükāfāt
- 02 itmede taķşırılıķ itme ve her kişi itdügi ĥidmeti āĥire zımm itme ba‘ z
- 03 kimesnelerüñ şerefine nazār idüp meşakķat az teklif idüp alıcak
- 04 ĥallülere ziyāde meşakķat yükletme bil ki her emrde ‘adıl üzerine ol ve bir
- 05 ‘azīm-i maşlaĥat olup ‘āciz olsañ yāĥud ba‘ zı emri saña müştebih
- 06 olsa allāh ta‘ u resūline mürāca‘ at eyle nitekim ĥakķ ta‘ irşādın
- 07 diledügi ķavme ĥiṭāb ider **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ**
- 08 **وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ**
- 09 ³³⁷ **إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ** | ya‘ nī iy şol kimesneler ki imān getürdiñüz
- 10 allāh ve resūline ulü’l-emre iṭā‘ at idüñ bir emrde nizā‘
- 11 itseñüz anı allāh ve resūline redd eyleñ allāha redd itmenüñ ma‘ nāsı
- 12 allāh ta‘ kitābında olan āşāra i‘ tikād itmekdür ĥalk arasında
- 13 ĥākim itmege bir kimesne iĥtiyār eyle ki ra‘ iyyetüñ efdāli ola ve itmām-ı muşālīĥde
- 14 muzāyaka çeküp ba‘ z ĥuşemānuñ ĥuşümeti ile lücüc olup ŧarılmaya
- 15 ĥakķa vāķıf olduğı dem rücū‘ itmege ‘ār itmeye ve ehl-i ŧama‘ olmaya
- 16 bir ķazıyyenüñ nihāyetine irişmedin ednā fehm ile iktifā eylemeye ve müştebih
- 17 olan umürda bunuñ vuķūfi ĥayrıdan ziyāde ola ve ĥüccet ile
- 18 ‘amel itmekde daĥı ĥayrıdan artuķ ola ve her mürāca‘ at ĥasmıla yorılması

³³⁷ “Ey imān edenler! Allāh'a itaat edin, Peygambere de itaat edin ve sizden olan emir sahibine de itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; onu Allāh ve Resulüne arz edin...”, Nisa, 59.

- 19 ola ve keşf-i umūrda şabrı ğayrıdan ziyāde ola emr zāhir
 20 olduḡda at -i nizāda ğayrıdan k sk n ola medḡinde m bālaġa
 21 itmekile nefsine ġur r gelmeye ve kimesne yılmasına meyl itmeye bu al
 kimesne bulup

128a

- 01 ḡākim eyeleycek aa ol mertebede eyle ki anu daġı ḡalkdan
 02 iḡtiyācı munat ola ve senu yanuda menzili bir derecede olsun
 03 ki ḡavāundan daġı ol mertebeye irimek ama olmaya tā ol
 04 daġı ğayru ḡile v  mekrinden em n ola kend  malaḡatına meġ l
 05 ola ammā bu al kimesne bulmada ve anu emrinde sa y-ı cem l itmek
 06 gereksin z rā bu d n-i islām irr r elinde es r olmudur ki
 07 kend  hevālarıyla amel iderler ve d n ile d nyā aleb iderler anı
 08 anlaru elinden ḡalā itmek efal cihātdur andan āmilleruu
 09 emrinde fikr ile amel marlamalu olıca bir kimesneye marla ki ğayrıdan
 10 r chānın g r p ḡ sn-i iḡtiyāruıla marlayasın z rā bunlaru
 11 her biri z lmden ve ḡiyānetden bir budadur anlardan taḡarr  id p
 12 bir kimesneye marla ki tecr be ehli ve ḡayā ehli ola ve āliḡ ḡandāndan
 13 ola ve islāma on rdi gelenlerden ola z rā anlaru ḡulları
 14 ker m olur ve arzları aḡiḡ olur ve her emr n āıbetinde nazarları
 15 ziyāde olur andan ora bu al āmillere rızın oa vir tā ki
 16 nefslerin lāḡ itmekde av  olup elleri altında re āyānu
 17 mālından m staġn  olalar ve emr n olıca muḡālefet id p
 18 ve emānetde tairlik itse anlaru  zerlerine saa ḡ cjet ola

19 andan sonra anların ‘ amellerin yokla yir yir şâdık gözçiler ço
 20 ve vefâdârlar ço anların aḥvâlin tecessüs idüp saña ḥaber vireler
 21 zîrâ sen ânların emrin bu vechle gözledüğün emânete ve ra‘ iyyete

128b

01 rıfḳ itmege sebep olur böyle itdükden sonra anların biri ḥıyânete
 02 el uzatsa ve gözçilerin saña ḥaber vireler bu deñlü şâhid eyle
 03 iktifâ idüp bedenine ‘ uḳûbet idesin ve ol ‘ amelden aña ‘ âid
 04 olanı elinden alasın ibtizâl idesin ve ‘ alâmet-i ḥıyânetile anı
 05 müttehem idesin tâ kim biri daḥı görüp ‘ ibret duta ve emrinden
 06 ihtimâm ide ve ḥarâcı eyle it ki ifrât olup ehl-i mutazarrir olmaya
 07 veyâḥud az alınıp ğayra zarar gelmeli olmaya zîrâ ehl-i ḥarâcdan ğayrı
 08 kim var ise mâl-ı ḥarâca muḥtâcdur fi’l-cümle ḥarâc uḥdenize nazaruñ
 09 vilâyetün ta‘ mîrine olsun mücerred mâl kesretin murâd idinme zîrâ
 10 mâl-ı ḥarâc memleket ma‘ mûr olmağıla olur ve illâ memleket ma‘ mûr olmadın
 11 ṭaleb-i ḥarâc itmek helâk-i bilâde ve inâda sebep olur ve ol aşıl
 12 vâlinün emri istiḳâmet tutmaḳ nâdirdür ve eger ehl-i ḥarâc
 13 ḥarâcın edâ iderken ba‘ z ‘ avârız gelmekile meşelâ şuları yirlerin
 14 ḥarâb itmekile ya yıllar kuraḳlık olmağıla ‘ âciz olup kesret-i ḥarâcdan
 15 şikâyet itseler ḥarâclarından ba‘ zın naḳş eyle ki anuñıla ḥalleri
 16 şalâḥ bula mâl-ı ḥarâcı ol kadar nesne eksik geldüğine gücenme
 17 zîrâ ol kadar nesne ra‘ iyyete zaḥîre olup memleket imâretine sebep olur
 18 bunun birle ki anlardan bunca du‘ â ve şenâ taḥşîl idüp anların

19 arasında ʿadl u dād ile iştihār bulduğundan bunca iftiḥār
 20 ḥāşıl olur ve anlara ol mertebe zaḥîre koyup āsūde ḥaṭır
 21 olmağıla ʿadl u dādı ki muʿtād olur memleket şol vaḳt ḥarāb

129a

01 olur ki reʿāyā faḳîr ü ʿāciz ola teklîf olınan nesneye
 02 tākāt getürmeyeler müteferriḳ olup memleket ḥarāba müteveccih olur
 03 ve reʿāyānuñ faḳîr ü ʿāciz olmasına sebep olur ki vālileruñ
 04 kendü beḳālarına iʿtimād idüp kendüleruñ ḥāllerine baḳûb
 05 cemʿ-i māl itmege meşḡul olup reʿāyāya faḳr u fāḳa müstevlî olur
 06 andan şoñra kātibleruñuñ emrine nazār eyle bir yire ḳatib ḳo mālū
 07 olsuñ ḳanḡısı ḥayrlu ise anı naşb it ḥuşuşā kendü
 08 ḥāşşaten kātibuñ ki senüñ esrāruñ ve tedbîruñ kitābetin anda ol
 09 maşlahata bir kimesne ihtiyār eyle ki aḥlāk-ı ḥasenesi ola ve şāliḥ ola
 10 aña taʿzîm ü tekrîm itmekile ḥaddin tecāvüz idüp cemāʿat-i keşîre içinde
 11 saña muḥālefet itmeye ʿāmilleruñden saña mekātibâtı şaḥîḥ naḳl eyleye
 12 ve senüñ cānibuñden yine anlara cevāb-ı şaḥîḥ yazmaḳda ʿāciz olmaya
 13 senüñiçün ḡayrıdan nesne almalu olsa veyāḥud ḡayrısından
 14 virmelü olsa emānetile vü diyānetile ide saña eyü iʿtikād
 15 idenleruñ iʿtikādına zaʿf virmeye ve yaramaz iʿtikād idenlerden
 16 ol iʿtikādı zāʿil itmekde ʿāciz olmaya ve tedbîr-i umūrda kendü
 17 nefsinuñ ne ḳadar ḳadri var idüḡin bile zîrā kendü derecesin
 18 bilmeyen ḡayruñ derecesin hiç bilmez andan şoñra bunları ihtiyār

19 itmekde ancak kendü ferāsetüñe ve buñlara olan hüsn-i zannuña i' timād
 20 idüp ihtiyār itme zīrā gāh olur ki ba' zı kimesnelerüñ vālī
 21 olanlaruñ ferāseti ne miqdār olur bilüp kendüde emānetden

129b

01 ve diyānetden nesne yok iken ca' lile mizāclarına mülāyim hīdmetlerde
 02 bulunmağıla anlara yarayup aldarlar soñra varṭaya birağup
 03 ḳorlar imdi gerekdür ki bunları ihtiyār idesin ya' nī şınayasın
 04 göresin senden öñürdi şalaḫıla mevşūf olan vālīye
 05 ḳangısı hīdmet idüp 'ämme'-i nās arasında ziyāde hüsn-i
 06 eşer gösterdiyise ve emānetile ziyāde ma' ruf ise ve şalāḫıla
 07 mevşūf ise anı hīdmetüñe ihtiyār eyleyesin allāh ta' ya ve seni
 08 emre vālī idene ihlāşuña delildür ve kātiblerüñüñ bir ' aybına vāḳıf
 09 olsañ aña izhār itmesen ḡaflet göstersen anı dāim ider
 10 eyü olmaz ve daḫı gerekdür ki tācir u ' ālim şātım idenleri ve şan' at
 11 ehillerin olduḡuñ şehrde olsun ve etrāf-ı memālikde
 12 olsun geregi gibi ri' āyet idesin incitdürmeyesin
 13 ve mällarına daḫl u ta' arruz itdürmeyesin zīrā ḫalk bunlaruñıla
 14 intifā' idüp irāḳdan ve yaḳīnden deñizden ve ḳurudan
 15 ṭağdan ve ovadan nās-ı fevāid celb iderler ve 'ämme'-i nās
 16 ittifāḳıla cür'et idüp bitürmedükleri nesne'yi bitürürler
 17 ve şirā ehlinüñ çoḡında buḫl-ı ḳabīhe vardur ḡalle'-i eyyām vüs' atde
 18 olup ziyāde ḳaḫt olıcu şatām diyü ḫalkdan men' idüp

19 şatmayup halka muzāyağa virmekdür bu bir muzarratdur ki ‘ämme’-i nāsa
 20 andan zarar gelür vālilere gāyet ‘aybdur eyle olsa ehl-i beyti
 21 bu işden men’ eyle ki hazret-i resül şallallāh u ‘aleyhi ve sellim

130a

01 andan men’ itmişdür bey’leri rāst gele ve rāst-ı vezne eyle
 02 itdür narhı daḥı i’tidāl üzerine it ki bāyi’den ve müşteriden
 03 hiç birine ziyān olmaya ihtikār idenlere ‘uḳūbet eyle līkin ‘uḳūbetde
 04 daḥı ifrāt u isrāf eyleme andan soñra ḳorḳ ve hazer it
 05 allāhdan aşağa ṭabaḳa ḥaḳḳında ki anlar şunlardır ki kesbe ḳādir degil
 06 miskīnlerdür ve muḥtāclardur ve ma’išetleri ṭārdur ve körler ve kötürümlerdür
 07 bu ṭā’ifede nice kimesneler vardur ki ehl-i ḳanā’atdur dilenmege muḥtācdur
 08 ammā dilenmez allāh ta’ bunlara ḥaḳ ta’yīn idüp ol ḥaḳḳı ḥıfz it
 09 diyü emr itmişdür ol emre imtişāl idüp memleketde olan
 10 beytü’l-māldan ve ḡalāt-ı müslimīnden bunlara bir kısım ta’yīn eyle
 11 ve bir ṭāifeden memleketde saña yaḳīn olanlarıñ sende ḥaḳḳı olduḡı
 12 gibi ırāḳ olanlarıñ daḥı anlarıñ gibi ḥaḳḳı vardur her birinüñ ḥaḳḳın
 13 ri’āyet eyle ni’mete ve devlete müstaḡrıḳ olup bunlardan ḡaflet itme
 14 ululanup bunlardan yüz döndürme şol kimesneler ki halk içinde
 15 ḥaḳīr olup gözde ḥor olmaḡıla elleri saña irmez anlarıñ
 16 emrlerin tefāḳḳud it bunlarıñ için bir kimesne ta’yīn eyle ki
 17 mu’temed ola ve allāhdan ḳorḳa ve şāliḥ ola ve tevāzu’ ehli
 18 ola bunlarıñ aḥvālīn yoḳlayup saña ‘arz ide bunlarıñ

- 19 ھاڭڭında bir vechle ‘amel eyle ki ھاڭڭ ta‘ ھاڭڭretı ڭatında i‘ tızāra
 20 ڭābil ola zırā ‘āme‘-i ra‘ıyyet içinde ‘adla ve inşāfa
 21 bu ٲā‘ıfenüñ ihtiyācı artuğdur ve yetimler ve şağırler ki kesbe ڭādir olmayalar

130b

- 01 kimseden su ‘āl dağı idemezler anlaruñ ađvālını gereğı
 02 gibi tedārik eyle ki vālī olanlara ağır yükdür lıkin ھاڭڭ te‘ ālā
 03 āsān ider ve gerekdür ki gāh gāh erbāb-ı ھاċet içün meclis-i
 04 ‘ām idüp kendüñ oturasın ve ڭapucılarınā ve çavuşlarınā
 05 tehdīd idesın ki ڭa‘ā bir kimse ‘yi saña buluşmağdan men‘ itmeyeler
 06 sen dağı meclisüñde tevāzu‘ u meskenet göster ki ھاċetlüler gelüp
 07 saña ھاċetlerin ‘arza ڭādir olalar seni görüp vağşetlerinden
 08 ‘arz-ı hālde ‘āciz olmayalar zırā ھاڭڭret-i resūlden řallallāhu ‘aleyh
 09 ve sellim nice def‘a işitdüm ki buyurđ
 10 ³³⁸ ya‘ nī pāk olmaz şol
 11 ümmet ki anlardan za‘ıfıñ ھاڭڭı alınmaya ve erbāb-ı ھاċetüñ ağmağına
 12 ve cevāba ڭādir olmayanlarınā taĥammül eyle ٲarılđınma ve kibr gösterme ki
 13 ھاڭڭ ta‘ seni kenf-i raĥmetinde āsūde ڭıla ve bir kimesneye ‘a‘ā ڭılsuñ
 14 ٲayyib ĥāıır ile vir eğer men‘ itseñ i‘ tızār ile ĥāıırını
 15 ele al rencīde olup gitmesüñ ba‘z umūr vardur ki aña kendüñ
 16 mübāşeret itmek lāzımdur biri ‘āmiller ki kātiblerüñ anlardan

³³⁸ Onları yerinden oynatmadan/incitmeden zayıfın hakkı kuvvetliden alınmayan bir ümmet elbette mukaddes olmaz.

17 ‘āciz olurlar biri halkuñ hācetleri saña ğaraż olıcaķ
 18 mülāyim cevāb virmekdür bu zıkr olınan ‘amellere evķātuñ ve eyyāmuñ
 19 taķsım eyle ve vaķtleruñ efdālını alıķo ki anda haķķa izhār-ı ‘ubūdiyyet
 20 idesin eger ği bu zıkr olınan umūr-ı hulūş niyyetüñe ve selāmet-i
 21 re‘āyā içün himmet ‘ibādetdür cehd ile her ‘ibādeti hālış eyle

131a

01 huşuşā farāiz ki haşşaten allāh içündür anda niyyetüñ hālış eyle
 02 mahzā hazret-i haķķa ‘ibādet kaşd eyle ve gicede gündüzde
 03 allāh içün ‘ibādet-i bedeniyyede taķşirlik itme ve haķķ ta‘ teķarribin
 04 kaşd eyle meşakķat-i bedeniyye ‘yi ihtiyār eyle ammā namāzda imāmet
 05 itseñ iken uzatma ki cemā‘ at nefret itmeyeler zırā gāh olur ki
 06 cemā‘ atde şahib-i ‘özür ü ehl-i hācet olur taṭvile müteħammil olımaz
 07 şöyle olmasun ki namāzuñ mühimmātından nesne zāyi‘ ola bil ki
 08 i‘tidāl üzerine ol hazret-i resül şallallāhu ‘aleyhi ve sellem
 09 beni yemene göndericek anlar ile namāzı nice kılayum diyü şordum
 10 cevābında anlaruñ za‘yifeginüñ namāzı gibi kııl mü ‘minlere raħim
 11 ol diyü buyurdılar andan soñra ra‘iyyete çok zamān gözük
 12 memek eyleme bilki her gāh hāllerin tefahħuz eyle zırā vālī olan
 13 aħvālī yoķlamasa ekşer hāle vāķıf olup nazarında eyü yavuz
 14 büyük küçik birbirinden mümtāz olup haķķı bātıldan fark
 15 olmaz ve haķ olan emrüñ şıdķuñ maşşuş ‘alāmetleri
 16 yoķdur ki birbirinden mümtāz ola eyle olsa ra‘iyyet mülebbes

17 olup muhtel olurdu andan sonra bundan hali degil ki
 18 senun ta' bunda sehavet varisa bezl-i hukuk itmege ma'il olursin
 19 ve eger ta' bunda seha olmasa halk senun imsakuñ bilup ve bezlunde
 20 ye's idup senden ' afa taleb itmezler hususa ekser halkun ' adeti
 21 zulm-i zalimden shikayet ve mu' amelatda taleb-i insafdur mala mute' allik

131b

01 mu' enneti yokdur ve vali olanlarnun has ademleri ve halis dostlari
 02 olur ki ra' iyyete serkeslik ve zulm ve ta' da eyler anlar bu isleri
 03 islemege sebep ne ise bil dahı ol sebepleri kat' eyle ve bir
 04 yir ki ra' iyyet ile musterek ola ya ' amelde ve hakk-ı surbda ol
 05 yiri kendu hizmetkaruna ve has ademune gorsterirme zira
 06 gah olur ki meshakhati ra' iyyete cekdurup hasılı kenduler alurlar
 07 eyle olsa anlara mal hasıl olup sana vebal hasıl olur
 08 bir kimesne hududdan ve hukukdan nesne lazim gelse anı yirine ko
 09 eger kendu akrabandan ve ya havashundan olursa dahı meyl u mehaba
 10 eyleme eger ci bu ma' nayı icra itmek kendu ta' allukatuña gayet nefsune sakil
 11 gelur ammā gerekdur hakk ta' rızasın taleb idup nefsune cebr idesin
 12 bu kadar belaya şabr idesin ki anun ' akıbeti mahmud oldugında
 13 istibah yokdur eger ra' iyyetun ba' z umurda zulme meyl itdü
 14 diyü sü'-i zann eyleseler gerekdur ki gokcek ' özr idup anları
 15 ol i' tikaddan döndüresin ve aduvvun olan kişi şulh
 16 itmek dilese şulhi redd eyleme zira şulh ile leşkerun bir mikdar

- 17 vüs' at üzerine olur ve sen dağı birez teşvîşden emîn
 18 olursın ve memleket emn ü emānda olur ammā ğāyet hāzer
 19 üzerine ol zīrā ' adüvv gāh olur ki saña ğaflet virmek için
 20 şulh şüretin gösterüp zafer bulur evkāt tedārik eyle
 21 ' adüvvün tamām hüs-n-i zann eylemeyince fāriğ olma ammā ' adüvvile ' ahd

132a

- 01 bağladuğdan sonra ve ya zimmiyeti kabül eyledikten sonra 'ahdi kemālile
 şıdķıla
 02 ve zimmiyeti istikāmet ile ri' āyet ile cemī' i maḥlūkat hevāları
 03 birbirine muḥālif ve re' yleri perākende iken ḥaḳḳ ta' nuñ farzlarından
 04 ' ahde vefā itmek üzerine olmuşlardır ve ittifāḳ itmişlerdür ḥattā
 05 müselmānlardan ğayrı kāfirlere dağı birbiriyle ' ahd ü peymānların tamām
 ri' āyet
 06 eylerler ' ahdı bozup ' öZR itmegün ' āķıbeti ḥarāb idüğine kimse
 07 iştibāh itmez ve dağı ḥaḳḳ ta' ' ahdı ḳullara merḥameten bir ḳal' a itmişdür
 08 ki anı penāh idüp her tarafından muḫtarib olıcaḳ aña yakın olmaḳ
 09 isterler eyle olsa aña ḥıyānet itmek ve birbirinün esbābın
 10 ḳapışmaḳ ve aldaşmaḳ ḳat' ā cāiz degildür zīrā bu aşl-ı fi' l cenāb-ı
 11 ḥaḳḳa celle ve ' alā cür' et itmege rāci' olur ol ḥöd şeḳāvetden
 12 ḥāşıl olur bu aşl-ı fi' l idicek kimesneler ile ' ahd ü peymān
 13 bağlama bir ' ahd ki ḥaḳḳ ta' ile bağlamış olasın ba' z mużāyaḳaya
 14 uğramaḳ ile bir sebep-i şer' i olmadın bozmağa ḳaşd itme
 15 ol mużāyaḳaya şabr eyle ki ol şabr seni ol mużāyaḳadan

16 bir vüs' ate irüşdürür inşa 'allāh-ı ta' şabr ile ' ākıbet-i
 17 hayrluğın bulmaq yegdür şol gadr-i zulmden ki günāhından qorqasın
 18 ve haqq ta' ānı dünyāda ve āhıretde senden taleb ider zinhār
 19 gāyet hāzer eyle nā haq yire qan dökmeğden anuñ günāhı
 20 cümleden büyükdür ve haqq te' ālīnūñ belāsın getürüp ni' meti
 21 ve devleti zā'il itmekde her fesāddan bu artuğdur allāh ta'

132b

01 ' araşāt güninde qullarından evvel teftiş itdüğü nesne aralarında
 02 nā haq yire olan qanlardur yā mālīk şağın salṭanatūm quvvet dutsun
 03 diyü haqq ta' haram itdüğü qanları dökmege irtikāb itme ol senüñ
 04 salṭanatuña za' f u süstlik virür bil ki senden izāle idüp
 05 āhire nāql itdürür qaşdıla qan itmek allāh ta' yanında ve benüm yanumda
 06 aşlā ' özre qābil degildür ve eger sehv ü haṭā ile elūñden qatl
 07 şādır olsa zīrā gāh olur ki yumruq ile ve dağı anuñ
 08 gibi nesnelere ile qatl olur salṭanatuña ve ' aẓametüñe i' timād idüp
 09 velīlerine haqları olup diyeti edā itmekde taqşırılıq itme tamāmınca
 10 idüp irzā eyle dağı şağın yā mālīk perhīz eyle ' ucb u kibrden
 11 ve ' ucba sebep olur nesnelere aşlā i' timād itme ve medhūñde mübālağa
 12 idenleri sevenlerden olma zīrā şeyṭān eyülerüñ eyüligin ibṭāl
 13 itmekde bu maḥalde gāyet fırsat bulur ve bu şıfatlarda yol bulduğı
 14 gibi yol bulmaz dağı şağın iḥsān idicek minnet itme ve sözüñe
 15 yalan qarışdurma ve va' de idicek hulf itme zīrā minnet iḥsānı

- 16 ibtāl eyler ve yalan haqq nūrın giderür ve hulf-ı va‘ de allāh
- 17 yanında ve halk yanında buğza sebebdür *عَلَّامٌ لِّلْغَيْبِ*
- 18 ³³⁹ *عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ* ve şağın vaqtı olamadın bir emirde
- 19 ‘acele itme vaqtı geldükden soñra te’hür itme ve olmaz işlere lec
- 20 ve ‘inād itme emr-i vāzıh olıcağ süstlik eyleme her emri yirlü yirinde
- 21 važ‘ eyle ve şağın bir eyü işi ki halk birbirine iktidā itmekile muqarrer

133a

- 01 idüp kabül itmiş olalar anı götürmeye kaçd itme ve bir gereklü
- 02 nesne halkda zāhir ü vāzıh olmış ola andan gaflet itme
- 03 zīrā bu ğayr-ı intifā‘ içündür az zamānda her emrūñ perdesi
- 04 açılıp mazlūmlaruñ senden dādı istense gerekdür tedārikile ol
- 05 ve dağı ğayretüñe ve himmetüñe mā’il ol ve hiddet ü ğazabuña mālİK ol
- 06 ve elüñe ve dilüñe mālİK ol bir müselmāna dilüñle sövme ve elüñle bir kimesneye
- 07 zarar itme ve ğazab ile ve ğayretile nā gāh haṭā idüp bir yaramaz fi‘l şādır
- 08 olmaya ğazab gelse te’hür eyle tā ki sākin ola ki ihtiyāruña mālİK
- 09 olasın andan ne itmelü iseñ idesin bu zıkr olınan nesneler
- 10 nefsüñde şol vaqt muhkem ve rāsıh olur ki dāimā şol teşvışde
- 11 olasın ki kıyāmet olup hażret-i haqq huzūrında hāzır olasın
- 12 dağı senden itdügüñ ‘ameller şorula ve dağı senüñ üzerüñe
- 13 vācibdür ki senden öñürdi olan vāliler ‘adālet

³³⁹ “Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allāh katında gazap bakımından büyüktür.”, Saff, 3.

14 üzerine vāqı´ hükümetlerin ve sünnet-i hasenelerin ve hazret-i
 15 resülden şallallhu ´ aleyhi ve sellem vāqı´ olan āşarı
 16 ve haqq ta´nuñ kitābında beyān olan farāizi dāimā tezekkür
 17 idesin ve bu ´ ahd-nāmede yazduğum nesneleri kabül idüp
 18 anuñıla ´āmil olasın ve bu ´ ahd-nāme ’yi saña anuniçün yazdum ki
 19 hevā-yı nefsüñe tābi´ olursañ mu´ tād idinmeyesin bu yaña senüñ
 20 üzerüñe hüccet olur ve ben dağı isterüm ol allāhdan ki
 21 rahmeti vāsi´dür ve her murādı virmekde kudret-i ´ azimesi vardur

133b

01 beni dağı seni dağı kendünüñ rızası olduğı nesnelere tefvīk
 02 ide ve bir fi´li müyesser ide ki ol fi´l kendü yanında ve dağı
 03 halk yanında ´özri vazıh ola allāhuñ kullarından bize hayr
 04 du´ ā vü memleketimizde bizden eyü eşer hāşıl ola ve benüm
 05 ve senüñ dağı āhirimizi sa´ādetle ve şehādetle
 06 hatm eyleye ki biz aña rāğıblaruz ve *ز و ص ل ی ا ت ه*

07 *ع ل ی س ی د ن ا م ج د و آ ر ه*

08 *و ص ح ب ه ا ج م ع ی ن و ع م م*

09 *ب ت ه ر ب*

10 *ا ل ع ا ی ر*

- 11 340
- 12 bu risālenüñ mü'ellifi ez'af 'ibādullāh luṭfī paşa bin 'abdü'l-mu'în
- 13 aydur vaḳtā kim ḫarem-i ḫāş-ı ḫusrevānīde bu ḫaḳīr merḫūm cennet mekān
- 14 sulṭān bayezīd ḫān 'aleyhi'r-raḫmete ve'r-rıdvān zamānından berü
- 15 perverde'-i ni' met sulṭānı olup bu āsitāne'-i 'oşmāniyyeye ḫayr ḫā'ḥ
- 16 olup ve ḫarem-i ḫāşda iken nice gün ma'ārif taḫşīl idüp
- 17 ve cülüs-ı ḫazret-i sulṭān selīm ḫānda çuḳadarlıḳda elli aḳça

134a

- 01 müteferriḳalıḳ ile taşra çıḳup ba' deḫü çaşngīr başılıḳ ba' deḫü ḳapucı başılıḳ
- 02 ba' deḫü mīr-i 'alemlik ba' de ḳastamoni sancaḡı andan soñra ḳaraman begler
- 03 begiligi andan soñra anaṭolı begler begiligi andan soñra vizāret
- 04 'ināyet olındı bu ḫaḳīr-i keşīrū't-taḳşīr taşra çıḳduḡdan soñra nice
- 05 'ulemā ve şu'arā ve zürefā ile muşāḫabet idüp 'alā ḳadre't-tāḳā taḫşīl-i
- 06 'ulūm itmekile talṭif-i aḫlaḳ itmişdüm ḫālā pādşāhımız 'azāmü's-salāṭin
- 07 u ekremü'l-ḫavāḳīn nāşır-ı 'ibādullāh ḫāmī bilādullāhü'l-ḡāzī fī sebīlullāh
- 08 ḫādīm-i ḫaremeyni'ş-şerīf-i mālikü'l-baḫreyn ve'l-berrīn sulṭān süleymān
- 09 ḫān idāmullāh ta' 'izzete fi'l-dāreyn vaḳtā kim bu ḫaḳīre vezāret-i
- 10 'uzemā-yı manşībīn fermān itdükde ba' z'ādāb u erkānı ve ḳānūn-ı
- 11 dīvānī'yi evvel gördüklerüme muḫālif ve perīşān gördüḡüm için
- 12 vezāret-i 'uzemā ādābını ve şadāret-i kübrā levāzım u mühimmātını derc

³⁴⁰ Efendimiz Muhammed (a.s.) ve onun ali ve ashabının tamamı üzerine salat olsun. Hamd alemlerin rabbi olan Allāh'a mahsustur. (Fasıl) tamamlandı.

- 13 idüp bu risāle 'yi te 'lif eyledüm ve ismini āşāf-nāme ķodum
 14 tā kim vezāret ile ri' āyet olınan iĥānum nazār itdükde bu ĥakīre
 15 du' ā ideler vu bu risāle 'yi dōrt faşl üzerene aytdum
 16 **faşl-1** evvel eţvār-1 aĥlāk ve vezīr-i ' aţim ne resme gerekdür pād
 17 şāhıla nice mu' āmele itmek gerekdür anı bildürür **faşl-1** şānī tebdīr-i sefer
 18 resmin bildürür **faşl-1** şālīş ĥazīneye tebdīrin bildürür **faşl-1** rābi' re' āyā
 19 aĥvālīn bildürür bu ĥakīr vezārete geldüğümde aĥvāl-i dīvānı ĥaylı
 20 perīşān bulmuş idüm mümkün olan mertebe yedi yıl tebdīr ile
 21 intizām virdüm ba' dehü sa' ādetlü pādşāhımuza ba' z münāfikīn

134b

- 01 ve ehl-i ġaraż nifāk idüp ve ba' z ĥuşuşī ile cürmümüze müte' allık
 02 u maġlūb-1 nisā olmayup anlaruñ mekrinden emīn olmaķ için şadāret-i
 03 ' uzmadan ferāġati evlā görüp fārīġ oldum ba' dehü edirneye çiftlüğüme
 04 gidüp kūşe 'i inzivāda firāġ-1 bālile cenāb-1 ' izzete du' āda olmuş
 05 idüm devlet-i dünyā fāni ve serī' ü' z-zevāl ve keşīrū' l-irtihāl ' āķil
 06 ġayr-1 ġāfil istirahatı kūşe 'i ferāġatde ve seyri bāġ u rāġda
 07 bulmaķ yegdür vallāhū' l-müste' ān u ' aliyye' t-tūkelān ĥakķ sūbhāne ve ta'
 08 āyin-i ' oşmānī 'yi rūzgāruñ ĥavf u ĥatırından ve a' dānuñ
 09 bed nazārından emīn eyleye āmīn **faşl-1** evvel vezīr-i a' zāmuñ aĥlākı
 10 beyānındadır evvel şadrā' zam olanda ġaraż olmamaķ gerekdür ve her
 11 ĥuşuşın ³⁴¹ **بِقَدَرِ مَا يَوْجِدُ اللهُ** gerekdür zīrā anuñ fevķinde bir manşīb

³⁴¹ Allāh için, Allāh'ın rızası için.

12 yokdur ki aña vāşıl ola ve haqq sözi hicāb itmeyüp pādşāha
 13 söylemek gerekdür ve erkānı cenāb-ı haqqā taqviyyet idüp istimdād
 14 itmek gerekdür ve vezīr-i a' zam pādşāh ile olan mu' āmele 'yi hafıyye 'yi
 15 ve isrārı hārice ve sāir vüzerāya ifşā itmeyüp kimse 'yi vākıf
 16 itmemek gerekdür hikāyet bir kerre sultān selīm merhūm ki salātinūñ
 17 a' deli ve ğazā vü şefkat u seḫā ile ma' ruf umümtāz ve meydān-ı
 18 salṭanatında ser-firāz iken zamān-ı sa' ādetlerinde merhūm pīrī paşa
 19 māl defterdārı idi ' aql u idrākinde i' timādı olduğı
 20 için himmet-i pādşāh-ı vālā ile mansıb şadāret-i ' azmī virilmişdi
 21 bir maḫfi huşūş için müşāvere itmege ikindü zamānında pādşāh

135a

01 ' ālempenāh ḫāzretlerine varduğda ol vaḫit ferḫunde nişānda pādşāhıla
 02 nice güne müşāvere itmişler idi vüzerādan mesīḫ paşa pīrī paşaya
 03 dir ki dün dīvānda sa' ādetlü pādşāhıla ne güne müşāvere
 04 vü mükāleme eyledüñüz diyü şorar pīrī paşa hem-ān-dem ' arzını şayup
 05 ve ' azlini pādşāha telḫiş ider nice şefi' ile gücile ḫalāş olup
 06 ' afv olunur ve vezīr-i pādşāh nedīmler ile çokluk ihtilāt itmemek
 07 gerekdür mülük nedimsiz ve muşāhibsiz olmaz ammā nedīm ve muşāhib
 08 baḫşīşden ve ḫıl' atdan behre-dār olup muşālih ḫalkā ḫarışmamak
 09 gerekdür ve pādşāh ḫāzretlerinden vezīr-i ekber tenhāsında maḫremlerinden
 10 bī ğaraz olanları münāşibe müsteḫāḫ olup faḫīr ve nā-tüvān
 11 olanlara naḫar idüp münāşib virüp ayaḫlandurmak gerekdür

12 nitekim ma' nā-yı ḥekīm vezīr saḥīb-i tedbīr gibidür marāz-ı faqr u fākā ile
 13 bī mecāl olanları ayaqlandırmak gerekdür bir şāhib-i kadr gibi
 14 olup maḥall-i cenkde daḥı istiḥdāma yaraya ve vezīr kendü
 15 tevābı' ına ze' āmet virmemek gerekdür ādemleri tımār ile ḡanā' at
 16 itmek gerekdür virürse daḥı az virmek gerekdür gerçi aşḥāb-ı
 17 devletüñ bir anuñ gibi ḥükümete eli irdükde nedür ḥalk baña
 18 ṭa' n ider kendü ādemlerin dirlikde maḥrūm ḡalmamak gerekdür
 19 vaḡtā kim daḥı fırsatdur diyü çokluk yağmur olup kendü baḡına
 20 yağmamak gerekdür ve iki üç kılıç tımārı bir yire birikdürmemek
 21 gerekdür meger defterdār veya nişāncı ḥāşlarından ola ve olur

135b

01 olmaz yire ulaḡ için ḥüküm virmemege sa' y itmek gerekdür ulaḡ
 02 gibi memālik-i ' osmāniyyede nā hem-vār zulm yoḡdur meger ḡāyet mühim ola
 03 umūr-ı salṭanata zarar iḡtimāli olurısa virmemek olmaz ve illā cāiz
 04 degildür fuḡarāyı ḡalāş eylemek için şadāretüm zamānında münāzelede bār
 05 ḡirler vaż' eyledüm ve vezīr-i pādşāhı meyl-i māldan ve māl-ı taḡarrübī
 06 ile vebālden şaḡlamak gerekdür beytü'l-māl nāmına aḡça düşerse
 07 vereşesi gelince bāb-ı ḥümāyūnda emānet vaż' olunmaḡı bu ḡaḡīr
 08 aytdurdum ve pādşāhımız sulṭān süleymān ḡānuñ ' adālet-i ' ünvan
 09 ḡazreti yedi yıla deḡin naḡl ile ve ya sāir ṭarīḡ ile bir vāriş
 10 zḡūr itmezise ḡazīneye alınmak fermān olınmışdur zīrā envāl-i
 11 ḡalk bī vech dāḡil-i māl-ı pādşāhī ḡılmak fenā-yı devlete delıldür

- 12 vezîr-i ‘âzam olan kul tâifesine müdebbir ve zâbıt kimesneleri
 13 ağa eylemek gerekdür ve ehl-i ‘aql u kâmil ve ehl-i kalem olanları
 14 kâtib eylemek gerekdür kul mazbût olmayınca şadrâ‘ zam istirâhatde
 15 olmaz vezîr-i ‘âzam pâdşâha umûr-ı dîn [ü] devlete lâzım olanı
 16 tevaqquf itmeyüp söylemek gerekdür ve çendân ‘azlden vehm itmemek
 17 gerekdür zirâ bir hizmet-i nâ hem-vâr görüp ‘âleme siper ta‘n olmağdan
 18 beyne’l-nâs sened ile ma‘zûl olmağ yegdür ve vezîr şalât-ı hamse’yi
 19 cemâ‘at ile dîvân hânesinde kıla ve kapısı açuğ olup
 20 gelenlere buluşmağ âsân olmağ gerekdür ve ‘ırz-şiken olmayup
 21 mümkün olan mertebe tıyb-ı mâldan tesliyet hatıra cehd itmek gerekdür

136a

- 01 ve bir haramzâde ki bi’d-def‘ât müttehem ola anuñ gibi fesâdı
 02 zuhûr iden kimesneye ka‘fâ hedâyâ ile hâlâşa rızâ câiz degil
 03 meger ki hâkimüñ kalbi şehâdet eyleye ki tevbe ile hâlâşa rızâ
 04 câiz degil ammâ şöyle ki tevbe ile ıslâh olacâğına hâkimüñ
 05 kalbi şehâdet ide ol dağı bî gârağ u bî ‘ivez ola câizdür
 06 ve hâline göre itdüğinden aşğa te’dîb gerekdür ve muhkem tevbe virmek
 07 gerekdür ve aşhâb-ı devlete rüşvet ‘ayb-ı fâhişdür ve marazı bî
 08 ‘ilâcdur meger ki kendü dostlarından ve hâliş yirden hedâyâ
 09 gelse ki alalar ol dağı mu‘tâd üzre hedâyâ virilüp alını
 10 gelenden redd eylemek revâ degildür aşhâb-ı devlet kudreti olan
 11 ve muhtâc olmayan dostdan hedâyâ almağ câizdür yoğsa rüşvet

12 almağdan ³⁴² *أخذ من الخيل الفصم نجنا من النار*
 13 vezāret-i ʿ uzumāda olan qarındaşlarımıñ on iki kerre
 14 yüz biñ aqça hāşları vardur bir buçuk yazusın düzerise de
 15 yigirmi yük aqçaya qarīb olur ve iki üç yüklük aqça
 16 eṭrāfdan ümerāyı ekrād ve ğayrıdan baʿ z aq meşe ve yarar atlardan
 17 ve deve vü qatırdan hediye kemāle gelmemek olmaz elbette gelür
 18 girü ve ol taqdirce yigirmi dört yigirmi beş yük aqça olmaq
 19 lāzım gelür biḥamdülillāh taʿ devlet-i pādşāh-ı ʿ oşmānīde bu iḥsān
 20 kāfi sāir teveccühāt-ı reʿ āyādan fazla hele bu ḥakīr maṭbaḥum ve qulum
 21 mühimmātını şarf iderdüm ve beş yük aqçasın daḥı ehl-i manşıb

136b

01 düşkünlerine ve maʿ zül-ı mülāzımet idenlere ve sāir müsteḥakḫına ve fuqarāya
 02 taşadduqāta şarf iderdüm ve beş yük aqça daḥı ḥazīnemde qalurdı
 03 ve ğazālarda māl-ı ğanāimde ve begler begiligümüzde ḥelāl iʿ tibārı olan
 04 rüsüm-ı aʿ şārdan nice maḥşül şaklanmışdur daḥı kenārda begler
 05 begiligüm zamānından qalan ʿ oşr aqçası didüğümüz ol aqçadur şadāqāta
 06 ve iḥsāna bezl iderdüm ³⁴³ *بِذَلِكَ الَّذِي كَرَّمَنَا وَاطْمَعْنَا طَمَعِ*
 07 bir qabīḥ vādīdür ki nihāyeti yoqdur ve qanāʿ at bir kenz-i lā yefnādur ki
 08 menāfiʿ i çoqdur vezīr-i ʿ āzam olanların evqātı mühimmāt-ı salṭanata
 09 maşrūf gerekdür taqayyüdüne ve ḥaṭṭ-ı nefis ile ve sāz u söz ve ʿ iyş-ı

³⁴² Muhaliften kaçın! Kaçın! Ey Allāh(ım) bizi ateşten kurtar.

³⁴³ Bize ikram eden ve bizi doyurana hamd olsun.

- 10 ʿişret münāsib degildür ol şadra geldükden soñra münāsib
 11 olan sükün u taqvādur mümkün olduğı mertebe nefsinı
 12 şalāha ve ʿālemi ıslāha sevk itmek gerekdür ve şadrāʿ zam olan
 13 ehl-i dīvān olan kātibe ve erbāb-ı maʿrifet olanlaruñ
 14 eyülerine küllī riʿāyet ve hüsñ iltifāt idüp istimālet
 15 virmek gerekdür ve küttāb u ehl-i dīvānı kendüden ğayrıya
 16 maḥküm itmemek gerekdür ve ne deñlü hıdmāt-ı mühimmeleri olsa ve huşulı
 17 mümkün olan hevāyicin bitürmek gerekdür böyle olduğça ehl-i
 18 dīvānuñ şadākatleri ziyāde olur velikin anlar dağı küfrān-ı
 19 niʿme olmayalar zinhār şaķınalar bu iltifāt u riʿāyetden soñra
 20 kaşden hıyānet iderlerise taḥķiren ʿazl ideler aĝrāz-ı fāsideden
 21 dağı şaķınalar müderrisīn ve ʿulemā tāʿıfesi birbirlerine mutaʿaşşıblardur

137a

- 01 ḥaḥķ taʿinşāf vire kaşan ki böyle ḥāl olsa reʿis-i ʿulemā olanlar
 02 ile meşveret idüp münāşib ʿulemāda taḥarrī itmek gerekdür ve evkāt
 03 yoqlamaķ gerekdür ve münāşib kitābet ki eger rüz-nāme ve eger muķātaʿa
 04 vü muķābeledür ve sāir ḥidmetlerdür böyle diķķat gerekdür ki nā ehle virilmeye
 05 ʿalā küll-i ḥāl nesh ü kayrmada ve defter-i erķāmda aḥvāl kılmadan
 06 ḥaberdār olan ehl-i kaleme virmek gerekdür ki umūr-ı pādşāhı
 07 zarardan berī ola vezīr-i ʿazām olan her haftada iki gün
 08 maḥşuş cenāb-ı ḥazret-i risālet penāhuñ şallallāhu ʿaleyhi ve sellem ruḥiyiçün
 09 taʿām ideler ve şulehā vü meşāyiḥ ü ʿuķalādan nice kimesneleri

- 10 ol takrīb üzre ehl-i ‘irfān u ‘ākılleri bile getürüp
 11 eṣnā’-yı kelāmda nice aḥvāle vuḫūf-ı taḫṣıl itmek olur hele bu faḫır
 12 böyle eylemekden nef’ gördüm böyle cedd iderdüm ve seksen biñ aḫça
 13 ze’ āmete müsteḫaḫ olmayınca sancağa irmez ve sancağıñ dörtyüz biñ
 14 aḫçadur ve defterdār sancağa dörtyüz biñ aḫça ile çıkar el
 15 öpdüğü vaḫtde elli biñ aḫça terākḫī olmaḫ olmuşdur ehl
 16 olanlara üzengü ağaları daḫı üçyüz elli biñ aḫça ile
 17 çıkar ve za’ime vüzerā ayağa ḫalkmaḫ ḫānūndur ve kitābetde ze’ āmetüñ
 18 nihāyeti elli biñ aḫçadur çavuşlara kırık biñ aḫça miḫdārı
 19 cem’ olmamaḫ gerekdür ḫılıc azlığına sebebdür birikdürmekden ḫazer
 20 gerekdür vezīr-i a’ zam pādşāha her sözinde pādşāhum toḫrusı
 21 budur ben boynumdan yüki ayırdum rüz-ı cezāda bellü olur şimden girü

137b

- 01 cevābı biz didük dimekdür ve dīvānda şikāyetçi istimā’ında vezīr
 02 bi’z-zāt kendü muḫayyed olmaḫ gerekdür eṭrāf-ı eknāfdan elçi gelse
 03 çoḫluḫ gezdürmeyeler ki aḥvāle vāḫıf olmaya anuñiçün elçi yanında
 04 ḫonulan kimesneye muḫkem işmarlamaḫ gerekdür ve vezīr-i a’ zam aḥvāl-i narḫ
 05 ile ki umūr-ı mühimmedür cemī’i ‘āleme lāzımdur anuñıla muḫkem taḫayyüd
 eyleye ki
 06 erbāb-ı manşibuñ kimi pirincüñ bāzargānı ve kiminüñ ḫānesi ‘atṭār
 07 dükkānı olmamaḫ gerekdür narḫ meşāliḫ-i fuḫarādur ve ehl-i münāşibi bir iki
 08 şikāyetci sebebiyle ‘azl itmek olmaz ‘azl itmemek gerekdür eger ümerādur
 09 ve eger ḫazātdur şadrā’ zam olan bir iki kerre naşīḫat gūne mektüb

- 10 irsāl itmek gerekdür eger ʿamel itmeyüp şikāyeti üstelerise
 11 ʿazl itmek gerekdür ve şadrāʿ zām muḳādir nāsı bilmek lāzımdur
 12 her kesüñ ḳadrini eger ḫaseb ve eger neseb ile ve eger maʿrifet ile
 13 ve eger ḫidmet ile bilmek lāzımdur her kes ḳaḅı maḅıba münāsıbdür
 14 bilmek gerekdür ve reʿāyādan olup ata ve dede sipāhı olmayan
 15 rüstāiye ibtidā tımara ve dirlüğe muḫkem ḫayanmaḅ gerekdür
 16 zīrā ol ḳapu açılınca her kes raʿıyyet olmaḅdan ḳaçar sipāhilige
 17 dürüşür raʿıyyet ḳalmayınca irād-ı pādşāhı ḳillet üzre
 18 olmaḅ lāzım gelür **faşl** tedbīr-i sefer beyānındadır evvelā
 19 sefer lāzım olan yirlerde vüzerādan ya begler begilerden birisini
 20 serdār itmek gerekdür baʿz maḅallerde sancaḅ begleri daḅı
 21 serdār olur ol seferde ne ḳadar ḫazīne ve ne miḳdār zaḅıre

138a

- 01 lāzımdur muḳaddem tedārik idüp andan çıḳmak gerekdür eger
 02 pādşāh kendüsi ḳalḳmaḅ lāzım gelürise şadrāʿ zām olan
 03 defterdārları ve sāir erkānı cemʿ idüp ne miḳdār ḫazīne
 04 lāzım gelür ise ve ʿaskere ne yirde zaḅıre ḳonulmaḅ gerekdür
 05 tedārik idüp ve pādşāh-ı ʿālempenāh ḫazrerlerine lāzım olan
 06 deve ve ḳatır ve at mühimmātu mirāḅur ile görilüp ve pādşāhıla
 07 yolda bir ʿaraba lāzımdur ve şadrāʿ zām ḳonulduḅda bir miḳdār ayıracaḅ
 08 ḳonmaḅ gerekdür etrāfın ʿasker ihāḫā eyleyeler ve daḅı pādşāh
 09 ḫaymesinden ḅalḅ bir meyl yir baʿid gerekdür ve pādşāhuñ otaḅı

10 öñine hâzîne çadurı kúurılıp defterdâr olan anda dîvân
 11 itmek gerekdür ve pâdşâh tarafından vüzerâya ve kazı ‘ askerlere
 12 ve defterdârlara ve nişâncıya ve defter-i emînine deve vireler
 13 kânündür virilmek sulţân selîm hân merhûmuñ çâldurân
 14 seferinüñ defterinde mesturdur ve pâdşâha yolda at
 15 üzerinde vezîr-i a‘ zam yanaşdukdâ yalnız yanaşa ğayrılar yanaşmayalar
 16 ve her gece bir sancağ begi kâravul gerekdür ve otağ öñünü bir bölük
 17 aĝası beklemek gerekdür ve pâdşâh hâzretlerine sâir vüzerâ ve erkân
 18 dîvân çağrıldıkdâ yanaşmak câizdür sulţân selîm hân merhûmuñ
 19 zamânında bir kerre diyâr bekr fethine giderken otağ öñine bir kaç câsus
 20 ve fedâyi mel‘ ünlar şah ismâ‘ il tarafından irsâl olınup hayme ‘-i
 21 pâdşâhiyi ateşe urup bunu fikr-i fâsid eylemiş ki pâdşâh

138b

01 hâzretin bekleyüp taşra çıkarsa bıcağ ura sonra döyülüp
 02 hâklarından gelindi anuñiçün nevbetile bir bölük aĝası beklemek kânün
 03 oldı ve sa‘ âdetlü pâdşâh cenkde ğâyızıla gezend ü girü yirde durmak gerekdür
 04 pâdşâhuñ etrâfına top ve tüfenk ve zencîr gerekdür ve pâdşâha
 05 ‘ âlempenâh hâzretlerinüñ atı ayağı bukağuda olmuş gibi gerekdür
 06 bu bir temşîl-i kadîmdür ya‘ nî bukağı demek kuvvet-i istihkâm üzre
 07 durmağdur ve yanında bir müşîr-i muhterem ve müdebber ve yarar kimesne ola
 ki
 08 havf itmeye pâdşâhum fırsat ve nuşret bizimdür diyü dâim takvîyet
 09 içün cenk ile tefrîh-i hâtır itmek gerekdür ve cenk içinde ‘ askere

- 10 k̄ānūn üzre vigü virüle k̄ānūn-ı k̄ādīme muḥālif virgüler
 11 virülmeye ve cenk ʿ askerine bir müstaḳīm nüzül emīnī gerekdür ve pādşāh-ı
 12 ʿ ālempenāh yeñiçeriye ve sipāhīye elli günlük zāḥire bağışlamak
 13 gerekdür üç günlük serḥadde dāḥil olduḡda ve üç gün
 14 çıkarken sulṫān selīm ḥān merḥūm dimişdür ve fetḥ vāḳıʿ
 15 olduḡda ʿ ıyd-ı şerīf mişāli el öpülür vüzerā ve ḳazı
 16 ʿ asker efendiler ve defterdārılar ḥilʿ at giyerler ve eger begler begiler
 17 ve sancaḳ begilerdür ṫaşrada menāşīb şāḥibi olanlar daḡı
 18 ḳaftān giyerler ve cebelūde k̄ānūn altı biñ aḳçalıḳ tımārı olan
 19 kimesneden iki cebelū ammā cebelū olmaḳdan ḥazer itmek gerekdür
 20 sefere şāḥib-i tımār olan biʿz-zāt gitmek gerekdür meger şāḥib-i
 21 şabī ve ya ḥasta ola ve sefere ḥazīne ʿ-ı pādşāh iki ḳat

139a

- 01 gitmek gerekdür cāiz ki ḳula baḡşış lāzım gele ve daḡı serḥadleri
 02 müdebber ḥākimlere virmek gerekdür istiḥkām üzre pekişdürmek gerekdür
 03 serḥadlere fütūḫati bildürmek gerekdür ve pādşāh çadurda
 04 iken ʿ arza girilmek lāzım gelse sarāy k̄ānūnı gibi girilmek
 05 gerekdür ve ḳara aḥvāli nice ehemm ise deryā aḥvāli andan
 06 mühimdür bir gün merḥūm sulṫān selīm ḥān ki salāṫinüñ
 07 ʿ aḳl u izʿ ānı ve ʿ adl u iḥsānı ile ekremīdür ḥādīm
 08 üʿl-ḥarameynüʿş-şerīfin olmak saʿ ādetine vāşıl ve ʿ aziz
 09 ḫaḳīr olmaḡa māʿil olmuş bir şāḥib ḳırāndur kemāl pāşā

10 zāde merhūma dimiş ki tersāne 'yi üçyüz 'aded yapmak isterüm
 11 tā hişārdan kâğıthāneye dek olmak gerekdür diyü buyurmuş
 12 ve niyyetüm fetḥ-i ifrencdür merhūm munla daḥı pādşāhum siz bir
 13 şehirde muķimsiz ki anuñ evvelī ni' met baḥrdur ve baḥr olmayınca
 14 gemi gelmez gemi gelmeyince islāmbol ma' mūr olmaz buyurmuşlar ma' mūr
 olmağa
 15 bā' iş baḥrdur merhūm sulṭān selīm ḥān ḥazretlerinüñ āfītāb-ı
 16 'ömrleri zevāle qarīb olup ḥātır-ı şerīflerinde olan
 17 niyyetler müyesser olmadı ḥālā pādşāhumuz olan şāhibü'l-'adl
 18 ve'l-iḥsān sulṭān süleymān ḥān daḥı deryā mühimmātından muḥkem
 19 āgāh olup taḥayyüd gösterüp aḥvāl-i baḥr muntaẓam olup
 20 her vechile ğazāt-ı mücāhidīn-i baḥrī olan kefereye ğālib olmağa
 21 himmet ü nazarı 'ālīdür ḥattā bu ḥaķır sebep olmışdur ki deryāya

139b

01 müstaķil begler ve ḳapu-dānlardan nice ḥākimler naşb olunup salṭanat-ı
 02 devlet-i āl-i 'oşmān dīn ocağınıñ bir cānibidür ma' mūr olsun
 03 diyü çok sa'y itmiş idüm benüm daḥı sulṭān selīm ḥān ḥazretlerinüñ
 04 ḥuzūr-ı 'adāletine 'arzun ne vechile olsun ki sulṭān-ı salāṭīn-i
 05 selefde berre mālik çokdur baḥre mālik azdur ve baḥr seferi tedbīrinde
 06 kāfir bizden artuḳdur biz aña ğālib gereküz diyü 'arz-ı iḳdām eyledüm
 07 buyurdılar ki bu cevāb-ı ḥaķḳdur hem eyle gerekdür ve deryā seferinüñ
 08 maşrafına cānib-i mīrīden bir emīn naşb itdürdüm sefer ḥaķḳında sözümüñ
 09 neticesi ve kelāmuñ güzīdesi budur ki eger mühimmāt-ı ber ve eger muşāliḥ-i

10 baħrdur ve eger niżām u intizām ve vüzerā vü ümerādur vezirūñ yüzi ağıdur

11 ³⁴⁴

12 **faşl-ı şālis** tedbîr-i ĥazîne beyânındadır evvelā tedbîr-i ĥazîne umûr-ı

13 mühimme'-i 'ālemdür zîrā salţanat ĥazîne ile olur bu ĥaķîr-i zamān

14 şadāretümde ĥazîne'yi müşevveş ve noķşān üzre buldum cülûs-ı

15 sulţān selîm ĥānda irādı maşraf ile berāber olmış idi

16 yetişmeyüp taşrada mevcûd olan eski ĥazîneden virülürdi

17 bu sebeb-i ihtilāldür elbette irādı maşrafa ġālib gerekdür āyin

18 salţanata noķşān gelmeyecek kadar tedbîr itdüm şadrā' zam olan

19 evvelā irādı maşrafa ġālib itdürüp ve ķul tāifesin

20 ziyāde eylemeden şaķınmaķ gerek ' asker az gerek öz gerek

21 ve cümle defter-i mazbût gerekdür kendüleri mevcûd isimleri

140a

01 ķanda ise kendüleri daķı anda gerekdür on beş biñ

02 ādem çok ' askerdür hiç eksilmeyüp sāl besāl on beş biñ

03 ādeme muvācib yetişmesi ĥayli pehlivānlıķdur eger irād-ı ĥazîne ve eger

04 ķul muvācibîdür ve eger mühimmāt-ı sarāydur ve deryā ve maţbaķ

05 ve aķur mühimmātıdur yitişüp bir miķdār artmaķ gerekdür ve zîrā ' uzum

06 olan dîvān-ı ' āliye bir ' āķil ü ehl-i ķalemden ĥaberdār

07 ve şāhib-i veķār defterdār getürmek gerek ve defterdār daķı

08 ehl-i ķalem gerek ve anlara istiķlāl virüp umûrı anlara tefvîz

³⁴⁴ Sana tevekkül ettim. Benim hakkında (verilecek) karar senindir. Sen her şeye kadirsin.

09 gerekdür feammā anlar dağı kendü sevdāsında olmayup māl-ı pādşāhī
 10 ile muqayyed olmak gerekdür pādşāhımız zamānında ibrahim paşa
 11 ve iskender çelevi efendi ki iltifāt-ı ‘ ünvān ile meşhūr-ı zamān
 12 olup pādşāhımız bi’z-zāt sarāylarına ve bağçalarına varup
 13 cümle’-i ‘ ālemüñ gözlerine degin olmuş idi āhirü’l-emr fetĥ-i bađdādda
 14 birisi serdār olduğda ba‘z isnāddan ve biri hazīne
 15 ve nezl-i kuşūr üzre tedārikinden mazhar-ı ğāzab olmuşlardur tedbīr-i
 16 hazīnede sa‘y budur ki çoğluk muvācib-i izdiyādına sa‘y itmeyenler
 17 teĥā‘üd virmede ihtimām ideler teĥā‘üd lāzım gelse bir kişi pīr
 18 olısa ‘amel-mānde ħalısa begler begilere yüz elli ağça ve defterdārlara
 19 sikis ağçadur ve taĥt ħadırlarına dağı sikis ağçadur ve vüzerāya
 20 ikiyüz ağçadur ve sancağ beglerine yetmiş ağçadur ve ze‘āmet ile
 21 teĥā‘üd virilürise vüzerāya yüz yigirmi biñ ve begler begilere seksen

140b

01 biñ ağçadur defterdārlara yetmiş biñ ađça ve sancağ beglerine elli
 02 biñ ađça buñlara dağı emekdār olup bī ‘amel olanlaradur
 03 ve muĥāta‘āt-ı iltizām ile virilmeyüp emānet ile emīn kimesnelere
 04 virilmek evlādur ve mışır hazīnesi ki her sene yüz elli biñ
 05 altundur bi’z-zāt pādşāhumuz ħazretlerine ceb ħarçluđı içündür
 06 ve bi’l-cümle hazīne aĥvālinden sözüüm irād ile maşraf her sene
 07 yoğlanup aña göre ‘amel itmek gerekdür *الذتم بستر البركة في السفر*

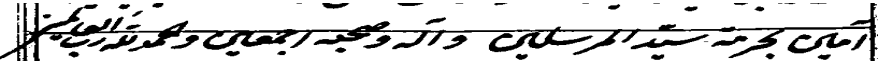
08 ³⁴⁵ *والخز بجرمة سيد البشر* faşl-ı rābi⁶ re⁶ āyā beyānındadır evvel lāzım
09 olan re⁶ āyādan işkenci ve allacı ve aķınıcı t̄ā³ ifesidür ve tatar t̄ā³ ifesidür anlara
10 teklif-i sefer olmaz gerçi ⁶ atabe³-i ⁶ oşmāniye muṭi⁶ lerdür ammā aķınıcı
11 zāhıre içündür ⁶ askere k̄ara k̄olluķçı ta⁶ yin olunmuşdur
12 ve re⁶ āyānuñ defātiri defter-i dīvānda mażbūṭdur otuz yılda
13 bir taḥrır olup mürde vü marīzi çıķup tekrār yazılmaķ gerekdür
14 ve eski defter ile tatbīķ olup re⁶ āyā eski defterden noķşān
15 üzre olmamaķ gerekdür ve bir yirüñ re⁶ āyāsı zulmden kaçup
16 āḫir yire gitse girü ol yirüñ ḥākimi eski yirine getürmek gerekdür
17 t̄ā ki memleket ḥarāb olmaya ve re⁶ āyādan ⁶ avārız almaķ dört
18 beş yılda bir yigirmi beşer aķça alına muķābele³-i istirāḫatlerinde
19 ⁶ askere beksimāt için re³ y itmişlerdür ma⁶ k̄ül nesne degildür
20 ammā her nesne alınmamaķ gerekdür anlara daḫı güç olmamaķ için ve kürekçi
21 gemileri için olı gelmişdür zīrā genc yigitlerden dört ḥāneden

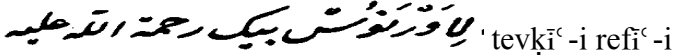
141a

01 bir kürekçi getürüp kaç ay dururısa ḥazīneden günde onar
02 aķça virilmişdür ve re⁶ āyādan biri külli ḥidmetde bulunurısa
03 mezīd-i ⁶ ināyetde tımara müsteḥaķ olsa sipāhī ola ammā aķrabāsını
04 ve atasını şıyānet itmeye veyāḫud dānişmend olsa kendüsi
05 ra⁶ iyyetlikden k̄urtulur ammā tevābı⁶ 1 girü ra⁶ iyyetdür ve ḥasb-ı
06 sādāt-ı kirām ki ⁶ ırķ-ı muṭahhara³-yı ḥāşimiyyedür anlara daḫı

³⁴⁵ Allāh(ım)! İnsanlığın efendisi hürmetine (bize) seferde ve hazarda bereketi kolaylaştır (ihsan et).

- 07 hāricden çok arıřmıřdur anlara naıb-i sādāt-ı vaż[ ]
 08 olunmıřdur defter-i adīmleri ki řecere[ ]-i ayyibe dīrler anda mevcūd
 09 olmayanı iħrāc itmek gerekdūr ve ra[ ]ıyyete ok yūz virilmemek
 10 gerekdūr ve mālı ok olurısa ta[ ]arruz olunmama gerekdūr ammā
 11 libās u atda ve emlākda sipāhī tertībinde olmama gerekdūr
 12 bu [ ]abd-i haır keřırū[ ]t-tařır-i salātın selef-i kirām ki her biri [ ]adl
 13 u tavā ile mūctehidīn [ ]izām talīdin iderlerdi anlardan
 14 gōrdüğüm ve istimā[ ] itdüğüm ūzre bu risāle[ ]yi taħrīr eyledüm
 15 ha ta[ ] celle ve řāne hażret-i mūhilū[ ]ř-řıfāt ve mūlhemū[ ]ř-řavāb-ı
 16 pādřāhdur her avlini [ ]ale[ ]d-devām hayra irřād ve ahlāk-ı
 17 şasene birle yād itdüre ve hōř hāl ve dilřād idivere

18 ³⁴⁶

- 19 tevaku[ ]-nāme³⁴⁷ 'tevkī[ ]-i refī[ ]-i
 20 hūmāyūn hūkmi oldur ki arındařum emīr sūleymān ile vilāyet-i
 21 rūm iline geup vilāyetler fetħ iden cenāb-ı [ ]izzet-yāb

141b

- 01 eyālet niřāb iftiħārū[ ]l-ūmerā[ ]-yı el-kirām milkū[ ]l-gazāt ve[ ]l-mūcāhidīn
 02 āhirū[ ]l-keferet ve[ ]l-mūřrikīn gāzi ve haı evranos beg dām
 03 ibāle kendū ılıcuñıla fetħ itdüğün al[ ]a[ ]-yı gūmūlcine ve siroz

³⁴⁶ Amin/duamızı kabul buyur. Gōnderilenlerin (peygamberlerin) efendisi ve onun ali ve ashabının tamamı hūrmetine. Hamd alemlern rabbi olan Allāh'a mahsustur.

³⁴⁷ Evranos Bey'e ait olan/Evranos Bey'in

04 ve buhleşte ve hūrpeşteye var nice bir sancaklık yir i‘tibārı
 05 ile on kerre yüz biñ aqça eyle virdüm ve ol vilāyet
 06 ‘amme’-i ğazāt ve’l-mücāhidīne emīrū’l-mü’minīn naşb itdüm ve buyurdum ki
 07 kemākān mutaşarrıf olasın ammā şağın saña rüm ili vilāyetin
 08 kendü kılıcum ile fetḥ itdüm diyü ğurūr gelmesin bil ki bunu bil ki
 09 ol yirler allāh ta‘ ḥazretlerinüñdür ve andan şoñra resūlinüñdür
 10 ve allāh ta‘ emri ile resūlinden şoñra ḥalifesiñdür eger çı sende
 11 bir toğruluk ve eyülik itdün biz de senün eyüligün ve toğru
 12 lıgün muqābelesinde saña ‘ināyet idüp bu üç tarīkile ta‘zīm
 13 ü tekrīm eyledük evvel bu ki saña emīrū’l-mü’minīn ḥıṭābıyla ḥıṭāb
 14 itdük ikinci ḥıl‘at-ı fāḥire üçüncü ṭabl u‘alem ü resūl-i
 15 ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinün ṭūğ-ı pür-fürüğün
 16 gönderdüm hiç bunlar üzerine iḥsān olmaz sen de bu ni‘metler
 17 üzerine şükrān olup allāh ta‘ ḥazretinün ve resūlinün bu yaruğundan
 18 ṭaşra olmayasın ve bu dünyāda bil ki beg olmak iki kefelü
 19 bir terāzüdür bir keffi cennete ve bir keffesi cehenneme sebebdür ve neylerseñ
 20 eyle şunlardan olı gör ki anlarun gözleri uyurısa
 21 kulaqları uyanuq olur cümlesinün ser-çeşmesi ‘adldur

142a

01 anı idegör ki peygamber ḥazreti ‘adluñ bir günin altmış yıl
 02 ‘ibādetden ‘add itmişdür ve bunu bil ki rüm ili vilāyetleri
 03 uzak yirlerdür anlarun tedbiri ve tedāriki ve sıyāneti emrinde

04 elbetde seyf ü qalem ehlinden niçe kimesnelere muhtâc olursın
 05 şaķınasın hiç halkı māl sevmekden özge azdurıcı
 06 olmaz dünyā için dīn umūrında göz dutan allāh ta‘
 07 qorqusun unudur bu huşuşlarda degme bir kimesneye i‘ timād
 08 eylemeyesin çok olur ba‘ z kimesneler gündüz şāim ve gice
 09 kām olur ammā hađd-i zātında buta tapar anlaruñ gibilerden
 10 şaķınasın ve zinhār her kimesnenüñ zāhir hāline aldanmayasın
 11 nitekim hażret-i ‘ ömer ibnel’-hattāb rađyallāhu ‘ anh rabī‘ ibn
 12 rindüñ zāhir hāline baķup aldanup anlardan hıssa alasın
 13 ve her qačan bir kimesne ’yi bir cānibe vekīl idüp göndermek
 14 ve kullanmaq istedükde evvelden bildüğüñ hāline i‘ timād
 15 eylemeyesin cāiz ki soñradan bir dürlü hāli daķı ola zīrā kim
 16 benī ādemüñ bedeni bir hālden bir hāle intikāl itdügi gibi
 17 huıy ve haşleti daķı bir qarār degildür elbetde bir hālden bir hāle
 18 intikāl itmekdedür pes vekīl naşb idüp kullandüğüñ
 19 kimesne aħvāline muttaşıl göz kulaķ duta gör şimdiki hāli
 20 evvelki hāline uyar mı aña göre sözine ‘ amel kimesneye ğaraż
 21 itmesün ve bunu da bil ki qačan eṭrāf-ı vilāyetde kodüğüñ

142b

01 vekīllerüñ eyü kimesne olursa re‘ āyānuñ daķı hāli
 02 eyü olur ve begler vekīlleri re‘ āyāya çıraq gibidür ve kimüñ
 03 çırağı dükelinür hāli yamān olur her birine ışmarla ki eli altında

- 04 olan müselmānları qarındaşları gibi bilüp re‘āyāyı
- 05 rıfķ ile tıtsunlar ve zulm ü ta‘addi üzre olmasunlar yārın
- 06 kıyāmet güninde gökden qar gibi defātir-i a‘ māl yağdıķda ol
- 07 günü aınsunlar ve halkuñ fuķarāsın gözetsünler anlara kifāyet
- 08 miķdārı zaķirelerin tedārik itsünler fuķarā allāh te‘ālā ħazretinüñ
- 09 sevgülüleridür fuķarā kendü belāsına şabr ider elinde dünyāsı
- 10 çok olanlaruñ dünyāsına nazār itmezler kendü ħāllerine
- 11 şākirlerdür ħuşūşā kaşabañuzda ‘umūmen vilāyete şeyhü’l-islām
- 12 ta‘yīn olman ³⁴⁸ *بمغز القضاة الوآن فقيه زبده علم* ye oñat
- 13 vech üzre ri‘āyet eyle ‘ulemā’-yı ‘izām ki vereşē’-i seyyide’l-enāmdur
- 14 kemāl-i şefķat ile mer‘i vü mühimmī dutulup ebķā’-yı dīn-i mübeyyin ve icrā’-yı
- 15 şer‘-i metīn anlaruñ vucūd-ı şerīfi ve enfās-ı laţifleri
- 16 berekātıyıla bilüp ³⁴⁹ *علوم العلماء وسموئ* muķtezāsınca ħāţır-ı ‘āţıra
- 17 ların ri‘āyet idüp rencide itmekden begāyet iĥtirāz u ħazer
- 18 eyleyesin ve tā‘ife’-i sipāhiye vazīfe ve iĥsān-ı ebvābın
- 19 güşāde kı lup ifrāt-ı tefrīden iĥtirāz idüp sipāhī
- 20 olan kimesneden ve münāşib-i münīfeden muķābele bir ħabbe aldurmayasın
- 21 almağa daĥı cevāz göstermeyesin ve ‘asker umūrında geregi gibi

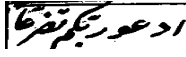
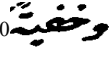
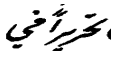

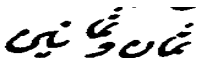

³⁴⁸ Kadıların övünç kaynağı Elvan Fakih -(Allāh) ilmini ziyadelettirsin-.

³⁴⁹ Âlimlerin eti zehirlidir.

143a

- 01 ihtimām idüp yigidüñ bahādurın şaķla ve kılıcuñ keskinin
02 dut ve atüñ yügrügin besle ni‘ metüñ mebzül eyle
03 ve mürüvvet ü ihsān itmekden hāli olma ķabza’-yı taşarrufuñda olan
04 vilāyetüñ maḥşülü ḥaraca vefā itmez ise bī ḥuzūr olma
05 zarūret vāķı‘ olurısa bu cānibe i‘ lām eyle bizde
06 olan dirīğ degildür mümkün olduğı miķdārı gönderilür
07 daḥı iķdām eyle ola ki selāniki daḥı alasın küffār-ı ḥāksāruñ
08 dāimā memālikin iḥrāķ eylemekden hāli olmayasın ve cānibe
09 gelen mektubuñda ba‘ z ķarye vaķf itmek murād idinüp evlāduñ
10 senden şoñra ri‘ āyet olunmaķ için ḥük-m-i şerīf istemişsin
11 imdi fetḥ eyledüğüñ vilāyetden ne ķadar vaķf iderseñ başum
12 üzredür benden şoñra devlet-i ‘ oşmānīden benüm evlādumdan
13 her kime kim müyesser olurısa saña ve senüñ evlādına ri‘ āyet
14 itmeye la‘ netullāh ve’l-melā’ike ve’n-nās-ı ecma‘ in üzerine
15 olsun ve yārın kıyāmet günü dīvān-ı maḥşerde da‘ vācı
16 olup ḥuşūmet iderem bu ḥuşūşlarda ḥāṭıruña şübhe
17 getürmeysin hemān allāh ta‘ ḥāzreti uğuruñ açı vire
18 ve kılıcuñ keskin idüp a‘ dā-yı dīn üzerine ğālib
19 ü mużaffer eyeleye āmīn ammā ben dāimā ḥuzūr-ı ķalb ile uğur
20 açuķlıĝına ‘ ināyet-i allāhı ve mu‘ cizāt-ı risālet penāhı
21 ve ḥāzır u ğāyib erenlerüñ zāhir ü bāṭın himmetlerin ve benüm ḥayr du‘ āmı

143b

- 01 kendüñe bedrağa ve ƙafadar mülâhaza eyleyesin
- 02 ³⁵⁰ kelimât-ı ƙayyibe dutasın ve gerdenüñe ƙamâ`il şalup
- 03 ƙasbi allâh ve ni`me`l-vekîl anı boynuña çeküp ni`me`l-mevlâ
- 04 ve ni`me`n-naşîr zıkrını tekrâr itmekden ƙâlî olmayasın ve devletüm
- 05 beƙâsına du`â itmekde sa`y-ı cemîl zuhûra getürüp
- 06 ƙıdemât-ı lâzımıye ƙıyâm gösteresın `alâmet-i
- 07 şerîfe i`timâd ƙılasın
- 08
- 09
- 10
- 11
- 12 ³⁵¹
- 13 der-fazîlet-i `adl `âķillere ve ehl-i ƙıkmete püşîde degıldür ki
- 14 cihānuñ beƙâsı `adla menûţ ve şalâĥ-ı `âlem daĥı `adla müte`allıķdur
- 15 şöyle ki `âdil sultānuñ ƙıfzı vü himāyeti olmayadı za`îflerüñ
- 16 gönülleri zulm cevrinüñ dikenlerinden pāre pāre olup herġiz
- 17 neşv ü nemâ bulmazlardı ve eger `âdil pādşāhlaruñ ƙılıçları nilüferi

³⁵⁰ “Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua ediniz...”, A`raf, 55.

³⁵¹ Dokuz yüz seksen sekiz senesinin aylarından Şevval-i Mükerrermin ahirinde yazılmak suretiyle. (Fasıl) tamamlandı.

144a

- 01 cihān bostanında cemāl göstermeyeydi ser ü süsen dağı
- 02 muḥakḳak zuhūr eylemezdi ‘ aql adına mühendis-i nümüdü ve server-i
- 03 enbiyā şallallāh u ‘ aleyhi ve sellem buyurur ki *عدل ساعة خير من عبادة*
- 04 ³⁵² *ستين سنة* bir sâ‘ at ‘ adl altmış yıllık ‘ ibâdetden efdaldür
- 05 diyü buyurur bunuñ hikmeti oldur ki şāh-ı ‘ ādilüñ bir sâ‘ ati
- 06 içinde vâkı‘ olan ‘ adâleti ile cihān şöyle imān olur ki
- 07 cümle’-i ‘ ābidler firāğ-ı ḳalbile ‘ ibâdete meşgûl olı bilürler ammā
- 08 altmış yıllık ‘ ibâdetile bu ḥāl ḥāşıl olmaz zîrā ‘ ābidüñ ‘ ibâdeti
- 09 kendü nefsini maḳşûrdur ammā ‘ adl-ı şāhuñ fā’ideleri ‘ āmma ve ḥāşşa
- 10 bile yetişür ve anuñ menfa‘ atleri ‘ āmme’-i nāsa ve eylükleri cümle’-i
- 11 ‘ ālemiyāne şāmildür ve dağı şunu ki ḥaḳḳ ta‘ buyurur *إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَادِلَ*
- 12 ³⁵³ *والاحسان* ya‘ nī ḥaḳḳ ta‘ ḳullarına ‘ adlıla ve iḥsānila emr ider
- 13 yaramaz fi‘ llerden ve yañlış ‘ amellerden dağı nehy ider ve erbāb-ı
- 14 ḥaḳīḳat olanlar aydurlar ki bu āyetüñ zımnında ya‘ nī tahtında mündericdür
- 15 cümle’-i şerāyi’ vü aḥlāḳ eger ‘ adıl yigrek degilmişise cümle ḥışā‘ il-i
- 16 hemīde içinde muḳaddem zıkr olunmazdı delīl-i ‘ aḳlī dağı bunuñ iḳtizā
- 17 ider ki beḳā-yı ‘ ālem ‘ adl u inşāfiladur eger ‘ adluñ ve inşāfuñ
- 18 ḥimāyeti şaḳlaması degilmişise ḳuvvet ü şevket ü ḳudret şāhibleri

³⁵² Bir saatlik (anlık) adalet altmış sene ibadetten hayırlıdır.

³⁵³ “Şüphesiz Allāh, adaleti, iyilik yapmayı,...emreder...”, Nahl, 90.

19 za'ifleri ve fakirleri helak iderlerdi ve çünki za'ifler helak
 20 ola ni'met ve kuvvet issileri dahı bi'z-zaruri helak olurlardı
 21 şundan ötürü ki kaviler ve ganiler kendü ma'yişetlerinde ya'ni dirliklerinde

144b

01 müstaķil degillerdür bil ki zu'afaya ve fuķaraya muhtaclardur zira kendü
 02 nefleriyle çiftçilik ve temürcilik ve sair şan'atları işleyemezlerdi
 03 pes bu cümleñ intizami ve mededi 'adil pādşahıla ve inşaf
 04 ehli vezir ile olur ve illa bir kerreden bu işler kesilür ve bu binā
 05 şınur ve biz şimdi beglerüñ 'adlı ve zamanlarında ne vechile 'adālet
 06 itdüklerin bildürelim ve eşerlerinden birez kaleme getürelim **hikāyet**
 07 getürmişlerdür ki eyü hüylü pādşahlarıñ birisi 'ālimlerden birisine
 08 su'āl itmiş ki 'adıl nedür ve ihsān nedür 'ālim aytmış ki 'adıl
 09 saña gerekmeyen nesnelere elüñ çekmekdür ve ihsān üzerüne
 10 vācib olan nesnelere yirine getürmekdür ol ād u şān ki
 11 nūşirevāndan ve hātemden 'ālime münteşir olmuşdur nūşirevān
 12 kendüye vācib olmayandan elin çekmişdür hātem kendüye vācib olana
 13 elin uzatmışdur bu hadiş peygamberimizden 'aleyhi's-selām rivāyet
 14 olunmuşdur ki ol gicede ki haķķ sübhāne ve ta'baña tamuyı ve uçmağı
 15 'arz eyledi cehennemde qurılmış iki taht gördüm her birisinüñ
 16 üzerinde birer şahş oturmuş ellerinde yelpezen mişālinde
 17 birer nesne dutarlar her bār ki cehennem odıñ şirāresi
 18 üzerlerine hücum itse ellerinde olan yelpezen ile odı

19 üzerlerinden irerlerdi qarındaşum cebrā' ilden 'aleyhi's-selām
 20 su'āl itdüm bunlar kimlerdür didüm aytdı biri nüşirevān
 21 biri dağı hātemdür didi haqq sübhāne ve ta' bunlaruñ 'adlın ve seḫāvetin

145a

01 birer yelpezen mişāl idüp ellerine virmişdür eger çi küfrleri sebebiyle
 02 cehenneme girmişlerdür ammā birinüñ 'adlı ve birisinüñ seḫāsı sebebiyle
 03 'azābları taḫfif olur didi hikāyet getürmişlerdür ki behrām
 04 gūruñ rāst-ı revş adlu bir vezīri varıdı baḫil ve māl
 05 sevici kişi idi behrām ḫōd gice ve gündüz 'ıyş u 'işretile
 06 'ömrin geçürürdi vezīre i' timād itmiş idi şöyle ki tevārīḫ
 07 kitāblarında beyān olınmışdur cümle işleri vezīr görürdi çünki
 08 ḫükmin memleketde cārī gördi ve pādşahuñ ḡafleti sebebiyle
 09 re'āyā üzerine musallaḫ oldı te'addi elin uzadup vilāyeti
 10 şıdı ḫarāb eyledi şöyle ki ḫazīneye nesne girmez oldı
 11 re'āyā müteferriḫ oldılar bir gün behrāma ḫaber geldi ki türkistān melik
 12 ḫāḫānı üzerüñe ağır leşker ile geliyor vilāyetüñ elden almaḫ
 13 ḫaşdına behrām dağı diledi ki ḫaşminuñ def' ine leşker cem' ide
 14 pes ḫazīneye nazar itdi gördi tehī māl yirinde yeller eser
 15 leşkeri yoḫladı gördi çeri ḫalmamış perākende olmışlar
 16 yaḫınlarına şordı ki bu işüñ sebebi nedür aytdılar yā pādşāh
 17 'ıyş u nūşa meşḡül oldı vezīr elin uzatdı
 18 re'āyā dağı anuñ ḫulmine ḫāḫat getürmediler ḫaḫıldılar leşkerüñ

- 19 daḡı dirlik bulımaz olup perīṣān oldılar behrām dil-teng
 20 oldı ve işüñ ‘āķıbetin te‘ emmül idüp bir gün leşkerinden
 21 tenhā atına süvār olup bir şahrā yolın seyr iderek tıtdı

145b

- 01 gitdi endīşe seni vezīrūñ işini görmege şarf eyledi ki nice ide
 02 nā gāh şahrā ortasında bir depecük üzerinde bir kelbi dāra
 03 çekdüklerin gördi ve bir pīr kişi bir süri koyun ile çevresinde
 04 gezer bu ne hāldür diyü şordı pīr aytdı hā ’inlerüñ cezāsı
 05 böyle gerekdür bu kelbi küçücükden terbiyet eyledüm ve bunca müddet
 06 besledüm idi koyunlarımı güderdi meger bir dişi kırd ile
 07 alışmış ol sebebden bir nice süri koyunlarum telef oldı
 08 vāķıf oldum işte ben daḡı böyle itdüm didi bir kimesne
 09 veli ni‘ metine hıyānet eylese aña lāyık böyle olmaķdur didi
 10 behrām kendü gönlinde aytdı işte saña numūne gösterdiler
 11 tā ki nażar-ı i‘ tibārıla baķasın ve naşıḡati işidesin ba‘ dehü av
 12 yirinden maķāmına mürāca‘ at idüp geldügi birle vezīri ḡabs eyleyüp
 13 zindān ehlinüñ hālin bilesin andan gördi ekşeri
 14 vezīr maḡbūslarıdur hāllerin şordı biri aytdı birāderüm
 15 öldürüp mālın aldı beni ḡabs eyledi tā ki şikāyet eylemeyem
 16 birisi aytdı bir dizi incilerüm aldı bahāsın istedüm
 17 tıtdı beni ḡabs eyledi ve daḡı vezīrūñ evin aradılar
 18 ba‘ z mektūblar bulundı türkistān melīkinden gelmiş şöyle ḡavl

19 eylemişler ki geldüğü birle memleketi aña teslîm ide hemân sâc at
 20 vezîri siyâsete çekdi ve mâlın cümle alup beglik eyledi
 21 ve re'âyâdan aldıkların yine şâhiblerine red eyledi ve istimâlet

146a

01 virdi şöyle ki re'âyâ yine bir karar sâbık yirlerine gelüp memleket
 02 ma' mür oldı halk huzûr eylediler lâ cerem hazîneye yine
 03 bî had mâl gelüp leşker tertîb idüp be- inâyet-i allâh ta'
 04 haşmına gâlib oldı hikâyet getürmüşlerdür ki nüşirrevân
 05 on sikiz yaşında iken tahtına cülûs itdi ümerâsın
 06 ve hademin ve haşemin ve kendü erkân-ı devletin 'adle kındurdu
 07 ve inşâfa yilettdi ve anlara şöyle vaşıyyet eyledi ki her kangıñuz
 08 ki zulm ide ve kimesneye ta'addieyleye ben anuñ elbetde haqqından
 09 gelürem ve sityâsetin terk itmezem didi haşemi ve imerâsı
 10 atası kubâd zamânında zulmile mu' tād olmuşlar idi bunuñ yaşağuyıla
 11 el çekmediler tâ ki bir vaqtde âzarbaycân begi bir qarı hâtunuñ
 12 milkini be-ğayr haqqın zulile elinden almış idi ol mazlûma dağı süri
 13 nürek nüşirrevânuñ kapusına gelüp bir geçit yirinde oturdu
 14 nüşirrevân gerçeriken hâlin ' arz eyledi nüşirrevân
 15 bilüp kullarına emr eyledi qarıcuğı bir yire kondurup
 16 yiyicegin virdiler ve kendünün mu' temedlerinden birisin âzarbaycâna
 17 gönderdi tâ ki qarınuñ hâlin tefahhuş idebile mu' temed varup
 18 sorup bildi nüşirrevâna qarı şadıkadur didi

- 19 nūşirrevān daḥı emīr-i āzarbaycān gelince qarıcuguñ
 20 esbābın tertīb idüp şabr eyledi tā ki emīr geldi
 21 dīvān oldı qarı'yı da' vet eylediler geldi şikāyet eyledi

146b

- 01 ol mu' temed daḥı da' vāya muṭābıķ şehādet eyledi nūşirrevān
 02 buyurdı derisin yüzdiler başından çıkardılar tā ki ğayrısı
 03 'ibret alup bir kimesne daḥı zūlm eylesün ve ol qarıya yirin
 04 yine buyurdı virdiler bu siyāsetile heybeti gönüllerde mütemekkin oldı
 05 ve devrinde kimesne zūlm idemedi hikāyet mü'ellif-i kitāb aydur bir vaķt
 06 işitdüm ki bābit adlu bir şehrdeki hindüstān kāfirleri
 07 hüküm iderdi müselmānlardan bir cemā'at mütemekkin olup mescid ve mināre
 08 yapup beş vaķtde ezān oқınup 'ibādete meşğüller idi
 09 bir vaķt kāfirlere hōş gelmeyüp mescidi ve mināresin yıķarlar
 10 müselmānlar daḥı ğayret-i islāmdur diyü bunlar ile cenk iderler
 11 yetmiş seksen müselmānı kılıcdan geçürüp şehid iderler ol
 12 müselmānlaruñ 'alī adlu bir ḥaṭībleri varıdı aradan ğıybet
 13 idüp ol memleket pādşāhınuñ taḥtı olduğı şehre varur
 14 ve muķarriblerine ḥālin 'arz ider diñlemezler bir gün pādşāhuñ
 15 şikārı yolında bir ağac ardında oturur pādşāh ava giderken
 16 bunu görüp da' vet ider ve ḥālin şorar bu daḥı bir bir hikāyet
 17 ider pādşāh bunu buyurur ḥāşekileri bir yire ķondururlar
 18 yimesin içmesin virürler kendü avdan dönüp taḥtına geldükde

- 19 vezîrine aydur benüm bir mühim maşlahatum oldı sen yirüme
 20 halkuñ maşlahatın görivir olmasın ki kimesne üzerime gele diyü ³⁵⁴(tenbîh eyledi
 dağı şah)
 21 bir hecîne süvâr olup müselmânlar olduğı şehre kırk ferseng

147a

- 01 ırâğ imiş melik bir günde ve bir gicede gelüp kendüzin bâzergân
 02 şekline koyar bâzâr yirine varur haţibüñ didiklerin işidür
 03 bilür ki taḥkîkdür siyâset buyurur ve yine ol arada bir hûb
 04 ve ‘âlî mescid yapdurur ve kubbelerini altun ile şıvadur ve aydur ki
 05 bir ta’ifeye ki ben âmân virmiş olan yüzleri şuyıyıla olalar
 06 kimesneye ta’ anları olmaya mazarratları dağı olmaya kendü hâllerine meşgul
 07 iken ta’ addî idenlerüñ hâli budur diyü haqların alıvirür rivâyet iderler ki nice
 08 müddet ol mescid kâfirler arasında ma’ mür kalmışdur kâfir iken
 09 ol şehri yâruñ ‘adlı berekâtında hikâyet meşhûr hikâyetlerden
 10 biri dağı budur ki nüşirrevânüñ atası şâh kubbâd bir gün
 11 şikâra binmişdi nâ gâh önüne bir âhu geldi kubbâd bunu şol kadar
 12 kovdı ki leşkerden cüzâ düşüp bir uzun şahrâya düşdi
 13 gâyetle şuşayup ova ortasında bir iki kara evler gördi
 14 anda bir nice kimesneler konmuşlar kendüzi bir pîrin evi önüne
 15 gelmiş pîr içerüden taşra çıkdı kubbâd pîre konuğ alur mısın
 16 dedi pîr alurın didi dağı şahuñ üzengüsin tutup

³⁵⁴ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

- 17 attan indürdi bir münāsibçe yiri pāk idüp döşeyüp
 18 buyuruñ dedi ķubād geĉdi oturdı pīr ata tımar itdi
 19 ve şāhuñ öñine mā ģazeri etmek ve süd getürdi şāh daģı yidi
 20 birez diñleneyin diyü yatup tā aģşama degin uyudı ve'l-ģāşıl
 21 ol gice anda oldı aģşam vaģtinde tavarlar otlaģdan gelürler

147b

- 01 meger bu pīrūñ on iki yaşında bir şāhib cemāl ferāset ehli
 02 ve zeyrek kızcugazı varıdı pīr aytdı kızum tır gel var
 03 süd saģ konuģumuza aģşam yemegin idelüm yesün ģuzūr eyeleyüp
 04 yatsun didi kıız toģru varup tavarları saģdı mübālaģa
 05 süd ģāşıl oldı şöyle ki çoģluģına ķubād daģı ta^çaccüb eyledi
 06 ve aytdı bu cemā^ç at benüm ^çadlum ģatında bu şahrāda oturmışlardur
 07 her günde vāfir süd ģāşıl iderler haftada bir günlük südlerin
 08 alayın beglige dīvāna getürsünler didi bunı gönlinde muģarrer tıtdı
 09 yine seģer olduģınlayın pīr kızına işāret eyledi var süd saģ
 10 diyü kıız daģı tır gelüp ³⁵⁵(tavar yanına varup mübāşiret eyledükde) irdi feryāda
 başladı ki ata tır
 11 yuģaru başuñ aĉ ģaģķ ta^çdan ģācet dile ola ki maģbül ola
 12 zīrā pādşāhımız zulme niyyet eylemiş didi ķubād bu sözi işidüp
 13 ta^çaccüb eyledi ki sübhānallāh bu kızcugaz benüm gönümde niyyetümden
 14 ^çacabā nice ģaberdār oldı diyü anası daģı tır geldi

³⁵⁵ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

15 başın açdı ve du‘ā dileyüp aytdı yā rābbī pādşāhımızuñ
 16 göñlinden zulm niyyetin sen gider diyü kıubād bu hātuna aytdı neden
 17 ma‘lūmuñuz oldı ki pādşāh zulme niyyet itmişdür aytdılar her vaqt
 18 bizüm tavarlarımız vāfir sūd virürlerdi şimdi virmediler
 19 otlaq güzel ayrıq ne bahāne ola hemān bunuñ gibi kazıyyede
 20 pādşāhuñ zulme niyyetinden olur didiler her vaqt ki pādşāh
 21 zulme niyyet eyeleye haqq ta‘ yir yüzinden hayrı ve bereketi götürür didi

148a

01 şöyle ki her nesneye eşeri zāhir olur ‘adlıla niyyet itse hayr ve bereket
 02 ‘ālemi dutar her nesnede eşeri zāhir olur kıubād eyü dirsın
 03 diyü ol niyyetden vaz geldi kıızına tavarlar yanına vardı sağdı
 04 vāfir sūd virdiler ol nedāmetüñ eşeri idi ki haqq ta‘ oğlı
 05 nūşirevānda izhār eyledi tā ki dükeli ‘ālemi anuñ ‘adlı vü dādı
 06 dutdı hikāyet rivāyet iderler ki çün müzdek hurūc eyledi
 07 ‘ilm-i nücüm fenninde tamām māhir idi ol ‘ilmile bilmiş idiki ol
 08 yakınlarda bir nebī zāhir olsa gerekdür dīni ve cümle edyānı
 09 bātıl eylese gerekdür ve dīni tā kıyāmete degin bākı kıalsa gerekdür
 10 müzdek öyle ümīdlendi ki ol nebīnüñ milletinden ola pes hidmetile
 11 kıubād şehri yāra ki nūşirrevānuñ atasıdır kıurbet hāşıl eyledi
 12 şöyle oldı ki kendü dīnine da‘vet eyledi çok kimesneler
 13 aña mutāba‘āt eylediler kıubād dağı anuñ dīnine meyl eyledi pes
 14 memlekete anuñ dīni ihtilāfından tamām süstlik geldi çünki

- 15 ubād vefād eyledi ođlı nūřirevān tahta cūlūs eyledi
 16 umūr-ı memleket muhtel olup cümle avā' id bozılmıřdı nūřirrevān
 17 a' yān u re' āyāyı da' vet eyledi ve istimālet virüp
 18 ol sene arācun nişfin re' āyāya ihsān eyledi nāibleri
 19 vezīrleri aytdılar bu mālūñ birezi arc olunurđı niçün
 20 almaduñ aytdı a ta' nuñ ullarına ferāgat aşıl olsun
 21 görelüm bundan böyle ne zāhir olur ittifā ol yıl içinde

148b

- 01 memleket řöyle ma' mūr oldu ki her kiřinūñ zirā' at ' öřüriyyesi üç ³⁵⁶(evvelki
 adar)
 02 aşıl oldu pes vezīrlerine aytdı bu yılıñ aşılı defterlerin
 03 getürūñ getürdiler ve aytdı geçmiř yıllaruñ defterlerin dađı getürūñ
 04 getürdiler esāb eylediler gördiler bu yılıñ maşşülü on evvelki adar
 05 olmiřdur andan nūřirrevān aytdı görđiñüz mi ' adıl fidānı
 06 neadar yemiř virür didi hikāyet iderler hindūlar kitābında
 07 getürmişlerdür ki bir er bir kimesneden bir ev şatun aldı diledi ki
 08 ol ānede bir ' imāret yapa ol bozduğı divār altında
 09 bir genc buldı ol mālı getürüp bāyi' ūñ öñüne iletdi aytdı
 10 senden ev aldum altında bu māl zāhir oldu senūñ auñdur
 11 zirā ben ev aldumısa altında mālın bile söyleşmedüm şatan müşteri
 12 aytdı ben saña bir milk řatdum içinde nesne bulduñısa milkūñ

³⁵⁶ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

13 içindedür andan baña ne didi var mâluñdur taşarruf eyle ben andan
 14 nesne alımazam zîrâ anda haqqum yokdur didi pes turdılar
 15 pādşāha vardılar mâlı bile iletdiler kağıyye ʻ-i şehri yāra taqrīr
 16 itdiler pādşāh aytdı sizler reʻ āyāsız hālîñüz böyledür
 17 haqq taʻ beni sizüñ üzerüñüze müfevvaz eylemişdür şöyle ki
 18 dünyānuñ taşarrufin elümde qomışdur ben bu kadar iktidārıla bu mâlı
 19 almaga nice cür ʻet ide bilürem bunlar aytdılar sen bizüm
 20 pādşāhımızsuñ işte biz bir vāqʻ adur uğraduğ fetvā
 21 senüñ elüñdedür nice buyurursıñuz eyle idelüm didiler pes

149a

01 pādşāh aytdı hiç oğluñuz ve kızuñuz var mıdur biri aytdı
 02 benüm oğlum vardur birisi dağı benüm kızum vardur didi pādşāh aytdı
 03 birbirine viriñüz bu māl ol ikisinüñ olsun didi öyle
 04 eylediler hikāyet rivāyet iderler ki tavāif beglerinden hürmüz
 05 adlu bir beg var idi leşkeri ve hazīnesi vāfir idi ammā kendüzi
 06 şikāra harīş idi dāim avdan hālî degil idi yine ʻ ādetince
 07 bir gün şikāra çıkdı bāzlarından bāz taleb itdi bir yağışı
 08 şāhin virdiler eline alup buña taʻ accüb ile nazār şaldı kudret-i
 09 hudā şāhin elinden düşüp öldi pādşāh guşşalandı
 10 ve fikre taldı döndi bāz-dārına aytdı şāhin ne kadar yaşar
 11 bāz-dār aytdı nihāyet mertebe yigirmi yıl yaşar ziyāde degildür didi
 12 aytdı ya kerkes ne kadar yaşar aytdı yedi yüz yıl yaşar

- 13 didiler bu sözden dağı şāh fikre vardı ol vilāyetde
 14 kemāl-i ma‘ rifetile meşhūr bir ‘ ālim varıdı anı da‘ vet eyledi ve bu bābdan
 15 aña dağı su’āl idüp sebebin şordı ol ‘ ālim aytdı
 16 ey şehir-i yār şāhin kūtah ‘ ömr olduğı zālīm olduğından
 17 ötüridür kerkes k̄āni‘ dūr k̄āni‘ üñ ‘ ömri uzun olur didi
 18 şāh cevābın begenüp ol ‘ ālime bī ḥadd u bī şümār en‘ āmlar eyledi
 19 ve aytdı benüm gözüm açduñ ‘ ākıbetüñ ḥayr olsun andan
 20 ma‘ rifete sülük idüp eyyām-ı devleti bahār gibi müzeyyen geçüp
 21 yevm-i ḥaşre degin eyü ad ile yād iderler **hikāyet** şöyle rivāyet

149b

- 01 iderler ki bir vaqt bir zālīm beg varıdı ki işi güci ve pīşesi
 02 zulm ü sitem idi şöyle ki re‘ āyānuñ üzerlerine ağır yükler
 03 ururdı durmayup māl cem‘ ine meşgūl olmışıdı bir vaqt
 04 eylük eylemek kaşdın idüp ḥazīnesin açdı ve mālın aqçadan
 05 ve filoriden nesi varısa meydān içinde taşıdup dökdürdi
 06 ve cihān ḥalkına şalā eyledi tā ki cem‘ olalar ve her kişiye ölçi
 07 ile birer ölçek altun ve gümüş üleşdüreler ḥalāyık bunı
 08 işidüp derildiler ḥidmetkārılar kileler ile alup mālı virmege
 09 başladuıkları birle nā gāh bir ağac ata binmiş ve elinde bir ağac ³⁵⁷(kılıc)
 10 dutar sera pā bürehne bir dīvāne kişi irişüp geldi feryāda
 11 ve figāna başlayup didi ki bu nice müsriflükdür ve ne tedbirsizlikdür

³⁵⁷ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

- 12 bu kadar māl ki cem^ç olmuşdur haqq ta^ç nuñ rızāsı yolına harc
 13 olunmayup bu halkuñ süfehāsına perişān ideler anlaruñ envā^ç-ı
 14 hevālarına ve fişk u fücūrlarına şarf olına bu hareket ne aşıl
 15 fikrile ve re^çyile ve tedbīr ile olmuşdur haqq ta^ç hōd müsrifleri
 16 sevmez şeytān qarındāşlarıdır diyü buyurmuşdur tiz oluñ
 17 bu mālı cem^ç idüp yine hazīneye koyup memleket mühimmātına şarf
 18 olınsun dünyāda ve āhıretde eylük ve eyü ad kazanayın dirseñüz
 19 memleketiñüz içinde olan za^ç fāya teraḥḥum eyleñ ve re^ç āyānuñ
 20 hālince miqdārınca harācların görüñ üzerlerine ağır yük
 21 urmāñ ve ağır yükü olanları taḥfif eyleñ ve zālimleri

150a

- 01 zulmden men^ç eyleñ ve harāb olan yirleri ma^ç mūr eyleñ
 02 re^ç āyā daḥı edā^ç-yı cizyeye kādir olsunlar ve za^ç fā ve mesākīn
 03 rahat olsunlar tā ki dünyāda ve āhıretde yüzüñüz ağ
 04 ve işiñüz şağ ve cennetü'l-me^çvā durağıñuz ola didi
 05 çünki pādşāh bu divānededen bunuñ gibi ^ç āḳilāne kelimāt
 06 işitdi fi'l-hāl ol mālı cem^ç itdürüp hazīneye emr eyledi
 07 ve taḥt-ı taşarrufında şehrlerde ve iḳlīmlerde olan ümerāsına
 08 ve kuḍātına yasaḳ nāmeler ve ^ç adl u inşāfı müş^ç ir kânün nāmeler
 09 perākende eyledi anlar daḥı şehr-i yāruñ emri mücibince ^ç āmil olup
 10 girān-bārı re^ç āyānuñ yükün yeynitdiler ve harācların şerī^ç at-i
 11 nebevī kânūnınca vaz^ç idüp taḥfif eylediler az zamān içinde

12 memleket ma' mür olup hazîne'-i şahensāhı māl u menālile pür oldı
 13 'adl-ı berekātında hikāyet ulu h'āce muḥammed bin 'abdü'l-ḥamīd rivāyet
 14 ider ki sulṭān zamānında bir k̄āpu ağası varıdı ki mekketullāha
 15 varup dönüp gelürken ḥasr u ābād nām şehre uğrar
 16 bir merkebe muḥtāc olur pes bu ḥaḳırüñ dirāz-güşin şāhibi
 17 destürinsuz alup yükledür tā bir k̄onağa daḫı gelince ol
 18 yirde sulṭānuñ nā'ibi bu ḳazıyye'yi yazup bildürür nice günden
 19 şöñra h'āce serāy-ı taḥtāhına gelür daḫı silāḫın çözmeden
 20 şulṭān emr ider çavuş başına var ağaya digil ki benüm
 21 ağzumdan ḥusrev-i ābādı fetḥ eylemişsin anda şunuñ gibi

150b

01 erlik eylemişsin mübārek olsun ve senüñ ne miḳdāruñ vardur ki
 02 benüm eyyām-ı devletümde taḥtumda otururken bir faḳırüñ rızāsı olmadan
 03 merkebin alup esbāb yükledesin daḫı anı yine ḥusrev-i ābāda
 04 döndür ḳayd u bendile ve ḳanḫı ḥānede ḫulm itdiyise ḫālimüñ cezāsı
 05 budur diyübilenden iki biçesin tā ki 'āleme 'ibret olup bir kimesne
 06 bir kimesneye bir daḫı ḫulm eylesin didi tā ki re'āyā āsüde ḫāl
 07 olalar h'āce-yi büzürg muḥammed bin abdullāh el-ḥamīd aydur ḥusrev-i ābād
 08 ortasında ol kişi'yi diplenmiş ve biraḫılmış gördüm ḫaḳḳ ta'
 09 ol pādşāha rahmetler eylesünki ra'ıyyetüñ sehel-i ziyānından
 10 ötrü allāh rāzı olmayup bunuñ gibi siyāset eyleye hikāyet 'ömer bin
 11 'abdül'azīzden ki ḫulefā-yı benī ümmiyedendür rivāyet iderler ki

- 12 cemāl-i ‘adl u kemāl-i verā‘ ıla ārāste idi hulefā-yı rāşidīn
 13 siyretin dutardı bir gün ğanīmet mālından öñine misk
 14 getürdiler burnın muhkem bağlayup öñinde kısmet eylediler niçün
 15 burnuñuz tıtduñuz diyü su ’āl eylediler ayıtdı müselmānlar mālında
 16 benüm ne haqqum vardur misküñ menfa‘ati kaḥvesidür bu benüm burnıma
 girürise
 17 biregülerüñ haqqından nef‘ hāşıl itmiş olurum didi kıyāmet
 18 güninde anuñıla mu‘azzeb olurum rivāyet iderler ki beyt
 19 ü’l-māl yemişinden öñine vāfir alma getürdiler kısmet iderlerdi
 20 bir kiçerek ma‘şüm oğlanuğı öñinde oynarken yemiş gördi
 21 şundi birisin ağızına koydı ḥalīfe oğlunuñ ağızından

151a

- 01 almayı şöyle çeküp aldı ki oğlunuñ ağızı kanadı oğlan
 02 ağlayu anası yanına vardı ḥātun buyurdu bāzārdan alma
 03 getürdiler oğlanuñ öñüne ḳodı ‘ömer bin ‘abdül‘azīz çünki içerü
 04 ḥaremine girdi oğlunuñ elinde alma gördi ḥātuna aytdı bu ḳandandur olmaya ki
 05 beytü’l-māldan getürmiş olalar ḥātun ḥalīfeye ‘itāb
 06 eyledi ki bir alma için benüm oğlanuğumu böyle efkār eylemişsin
 07 ḥalīfe ḥātuna ne söylersin didi ol baña ğāyetle düşvār geldi
 08 ve ol mücāhede dükeli mücāhedelerden baña ḳavī geldi ki bir alma
 09 sebebiyle revā görmedüm ‘adil şevābından maḥrüm ḳalam ve adum
 10 eyü işlüler defterinden maḥv ola didi hikāyet rivāyet
 11 iderler ki çün alb tekin ki ḥ‘āce’-yi sebük-tekin idi

- 12 sāmānilerden ziyāde oldı ğazveyn ʔarafına yüz dutdı
 13 anlardan ayrıldığına sebep ol oldı ki gördi ki sāmāniler
 14 bī sāmān olup memleketlerine çok ʔalel vāqı⁶ oldı ʔünkü
 15 ʔehr-i ğazveyn ʔapusına geldi ʔapuların bağladılar aña
 16 yol virmediler pes varup ʔehir ʔapusu berāberinde bir yirde
 17 ʔondı vilāyet-i ğazveyni zabt eyleyüp bir mertebe adil eyledi ki
 18 re⁶ āyā rāzı vü ʔōšnüd oldılar bir gün ata binüp seyrān
 19 iderken gördi kendünüñ ğulāmlarından bir nice kimesneler ³⁵⁸(köy cānibinden)
 gelür
 20 terkilerinde tavuğlar aşmışlar ʔordı ki bunları ʔandan alduñuz
 21 ʔatun aldūğ didiler köye ādam şaldı ketğudāsın getürdi

151b

- 01 ʔordı ki bu tavuğları ʔatun mı aldılar yoğsa kendüler mi ʔıtdı
 02 köy ketğudāsı ğüb-ı vechile söylemek diledi beg ʔağıdı toğrusın digil
 03 didi yoğsa saña edeb iderüm didi aytdı sulţānum türk köye
 04 girince hic tavuğ ʔatun alır mı elbetde kendüleri ʔıtdılar ʔünkü
 05 ʔaber ʔehr-i yāra ruşen oldı ğulāmlara siyāset buyurđı
 06 ʔavāş ʔefā⁶ at eylediler hele öldürmekden vaz gelüp ʔulağların
 07 deldirdi ve tavuğları ayaklarından ʔulağlarına aşdurup ol
 08 tavuğları ʔapalayup bunlaruñ yüzlerin ve gözlerin pers eylediler
 09 ʔanlar revān olup ʔöyle ʔorlığıla gezdürdiler leşker içinde melāmet

³⁵⁸ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

10 eylediler şöyle oldu ki ol ʿadluñ āvāzesi şehri kulağına
 11 degdi şehrlü bir araya cem ʿolup bize bundan ʿādil
 12 ve bundan eyü beg kanda elümüze girer diyüp bir gice taşra çıkup
 13 geldiler kendü ile mülākāt idüp ʿahdleşdiler tañıla şehriñ miftahın
 14 getürüp önüne teslim eylediler ol ʿadālet sebebiyle şehri-gazveyn
 15 mazbūt oldu ve ol şehri iqbāl ü amān-ı devlet oldu
 16 **hikāyet** şöyle rivāyet iderler ki muḥammed bin işāḫ ḥūzistān
 17 vilāyetine melik idi ol vilāyet tamām anuñ taşarrufında idi
 18 ve anuñ bir ḥuyı gökcek ve tarīki ʿadil üzre vezīri varıdı
 19 daḫāyık-ı ma ʿdeletde kıl yarurıdı gāyetile eyü kişi idi ammā
 20 ḥasūdlar dāim muḥammed bin işāḫa ḳovlarlarıdı bir gün ḳovcılaruñ
 21 sözleri te ʿsır eyledi şöyle ki muḥammed bin işāḫ vezīrin ʿazl

152a

01 eyleyüp vāfir māl u menālın aldı bir nice gün ma ʿzül oturdı
 02 tā ki şāhuñ ḥışmı odı andan sākın oldu pes vezīr
 03 bir gün ḥaber viribdi ki ḥıdmetkārıluñ ḥuḳuḳ sābıḳası ri ʿāyeti
 04 pādşāhlarınuñ himmeti anlara vācib ü lāzımdur ve benüm ḳulluḡumdan
 05 pesendide eşerlerüm vardur ümīd tutarum ki anuñ ḥaḳḳı muḳābelesinde
 06 ni ʿmetle ri ʿāyet olunan ḥācetüm şol ḳadar ki mālum yoḳdur ve bir meşḡül
 07 olıcaḳ ʿamelüm daḫı yoḳdur sulṫānum buyursun memleketden bir ḥarāb
 08 ḳarye bulup ben ḳulına en ʿām eylesün varayın ḥıdmetkārıluñ
 09 anda ekine biçme meşḡül olup dirileyin sulṫānuma şevāblar ḥāşıl

- 10 olsun diyü pādşāh aytdı ol nice köydür ta^c bın eyle vireyin ³⁵⁹(diyü)
 11 buyurdı vezīr aytdı pādşāhuñ memleketinde baña hükme ne maḥall olsun
 12 didi ve pādşāha aytdı sulṭānumuñ dīvānında olan devletlüler
 13 bulıvirsünler emīr ehl-i dīvāna emr eyledi vilāyetde bir ḥarāb
 14 köy bulıvirüñ vezīr adına berātın virsünler varsun kendü
 15 ma^c mūr eylesün diyü dört yüz fersenk vilāyeti aradılar içinde
 16 bir ḥarāb köy bulımadılar cümlesi ma^c mūr idi re^c āyā ḥuzūrda olup
 17 diñlenmişler idi terekeleri çok ve ucuzlık emīre ḥarāb
 18 köy қаṭ^c ā bulunamadı cümlesi ma^c mūrdur didiler imdi aña bir ma^c mūr
 19 köy virüñ geldiler vezīre ḥarāb köy bulunamadı pādşāh
 20 saña bir ma^c mūr köy emr eyledi buyur қаңı köyi dileriseñ
 21 berāt virsüñler didiler aytdı emīre ḥaber virüñ benüm murādum vīrān

152b

- 01 köy degilidi līkin anı bildürmek diledüm ki ben eyyām-ı devletinde
 02 şöyle zindegānī eyledüm ki ^c ālem māmūr olmışdur pes emīr uyuriken
 03 uyandı ve aytdı vizārete andan lāyık ve maḥall kimesne olmaz
 04 diyü enva^c teşrīfler virüp yine vezīr idindi **hikāyet**
 05 rivāyet iderler melik şāh bir gün işfahānda şikāra binmiş idi
 06 bir gice bir köy kenarında bir merğ-zārda yatdılar ittifāk ḥalkından
 07 bir cemā^c at bir qarınıñ otlaḫda inegine rāst gelüp ol gice
 08 anı yidiler meger ol qarıcık bir faḫīre derd-mend kimesne idi dört yetīme

³⁵⁹ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

09 kızcuğazları varıdı ol inegüñ südiyle beslenürlerdi
 10 qarı inekden haberdār olup girye vü zārılıklar eyledüğinden şöñra
 11 melik şāhuñ bir uğrayıcağ yirinde bir ulu ırmağ varıdı ki
 12 hemān geçidi bir köpri idi ancağ qarı köprü başında melik
 13 şāh geçerken feryād eyledi hālin bildürdi melik şāh aytdı
 14 tavaruñ şaklasanayduñ qarı dağı cevāb virüp seni uyanığ
 15 şaklayıcudur şandum idi eger bu ırmağ köprüsinde dādum alıvirü
 16 bilürsen hōş ve eger alıvirmezsen allāhuñ ‘ izzet ü ‘ aẓameti
 17 haqqıyıçün şol köprü başından ırılmazam ve etegüñi elümden
 18 qomazam elbetde dādum almayınca olmaz eyü fikr eyle bunda mı
 19 alınmağ yegdür yāhud haqq dergāhında mı didi çünki qarınuñ
 20 derdini gördi aytdı iy qarı köprü başında dur kim
 21 aldıyısı baña göster haqquñ alıvirem didi qarı aytdı

153a

01 benüm haqqum sendedür zīrā ki bu zūlmi qullaruñ eyledi senüñ kuvvetüñile
 02 didi pes melik şāh qarıya yetmiş baş inekler ‘ aṭā eyledi
 03 rivāyetdür ki öldüğü vaqtin ol qarı pāk ğusl eyledi ve iki
 04 rek‘ at hācet namazın kıldı başın açdı yüzün toprağa sürüp
 05 didi ki yā rabbī melik şāha sen rahmet eyle nitekim ol benüm biçāre
 06 yetimlerümi dünyāda ğanī eyledi sen erḥame’r-rāḥimsin ve ekrem
 07 ü’l-ekremīnsin onuñ yanında iḥsān idersüñ ‘ aceb degildür aydurlar ki
 08 ‘ ābidlerden birisi melik şāhı düşinde görüp hālin şordı

09 aytdı ol arınıñ du‘ası degilmiş ise ben şaılderden olurđum
 10 ammā unki anuñ sz ü zārısi ha ta‘ya iriřdi mabül dūřdi
 11 beni envā‘ ‘azābdan urtarmaa sebep oldı hikāyet
 12 aydurlar ki ün ‘abdullāh-ı tāhir imārete oturdı anuñ siyāseti
 13 eşeri vilāyetlere irişdi ve ra‘ıyyet arasında avlandı ‘ālem
 14 anuñ ‘adlıyla ma‘mūr oldı ve cihān haı anuñ bezliyiye řāz
 15 oldılar bir gūn erkān-ı devletile oturdı ve gemiř beglerden
 16 sz aıldı ol aradan birisi aytdı ki ilerūki beglerūñ
 17 ‘ādeti řöyle idi ki nevrūz gūninde hāřřa ve ‘āmmē ve vāzı‘
 18 ve şerife yol virürlerdi bir hafta muaddem nidā itdürür idi
 19 filān gūnlerde destūr dir her kimūñ pādřāh yanında hāceti
 20 ve dilegi varısa girüp kendüsi ‘arz eylesün tā ki hācetleri
 21 revā ola tā ki her kimesne bāydan ve yoħsūldan řāh yanına varurđı

153b

01 men‘ yoıdı hācetin kendü nefsiyile şöyler idi şöyle ki kimesneden
 02 güc görmiř olurısa hařmı anı hōřnūd iderdi orudan
 03 kimesnenūñ üzerinde haı almaz idi her kiři haşmıyıla halaşurđı
 04 evvelki gūnki destūr olurđı evvel hācibler nidā iderdi aydurđı
 05 her kimesne ki şehr-i yārdan güc görmişdür evvel anlar gelsünler diyü
 06 şöyle ki bir kimesne řāhdan da‘vā eylese řāh kendü nefsiyile
 07 tahtından āřaa inüp haşmıyıla berāber tırup şöyleşürler idi
 08 ve haşmına cevābı torusı nice ise eyle edā iderdi sāirler

09 dağı bilürler idi ki kimesneye meyl ü meḥābā olmasa gerekdür ‘abdullāh-ı
 10 ṭāhir bu sözü begendi ve kendü bināsın anuñ üzerine eyledi
 11 ve ol geçmiş resmi iḥyā eyledi lā cerem ḥāş u ‘ām ulu
 12 ve kiçi anuñ ‘adlından ve inşāfından şākir oldılar emn ü emān
 13 bağçelerinde ḥıramān yürüdiler **ḥikāyet** aydurlar ki şeyḥ ebū sehel
 14 ‘abdullāh testerī raḥmetullāh ta‘ ‘aleyh aytdı çünki ziyād bin sehel
 15 ḥorosan begliğine gecdi beni da‘ vet eyledi ve aytdı baña
 16 kırtulmuşlar yolın ve cihān-dārıḳ ṭarīḳin göster didi ben dağı
 17 başum kıaldurdum ve aytdum ṭarīḳ-i cihān-dārī ‘adl u dād
 18 eylemekdür ve zülmi men‘ eylemekdür ve efāzilūñ ḥaḳḳın gözlemek ve emānlik
 19 ḥālin ri‘āyet eylemek ve toğru yol üzerine olmağdur ve egri
 20 gitmekden şaḳınmađdur ziyāde sözlerümi yād eyledi ve begliğinüñ
 21 bünyādın iḥsān üzerine eyledi ve ḥorosan memleketinde bir ḥarāb

154a

01 şehir varıdı anı ma‘ mūr eyledi ziyāde ma‘ mūr olıcaḳ içinde
 02 olan ḥalk kıorđdılar eger ziyāde bu şehre gelüp böyle ma‘ mūr
 03 olduğın görecek olurısa hırş ḥaracın ziyāde
 04 idiser diyü ittifaḳıla bir gün ol şehre geldi onuñ
 05 böyle ma‘ mūr olduđın görüp gāyetile ḥōş dil olup
 06 ol şehrüñ a‘ yānuñ da‘ vet eyledi aşıl ḥāşılından yüz biñ
 07 dirhem miḳdārı ḥaracın aşağa kıoyup taḥfif eyledi
 08 ve nidā itdürdi her ki bunda bir yir ‘imāret eyleye ben ‘avārızın

09 ve me'ûnetin az eyleyem çünkü halk anuñ bu şefkatin gördiler
 10 ve işitdiler yüzlerin 'imâret eylemege tıtdılar ol vilâyet
 11 ma' mür oldı ve 'âlem hûb siyretinüñ eşeriyle reşk-i cinân
 12 ve ğayret-i rıdvân oldı hikâyet nüşirrevânüñ 'âdeti bu idi ki
 13 yıl başında cemi' ümerâsın ve 'âmillerin cem' iderdi ve nihân
 14 u âşikârâ bunlaruñ ahvâlin tehebbüs iderdi ve bunlardan
 15 her kaçığı ki bed hûy u zâlim olaydı anı 'azil idüp
 16 ebedî anı ilerü çekmez idi zillet ü kılletile zâyi' olurdu
 17 ve kaçığı emîrinüñ halk üzerine eli açık olup kimesneye
 18 zulm itmeyeydi ve ra' iyyeti hōş dutaydı anı 'azil itmeyüp
 19 teraqqîler itdürürdi hikâyet getürmişlerdür ki çünkü emîr ahmed-i
 20 sāmānî şikâr-gâhda öldi oğlı naşr sikiz yaşında idi
 21 erkân-ı devlet anı tahta geçürdiler memleketi zabt eyledi cemi' umürda

154b

01 gökçek ululığıla ārâste idi illâ ğâyetile hiddeti varıdı
 02 sehel günâh ile 'uqûbet iderdi soñra peşimân olurdu
 03 ne fâ'ide müfid degildi tâ şuña degin ki bir gün vezîrile meşveret³⁶⁰(eyledi)
 04 ve aytdı ben kendü 'aybumı bilürem fesâdın dağı añlaram ammâ ne çäre
 05 tabi' atum anuñ üzerinedür aña hiç dermân bilmezem eger tedbîri
 06 varısa sen eyle vezîr aytdı kullaruñ arasında nazar eyle
 07 her kaçığısında ki ahlâk-ı hamîde müşâhede idesin gerekdür ki

³⁶⁰ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

08 anı ululayasın tā ki senüñ yanuñda tura her ne vaqt bir kimesneye
 09 hışm eyleseñ ol luţfıla řefā' at eyleye seni rāzı eyleye
 10 tā ki ol iş řarārın bula didi andan buyurdı taleb
 11 eylediler řol ulular ki ol vařfıla mevřūflar idi buldılar
 12 getürdiler anları ol ĥidmet üzerine şodı ve aytdı
 13 her gāh ki göresin bir kimesneye hışm iderem sen ol
 14 kimesneyi alup üç güne degin ĥıfz eyle tā ki hışmum sākin
 15 ola eger đarb-ı çüb emr idersem yüzden ziyāde urmayasın
 16 şöyle ki biñ đarb uruñ daĥı dirsem ve nedimlerine aytdı
 17 siz daĥı řefā' at eyleñ aĥsen-i veçhile çünki umūr-ı devleti
 18 ve tedbiri salţanatı böyle düzdi bir yıldan řoñra ad
 19 çıkardı ki āşafı řays ki ĥilmde adı añılmaz oldu ve ĥulķda ve keremde
 20 dillerde dāsitān oldu **ĥikāyet** fazl rivāyet idüp
 21 aydur me'mün ĥalife zamānında eţrāf-ı aķālimde elçiler gelürler idi

155a

01 benden ĥalife ĥuzūrına varılurdı bir vaqt rüm pādřā
 02 hından ve ĥabeř řāhından ikisinden bile iki elçiler
 03 geldiler benüm yanuma ben daĥı rüm elçisine tercümānıla söyleşdüm
 04 ve su'al eyledüm ki bu sizüñ řāhuñuzuñ siyreti ne vechiledür
 05 aytdı bizüm řāhımız mālı muĥaķķar görür ammā nazarı ādemedür
 06 şöyle ki ' izzet ü ikrām ile cemī' edrārı kendüye ķul eyler
 07 ol sebebden leřkerüñ ve re' āyānuñ göñüllerin şayd eylemişdür

08 eyyām-ı devletinde cümlesi bāl-ı āsūde ve firāğ-ı hālile kendü kārlarına
 09 meşğüllerdür ri‘āyet idicek hāliline göre ider ve ‘uqūbeti
 10 daḥı yirine göre ider ḥükmi ne vechiledür didüm aytdı mazlūmlaruñ
 11 dādın kendü nefsiyile diñleyüp intikāmın alıvirür ol sebeb ile
 12 ḥalkuñ gözi ve gönülleri rüşendür heybeti daḥı şol vechile
 13 dūr ki mücrim olan kimesne ḥuzūrında bī qarār olup cevāb
 14 virmege qādir olımaz resūl-i ḥabeşden şordum ki sizūñ
 15 pādşāhlaruñuzuñ ḥāli nedür aytdı bizüm pādşāhumuz
 16 kudret vaqtinde ‘afv ider ve ḥışm u gāzab maḥallinde ḥalimlik gösterür
 17 ümiz vaqtinde āb-ı zülālden ḥoş-güvārdur şusızlara
 18 ve hengām-ı gāzabda ateşden tizdür yaqmada bir kimesne ‘yi ḥıdmetinde
 19 kāim görse ifrātila ‘aḫālar ider yine günāhın görse
 20 ‘uqūbeti daḥı kemālince ider vilāyetinde sākin ve sāye’-i
 21 devletinde muqīm olanlar iki tā’ifedür ya umıcalar ve ya qorqucalar³⁶¹(dur)

155b

01 ümiz dutucılar nā murād qalmaq yoqdur qorqucalar daḥı ‘afvından nevmiz
 02 degillerdür heybetde ve ḥaşmetde nicedür didüm aytdı heybet vaqtinde
 03 yanında olanlar cümlesi kendülerin yir altında bilürler fazl ider
 04 bu sözleri ḥalifeye diyüvirdüm fırsatıla taqrir eyledüm ḥalife
 05 aytdı ol iki sözleruñ daḥı kıymeti yir yüzinde olanlaruñ
 06 muḥālefetinden artuqdur didi ol elçileri geregi gibi ri‘āyet

³⁶¹ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

07 eyledi hōšnūd gitdiler me'mūn ḥalīfenūñ nihādında şol kadar
 08 kerem ü lūṭuf varıdı ki her ne ṭā'ifeden olsa ma'ḳūl u şādık
 09 sözlere rağbet ider ve diñlerdi ve beglerden her ne kadar gökcek
 10 aḥlāk beyān eyleseler kendüzin anuñıla ārāste itmege tamām
 11 ihtimām iderdi **hikāyet** getürmişlerdür ki çünki nūşirrevān
 12 müzdekūñ işin ḥarāb eyledi bu kadar 'azamet ü heybete irişmişiken
 13 ki endişe anuñ tedārikinde ḳāşır idi anuñ elinde tamām oldı
 14 pes başın secdeye ḳodı ve ḥaḳḳ ta'ya çok şükrler eyledi
 15 çünki başın secdeden yukāru ḳaldurdı aytdı **قال الله**
 16 **نفع احق بالناس بالسجود لله تع من رفعه عن السجود بخلقه**³⁶²
 17 ya'nī ḥalḳuñ lāyıḳregi ḥaḳḳ ta' ḥazretine ṭapmaḳlığa şol kişidür ki
 18 ḥudā-yı te'ālā anı müberrā eylemiş ola kendü mişline ṭapmaḳdan ya'nī
 19 dimek olur ḥaḳḳ ta' her kimi kendü şikārına ḳulluḳ itmekden şaḳlarısa
 20 ol ni' metūñ şükrin az bilmemek gerekdür bil ki ol ni' meti kendüzine
 21 virdüğinden ötüri ziyāde şükr içinde olmaḳ gerekdür

156a

01 ve daḥı çünki ṭarīḳ-i ma' delete vāḳıf oldı ve nūr-ı ma' delete zulmüñ
 02 zülmetin şafaḥāt-ı cihāndan devr eyledi ve daḥı ḥışm-ı ḥaḳīḳat ile ḥātimet-i
 03 'āḳıbet zülmi gördi ve cevruñ soñı neye irdüğün añladı
 04 bu kelime'yı dili üzerine cārī eylediki **الملك الذي بعمر خرابه**

³⁶² İnsanların Allāh'a secde etmeye en müstehakk olanı, onu (başını) (Allāh'ın) yarattıklarına secde etmekten kaldırandır.

- 05 باعمال الرعيّة كمثل من طاب سلح بيته ما يقبله من تراب
- 06 ³⁶³ ya' nī pādšāhuñ meşeli ki ħazā'in-i a' māli ri' āyā ile
- 07 doldura ābādān olsun diyü aña beñzer ki bir kimesne kendü
- 08 evi üstini yapa ma' mūr eyleye şunuñıla ki kendü evinüñ divārı
- 09 temelinden ħazıya ala ya' nī bir kimesne kendü ħānesi temelin ħazup
- 10 çamur idüp onuñ üstin anuñıla örte ol kişi nite fā'ide
- 11 ider sehel nesne irişmegile evi bünyādından ħarāb olur
- 12 pes ra' iyyet daĥı çünki tehī dest ü müflis ħalalar pādšāhuñ
- 13 ħazīnesi tölmaĥ fā'ide virmez **ħikāyet** aydurlar ki çün mervān
- 14 ħumārı tıtdılar bildi ki ħalāşa mecāl yokdur bir nice ħasret
- 15 āmiz kelimātı diline getürdi ve aytdı dirīĝ bu devlete ki bāzı ile
- 16 ve lehile ve lu' b ile tamām oldu ve dirīĝ ol ni' mete ki bī şükrlük ile
- 17 bağlandı ve dirīĝ ol kef-güşādelik ni' metine ki zaferden
- 18 bī behre ħaldı ħadīmden bir ħidmetkārı varıdı önünde
- 19 tırmış idi aytdı yā emīrū'l-mü'minīn bu ħalel senüñ milküne
- 20 neden irişdi añlar mısın aytdı belī añların līkin bir vaĥtde
- 21 ki nef' ī olmaya ne çāre didi her kimesne ki işlerinde dāim ĝaflet

156b

- 01 üzerinde ola ve bir fitne 'yi az iken def' itmeyüp ħoya tā ki arta ve işlerin
- 02 kendüden gizlü duta ki aşkāre olunca ve azacıĥ fesādı def' itmeye

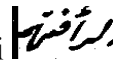
³⁶³ İnsanların Allāh'a secde etmeye en müstehakk olanı, onu (başını) (Allāh'ın) yarattıklarına secde etmekten kaldırandır.

- 03 koya tā ki arta işte anuñ lāyığı böyle olmağ olur didi **hikāyet**
- 04 buña nazāre oldur ki mervān oğullarından birisine su ’āl aytdılar
- 05 sizūñ vākı’ añuza sebep ne oldı aytı biz hōş
- 06 dil olmağıla ve temettü’ e meşğūl olduğ ve isteyicek işleri istemedük
- 07 vüzūrumuza i’ timād eyledük onlar kendü maşlahatlarıyıçün bizüm
maşlahatımızdan
- 08 irāğ oldılar ve bizüm işlerümüzi terk eylediler ve bizden her nesne ’yi
- 09 pūşide dutdılar ve re’ āyāya zulm eylediler kendüler inşāfdan nevmīd
- 10 oldılar ve hārācı ziyāde aldılar kendülere fā’ide olsun içün
- 11 ra’ iyyet dağı bizden nefret eylediler tā ki bizüm gelürümüz hārāb oldı
- 12 ve hazīnelerümüz boş kaldı ve halkuñ mevācibin te’ hire kodılar
- 13 tā ki bize itā’ at itmez oldılar ve çünki düşmenlerimiz bizi istediler
- 14 mevācibinden ötüri anlara vardılar çünki bizüm ile cenge dūrüşdiler
- 15 bizüm haşemimiz anlar ile çaķışamadılar bu dükeli bizüm ni’ metimiz zevāline
sebeb oldı
- 16 ammā bundan beteri yoğıdı ki kendü işlerümüzi gizlü dutduğ didi
- 17 ve dağı pādşāhlara ’ aşķ-bāzlık yaraşmaz nitekim hikāyetde getümişlerdür
- 18 ’ unşuru’ l-mu’ ālikīña ve sen şāha naşīhat idüp didi ki pādşāh olana
- 19 ’ aşķ-bāzlığdan şaķınmağ vācibdür nitekim ceddüm şemsü’ l-me’ ālī zamānında
- 20 haber getürdiler ki bahārda bir bāzergānuñ bir kulu varıdı biñ altuñ
- 21 bahā biçerdi buyurdı kim bir kişi varsun ol kulu şatun alsun
- 157a**
- 01 sa’ d adlu bir kişi ’yi şaldı biñ iki yüz altuna aldı ceddüm şabusına

02 getürdi çün ceddüm gördi begendi bir destâr eline virdi ki
 03 ne vaqt kim elin yüzün yuya ol ul destârı univire
 04 anuñıla âh yüzün sile bir gün ol ul destârı unarken
 05 bu ula badı be-âyet ho geldi destârı girü virdi
 06 oñra ebu'l- abbâsı oıdı kim vezîri idi aytdı sen anu
 07 ol kim ben bu ulı âzâd eyledüm ve filân köyi milklige baıqladum
 08 menurın yaz vezîr aytdı fermân pâdahuñdur ammâ bu hâle sebeb ne
 09 aytdı revâ degildür kim pâdâha ' a-bâzlı eylese imden girü
 10 baña vâcibdür kim tañrı ulları malaatında ' adl eyleyem eger ' adl
 11 itmeyem yârın ol hâzrete ma' zür olmayam erm-sâr olam her çend
 12 pâdâh yigit daı olursa ' a-bâzlı eylemek yaramaz
 13 **ikâyet** pâdâh-ı rûm ' acem âhınıñ elçüsinden su'âl aytdı ki
 14 bizi mi fâzıl gördüñ yosa kendü melikiñi elçi didi ki her anıñuzuñ ki
 15 ' alı hevâ'-yı nefse âlib ola ol efdâldür her âh ki ' alı
 16 hevâ vü ârzu üzerine âlib ola eker iler ki vâı' olur
 17 fermân-ı ilâhiyye ve erî' at-ı mutafavıyye muvâfı düşer bu nesne
 18 ebât-ı sa' âdet ve devâm-ı devlet ' alâmetleridür ve her âh ki hevâ
 19 ' alı üzerine âlib ola kii nefsi murâdına mutâba' at idüp
 20 elini müslümânlaruñ mâlına ve haremlerine uzadur lâ cerem yavuz du' â
 21 alup esâsen milki harâb olup bünyâd ' ömri bozılmaa yüz dutar

157b

01 **ikâyet** yûsuf-ı haccâc bir kimse 'yi nâiyet-i ' irâa beg ılımqıdı

- 02 bî ehliyyet olduğu sebebden çok zulm idüp zulmü tefîş
- 03 için münâdî koyup çağırıldılar zulm görenler cem‘ olup
- 04 mütezallimler yirine oturdukdan şoñra gördiler ki bir mashara bunlaruñ
- 05 arasında oturup bir ayağın altına almış ve bir ayağın halka
- 06 karşı uzadup epsem oturur hâcib anı görüp saña dağı
- 07 kim zulm itdi ki mazlûmlar arasındasın mashara didi ki edü
- 08 kümüñ birisi bulunmadı bir ayağ edük istemege geldüm hâcib
- 09 didi ki vaqtdede hezil mi olur mashara bî halâvet ki ‘ âlemde
- 10 girü sensin mashara didi ki bî halâvet mashara sizensiz ki ‘ ırâk
- 11 gibi memleketüñ zabtına bir nâ ehl ahmağı lâyıq görüp milki harâb
- 12 itdirdigüñüzden şoñra fesâdı zâhir olduğda dağı andan
- 13 el çekmezsiz tefîşden ğaraż-kar hemân yine aña merhamet itmekdür
- 14 didi nedimüñ sözini ‘ arz itdiler ol zâlimi bî tefîş ‘ azil
- 15 ³⁶⁴(itdiler) pes her ulu işi ki nâ ehle işmaralayalar masharalar anuñ hâline
gülmelü
- 16 olur hikâyet ‘ uçalâ dimişlerdür pādşāha üç nesne vâcibdür
- 17 evvelki milkini ve hâzinesini ma‘ mür eylemekdür ikinci ra‘ iyyete şefkatile
- 18 ‘ adl eylemekdür üçünci ulu işleri uşaq-ı bî hıred kişiye
- 19 virmemek gerekdür hâzret-i risâletden su’âl aytdılar ki dör biñ
- 20 yıl miğdârı pādşāhlık āl-i sāmānuñ ellerinde istimrār
- 21 üzerine karar dutduğında hikmet ne idi buyurdı ki

³⁶⁴ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

158a

- 01 ³⁶⁵ *علي العباد وعما تسم علي البلاد* ya' nī ra' iyyete şefkat idüp
- 02 vilāyeti ma' mūr itmekİle idi dİmişlerdür āl-i sāmānuñ ba' zından
- 03 su'āl aytdılar ki pādşāhlık sizüñ nesliñüz elinde dört
- 04 biñ yıl miqdārı muqarrer olmuş iken anuñ gibi nām-dār
- 05 ulu hāndāndan yine dönmesine sebep ne kıyās idersiz
- 06 didiler ki ulu işler ve mu' teber-i maqūl maşlahatlar ve 'ālī manşıblar ki erbāb-ı
- 07 tedbīr ve ekābir-i zevi'l- uqūle lāyıkdur bī hıred ve bī nām
- 08 kişilere düşdi dağı 'ālī kadrlu ve rüşen re'ylü
- 09 ve tecrübe ehli olurlar zāyi' olup devletlü pīrler ayakda
- 10 kaldı ol nev-cihān ve nev-sāl yigitler ki 'akılları āru
- 11 larınuñ esirleridür memālike müstevlī vü mutaşarrıf olup
- 12 nefsleri hevāsına meşgūl oldılar āhīrū'l-emr memleket elden
- 13 çıkup hāndān-ı salţanat hārāba vardı **hikāyet** bir gün
- 14 nūşirrevān-ı 'ādile didiler ki filān kulıñuñ mālı hadd-i haşırdan
- 15 mütecāviz olup 'aded-i miqdārına beyān itmek had muḥāl oldı
- 16 revā budur ki anuñ miqdārına münāsib ve aqrānına muvāfiq bil ki
- 17 dağı ziyāde elinde konulup bāki kalanın hazīne-yi 'āmireye
- 18 ulaşdurıla nūşirrevān didi ki anuñ ganīlīğı bizüm gencine
- 19 mizdür ki ra' iyyetüñ maldarlığı pādşāhuñ hazīnesidür bize
- 20 düşen rāstlığıla 'adl u dāddur mālā ihtiyācımız olurısa

³⁶⁵ Raiyyetine merhamet ettiğı ve beldeleleri imar ettiğı için

21 issinden ahsen-i vechile iste söz virürler ‘adıl berekâtına

158b

01 nazar it ki nūşirrevān islām pādşāhı degil iken

02 ‘ādil olduğı cihetden mü’min pādşāhları nūşirrevāna

03 teşbīh itseler hātırları hōş olur ve işbu ‘ulüvv-i menzilete

04 ne dirsın ki mefhar-ı mevcūdāt muhammed muştafā anuñ zamānında toğduğı

05 içün fahr idinüp ³⁶⁶ *وُلِدْتُ فِي زَمَانِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ* diyü

06 buyurur eger ‘adıl şerefi olmasa hergiz anuñ adı

07 añulmazdı ki nice anuñ gibi beg geldi ve geçdi ki adın az

08 kişi bilür ammā nūşirrevānı bilmez kimse az bulunur ki āvāzesi

09 akţār-ı āfākı taldurdı kangı pādşāhuñ ki dīni ābādān

10 ola dünyā anuñ elinde ma‘mūr ve ābādān olur vilāyetini

11 ‘adlıla ma‘mūr iden pādşāhuñ cennetde haqq ta‘münāzilini ve muķāmetini

12 ma‘mūr u müzeyyen itmekdedür pādşāh-ı ‘ādil dünyāda nīk nām

13 ve ‘uķbāda şād u kām olup dünyāda her dil-ārāmı kendüye

14 rām ve ‘uķbāda her ārzusı bir muķteżā-yı merām ‘aliyyü’t-tevātür

15 ve’d-devāmdur **hikāyet** meliklerden birisine ‘āmillerden biri mektüb

16 irsāl idüp didi ki filān tācir vefāt itdi emlāk-ı emti‘ā

17 bī pāyān ve bī nihāye ve naķd-ı mālına ‘aded yok ‘aķarınuñ ziyā‘ınıñ

18 ğallesi ve vārişleri tamām tena‘um olsalar yeter ve artar ğorda

19 yetimleri ķalmışdur naķidden ol ķadar fā’ide iderler ‘abeş

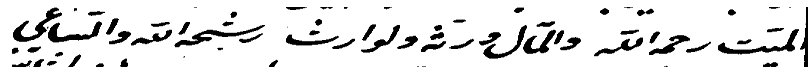
³⁶⁶ Ben adil bir melikin (Nuşirevan’ın) zamanında doğdum.

20 yire zāyi^ç iderler ba^ç zını kendülerine virelüm ekşerini

21 hāzīneye ulaşıduralum pādşāh cenābından cevāb-ı te^ç cīl

159a

01 münāsibdür diyü bildürdi melik daḡı te^ç cīl üzerine yazup buyurdi

02

03 ³⁶⁷ demek olursa meyyite allāh reḡmet eylesün mālımı vārişlerine

04 yetiştüre vārişlerini allāh beslesün gammāza allāh la^ç net eylesün

05 hüşşām bin ^ç abdū'l-melik ḡalīfelerüñ ulularındandır

06 ebū cāzim ki ^ç ulemānuñ ulularındandır ki andan şordı ki

07 baña tedbīr-i ḡalāş ve ṡarīḡ-i necāt nicedür ta^ç līm it ki cabbār-ı

08 zevāl-i celālūñ ḡahrından amān bulup luṡfına tūş olam didi

09 ebū cāzim didi her māl ki alursan bir maḡalden al ki şer^ç anı

10 cāiz göre ve bir yire şarf it ki maşrafı meşrū^ç ola

11 zūlm-i ^ç unfila alup bāṡıl yire ḡarc itme hüşşām didi ki bu ma^ç nāyı

12 tamām ri^ç āyet itmege kimüñ ṡāḡāti ola ebū cāzim didi ol

13 kişinüñ ṡāḡāti olur ki ṡamu ^ç azābına ṡāḡāt getürmeye ve ṡāḡāti

14 vefā idüp ḡudreti yetiştükçe cehd ide tā ekşer ra^ç iyyetini bāri

15 ḡōşnūd ide ve allāhdan ḡorḡmaḡuñ bu fa^ç idesi daḡı oldur ki

16 bār-ı te^ç ālā kemālī ^ç adlı ile kendüden ḡorḡanlara bir heybet

17 ḡor ki ḡalāyıḡuñ ba^ç zı andan ḡorḡar ve ba^ç zı daḡı utanur ol ki

³⁶⁷ Meyyite Allāh rahmet eder. Mal(i) varislerindedir. Allāh varisleri yetiştirsin. Gammaza Allāh lanet etsin.

- 18 hālīkdan havf itmez anı hālāyīkuñ gözine hor gösterür
 19 eger hüküm ü fermān issi dağı olursa kimesne andan qorqmaz ve utanmaz
 20 eger cebrāil zulme meşgūl olursa müddetinūñ mühleti uzun olmaz
 21 celāl-i kahr-ı haqq tizrek aña zevāl muşallat kıılır hükminde eşer kıalmaz

159b

- 01 adını kimselerden anı qorqucu ider ve hadīs-i nebevī bu ma' nāyı
 02 nāṭıkdur ki buyurur *من خاف الله مع خوف الله كل شيء*
 03 *منه ومن لم يخف الله عرفه الله من كل شيء*³⁶⁸ kim haqqdan qorqarisa
 04 haqq ta' mecmū' nesneleri andan qorqudur kim ki allāhdan qorqmasa
 05 her nesneden allāh anı qorqudur ve ' ulemādan birisi zamānī begine
 06 naşihat idüp dirdi ki dileirseñ haqq ta' senden hōşnūd
 07 ola hālāyīkı bī vech yirde azarlama bir kulından allāh te' āla
 08 ol vaqt hōşnūd olur ki eli altındağıları ol vaqt
 09 beyle ki allāh ta' bī hōşnūd itmiş olur zīrā allāhuñ hōşnūd ide
 10 rāzılığın maqşūd idinmeyen kişi yaratduğı halkını kaçan rāzı
 11 itmek mutaşavvur olsa gerekdür hamd-ı nā ma' dūd ve şükr-i nā maḥdūd
 12 ol sulṭan-ı şāḥib-i ceberrut-ı vācibe'l-vücūda lāyıkdur ki ve bi'l-' adl-ı
 13 kāmete's-semavāt ve'l-arz buyurup tertīb-i nizām-ı mümkünāt u tehzīb-i
 14 intizām-ı mevcūdāt itmişdür ve şalavāt-ı zākiyyāt hātemü'l-enbiyā
 muḥammedü'l-

³⁶⁸ Kim Allāh'tan korkarsa, Allāh (da) her şeyi ondan korkutur. Kim Allāh'tan korkmazsa Allāh onu her şeyden korkutur.

- 15 muştafâ hazretlerine muvâfıkdur ki **انا ولدت في زمن الملك**
- 16 ³⁶⁹ **عادل** işâretiyile ehl-i inşâf beglere beşâret kılmışdur ve teslimât-ı
- 17 vâfiyât hulefâ'-yı râşidîn ü mehdiyyîn rıdvanullâhi te'âlâ' aleyhim
- 18 üzerlerine vâcibdür ve salâfîn-i 'adl-ı âyin ki ³⁷⁰ **على الله خير الآخرة**
- 19 ³⁷¹ **ابقا هم الله الى يوم الدين** vücûdları mevcûd 'âlemyânuñ rayh u
- 20 raḥatlarına bā'is ü lâ büddür çetr ü ḥayme mişâl ḥalâyıķ ki enām 'ıyâl-i
- 21 zevü'l-celâl ve'l-ikrâmdur kerem ü ser dâfât-ı ḥâdiş ruḥudur dâfât

160a

- 01 ḥavâdişden ḥimâyet u ḥırâset ideler, memleketüñ ma' mür u abādân,
- 02 ve ra'ıyyetüñ cemî' i perişân olmaları, beglerüñ 'adl u zulmindendür.
- 03 bir emr ala 'adl u dâd eyleseler, ḥâne'-i milk-i devlet ḳavî bünyâd olur.
- 04 eüzibillâh şâhlar zâlim ve ḥalk üzre zaleme'yi ḥâkim kılsalar memleket ve ra'ıyyet
- 05 ḥarâb u yebâb olur. zîrâ medâr-ı a'şâr u dirhem u dinâr. olan
- 06 kişver. vilâyet-i geşt-zâr-ı zemîn. ve lâle-zâr u besâṭına beñzer,
- 07 her bâr-ı emtâre muḥtâcdur mādâm ki, bād-ı inşâf eyle ebr-i 'adâletden.
- 08 bārân-ı dâd ḳazân eylemeye, bâğ u râğ-ı dünyâyı bir ḳalup
- 09 şecer-i ḥuşk şemer virmedügi gibi re'âyâ. vü berâyâ zulm ü tecävüz-i emnâ.
- 10 ve 'ummâlden. gör açamayup eküp biçemeyüp. ıztırârî mesken-i

³⁶⁹ Ben âdil bir melikin (Nuşirevan'ın) zamanında doğdum.

³⁷⁰ Allah'ın yeryüzündeki gölgesi.

³⁷¹ Din gününe (kıyamete) kadar Allah onları bâki kılsın.

- 11 me'lûfelerin birağup kaçup, târ u mâr olurlar. halk-ı ' âleme
 12 kaht u galâdan ' azîm belâ ve afet yoğ iken var olur, imdi
 13 ili ma' mûr halkı mesrûr eylemege. ' adlu's-sultân-ı enfa' min hasebü'l-zamân
 14 milk-i cihâna şah-ı ' âdil gibi mi' mâr u bânî olmaz, pādşâh-ı ' âdil
 15 ölice memleket vilâyet abâd, sipâh ve ra' iyyet dilşâd olur,
 16 hâkimler hükümetde istikâmet idüp, havf u ricâdan hâli
 17 olmayup. zâlimler ' azl ü siyâsetden korçup. memleketde kim
 18 varısa, bîmden kurtulup emn ü emân olmağıla. bāzārgān
 19 ve tüccār. ve re' āyā-yı diyār-ı bāc, u harācların müstevfâ edâ idüp
 20 hazāyin-i sîm ü zerile māl-ā-māl olur. ve düşmenlerü ne deñlü bātl olısa,
 21 şâh-ı ' âdil ser fûrû itmesi muğarrerdür. nitekim ba' z tevârihde her kavm

160b

- 01 olan. budur ki kayşar-ı rûm nûşirrevân-ı ' âdile ' âdet-i şâhân
 02 üzre. berây-ı maşlahat bir ' âkil elci revân eylediler, zîrâ kâşîd.
 03 irsâl idenüñ lisânı. meşâbesinden dilüñ tercümânıdır andan
 04 şâdır olan kelâm. gūyâ ki şâhibinden, bir muğtezâ-yı mağâm vârid ü
 05 mütebâdir olan peyâmdur. şâhuñ hurûmendliği kâşîduñ hoşmend
 06 liginden ma' lûm olunur, pes gündüz gice renc ü zahmet-i râh çeküp
 07 bir nice mâhdan soñra bârgâh-ı kesri şâha yetdi, gördi ki
 08 def' -i mezâlim için dîvân kâim olmuş. taht-ı hükümet konmuş
 09 nevbet-i şâhî urulmuş ' adil zencîri kurulmuş, nûşirrevân
 10 ' âdil kimmiş oturmuş sitemger ve zâlimâne ebvâb-ı luğf u ihsânı

11 sed idüp. red itmiş h̄āce ‘āqıl ile sâir vüzerâsın cem‘ ,
 12 idüp. eṭrâf-ı memleketde ra‘ iyyet üzre müceddeden hükümet için
 13 memūr olup olıcak, ehl-i ḥaḳ ḳazât u ḥâkimleri, ve vülât
 14 u ‘âmilleri ḥuzūrına getürüp ferd-en-ferdâ her birine naṣîhat.
 15 u nîdâ idüp. ve ra‘ iyyet-i ḥudâ olan re‘ âyâ vü berâyâyı, envâ‘ -ı
 16 te’kîd-i sevgendile peyvend idüp sipâriş eyledi, ki cānib-istâ
 17 numdan, her ta‘ yin ü naṣîb olındıguñuz ḥıdmet ve işi de, virüşde ve alışda
 18 ḥalka ‘adâlet ve ḥalka zindegānî itmede, nâ’im olup ḳanğı diyâr u
 19 büldāna vâşıl ve şehristān u ḳurāya dāḥil olursañuz pîr girlerin,
 20 peder ü şābid ü mevîlerin birāder, ve şağîr ḥaḳîrlerin pîr yirine bilüp,

21 ve lā لا ملک الا بالرجل . ولا رجال الا بالمال . ولا مال الا من بئاد

161a

01 ³⁷² imdi baḥā
 02 rûd-ı maḳān u şehir-i şîfat girān ³⁷³ beyānındadır ‘adâlet ve
 03 inşafıla hükümet idüp refîḳ u şefḳatile zindegānî idesiz
 04 za‘ ifi ḳaviden teḥlîş ve mümtāz ve ḥaḳḳı bâṭıldan teşḥîş ü imtiyāz
 05 itmek için ‘adl-ı sulṭānı zemîn ü zamānda mîzān-ı yez
 06 dān bilüp ve’l-ḥāşıl ḡāfil olmayup ra‘ iyyet perverligde

³⁷² Melik/hükümdar ancak adamlar (devlet adamları) sebebiyle vardır. Adamlar (devlet adamları) ancak (yönetecekleri) mal sebebiyle vardır. Mal ancak (onların imal edildiği) beldeler sebebiyle vardır. Beldeler ancak (orada meskun) raiyyet sebebiyle vardır. Raiyyette ancak adalet sebebiyle (bir arada tutulabilir) vardır.

³⁷³ Metinde “meyānındadır” şeklinde yazılmasına karşın tarafımızca “beyānındaur” biçiminde okunmuştur.

07 er olup güm ğayret ü fütüvveti iki birden meyān-ı cism ü cān-mend
 08 idesiz ehālī qaradan za' if ve nā tüvān olan re' āyānuñ
 09 müflis ü fuqarāsına ekmek için tohum ve sürmek için gāv ve baqar ve e
 10 kin için zemīn virüp el-hāşıl taht-ı hükümetde vāqı' olan
 11 bilād u qaraya tābi' deşt ü şahrāda mezāri' ü merā' ti' den zirā' at
 12 u hırāset olunmaduğ bir zīrā' bir hāli bulunmamağ gerekdür ve haşād u
 13 harmān vaqtinde kavānīn-i huşeng-i ferheng ve āyin-i efrenddün
 14 u peşeng üzre a' şār u rüsūmları ne ise alınup ve bi'l-cümle
 15 re' āyānuñ cedd ebrāriyye ağıri berk gāh degilüp incinüp ah ide
 16 cekleri yirde olmayasız zīrā qaşabāt-ı şehristānlaruñ ma' mūr ve
 17 abādān olmaları ve halkınuñ kuvvet-i ten u cānları ve kuvvet-i cism ü re
 18 vānları re' āyā vü dihkān olmasıyladur şöyle ki ehālī kara emrād-ı
 19 emnā ve ' amāl-i muhaşşal alā hevāl zulminden perākende vü perīşān olalar
 20 memālik ü buldān qaht u ğalābıla hālik virān olması muqarrerdür
 21 aña göre tedārik ü iz' ān üzre olasız,

161b

01 ve tüccār ve bāzārgān tā' ifesi dağı niçe niçe şa' b
 02 ve mehāif-i derbend ve kūhistān geçüp nīm-i cānıla firāvān bīm-i harā
 03 mī ve düzdān çeküp ümīd ve teres havf sūd u zebānıla hākim ü
 04 ' āmil olduñuz şehri ü illere vāşıl olduqlarında begleruñ ihtiyacı
 05 olan penc ü yek ve bāc aḥvālinden isti' cālile cebren ve qahren ihmāl
 06 ve eşfāllerin yüzdürüp çözdürmeyüp ol diyāra bir dağı mennā'

07 u kumâşıla gelmedi bezdirmeyesiz zîrâ tüccârân ki vardur
 08 uğrarlar mişl-i sūsmâr cāsūsân-ı esrâr ve hâmilân-ı aḥbârdur
 09 her şehir ü diyâra ki uğrarlar şehir-i yârlarınıñ ‘adl u zulmindan ḥaberdâr
 10 olup vilâyet vilâyet ifşâ vü iş‘âr eylerler istimâ‘
 11 vü işfâ idenler eyülerine taḥsîn ü aferîn ve kemlerine la‘n ü nefrîn
 12 idüp bir kes daḥı bâr u kaṭâr u hammal u muhâr çeküp ol ile,
 13 gelmez olurlar eyleye her metâ‘ girân bahâya çıkup kâlâsı
 14 olanda çıkup koltuḡdan şatarlar her kumâş zamânıla aranup
 15 bulunmaduḡdan ma‘dâ ḥazînede gelicek ‘aşer ü ‘âidatdan irâduñ
 16 beşde biri ḥâşıl u dâḥil olmaz,
 17 ve kaşabât u şehristânda olan şıfat girân ve pîşe virân ki
 18 bâ‘ iş cemi‘ yet-i ḥalâḡ-ı insân olup tedbîr-i tertîb-i sükkân
 19 u reh revâna lâyıḡ kârlara. mâhirler ve nice nice düşvâr işlerde ḡadirlerdür
 20 gerçi bilâduñ her taraf ma‘mûr u âbâd olması isnâdân ehl-i
 21 ḡarf zuhûr iledür lakin niḡâm ve intizâm içün anları da kendü ḡâllerine

162a

01 ḡomaḡ münâsib ümerâ vü ḡükkâmuñ zimmetlerine ḡaḡḡ u vâcibdür. ve cemi‘
 aḡvâllerine
 02 ‘adıl u inşâfıla nâzır olmaları münâsibdür. ki bâzârgân kârü,
 03 ḡaḡâna, keş-ger sarâca ṭabâḡ baḡḡala. berber neccâra fellâh tüccâra,
 04 cüllâhkâr sipâha ḡarışmayup. ve’l-ḡâşıl her râcil kendü kâr-ı
 05 şan‘ atında pîşe vü zârafetinden. ferâḡat idüp ḡâfil ve kâhil ve
 06 aḡirüñ ṭavr u ṭarzına ḡâil ü mâ’il olmayalar. zîrâ her kimesne iḡtiyârıyla

07 diledügin işlemek kâbil olunmak esâfil [ü] e' âliye taqaddüm. ve eşrâr-ı
 08 aḥbâra. taşaddur idüp nice bâtıllar fâzıllar ile. hemdem ü hemser olmak
 09 mütemerrirdür. eyleye ḥalk-ı ' âlemüñ aḥvâli müşevveş olup ṭabaḳa ve maḳâm
 10 güdülmege niẓâm getürilüp. ecnâs-ı enâm zengî saçı gibi ferş-i,
 11 mevreş olur, ma' aş u intı' aş emrinde in' ikâsıla muzâyâḳa
 12 vü müzâḥame lâzım gelür. ne' üzü billâh ümerâ ve sipâh, tüccâr ve cüllâh
 13 semtine sâlik olurısa, memâlik ḥarâb u tabâh olur ḳaşâb ve
 14 çobân, ve zebâb ve aḡnâm ḫilâf u yek-rânu' ş-şadân lâ yecma' ân
 15 iken bir vech-i dostân me' âmıla muḫâlâtandur, imdi ihmâl
 16 olunur ise nîk ḫâlle bed ef' âl teşḫîş ü temeyyüzden ḳalur
 17 giderek esâs-ı âyin-i salṭanat ve bünyân-ı ḳavânîn-i devlet
 18 tezelzül-bezîr olur kim bilür, mürûr-ı eyyâmıla tekâhül ü müsâheleden
 19 nice aḥvâl-i nâ fercâm zuhûr ide ki, min ba' dehü tedârik muḡber olmaya,
 20 zîrâ zevâl-i milk, ü devlet ve iḫtilâl-i mezheb ü millet
 21 bil ki taḫvîl-i taḫt-ı salṭanat tâze beglerden ṭama' kâr ' âlimlerden

162b

01 ve nev heves ḫâkimlerden olur. pes cihândârlar ol vaḳt.
 02 nâ'ib-i perverdigâr olmaḡa münâsib ü sezâvârdur ki, zîr-i
 03 ḫükümetinde olan re' âyâ. ve berâyâ ve ḫükkâm-ı mîrlivânuñ serren ve cehren,
 04 istiḳâmet ü şeqâmetleri, ve zulmet ü ' adâletleri, aḥvâllerini
 05 kendü bi-nefsihi teccessüs. ü tefahḫuş idüp her yirde vüzerâya çendân,
 06 i' timâd câiz degildür. diyü şâh-ı ' âdil bi'z-zât aḥvâl-i küllî. vü cüz

07 vî' de taḳayyüd ü ihtimāmı ne mertebede idügin bildürüp, eyülik.
 08 idenlere va' de '-i mükāfāt ve kemlere envā' -ı siyāsetile mücāzāt
 09 olunmaḳ buyurılıp ḫalklar gelüp simāṭlar çekilüp, ḫānlar yinildi
 10 ayinleri üzre şükrler dinildi ve her kes me'mūr olduḡı ḫidmete.
 11 'azīmet eyledi ve ol gün dīvān-ı aḫir oldu. bu eṣnāsa merḳūm-ı
 12 mersūm olan kelām-ı lā'ı nizāmī elçi' -i ḳayşar-ı rūm. gūş-ı cānıla aṣfā
 13 vü istimā' idüp. levḫ-i ḫāṭırdan ma' dā cerīde' -i ḫāṭırlarına ṣett-i raḳām
 14 eyleyüp şāh ḫuzūrında muşāliḫ ü umūrları görilüp yine diyār
 15 larına 'azīmet ü 'avdete icāzet virildi, ḫīn-i vuşūlda elçi-yi ḳaysara.
 16 gördüḡi ve işitdüḡi pend ü naşihatleri 'arz idüp, bir bir ḫikāyet eyledükde
 17 ḳayşar-ı ra' iyyet perver nūşīn. revān-ı 'ādilūñ şāh-ı şāhān cihān-bān
 18 idüginde i' tirāf idüp şehinşāhlık ma' delet-güsterlik cihāndārlık,
 19 ve serverlik kesrīye sezāvārdur diyü iḳrār-ı inşāf eyledi. ve demetine
 20 lāzım gelen ḫarāc u mālı bilā ihmāl bi't-tamām ve'l-kemāl, her sāl-i envā'
 taḫaḳḳuḳ
 21 u hedāyāyıla irsāl eylemege iltizām eyledi,

163a

01 imdi şāh her ḫālde āgāh olıcaḳ leşker ü sipāh daḫı ehl-i ḫaḳ olmaları
 02 muḫaḳḳaḳdur nitekim. olınur bir pādşāh-ı ādil ve şehinşāh-ı āḳil.
 03 şāh-ı 'ādil çūrā' ı āgāh, kendi ḳuṭb-ı 'askeri ricāllullāh
 04 bir ḳaryenūñ güzergāh baḡlarından. çünd ü cūy cūşān u cūyān
 05 nehr-i şānīyile güzerān iderler iken. naḫar eyler görür ki, eṣcārdan
 06 ba' z şāḫsār-ı enār, verā-yı dīvārdan menārdan āviḫte ḳandil,

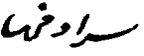

07 vār resīde olmuş remāniyile pūr ve dāne-dār, her mūrūr iden sūvār u
 08 sipāhuñ miğfer ü külāhlarına ser-be ser dīde, bedīde toķınarak.
 09 ‘ubūr iderler me’ mūlleri olan maħalle varup, muşāliħleri
 10 ne ise görüp bir nice zamāndan şoñra aħsen-i vechile ‘avdet idüp.
 11 yine mezbūr-ı bağıstāna uğrayup geçmek eşnāsından, ol
 12 pādşāh-ı pūr intibāh, diķķat u em‘ ānıla baķup, ħātır nişānı,
 13 olan remmānī nihāl u budaklarında tūrur mı diyü nazār eyleduķda,
 14 bir ferrār-ı sādıķ tūrur. ‘asker ‘adālet perverlerinde gezende ve
 15 zarar irmemiş görür. leşker-i nīk şūfyān-ı zamān şāħib-i
 16 tīl-sāndan şāf. perhīzkār ve dīndārlıķlarında inşāf idüp
 17 ħudānuñ te’kīd ü ħavfı kendünüñ tenbīh-i ‘adlı derūn-ı leşkerde
 18 teşīr idüp. cāy-gīr olduđına bilā teħīr orada, sūvār iken yayada
 19 olup hezār-ı tazarru‘ zāriyıla. secde’-i şükri tekrār idüp ‘asker
 20 nīk dūnyāda böylece her eķrāfda, ‘adl u inşāf ile zindegānī.
 21 idüp ‘uķbāda, cānlarını nār-ı nīrānda. ħalaş eylemege sa‘y u ihtimām

163b

01 itdüklerine ħamd-ı firāvān itdi. şükri itmesüñ mi bir şāh-ı ‘ādil
 02 ki leşkeri. her yerde tūta emr ala ve peyğamberi sayb-ı dinār ve şehd-i ħarā.
 03 mīye baķmaya. bağ-ı cihānı keşt ide yüz biñ dilāveri,
 04 ‘adl u inşāfıla sefer iderler ise. ħayrile yād olur sipāhī vü şāh
 05 bunda zulm yetmeyen olur ġāzi. anda hem-cār olur resūlullāh,
 06 imdi bu maķūle şāh u sipāhuñ ‘adl u inşāfları.

- 07 semeresiyile nâmları cerîdelerde, erkâm olup alâ yevmü'l-kıyâm
 08 hikâyetleri okınup. an el-müttekîn fi maḳâm-ı emînullâhdan
 09 ḳorḳup ‘adl itdükleriyiçün remân-ı cihâna bedel turunc
 10 pistân ve bî bedel güzel. havrâ-yı cinânıla firdevs bostânlar
 11 ında cāvidānî ‘ömr ile. amân üzre şād u kām olmaları,
 12 muḳarrerdür, ne anki hüccâc ve timûr mişâl zālîm ḥâkimler eyyâmında, ye’
 13 cücân aḥîr zamân gibi sipâh nâmında, uğuraduḳları dehistân
 14 ateş urup yaḳup. bâḡ-ı raḡlarınıuñ, sîb ü rümmânın yiyicek,
 15 degil sām yelleri gibi esüp, dâl u budâḡın üzüp ḳırup
 16 teber ü şamşâmlarla şecerlerini kökünden, çıkarup kesüp bil ki
 17 bunuñıla olmayup, daḡı zālîmleri sebil-i ‘azîmleyin aḳup evlerinüñ
 18 beyledür ve divârların, bünyânından ḳaldurup yaḳub cev ü kiyâsin
 19 nân u mâkiyân, yiyüp içdükden ma‘ada ehâlinüñ esbâb. u
 20 eşḳâlin. hegbe ve ‘azârlarına ḳoldurup tıḳup ve’l-ḥâşıl ne cegiz
 21 leri varısa, silüp süpürüp soñra gelenler, bir zamân bunda

164a

- 01 da kūy varımış dimelü aydurlar. ³⁷⁴
- 02 nefrînine mazhar düşüp,
- 03 ³⁷⁵ ve ‘ıydından cāhiller ve ḡafiller bir bölük bāḫıllar,

³⁷⁴ “Agâh olunuz. Allah’ın lâneti zâlimlerin üzerinedir.”

³⁷⁵ “...Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepe çevre kuşatmıştır...”Kehf, 29.

- 04 ³⁷⁶ **بِأَنَّ مِنَ الظَّالِمِينَ، قَتَلَهُمُ اللَّهُ مَعَ إِعْوَانِ الْفَارِغِيِّ**
- 05 ³⁷⁷ zālīmüñ mevāsıdur dār-ı sefer,
 ھاqq cehūdlarla bile anda şoqar,
 06 yidügi içgüdi merķūm u hamīm,
 bu ‘azābıla tırmaz yaqar,
 07 ھاşır olur zālimler anda fevc fevc,
 kimi hınzır har kimi baqar,
 08 divşür ‘aqluñ kendüñe gel kendüñe,
 ‘adl pişe eyle evvel kendüñe
 09 ne yüzile ھاqq katına varasın,
 idicek şekvā-yı al efendüñe
 10 pes imdi hākimlere lāzım u mühim olan, zād ve aḫiret için
 11 ‘adl u dād eylemege mu‘tād olmaqdur, ve ‘anqā gibi zulm-i nā bedīd, ‘adl-ı
 12 ber-mezīd olmağa pādşāh-ı memleketde aḫvāl-i, ra‘ iyyetden agāh gerekdür.
 13 yoḫsa dāim kendü hevāsında kāim olup. re‘ āyādan aḡmāz,
 14 idicek mīr ü sipāh bilki her kādır olan merdān-ı rāh-ı ta‘ addī,
 15 destin dırāz itmekile il, vilāyet pā-māl u tebāh olur, eyleye pād
 16 şāh-ı şāhib-i seyf, vāqı‘ olan zulm u ḫayfdan şerīk
 17 olmaq lāzım gelür, ³⁷⁸ **فَان كُلُّ رَاعٍ مُسْئِلٌ عَنْ رِعْيَتِهِ** nitekim.

³⁷⁶ Allāh (c.c.) onlara muavenet ve nusret edeneleri kahretsin.

³⁷⁷ Bu manzume, aruzun “fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün” kalıbı ile yazılmıştır.

³⁷⁸ Çünkü her çoban raiyyetinden mesuldur.

- 18 zāhirde çoban koyunu, şaqlamayup ğafletle kıurda yidürse
 19 zamān lāzım gelür, şāhibine cevāb viremeyüp hiçāb u hacā
 20 letile nedāmetde, kıalması muħaqqıkdur, re^ç āyā ve fuķarā ħōd ^çıyālullāh
 21 degil midür kıurd ħuyulu ādem, rüyulu zālīm ħākimler eliyile pā-māl itdürildüğine

164b

- 01 rabbü'l-^çibād u celle celāle. ħāşā ki rızā vü berā vü cezā vü mükāfātıda
 02 ihmāl ide, imdi ħükemā^ç-yı yunān. ve ğitā^ç-yı nüşin revān vücūd-ı.
 03 memleket ü cem-i vilāyetden marāz ve dā^ç-i zulmı men^ç ü def^ç itmege ilāc u.
 04 devā şurūtıyla ki emlā itmişlerdür ki, meşelā beyābān-ı cihānda,
 05 bitmiş zālīm göñli bir ağacdur şecerdür. zulm anuñ şemer ü budaklarıdır
 mādāmki
 06 kök baķidür, nihāller pāyidārdur zālīm ħayātıda iken zulmı, def^ç
 07 itmege sa^ç y-ı bī fāide. itmek bir telĥ ü zāid muzır u fāsıd. dirāĥtuñ
 08 kıal^ç u kıam^ç olınmasın murād idükde, bīĥından çıkar. miyvede bu
 09 daķların budamaķıla köge ħalel gelür, kıyās eylemekdür, zehī taşavvur-ı
 10 bātıl zehī ħayāl-i muħāl. hemān zālīmüñ zulmı zu^ç efā üzerind[e],
 11 ref^ç olmaķ derdine dermān,³⁷⁹ ħaremin dehrden,
 12 gāh vücūdını tıĥ-i ateş-bār, şā^ç iķa girdāriyla yaķub ve rāh-ı
 13 müslimīn ü manzūmından ħār, dil-āzār olan cism-i merdūdını,
 14 kökinden teber-i ^çadālet ve ħançer-i siyāsetile, kıaĥ^ç itmek gerek tā ki
 15 ten-i pelīdi ğitmekile, zulm-ı aşārı külliyyet ile ma^ç düm, ve nā bedīd ve ħāne^ç-ı

³⁷⁹ Onun ilacı, onu çıkarmaktır.

16 milk, ve ra' iyyet-i pāk ü cedīd ola ve sāir zūlmeye sebep naşīhat,
 17 ve tekīd-i mūcib ' ibret-i şedīd, vākı' ola ammā şöyle ki siyāset,
 18 ve ' uķūbet günāh u şeķāvetinden az, ve ya ne' uz-i billāh hiç olmayup
 19 aġmāz olına mücrimīn u zālīmīn, ' azāb-ı nā sāz iken ' uķāb pervāz
 20 olur filān saña rümm-i şek günāh setrūñ itmişken şāh-ı büzürk.
 21 ' afv idüp beg oldı, muķābelede ' iķāb [u] ' azāb olmadı,

165a

01 diyüp diyilūñ her biri manzūm u ħabāset üzerine cerī olmaları
 02 muķarrerdür eyleye ħalīfe ' -i ' aşr maķūlelerde ihmāl u taķşir itmekile
 03 ķalīl ü keşir memleketinde vākı' olan zūlm ü günāhdan ' indallāh kıyāmetde
 04 su 'āl olınması muĥaķķaķdur pes imdi mülūk-ı māziyyeden şādır olan
 05 lar başa illā bi 's-siyāsete ħükmiyle ' āmil ve kışsa ' -yı pür kışşanuñ
 06 mażmūmına māil ü ķāil olmaķ şāh-ı ' ādile lāzımdur
 07 olunur ki bu dehr bir ķahırda māverā ' -yü ' n-nehr pādşāhlarından
 08 ġazān ħān ' aleyhi rahmetü ' l-meliki ' l-mennān bir zaman şehrden
 09 şikāre giderken yolları ķarye kenarına uğrayup güzār
 10 eyledüklerinde ' askerden bir ebter ta' addī idüp aķçasuz ve maķāndan
 11 bir töbre şamān ġasb ider çeker sem ' -i şāhā şāĥib gāh bu ħaber
 12 cān-gāhı iriştüricek ol pādşāh-ı ' ādil ve şeĥinşāh-ı
 13 kūh-dil zūlm ü semker kim ise bulınsun elbette siyāset olınsun
 14 diyü fermān itdükde zūlm-ı ġadrıla memleket ü ra' iyyeti virān u tālān
 15 itdürüp ħazāyin-i sulţānı ma' mūr u ābādān iderüm şanın

- 16 ve [d]üşmeni görmeden şanan vezîr-i şerîrûñ seberi diyânetden cür
 17 ’et idüp gelüp ileri ’ izzetlü hânım devletlü sulţânım bir töbre
 18 şamân ötürî leşkerûñden bir çâkerî bî cân idüp bir ök
 19 şanınna girmegi rev[â] görme diyü şefâ’ at şeklin gösterdükde ol
 20 pādşāh-ı ’ adâlet-me ’âb sûtüde cevâb hıţâb idüp buyurdılar ki
 21 iy ’ adl u istikâmet aĥvâlinden aĥvel ve iy za’ ifü’l-’ aql

165b

- 01 ve hafifü’l-naql ve ney ü kec rā vü mühmel eger şimdi ben günâh-gâh u
 giyâhdan
 02 geçerse ve âb u şarâb-ı hayât-ı şabrdan içerse bedbaht min ba’ dâtına
 03 şamândan sonra arpa ister olda ma’ zür u setr olsa kendüye nân
 04 gendüm ve mâkiyân-ı ferbih ve ğanem büzürg dem dileyüp zor ider giderek
 05 dihkânı hânesinden îhrâc u dūr idüp ehl-i ’ iyâl u mâl
 06 tavarıla yâd illerde yatmaĝa muhtâc u zelil ü ĥor u ac ider imdi
 07 âteş daĝı ve deriçeden içeri hâneye girmeden saĝf u tavâna
 08 irmeden evi daĝı külliyyetile güyendürmeden murâdına ĥürmed idüp sevindürüp
 09 teskîn itmek gerek yoĝsa ne an ki hâne nâr-ı süzânıla tolup
 10 kapuyı bacayı alduĝdan sonra hezâr cüyuñ şuyı şavup fâ’ide
 11 virmez diyüp ol şamân talân iden ĥar-ı nâdânı buldurup
 12 emr eyledi cellâd-ı ĥun-rîzler vücüd-ı nâ temîzinden nişf-ı derisin yüzüp
 13 nîmten idüp şamân taldurup gözine karşı ber-dâr idüp vâşıl
 14 cüşse’-i ceşsesin ve ten-i mişl-i herîsesin ’ askerûñ mihr olan şâh-ı rāhda
 15 karîb gâh eldeki ĥarmân gâhda bir sûtuna ser-nigün şarup

- 16 eṭrāf u eknāfina ḥār u ḥāṣākıla ol nevbere ḡāhı ma‘ān yıḡup
 17 dörd beş yirden ateş urdılar ḳoḳnūs vāz ḥarābād u fiḡān
 18 iderek yandı ḥākister oldı raḥmet ol pādşāh-ı pür intibāha
 19 ki dād-ı ḥāhuñ ḥaḳḳını yevm-i mükāfāta ve rüz-ı ‘araşāta ḳomayup bilā te’ḥīr
 20 dünyāda alıvirdi andan şoñra şu‘le’-i mihr-i ‘adlı ḥarmān-ı cihānı
 21 māhtābān gibi dıraḥşān u tenvīr itdi naḳl olunur ki zamān-ı

166a

- 01 devlet ü şıḥhatinde. dihḳāndan sipāhi nā ḥaḳ ta‘addı, itmekile şa‘īr ü
 02 giyāh almaḳ degil. bil ki icāzetsiz tarla vü ḥarmanḡāhlarından yaḳīn
 03 yire uğrayup geçdiler nice geçsünler ki,
 siyāset iderdi, o şāhib-i ḳurān
 04 aña virmezidi amān u zamān,
 eger devr-i ‘adlında olsa şehā
 05 şamān uğrusı kökdeki kehkeşān.
 beşi ḳovsan da düşerdi yire.
 06 aña tenk olurdı yedi asmān.
 bunuñ emşāli ‘ādil pādşā
 07 hlar zamānında ve agāh dil ḥalīfeler devrānında, şudūr bulan
 08 şemere’-i ‘adālet budur ki. olunur, dehistān ehlinden.
 09 zirā‘at u ḥırāset iden. dihḳāndan biri çift t ḳo,
 10 şup biri buḡdāy ekmek içün ha diyüp şabān demirile
 11 zīr-i ḥāki. bir idüp aşup çāk iderek. sürer iken zemān

12 de defîn olmuş ruḥām-1. ḥāmdan ḥüsrevānī, bir dāne ḥum peydā oldu,
 13 kendiler üşüp içinde ‘acabā ne ola, diyü ağzın açup
 14 ḥūşe ’yi gendüm ile māl-ā-māl buldılar, ammā her dānesi ki vardur,
 15 miḳdārda beyza’-yı güncişk-vār. lūlū-yı lālā gibi raḥşda dilāviz,
 16 ve dīde’-i nezzāre gāne nūr baḥşında ve farūḥ.rīz bu cümle başaḳlar ki
 17 mevzūn altundan ḡilāflar içinde. meknūn ḡüyā ki zer-ger ve
 18 sīm-keş, şarrāflar elinden çıḳup işlenmiş sīm ü zer şırma şaçaḳlar,
 19 işlenmiş, bir gevher-i tabdār u cevher-i ebdārdur. ve bir çār ḡüşe
 20 levḥ-i simīn üzre, yunānīler lisānınca ḥalle yazmışlar ve ince
 21 raḳam-ı numūne ḳazmışlar ki işbu nevādirde, şādır olan ḳışşa’-yı mergūb

166b

01 ve bedī’ ü ’l-üslūb, naşīḥat-āmīz ü ‘adālet-engīz ḥikāyet-i laḫīfe.
 02 vü ḡarībe. ve rivāyet-i naḫīfe vü ‘acībe bir sulṫān-ı ‘adālet-ḡüster, ve ra’iyyet-i
 03 perver sürūr zamānında vāḳı’. u şāyi’ olmuşdur ki zīr-i, ḥükümetde, ehā
 04 li-yi memleket ü ra’iyyetden iki şādıḳ, u dil-sāf birlikde ehl-i inşāf
 05 birbirine bāḡ-ı şabāndı elin kimine ol baḡa tımār. ve eṫrāfına ḥavli vü
 06 divār itdürüp. çapalatdururken medfūn u maḫzūn bir küb ṫolu,
 07 altun buldı dökmedi. ve basmadı yiri şatan şaḫşa gel beri,
 08 yirūñde altun bulındı al imdi. diyü ḥaber virdükde ḥerīf. ben
 09 saña bir bāḡ-ı laḫīfūr. satdum min ba’ deḥü milkūñdür altun senūñdür,
 10 diyü cevāb. vircek müşteri ben senden. rez ü yir istirā eyledüm.
 11 defīne vü sīm ü zer almadum. elbetde bulunan māl senūñdür gel al diyü

12 tarafından nice kıyl ü kâl. ve nizâ^ç u cidâl vâkı^ç olup. ^çâkıbetü'l-emr
13 muhâşimeleri muhâkeme. vü da^ç vâları murâfi^ç eye. ve me^çâl-i hâlleri müdâfa^ç ya,
14 muhtâc olup kaç^ç -ı nizâ^ç vü faşl-ı husümet için. huzur-ı serîr-i
15 şehir-i yâre geldiler. mâ vaç^ç ayı naķır ü kıtmîr, takrîr eylediler ol cihângîr,
16 ekser nazâr u kimyâyı te^çşîr, re^çâyâsından iki fakîr ü hâķîrûñ, bu deñlü
17 dîde sîr ve ğinâ-yı kalb, ve hülûş-ı şamîrlerle mu^çâmeleleri huşûşında,
18 taşsîn-i tevķîr ü aferîn. ü tevfir idüp daķı hezâr ta^ç accüb, ü te^çemülden
19 sonra hâbelleinde merkûz u maħzûn olan künûz kerem ü mürüvvet ü ihsân.
20 u ^çadâlet. muķtezâsı üzre. istifsâr idüp bir nîk püseri
21 ve bir nîk duķteri, var idüĝin haberdâr olduķda bâyi^ç üñ kızın,

167a

01 müşterîñ ferzendine helâl ü mübâh görüp emr eyledi dîn ü eynleri
02 üzre ^çaķd u nikâh kılinup medfûn bulınan altunı dâmâd u ^çarûsa
03 ol mâkiyân u hurûsa başş u hîbe idüp bir miķdârın sür[ür] ber
04 sürûrlarına ve ma^çadâsın mürûr-ı eyyâmıla ma^çâş ve lâzım gelen umûrlarına
05 şarf idüp evlâd u zükûrlarına bizi ħayr du^çâdan dūr itmeyeler diyü
06 ^çâķıbet ħayrlıĝın ricâ ve dünyâda nîk nâm añılmasın istid^çâ idüp
07 toĝm-ı kerem ü sehâ bî-^çadl u ihsân kiş-t-zârında ekdigiyiçün zamân-ı
08 emânında ucuzlıķlar ve ĝanîmetler firâvân olduĝundan mu^çadâ eli altında
09 olan diyâruñ kiş-t-zârında ol sene^ç-i mübâreke de biten her
10 gendüm ter-i dürr ü gevher ve zîkr olınan vech üzre ħâķi sîm ü zer
11 olmuş ve kendülerden sonra gelicek ħâyifeden ^çârîflere naşîhat

- 12 u ‘ibret ü hikmet ü mev‘ izet için ol hüşeleri ba‘ z humlara
 13 koyup nişan u ‘alāmet alıkomışlar imdi ‘ākıl ü ‘ādil pādşahlara
 14 bundan ‘azīm hisşe alıcağ kışsa olmaz pes dünyāda ‘adāletüñ şemere’-i
 15 neticesi böyle olıcağ uhrāda hūd birine nice beg olmağ muhaqqıqdur
 16 ³⁸⁰afērīn ol şeh-i melek-gūna
 meyl kalmadı bir küb altuna
 17 siyret-i enbiyāya hūyı uyup
 uymadı hırşıla çü kārūna
 18 dimedi mīrīdūr ya beytü’l-māl
 böyle bād-ı hevā-yı medfūna
 19 diñlemedi sözini şerīrūñ
 virmedi yüz vezīr-i mel‘ ūna
 20 ‘adlıla nāmı kaldı kendi gidüp
 gelmedüñ gibi oldı gerdūna
 21 ammā gel gör imdi ‘adl u dād zamānı ki bir kimse abā vü ecdādından

167b

- 01 kalmış mīrāş olmış, yüz yıllıq yirinde boş küb bulmağ, el-‘ iyāzü billāhi
 02 lec ü kiremīd ile tebāh olmış köhne divār, u yapu peydā vü bedīdār olsa,
 03 bu bahāneyile hükkām ve a‘ māl māl bulmuşdur. diyü mazlūm u ebnāmuñ māl-ı
 mev
 04 rüşını gāzab ider gibi gāret ü hasārāt ider, eyūdūr bu eyyāmlarda

³⁸⁰ Bu manzume, aruzun “Fe‘ ilātün (Fā‘ ilātün) Mefā‘ ilün Fe‘ ilün (Fa‘ lün)” kalıbı ile yazılmıştır.

- 05 a‘māl-i nā fercām ve ef‘āl iṣāmumuz muḳābelesinde, rabbü’l-enām yine rızķımız
- 06 ‘ale’d-devām kesmeyüp, virür fi’l-cümle eklen yeter zülme’-i aġniyā, re‘āyā sırtında
- 07 yir iġer ama fuġarānuñ çekdügi kendüye yeter. zīrā zirā‘ at u ħırāset
- 08 idicek gāv baġar tarla ve yir ħomadılar ba‘ zısını tekālīf-i ‘örfiyye ad iġün
- 09 furūġat idüp, ve bir miġdārını sāir deyūnlarına merhūn idüp,
- 10 baġiyesin aġviyā’-yı zülme istiblā idüp ellerinden aldılar ve’l-ġāşıl-ı kelām ekşer-i
- 11 diġkān ve ehālī’-i buldān medyūn u bī nevā ħaldılar mādāmki sibāġ
- 12 da ve taġrīr olınacaġ sāġda zālīmüñ rāh-ı, mazlūmında olan muġaylān
- 13 vücūdını ħusām-ı ‘adālet ve şamşām-ı siyāset ile ħal‘ u ħam‘ olınmaya def‘ ü
- 14 ref‘-i zulām mümkün ü müyesser degildür, muġarrerdür ħaġġ ‘azāb eyler nitekim,
- 15 zūlm iden zālīmle, ve iy anda ‘adlıla ħūkm itmeyen ħākimlere, mültezimlerle
- 16 muġāşşılār tamām aytdı eli. zer‘ ü ħarşuñ³⁸¹ ħoma iy şeh çekidüp ‘ālimlere
- 17 nitekim. olunur ki salāţīn-i irān zemīn, ü taġtgāh-ı ġazneyn
- 18 den şāh mes‘ūd sulţān maġmūd aleyhi raġmetullāhi’l-meliki’l-vedūd, ħall-i umūr-ı
- 19 müşkilāt-ı enām keşf-i nūr u zulām, ve faşl-ı nīk ü zūr ħāş u ‘ām,
- 20 ħılmaġ iġün haftada beş ġün ‘ale’d-devām. dīvān idüp, maşīr-i ħūkūmet
- 21 ü sedīr-i ‘adāletde, sa‘ādetile hem-nişīn olup, ħavānīn ü enīn-i sineyān üzre

³⁸¹ Metinde “ġırsuñ” yazılmş olmasına karşın tarafımızca bağlamdan hareketle “ġarşun” olarak okunmuştur.

168a

- 01 ‘adl u dād idüp, feryād ü enīn kendüsi bi’z-zāt istimā’
02 ısfā eyleyüp zālamlere cefā vü ‘azāb mazlūmlara vefā vü hıṭāb
03 iderken taht-ı hükümetlerinde ra’iyyetden zulm dīde pür sūz
04 bir ‘acūz mesāka-yı ba’ideden renc rāh çeküp gelüp ah vah
05 idüp ḥānum dād eyle gör ḥālüm diñle kāl ü infī’ālüm añla
06 ‘āmillerüñden bir zālīm mālümıla alınmış bāgum bil ki derūnumda olan
07 yağum cebren ve kähren bilā sebep çeküp gāşb itdi diyü izhār-ı
08 tazallüm idüp şikāyet eyledükde ol şehir-i yār ‘ādālet
09 şī’ār ü istikāmet dişār-ı pīrezene teraḥḥum idüp bir daḥı
10 bu za’ifü’l-ḥālī melālile ṭapuma ve infī’alle ḳapuma gelmelü ve ‘arz-ı
11 ḥāl şunmalu eylemeyesiz diyü emr aytdı ol bāg elin ṭāğıya hıṭāben
12 hüküm-i lāzımü’l-ımtişāl tesvīr olınuḫ ‘acūzıla irsāl olınanı
13 menāzil ü merāhil ḳaṭ’ idüp mevāsına şıḥḥatile vāşıl olup
14 zālīm-i mezbūre emr-i şāhı şunub hüküm-i pādşāhī bildürüp
15 bāgın ṭaleb idüp emr-i şerīf mūcibince red olınur ümīdi şadr
16 ında iken ol fuḳarāya ve za’fāya zulm ü cevr itmege mu’ṭād olan
17 zālīm ü ṭāğı ‘acūze bāğı virmedüğinden ma’adā ‘ināda i’ṭibār
18 gelmekile raṭb u yābis özi gibi denī depesince sözi söylenüp
19 daḥı müştin döküp diş ḳaşırub ‘acūz-ı miskīne gāzab
20 şüretlerin gösterüp şiddet-i şavtıla tehdīd ü taḥvīf idüp
21 heyhāt ki ‘acūz bir daḥı cür’et idüp dergāh-ı şāha izhār-ı

168b

- 01 tazallüm ide gide diyü kemāl-i ğurūrında emr-i sultānī ve raķķ-ı
02 ebter gibi yabana atdı içine bile baķmadı hiç ve kağıdumdan zer
03 şuyın iç derdüñe devā eyle bāğdan gör ki қоруқ yok getür
04 düğün kâğıdı al gözüñe şoķ sen bu gec sevdādan vāz gec
05 yoħsa şoñra nedāmet çekersin didi ‘azīm tehevür itdi қarı faķirün
06 aşına ağı katdı zālimden çün bu sözleri işitdi o
07 oradan sıvışdı çıķdı gitdi yine pādşāhdan ğayrı
08 yiri yoğıdı ki vara ‘arz-ı ğal ide yalvara zālim ise
09 muħaşşıl-ı emvāl büyük ‘āmil idi kimse ğaķķından gelmege ķābil degil
10 idi pes ğayret ķuşağın erki ķuşanup himmetile ne yorilup
11 ne üşenüp қandasın tahtġāh-ı şāh diyü rāha girdi ğünlerde
12 bir ğün maħall-i maķşūda irdi dīvān ğüniydi ğuzūr-ı şehr-i yār-ı
13 kām-kāre yüzün sürdi ğikāyet-i şikāyeti tekrār eyledi ol
14 şāh-ı ğıřā bu şek deryā-yı ‘adl u meħāmeti cūş idüp
15 ğāřır-ı pır-zen ğōş olmaķ için bir dağı ol pelid yemende
16 muħkem te’ķidile emr tesvīd olınsuñ ki milkün sañā teslim ide diyü
17 ğükm-i fermān eyledükde hemān ‘acüz-ı nā-tüvān feryād u fiğān idüp
18 ğānum eger ol zālim emrü kağıduñıza itā‘ at u inķıyād ider olsa
19 muқaddemā iderdi red itmezdi evvelā vārid olan emrü kağıd gibi yabana
20 atan cevāhir-i kelāmuñı ğāke berāber tutan bī bāķ-i ğāliyā çeküp çāk
21 itmesini muқarrerdür diyü ‘unf u ğuşūnetile cevāb virdükde şehr-i yār

169a

- 01 şîr-dil fi'l-cümle bî hâşûr u münfe' al olup qahr u güvvetile, var imdi t̄ali' siz
- 02 köhne başuña hâk dök pes ya saña nice itmek gerek idi diycek
- 03 hemân 'acüz bî ser ü sāmān ezā yāsü'l-insān t̄al-i lisāne ma' nāsın,
- 04 üzere sözcüklerle, h̄aki başına şol cihāndār gāfil dögmegün
- 05 lāyıkdur ki, 'adl u zulmı seçmeye taht-ı hükümetinde olan, bir bedbaht.
- 06 u bātıl-ı 'āmile sözi geçmeye ve emrinün tefevvüzi olmaya. halk dilinde nāmıla
- 07 şāh añula ammā sultānlık yolında rāst, varmayup yañula bisāt
- 08 memleketinde. ve naṭ'-ı 'adāletde şah mat olup zālimgere yeñile ve cenābından
- 09 emr-i ma' ruf ve nehy-i münker için alınan evāmir ü aḥkāma kuzāt vü
- 10 lāt şāhib-i cāh u hükām u 'ummāl-i 'avāmdan, rü-siyah nice nā sipāslar
- 11 iṭā' at ü inḫıyād itmedüklerinden, mā' adā maşharalığa alup kırtās.
- 12 h̄ulvāyı her ne deñlü bî miqdār. ve kem māye ise de qaralanmağıla yine pāye
- 13 de bir ter ü bihter 'ameldār u şîrîn-gārdur. ve alā bu emr didüğün qara
- 14 lanmış kâğıd bir gerüsi işlenmez zāid, ü kāsıd güftār-ı nā hem-vārdur, bu
- 15 nı kim oğur diñleyene şadā' virür dirler şāhā bu pîr-i 'acūzun, söz
- 16 lerini gūş-ı h̄uşıla diñle. bunda saña yaramaz ise anda gerek olur
- 17 añla el-hāl şağîr māderile avunur, mürāfiğ olduğu h̄alde kimseden
- 18 elem vehm görse pederile sevinür, recūliyyete irdükde ma' āş gav[g]a
- 19 sına girdükde hükümet-i kazātıla tesliyet olunur, hükāmıla muşālih
- 20 taşayyüc olmasa sultān-ı 'alī şān u 'adālet-i bünyāndan dā'i-yi devā olan
- 21 derd-i dünyāsına ricā'-yı dermān ider. ammā h̄aliyā şāh-ı devrān senün

169b

- 01 gibi ‘ādil olmayup nizām u intizām-ı memleket u ra‘ iyyet umūrında
 02 ve dīn devlet hūşūşında şu‘ ūrı olmayup kāşır u kāhil olıcağ
 03 mużtar u ‘āciz olan fuķarā ve zua‘ fā³⁸² **ممن بحب المضطر اذا دعاه** ol
 04 ķaviyyü’l-aķvā bā-başır ü sem‘ ĥakīm ü ‘ālim bī zevāl ü ķadīm allāh dergāhına
 05 her seher **اياك ودعوة المظلوم فانما يسأل الله حقه ايضا قال**
 06 **رسول الله يقول الله تع اشهد عظمي على من ظلم من لا يجد له ماصراً**
 07 **غيري. وقال تع ولا تحسبن الله غافلاً عما يعمل الظالمون**³⁸³ imdi
 08 iy şāh şaķın mazlūmuñ ahından seher-gāh ki aña perde ķoma
 09 mışdur allāh pes min ba‘ dehü kime ĥālüm ĥikāyet eyleyeyin ĥaķķa senden
 10 şikāyet eyleyeyin diyüp zemīn ü āsumānī şarşar ehline nālān
 11 olup şāh maĥmūduñ öñünde seylāb sirişk-i ĥūn-ı alūdıla ĥāke
 12 ġalţān olduķda ah ķeker söz ‘acūz sözün dil-düz sözlerle
 13 şāhuñ derūnına te’şir ve cānında yir idüp seri‘en ‘azāb u ġazāb-ı
 14 ĥaķķdan ķorķup muķaddemā daĥı itdügi ‘itāb-ı nā şāvābda ĥicāb
 15 idüp iy ĥāţun aĥiret bañā bed du‘ ā ķılma şabr it ne dilerse
 16 ĥāţıruñ eyle idelüm her ķanda gönderürseñ gidelüm diyüp hemān
 17 el urup cebe bir avuç altun eylenüp heybe daĥı nice iĥsān-ı firā

³⁸² Dua ettiğinde darda kalmışa icabet edenden.

³⁸³ Mazlumun duasından sakın. Ancak Allāh (cc) onun hakkını sorar. Yine rasulullāh buyurdu ki “Allāhü teala Kendisi için benden başka yardımcı bulamayan kimseye gazabım şiddetlendi buyurdu”

- 18 vāndan şoñra kırh şıfat ahramān heybet cellādını meramet senüñ
 19 dil-i zehr-i fānī ser-henglerden kifāyet adar nefer ta‘ yīn idüp pīre
 20 miskīni reh-rev hecīnler üzre hevdeiler bindürüp bir vech te‘ cīl
 21 gönderdiler ‘ azāb melekleri nāzil olup āfilleri ecel-i baar gibi

170a

- 01 şitābıla ol zālīm bāılı basup bulup tutdularından şoñra bāzār
 02 soalarında istiā oldu ki aāretile gezdürüp zulm idenüñ
 03 şer‘ e muālif yola gidenüñ ulü’l-emrüñ hūkmine inıyād itmeyüp,
 04 redd idenüñ dünyāda cezāsı budur diyü nidā itdürüp evvelā,
 05 pend için vārid olup yabana atduı kāıdı gerdānına bend idüp
 06 amān virmeyüp adılar kemān-ı zulmini cihānda yadılar **beyt**
 07 ³⁸⁴reved ez cihān-ı zālīm hū‘n-hā‘r,
 be-mānd be-rū ya‘ nī pāyidār **şı‘r**
 08 āferīnler o şāh-ı mes‘ ūda
 ‘ adl ile uydı şer‘ -i ma‘ hūda
 09 bir za‘ ifce arıya ram itdi
 bunda omadı yevm-i mev‘ ūda
 10 ‘ adlıla fa‘zl idüp huūmeti
 bunda omadı yevm-i mev‘ ūda
 11 zindedür nāmı are dek ölmez
 geri kim gitti almadı o da

³⁸⁴ Bu manzume, aruzun “fe‘ ilātün(fā‘ ilātün) mefā‘ ilün fe‘ ilün(fa‘ lün)” kalıbı ile yazılmıştır.

- 12 ھاڭڭ sözü diñleyhüp ڭabül itdi
 rahmetullāh şāh-ı maħmūda
- 13 ڭışsa³-y1 güzeşteye mümāşil hikāyet aydurlar ki azerbāycān sultānlarından
- 13 şāh sencer zamānında zulm-dīde ve elem-keşide bir pīr-zen-i derd-mend
- 15 müstemend oldı ki hālde yolda şāhuñ⁶ inān-ı semendine yapışup
- 16 derd-i ser ve hūn-ı cigerile pādşāhum dil-rīşlerüñ teşvīş ü nālişlerin
- 17 ışgā eyle diyü feryād itdükde şāh sencer ħançer-i ser-tiz ü tir-i hūn-rizden
- 18 beter ebnā vü fenā, ⁶ acūzuñ dil-düz ve ciger-süz, sözlerin işidüp
- 19 atı başın çekdi mezra⁶ a-y1 ⁶ adāletde toħm-ı dād ekdi cihānda bir eyü iş
- 20 itdi, aytdı söyle nedür hālüñ görelüm şikāyetüñ kimdendür bilelüm
- 21 pīrzen aytdı müşevveşü'l-ħal-i heştād-ı sāle ehl-i ⁶ iyāl bir fakirem

170b

- 01 bī peder püser ü duħter çār evlādum var yedükleri şa⁶ir geydükleri ħaşir
 meyvenüñ
- 02 adın işidüp dadın bilmezler ħazenile yetimlikden gelmeler nā gāh bu pīr çarire
- 03 zur idüp tazece engür dildiler ben faķirde bir ħāryede varup
- 04 kār-ı düşvār-ı ihtiyār idüp mezdür oldum ellerüm ħabarınca za⁶f u
- 05 pīriden gözlerüm ħararınca leyl ü nehār ħuruşdum ve çalışdum dest-i müzdüm
- 06 muķābelesinde icāra bir sepet üzüm virdiler aldum sürürıla göñlüm gözüm
- 07 pür olup geldüm başuma urdum götürdüm evlāduma yöneldüm ⁶azm idüp
- 08 giderken leşkerüñden saña beñzer bir iki zālīm ü sitem-ger yolum urdılar sitile
- 09 engürüm aldılar sen farıġu'l-bāl aķrabānıla şafāda ehālī³-i memleket-i vilāyet
- 10 müşevveşü'l-ħal cefāñıla bilāda toptolu oldı cihāndārliķ bunca şehr-i yārliķ

11 ve cihāndārılıqdur ki ʿālem ḥarāba vardı sen kendü ʿālemünde ʿadl
 12 u dād itmemegi bi'l-külliyā qaldurduñ ferāmüş itdün şehri ve qarayı zālīm
 13 ḥākimler ile taldurduñ zulmile mazlūmları ser-ḥōş itdün eşrār-ı tevķir
 14 icārı taḥķir itmekile ʿālemi ḥarāb ve aṣḥāb-ı hicābuñ cigerlerin kebāb
 15 ve eşk terlerin şarāb itdügi gerçi begün ḥavf-ı şirkinden ve zulm u
 16 cevründen kimseye şikāyet idüp söz açā fer-i şehri ve ehl-i ḥurf-ı
 17 dükkān u cāna sen kıyup ḡayrı ile göçemez ve qaradan olan reʿāyı
 18 fuḡarā geşt ü zār vaṭan-ı aṣlilerin bıraḡup aḡir diyāra qaçamaz ammā yārın
 19 perde³-i ḥākinde can yüzinden ref⁴ olup aḡiret zāhir olduqda
 20 nitekim ḥazret-i ʿalī velī zevcū'l-butül şāhib-i zūlfikār u düldül raḡyallāh u ʿanh
 21 buyurur³⁸⁵ يوم المظلوم على الظالم أشد من يوم الظالم على المظلوم ḡalāyıķuñ

171a

01 ḡalıķı vü rāzıķı olan sultānlar sultānı ʿādil ve bāķi allāha ne cevāb
 02 virürsin şimdi elüñde olan taḡt u tācı ḡōd ʿan qarīb dest-i ecel
 03 tārāc ider görürsin pes beķāsı olmayup fenā bulıcaķ devletile sürürüñ
 04 ve saña qalamayacaķ ve ḡarāb olıcaķ memleketile ḡurürüñ neden ḡubbe³-i sarāyı
 05 qaldurduñ dünyāyı vāyıla taldurduñ ḡayme vü ḡar-ḡāhuñ mihr ü māha
 06 yitdi sāye³-i zulmüñ cihānı tıtdı mihr-i ʿadluñdan ḡalķa yoķ māh
 07 zulmile milki qapladı sāye ʿaṣruñda reʿāyā vü berāyā ḡüyā ki zır-i seng-i
 08 āsiyāda devvār ve unh-i simsim-vār seylāb-ı zulm u sitemile öḡinüp

³⁸⁵ Mazlumların zalimler üzerine (galip) olduğu gün, zalimlerin mazlumlar üzerine (galip) olduğu günden daha şiddetlidir.

- 09 āb gibi taşlarla döginüp zîr ü bem vücūdunuñ şızındı vü şı' indısı
 10 içdüğüñ şarāb yakdığüñ çerāķ-ı pür tāb yidüğüñ içdüğüñ
 11 diyüp mîrî gözleri başı elleri kiri
 12 bāl gibi mālî ekl iden tağı cizyeden mā' adā alduguñ ağı
 13 yidüğüñ ferbih koyun ve kuzuı cerb didüğüñ yüregi bāğı
 14 ekli hükkāmuñ mālî eytāmuñ bivenüñ beyle meyve'-i bāğı
 15 re' āyā-yı memleket zulm ü bidāduñıla nālān sen anlardan alınan
 16 māl-ı gayr-ı helālile şād u mān bunca serverlik ra' iyyet perverlik
 17 olur eyā şāh-ı gāfil agāh ol endîşe kıı ecel dehānūñı bağlamadan
 18 düşmenlerüñ gülüp dostlaruñ ağlamadan gözüñ ac olma
 19 gözü ac senemile zulmetde kalan miskīn ü mazlūma nur-ı ' adl
 20 u merhāmetden şac hazīne 'yi mālā pür ābādān iderüm diyüp memleket
 21 u ra' iyyeti harāb virān iden vezīr-i nādānuñ sözüyle ' āmil olup

171b

- 01 zālîmlere bātıı ' āmillere ruşsata rızā virmeden kaç kendüñ bi'z-zāt
 02 ra' iyyet ü ' asker aḥvālını diķkat birle tefahḥus u tecessüs itmezseñ helāl olur mı
 03 alduguñ bāc u harāc hey pādşāh-ı şāhib-i tāc diyü ol muḥtāc-ı
 04 tutmac senceri feryādiyıla senceri tīr-i ta' n çeker duzah umac idicek
 05 zāl saḥtuñ naşīhatleri her biri tīr gibi derūnına te'sīr idüp
 06 ellerin yüzine urup ceḥāletden boynını miskīnler gibi yorup zār zār
 07 ağladı kendüye nefrīn idüp söyledi tūf benüm sulṭānılguma yuf benüm
 08 ḥāķāñlıguma ki ben şād u ḥandān ra' iyyetüm gam-gīn ü nālān seyr eylerüm
 ābādān-ı

09 vilāyet ü iller zulmıla pervā-yı. virān re‘ āyā meksūr eşkıyā ma‘ mūr
 10 zālimler mesrūr ve mazlūmlar maḫhūr sürmede zer tāt birmede zer-beft
 11 ve dibāc-ı zīrmede taḫt ‘ āc yidügüm kebāb u kāk fuḫarā buğra ve tutmac
 12 bulmayup bir pula muḫtāc ola emīr ü vezīrden nedīm ü müşīrden baña
 13 ne fayda imdi bir pīr-i ḫarīr baña yol gösterir oldı şimdi zehī
 14 ceḫālet ve ‘ ayb ki vaḫt-i şebīde ğaflet ü ihmāl idüp umūr-ı salṫanatı
 15 ḫusūs-ı ra‘ iyyeti kendüm görmeyüp ele inanmaḫdan ḫāşıl oldı imden gerü
 16 ölmek baña yüz şuyıdur ol dādār u dāver-i ḫazret-i yezdān-ı pāke
 17 ḫulların benden istifsār idicek ne cevāb virürüm diyüp nedāmetden
 18 soñra deryā-yı ğazab u ğayret-i temevvüc idüp pīr-zenden bir sepet
 19 engūr zorıla ğaşb iden ol iki mağrūrı ser-heng ü çeri
 20 başılara emr idüp buldurdı timşāl ḫadlerin yüzdürüp
 21 ḫīklere mey ḫor gibi derilerin yüzdürüp şaman ṫoldurdu

172a

01 ve pīr-zene pūr engūrıla alınan sepet mişāl bir kīse māl-ā-māl filori
 02 ile ma‘ mūr ṫağ eteginde engūrı köteginde bir işlenmiş şāfi misket
 03 ve razāḫi işlenmiş bāğ iḫsān u en‘ ām eyledi ‘ acūzuñ etyāmıyla tamām
 04 yüregi bağlanup büser ü duḫterleriyle sağ olduklarınca ‘ ıyş-ı
 05 nūşda şād u kām vaḫtleri ḫoş olup ‘ ale’ d-devām şāh
 06 sencere du‘ ālar u şenālar eylediler imdi pādşāh-ı zü-şevket
 07 ü şehinşāh-ı şāḫib-i ğayrete lābūd ü lāzımdur ki zīr-i ḫükümetindeki
 08 memālikde manşıb u cāha mālīk olan sipāh ‘ askeri ve ḫūkkām u

- 09 ‘āmilleri siyāset-i şāh ve ‘uķūbet-i pādşāhdan ħavfıla dehşet
 10 içinde olalar tā ki fermānına baş u canıla itā‘at u inķiyād
 11 idüp rū-gerdān olmayalar
 12 ³⁸⁶‘adl u dād it nīk ü bed fark olmağa ger şāhsuñ
 nūr u zūlmet görine biline t̄abuñ ³⁸⁷(gerekdür māhsuñ)
 13 olma şeytāna esir ü taķılma emir
 kulların ħaķķuñ esirge sen de ‘abdullāhsuñ
 14 virme zālīm destine re‘āyāyı pā-māl eyleme
 ķurda yedürme ķoyımı rā‘i agāhsuñ
 15 ‘adl-ı nūş-revānıla ħaccāc zūlmı yād olur
 nīk eşer ķo dūnye’-i fānīde sende şāhsuñ
 16 devlete lāyık ne ise kātibi yāz pend-i nev
 eski ķul oğlı ķul olup şāha ħarĥāħsuñ
 17 şāh sencer ķışşasın ķo hürmüz ü kisrāyı gör
 ħamse vü şehnāmeden ger oķuyup agāh-ı āhsuñ
 18 nitekim hürmüz-i tāc-dār rüzgārında ‘imād-ı devlet ve ‘ādet-i salţanat
 19 olan ‘adālet ü siyāsetden [.....] aydarlar ki şehrden
 20 taşra şikāre ve bağır gāh çıķsalar muķaddemā miyān-ı ‘askerde nidā
 21 aytdurup yaşağ iderlerdi ki vay ol kimesnenüñ başına

³⁸⁶ Bu manzume, aruzun “fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün” kalıbı ile yazılmıştır. Maznumenin birinci beyitinin ikinci mısraında, ikinci beyitin ilk mısraında, üçüncü beyitte, altıncı beyitin ikinci mısraında vezin hataları bulunmaktadır.

³⁸⁷ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

172b

- 01 re^ç āyanuñ kişt-zārın ve ya bāğ-ı rāğın ayıklayup içinde geze
02 tarladan bir başağ üze bāğdan bir şalgım üzüm-i dem düşürüp zerre
03 oldum anuñ üzerine ecel yeli eser serine kıyāmet kıpar cismini
04 zīr-i kahr-ı seng idüp ħarman-ı ^ç ālemi çeşmine teng ü ħūşe^ç-i
05 engūr-vār onuñ iderler böyle bir ħinde inileri üzre
06 şehir-i medāyinden şah-ı sipāh çıkup fevc fevc giderleriken
07 rāh teng olmağıla ser-heng-i leşkerden biri pādşāhdan
08 geri kalup bir vech ta^ç cīl irmek ve ilerüde lāzım gelen ħidmetin
09 görmek için ^ç ağılsuz bolsun meyān-ı kişt-zārdan
10 arķırı taĥvīl idüp girdi et kıopardı çıkdı sürdi
11 ve ^ç askere irdi bu ħaber-i gec-rev ü ħıyānet eşer kendü gelmeden
12 evvel sem^ç -i pādşāha irür ateş-i zulmden ibtidā zāhir olan bir şer-i rüchān sözdür
ki
13 henüz benüm ^ç aşrumda vāķı^ç oldı eger āb-ı ^ç adālet bedirile māni^ç ü sed
14 tāb-ı siyāset-i şimşirile dāfi^ç -i derd olunmaz ise yevmen fe-yevmen ziyāde
15 olup ebā vü ecdādumdan şāyi^ç ü müekked olan ^ç adl u dād
16 min ba^ç dehü zāyi^ç olur diyüp fi'l-ħāl emr itdi kıulaķların
17 çāk dibinden kesüp ve başılan ħāşılıñ ^ç azāmeti için
18 esb ü esbābın reft ü baĥtıla şahīb-i kışte teslim eylediler
19 ve taķti^ç ü terķimden murād-ı ma^ç nā dimek olur ki bizüm emrümüz tefĥim
20 itmeyüp siyāk u fermānumuz kıtmayup gūş itmeyin kıulaķ hem
21 ger ħayr-ı aşam mesābesindedür başdan yok olup aşĥāb-ı başirete

173a

- 01 naşihat u pend-vār bād-ı şekāvete gezend kesilmesi
- 02 lāzım u sūd-mend idüğinde iştibāh yokdur
- 03 ulü'l-emrūñ resūlünüñ allāhuñ emrini tutmayan olur gümrāh
- 04 şer' kânunıla 'itāb u 'azāb aña vācib olur ki eyleye şāh
- 05 yine bu eşnāda bālāda mürūr iden kışşaya mānend
- 06 iderler ki şāh-ı mezbūruñ hāşakīlerinden süvār bir kılınıñ yolu
- 07 reh-güzār-ı bāğıstān-ı dihkān uğrar maḥall-i güzerde tāziyānesin
- 08 şalarken toқınur tākden bir şalkım koroқ urur hāke düşürür
- 09 şāhib-i bāğ bunu görüp mişl-i zāğ feryād u fiğān ider ki eyvā-yı
- 10 mezheb-i muğān ve millet-i mecūsān ki kem azārlıқ u perhīzkārlıқ
- 11 idi güyā ki ğubār oldu ve sulṭān-ı kām-kāruñ yaşağını tutmaқ
- 12 dīn ü āyinüzümüzde lāzım u mühim iken berbād u hebā oldu min ba' dehü
- 13 'adl u dād olmayup zulm-ı fesād u niyāmı tutup işimiz ileri gitmeyüp
- 14 ekdüğümüz bitmese gerek bu 'alāmet-i muқaddemāt zulm ü veḥāmet ve ibtidā'-
yı
- 15 ḥıyānet ü nedāmetdür ketm itmek bend olmasın örtülüp kalmasin
- 16 ben günāhdan kurtulup şāh-ı agāh itmek gerekdür diycek
- 17 biçāre sipāhi nām-ı pādşāhi ve bu ḥaber-i cān-gāhı gūş idüp
- 18 behi-veş oldu üftān u ḥızān atından dihkānuñ ayağına
- 19 düşdi mürüvvet ile cānuma afet irgürme bir avuç kånuma girme
- 20 günāhumı şāha dimegi revā görme kışşada mekārın olmadı
- 21 kōpan güreden ağızum boğazum tolmadı elüm ayağum başup azmadı

173b

- 01 andan baña nef^c olup gözüme kırık şızmadı çeşmümün acı yaşını alma
- 02 kanımı cür^c a³-y1 mey gibi ayaklara şalma zararun için zımān ve mükāfāt
- 03 işte muşanna^c rahtum ve atum incü vü yāķūtıla muraşsa^c kemer ü hı1^c atum nān-1
pederüm
- 04 şır-i māderüm gibi helāl olsun bāri fūrūht iderseñ cevāhir
- 05 ü altūnlıa ceyb ü dāmānuñ tılsun diyüp ibrām-1 firāvān u elhāc-1
- 06 bī bānıla dihķānı tesellī idüp belā seylini başdan ve ^c anā helāhilini
- 07 aşından şavdı ve böyle ^c azīm dehşet ü haşıyyeden kırtulduğına
- 08 ve raht cāmıyıla ^c aybı örtüldüğine bir nice ađnām u şütür zebh ü kırbān
- 09 idüp nice itmesünüñi her ferün her züz ateş-nāk yaşağ u şavlın
- 10 ve hışm-nāk ve hevl-nāk heybet ü siyāsetin göziyile müşāhede iderdi
- 11 hāşāk vücūdını yanı hākister olmağdan kırtarmağa ikdām kılırdı
- 12 şāh hışmından kırkmasa ^c asker-i şāh pāymāl olur bağı dihķān
- 13 evi barđıyıla heb niyār kılmaz yüregi içre yağı dihķānuñ
- 14 ve şehri-yār-1 cihāndārlara hevā perest ve dihķānuñ ^c ışķ-bāzlıđından
- 15 be-đayet ihtiyāt u ihtirāz itmek vācibdür zīrā ^c arzu-y1 mücārrede
- 16 şāh-bāz-1 dil pervāz idüp iştiđāl gösterilicek umūr-1 devlet
- 17 ü ra^c iyyetde ihmāl u iđfālile kışūr üzre olmađ lāzım gelür
- 18 mādām ki sulţānuñ şafā vü zevķ-i nefsanıyile cism ü cānı mālı ola
- 19 ahvāl-i cihān-bān ihtilālden hālī olmaz pādşāhlarun şāhid u ma^c şūkı
- 20 memleket ü ra^c iyyetdür nazar idicek ruhsārı tığ-i ebrārdur maħbüb-1
- 21 devletün çeşm-i şehlāsına serme³-i seyyāh na^c l-1 semend-i sipāhdan peydā olan

174a

- 01 ğubār ki mişāl misk-i nāfdur ve ol dil-dāruñ ğamze ʻ-i cān-şikārı
- 02 sinān-ı sīne-şikāfdur ve şāhib kıranlaruñ maṭlūb u cānāna dest
- 03 res bulması ve vişāl olması aḥz-ı memālik ve celeb-i bāc u ḥarc
- 04 içün aʻ dā-yı eṭrāfila vākıʻ olan rezm ü muşāfdur ve cihāngīrler
- 05 bezminüñ şarabı ḥūn-ı düşmen ve peymānesi ser aʻ dā-yı peymān-şiken
- 06 naḳli ceker diyürekden sākisi mevt-i aḥmerden ālātı şimşir u ḥaçer
- 07 ü tır ü teber ü zerre vü miğfer mağnisi şurnā ve nefir ve şarirüze ve kemān-ger
ve ol
- 08 ḥamruñ nişā ʻ vü şafası düşmen üzre manşūr u muzaffer olmaḳdur ne an ki
- 09 ʻ ışık-ı hevā-yı nisvānıla her zamān nisvānda bil ki nizām-ı iltizām-ı memleket ü
- 10 raʻ iyyetden tekāhül ü ferāğat itmekile ʻ işyānda ḳala ve zeylde taḥrīr
- 11 olan ḳışşadan ḥışşa almaḳ şāh-ı ʻ āḳil ve şehinşāh kāmıla vācib ü münāsibdür
- 12 nitekim şirīn ü rivāyet-rengīn iderler ki şāh-ı ğūzneyn şāhib
- 13 ıyās sultān maḥmūd-ı mesʻ üd zübde ʻ-ı nās-ı ayin ʻ uḳalā-yı peşin ve ḳavānīn-ı
- 14 salāṭīn-ı ʻ abbāsīn üzre ekşer ḥablarda teccessüs-i aḥvāl ehl-i zemīn
- 15 tebdil-i kisve vü libās ve tegabbür-i şüret ü iltibās idüp ḥırḳa vü palās
- 16 giyüp esāsı salṭanatı bu vechile istiḥḳāma ihtimām eylerdi memleketde
- 17 raʻ iyyet ü şehri şipāhī ve fūrüyı ve dihī ne keyfiyyet ile muʻ āmele
- 18 iderler bir bir eyle geḳinmeleri ne yüzdendür ve kendüden ḥalḳ-ı ʻ ālem rāzı
- 19 vü şākirler midür diyü kend[ü] ʻ ayneʻt-taʻ yīn ve ʻ ilmeʻl-yaḳīn görüp bilmek
içün
- 20 dīvān olmayan ezmānda baʻ z ribāt u ḥānḳāh u esvāḳ

21 u tekye-gāhlarda geşt ü güzār ihtiyār iderdi ittifāk-ı ma' nā dimek

174b

01 ' itikādları üzre bu eşnāda hür u seyr idigin bir mecmā' zürāfāda

02 dervīş şüret ve şāh siyret rindān-ı ehl-i hikmetden bir kaç

03 kimesne rāst geldi hezār huşū' -ı iftikārıla kāmetin gec

04 kıilup selām virdi red idüp bir gūster-i dilber oturdı

05 ve aradan benligi götürdi biğānelik biğānelige tebdil olup

06 havādīş-i rüzgādan günā gün güftāra başladılar el-ḥadīş-i

07 şenhūn mefhūmınca şāh maḥmūduñ ra' iyyet ra' iyyetperverligi ' adālet

08 gūsterligi aḥvāli açıldı kām-et-i ef' āline göre hıl' at-ı maḳāl u

09 kelām biçildi dehş ü dādı aḥlāf-ı ḥasene ile ittifākı şāhlığa

10 istiḥkākı anladuḳda şāh önlerince varup kendüyi diyār-ı ba' ideden

11 bir gedā-yı felāh-ı seyyāh gösterüp kendünün cümle ḥāline ' ayb u kemāline

12 muṭṭali' olmağı aḳsā-yı merām bilüp istifsār u istiḥbārda

13 tamām aḳdām eyledi ki nicedür şāhuñuz zülme ' adlı gālib mi dervīşler

14 ile oturmağa ṭālib mi yoḥsa şāh nāmında satranc gibi bi qurı

15 ḳālībın mı sāyesinde dostları ile fuḳarā şafāda düşmenleriyle

16 eşḳıyā bālāda mı re' āyāsı müreffeh ü asūde mi cünūdı bīdār

17 u ḡunūde mi vūzerā vū ümerāsı kendüden ḥāvf idüp ḳorḳar mı

18 ve ḥālimler ü ' āmiller çobāndan kürükler gibi ḥışmından irān olup ürker (mi)³⁸⁸

19 beglerden ḥalkı rāzı ḳadıllardan şākir mi pīşe-virān-ı aḫḫāb

³⁸⁸ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

20 sūḳda inşāfıla narḫı cārī mi neccār u kārban-ı reh revānda
 21 emn ü emān fermānıyla sārī mi diyüp ve'l-ḫāşıl hiç pādşāhlara lāyık

175a

01 olan umūrda kendüye müte'allıḳ kemāl ü ḳusūrda mezkūr olmaduḳ
 02 nesne ḳomadı dükeli müstemi'id en ḫāṭırlar cevāb virüp didiler ki
 03 şāhumuz sāye'-i ilhānumuz maḫmūd mes'ūdda merḳūm u ma'dūd olan aḫlāḳ-ı
 ḫamīde
 04 ve ef'āl-i pesendide mevcūd olup vüzerāya kārın inānmaz kendü görür
 05 ümerānuñ aḫvālını cāsūsıları bildürür ḫākimler ḫükm eyledüḡi ḫüccetlerde imzā
 06 kendü urur ve'l-ḫāşıl rā'ı agāh u şāh-ı pür-intibāh 'ādil-i ḫāş u 'āma
 07 fuḳarā vü aḡyāya luṭfi şāmil pend-i kūy ve ḫaber-i cūy ve nīk-ḫah 'anḳā-yı
 08 himmeti bülend-pervāz rüy-ı arzda şāh olan pādşāhlardan
 09 mümtāz u ser-fırāz şehinşāhdur līkin hevā-yı mecāzda 'aşḳ-bārılıḳıla
 10 birez alüde olup ki bahā[r] u gāh-bāze ki müyemmendi ve gāh-abāze
 11 dilbend idüp şāhılıḳdan çendān bahre-dār u sūd-mend olmayurlar
 12 ammā bu sevdā-yı ḫāmide zemām-ı nefis ḫöd-kāmlarını çeküp levvāmeden
 13 muṭamannuya geçüp rüha rām eyleseler cemī'en irān u tūrāna varavum
 14 ve 'arāb u a'cām ile hindüstāna şāh bām u rabi' mesküne ḫükm-rān
 15 olup ḫalāyık kösegü teri fermān biri olduḡında ḡayrı sulṭānlarına
 16 ḡālib u muẓaffer ve ḫān u ḫāḳānlarında ol şāh-ı faşih bu naşihatleri
 17 lisān-ı ḡayr-ı nāşihdan vāziḫ işḡā eyledi fi'l-ḫāl 'ırz u nāmus-ı
 18 salṭanata ve dīn ü mezheb ü millete lāyık u müvāfiḳ olmayan aḫvāl-i
 19 pür aḫvāle nedāmet ü inābet eyleyüp bi'l-külliyā levh-i dilden naḳş-ı hevā-yı

20 mek ve şahîfe 'yi gönülden şek ü mā-sivāyı maḥv idüp sālîk-i rāh-ı ḥaḳîḳat
 21 ve mālik-i ṭarîḳ-i şerî' at olup tāk-ı ' işmet serende ve dibāc-ı ' iffet

175b

01 birinde taḥt-ı istiḳāmet ü serîr-i ' adāletde temekkün ü cülūs kıilup
 02 zamān ḳalbinde nice nice ser-keş u mu' ānid sulṭānları ḥ'ār u zelîl idüp
 03 mümellek-i hindustānı bil ki şārḳ u ğarb ve cümle cihānı fetḥ ü zabt ve milk-i
 04 irāna rabṭ eyledi gerçi dünyā ' -yı fānide kendüsi gitdi likin sipāh
 05 u ra' iyyete ve cümle ehāliyye ' -i memlekete ' adl u dād üzre ḥilāfet itmekile nāmı
 06 ilā yeminā hezā ḥayrile yād olup rūḥı şād olsun dirlər
 07 ³⁸⁹ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ آمِينَ اللَّهُمَّ آمِينَ
 08 ³⁹⁰ nef' üñ olsun nūr-ı ferle ' āleme ḥurşid iseñ
 09 şan' atuña südüñ olsun ādeme cemşid iseñ
 10 şāhlıḳ āyinini taḥḳîḳ idüp terzîḳı ḳo
 11 sāye ' -i ḥaḳsın zemīn üzre nola taḳlîd iseñ
 12 bād görme keşretten ḥalkı fikr it ḥālîḳı
 13 ' adl u dād ve ḥilm ü rıfḳ it ṭālib-i tevḥîd iseñ
 14 ḳıl şehā nāmuñ beḳā bulsun bu fānide şehā
 15 olmayup ger ḥızr gibi māyil-i taḥlîd iseñ
 16 zılmı terk it ' adlı berk it uy şehā ecdāduña
 17 ḥāne ' -i devlet yıḳıldı bānî ' -i tecdîd iseñ

³⁸⁹ Allah ona rahmet etsin. Amin. Ey Allah(ım). Amin.

³⁹⁰ Bu manzume, aruzun “fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün” kalıbı ile yazılmıştır.

- 18 kâtibî maḥmūd şāhun ḳıl müekked ḳıṣṣasın
 19 şāh-ı tirmidin bize yaz ḥıṣṣa zü-te 'kīd iseñ
 20 geçen ḳıṣṣaya mu'ādil şāh-ı tirmid nām şehr-i yār-ı 'ādilüñ 'aşḳbāzlıkda
 21 vāḳı' olan nāz u niyāz u sūz u güdāzın

176a

- 01 iderler ki civārı serāyında ḥuri-şıfat peri-şūret muḡanniye
 02 bir cāriyeye 'āşık mecnūn dimege lāyık olmuş idi 'unfuvān-ı
 03 civānī meḳtezāsınca nice zamān 'aşḳına meşḳ idüp hevāya
 04 māil sevdā-yı zāil belāsına mübtelā olup nefsi muḳtezāsına
 05 uyup nigārınuñ merāmırine ḳāil olmaḡın umūr-ı salṭanatda ihmāl
 06 ve aḥvāl-i mamleket ü ra'ıyyetde iḡfāl itmesi lāzım gelüp gün
 07 günden hevā-yı ıṣḳ-ı nigārda 'amel ve ḡayrı kārda kesel gelüp
 08 ḫāl-i re'āyā vü 'asker müşevveş ü muhill olup 'arz-ı salṭanat
 09 u nāmus-ı devlete naḳs u ḫalel ve kesr ü zell irüp ḫalk-ı 'ālem
 10 ḡām u hemile zūlm ü sitemden birbirine girüp vüzerā vü ümerādan
 11 aşlı ḫabīş olan ḫasīs ü bed-diller fırsat bulup şah ḡāfildür
 12 diyüp zūlmeye mu'ın ve cevre mā'il olup kendünün ḳalil ü cüzī
 13 nef'ıyüñ ḫalkuñ külli azār u zararlarına ḳābil olmaḳıla her aşḫāb
 14 ve zor uran sipāh yek cihet ve yek dil dirilüp neccār u za'fā
 15 vü re'āyā vü berāyadan ḳābil olan fuḳarānuñ māl u menālın ḫarāmiler gibi
 16 ḡāret u ḡāv-ı aḡnāmın aç ḳurdlar gibi ḫasāret idüp yimege ve ehl ü
 17 'ıyālünüz bize ḳullıḡa virün dimege başladılar bāḡ u rāḡ u ḳıṣṣ-zār-ı

18    lemede t ze v  ter berk   b r u  mer  omayup Őiddetile es r-i b d-1 Şarşar
 19 u sem m gibi haŐladılar ve'l-h Őıl vech-i mer m  zre Ő h g fil hev -perest
 20 u m d m   aşık u mest olduğu h yŐiyyet ile her cihetden a  d -y1 e r f
 21 u ekn f  eng   p r-h Ő i un baş  aldurdılar. ve al ak  iŐi kend 

176b

01 g z mdeki yaŐumı ha  g rmez didikleri meŐel  zre milk-i diy ru n
 02 bir mi d r yirin d Őmenlere aldurdılar gub r- fitne v  fes d1 yirden
 03 g ge dek  aldurdılar ve bi'l-c mle milk   millete d n   devlete   az m ru ına
 04 ve iffet-i i til  v  haŐaret y z g sterdi Ő h-1 p r infi   l ise yine
 05 her h lde mu tez -y1   iŐkıla ma  Őu anu  dev m-1 vis l u zev -i
 06 m d m ittiŐalin isterdi bir an dilber n cem line nekr n olmağı
 07 d ny  v  m fih ya virmezdi   u al anu  pend   naŐihatini ve re   y anu  fery d u
 08 fiğ nı  ulağına girmezdi a ir 'l-emr memleket p m l oldu  ulm kem l
 09 buldi ir det 'l-habbe iŐl hına ta  allı  id p ah-1 fu ar  v  za  f
 10 b d u hev  gibi    lem-i b l ya gir p ve b b-1 serden m stec b olmuş
 11 du   -veş   arş-1 mu  all ya irdi ve p dŐ h ol gice bir mu avvef r 'y  g rdi
 12 ki mel ikeden nid  id p aydurlar eger bu Ő h-1 g fil nevm-i  al letden
 13 uyanmaz ise ve t 'ib olup Şerbet-i ned metden i  p  anmaz ise
 14 ve bu   iŐ -1 mec ziden uŐanmaz ise bu memleket ve ra  iyyet ki ha  dan
 15 vedi  at u em netden h y net id p g zetmedigi un elinden

16 alurlar³⁹¹ ğayre virürler gözin açarsa ba‘ dehü min hışm-ı hudâdan kırtılınur
 17 ve tevbe iderse cürm-i günâhları örtülür ve illâ dünyâda kendi ve evlâdı
 18 şâhlıktan mahrûm ve uhrâda el günâhıyla mes’ûl u mezmûm olmağ
 19 muhakkakdur diyüp nâ peydâ oldılar şâh bu efkârile hâ’pdan bîdâr
 20 oldı hidâyetullâhıla t̄âlî‘ -i yâr oldı ‘ âkıbet-kârı aḥvâl-i
 21 eṭrâf u diyârı ve emr-i bâr u ağyârı kendü muḳayyed olup görmeyicek

177a

01 dilüñ perişân u târ-mâr olıcağın bildi likin hevâ-yı yâr u sevdâ-yı
 02 zülf-i nigârdan ḫalâş olmağa dermân u çâre ‘ inâyet perver
 03 digârdan ğayrıya olmayacağıñ rû-yı bâde ḫöd âşikâre görmişidi
 04 pes hemân leyl ü nehâr şâh-ı biçâre dergâh-ı ḳâdıyü’l-ḫâcete
 05 münâcâta başlayup aytdı zemîn ü âsumânuñ ilâhı ve gedâ vü
 06 şâhuñ pādşâhı bî-kes ü ‘ âcizlerüñ kehf ü penâhı elden
 07 kârum dilden ihtiyârum gitdi arzû-yı ‘ ışğ ve hevâ-yı beni
 08 rüsvâ-yı zebûn vâlih ü şeydâ itdi menzilümden düşdüm
 09 ‘ âciz oldum işümden şaşdum müteḫayyir ḳaldum keşt-i şikesteyüm
 10 ğarḳ olmadan elüm al şabr u necât saḫiline şal hevâ-yı nefsi-i
 11 emmâreyile perâkende olan ḫâṭırumı ‘ inâyet-i hidâyetüñile cem‘ eyle
 12 re‘âyâ vü berâyâ zûlmile zûlmetde ḳaldı ‘ adâletüñile beni yine şem‘ eyle yâ
 vedūd
 13 bu fânî-yi ma‘ şuḳanuñ vücûdı mefḳûd olmağıla benüm nefsanî ‘ ışğımı

³⁹¹ Metinde “olurlar” yazılmasına karşın bağlamdan hareketle tarafımızca “alurlar” biçiminde okunmuştur.

- 14 nā bñd eyle yine üslñb-ı sâbık ùzre ħalâyıkā lāyık pāk-dil birle
 15 ħñkñmet itmek ‘ aṭā kıl ilāhī küle dñşdi tebāh oldı cevher-i dil
 16 gönñlden ğaflet paşını dñdeden ħayret başını raĥmetññ dest-māliyile
 17 sen sil diyñp çok ṭazarru‘ u zārlık kıldı muṭṭaruñ du‘ āsı
 18 icābına ḳarīb olmağın temennāsı ḳabñle ḳarñn oldı ‘ alıyyñ’s-sāc
 19 ki ħālīķñ’l-mışbāĥ-ı sirāc ħñrıla ‘ ālem yñzin pñr nñr eyledi faşl-ı
 20 bahār hem ‘ ıyd-ı nevrñz-ı ‘ acem idi ol şāĥ cem ħışm-ı seyr-i ğñlzārıyla
 21 def‘ -i ğam itmek için şehrden şāĥrāya çıķup ol serv-i ħñş reftār

177b

- 01 ve ṭuṭı-yi şırñn-ğñftār yñzine bir baķdı mı iĥtiyār faşl daĥı şafā vñ
 02 zevķ ü dem ü ‘ ālem eylemege dil ü cānı şñ gibi aķdı kenār-ı ceyĥñnda
 03 ħaymeler ḳurıldı sāye-dārılar uruldı ferş buķalemññ ùzre
 04 bisāṭ-ı saķırlāṭ u naṭ‘ -ı saķlāṭññ döşendi semāṭlar çekildi
 05 ğñnā ğñn ni‘ metler yendi şerbetler içildi döşeklere çıķıldı
 06 sāzendeler şıķıldı ğñyendelere ṭağıldı bir miķdār daĥı ayak
 07 seyrin yabaķ bāğ u rāğ lāle-zār u bahār temāşā olındı
 08 bir miķdār söz olup kenār-ı deryā olmağın indinde uşanılıp
 09 varaķ-ı diğeri dinildi āĥir zevraķ zerrñn ile deryā şafāsına da
 10 gönññlleri meyl idñp helāl-i asmān olmağā lāyık bir laṭif ü tiz
 11 rev ḳayıķ getñrdiler anlardan indiler fi‘l-ĥāl aññ bindiler rñy-ı
 12 şaṭda mişāl-i baṭ şenā iderek ol iki yar u aşınā bir birinññ
 13 cemāliyile rñşenā bolup deryā-yı muĥabbetde ğarķ ve baĥr-ı müddetde
 müstağrıķ

- 14 oldıkları eṣnāda nā gihān-ı k̄āhir ü k̄ādir zü'l-celāl ve'l-cemālullāhuñ
 15 fermānıyla ka' r-ı deryādan hüvel-nāk u ateş-nāk bir mevc-i sehim-nāk
 16 peydā olup bindükleri zevraķıla ol iki zevci muḥiṭ oldı
 17 ḥavf-ı cān u cānānda feryād u fiğanları asmāne irdi ammā
 18 k̄ıṣṣa-yı ilahī nāzil oldıķda hezārān āh u zārı k̄ılsuñ
 19 seyl-i belāya ḥāil olmağa çāre yokdur bu maḥalde şehir-i yār benüm ğarķ-ı
 20 bīm-i cānıla nigār-ı müstaĝrıķadan kendüyi farķ idüp ṭālī' -i yavuzlık
 21 itmekile idüp lücce³-i deryādan gücile şināverlikda kenara irdi

178a

- 01 mürde cismine güyā ki yeñile cān girdi ma' şuķanuñ yirinde
 02 yeller eser gördi ilhām-ı rabbānī ile du' ā-yı şebāne icābete irüp
 03 bu bahāneyile ol fitne vü ibtilā ki hevā-yı nefsāniyyeden ḥāşıl
 04 ve zararı cihān u cihānyāne vāşıl olmuşıdı ḥalāş bulduĝına
 05 ihlāşıla ḥamd-ı firāvān idüp bu şükrāniye ḥazīne kapuların açup
 06 fuķara vü ebnāya en' āmlar idüp māl saçup kurbānlar eyledi ve min
 07 ba' dehü ra' iyyet perverlik umūrında bezl-i maķdūr ve sa' y-ı mevūr
 08 eyleyüp eyüyi kemden seçdi zālimlerüñ ḥaķķından geldi yine
 09 memleketlerin a' dādan aldı ' āleme ' adl u dādıla velvele şaldı
 10 sād āferīn ve hezār tahsīn ol şehir-i yāra ki ' ışķ-bāz u hevā-perdār³⁹²(lık)
 11 cihāndārlıĝuñ zıddı idüĝin tıyduñ nizām-ı intizām-ı ' ālem
 12 iķün firāķa şabrıla cānına cebr idüp cāna niye kıyduñ gözin

³⁹² Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

- 13 tiz açdı münkerātdan perhīz idüp geçdi bir kışşa 'y1 hevā perestlere
 14 hışşa alup pend ü naşihat olmağ için dāstān alı koyup
 15 cihān-ı bī amāndan geçüp ecel şarābını bu devrānda ol da içdi
 16 raḥmetullāhi ʿ aleyh
 393 devlet murāduñ ise raʿ iyyet gerek saña
 olmaz bu biñ ḥilāfila cihā³⁹⁴(ndārлық)
 17 iki maḥabbet ide mi bir dilde imtizāc
 olmaz hevā-yı dilberile şehr-i yārлық
 18 şāhı görince ğaflet içinde hevā-perest
 eyler vezīr ü mīr-i cihān ḥīlekārлық
 19 kendüñ gözet eyligi vezīre inanmağıl
 yoḥsa tutar zemīnī şehā қаḥḥ u darлық
 20 şāh ʿ askerile māl ile leşker sipāh olur
 ʿ adl it raʿ iyyetile olur kām-gārлық
 21 zūlm idenüñ vücūdını yoğ it dime filān
 ʿ adl it cihānda diler iseñ nāmdār³⁹⁵(lık)

178b

- 01 aydurlar ki yaʿ ḳūb ibn-i ḥasan şāh dirlerdi ser ḥadd-i şāmdan
 02 ḥorāsān u cāme dek ḥüküm iderdi zamān-ı devletinde bir mertebede

³⁹³ Bu manzume, aruzun “Mefʿ ülü Fāʿ ilātü Mefāʿ ilü Fāʿ ilün” kalıbı ile yazılmıştır.

³⁹⁴ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

³⁹⁵ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

03 ‘adl u dād iderdi ki zūlm-i ḥayfuñ nāmı ḳalup seyf-i muḥanneş gibi
 04 kendi görünmezdi nūşin revān devrānında ḥayātda olsa
 05 kitāb-ı devletde māb-ı ‘adāletden ibtidā idüp andan sebaḳ alup
 06 her şubḥ [u] şām oḳurdu kendü mü’bedān u ḥācegān ḳordı şöyle
 07 bir cihāngīr-i şāhib tebdīr idi eyyāmdan bir gün şehir-i şirāz a‘yānında
 08 bir bölük ehl-i niyāz muḥaşşıl-ı emvāl-i vilāyet olan defterdār-ı şeḳāvet-i
 09 amāl u ḥisāret-i mālдан şikāyet idüp ‘arz-ı ḥāl yazup şāha
 10 şunmaḳ için bir kimesne ile taḥtḡāha irsāl eylediler günlerde bir gün
 11 gelüp sultānlarda ol zamān derbān u perde ölmediḡi ecelden hemān
 12 bilā te’ḥirīn ḥuzur-ı şehir-i yār-ı kām-gāra toḡrı girüp rıḳ‘a’-yı der şındı
 13 açılıp oḳundu bendegān-ı ra‘iyyetden sultān-ı vilāyete ma‘lūm olsun ki
 14 üzerimize ḥākim olan zālīm ḳalem-i sitem pīşesin ālet raḳam-ı zūlm pīşesin
 15 ‘ādet idüp ḥāne’-i ra‘iyyeti bünyānında hedim ü virān idüp
 16 yaḳdı şöyle ki min ba‘deḥü şāh-ı ‘ādil ḡāfil olup bu cānibde re‘āyāya
 17 ve sāir bendegān-ı ḥudāyā meḥāmet ḳılıp ol ‘āmilūñ ḥaḳḳından gelinmeyüp
 18 tedārik buyurulmaz ise re‘āyā perīşān u perākende olması muḳarrerdür
 19 ve nām-ı şāh için cem‘ eylediḡi dinār u dirhem ki vardur ḥadd-i şer‘ ü
 20 ḳānūndan on ḫabaḳa ziyādedür aldıḡından ‘aşeri ḥazīne’-i şāma
 21 dāhīl olmaz ve’l-ḥāşıl ra‘iyyetūñ fuḳarāsı böyle bār-ı belāya taḥammül itmez
 aşār-ı zūlminden

179a

01 kişt-zārumuz tebāh oldı her sene ekilen dānemüz bitmez kārımız āh vāh
 02 teklīf-i şāh ise göz açdurmaz ‘ummāl-i bed ḥışāl ḡāh ihmāl ve ḡāh

- 03 isti' cāl itmeleriyle hāşıl olan haşad u ğalatımız evķātında biçdürmez
- 04 ve bi'l-cümle ümīdümüz 'adl-ı şāha olmaz ise faẓl ele ķaldı diyüp nāme
- 05 tamām oldu şāh ki bu sözleri ğuş itdi diyesin kāse kāse
- 06 zehr idi ki nūş itdi resūlūñ en'ām u ihsānıla hātırın hoş idüp
- 07 tīz ender tīz emr idüp ķayd-ı bendile ol bī temīzi tahtġāh-ı şāh olan
- 08 tebrīze getürdiler 'ummāl-i emvāl u hūkkām-ı cehāle 'ibret ü pend için
cüşse'-i
- 09 cebīşine ser-a-pā sīhler ķaķup ve tenhāsına zīr ü bālā mīhlar şoķup
- 10 ve tāze vü ter dürdiye şoķup ķār mīhlar çeküp ber-dār itdiler şāh-ı ra'ıyyet
- 11 perver ü 'adālet-ġüster memleketler vīrān idüp zūlm iden sitemġerūñ ve emr-i
vācib
- 12 ü'l-emşāl birle hadd-i i'tidālden ziyāde ter bāc-ı tüccār u harāc ġüzārdan
- 13 māl-ı bī şumār alan 'āmil ü cizyedārıların demi hederdür diyü fetvā daķı
- 14 ihrāc eylemegin ibtidā şāh kendüsi cāc-ı kemānın ele alup niyyetü'l-ġazā
- 15 diyüp seyr-i endāzlara daķı destūr virilüp ser-nigūn aşlın ma'lumını
- 16 umāc idüp tīr-i bārān eylediler
- 17 ³⁹⁶haķķ halkı dilerse bir sulţān
kendüden ola rāzı vü hōşnūd
- 18 milke nā'ib ķıla şu kimse'yi kim
ola her hālī ahsen ü maħmūd
- 19 zūlm idene dimeye mīr ü zīr

³⁹⁶ Bu manzume, aruzun "Fe' ilātün (Fā' ilātün) Mefā' ilün Fe' ilün (Fa' lün)" kalıbı ile yazılmıştır.

süre dergāhdan ide merdūd

20 ḥamdilillāh degil çü қаһт-ı ricāl

birinüñ yirine biñi mevcūd

21 līyki şer‘ ile diқkat ide қatı

‘ izz-i ḥayle ziyāna varmaya sūd

179b

01 **ḥikāyet** mu‘ āviye bir gün aḥnef bin қaysa didi ki zamānuñ nicedür

02 ḥālī aḥnef didi ki zamān sensin қаçan şāliḥ olduñ zamān

03 şalāḥa geldi қаçan fāsīd olduñ zamān fesāda vardı ‘adl u

04 dād it ‘adıl bir қalkandur ki kişiyi her āfetden şaқlar nitekim nebī-yi kerīm

05 ‘aleyhi’s-selām buyurur ³⁹⁷ **العدل جنة. واحة. وجنة. باقية**

06 ya‘ nī, dād itmek bir қalkandur ki ḥaṭarlardan şaқlar ve bir cennetdür ki

07 ebedī қalur şāh-ı ‘ādil ki ṭārīқ-i ‘adlda rast seyr itmek.

08 dileye aña terk-i ṭama‘ itmek olusar,

09 māyedür ki adı nīk nāmlıқ ile,

10 ‘ālemde bāқī қalur,

11 ve’d-du‘ ā.

³⁹⁷ Adil olmak koruyucu bir kalkan ve ebedi bir cennettir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM GENCİNE-İ ADALET SÖZLÜKÇESİ

Geniş bir sözcük varlığına sahip olduğunu düşündüğümüz Kâtibi'nin Gencine-i Adalet adlı eserinde bulunan ve anlamının belirtilmesini gerekli gördüğümüz 2305 madde başı sözcükten ve sözcük öbeğinden oluşan "Gencine-i Adalet Sözlükçesi" abecesel dizilimiyle aşağıda sunulmuştur. Sözcüklerin yazım özelliklerinin de algılanabilmesi amacıyla madde başı sözcükler ve sözcük öbekleri Türk çeviri yazısıyla yazılmıştır. Sözcüklerin anlamlarının öncesinde dilsel kökenleri de belirtilmiştir. Köken bilgileri ve anlamları için, yararlandığımız ve tezimizin kaynaklar bölümünde belirttiğimiz sözlüklerde yer alan bilgiler esas alınmıştır. Ancak bazı sözcükler ve anlamları, ilgili sözlüklerde bulunmadıklarından, Arapçanın ve Farsçanın sözcük türetme kurallarından yararlanılarak, bağlamdan hareketle tarafımızca belirlenmiştir.

- ‘Āb : (Ar.) Kusur, kabahat, ayıp.
A‘bād : (Ar.) Kullar, köleler.
Abaza : (T.) Yoksul, parasız (kimse).
Āb-ı zülāl : (Ar.) 1.) Berrak, duru su, 2.) tatlı su.
‘Acūz : (Ar.) bkz. acuze.
‘Acūze: (Ar.) 1.) Kocakarı, bunak karı, ihtiyar, 2.) dalavereci ve gözbağcı yaşlı kadın.
Ad : (Ar.) Sayma, sayılma, 2.) değer, itibar
A‘dā : (Ar.) Düşmanlar.
A‘dā : (Ar.) Pek zâlim, acımasız.
Ağar : (Ar.) Çok zararlı.
Adāvet : (Ar.) 1.) Bir kimseye düşmanlık etme, yağılık, husumet, 2.) diş bileme, aleyhinde bulunma.
‘Adem : (Ar.) Yokluk.
‘Adīm : (Ar.) Bir şeyi olmayan, yoksun, mahrum.
Adīm : (Ar.) Birşeyi olmayan, yoksun, mahrum.
‘Adn : (Ar.) Cennet, firdevs.
‘Adū : (Ar.) Düşman.
‘Adüv : (Ar.) Düşman.

Āferīde	: (Far.) Yaratık, mahluk.
Āferīniş	: (Far.) Yaradılış, yaratma, hakikat.
Āfitāb	: (Far.) 1.) Güneş, mihr, şems, 2.) güneş ışığı, 3.) yüz güzelliği, 4.) güzel kadın, sevgili.
Āgāh	: (Far.) 1.) Haberli, bilgili, 2.) uyanık, 3.) bilgin, âlim.
Ağaz	: (Ar.) Başlamak.
Ağbiyā	: (Ar.) Kalınkafalılar, anlayışsızlar, kâbiliyetsizler.
Ağmāz	: (Ar.) Göz yummalar.
Ağniyā	: (Ar.) Zenginler.
Ağrāz	: (Ar.) Amaçlar, niyetler.
Ağreb	: (Ar.) Pek tuhaf, çok garip.
Ağvā	: (Ar.) Doğru yoldan sıkça sapan.
Ahlāf	: (Ar.) Gelecek kuşaklar, halefler.
Ahāk	: (Ar.) 1.) Çok haklı, 2.) yetkili, en yetkin.
Akbā	: (Ar.) Sırdaşlar.
Ahiz	: (Ar.) Alma, ele geçirme.
Ahkar	: (Ar.) Hakir olan, en bayağı, en adi.
Ahker	: (Far.) 1.) Kül ile karışık ince kor, 2.) kızıl ateş, kor ateş.
Ahrā	: (Ar.) Daha uygun, pek münasib, daha layık, daha şâyân.
Ahrās	: (Ar.) Dilsiz, ebkem.
Ahrāz	: (Ar.) bkz. ahras.
Ahvet	: (Ar.) Pek ihtiyatlı.
Ahiz	: (Ar.) Alma, ele geçirme.
Akabe	: (Ar.) 1.) Tehlikeli geçit, dik yokuş, 2.) (tas.) Allah'a ulaşmada çekilen sıkıntı.
‘Aqār	: (Ar.) Gelir getirir emlak.
Akāşī	: (Ar.) Uç, daha uzak.
Akbāh	: (Ar.) Pek çirkin, çok kabih.
Akdām	: (Ar.) Ayaklar.
‘Aqīb	: (Ar.) Arkası sıra giden, takib eden.
Ākil	: (Ar.) Yiyen.
Akṭār	: (Ar.) Taraflar, yönler, canipler, nahiyeler.
Akviyā	: (Ar.) Kuvvetler.

- Akıyāl : (Ar.) Eski Arap emirlerinin küçük adları.
- ‘Alāiḳ : (Ar.) Alakalar.
- Ālām : (Ar.) Elemler, acılar, üzüntüler.
- Ālāve : (Far.) Alev.
- Ālemiyān : (Ar.+Far.) Dünyadaki insanlar, halk.
- Ālim : (Ar.) Elemler, kederli ızdırap çeken.
- Alūd : (Ar.) Bulaşık, karışık.
- ‘Ām : (Ar.) Yıl, sene, sal.
- ‘Ām : (Ar.) 1.) Herkese özgü, halka ait, umumi, has karşıtı, 2.) sıradan, bayağı, 3.) yaygın, çok bilinen.
- ‘Amāk : (Ar.) Derinlikler.
- Āmān : (Ar.) 1.) Korkusuzluk, eminlik, müsterihlik, 2.) afv ve izin, 3.) yardım istemek, imdat diye bağırarak.
- ‘Amden : (Ar.) Bilerek.
- ‘Amel-mānde : (Ar.+Far.) 1.) İşten kalmış, iş göremez, battal, muattal, ihtiyarlıktan veya sakatlıktan artık hiçbir iş göremez hâle gelmiş, 2.) yeniçeri emeklisi.
- ‘Amīd : (Ar.) 1.) Çok hasta, aşk hastası, 2.) komutan, önder.
- ‘An : (Ar.) –dan, -den.
- ‘Anhā : (Ar.) Ondan (dişil).
- ‘Anīf : (Ar.) 1.) Şiddetli, 2.) sert ve kaba davranış.
- Araḳlık : (T.) Hırsızlık.
- Arāmīl : (Ar.) Dul kadınlar, kocasız ve muhtaç kadınlar.
- ‘Araşāt : (Ar.) Kıyamette haşrolunacak meydan, mahşer yeri.
- Āraste : (Far.) 1.) Çarşının bir esnafa ait olan kısmı, 2.) vaktiyle ordu çarşısı, ordu yerinde kurulan seyyar çarşı, 3.) süslenmiş, bezenmiş.
- Ārāyiş : (Ar.) Bezeyiş, tezyin, ziynet, süs.
- ‘Araz : (Ar.) Geçici ve eğreti olan.
- ‘Arāz : (Ar.) 1.) İşaretler, nişanlar, 2.) felaketler, kazalar.
- ‘Arāz : (Ar.) Irzlar, namuslar.
- ‘Ārız : (Ar.) Geniş, enli.
- ‘Ariyyet : (Ar.) 1.) Ödünç, geçisi olarak alınan şey, 2.) (huk.) faizsiz verilen borç.

- Arķırı : (T.) Eğri, ters, karşı.
- ‘ Arm : (Ar.) İnatçı.
- ‘ Aşabe : (Ar.) 1.) Bir tek sinir, 2.) baba tarafından akraba olanlar, erkek tarafından hısımlar, 3.) hısım, akraba, kavim kabile, avam.
- Asadd : (Ar.) Düşman, düşmana dönüşen.
- Āşaf : (Ar.) Süleyman peygamberin veziri.
- Aşam : (Ar.) 1.) Kulağı işitmez, sağır, 2.) sessiz, sedasız, söz dinlemez, yaramaz (kimse).
- Āsānī : (Far.) Kolaylık.
- Aşdıķa : (Ar.) Sadıklar.
- ‘ Ases : (Ar.) Güvenliği sağlamak amacıyla nöbet gezen kollukçu, gece bekçisi.
- Aşfiyā : (Ar.) 1.) Samimi dostlar, 2.) özü sözü doğru kimseler.
- Āsiyā : (Far.) Su değirmeni.
- Asmān : (Far.) Cennetler.
- Āsmān : (Far.) Gökyüzü, sema.
- Aşşı : (T.) bkz. assık.
- Aşşıķ : (T.) 1.) Yarar, fayda, 2.) kazanç, kâr, ticaret, temettu, menfaat.
- Aşvāt : (Ar.) Sesler.
- Āşām : (Far.) 1.) Yiyecek, içecek, 2.) içen.
- ‘ Aşīr : (Ar.) 1.) Onda bir, 2.) yakın arkadaş.
- Āşūb : (Far.) Karıştıran, karıştırıcı.
- ‘ Aţā : (Ar.) 1.) Verme, veriş, 2.) bağışlama, vergi, ihsān, 3.) sipahiler için yılda iki kez alınan vergi.
- Atabe : (Ar.) 1.) Basamak, kademe, paye, 2.) eşik, asistan, 3.) makam, ziyaretgah.
- ‘ Aţāya : (Ar.) Armağanlar, bahşişler.
- ‘ Avākf : (Ar.) Zayıflaştırılmış, tamamlanmamış, eksik.
- ‘ Avālim : (Ar.) Dünyalar.
- Āvān : (Ar.) Zaman, vakit.
- ‘ Avān : (Ar.) Eli değnekli, vurucu, kırıncı, büyüklerin eli altındaki yasakçı, acımasız, esirgemez, katı yürekli.
- Avārız : (Ar.) 1.) Arızı şeyler, temelli olmayan geçici durumlar, 2.) geçici vergi, özellikle aniden savaş ilan edildiğinde toplanan vergi, 3.) kazalar, belâlar.

Avāyık	: (Ar.) Engeller, zorluklar.
A ^ç ver	: (Ar.) Bir gözü kör, tek gözlü.
Avḥa	: (Ar.) Yakın zamanda-sürede- olacak olan.
Āvine	: (Ar.) Vakitler, zamanlar, çağlar.
Āviziş	: (Far.) Yağışma, bağlanma.
Avzā ^ç	: (Ar.) 1.) Kalabalık, toplaşmak, 2.) kabile, boy, soy, aşiret.
A ^ç yān	: (Ar.) 1.) Gözler, 2.) ülkenin ve devletin ileri gelenleri, 3.) senato üyesi.
Āz	: (Far.) Hırs, aç gözlülük.
Azdād	: (Ar.) Karşıtlıklar, zıtlıklar.
^ç Azv	: (Ar.) İftira, çamur atma.
Bāc	: (Far.) 1.) Vergi veya resmi işlemlerden alınan harç, 2.) bir yerden bir yere taşınan mal veya eşyadan alınan vergi, gümrük vergisi, 3.) bir devlete bağlı bölgeden alınan vergi veya haraç.
Bād	: (Far.) 1.) Rüzgâr, esinti, yel, 2.) soluk, nefes, 3.) hava, 4.) şarap, bâde.
Bādiye	: (Ar.) Kır, çöl, ova, yazı, vaha.
Bāğ u rāğ	: (Far.) Güzel bahçe, çimenlik.
Bağıy	: (Ar.) 1.) Serkeşlik, azgınlık, haddi aşma, 2.) doğru yoldan çıkma, 3.) orta malı kadın, fahişe.
Bāği	: (Far.) Asi.
Baḥīl	: (Ar.) 1.) Hasis, nakes, cimri, 2.) kıskanç.
Bāhir	: (Ar.) 1.) Açık, âyân, âşikâr, 2.) parlak, aydın.
Ba ^ç id	: (Ar.) Irak, uzak.
Bāk	: (Far.) Korku, havf.
Baḳı ^ç	: (Ar.) 1.) Medine dolaylarındaki kabristan, 2.) şehitlik, 3.) eski ormanlık alan.
Bāl	: (Ar.) Kalp, yürek, gönül, hatır.
Bālā	: (Far.) 1.) Yüksek, yıkarı, yüce, zîr ü peşt karşıtı, 2.) Osmanlı Devleti geleneğinde başarılı devlet memurlarına verilen mülkî rütbelerden birinin adı.
Bāliş	: (Far.) Yüz yastığı.
-Bān	: (Far.) Eklendiği söze “bakan, koruyan, gözeten” anlamları vererek birleşik söz varlıkları oluşturur.

- Ban : (Far.) Slovenya ve Macaristan bölgelerinde sancak beylerine ve küçük prenslerine verilen ünvan.
- Bār : (Far.) 1.) Tanrı, 2.) yük, ağırlık, sıklet; 3.) defa, kere, zaman, 4.) yemiş, ürün, meyve, 5.) iş, uğraş, 6.) aynı yerde durma, dönüp dolaşma.
Bār-ı Hūdā : (Far.) Allah, Tanrı.
- Bār : (Ar.) Sadık ve dindar olan.
- Bār : (Far.) Elendiği söze “ yağdıran, saçan” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Basāi ʾr : (Ar.) İbretler, deliller.
- Başar : (Ar.) 1.) Görüş, görme, 2.) göz, ayn, çeşm, 3.) (tas.) gönül gözü.
- Bāsil : (Ar.) 1.) Haram, haram olan, 2.) arslan gibi cesur ve yiğit, 3.) fena, kötü.
- Başīr : (Ar.) Görücü, basiret sahibi olan, görüp anlayan.
- Baş : (Ar.) 1.) Yayma, serme, açma, 2.) açık açık ve uzun uzun anlatma, beyan ve ifade, 3.) Allah’ın lütfunun ulaşması.
- Bāṭ : (Ar.) 1.) Kaz biçiminde yapılan sürahi, 2.) (mec.) kadeh.
- Baṭal : (Ar.) Yiğit, cesur, kahraman.
- Baṭālet : (Ar.) Yorgunluk.
- Bāṭın : (Ar.) İç, dahili, gizli, 2.) sır, 3.) Tanrı’nın adlarından.
- Baṭṣ : (Ar.) 1.) Şiddetle ve hırsla tutup kapma, yakalama, 2.) güç, kuvvet, üstün gelme.
- Bāz : (Far.) 1.) Av tutmada becerikli olan doğan denen yırtıcı kuş, 2.) oyuncu, 3.) canbaz, akrobat, 4.) (tas.) manevî dünyada üstün güce sahip, veli.
- Bāz : (Far.) Açık, küşâde, 2.) bir başka yol, çıkış, 3.) geri, geriye doğru.
- Bāz-dār : (Far.) Doğancı.
- Bed-ḥū : (Far.) Huyu kötü, huysuz.
- Bedīdār : (Far.) Sevinç.
- Bednos : (Far.) Horoz.
- Bedraḳa : (Far.) Kılavuz, yol gösterici, rehber delil.
- Be-gāyet : (Far.) Olduğu kadar, son derecede, pek ziyâde.
- Behāyim : (Ar.) 1.) Vahşi hayvanlar ve dört ayaklı hayvanlar, 2.) (tas.) hayvanî nefisler.
- Behem : (Far.) Bile, birlikte.
- Beher : (Far.) Her, her bir.

Behī	: (Ar.) Güzel, çekici.
Behim	: (Ar.) Hayvan.
Behişt	: (Far.) Cennet, uçmak.
Behiştī	: (Far.+Ar.) Cennetlik.
Behre	: (Far.) Pay, hisse, nasip.
Behre-dār	: (Far.) Hissedar.
Belīġ	: (Ar.) 1.) Çok, bol, 2.) düzgün ve sanatlı yazma becerisi olan (kimse), 3.) düzgün ve sanatlı bir biçimde yazılmış olan.
Beliyyat	: (Ar.) Bela, felaket, musibet.
Belvā	: (Ar.) Kaygı, keder, gam, tasa.
Benān	: (Far.) Parmak, parmak ucu.
Bendegān	: (Far.) Köleler, kullar.
Benī	: (Ar.) Oğullar.
Ber	: (Ar.) 1.) Dürüst, vefalı, 2.) saygıdeğer, saygın, 3.) iyi, güzel, 4.) Allah'ın adlarından.
Ber	: (Ar.) Kara, toprak, bahr karşıtı.
Berāhin	: (Ar.) Deliller, ispatlar.
Berāy	: (Far.) İçin, maksadıyla.
Berāyā	: (Ar.) Beriyyeler, insanlar, yaratıklar.
Ber-dār	: (Far.) 1.) Asılmış, asılı, 2.) meyveli, semereli.
Berdāşte	: (Far.) Kaldırılmış, göğe konulmuş.
Berg	: (Far.) Bent, set.
Berg	: (Far.) Yaprak.
Berf	: (Far.) Kar.
Berĥ	: (Far.) Küçük, bir parça.
Berī	: (Ar.) 1.) Sâlim, kurtulmuş, muaf, azade, 2.) arınmış, pak ve münezzeh.
Berġ	: (Ar.) 1.) Şimşek, yıldırım, parıltı, 2.) (tas.) İlahî, nur.
Berrān	: (Far.) Kesen, kesici, keskin.
Berre	: (Far.) 1.) Kuzu, 2.) kuzu burcu.
Berreyn	: (Ar.) 1.) İki kara, 2.) Asya ve Avrupa.
Berş	: (Ar.) 1.) Afyon şurubu veya keten yaprağından yağılan keyif verici içki, 2.) özlenen, istenen şey.
Berz	: (Far.) Ekin, ziraat.

- Beş : (Ar.) 1.) Dağıtma, saçma, neşir, 2.) ortaya koyma, açma, izhar etme, 3.) çıban, sivilce.
- Besā : (Arn.) 1.) Ahd, söz verme, 2.) hayli, nice.
- Beste : (Far.) Bağlanmış, bağlı, merbut.
- Beşāret : (Ar.) 1.) Müjde, iyi haber alma, 2.) güzellik.
- Beṭālet : (Ar.) İşsizlik, avarelik.
- Bevādī : (Ar.) Çöller, kırlar.
- Bey^ç : (Ar.) Satma, takas etme, malı malla değiştirme.
- Beyābān : (Far.) Çöl, sahra.
- Beyeh : (Far.) Sabahın erken vakti.
- Bezl : (Ar.) Esirgemeksizin verme, bol bol verme.
- Bī-çün : (Far.) 1.) Örneksiz, benzeri olmayan, 2.) varlığından sual olunmayan Allah.
- Bida^ç : (Ar.) Yaratım.
- Bīdār : (Far.) Uykusuz, uyanık.
- Bid^ç at : (Ar.) 1.) Ortaya çıkan, yeni görülen şey, 2.) peygamber sonrası çıkan şey, 3.) sünnete uymayan, sünnet karşıtı.
- Bīḡ : (Far.) Kök, kaynak, asıl, memba.
- Bīḡa^ç : (Ar.) Ülkeler, memleketler.
- Bī-kerān : (Far.) Sonsuz, uçsuz, bucaksız.
- Bī-kes : (Far.) Kimsesiz, zavallı.
- Bilād : (Ar.) Beldeler, yerleşim yerleri.
- Bīm : (Far.) 1.) Korku, havf, 2.) tehlike.
- Bi-nefsihi : (Ar.) Kendisi, kendisi için.
- Bisyār : (Far.) Çok, bol, kesir.
- Bī-şümār : (Far.) Hesapsız, sayısız.
- Bive : (Far.) Dul, ermele.
- Bīza^ç at : (Ar.) 1.) Sermaye, birikim, 2.) edinilmiş bilgi, malumat.
- Būd : (Far.) Varlık.
- Buḡ : (T.) Başkan, reis
- Buḡra : (T.) Hamur aşısı.
- Buḡūz : (Ar.) Gizli kin, geriden geriye nefret etme.
- Buḡl : (Ar.) Cimri.

- Buḡ' a : (Ar.) Ülke, yer, toprak, 2.) büyük yapı, 3.) benek, leke.
- Buḡaḡu : (Ar.) Köstek, hayvanın ayağına vurulan bent, 2.) pranga.
- Burtarmak : (T.) Buruşturmak, yüzünü kırıştırarak ekşitmek, kaşlarını çatmak.
- Buḡlān : (Ar.) 1.) (huk.) Haksızlık, hakça davranmama, 2.) hükümsüz olma, geçerliliğini yitirme, bâtil olma.
- Bühtān : (Ar.) Kara çalma, iftira.
- Bünyād : (Far.) Temel, esas.
- Bünyān : (Ar.) Yapı, bina.
- Bürehne : (Far.) Çıplak, açık, yalın.
- Bürehne-ser : (Far.) Başı açık.
- Bürrān : (Far.) Kesen, kesici, keskin.
- Büzürg : (Far.) 1.) Büyük, azim, ulu, kebir, 2.) yaşlı, rütbeli.
- Büzürkvār : (Far.) Celal ve azamet sahibi, fazıl, alî, büyük mertebeli.
- Cā : (Far.) Yer, mekan, mahal.
- Cāh : (Ar.) Yüksek makam, onurlu mevki.
- Caḥd : (Ar.) Bile bile inkar etme, inkarcı davranma.
- Caḥs : (Ar.) 1.) Hile, düzen, oyun, 2.) beceri, hüner.
- Cā'ir : (Ar.) Cevr eden, acı çektiren, inciten.
- Ca' l : (Ar.) 1.) Yapma, meydana getirme, 2.) sabır, tahammül, 3.) işe başlama, alma.
- Cāme : (Far.) Üste giyilen gömlek benzeri bir giyisi.
- Car : (T.) 1.) Faydasız bağırıp çağırma ve gevezeliği ifade eder, 2.) seda, avaz, nida.
- Car : (T.) Uçurum, yar.
- Carā : (Ar.) Gençliğin en güzel zamanı.
- Car bāliḡ : (Far.) Padişahların ve büyüklerin üzerlerine oturdukları dört katlı şilte.
- Cārī : (Far.) 1.) Akan, akıcı, 2.) yürürlükte olan, geçmekte olan, hazır, 3.) kullanılan, tedavülde olan, 4.) hat sanatında divani yazının eğik ve kelimeler üzerine bindirilerek yazılan noktasız yazı sili.
- Cāy-gīr : (Far.) Yer tutan, yerleşmiş.
- Cāzim : (Ar.) Kestirip atan, karar veren (kimse).
- Cebābire : (Ar.) Zalimler, zorbalar.

- Cebelū : (Ar.) Sefer sırasında tımar ve zeâmet sahiplerinin beraberinde götürdüğü kimse.
- Ceberrüt : (Ar.) 1.) Ulu, pek büyük, azâmet, celâl, 2.) Allah'ın büyüklüğü.
- Cehd : (Ar.) Çalışma, gayret.
- Cehren : (Ar.) Açık saçık söyleme, alenen ifâde etme.
- Cehūd : (Ar.) Çok çalışan.
- Celâlet : (Ar.) Yiğitlik, ululuk.
- Celiyye : (Ar.) Osmanlı döneminde deniz ve nehirlerde çalışan nakliye gemisi.
- Cennetü'l-me'vâ: (Ar.) Sığımlacak ve girilecek cennet.
- Cerād : (Ar.) 1.) Çekirgeler, 2.) (mec.) yağmacılar, talan edenler.
- Cerā'id : (Ar.) Süreli yayınlar.
- Cereb : (Ar.) Uyuz hastalığı.
- Cerī : (Ar.) Gözü pek, yiğit, cesur.
- Cev : (Ar.) 1.) Uzay, atmosfer, 2.) (mec.) dünya, yaşanılan yer.
Cevv-i hevâ: (Ar.) Gökyüzü, hava boşluğu.
Cevv-i semâ: (Ar.) Gökyüzü, hava boşluğu.
- Cevārih : (Ar.) 1.) Yırtıcı kuşlar, 2.) insanın el ve ayakları.
- Ceyb : (Ar.) 1.) Derin, engin, 2.) cep, paket.
- Ceyş : (Ar.) 1.) En az dötyüz atlı ile yayadan oluşan düzenli ordu, 2.) ses, seslenme.
- Cidāl : (Ar.) 1.) Savaş, mücadele, muharebe, 2.) ateşli konuşma.
- Cīfe : (Ar.) Leş.
- Cihān-bān : (Far.) Cihanı koruyan, 2.) (mec.) Allah.
- Cihān-dār : (Far.) Cihanı ele geçiren, padişah.
- Cihān-dārī : (Far.+Ar.) Padişahlık.
- Cihāt : (Ar.) Yönler, semtler.
- Cisr : (Ar.) Köprü.
- Cizye : (Ar.) (huk.) Müslüman olmayan erkek mükelleflerden alınan vergi.
- Cū : (Far.) Arama, arayıp tarama, araştırma.
- Cūd : (Far.) El açıklığı, cömert.
- Cūyā : (Far.) Arayan, arayıp soruşturma.
- Cūyān : (Far.) bkz. cuya.
- Cūllah : (Ar.) 1.) Çul dokuyan, çulhacı, 2.) çatal, iki çatal.

- Cünd : (Ar.) 1.) Asker, asker topluluğu, alay, ordu, 2.) yardımcı, âvâne.
- Cündî : (Ar.) 1.) Askerle ilgili, askerî, 2.) vaktiyle Mısır'da süvârilere verilen ad, sipahî, 3.) binicilikte usta kimse.
- Cünūd : (Ar.) Askerler, ordular.
- Cür' a : (Ar.) Yudum, içim, içildikten sonra kabın dibinde kalan bir miktar artık.
- Çāh : (Far.) Kuyu, çukur.
- Çāk : (Far.) 1.) Yarık, yırtık, 2.) kırık, kırılmış parça.
- Çāker : (Far.) Köle, yanaşma, kul, cârîye, abd.
- Çālāk : (Far.) 1.) Hızlı, atik, çevik, tez canlı olan, 2.) hırsız, yol kesici, 3.) makam sahibi (kimse)
- Çārsu : (Far.) Çarşı.
- Çavlanmağ : (T.) Mübalağa ile anılmak, şöhret olmak.
- Çend : (Far.) 1.) Birkaç, bir miktar, 2.) her ne kadar, gene de, 3.) öyle ki.
- Çendān : (Far.) O kadar.
- Çeng : (Far.) 1.) Pençe, insan veya yırtıcı hayvan pençesi, 2.) eğri büğrü.
- Çerāğ : (Far.) 1.) Kandil, mum benzeri aydınlatma aracı, 2.) otlama, otlak, 3.) (tas.) Bektâşî geleneğinde makam.
- Çevgān : (Far.) 1.) Cirit oynunda oyuncuların elinde taşıdıkları ve birbirine attıkları değnek, 2.) değnek, baston, çevgen, 3.) (tas.) Allah'ın ezeldeki takdiri.
- Çigunagi : (Far.) Düşüncenin veya davranışın doğal hali.
- Çokmağ : (T.) Üzerine atılmak, üşüşmek, toplanmak.
- Çuqadār : (Far.) 1.) Hizmetçi, kapıcı, 2.) memur.
- Dā' : (Ar.) Hastalık, acı, sıkıntı.
- Dādār : (Ar.) 1.) Adaletli davranan hükümdar, adaletli, 2.) Allah, Tanrı.
- Dā' ī : (Ar.) 1.) Dua etmesini bilen, duacı, 2.) davet eden, davetçi
- Dā' īyye : (Ar.) 1.) Yürekten gelen duygu ve heyecanı arttırma, 2.) emel, niyet.
- Dāl : (Ar.) Gösteren, işaret eden, delalet eden.
- Dāmen-gār : (Far.) 1.) Eteğe yapışan, asalak, 2.) yapışkan, bulaşık, hasım (olan kimse).
- Dānā : (Far.) Bilen, bilici.
- Dār : (Ar.) Ev, ocak, yurt, memleket.
- Dār : (Far.) Savaş.

- Dārīr : (Ar.) Anadan doğma kör, âmâ.
 Dās : (Far.) 1.) Orak, 2.) (mec.) yeni ay, hilâl, 3.) tuzak, oyun, hîle.
 Dāver : (Far.) 1.) Adaletli davranan kimse, 2.) padişah, 3.) vali, vezir, 4.) Allah'ın adlarından.
 Deh : (Far.) On sayısı.
 Deh : (Far.) İyi, güzel, hoş.
 Dehr : (Ar.) 1.) Zaman, uzun zaman, 2.) dünya, cihan.
 Dek : (Far.) 1.) Oyun, hile, dalavere, 2.) dilencilik, 3.) sağlam, güçlü, 4.) çatışma, vuruşma.
 Delāl : (Ar.) Naz, işve, cilve.
 Delālāt : (Ar.) Delâletler, yol göstermeler.
 Demā : (Ar.) Kanlar.
 Demān : (Far.) 1.) Bağırıp çağırın, heyecanlı, hiddetli, 2.) heybetli, gösterişli, 3.) zaman, an, vakit.
 Dem-beste : (Far.) Suskun, sessiz.
 Denā'et : (Ar.) Alçaklık, âdilik.
 Dendāne : (Far.) 1.) Diş tanesi, 2.) çark vb. dişi.
 Denī : (Ar.) Alçak, dūn, zelil.
 Der : (Far.) İçinde, +de.
 Der : (Far.) 1.) Kapı, 2.) mağara, 3.) kere, defa, 4.) tür, cins, çeşit, kısım.
 Derā : (Far.) Çan, çingirak.
 Derāz : (Far.) Uzun.
 Der-bān : (Far.) Kapıcı, kapıya bakan.
 Derdā : (Far.) Yazık, vah vah.
 Derd-mend : (Far.) Derd sahibi, tasalı, kaygılı (kimse).
 Derekāt : (Ar.) 1.) Basamaklar, 2.) en aşağı katlar.
 Dereke : (Ar.) 1.) Aşağı inilecek basamak, 2.) en aşağı kat.
 Derk : (Ar.) Anlama, kavrama.
 Destār : (Far.) Sarık, imame, tülbent.
 Dest-gīr : (Far.) 1.) Elinden tutan, yardımcı, 2.) (tas.) Allah.
 Dest-māl : (Far.) El silecek bez.
 Deşne : (Far.) Hançer.
 Deşt : (Far.) Bozkır, çöl, kır, ova.

- Devā'ī : (Ar.) Yüreklendirmeler, teşvikler.
- Devvār : (Ar.) Çok dolaşan ve dönen.
- Dımişk : (Ar.) Suriye'de Şam şehrinin adı.
- Dīde : (Far.) 1.) Göz, 2.) göz bebeği, 3.) göz ucu, 4.) görmüş.
- Dihī : (Far.+Ar.) Köyle ilgili, köye özgü, köylü.
- Dihkân : (Ar.) 1.) Çiftçi, köylü, 2.) köy ağası.
- Dil-ārām : (Far.) Sevgili.
- Dil-āzār : (Far.) 1.) Gönül kıran, acımasız, merhametsiz, 2.) kavgacı, hırçın.
- Dil-cū : (Far.) Gönül arayan, gönül çeken.
- Dil-düz : (Far.) Gönül delen.
- Dil-güşā : (Far.) Gönül ferahlatan, açan.
- Dilir : (Far.) Kahraman, yiğit, cesur.
- Dil-keş : (Far.) Gönlü çeken, sevgili.
- Dil-pesend : (Far.) Gönlü hoş tutan, okşayan.
- Dil-pezir : (Far.) Gönlü hoş tutan, okşayan.
- Dil-rīş : (Far.) Gönlü yaralı, dertli.
- Dil-teng : (Far.) Yüreği kalkmış, sıkıntılı.
- Dīm : (Far.) Yanak, çehre, surat.
- Diplenmek : (T.) Yerleşmek, durumunu düzeltmek.
- Dirāsāt : (Far.) Ders, edebiyat, çalışma.
- Direm : (Far.) 1.) Osmanlı döneminde kullanılan bir gümüş sikke, 2.) para, akçe.
- Dirîğ : (Far.) 1.) Esirgeme, kıyamama, 2.) yazık, hayıf.
- Dişar : (Ar.) Pelerin, örtü, kaftan.
- Duha : (Ar.) Kuşluk vakti.
- Dūn : (Ar.) 1.) Bayağı, aşağılık, 2.) alçak, soysuz kimse, 3.) alt katta veya aşağıda bulunan.
- Dūr : (Far.) Uzak.
- Durgurmak : (T.) 1.) Ayağa kaldırmak, ayakta tutmak, 2.) dikmeki bina etmek, 3.) tüketmek, zayıflatmak, 4.) hareketten alıkoymak, durdurmak, 5.) maydana getirmek, ortaya çıkarmak, 6.) göstermek.
- Düğmek : (T.) 1.) Düğümlemek, düğüm yapmak, bağlamak, 2.) yükselmek, yukarıya doğru fırlamak.
- Dühūr : (Ar.) Dünyalar, zamanlar, devirler.

- Dükeli : (T.) Bütünü hep, herkes.
- Dürd : (Far.) Kalıntı, çöküntü, tortu.
- Dürdî : (Far.+Ar.) Tortu ile ilgili.
- Dürilmek : (T.) Toplanmak, bir araya gelmek.
- Dürer : (Ar.) İri inci taneleri.
- Dürr-i yetim : (Ar.) 1.) Eşsiz ve büyük inci, 2.) (mec.) Hz. Muhammed.
- Dürüg : (Ar.) Yalan, gerçek olmazyan söz.
Dürüg-ı maşlahat-âmîz: (Ar.) İş bitiren yalan.
- Dürüşmek : (T.) 1.) Çatışmak, çabalamak, mücadele etmek, 2.) karşılaşmak, karşı karşıya gelmek, savaşa tutuşmak.
- Dürüş : (Far.) Kaba, sert, kalın.
- Düş : (Far.) 1.) Uğrama, duçar olma, ibtila, 2.) tesadüf, rastlama, rast gelme, 3.) yol, yön, cihet.
- Düşnâm : (Far.) Sövme, sövüp sayma, kötü söz söyleme.
- Düşvâr : (Far.) Çetin, zor, güç.
- Düvâl : (Far.) Kayış, tasma.
- Düzdân : (Far.) Hırsızlar.
- E' âlî : (Ar.) Büyükler, itibarlı kimseler.
- Ebdân : (Ar.) Bedenler.
- Ebdân : (Far.) 1.) Boy, kabile, 2.) uygun, yaraşır.
- Ebedâ : (Ar.) Ebeden.
- Ebnâ : (Ar.) Oğullar.
- Ebr : (Far.) Bulut, sehap.
- Eclâf : (Ar.) Cilfler, sefiller.
- Ecnâd : (Ar.) Askerler.
- Ecsâd : (Ar.) Vücutlar, tenler, gövdeler.
- Ecsâm : (Ar.) Cisimler.
- Ednâ : (Ar.) 1.) Daha aşağı, alçak, âlâ karşıtı, 2.) pek hakir, hor, zavallı, 3.) bayağı, adi.
- Edük : (Ar.) 1.) Ayakkabı, 2.) konçlu, bağlamalı, kısa çizme veya mest.
- Edyân : (Ar.) Dinler.
- Efken : (Ar.) Ekelendiği söze “düşürücü, yıkıcı” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.

Efrenç	: (Ar.) Frenkler, avrupalılar.
Efser	: (Far.) Taç, ikلیل, dihim.
Eḥibbā	: (Ar.) Sevgililer.
Eimme	: (Ar.) İmamlar.
Ekāsire	: (Ar.) Eski İnan hükümdarları.
Eknāf	: (Ar.) Yanlar, taraflar, sığınılacak yerler, evin ortaları.
Elb	: (Ar.) Birliktelik.
Elḥāc	: (Ar.) Köşeler, bucaklar, çukurlar.
Elikdürmek	: (T.) Ele geçirmek, yakalamak.
Elyak	: (Ar.) Pek yakışan, en lâyıık.
Em ^ʿ ā	: (Ar.) Bağırsaklar.
Emān	: (Ar.) 1.) Emin olma durumu, 2.) yardım dileme.
Emlā	: (Ar.) Topluluklar, cemaatler.
Emmāre	: (Ar.) Emredici, zorlayıcı, mücbir.
Emrāž	: (Ar.) Hastalıklar.
Emşār	: (Ar.) Büyük şehirler.
Emti ^ʿ a	: (Ar.) Metaller, mallar.
Emzice	: (Ar.) Mizaçlar, alışkanlıklar, huylar.
Enām	: (Ar.) Halk, yaratılmışlar, mahlukat, nas.
Enbā	: (Ar.) 1.) Haberler, mesajlar, 2.) peygamberler.
Endāz	: (Far.) Atıcı, atan.
Endek	: (Far.) Az, azıcık, 2.) başı küçük.
Endūh	: (Far.) Tasa, kaygı, keder, gam.
Enfa ^ʿ	: (Ar.) Çok faydalı, daha yararlı.
Enfūs	: (Ar.) Nefisler.
Engūr	: (Far.) Üzüm.
Enīs	: (Ar.) Dost, arkadaş, sevgili.
Enşār	: (Ar.) 1.) Yardım edenler, yardımcıları, 2.) Hz. Muhammed'e yardım eden, İslam dininin kuruluşuna ve yayılmasına hizmet eden şahsiyetler.
Envā ^ʿ	: (Ar.) Türler, nevilere.
Epsēm	: (T.) 1.) Dilsiz, ebkem, 2.) sükut eden, sâkit, sessiz.
Erāzil	: (Ar.) Reziller, erzeller.
Erd	: (Far.) Öfke, kin.

Erdeb	: (Far.) Savaş.
Erem	: (Ar.) Arzu, 2.) izin.
Erz	: (Ar.) Değer.
Esāfil	: (Ar.) Pek aşağı ve bayağı olanlar, halkın en aşağı tabakası.
Esāḫin	: (Ar.) Üstüvaneler, ileri gelenler.
Esb	: (Far.) At, beygir.
Esed	: (Ar.) Arslan, şir.
Esfel	: (Ar.) En aşağı, alçak, bayağı.
Eshel	: (Ar.) Çok kolay.
Esi	: (T.) Büyük birader.
Eşkāl	: (Ar.) Ağır şeyler, ağırlık.
Eslāf	: (Ar.) Selefler.
Eslemek	: (T.) Dinlemek, ehemmiyet vermek, itaat etmek.
Esvāk	: (Ar.) Sokaklar.
Eş' ar	: (Ar.) 1.) Çok zeki, pek kavrayışlı, 2.) en güzel şiir söyleyen (kimse)
Eşb	: (Ar.) Karıştırma, şaşirtma, şaşkınlık yaratma.
Eşedd	: (Ar.) Şiddetli.
Eşfāk	: (Ar.) 1.) Pek merhametli.
Eşi' a	: (Ar.) Şualar.
Eşk	: (Far.) Gözyaşı.
Eşna'	: (Ar.) Çok çirkin.
Eşrār	: (Ar.) Kötüler, şer kimseler.
Etem	: (Ar.) Çok mükemmel, noksansız.
Etfāl	: (Ar.) Çocuk.
Etķā	: (Ar.) Günahdan çok korkan.
Etķiyā	: (Ar.) Takva sahipleri.
Evc	: (Ar.) 1.) Gök cisimlerinin yer aldığı en uzak noktalar, 2.) (mec.) en uç nokta, en yüksek mertebe.
Evkes	: (Ar.) Pinti.
Evrād	: (Ar.) 1.) Dualar, 2.) dilden dile dolaşan sözler.
Evrād	: (Ar.) Güller, çiçekler.
Evtād	: (Ar.) 1.) Direkler, 2.) (tas.) dinin direkleri, dört direk: Hz. İdris, Hz. İlyas, Hz. İsa, Hz. Hızır.

Eyā	: (Far.) Hey, hey!
Eydī	: (Ar.) Eller.
Eye	: (Ar.) İye, sahip, baş, reis.
Eytām	: (Ar.) Yetimler, anası babası ölmüş, buluğa ermemiş küçük çocuklar.
Eyyām	: (Ar.) Yevmler, günler.
Eyyüha	: (Ar.) Ey, hey.
Ezā'	: (Ar.) Eziyet, cefa, cevr, incitme, can yakma.
Ezād	: (Ar.) Zıtlar, karşıt olan şeyler.
Ezhār	: (Ar.) Zehreler, çiçekler.
Ezmine	: (Ar.) Zamanlar, çağlar, devirler.
Fācir	: (Ar.) 1.) Kötü huylu, yaramaz, günahkâr (kimse), 2.) berduş, sefih, 3.) karşı cinse aşırı düşkün kimse.
Faḥr etmek	: (Ar.+T.) Övünmek, kıvanç duymak.
Fā'ik	: (Ar.) 1.) Üstün olan, mânevî olarak üstünde olan, 2.) âlâ, çok yüksek.
Fāka	: (Ar.) Yoksulluk, ihtiyaç.
Fāriğ	: (Ar.) 1.) El çekmiş, vaz geçmiş, kenara çekilmiş, 2.) mutlu, rahat, huzur içinde, asude, 3.) boş kalmış, işini bitirmiş, işsiz, 4.) (huk.) bir mülkün elde bulundurma, sahip olma veya kullanma hakkını bir başkasına terk eden (kimse).
Farūḥ	: (Ar.) Memnun, sevinçli, neşeli.
Fāsiḳ	: (Ar.) Allah'ın emirlerine uymayan veya bunları inkar eden, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden.
Faṭin	: (Ar.) Zeki, kavrayışlı.
Fazāḥat	: (Ar.) Ahlaksızlık, edepsizlik, alçaklık.
Fazāyih	: (Ar.) Fazihalar, pislikler.
Fazīḥat	: (Ar.) bkz. fazahat
Fehvā	: (Ar.) Anlam, kavram, mefhum.
Ferāmūş	: (Far.) Unutma, nisyân, hatırdan çıkarma.
Ferbih	: (Far.) Semiz, bakımlı, etli, toplu, besili.
Ferc	: (Ar.) 1.) Aralık, yarık, çatlak.
Fercām	: (Far.) 1.) Son, âkibet, encam, 2.) yarar, menfaat, fayda.
Ferdā	: (Far.) 1.) Yarın, yarınki gün, öbür gün, 2.) ertesi gün, 3.) gelecek, ati, gelecek zaman.

- Ferden-ferdā : (Ar.) Fert fert, tek tek.
- Ferhunde : (Far.) Kutlu, mutlu, mübarek, mesut.
- Ferhad : (Ar.) (astr.) Kuzey kutbuna yakın ve Küçükayı kümesine tâbî iki parlak yıldızdan bir olup, bulundukları yerden doğup batarlar.
- Fermā : (Ar.) 1.) Emreden, buyuran, amir, 2.) devam ettiren, süren.
- Ferrār : (Ar.) 1.) Kaçan, firar eden, 2.) uçan.
- Ferş : (Ar.) 1.) Serme, döşeme, yayma, 2.) yeri tefriş etme, halı kilim döşeme veya döşetme, 3.) yaygı, şilte, seccâde, hasır, 4.) yeryüzü, kır, sahra.
- Ferzend : (Far.) Oğul, çocuk, veled.
Ferzen-i âb: (Far.) 1.) Hava kabarcığı, 2.) (mec.) suda yaşayan hayvanlar.
- Fetā : (Ar.) 1.) Yiğit, cesur, delikanlı, mert, 2.) cömert, eli açık, 3.) yardımcı, hizmetçi.
- Fevc : (Ar.) Bölük, takım, cemaat.
- Fezā : (Far.) Arttıran, çoğaltan.
- Fısk : (Ar.) 1.) Doğru yoldan çıkma, Allah'a karşı isyan etme, 2.) düzensiz hayata dalma, sefahate dalma, 3.) hıyanet etme, hainlik, 4.) dinsizlik, ahlsızlık.
- Filori : (İt.) 11. yüzyılda Foransa şehrinde basılan sikke, lira.
- Filirin : (İt.) Avusturya para birimi.
- Firāk : (Ar.) 1.) Ayrılık, hicran, sevişen iki kişinin birbirinden ayrılması, aşığın sevgiliden ayrı düşmesi, ayrılık.
- Firāvān : (Far.) Bol, fazla, çok.
- Firāz : (Ar.) 1.) Yokuş, yüksek çıkış, 2.) yukarı, üzre, yüksek, 3.) kaldıran.
- Firifte : (Far.) Aldatılmış, kandırılmış.
- Firişte-gān : (Far.) Melekler.
- Fuḥūl : (Ar.) Aygırlar, 2.) er kişiler, erkekler, 3.) zekiler ve akıllı kimseler, 4.) beyit, hadis ve rivayetleri çok iyi anlatan kimseler.
- Furce : (Ar.) 1.) Açıklık, aralık, 2.) zaman.
- Fūṭā : (Far.) Bir iş işlerken öne takılan veya hamamda bağlanan peştamal.
- Für-mānde : (Far.) Tembel, âciz.
- Fürū : (Far.) Alt, aşağı.
- Fürūht : (Far.) Satma, elden çıkarma, satış.

- Fürûğ : (Ar.) 1.) Rahata erme, huzur bulma, dinlenme, 2.) köşesine çekilme, sıkıntıdan uzaklaşma.
- Fürûğ : (Far.) Işık, parlaklık, nur, ziya.
- Fürüş : (Ar.) Satıcı, tüccar.
- Ġabrā : (Ar.) 1.) Donuk renk, kül rengi, 2.) yeryüzü, arz.
- Ġadir : (Ar.) 1.) Vefasızlık, hayinlik, hıyânet, 2.) merhametsizlik, merhametsizce davranma, 3.) haksızlık.
- Ġadr : (Ar.) bkz. gadir.
- Ġalā : (Ar.) Fiyat yükselmesi, fahiş fiyat, pahalılık.
- Ġāli : (Ar.) 1.) Değerinden çok yüksek fiyatta satılan (şey), 2.) galeyân eden, coşan, kaynayan.
- Ġalle : (Ar.) 1.) Ürün, mahsül, zahire, 2.) gelir, varidat, 3.) el emeği.
- Ġalţān : (Far.) 1.) Yuvarlanan, yuvarlak, 2.) bir tür inci.
- Ġanāim : (Ar.) Ganimetler.
- Ġār : (Ar.) 1.) Mağara, in, 2.) defne ağacı, 3.) hîle, aldatma.
- Ġarāz : (Ar.) 1.) Maksat, niyet, sebep, 2.) kötü niyet ve gizli kasıt, 3.) kin, nefret.
- Ġāret : (Ar.) 1.) Düşman toprağına yağma için yapılan saldırı, ılgar, 2.) çapul, yağma, ganimet.
- Ġarġ : (Ar.) 1.) Suya batma, batırma, 2.) boğma, boğulma, 3.) kesretle verme veya alma, müstağrak etme veya olma.
- Ġarġa : (Ar.) gark'ın müennesi, dişili.
- Ġaşy : (Ar.) Kendinden geçme, bayılma.
- Gāv : (Far.) Öküz, sığır.
- Ġavāil : (Ar.) Dertler, sıkıntılar, felaketler, musibetler, belalar.
- Ġavr : (Ar.) 1.) Her tür çukurun en derin yeri, dip, 2.) öz, esas, hakikat.
- Ġāyet : (Ar.) 1.) Son, bitim, nihâyet, 2.) netice, maksat, merâm, 3.) çok, pek çok, son derece.
- Ġāyetü'l-Ġāye: (Ar.) En son derecede.
- Gele-bān : (Far.) Çoban, sığırtmaç.
- Gendüm : (Far.) Buğday.
- Gerd : (Far.) 1.) Toz, toprak, 2.) tasa, gam, keder.
- Gerdış : (Far.) Dönüş, dönme, dolaşma.

- Gešt : (Far.) 1.) Gezme, seyretme, dolaşma, 2.) geçme.
Gešt ü güzār: (Far.) Gezip tozma, dolaşıp seyrana çıkma.
- Gevher-nisār : (Far.) 1.) Gevher saçan, dağıtan, 2.) güzel konuşan.
- Gevr : (Ar.) Mecûsî.
- Gezend : (Far.) 1.) Zarar, ziyan, 2.) elem, keder, âfet, musîbet.
- Gezlik : (T.) Eğri kılıcın ağzı.
- Gıbb : (Ar.) 1.) Sonra, 2.) den sonra.
- Ġılāf : (Ar.) Kılıf, kın.
- Ġılāz : (Ar.) Kabalar.
- Ġırre : (Ar.) Böbürlenene, kibirli, kendini beğenmiş (kimse).
- Ġıṭā : (Ar.) 1.) Ötrü, örtünecek şey, 2.) Perde, zar.
- Gıyāh : (Far.) Bitki, taze ot, yeni bitki, nebat.
- Gil : (Far.) Balçık.
- Ġin : (Far.) Türkçedeki “-lı, -li, -lu, -lü” ekinin karşılığı.
- Gir : (Far.) 1.) Tutan, tutucu, 2.) dağılan, yayılan, 3.) harp, kavga, savaş.
Gir ü dār: (Ar.) 1.) Savaş, harp, cenk, 2.) ele geçirme, zaptetme.
- Girān-bār : (Far.) 1.) Yüğü ağır, 2.) meyvesi çok ağaç, meyveli, 3.) varlıklı, zengin, 4.) gebe.
- Girān-māye : (Far.) Değeri yüksek, kıymetli, değerli.
- Girdār : (Far.) 1.) Uğraşı, iş, maeshguliyet, 2.) tarz, yürüyüş, tavır, âdet.
- Girizān : (Far.) Kaçan, kaçıcı, çekingen, ürkek.
- Giyāh : (Far.) Bitki, taze ot, yeni bitki, nebat.
- Göcek : (T.) 1.) Gök, ekin, 2.) yeni çıkan sürgün, 3.) yeni sürülmüş ve dikilmiş bağ, bahçe.
- Göceklenmek : (T.) Büyükleme, azâmet satmak, tefahhur eylemek, çalım satmak.
- Ġubār : (Ar.) Toz, ince toprak.
- Gūh : (Far.) Pislilik, necâset.
- Ġül : (Ar.) Tenhalarda ve karanlıkta korkudan insanın gözünün önünde beliren ürkütücü hayâl, hortlak.
- Ġulām : (Ar.) 1.) Bıyığı yeni çıkmış delikanlı, genç, 2.) kul, köle, esir, kölemen.
Ġulām-ı Der: (Ar.) Kapıkulu.
- Ġulūv : (Ar.) 1.) Aşırlık, taşkınlık, 2.) hücum, saldırış, 3.) (ed.) aşırı mübalağa yapma.

- Güne : (Far.) 1.) Tarz, yol, 2.) sıfat, 3.) renk.
- Ġunūde : (Far.) Uyuşmuş, uyuklamış, ımızganmış.
- Gūr : (Far.) 1.) Mezar, kabir, 2.) yaban eşşegi, 3.) deve palanı.
- Gūr : (Far.) Ağırbaşlı, ciddî
- Ġüre : (Far.) Koruk, ham üzüm.
- Ġurufāt : (Ar.) Çardaklar, köşkler.
- Gūsfind : (Far.) Koyun, ganem.
- Guşşā : (Ar.) Acı, sıkıntı, keder, kaygı, tasa.
- Ġuşşalanmak : (Ar.+T.) Kederlenmek, hüzünlenmek, tasalanmak.
- Gūş : (Far.) 1.) Kulak, 2.) işitme, dinleme.
- Gūşīş : (Far.) Çalışma, çabalama.
- Gūyā : (Far.) Söyleyen, konuşan, sanki.
- Gūyende : (Far.) Söyleyen, konuşan, söz eden, söyleyici.
- Ġuz : (Far.) Oğuz.
- Gūdāz : (Far.) Eriten, yakan, mehveden.
- Gūft ü Gū : (Far.) Dedikodu.
- Güm : (Far.) Kayıp, yitik.
- Güm-rāh : (Far.) 1.) Yolunu şaşırılmış, doğru yoldan ayrılmış, dalalete düşmüş, sapkın, 2.) bol, gür.
- Güncāyiş : (Far.) Sığma, sığışma.
- Güncişk : (Far.) Serçe, sığırcık.
- Gürine : (Far.) Yoksul, aç, bakımsız.
- Gürz : (Far.) Ağır topuz.
- Gūster : (Far.) Eklendiği söze “yayan, döşeyen” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Gūşāde : (Far.) Açılmış, açık, ferah, şen.
- Gūvār : (Far.) bkz. güvārān.
- Gūvārān : (Far.) Hazmı kolay olan, lezzetli (yiyecek).
- Gūzār : (Far.) 1.) Geçme, geçiş, 2.) geçirici, geçiren, 3.) beceren, ödeyen, yapan.
- Gūzar : (Ar.) 1.) Ödeyen, gerçekleştiren, yapan, 2.) neşter.
- Gūzeran : (Far.) Geçici, geçen.
- Ġabāset : (Ar.) Kötülük, alçaklık, çirkeflilik.
- Ġabīr : (Ar.) 1.) Haber ile ilgili, 2.) Allah’ın sıfatlarından.

- Ḥacālet : (Ar.) Utanma, utangaçlıkla şaşırma.
- Haccāc : (Ar.) Hz. Muhammed soyuna ve taraftarlarına eziyet eden ve acı çektiren Irak valisi ve Emevi komutanı Yusuf Bin Sakafî'nin ünvanı.
- Ḥācib : (Ar.) 1.) Eskiden vezirler ve amirler için kullanılan unvan, 2.) kapıcı, perdecisi, bevvap, 3.) perde, örtü, hail.
- Ḥad' a : (Ar.) Aldatma, oyun.
- Ḥaddām : (Ar.) 1.) Becerikli, çalışkan, 2.) hizmetçi.
- Ḥadeşāt : (Ar.) 1.) Yeni oluşan, ortaya çıkan şey, 2.) abdest ve gusulün tazelenmesini gerektiren durum, 3.) insan teri veya pisliği, 4.) genç, delikanlı.
- Ḥaf : (Ar.) Ayakkabı.
- Ḥāfıḳayn : (Ar.) Doğu ve batı tarafları.
- Ḥāh : (Far.) İsteme, ister.
- Ḥāk : (Far.) 1.) Toprak, 2.) (tas.) alçak gönüllülüğün ifadesi olarak sūfî.
- Ḥākister : (Far.) 1.) Kül, ateş külü, 2.) (mec.) bülbül.
- Ḥalāvet : (Ar.) 1.) Yumuşaklık, tatlılık, şirinlik, 2.) zevk, zevk inceliği.
- Ḥālet : (Ar.) Keyfiyet, nitelik, durum, hâl.
Ḥālet-i nez' : Can çekişme.
- Ḥalī : (Ar.) 1.) Gamsız, kayıtsız, 2.) evlenmemiş erkek.
- Ḥalil : (Ar.) Cana yakın, samimi, dost.
- Ḥāliyā : (Ar.) 1.) Şimdilik, şimdiki durumda, 2.) ne zaman ki.
- Ḥamāḳat : (Ar.) Budalalık, ahmaklık, bönlük.
- Ḥamīd : (Ar.) 1.) Allah'ın adlarındandır, 2.) övülmeye değer.
- Ḥamīde : (Ar.) Hamid sözünün dişili.
- Ḥamīde : (Far.) 1.) Eğilmiş, bükülmüş, 2.) kambur.
- Ḥamīm : (Ar.) 1.) Soy sop, 2.) pek sıcak, pek kaynar nesne.
- Ḥāmūş : (Far.) Suskun, susmuş, sessiz.
- Ḥankāḩ : (Ar.) Tekke, dergah, bir şeyhin idaresinde olan dervişlerin kaldığı yer.
- Ḥār : (Far.) 1.) Bayağı, âdi, hor, 2.) yiyen, içen, içici.
- Ḥār : (Far.) Diken.
- Ḥarāb u yebāb : (Ar.+Far.) Yıkık dökük.
- Ḥāre : (Far.) Yiyecekler, yiyinti.
- Ḥarf : (Ar.) Yemiş toplama.

Ḥar-gāh	: (Far.) Büyük çadır, otağ.
Ḥārī	: (Far.) Horluk, hakirlik.
Ḥarīf	: (Ar.) 1.) Bayağı, soysuz, âdi, 2.) teklifsiz dost, arkadaş, 3.) eş, koca, herif.
Ḥarīf	: (Far.) Sonbahar, güz.
Ḥarīr	: (Ar.) 1.) İpekli, 2.) hareketli, ateşli.
Ḥas	: (Far.) Ot döküntüsü, çer çöp.
Ḥāş	: (Ar.) 1.) Özgü, özel, mahsus, 2.) saf, katışıksız, 3.) Osmanlı sosyal düzeninde yüz bin akçeyi aşan dirlik, 4.) padişaha ait olan, 5.) eren, ermiş kişi.
Ḥasāret	: (Ar.) Zarar, ziyan.
Ḥaseb	: (Ar.) Baba tarafından soylu olma.
Ḥasb	: (Ar.) Göre, gereğince, sebebiyle.
Ḥāşeki	: (Ar.+Far.) 1.) Padişah gözdesi, padişah için câriyeler arasından seçilen genç kız, 2.) bostancı sınıfının genç subayları, 3.) devlet hizmetinde kıdemli olanlara veya tecrübe kazanmışlara verilen unvan.
Ḥasīs	: (Ar.) 1.) Nekes, cimri, pinti, 2.) alçak, değersiz, kıymetsiz, insanı küçülten.
Ḥāşiyyet	: (Ar.) 1.) Birşeye özgü olan durum, kuvvet ve etki, meziyyet, 2.) fayda, yarar, etki.
Ḥaşr	: (Ar.) 1.) İçine alma, kaplama, kapsama, 2.) etrafını çevirme, muhasara etme, 3.) özgü kılma, ayırma, tahsis etme, 4.) adama, vakfetme.
Ḥasūd	: (Ar.) Kıskanç, çekemeyen (kimse).
Ḥaşūr	: (Ar.) 1.) Sır saklayan, güvenilir, 2.) yüreği sıkılan, içi daralan, 3.) kendini bir işe adayarak evlenmeyen (kimse).
Ḥāş	: (Far.) Kırık dökük şey, süprüntü.
Ḥāşāk	: (Far.) Ot, süprüntü.
Ḥaşem	: (Ar.) 1.) Aile, aile bireyleri, 2.) yanında bulunanlar, maiyyet, 3.) hizmetli, uşak.
Ḥaṭa	: (Ar.) Çin.
Ḥaṭar	: (Ar.) 1.) Belâ, tehlike, 2.) korku, havf.
Ḥatem	: (Ar.) 1.) Mühür, üstü mühürlü yüzük, 2.) son, en son, 3.) (tas.) bütün makamları gerçek olgunluğa erme, velî olma durumu.

- Hātif : (Ar.) 1.) Görünmez ve bilinmez yerden gelen (ses), 2.) bilinmez âlemden haber veren melek.
- Ḥaṭīr : (Ar.) 1.) Saygın, onurlu (kimse), 2.) ulu, yüce, 3.) sakıncalı, tehlikeli.
- Ḥavāric : (Ar.) 1.) Âsiler, zorbalar, 2.) “Hakemeyn Vakasıéndan sonra Hz. Ali’ye isyan eden zümre, hariciler.
- Havāriyyun : (Ar.) Hz. İsa’nın oniki ashabı ve yardımcıları.
- Ḥavās : (Ar.) Hasseler, duyular.
- Ḥavās : (Ar.) 1.) Bir şeyin çok hassası, 2.) bir ülkede bilim, fen, mevki ve asalet bakımından ileri gelenler, avam karşıtı, 3.) bazı harflerden veya işaretlerden sonra ahkam çıkarma becerisi.
- Ḥavāyic : (Ar.) 1.) İhtiyaçlar, 2.) gerekli olan miktar.
- Ḥavf : (Ar.) 1.) Kolku, korkma, ürkme, 2.) (tas.) şeriat hükümlerine göre günah işleme korkusu.
- Ḥāvi : (Ar.) 1.) İçine alan, ihtiva eden, kapsayan, 2.) (müz.) Türk müziğinin usullerinden biri.
- Ḥavrā : (Ar.) Âhu gözlü kadın.
- Ḥavşala : (Ar.) 1.) Kuş kursağı, 2.) mide, taşlık, 3.) anlama, kavrama yetisi, bellek, zihin.
- Ḥayl : (Ar.) 1.) At, atlı, alay, 2.) grup.
- Ḥayme : (Ar.) 1.) Çadır, otağ, 2.) Osmanlı Türklerinin ilk evi veya sarayı.
- Ḥayr alāmur-ı evsatha: (Ar.) Ortalama yaradılışlar içerisindeki en iyisi.
- Ḥayyiz : (Ar.) 1.) Yön, alan, saha, mekan, mevki, 2.) (fel.) uzam.
- Hazā : (Ar.) Bu, o, şu.
- Ḥazer : (Ar.) Sakınma, ihtiraz.
- Ḥāzıķ : (Ar.) Mahir, bilimde ve sanatta uzman kimse, uz elli, usta kimse, ehil olanlar.
- Ḥecīl : (Ar.) Üç ayağından biri beyaz olan at.
- Hecīn : (Ar.) 1.) Arap cinsiyle diğér bir cinsten doğmuş melez at, 2.) koşuda kullanılan bir hörgüçlü pek yürük bir cins deve.
- Hedim : (Ar.) Yıkma, harap etme.
- Hefevāt : (Ar.) 1.) Kaymalar, ayak kayıp sürçmeler, 2.) yanılmalar, yanlışlıklar.
- Helāhil : (Ar.) Panzehiri olmayan öldürücü zehir, ağı.
- Hem : (Ar.) Sıkıntı, gam, keder, tasa, kaygı.

Hemāl	: (Far.) Ortak
Hem-çünān	: (Far.) Böylelikle, böylece.
Hemīn	: (Far.) 1.) Bu bile, tıpkı bu, 2.) çok.
Hemīşe	: (Far.) Sürekli, daima, her zaman.
Hem-tā	: (Far.) Benzer, denk, müsavi.
Hem-vār	: (Far.) 1.) Düz yer, bir çırpıda olan yer, uygun yer, 2.) dâima.
Heng	: (Far.) 1.) Güç, kuvvet, 2.) ağırlık, vakar, 3.) ahenk.
Hengām	: (Far.) Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.
Hergīz	: (Far.) Asla, katiyyen, hiçbir vakit, hiçbir sûretle.
Herīse	: (Far.) Keşkek.
Hesm	: (Ar.) Aralık, kırma.
Hest	: (Far.) Var(dır).
Hestī	: (Far.) Var olma, varlık, nistī karşıtı.
Hevl	: (Ar.) Korku.
	Hevl-nāk: (Ar.+Far.) Korkunç, korkulu.
Hezār	: (Far.) 1.) Bülbül, 2.) 1000 sayısı, 3.) pek çok.
Hezel	: (Ar.) 1.) Eğlence, alay, şaka, latife, 2.) (huk.) bir sözün ne gerçek ne de mecazi anlamı kastedilmeden söylenmesi, “cidd” karşıtı.
Hezīl	: (Ar.) Titreşme, yıpranma.
Ĥıffet	: (Ar.) 1.) Basitlik, davranışta hafiflik, yeynîlik, ağırlık karşıtı, 2.) vekarsızlık, temkinsizlik.
Ĥıkd	: (Ar.) Kin besleme veya tutma, öc almak için fırsat kollama.
Ĥıl' āt	: (Ar.) Hükümdarların ve vezirlerin birine hürmet ve mükâfat karşılığı olarak giydirdiği kaftan.
Ĥırāset	: (Ar.) Gözetme, bekleme, koruma.
Ĥired	: (Far.) Akıl, us.
Ĥirmān	: (Ar.) Yoksunluk.
Ĥırrān	: (Ar.) Uyan, itaat eden, boyun eğen.
Ĥışāl	: (Ar.) Hasletler, huylar.
Ĥışāyış	: (Ar.) Hasiyyetler.
Ĥışb	: (Ar.) Ucuzluk, bolluk.
Ĥışın	: (Ar.) Sağlam, sarp.
Ĥışt	: (Far.) Tuğla, kerpiç.

Ḥıttā	: (Ar.) Ülke, memleket, diyar, iklim.
Ḥızān	: (Far.) Fırlayan, kalkan, sıçrayan.
Ḥızāne	: (Ar.) 1.) Define, hazine, 2.) kalp, gönül, 3.) hazinedarlık.
Ḥibre	: (Ar.) Deneyim, uzmanlık alanı.
Ḥik	: (Far.) Su tutmada kullanılan deri.
Ḥin	: (Ar.) Zaman, vakit, an.
Hirās	: (Far.) Korku.
Hizem	: (Far.) Yakacak odun, sobalık odun.
Ḥizlān	: (Ar.) Kimsesizlik, yalnızlık.
Ḥod	: (Far.) 1.) Kendi, 2.) baş zırhı, miğfer.
Ḥoş-güvār	: (Far.) 1.) Tadı güzel, lezzetli, 2.) hazmı kolay.
Ḥüb-rū	: (Far.) Sevimli, güzel yüzlü.
Ḥud ⁶ a	: (Ar.) Oyun, hile, aldatmaca.
Ḥudūş	: (Ar.) Sonradan olma veya ortaya çıkma.
Ḥulefā-yı rāşidīn:	(Ar.) Dört halife
Ḥulel	: (Ar.) Elbiseler.
Ḥulf	: (Ar.) Verdiği sözden dönme, sözü yerine getirememe.
Ḥuliyy	: (Ar.) Değerli taşlarla bezenmiş süs eşyaları.
Ḥulle	: (Ar.) Giysi, atkı.
Ḥullet	: (Ar.) Samimi dostluk ve arkadaşlık.
Ḥulūl	: (Ar.) 1.) Girme, duhul, bir şeyin içine girme, 2.) gelip çatma.
Ḥulūv	: (Ar.) Tatlı, mur karşıtı.
Ḥulūv	: (Ar.) 1.) Hâlilik, boşluk, boş olma, 2.) (huk.) vaziyet ve kıdemden mütevellit olup kendisinden caiz olmayan mücerret bir hak.
Ḥumār	: (Ar.) 1.) İçkiden sonra gelen baş ağrısı, sersemlik, 2.) uyku sersemliği, uykusuzluğun verdiği ağırlık.
Ḥūn	: (Far.) Kan.
Ḥūn-rīz	: (Far.) Kanlı, kan akıtan, kan döken.
Ḥusām	: (Ar.) Kılıç.
Ḥuşemā	: (Ar.) Hasımlar, düşmanlar.
Hūş	: (Far.) Akıl, us, bellek, zihin, 2.) mantık, irade, 3.) ölüm, 4.) zehir, ağı.
Ḥūşe	: (Far.) 1.) Başak, sünbüle, 2.) salkım, yığın.
Ḥuşk	: (Far.) 1.) Kuru, 2.) kaba, soğuk.

- Huşūnet : (Ar.) Sert davranma, katılık, inatçılık.
- Huṭūṭ : (Ar.) 1.) Çizgiler, 2.) yazılar, 3.) yollar.
- Huẓẓār : (Ar.) Hazır olanlar, huzurda bulunanlar.
- Hübūb : (Ar.) 1.) Rüzgar esmesi, 2.) üfleme, üfürme.
- Hüccāc : (Ar.) Hacılar.
- Hüccet : (Ar.) 1.) Delil, belge, senet, 2.) yetkin ve uzmanlaşmış bilim adamlarına verilen unvan.
- Hücciyet : (Ar.) Delil veya kanıt göstermeye muktedir olmak.
- Hükemā : (Ar.) Bilginler, hakimler, filozoflar.
- Hümā : (Far.) 1.) Akdeniz adalarında yaşayan ve üreyen bir tür kuş, cennet kuşu, 2.) (mec.) devlet kuşu, tâlih, 3.) (mec.) mutluluk, kutluluk, saadet.
- Hümā-pervāz : (Far.) 1.) Hüma gibi yüksek uçan, 2.) (mec.) yüksekten atan, boş konuşan.
- Hümām : (Ar.) Himmetli, azimli.
- Hümūm : (Ar.) Gamlar, kederler, tasalar, kaygılar.
- Hüner-ver : (Ar.) Hünerli, marifetli.
- Hürmüz : (Far.) 1.) Zerdüşterin iyilik tanrısı, 2.) eski İran takviminde güneş yılının ilk günü.
- Hüveydā : (Far.) Açık, apaçık, belli, besbelli.
- İdlāl : (Ar.) Doğru yoldan saptırma, delālete düşürme.
- İkṣā : (Ar.) Uzaklaştırma, uzaklaştırılma.
- Ir : (T.) 1.) Erken, 2.) uzak mesafe.
- İşfā : (Ar.) Saflaştırma, ayıklama, temizleme.
- İşgā : (Ar.) Dinleme, söz tutma.
- İṭīḳ : (Ar.) Köle azat etme.
- İtlāk : (Ar.) 1.) Salıverme, başıboş bırakma, 2.) boşanma, 3.) suçu bağışlama.
- İ' yād : (Ar.) Ziyaret etme, hasta ziyareti.
- İ'yāl : (Ar.) 1.) Bir evde oturan aile fertleri, 2.) kadın, zevce.
- Iyās : (Ar.) Umutsuzluk, umudunu kesmek.
- İ'yaz : (Ar.) Sığınma.
- İzlāl : (Ar.) Doğru yoldan sapma, delalete düşme.
- İẓtırār : (Ar.) Zaruret, çaresizlik.
- İẓtırārī : (Ar.) Zarurî, mecburî.

İ'āne	: (Ar.) 1.) Yardım, destek, 2.) yardım parası, yardım ve destek amacıyla toplanan para.
İ'ānet	: (Ar.) Yardım.
İbā' d	: (Ar.) Uzaklaştırma, kovma, çıkarma.
İbķā	: (Ar.) 1.) Ebedi kılma, sürekli ve devamlı olma, 2.) kendi kaderine terk etme, kendi haline bırakma, 3.) sınıfta kalma.
İbrām	: (Ar.) Çok ısrar etme, aşırı derecede üsteleme.
İbrār	: (Ar.) Yeminin doğruluğunun tasdik edilmesi.
İbtiġā	: (Ar.) İstek, talep, arzu.
İbtizāl	: (Ar.) 1.) Bayaġılařma, ayaġa dūřma, 2.) bir řeyi kullanmayı alışkanlık hāline getirme, 3.) bol bol kullanma, hor kullanma, 4.) (ed.) aşırılık, fazlalık, mübtezellik.
İclāl	: (Ar.) 1.) Ululama, büyütme, saygı gösterme, ikram, 2.) büyüklük, ululuk, kudret ve güç.
İctināb	: (Ar.) Tereddüt etme, çekinme, uzaklaşma.
İç edik	: (T.) Kısa konçlu ayakkabı, mest.
İdām	: (Ar.) Katık, ekmeġin yanında yenilen yiyecek.
İdārāt	: (Ar.) Gelirler, tahhsil edilenler.
İdbār	: (Ar.) Talihsizlik, bahtı yāver gitmeme, ikbāl karşıtı.
İddirā'	: (Ar.) Oyun ve hile yaparak aldatma.
İfķāř	: (Ar.) Kötüleme, kötü söyleme.
İfnā	: (Ar.) 1.) Bitirme, yok etme, 2.) tüketme.
İftān	: (Ar.) 1.) Fitne sokma, suç yükleme, 2.) ayartma, kandırma, kafasını çelme.
İftikār	: (Ar.) 1.) İhtiyaç gösterme, yoksul olduġunu söyleme, 2.) çok ihtiyacı olma.
İftirāk	: (Ar.) Ayrılma, ayrılık.
İġlāk	: (Ar.) 1.) Kapama, kapalı duruma getirme, 2.) (ed.) sözü karışık ve anlaşılmaz kullanma.
İġmāz	: (Ar.) Ayıplama, hoş karşılamama.
İ' ġmāż	: (Ar.) Görmezlikten gelme, göz yumma, hoşgörü ile yaklaşma.
İġnā	: (Ar.) 1.) Gına verme, bol bol verme, zengin etme, zenginleştirme, 2.) muhtaç bırakmama.

- İhâta : (Ar.) 1.) Kuşatma, sarma, çevirme, çevreleme, 2.) (mec.) kavrama, anlayış.
İhâta-i nazar : (Ar.) Öngörü.
- İhdâş : (Ar.) 1.) Ortaya çıkarma, meydana getirme, 2.) kurma, yeniden oluşturma.
- İhkâm : (Ar.) Sağlamlaştırma.
- İhrâz : (Ar.) Kazanma, alma, elde etme, erişme.
- İhşâ : (Far.) 1.) Dahil etmek, göz önünde bulundurma, 2.) bilmek, öğrenmek.
- İhtibâr : (Ar.) Soruşturma veya deneme yöntemi ile öğrenme.
- İhtilâf : (Ar.) 1.) (hek.) İki hastalığın birlikte oluşması, iki hastalığa birden yakalanma, 2.) karşılaşma görüşme.
- İhtirâc : (Ar.) Yeni bir şey bulma, yaratma, türetme.
- İhtirâz : (Ar.) Çekinme, sakınma, tereddüt etme.
- İhvân : (Ar.) 1.) Samîmi arkadaşlar, kardeşler, candan dostlar, 2.) (tas.) aynı tarikatten olan arkadaşlar.
- İhzâr : (Ar.) 1.) Hazırlama, hazır duruma getirme, 2.) mahkemeye davet olunma, çağırılma, celb.
- İkâb : (Ar.) Ceza, azap.
- İkâl : (Ar.) 1.) Bağ, bend, 2.) ayak kösteği, ayak bağı, köstek, pâ-bend.
- İkdâm : (Ar.) 1.) Sürekli çalışıp didinme, gayretle çalışıp didinme, gayretle çalışma ve uğraşma, 2.) ilerleme, gelişme gösterme.
- İkdâr : (Ar.) 1.) Güç, kuvvet verme, mâneviyâtını arttırma, 2.) günlük ihtiyacını karşılayabilme, geçim gücünü arttırma.
- İklâl : (Far.) 1.) Yorgun, çok yorgun, 2.) yorgun develer, 3.) yakınlarının ailesinin yardımına ihtiyaç duyan.
- İksâr : (Ar.) Arttırma, çoğaltma.
- İktidâ' : (Ar.) 1.) Uyuma, uyum gösterme, tâbi olma, 2.) örnek alma, örneklik etme.
- İ' lā : (Ar.) 1.) Yükseltme, yüceltme, ululama.
- İ' lām : (Ar.) Duyurma, bildirme, anlatma.
- İlām : (Ar.) Düğün yemeği, toy.
- İleyh : (Ar.) (erkek ve tek kişiye) Ona.
- İlkā' : (Ar.) Kovma, defetme, bırakma.

İltibās	: (Ar.) Birbirine çok benzeyen iki şeyin karışması, andırışma.
‘İmād	: (Ar.) Sütun, direk, amud.
İm‘ān	: (Ar.) 1.) Aşırı davranma, mübalağa etme, bir işte çok ileri varma, çok dikkatli olma, 2.) dikkat, ihtimam, inceden inceye araştırma.
İmāṭa	: (Ar.) Uzaklaştırma, uzağa gönderme.
İmhāl	: (Ar.) 1.) Mühlet verme, 2.) bir zaman daha sonraya bırakma.
İmsāk	: (Ar.) 1.) Bir şeyden el çekerek nefesine hâkim olma, perhiz, 2.) oruca başlama zamanı, 3.) cimrilik.
İmtişāl	: (Ar.) 1.) Bir örneğe göre iş yapma, 2.) emre uyma.
İn	: (Far.) Bu.
İnāle	: (Ar.) Nail etme, kavuşturma.
İnām	: (Ar.) Emanet, vedia.
İndīrāc	: (Ar.) Derc olunma, içine girme, içinde bulunma, katılma, münderic olma.
İnfāk	: (Ar.) Nafaka vererek bir kimsenin geçimini sağlama, nafakaya bağlama.
İnfişāl	: (Ar.) 1.) Ayrılma, uzaklaşma, terk etme, 2.) memuriyetten el çektirme, görevden alma, azletme.
İnhā	: (Ar.) 1.) Yetiştirme, eriştirme, 2.) resmi bir göreve atama veya bir aşama için yazılan yazı.
İnhīlāl	: (Ar.) 1.) Açılma, çözülüp açılma, 2.) dağılma, 3.) erime.
İnhimāk	: (Ar.) Bir şeye aşırı düşkünlük gösterme, çok isteme, meyl etme.
İn‘ikās	: (Ar.) 1.) Ters dönme, tersine gelme, 2.) (ışık) yansıma, aksetme, bir yere çarpıp geri dönme, 3.) (ses) yankılanma, yansıma, 4.) (piyasada) etki, tesir, tepki.
İnḳiyād	: (Ar.) Boyun eğme, uyma.
İnkisār	: (Ar.) 1.) Kırılma, incinme, üzülme, 2.) gönlü kırılma, 3.) (mec.) ilenme, ilenç.
İnnā	: (Ar.) Şüphesiz, muhakkak ki.
İnsidād	: (Ar.) Engellenme, kapanma, tıkanma.
İnşilāḥ	: (Ar.) Uzlaşma, barıştırma, başarıya, huzura kavuşturma.
İntāc	: (Ar.) Neticelendirme, sonuç alma, sona erdirme, bitirme.
İntīmās	: (Ar.) Belirsiz olma, kaybolma, görünmeme.

İnti' aṣ	: (Ar.) 1.) Hastalıktan kurtulup iyileşme, sağlığa kavuşma, ayağa kalkma, 2.) doğrulup kalkma, 3.) yaşayıp gitme, geçinme.
İntihā	: (Ar.) Son, sona erme, sonu gelme.
İntiṣā'	: (Ar.) Tazelenme, gelişme, yetişme, büyüme.
İnzimām	: (Ar.) Artırma, katılma, ulanma, eklenme.
İrād	: (Ar.) 1.) Gelir, akar, 2.) gelir getiren mülk, akaret, 3.) söyleme, dile getirme.
İrāqa	: (Ar.) Dökme, akıtma.
İrān	: (Ar.) 1.) Eğlenme, neşeli olma, 2.) tabut, sal.
İrāṣ	: (Ar.) 1.) Verme, verilme, 2.) sebep olma, gerektirme, gerekme, 3.) getirme, sunma.
İrgürmek	: (Ar.) Erdirmek.
İrḥā	: (Ar.) Bırakma, koyuverme, salıverme.
İrmek	: (T.) Erimek, çözülmek.
İrmek	: (T.) Yarmak, gedik açmak, çentmek.
İrtihāl	: (Ar.) (öbür dünyaya) Geçme, ölme.
İrtikāb	: (Ar.) Gözleme.
İrtiṣā'	: (Ar.) Rüşvet alma veya rüşvet verme, yolsuzluk yapma.
İrtiyāb	: (Ar.) Kuşku, şüphe, tereddüt.
İrzā	: (Ar.) Gönlünü yapma, hoşnut etme, gönüllenne.
İs	: (T.) Efendi, sahip, mâlik.
İsā'et	: (Ar.) Kötülük etme, zarar verme.
İṣāl	: (Ar.) Ulaştırma, eriştirme, yetiştirme.
İṣām	: (Ar.) Ceza, işlenen bir suçun karşılığı.
İṣār	: (Ar.) 1.) İkrâm verme, dökülüp saçılma, cömert davranmama, 2.) bahşiş verme, dağıtma.
İṣim	: (Ar.) Suç, kabahat, günah, cürüm.
İṣmet	: (Ar.) 1.) Ahlak kurallarına bağlı kalma durumu, 2.) dürüstlük, temizlik.
İṣr	: (Ar.) 1.) İz, ayak yeri, 2.) (mec.) meslek, 3.) (mec.) yol, gidiş.
İsrā	: (Ar.) Yürütme.
İstiṭlā'	: (Ar.) Analamaya, öğrenmeye çalışma.

İsti'āze	: (Ar.) 1.) “Euzü billahi mine’ş-şeytani’r-racim” veya “ne’uzü billah”, “el-iyazü billah” gibi dualar okuyarak Allah’a sığınma ve yakarma, 2.) sığınma, destek bekleme.
İstibşār	: (Ar.) Basiretli davranma, hesaplı hareket etme.
İsti' cāl	: (Ar.) İvedilik, acele etme, çabuklandırma.
İstid' ā	: (Ar.) 1.) İsteme, yalvarma, dileme, 2.) resmî makamlara başvurma, 3.) dilekçe, arzuhal.
İstidlāl	: (Ar.) 1.) Bir konuda kanıtlara dayanarak sonuç çıkarma, 2.) (fel.) çıkarım.
İstihāl	: (Ar.) Bir işte ehil olma, uzmanlaşma.
İstihāle	: (Ar.) 1.) Biçim değiştirme, 2.) başkalaşma, 3.) (jeol.) başkalaşım.
İstihār	: (Ar.) Ün salma, tanınma.
İstiḥyā	: (Ar.) Haya, utanma.
İstikşāf	: (Ar.) Araştırma, keşfetme, çalışma.
İstimā'c	: (Ar.) 1.) Dinleme, dinlenilme, işitme, işitilme, 2.) Dinleyip kabul etme, uygun bulma, 3.) Kulak verip dikkatle dinleme.
İstimālet	: (Ar.) Gönül alma, meyl ettirme, çekme, cezbetme.
İstinās	: (Ar.) Yadırgamaz olma, alışma, ısınma.
İsti' āne	: (Ar.) Yardım istemek, destek beklemek.
İstimā'c	: (Ar.) 1.) Dinleme, dinlenilme, işitme, işitilme, 2.) dinleyip kabul etme, uygun bulma, 3.) kulak verip dikkatle dinleme.
İstimālet	: (Ar.) Gönül alma, meyl ettirme, çekme, cezb etme.
İstimrār	: (Ar.) Sürüp gitme, süreklilik.
İstinkāf	: (Ar.) Tarafsız kalma, çekinme, çekimser olma.
İstirā'ḥ	: (Ar.) Kaldırılmasını isteme.
İstiḥā'at	: (Ar.) Güç verme, kuvvetlenme.
İṣ'ār	: (Ar.) Yazı ile bildirme.
İṣfāk	: (Ar.) 1.) Ürkme, korkma, çekinme, 2.) lütfetme, bağış.
İşkār	: (Far.) Av, avlama işi.
İṣti'āl	: (Ar.) Alevlenme, tutuşup yanma, parlama.
İṣtibah	: (Ar.) Şüphe, kuşku, şek.
İṣtidād	: (Ar.) Şiddetlenme, sertleşme.
İṣtirā'ḥ	: (Ar.) Satın alma.

İ‘ t̄ā	: (Ar.) Verme, ödeme.
‘ İtāb	: (Ar.) Paylama, azarlama.
İtāle	: (Ar.) Uzatma, temdīd.
İ‘ tisāf	: (Ar.) Doğru yoldan sapma, yolsuzluk.
‘ İtizāl	: (Ar.) 1.) Bir kenara oturma, kendi köşesine çekilme, 2.) işten çekilme, emekli olma, 3.) gruptan kopma, takımdan ayrılma, 4.) Ehl-i Sünnet’ten Vâsıl bin Atâ’nın kurduğu “Mu‘tezile” mezhebi.
İtmām	: (Ar.) Bitirme, tamamlama.
İttişāf	: (Ar.) Vasıflanma, nitelenme, 2.) tavır takınma.
İttişāl	: (Ar.) 1.) Bitişme, birleşme, kavuşma, 2.) dokunma, değme, temas etme.
‘ İvez	: (Ar.) Bir şeye bedel olarak alınan veya verilen şey.
İzāle	: (Ar.) Yok etme, giderme, ortadan kaldırma.
İ‘ zāz	: (Ar.) 1.) Ağır lama, ikramda bulunma, 2.) saygı gösterme, saygıda kusur etmeme.
İzdiyād	: (Ar.) Üreme, çoğalma, artma.
İzed	: (Far.) Allah, Tanrı.
İzid	: (Far.) 1.) Zerdüşt, 2.) Allah.
‘ İzzet-yāb	: (Ar.+Far.) İzzet ve şeref sahibi.
Jülīde	: (Far.) 1.) Karmakarışık, perişan, dağınık, 2.) saçları dağılmış, 3.) kırışik, buruşuk.
Ḳabāyih	: (Ar.) Yakışsız, çirkin şeyler.
Ḳabes	: (Ar.) Kor, ateş közü.
Ḳabih	: (Ar.) Çirkin, yakışsız, kötü, ayıp.
Kābin	: (Far.) Evlilikte erkek tarafından kadına verilmesi kararlaştırılan nikah akçesi, mehr-i müeccel.
Kāc	: (Far.) Bir tür çam.
Ḳadd	: (Ar.) Boy, endam.
Ḳaddese	: (Ar.) Kutlu ve mutlu olsun.
Kaff	: (Ar.) Kendini tutmak, sakınmak.
Kaffe	: (Ar.) Bütün, cümle, hep, hepsi.
Kāğaz	: (Far.) Kağıt.
Kāḥ	: (Far.) 1.) Köşk, konak, kasır, 2.) yüksek ve görkemli yapı, 3.) bir odalı yer.

- Kāhil : (Ar.) Görmüş geçirmiş, olgun ve orta yaşlı (kimse), yavaş hareket eden, ağır, tembel.
- Ḳaḥṭ : (Ar.) Kuraklık, kuraklıktan meydana gelen açlık, 2.) eksiklik, azlık, yokluk, yetersizlik.
- Ḳaḳımaḳ : (T.) 1.) Azarlamak, paylamak, 2.) öfkelenmek, gazâba gelmek.
- Ḳal^c : (Ar.) Sökme, bir şeyi yerinden çıkarıp koparma.
- Kālā : (Far.) 1.) Kumaş, bez dokuma, 2.) mal varlığı, sermaye, anamal, 3.) ev eşyası.
- Ḳalīl : (Ar.) Az, pek fazla olmayan, kesir zıttı.
- Kām : (Far.) 1.) Ağzın üst kısmı, damak, 2.) arzu, tutku, emel, istek.
- Ḳam^c : (Ar.) Tepeleme, ezme, çullanma, zaptetme.
- Kām-kār : (Far.) Arzusuna erişmiş, isteğine ulaşmış, mutlu (kimse).
- Kām-rānī : (Far.+Ar.) İsteddiğini elde etmişcesine mutlu ve huzurlu olarak.
- Ḳamu : (T.) 1.) Bütün, her, umum, 2.) bir ülkede yaşayan insanların tümü, halk, amme, maşer, 3.) herkes, herşey.
- Kān : (Far.) Maden ocağı, 2.) bir nesnenin kaynağı.
- Ḳānī^c : (Ar.) 1.) Kanaat eden, birşeyle yetinen, 2.) inanan, iknâ olan.
- Kār : (Far.) Eklendiği söze “+lı, +ci, eden, edici” kavramları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Ḳa^cr : (Ar.) 1.) Yer in veya çukur şey in dibi, dip, 2.) derinlik.
- Ḳaravul : (T.) 1.) Nöbetçi, nöbet tutan asker, 2.) karakol.
- Kār-gāh : (Far.) 1.) İşyeri, fabrika, atölye, 2.) (mec.) bu dünya.
- Ḳariḥa : (Ar.) 1.) insanda kendiliğinden oluşan düşünce ve niyet, 2.) huy, tabiat, 3.) zihin gücü.
- Ḳarye : (Ar.) Köy, belde, yerleşim bölgesi.
- Ḳarż : (Ar.) 1.) Ödünç verme, ödünç alma, 2.) borç, ödünç verilen veya alınan nesne veya para.
- Kasem : (Ar.) Yemin.
- Ḳāşır : (Ar.) 1.) Kısa, boysuz, yetmeyen, 2.) kusurlu.
- Kaḥudā : (Far.) Zengin bey, varlıklı ve soylu kişi.
- Ḳaṭī^ca : (Ar.) 1.) İlgiyi kesme, uzak durma, 2.) arazi, 3.) vergi.
- Ḳavānīn : (Ar.) Kanunlar.
- Ḳavāṭī^c : (Ar.) Kesip ayırmak, kesmek, bağlantısını kesmek, mahrum etmek.

- ayl : (Ar.) Eski Arap emirlerinin kck adı.
 ayşar : (Ar.) Roma ve Bizans imparatorluklarına verilen ad, kayser.
 aytān : (Far.) İpekten, sırmadan örme ip.
 ayyum : (Ar.) Ezeli ve ebedi olan Tanrı.
 azāya : (Ar.) Kazıyyeler, önermeler.
 azıyye : (Ar.) 1.) İş, sorun, konu, dava, 2.) teklif, önerme.
 Keenne : (Ar.) Güya, sanki sözde.
 Kef : (Ar.) 1.) El içi, al ayası, avuç, 2.) ayağın altı, taban, 3.) el çekme, vaz geçme.
 Kef : (Far.) Köpük.
 Kefāf : (Ar.) Yeterli rızık.
 Kefef : (Ar.) 1.) Yani taraf, yön, 2.) sığınacak yer, sığınak, korunak.
 Kefş-ger : (Far.) Ayakkabıcı.
 Kehā : (Far.) Utangaç.
 Kehf : (Ar.) 1.) Mağara, in, çukur, gar, 2.) sığınak.
 Kelābe : (Far.) Çile halindeki iplik, çile.
 Kelīm : (Ar.) 1.) Konuşan, söz söyleme becerisi olan (kimse), 2.) ikinci şahıs, 3.) Tr-i Sinā'da Allah'la konuşmasından dolayı Hz. Musa'nın ünvanı.
 Kellā : (Ar.) Hiç, asla, hiçbir vakit, kat' a.
 Kemā-yenbağ : (Ar.) Gereğİ gibi, lāyık olduğu gibi.
 Kemān-ger : (Far.) Ok ve yay yapan sanatkār.
 Kemīn : (Ar.) 1.) Pusuya yatmış kimse, 2.) pusu, gizlenecek yer, sığınak.
 Kemīn : (Far.) 1.) Az, çok az, 2.) küçücük, çok küçük.
 Kem-ter : (Far.) 1.) Bayağı, sıradan, daha aşığı, hakir, itibarsız, 2.) eksik, noksan, yetersiz.
 Kem-yāb : (Far.) Ender olan, az bulunan, nesli tükenmiş.
 Kerd : (Far.) Yapma, işleme.
 Kerīh : (Ar.) 1.) Bayağı, iğrenç, çirkin, ādi, 2.) çok kötü kokan, pis koku saçan.
 Kerkes : (Ar.) Akbaba.
 Kesb : (Ar.) 1.) Çalışıp kazanma, alma, elde etme, 2.) edinme, kazanma.
 Kesel : (Ar.) Gevşeklik, tembellik, uyuşukluk.
 Kesir : (Ar.) 1.) Kırma, kırılma, parlama, 2.) bozma, dağıtma, düzeni alt üst etme, halel getirme.

- Keşākeş : (Far.) 1.) Çekişme, münākaşa, 2.) iki kişinin bir şeyi kendilerine doğru uçlarından çekmesi, 3.) pehlivanların birbiri ile savaşması, 4.) gam, keder, tasa, 5.) felâket, belâ.
- Keşān : (Far.) Eklendiği söze “çeken, taşıyan” anlamları vererek birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Keşīde : (Far.) 1.) Çekilmiş, çekiliş, 2.) ölçülmüş, tartılmış, 3.) sıra sıra dizilmiş, yan yana gelmiş, 4.) yazılmış, kaleme alınmış, 5.) eski yazıda bazı harflerin üzerine çekilen çizgi.
- Keş : (Ar.) 1.) Ortaya koymak, meydana çıkarmak, 2.) alıp götürmek, uzaklaştırmak, 3.) kesip çıkarmak.
- Keşī : (Far.) Gemi.
- Kevkeb : (Ar.) (astr.) Yıldız.
- Kevkebe : (Ar.) Kalabalık, alay, debdebe, yıldız.
- Kevkebe : (Far.) Gösteriş, tantana.
- Kevn : (Ar.) 1.) Olma, oluş, 2.) var olma, varlık, vücut.
- Kevne : (Ar.) 1.) Olma, oluş, 2.) var olma, vücut.
- Kevneyn : (Ar.) 1.) Hem cismânî hem de ruhânî dünya, 2.) dünya ve ahiret.
- Kevr : (Ar.) 1.) Sarık dolama veya sarma, 2.) çokluk, kesret.
- Keyānī : (Far.+Ar.) Büyük hükümdarlara özgü.
- Ḳıbāb : (Ar.) Kubbelere.
- Ḳılāde : (Ar.) 1.) Gerdanlık, 2.) akarsu.
- Ḳıllet : (Ar.) 1.) Azlık, kesret karşıtı, 2.) kıtlık.
- Ḳınaḳ : (T.) 1.) Parmak mafsalı, parmağın çatlayan yeri, 2.) azap, işkence, hiciv, aşağılama.
- Ḳırān : (Ar.) 1.) Yakınlık, mukarenet, 2.) iki gezegenin ve özellikle Zühre ile Müşteri'nin bir burçta rast gelmesi veya kavuşması, 3.) kenar, kıyı, sahil, 4.) haşiye, dipnot, 5.) kadınların yüzlerini süsledikleri inci dizisi.
- Ḳırmır : (Ar.) Küçük bir kurt. Bu kurtları güneşte kurutarak istihsal edilen bir madde ki parlak ve güzel kırmızı bir renk verir.
- Ḳırtās : (Ar.) 1.) Kağıt, kağıt tabakası, sayfa, 2.) kağıtçı.
- Ḳıtāl : (Ar.) 1.) Savaşma, vuruşma, birbirini öldürme, 2.) savaş, dalaş.
- Kifāf : (Ar.) Yeterli rızık.
- Ḳıl : (Ar.) Söz.

	Ḳīl ü Ḳāl: (Ar.) Dedikodu.
Ḳīl	: (Ar.) Ölçü, nitelik.
Ḳīle	: (Ar.) Ölçek.
Kīne	: (Far.) Gizli düşmanlık, gönülde gizlenen düşmanlık.
Kirbās	: (Ar.) Bez, kumaştan veya pamuktan dokuma bez.
Kird-gār	: (Far.) Allah.
Kirmān	: (Far.) Kurtlar.
Kişt	: (Far.) Ekin, tarla.
Kişver	: (Far.) Ülke, iklim, memleket.
Kitmān	: (Ar.) Sır saklama.
Kiyāset	: (Ar.) Uyanıklık, anlayışlılık.
Koknus	: (Ar.) Ateşte yaşadığı sanılan bir hayvan.
Ḳov	: (T.) Bir kimseyi arkadan çekiştirme, yerme, kötüleme, dedikodu, gıybet.
Köseğü	: (T.) 1.) Bir ucu yanıp sönmüş, yarı yanmış odun, 2.) taş kırmaya ve duvar yarmaya, delmeye ve bu gibi işlere yarayan bir ucu sivri ağır demir sopa, 3.) ocakta odunları dayamaya mahsus kısa ayaklı demir çubuk, ölçeri, 4.) ateş karıştırmaya yarayan odun.
Köstek	: (T.) 1.) Hayvanın kaçmasını önlemek için iki ayağını uzun adım atamayacak biçimde bağlayan ip, 2.) koşulan hayvanların tepmesini önlemek için kuskun kayışına bağlanan ip, 3.) saat, kılıç, anahtar
vb. gibi	şeylere süs olsun diye takılan gümüş, altın veya taklit
zincir,	4.) kağıt tahtalarını tutturun zincir, 5.) destek, dayak, 6.) mertek.
Ḳubā	: (Far.) Kuşların tepeliği.
Ḳudāt	: (Ar.) Kadılar.
Kūdek	: (Far.) 1.) Çocukluk, 2.) küçük çocuk, 3.) genç köle (tr.: küçük, güdük).
Ḳudūm	: (Ar.) Uzak bir yerden, uzak bir yoldan gelme, ayak basma, muvasalat.
Kūh	: (Far.) Dağ, cebel.
Kūhistān	: (Far.) Dağlık, dağı olan yer.
Kūpāl	: (Far.) Kütük, çomak.
Ḳurā	: (Ar.) Köyler, beldeler.
Ḳurbet	: (Ar.) 1.) Yakınlık, 2.) akrabalık, 3.) Allah'a yakın olma.
Ḳuşvā	: (Ar.) 1.) Son derecede bulunan, 2.) nihayet, son, 3.) erişilecek son sınırlar, son nokta.

Ḳūt	: (Ar.) 1.) Yaşamak için yenilen şey, 2.) yiyecek, 3.) güç dayanma, tâkât.
Kūtāh	: (Far.) Kısa boylu, boysuz.
Kuvpān	: (Far.) Kalenin merkezi.
Ḳuyūd	: (Ar.) Kayıtlar, not vermeler, deftere geçirmeler.
Küdūrāt	: (Ar.) Kederler, tasalar, kaygılar.
Kül	: (Ar.) Hep, btün, çok.
Küllāb	: (Ar.) Ucu eğri demir, çengel, kanca.
Künā	: (Far.) Yer, etrafı çevrilerek ekilen arazi.
Künān	: (Far.) Ederek, eden, edici.
Künūz	: (Ar.) Hazineseler.
Kürük	: (Far.) Deve yavrusu.
-Küş	: (Far.) Eklendiği söze “öldüren, katleden” anlamları vererek birleşik söz varlıkları oluşturur.
Küşād	: (Far.) 1.) Açma, fethetme, 2.) başlatma, 3.) yayın gerilerek okun atılması.
Küşt	: (Far.) Et, lahm.
Lā-büüd	: (Ar.) Gerekli gerek, yararlı, zarûri, lâzım, 2.) gerekli olarak.
La [‘] in	: (Ar.) Kovulmuş, nefret kazanmış, istenilmeyen, melun, Hakk’ın rahmetinden mahrum.
Lāl	: (Ar.) Dilsiz, konuşma yetisini yitirmiş kişi.
Le’ālī	: (Ar.) İncilere ilişkin inciye özgü.
Lec	: (Ar.) Dar, sıkı, sıkı olan şey.
Lec	: (Far.) Tepme.
Lecūc	: (Ar.) 1.) Çok inatçı, 2.) çok didinen.
Leked-kūb	: (Far.) Çifte yiyen, tepme yiyen.
Levāhik	: (Ar.) İlaveler, ekler.
Levh	: (Ar.) Oyun, eğlence, boş iş.
Levm	: (Ar.) 1.) Zemmetme, çekiştirme, yerme, 2.) azarlama, paylama, 3.) yapılan bir iyiliği başa kakma veya yüze vurma.
Ley	: (Far.) 1.) Muhafaza, kap, zarf, kılıf, 2.) çamur.
Leyş	: (Ar.) Arslan, şir.
Licām	: (Ar.) Hayvanın ağzına vurulan gem, dizgin.
Lidād	: (Ar.) Kavga edenler, tartışmayı sevenler.

- Liḳā' : (Ar.) 1.) Görme, rast gelip kavuşma, 2.) yüz, çehre, sima, 3.) mürekkep hokkalarına konulan ipeğin adı.
- Livā : (Ar.) 1.) Bayrak, 2.) yerel yönetimde kaza ile vilayet arasında bir derece, sancak, 3.) tugay, 4.) tuğgeneral, mir-i liva.
- Lücce : (Ar.) 1.) Derin su, engin su, derya, 2.) kalabalık, güruh, 3.) gümüş ayna.
- Lūḫum : (Ar.) Etler.
- Lūlū-yı lālā : (Ar.) Parlak inci.
- Mā : (Ar.) O şey ki, şu, nesne, ...daki.
- Mā : (Far.) Biz, birinci çokluk kişi adılı.
- Ma' : (Ar.) İle, birlikte.
- Māāb : (Ar.) Kişilerin ya da nesnelere geri döndükleri yer, ev.
- Ma' adā : (Ar.) Başka, gayrı, fazla.
- Ma' ālī : (Ar.) 1.) Yüksek düşünceler, engin bakış açıları, 2.) onurlu davranışlar, ululuklar, büyüklükler.
- Ma' ān : (Ar.) Beraber, birlikte.
- Ma' aşı : (Ar.) 1.) Başkaldırı, isyanlar, itaatsizlikler, 2.) günahlar.
- Ma' āşir : (Ar.) Topluluklar, cemaatler.
- Ma' āṭib : (Ar.) Azarlanlar, kızanlar.
- Ma' āvin : (Ar.) 1.) Destekler, yardımlar, 2.) azıklar, yolculuk arasında yemek için hazırlanan yiyecekler, içecekler.
- Mā-ba' d : (Ar.) 1.) Bir nesnenin alt tarafı, arkası, ötesi, sonu, sonrası, devamı, ma-kabl karşıtı, 2.) bir hikâyenin veya konunun devamı.
- Ma' delet : (Ar.) Adalet, adillik, insafılık.
- Mafihā : (Ar.) Ahiret, öte alem.
- Mā-fi'l-bāl : (Ar.) Gönülde bulunan, yürekte olan şey.
- Maḡbūn : (Ar.) 1.) Aldanmış veya ticaritte aldatılmış olan, 2.) şaşkın, hayrette kalmış, hayal kırıklığına uğramış.
- Maḡābid : (Ar.) 1.) Methetmeler, övgüler, sitayişler, 2.) güzel ve iyi huylar.
- Maḡavif : (Ar.) Korkunç, korkulu, tehlikeli (yerler).
- Maḡāsin : (Ar.) Güzelleştiren.
- Maḡfī : (Ar.) Gizli, saklı.

- Maḥfil : (Ar.) 1.) Toplanılacak yer, meclis, 2.) selâtin camilerinde sultanlara ve müezzinlere ayrılmış, etrafı parmaklıklarla çevrilmiş özel bölme.
- Maḥkî : (Ar.) Hikâye edilmiş, anlatılmış, rivâyet edilmiş.
- Maḥlas : (Ar.) 1.) Kurtulacak yer, 2.) bir şairin şiir sanatında kullandığı takma ad, 3.) bazı kimselerin asıl adına ek olarak kullandığı ikinci bir ad.
- Maḥmūd : (Ar.) 1.) Hamdolanmış, övülmeye değer bulunmuş, 2.) Hz. Peygamber'in adlarından biri
- Maḥsen : (Ar.) Güzel, iyi.
- Māhtābān : (Far.) Mehtaplar.
- Maḥtūr : (Ar.) 1.) Tehlikeye yakın, tehlikeli, 2.) düşünce.
- Ma' hūd : (Ar.) 1.) Ahdolanmış, bilinen, sözleşilen, 2.) sözü edilen, adı geçen, 3.) (aşğılama) bildiğın, seninki, 4.) (mec.) düşkün kadın.
- Ma' hūde : (Ar.) bkz. mahud.
- Maḥz : (Ar.) 1.) Katışksız, halis süt, 2.) katksız, sade, 3.) tam, ta kendisi, aslı.
- Maḥzā : (Ar.) 1.) Yalnız, tek, sade, 2.) katksız, halis, tam.
- Maḥzar : (Ar.) 1.) Büyük bir kimsenin önu, huzuru, 2.) hazır olma, görünüş, gösteriş, 3.) yüksek bir makama sunulmak üzere birden fazla kişinin birlikte hazırlamış ve imzalamış olduğı dilekçe, 4.) mahkeme sicili tescil belgesi.
- Maḥzurāt : (Ar.) Dinen yasak edilmiş şeyler.
- Maḥzūz : (Ar.) Hazzetmiş, hoşlanmış.
- Ma' išet : (Ar.) 1.) Geçim, yaşama, yaşayış, 2.) geçinme, geçiniş, dirlik, geçinmek için lüzumlu şey, 3.) bilim adamlarına verilen ödenek.
- Makāmī : (Ar.) Yaralayıcı silahlar.
- Mā-kān : (Ar.) Eskiden olğıu gibi.
- Maḥar : (Ar.) 1.) Karar kılınan yer, karargāh, 2.) oturlan yer, ikāmetgah, 3.) ocak, merkez, 4.) başkent.
- Maḥāvīl : (Ar.) Diller, lisanlar.
- Maḥāyıl : (Ar.) Söyleşiler.
- Maḥdūr : (Ar.) 1.) Kudret, irade, 2.) Allah'ın takdiri, kader, 3.) olabilen, güç yetebilen.
- Mākiyān : (Far.) Tavuk.

Maḳrūn	: (Ar.) Yaklaştırılmış, uzak değil, 2.) erişmiş, kavuşmuş.
Maḳşūr	: (Ar.) 1.) Kasrolunmuş, kısaltılmış, 2.) ele geçirilmiş, 3.) ayrılmış, bir kenara bırakılmış.
Maḳt' u	: (Ar.) Belirlenmiş, kesilmiş.
Maḳūl	: (Ar.) Dile getirilmiş, söylenmiş.
Maḳūle	: (Ar.) Tür, çeşit, soy nevi.
Mālī	: (Far.) 1.) Aşırı, fazla, 2.) dolu.
Mā' lī	: (Ar.) 1.) Mala veya paraya özgü, mal ile ilgili, 2.) devlet gelir ve giderlerinin yönetimine ilişkin.
Mānend	: (Far.) Benzer, eş.
Maṣṣīb	: (Ar.) 1.) Devlet hizmeti, atanacak yer, memuriyet, 2.) makam, rütbe, derece, orun.
Maṣṣūr	: (Ar.) Yardım görmüş, Allah'ın yardımına nâil olmuş (kimse), muzaffer.
Maṣṣūş	: (Ar.) 1.) Kesin delillerle sabit olunmuş veya beyan olunmuş, 2.) Kuran-ı Kerîm'de açık anlatılmış olan.
Marāz	: (Ar.) 1.) İlet, hastalık, 2.) (mec.) keyifsizlik, dert, belâ.
Ma' reke	: (Ar.) Savaş alanı.
Marīz	: (Ar.) Hasta, hastalıklı, sayrı.
Marzī	: (Ar.) 1.) Rıza gösterilmiş, beğenilmiş, 2.) hoşnutluk, gönüllü olma.
Mā-şadak	: (Ar.) Tasdik edilen, onaylanan, uygun bulunan.
Maşar	: (Ar.) Yeniçeri aylığı veya ulufenin ilk üç aylığına delalet eden ücretin kısaltması.
Mā-sevā	: (Far.) Eşitlikle, beraberlikle, birlikte olmakla.
Maşīr	: (Ar.) 1.) Varılan yer, netice, âkıbet, 2.) suyun aktığı yer, denize kavuştuğu yer, kavuştak, 3.) karargah, 4.) sürüp giden.
Ma' şiyet	: (Ar.) 1.) Başkaldırı, serkeşlik, isyan, 2.) günah, suç.
Maşlaḥat	: (Ar.) 1.) Barış, güven ve huzur yolu, iyilik yolu, 2.) iş, husus, madde, keyfiyet, 3.) önemli ve ciddi iş, mesele.
Maşna' c	: (Ar.) Sarnıç, su kuyusu, su mahzeni.
Maşūn	: (Ar.) 1.) Gözden uzak tutulmuş, saklanmış, 2.) korunmuş, himaye edilmiş, 3.) sâlim, sağlam.
Ma' şer	: (Ar.) İnsan topluluğu, cemaat, taife, guruh, cemiyet, meclis, mahfil.
Mata' c	: (Ar.) Hoşlanma, keyif alma.

- Ma' tūf : (Ar.) 1.) Eğilmiş, yönelmiş, meyletmiş, 2.) birine isnat olunmuş, yöneltilmiş.
- Maṭ' ūn : (Ar.) 1.) Tânedilmiş, lânetlenmiş, ayıplanmış, 2.) taun veya vebaya tutulmuş.
- Mazarrat : (Ar.) Zararlar.
- Mazāyık : (Ar.) 1.) Dar ve sıkışık yerler, 2.) çetin, zor (durumlar).
- Mazleme : (Ar.) Eziyet etme, zulm etme, haksızlık yapma.
- Mazūl : (Ar.) Memuriyetten çıkarılmış.
- Me'āb : (Ar.) Geri dönülecek yer, sığınılacak yer.
- Me'āb : (Ar.) Eklendiği söze "barınılan, sığınılan yer veya kimse" anlamı vererek birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Me'arib : (Ar.) Dilekler, istekler.
- Mebāliğ : (Ar.) 1.) Paralar, akçeler, 2.) tutarlar, yekünler.
- Meberrāt : (Ar.) Hayır işleri.
- Mebgūz : (Ar.) Buğuz edilmiş, nefretle karşılanmış.
- Mebḥaş : (Ar.) 1.) Konu, mevzu, 2.) inceleme, araştırma yeri, 3.) bölüm, bâb, fasıl, 4.) bilim.
- Mecārī : (Ar.) Mecralar, su yolları, su yatakları.
- Mecd : (Ar.) Saygınlık, büyüklük.
- Mecid : (Ar.) 1.) Allah'ın adlarından, 2.) saygın, şerefli, büyük, ulu, 3.) abdülmecidden bozularak erkek adı.
- Meclā : (Ar.) 1.) Çıkış yeri, kaynak, 2.) ayna, gözğü.
- Meczūm : (Ar.) Miskin illetine yakalanmış bulunan, 2.) kararlaştırılmış, niyetlenilmiş.
- Meḏāḥik : (Ar.) Gülünçlükler.
- Medār : (Ar.) Etrafında dönülen nokta.
- Medāyin : (Ar.) Medineler, şehirler.
- Mefḥar : (Ar.) 1.) Övünme, iftihar etme, 2.) övünmeye yol açan durum, övünç.
- Mefkūd : (Ar.) 1.) Ortadan kaybolan, yok, olmayan, 2.) (huk.) yaşadığı veya ölmüş olduğu bilinmeyen, kayıp (kimse).
- Meḥābā : (Ar.) 1.) Seçme, tercih, 2.) takdim, 3.) körü körüne bağlılık, merbûtiyet.
- Mehālik : (Ar.) Tehlike yaratan yerler veya durumlar.
- Mehbit : (Ar.) Bir yerin inişi, aşağısı, kökeni.

- Mehcür : (Ar.) 1.) Terkedilmiş, ilişigi kesilmiş, terk olunmuş, metruk, 2.) uzaklaşmış, ayrılmış.
- Mehîre : (Ar.) 1.) Nikâh karşılığı yüksek olan kadın, 2.) uzman, mahir, ehil (kimse).
- Mehleke : (Ar.) Felaket olacak yer, tehlikeli yer.
- Meh-mâ-emken: (Ar.) Olabildiğince.
- Mekâre : (Ar.) Kira ile tutulan yük hayvanı.
- Mekârim : (Ar.) Lütüflar, ihsanlar, cömertlikler.
- Mekâyid : (Ar.) Oyunlar, aldatmalar.
- Mekkâr : (Ar.) Aldatıcı, hilekâr.
- Mekkâre : (Ar.) 1.) Osmanlı ordusunda yük taşıma işlerinde kullanılan at, eşek, deve gibi yük hayvanı, 2.) kira hayvanlarına yükletilmiş eşya veya mal, 3.) (tas.) dünya.
- Meknûn : (Ar.) 1.) Dizilmiş, 2.) örtülü, gizli, saklı, mahfi.
- Mekr : (Ar.) 1.) Oyun, hile, dalavere, 2.) oyun oynama, aldatma.
- Mekremet : (Ar.) 1.) Merhamet, lütuf, ihsan, şeref, onur, 2.) cömertlik, ağırlama, saygı.
- Meks : (Ar.) Öşür, borç vergi.
- Mekşûf : (Ar.) Örtülü.
- Melâl : (Ar.) Bıkkınlık, can sıkıntısı, hüznün, usanç, ruhen eziklik.
- Melâlet : (Ar.) bkz. melâl.
- Melâz : (Ar.) Sığınacak ve korunacak yer.
- Me'lûf : (Ar.) Ülfet edinilmiş, alışkanlık edinilmiş, huy haline gelmiş.
- Me'mûl : (Ar.) 1.) Umulan, beklenen, 2.) beklenti, umut, ümit.
- Me'mûn : (Ar.) Güvenli, korunaklı, tehlikesiz.
- Men : (Ar.) Her kim.
- Menâb : (Ar.) 1.) Birinin yerine geçme, vekillik yapma, 2.) vekil olunan yer.
- Menâhî : (Ar.) Yasaklar, haramlar.
- Menâhic : (Ar.) Açık, geniş, boş yollar, bulvarlar.
- Menâl : (Ar.) 1.) Ele geçirilen, kazanılan şey, mal veya menal, 2.) ulaştırma, nail olma.
- Menâş : (Ar.) Korunacak, sığınılacak yer.
- Mend : (Far.) -lı, -li.

Mendüb	: (Ar.) 1.) İşlenmesi şeren caiz olan fiil, müstehap, 2.) iyilikleri sayılıp dökülerek arkasından ağıt yakılan veya ağlanan ölü.
Menhec	: (Ar.) Geniş yol, bulvar.
Menḥūs	: (Ar.) Gerisi ve kış tarafı uyuz olan (deve).
Menī ^c	: (Ar.) 1.) Yanaşılmaz, yanına varılamaz, 2.) iyi korunmuş ve müdafaa edilmiş (yer), 3.) sağlam, dayanıklı, sarp.
Menīn	: (Ar.) Toz, gubar.
Meniyye	: (Ar.) 1.) Değer, kıymet, nasip, 2.) kaza, takdir, 3.) ölüm, ecel, mevt, vefat, memât.
Menhec	: (Ar.) Geniş yol, bulvar.
Menkūs	: (Ar.) 1.) Ters dönmüş, baş aşağı çevrilmiş, 2.) eski hastalığı yeniden ortaya çıkmış (hasta), 3.) atın sağ ön ayağında bulunan beyazlık.
Mensim	: (Ar.) 1.) İz, nişan, 2.) yol, tarik, 3.) deve tırnağı.
Menşūr	: (Ar.) 1.) Açılıp yayılmış, serilmiş, 2.) padişah tarafından sadarete getirilen ve vezirlik ile kadılık rütbesi verilen kimseyle ilgili ferman, 3.) padişah tarafından sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli görevlilere yazılan buyrultu.
Me ^c nūs	: (Ar.) Alışılmış, alışkanlık oluşmuş.
Men ^c üt	: (Ar.) Övülmüş, olumlu anılmış.
Merāhil	: (Ar.) Merhaleler, bir günlük yollar.
Merāmīr	: (Ar.) 1.) Yumuşak, 2.) boş, yararsız.
Merāret	: (Ar.) 1.) Acılık, telhî, hilâvet karşıtı, 2.) (mec.) esef, gam, keder.
Merāti ^c	: (Ar.) Yeşil ovalar, çayırlar, otlaklar.
Meremmet	: (Ar.) Tamir etme, onarma.
Merdūd	: (Ar.) 1.) Defedilmiş, kovulmuş, 2.) çürütülmüş, 3.) lânetli, melun.
Merfūd	: (Ar.) Hediye, armağan.
Merğūb	: (Ar.) 1.) Rağbet ve arzu olunan, sevilen, 2.) güzel ve hoş, makbul.
Merğ-zār	: (Far.) 1.) Sulak, yeşil, sebzelik yeri, 2.) otlak, mera.
Merhūn	: (Ar.) 1.) Rehine konmuş, rehin olarak bırakılmış, 2.) süre, zaman.
Mer ^ḡ	: (Ar.) Adam, erkek, er kişi.
Mer ^ḡ i	: (Ar.) Gözle görülen.
Mer ^c ī	: (Ar.) 1.) Uyulan ve riayet olunan, 2.) saygı gösterilen, hürmet duyulan.
Merīd	: (Ar.) Asi, serkeş, söz dinlemez.

- Merķūm : (Ar.) 1.) İşaret edilmiş, yukarıda adı geçmiş, yazılmış, 2.) aylak, âvâre, işsiz güçsüz (kimse).
- Merkūz : (Ar.) 1.) Dikilmiş, dik duruma getirilmiş, 2.) (mec.) huylu, yaratılıştan gelen.
- Mervī : (Ar.) Rivayet edilmiş, kulaktan kulağa gelmiş, kesin bilinmeyen.
- Meşāb : (Ar.) Dönüş yeri, toplanılan yer.
- Meşābe : (Ar.) Rütbe, derece.
- Meşābīh : (Ar.) Fener, kandil ve benzeri araç gereçler.
- Meşālih : (Ar.) Uğraşlar, çalışmalar.
- Mesālik : (Ar.) Meslekler, bağlanılan yollar.
- Mesānid : (Ar.) Makamlar, rütbeler.
- Mesāvī : (Ar.) Kötülükler, zararlar.
- Mesdūd : (Ar.) Kapanmış, tıkanmış.
- Meserret : (Ar.) Sevinç, mutluluk, coşku, heyecan.
- Meskenet : (Ar.) 1.) Miskinlik, uyuşukluk, 2.) yoksulluk, âcizlik, 3.) yeteneksizlik, 4.) (hek.) cūzzam hastalığı.
- Meslūb : (Ar.) Soyulmuş, çıplak duruma getirilmiş.
- Meslūk : (Ar.) Yola girmiş.
- Mesmu^ç : (Ar.) Öğrenilmiş, bilgi edinilmiş, haberli.
- Mesrūr : (Ar.) Şen, sevinçli, mutlu.
- Mestūr : (Ar.) Örtülmüş, gizlenmiş, kapalı.
- Meşūr : (Ar.) Satır durumuna getirilmiş, satır yapılmış.
- Mes^ʔul : (Ar.) 1.) Kendisine soru sorulmuş, 2.) sual edilmiş, 3.) sorumlu tutulmuş, yükümlü, 4.) ceza yemiş, 5.) istenilen, talep edilen, hâcet.
- Meşām : (Ar.) Koklama organı, burun.
- Meş^çar : (Ar.) 1.) Hac töreninde durulacak yer, 2.) duyu.
- Meşhūn : (Ar.) Doldurulmuş.
- Meşiyet : (Ar.) 1.) İrade, bellek gücü, 2.) Temenni, dilek, arzu, 3.) Yürütme, adımlama.
- Meşmūl : (Ar.) Çevrilmiş, kaplanmış.
- Meşveret : (Ar.) Danışma, düşüncesini sorma.
- Me^ʔünet : (Ar.) 1.) Zahmet, meşakkat, sıkıntı, 2.) yaşayacak kadar rızık.
- Mev^ʔva : (Ar.) Yurt, mesken, mahal.

Mevācib	: (Ar.) 1.) Ücretler, aylıklar, 2.) yeniçerilerin maaşı.
Mevā'iz	: (Ar.) Dinsel öğütler, dersler.
Meveddet	: (Ar.) Muhabbet, bağlılık, sevgi.
Meveddetlü	: (Ar.+T.) Yeni atanmış kadı.
Mevfūr	: (Ar.) Bol, vafır.
Mev'izet	: (Ar.) Öğüt, ders.
Mevkıf	: (Ar.) İstasyon, durak.
Meymene	: (Ar.) (ask.) Ordunun sağ tarafı, meysere karşıtı.
Meymūn	: (Ar.) Meymenet.
Me'ynet	: (Ar.) Kişinin yaşamını, geçimini sağlaması.
Meysūr	: (Ar.) Kolay duruma gelmiş, kolaylanmış.
Mezārī'	: (Ar.) Ekili tarlalar veya topraklar.
Mezāyık	: (Ar.) Belâ, dar, sıkıntılı yerler.
Mezbūr	: (Ar.) Yukarıda adı zikr edilen, anılan.
Mezbüre	: (Ar.) Yukarıda adı zikredilen, anılan.
Mezdek	: (Far.) Nuşirevan'ın öldürdüğü Fars devrimcisi.
Mezlet	: (Ar.) Bayağılık, basitlik, adi.
Mezemmet	: (Ar.) 1.) Ayıplama, yerme, 2.) ayıplanacak iş veya durum.
Mezīd	: (Ar.) 1.) Çoğalma, üreme, artma, 2.) eklenmiş, ziyâdeleşmiş.
Mezmūm	: (Ar.) Ayıplanmış, beğenilmemiş, hor görülmüş.
Milġ	: (Ar.) 1.) Hayatî derecede pis, kötü, 2.) ihanet, 3.) mefhur.
Mıṣbāḥ	: (Ar.) 1.) Fener, kandil ışıldak, 2.) büyük şarap kadehi, 3.) (tas.) ruh.
Mihād	: (Ar.) Yatacak yer, döşek.
Miḥek	: (Ar.) Altın ve gümüş ayarını ölçmeye yarayan taş.
Miḥen	: (Ar.) Mihnetler, acılar.
Mihr	: (Far.) 1.) Güneş, 2.) sevgi, muhabbet.
Mihr ü vefā	: (Far.+Ar.) Sadakat, bağlılık.
Mih-terān	: (Far.) Çok daha büyükler.
Minh	: (Ar.) Ondan.
Mīrī	: (Far.+Ar.) 1.) Beylik, ağalık, 2.) devlet hazinesi, devlat malı.
Miṣkāl	: (Ar.) Yirmi dört kıratlık ağırlık ölçüsü.
Mismār	: (Ar.) 1.) Kalın çivi, muh, 2.) kazık.

Mişver	: (Ar.) 1.) Tarz, tavır, hareket, gidişat, 2.) gmeçten bal peteği saçılan alet.
Miyān	: (Far.) 1.) Ara, orta, kenar karşıtı, 2.) aralık, mesafe, 3.) vücudun ortası, bel, 4.) (ed.) şarkı ve güftelerin ikinci dizesi.
Mi' yār	: (Ar.) lç, tartı, karat.
Mīz	: (Far.) 1.) Konuk, misafir, 2.) sofra, yemek masası, 3.) arınmış, temiz.
Mīzān	: (Ar.) 1.) lç, tartı, ölçek, 2.) terazi, mahşer gününde insanın günahı ile sevabının tartılacağı alet.
M	: (Far.) Kıl.
Mu' ad	: (Ar.) Kullanılmaya hazır duruma getirilmiş.
Mu' ađāz	: (Ar.) Görev alma.
Mu' ađđar	: (Ar.) 1.) Geriye atılmış, sonraya bırakılmış, 2.) kıç, arka.
Mu' āķab	: (Ar.) Cezaya çarptırılmış.
Mu' aķıb	: (Ar.) Ceza veren.
Mu' a ķķıb	: (Ar.) Takipçi.
Mu' ālic	: (Ar.) İlaç verme.
Mu' āmil	: (Ar.) İşlem yapan.
Mu' ānede	: (Ar.) İnatçılık, ayak direme.
Mu' āři	: (Ar.) İsyankār.
Mu' azzib	: (Ar.) 1.) Acı çektiren, azap veren, 2.) şaka yapan, muziplik yapan.
Mubaşşır	: (Ar.) 1.) Kollayıp gözeten, kontrol eden, 2.) okullarda düzeni ve güveni sağlayan kimse, 3.) gümrük kontrol memuru.
Mbedān	: (Far.) Ateşperestlerin reisleri.
Mceb	: (Ar.) 1.) Gerekli görülmüş, uygun bulunmuş, 2.) sonuç, netice, 3.) paraf, onay.
Mcez	: (Ar.) 1.) Veciz, zly, 2.) hat sanatında bir yazı stili.
Mu' dilāt	: (Ar.) Karmaşık işler.
Mufaşşal	: (Ar.) Ayrıntılı.
Mufaşşıl	: (Ar.) Ayrıntıya giren.
Muđān	: (Far.) Ateşperestler.
Muğanniye	: (Ar.) şarkıcı kadın.
Muđaylān	: (Far.) Deve dikenini.
Muğfel	: (Ar.) Kandırılmış.

- Muğfil : (Ar.) Kandıran.
- Muğtenim : (Ar.) Ganîmet elde eden, talan eden.
- Muğbâ : (Ar.) Ürkme, çekinme.
- Muğhaddeş : (Ar.) 1.) Konuşulan kişi, 2.) (tas.) ilham yoluyla Allah ile konuşabilen kimse, Allah dostları.
- Muğakkar : (Ar.) Hakâret edilmiş, aşağılanmış.
- Muğâl : (Ar.) Olanaksız, imkansız.
- Muğâlât : (Ar.) İmkânsızlıklar, olanaksızlıklar.
- Muğalled : (Ar.) Ebedî kalmış olan.
- Muğâlaşat : (Ar.) İyi dostluk kurma.
- Muğanneş : (Ar.) Güvenilmez, hâin, nâmert.
- Muğarrerât : (Ar.) 1.) Kaleme alınanlar, yazılanlar, 2.) resmî yazışmalar.
- Muğâşım : (Ar.) Düşman, hasım.
- Muğâşşıl : (Ar.) 1.) Oluşturan, meydana getiren, 2.) vergi memuru, 3.) idari görevli.
- Muğavvef : (Ar.) Korku verilmiş.
- Muğâzî : (Ar.) Karşı.
- Muğbîr-i şâdıķ : (Ar.) İmzasız mektup yazan kimse.
- Muğhım : (Ar.) Yozlaşmış, çürük, bozulmuş.
- Muğil : (Ar.) Ortadan kaldıran, bozan, hâle veren.
- Muğkem : (Ar.) Sağlam, kavi, güçlü.
- Muğtâr : (Ar.) 1.) Seçilmiş olan, seçkin (Hz. Muhammed), 2.) serbest, özgür davranan.
- Muğtaşar : (Ar.) Kısaltılmış.
- Muğtazar : (Ar.) Ölüme yaklaşmış, ölüm halinde olan.
- Muğtecib : (Ar.) Gizlenen, kendini saklayan.
- Muğtefi : (Ar.) Örtünmüş, gizlenmiş.
- Muğtel : (Ar.) Karışmış, hâle gelmiş, bozulmuş.
- Muğzır : (Ar.) Mahkemede mübaşir, mahkeme çağırkanı.
- Muğzin : (Ar.) Derinden yaralayıcı, hüzünlendirici.
- Muğ'in : (Ar.) 1.) Yardım eden, yardımcı, 2.) muavin, yardımcı.
- Muğaddem : (Ar.) Önceler, öncekiler.
- Muğaddemâ : (Ar.) 1.) Öncelikle, 2.) eskiden.

- Muḳām : (Ar.) Oturulan veya ikâmet edilen yer.
- Muḳāta‘a : (Ar.) 1.) Ekili tarlanın belirli bir ücret karşılığında bir başkasına verilmesi, 2.) ekili arsa veya tarla için verilen vergi.
- Muḳātele : (Ar.) 1.) Öldüresiye dövüşme, meydanda çatışma, kıtal, 2.) vuruşma, çatışma.
- Muḳbil : (Ar.) Bahtı açık, kutlu.
- Muḳīm : (Ar.) 1.) Yerinde sağlam duran, oturan, misafir karşıtı, 2.) daim olan, daimi.
- Mumās : (Ar.) İlişme, temas etme.
- Munḳariz : (Ar.) Bitip tükenmiş, mahvolmuş, soyu kesilmiş, kökü kurumuş (aile, hanedan).
- Munḳatı‘ : (Ar.) 1.) Kesilen, kopan, 2.) arkası kesilen, tükenen, kalmayan, biten, 3.) kuruyan (membra, kuyu).
- Munşab : (Ar.) Birleşen, karışarak bütünleşen.
- Munşif : (Ar.) İnsafı.
- Munḫafī : (Ar.) Sönmüş.
- Muntazar : (Ar.) Beklenen.
- Mūr : (Ar.) Karınca.
- Murāfi‘ : (Ar.) (huk.) Yüzleşerek yapılan duruşmaya katılan.
- Murāqabe : (Ar.) 1.) Hıfzetme, kollama, 2.) gözetme, takip etme, 3.) nefsinin bütünüyle taat ve ibadete verme, 4.) Allah’tan korma, 5.) kontrol etme, denetleme, 6.) sıkı denetim, sansür.
- Muraşşa‘ : (Ar.) Değerli taşlarla süslenmiş veya bezenmiş, cevahirlerle müzeyyen.
- Mūrçe : (Far.) 1.) Küçük karınca, 2.) metal, maden pası, 3.) (mec.) alçak, rezil, değersiz kimse.
- Mūrdār : (Far.) 1.) Pis, kirli, mülevves, 2.) şeriat hükümlerine göre kesilmemiş hayvan, 3.) leş.
- Murtażā : (Ar.) 1.) Beğenilerek seçilmiş, 2.) Hz. Ali’nin lakabı.
- Muşaddaḳ : (Ar.) Onaylanmış.
- Muşaddıḳ : (Ar.) Onaylayan, tasdik eden.
- Muşāhabet : (Ar.) İki veya daha fazla kişi arasında konuşma, sohbet etme, ülfet, muaşeret.
- Musahḫaf : (Ar.) Bilmeden değiştirilmiş.

- Muşavver : (Ar.) 1.) Resmedilmiş, resimli, 2.) düşünülüp, tasarlanmış.
- Muşavvir : (Ar.) Resmeden, ressam.
- Muşliḥ : (Ar.) Barışçı, iyileştiren, sağlıklı hale getiren, ıslah eden.
- Mutābaʿat : (Ar.) İzleme, birini takip etme.
- Mutabarrā : (Far.) Bağışlanmış, özgür bırakılmış.
- Muṭahhar : (Ar.) 1.) Temizlenmiş, pâk, 2.) mübarek ve mukaddes.
- Muṭahhara : (Ar.) Mutahhar sözünün dişil biçimi.
- Mutaşaddī : (Ar.) 1.) Bir işe dört elle sarılan, 2.) saldırgan.
- Mutaşavver : (Ar.) 1.) Tasavvur edilmiş, zihnen kurulmuş, düşünülmüş, 2.) olabilir, muhtemel.
- Mutaṭābık : (Ar.) Ugun düşen, uyan.
- Muṭāvaʿat : (Ar.) 1.) İtaat, imkiyât, 2.) fikirlerde birlik, uygunluk, ittihat, vifak, muvafakat, tevefik, itilaf.
- Mutażaccır : (Ar.) Ruhu sıkılan.
- Mūṭīʿ : (Ar.) 1.) Baş eğen, dinleyen, itaat eden (kimse), 2.) tâbi olan, birinin hükmü altında bulunan (kimse), 3.) serkeşlik etmeyip düzenli yaşayan, uyumlu kimse.
- Muʿṭī : (Ar.) 1.) Ödeyen, veren, bağışlayan, 2.) Allah'ın sıfatlarından.
- Muttaşıl : (Ar.) 1.) Bitişik, diğer bir şeye ulaşmış, aralık bırakmayacak şekilde yakın, 2.) ara vermeyen, aralıksız, kesintisiz devam eden.
- Muvāḥāt : (Ar.) 1.) Kardeşlik, uhuvvet, 2.) (ed.) tenasüp sanatı.
- Muvaḳḳıf : (Ar.) El koyan, alıkoyan.
- Muvāzıb : (Ar.) İşinde devamlı çalışan, daima işiyle uğraşan, sebat ve devam eden.
- Muvāzin : (Ar.) Vezince eşit, mavazeneli, 2.) uygun, denk.
- Muvazzah : (Ar.) İyi açıklanmış, iyi anlaşılır duruma getirilmiş, pek açık olarak ifade ve beyan edilmiş, mübeyyen.
- Mūy : (Far.) Kıl, saç.
- Muzāyaqa : (Ar.) Darlık, sıkıntı, parasızlık.
- Muzır : (Ar.) Zarar ve ziyana sebep olan, zarara sokan.
- Mużtar : (Ar.) Çaresizlik içinde kalan, naçar.
- Mübāriz : (Ar.) 1.) Biriyle dövüşen, düello eden, bahadır, pehlivan, 2.) hararetle tartışmaya girişen.

- Mübārızān : (Ar.+Far.) 1.) Birbiriyle dövüşenler, düello edenler, 2.) hararetli tartışmaya girişenler.
- Mübeddel : (Ar.) Karşılıklı değiştirilmiş, değiş-tokuş yapılmış.
- Mübeddil : (Ar.) Değiştirme işini yapan, değiştirici.
- Mübelliğ : (Ar.) 1.) Tebliğ eden, bir haber veya emri yerine ulaştıran, 2.) büyük camilerde imamın tekbirini arka sıralarda veya cami dışında bulunan cemaate duyurmak için tekrarlayan kimse.
- Müberrā : (Ar.) Uzak tutulmuş, berî olmuş, kötülüklerden arınmış, temize çıkmış.
- Mübedi' : (Ar.) İbda eden, yeni birşey yapan, yeni birşey ortaya koyan.
- Mübteęā : (Ar.) Özlünen, dinlenen, istenen.
- Mücānebet : (Ar.) Sakınma, çekinmeç.
- Mücārre : (Ar.) Birinin hakkını vermede gecikme, sürüncemede bırakma, sümen altı etme.
- Mücāzāt : (Ar.) 1.) Bir suç veya kabahatten dolayı mücrime verilen ceza, 2.) karşılık, mukābele.
- Mücid : (Ar.) Çalışkan.
- Mücmelen : (Ar.) Özet olarak, muhtasaran, kısaca.
- Mücrim : (Ar.) Cürüm ve kabahat işleyen, kabahatli, suçlu.
- Müctebā : (Ar.) Saygın, şeçkin.
- Müctehid : (Ar.) 1.) Gücünün yettiği kadar çalışsan, 2.) Kuran-ı Kerim'in âyetlerinden ve hadislerinden hükümler çıkarma ve onları yorumlama bilgisine sahip kimse, fıkıh bilgini.
- Müctehidīn : (Ar.) Müçtehidler.
- Müdāhane : (Ar.) Çıkarı için birini yüzüne karşı övme, dalkavukluk etme.
- Müdāhin : (Ar.) Dalkavuk.
- Müdām : (Ar.) 1.) Sürekli, kesintisiz, dāimî, 2.) arkası kesilmeyen, süreklilik arz eden, 3.) şarap, içki, mey.
- Müdārā : (Ar.) Kin ve husumeti gizleyip dostluk gösterme, yüzüne gülme.
- Müdebbirān : (Ar.+Far.) Tedbirli olanlar.
- Müdeķķik : (Ar.) İnceleyici, iyi inceleyen ve araştıran, etraflıca tahkik eden.
- Müdennes : (Ar.) Pisletilmiş.
- Müdennis : (Ar.) Pisletmiş.

- Müdrük : (Ar.) 1.) İdrâk eden, kavrayanı akli eren, yetişen, 2.) buluğa ermiş, bâliğ, reşit.
- Müdrike : (Ar.) Müdrük sözünün dişilli.
- Müdün : (Ar.) Medineler, şehirler.
- Mü'ekked : (Ar.) 1.) Sağlamlaştırılmış, tekid olunmuş, kuvvet verilmiş, müeyyed, muhkem, 2.) bir daha tekrar edilmiş, emir ve ihtar edilmiş.
- Mü'ekkid : (Ar.) Tekid eden, sağlamlaştırılan, bir daha, tekrar, emir ve ihtar eden.
- Müfād : (Ar.) Anlam, kavram.
- Müfāharet : (Ar.) Övünme, şan ve şeref yarışında olma.
- Müferihāt : (Ar.) Ferahlık veren şeyler.
- Müfesser : (Ar.) Şerh, tefsir ve izah olunmuş (metin, ibâre).
- Müfessir : (Ar.) 1.) Kapalı veya anlaşılması zor bir konuyu ya da bir metni açmaya ve açıklamaya yetkili ve donanımlı bilgin, 2.) Kuran-ı Kerîm'i şerh eden ve yorumlayan bilgin.
- Müfevvaż : (Ar.) İhâle olunmuş, ısmarlanmış.
- Müfîz : (Ar.) 1.) Feyiz veren, bereket ve bolluk veren, 2.) Allah'ın adlarından.
- Müfsid : (Ar.) 1.) Bozan, fenalaştıran, 2.) araya fesat sokan, nifak koyan.
- Mühennā : (Ar.) Kutlanmı.
- Müheyyā : (Ar.) Hazırlanmış, hazır, âmâde.
- Mühezzeb : (Ar.) 1.) Afif, kusursuz, 2.) iyi terbiye görmüş, iyi yetişmiş.
- Mühlik : (Ar.) Ürkütücü, tehlikeli, öldürücü, muhataralı, korkunç.
- Mühmel : (Ar.) 1.) Bırakılmış, terk olunmuş, metruk, bakılmamış, itina olunmamış, 2.) noktasız (harf), 3.) anlamsız, saçma, 4.) noktasız harflerle kaleme alınan tarih.
- Mühmil : (Ar.) İhmal eden, bakmayan, itina etmeyen, önem vermeyen.
- Mükāleme : (Ar.) 1.) Karşılıklı konuşma, söyleşme, 2.) iki veya daha fazla dil ile yazılmış ufak cümleler.
- Mükeddire : (Ar.) Bulandıran, kirleten, 2.) Hüzünlendiren, gam ve keder veren.
- Mülāzemet : (Ar.) 1.) Bir şey veya kimseye bağlanma, 2.) devamlılık bir işe sarılıp onunla uğraşma, 3.) bir memuriyete geçmek üzere bir daireye maaşsız başlama ve hizmet etme.
- Mülevveş : (Ar.) 1.) Kirlenmiş, telvis olunmuş, pis, murdar, bulaşık, 2.) düzensiz, tertipsiz, karmakarışık.

Mülhim	: (Ar.) İlham eden.
Müllāk	: (Ar.) Malikler.
Mültezem	: (Ar.) 1.) Gerekli görülen, farz ve vacib addolunan, arzu edilen, 2.) korunan, himaye edilen.
Mümehhid	: (Ar.) 1.) Bir işi ustaca tertip ve tanzim eden, düzelten, kolaylaştıran, 2.) Açan, yayan, seren.
Mümellek	: (Ar.) Mülk olarak verilmiş, maliyet hakkı tanınmış.
Mümellik	: (Ar.) Mülkiyetini veren (kimse).
Mümīt	: (Ar.) Öldüren, helâk eden.
Mümtedd	: (Ar.) İmtidâd eden, uzayan, uzanan, süren, sürekli.
Münādā	: (Ar.) Çağrılmış, seslenilmiş.
Münādī	: (Ar.) 1.) Nidā eden, tellallık yapan, 2.) ezan okuyan, müezzin.
Mün'adīm	: (Ar.) Kaybolan, yiten, ortadan kalkan, artık bulunmayan.
Münāvebe	: (Ar.) Sırayla olma, nöbetleşme.
Münāzi'	: (Ar.) Ağız dalaşı yapan, kavgacı.
Müncer	: (Ar.) 1.) Sürgüne gönderilen, sürüp çıkarılan, 2.) Sonuçlanan, sonuca ulaşan, 3.) Bağlı ve ilişkili olan.
Mündefi'	: (Ar.) Defedilmiş, baştan savuşturulmuş.
Münderis	: (Ar.) Ortadan kaybolmuş, izi silinmiş, yok olmuş.
Münecces	: (Ar.) Kirlenmiş, pis.
Münekkıd	: (Ar.) Eleştirmen.
Münezzeh	: (Ar.) Arınmış, temiz.
Münhā	: (Ar.) Bildirilmiş, duyurulmuş.
Münḥarıt	: (Ar.) İpe dizilmiş olan.
Münḥasır	: (Ar.) Etrafı çevrilmiş, çevrili, 2.) bir kişiye özgü, birisiyle ilgili.
Münhedim	: (Ar.) Harap olmuş, dağılmış.
Münhī	: (Ar.) Haberci, muştucu.
Münīf	: (Ar.) Yüce, ulu.
Münṣī	: (Ar.) Bir nesir eseri kaleme almasını bilen.
Müntakım	: (Ar.) 1.) İntikamı alan, acısını çıkaran, 2.) Allah'ın adlarından.
Müntic	: (Ar.) İntac eyeleyen, sonuç veren, sebep olan.
Mürāfık	: (Ar.) Yoldaş.

- Mürde : (Far.) 1.) Ölmüş, ölü, meyyit, 2.) (tas.) fenâ makâmı (ölmeden önce ölme).
- Mürsel : (Ar.) 1.) İrsal olunmuş, gönderilmiş, 2.) resul, peygamber, 3.) uzun saç, zülûf, 4.) hat sanatında bir yazı sitili.
- Mürür : (Ar.) 1.) Geçme, bir yerden bir başka tarafa geçme, 2.) geçme, gitme, muktezi olma.
- Müşâb : (Ar.) Sevap kazanmış.
- Müsâhele : (Ar.) 1.) Sıkı davranmayıp, kolaylık ve yumuşaklık gösterme, 2.) umurunda değilmiş gibi davranma.
- Müsâhim : (Ar.) Kura çeken.
- Müşakḳal : (Ar.) Ağırlaştırılmış.
- Müsâra' at : (Ar.) 1.) Bir şeye doğru koşma, 2.) süratle teşebbüs ve ibtidar.
- Müseyyeb : (Ar.) 1.) Kayıtsız, ihmalcı, tembel, 2.) başıboş bırakılmış.
- Müşmir : (Ar.) 1.) Semeresini vermiş, meyvesi alınmış, 2.) sonuç veren, 3.) yararlı, verimli.
- Müstağnî : (Ar.) 1.) Doymuş, gözü gönlü tok, 2.) ürkek, nazlı, 3.) üstelemeyen.
- Müstağrak : (Ar.) İnsanın başını döndüren, hayrette bırakan.
- Müstağriḳ : (Ar.) 1.) Batmış olan, 2.) kendinden geçmiş bulunan.
- Müstaḥkem : (Ar.) Dayanıklı, sağlam.
- Müstaḥlef : (Ar.) Yerine geçen.
- Müstaḥar : (Ar.) 1.) İstikrar kazanan, durulan veya yerleşen, istikrar bulan, 2.) karar kılınan yer, yerleşilen bölge.
- Müstaḥib : (Ar.) Derdine deva arayan.
- Müste'ân : (Ar.) 1.) Kendisinin yardımı istenmiş olan, 2.) Allah'ın sıfatlarından biri.
- Müstecâb : (Ar.) Kabul görülmüş.
- Müsted'î : (Ar.) Talepte bulunan, istidâ veren.
- Müstelzim : (Ar.) İstilizam eden, bir şeyi gerekli gören, zarurî ve mecburî sayan.
- Müstemi' : (Ar.) Dinleyen, dinleyici.
- Müstenkir : (Ar.) İnkarcı.
- Müstes' ad : (Ar.) Kutlu, uğurlu.
- Müsteḫâb : (Ar.) Güzel, latif, makul.
- Müstevcib : (Ar.) Uygun, yaraşır, lâyıık, münâsib.

- Mütevfa : (Ar.) Yeterli, kâfi ve dolgun olan.
- Müstevli : (Ar.) 1.) Bir yeri istila eden, ele geçiren, egemenliği ve yönetimi altına alan, 2.) ortalığa yayılan, 3.) salgın (hastalık).
- Mütezād : (Ar.) Zıt, karşıt.
- Müşākele : (Ar.) 1.) Şekil olarak benzeyen, biçimsel benzerliği olan, 2.) (ed.) Söylenmiş bir sözü bir başka sanatçının farklı bir biçimde dile getirmesi.
- Müşākıl : (Ar.) Biçimsel benzerliği olan.
- Müşāreket : (Ar.) Ortaklığı ortaklık kurma.
- Müşeddid : (Ar.) Şiddet uygulayan, güç kullanan.
- Müşennā^c : (Ar.) Görülmemiş.
- Müşeyyed : (Ar.) Dayanıklı, sağlam.
- Müşîr : (Ar.) 1.) İşaret eden, yol gösteren, emreden, 2.) (ask.) mareşal.
- Müş^cir : (Ar.) Bilgilendiren, haber veren.
- Müşt : (Far.) 1.) Avuç, avuç içi, 2.) yumruk.
- Müşta^cil : (Ar.) Alev alan, tutuşan.
- Müştebih : (Ar.) Kuşkucu.
- Mütāba^cat : (Ar.) Tâbi olma, uyma.
- Müte^cāl : (Ar.) 1.) Büyük, ulu, yüce, 2.) deneyüstü, sıradan bilgileri aşan.
- Müte^cazzir : (Ar.) 1.) Özrü bulunan, mazereti olan, 2.) yapılması zor, çetin.
- Mütebādir : (Ar.) Zihinde oluşuveren, akla gelen.
- Mütebāyin : (Ar.) 1.) Karşıt durumda olan, zıt görünen, 2.) hasım.
- Müteberrir : (Ar.) Allah'a kulluk eden.
- Müşted : (Ar.) Şiddetli, azgın.
- Mütedāvil : (Ar.) Elden ele dolaşan, geçen veya geçerli olan.
- Müteferri^c : (Ar.) 1.) Dallara ayrılan, kök veren, 2.) bir köke bağlı.
- Mütefevviķ : (Ar.) Gâlip gelen, üstün olan.
- Müteḥarriz : (Ar.) Çekingen, kendini koruyan.
- Müteḥavvil : (Ar.) 1.) Değişme, özelliği gösteren, tek düze olmayan, kararsız.
- Müteḥayyir : (Ar.) Hayretler içinde kalan, şaşkın.
- Mütekellim : (Ar.) 1.) Konuşan, 2.) Birinci teklik, 3.) Nutuk atan.
- Mütelāli : (Ar.) Aydınlanan, ışılan.
- Mütemekkin : (Ar.) Bir yere yerleşen, mekan tutan.
- Mütemerrid : (Ar.) Başkaldıran, asileşen, asi.

- Mütenāvil : (Ar.) Besleyen, yiyen.
- Müteraqqıb : (Ar.) Ümit eden, uman.
- Mütererāşşıd : (Ar.) İnceden inceye araştıran, denetleyen, gözlemleyen.
- Mütesettir : (Ar.) Tesettüre giren, örtünen.
- Mütevātir : (Ar.) Söylenti.
- Mütezāyid : (Ar.) Gittikçe artan, yoğunlaşan.
- Mütezazelzil : (Ar.) Çok sarsılan.
- Müttaķī : (Ar.) 1.) Korkan, ürken, 2.) Allah'tan korkan, zâhit.
- Müttehem : (Ar.) Suçlu bulunan.
- Müttehid : (Ar.) Birliktelik.
- Müttehim : (Ar.) Suçlu itham edilen.
- Müyemmen : (Ar.) Verimli, bereketli.
- Müyessir : (Ar.) Kolayca yapabilen.
- Müzāvele : (Ar.) 1.) Yakınlaştırma, 2.) yeni bir şey yapmaya özen gösterme.
- Müzcat : (Ar.) Azıcık.
- Müzd : (Far.) 1.) Gelir, maaş, 2.) kira ücreti, 3.) armağan, mükâfat, karşılık.
- Müzd-ver : (Far.) İşçi, ücretli.
- Müzekkā : (Ar.) 1.) Kiri ve pası alınmış, aklanmış, 2.) Allah için kesilen kurban, 3.) zekât.
- Müzekkir : (Ar.) 1.) Söyleyen, akla getiren, 2.) İbadet eden, 3.) (tas.) Öğüt veren kimse.
- Na⁶ām : (Ar.) 1.) Terk etmk, firar etmek, 2.) terkedilmiş, çöl, 3.) huzur, mutluluk.
- Nāf : (Far.) 1.) Göbek, 2.) (mec.) orta, vasat.
- Nāfi⁶ : (Ar.) 1.) Kazançlı, yararlı, faydalı, kârlı, müfit, hayırlı, 2.) Allah'ın adlarından.
- Naḥvet : (Ar.) Gurur, azameti kibir, kurulma, böbürlenme.
- Nā'ib : (Ar.) 1.) Vekil, bir göreve geçici olarak tayin edilmiş (kimse), 2.) (huk.) Kadı vekili, 3.) Şeriat mahkemesi hakimi, 4.) Nöbet, nöbet nöbet gelen.
- Na⁶im : (Ar.) 1.) Nimet ve refah içinde bir hayat, âsude ve sakin bir hayat, 2.) dünya malı, 3.) cennet.
- Nā'im : (Ar.) Uykuda, uyuyan.

- Nāk : (Ar.) Eklendiği söze +lı kavramları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Naķīb : (Ar.) 1.) Bir kavmin ve kabilenin başkanı, reisi veya başkanlık vekili, 2.) Bir tekkede şeyhe yardım veya vekalet eden kıdemli derviş veya dede.
- Nakīr : (Ar.) 1.) Yerde, taşta veya nesnelerdeki çukur, 2.) Asıl, menşe, memba.
Nakīr u Kıtımīr : (Ar.) En ince ayrıntıya kadar, iğneden ipliğe varıncaya kadar ayrıntılı olan.
- Naķmet : (Ar.) İntikam veya öc alma, acı vererek cezalandırma öc alma.
- Na^ç lın : (Ar.) Ayakkabı.
- Narḥ : (Far.) Ekmek ve et gibi temel gıda maddeleri için belediyece belirlenen temel sâbit fiyat.
- Naş : (Ar.) 1.) Net olma, kesinlik, 2.) üzerinde tartışma götürmeyen Kuran-ı Kerim'in delil olarak gösterilen ayetleri, 3.) dogma.
- Nās : (Ar.) İnsanlar, adamlar, halk.
- Naşfet : (Ar.) Faziletli olma, erdemlilik.
- Nāşī : (Ar.) 1.) Sebep olan, ileri gelen, 2.) dolayısıyla, sebebiyle.
- Nāşīr : (Ar.) 1.) Neşreden, dağıtan, yayan, 2.) kitap ve benzeri yayınları bastırıp dağıtan, yayınlayan, 3.) (ölüyü) dirilten.
- Naṭ^ç : (Ar.) 1.) Yer bezi, sofraya altına serilen bez, 2.) deri döşek.
- Nāṭıķ : (Ar.) 1.) Konuşan, söyleyen, konuşma yapan, 2.) kavrayan, idrak eden, düşünen, 3.) anlatan, dile getiren, bildiren, 4.) bir şeyi gösteren, ifade eden, 5.) (tas.) Allah'ın insanda dile gelme durumu.
- Nā-tüvān : (Far.) Gücsüz, bakımsız, zayıf.
- Neberd : (Far.) Kavga, dövüş, cenk, savaş, harb.
- Nabl : (Ar.) 1.) Ok, tır, siham, 2.) ok yapma işi, okçuluk.
- Neccār : (Ar.) 1.) Doğrama işleriyle uğraşan kimse, doğramacı, dülger, 2.) marangoz.
- Nef^ç : (Ar.) bkz. nefī.
- Nefād : (Ar.) Tükenme, elde kalmama.
- Nefāz : (Ar.) 1.) İşleme, öteye geçme, sızma, 2.) etkin olma, sözü geçerli olma, 3.) (huk.) hukukî yaptırımların yerine getirilmesi.
- Nefehāt : (Ar.) 1.) Esintiler, 2.) güzel kokular, rayihalar.
- Nefi^ç : (Ar.) Yarar, çıkar, kazanç, fayda, menfaat.

- Nefir : (Far.) 1.) Hücüm ve savaş işareti veren boru sesi, 2.) bazı dervişlerin bellerinde taşıdıkları boynuzdan yapılma boru, 3.) feryat ve figan, bağırıp çağırma.
- Nefy : (Ar.) 1.) Sürgüne gönderme, 2.) (gr.) olumsuzluk.
- Nehār : (Far.) Gündüz, gündüz vakti.
- Nehāren : (Far.) Gündüzleyin.
- Nehc : (Ar.) Yol, usûl.
- Nehiy : (Ar.) 1.) Yasaklama, yaptırmama, engelleme, menetme, 2.) ket vurma, tutma.
- Nekāl : (Ar.) 1.) Zulüm, işkence, eziyet, 2.) herhangi bir olaydan alınan veya kıssadan çıkarılan ders.
- Nekbet : (Ar.) 1.) Mutsuzluk, şanssızlık, talihsizlik, ikbalsizlik, 2.) düşkünlük, yıkılmışlık, 3.) musîbet, belâ.
- Nemedîn : (Far.) Keçeden yapılmış.
- Nemīme : (Ar.) Kovculuk, çekiştiricilik, fitnecilik.
- Nemīz : (Far.) Umudunu yitirmiş, umutsuz, çaresiz.
- Nemş : (Far.) Oyun, dalga.
- Ner : (Far.) Er, erkek.
- Nerd : (Far.) Tavla, tavla oyunu.
- Nesağ : (Ar.) Tarz, şekil, üslup, yol.
- Nesiğ : (Ar.) 1.) Gereksiz kılma, feshetme, hükümsüz bırakma, 2.) bir kitabın sûretini alma, 3.) bir hat türü, 4.) başka şekle koyma, sûret ve kalıp değiştirme.
- Nesīm : (Ar.) 1.) Yumuşak ve hafif esen rüzgar, 2.) tatlı, hoş, mülayim, 3.) Türk müziğinde bir makam adı, 4.) (tas.) Rahmanî soluk.
- Neşv : (Ar.) 1.) Canlının büyümesi, yetişmesi, boy artması, gelişmesi, 2.) yeniden oluşma, hayat bulma, canlanma.
Neşv ü nema: (Ar.) Gelişip büyüme, üreme, yetişme.
- Nevā : (Far.) 1.) Ezg, ses, sada, ahenk, name, beste, 2.) iç açıklığı, huzur, refah, 3.) varlık, kuvvet, zenginlik, 4.) kısmet, pay, nasip.
- Nevādir : (Ar.) Ender bulunanlar.
- Nevaht : (Far.) 1.) Sıvazlama, okaşama, 2.) saz çalma.

- Nevāl : (Ar.) 1.) Kut, baht, kısmet, 2.) armağan, barış, 3.) (tas.) Allah'ın kullarına bahşettiği bağış.
- Nev-^ç arūs : (Far.+Ar.) Yeni gelin.
- Nevber : (Far.) (bot.) Turfanda sebze ve meyve, yeni açmış çiçek,
- Nevceh : (Far.) Bir makama veya memuriyete yeni geçmiş olan.
- Nevha : (Ar.) Ölünün ardından feryad ederek ağlama.
- Nevmīd : (Far.) Umudunu yitirmiş, umutsuz, çaresiz.
- Nevmīz : (Far.) Umudunu yitirmiş, umutsuz, çaresiz.
- Neyyir : (Ar.) 1.) Nurlu, ışıklı, parlak, aydınlık, ziyâdâr, 2.) şeffaf cisim, 3.) güneş, gün.
- Nez^ç : (Ar.) 1.) Bir nesneyi yerinden çekip çıkarma, alma, koparma, 2.) ortadan kaldırma, yok etme, 3.) son nefesi verme.
- Nezāre : (Ar.) Bakış, seyir.
- Nezzāre : (Ar.) 1.) Seyreden, seyirci, 2.) bakma, gözetme.
- Nigāh-dār : (Far.) 1.) Gözcü, kollayıcı, bekçi, 2.) kollayıcı, saklayıcı, koruyucu, bekleyici, gözcü.
- Nigārīş : (Far.) Resim yapma, resim sanatı.
- Nigeh-bān : (Far.) Gözcü, kollayıcı, bekçi.
- Nigeh-dār : (Far.) bkz. nigah-dar.
- Nigerān : (Far.) Bakıveren, bakakalan, hayranlıkla seyreden.
- Nigū : (Far.) İyi, güzel, âlâ.
- Nihāde : (Far.) Eklendiği sözlere “konmuş, konulmuş, koymuş, koyan” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Nihāl : (Far.) 1.) Taze ve yeni sürgün, yeni çıkan fidan.
- Niḡāb : (Ar.) 1.) Yaşmak, peçe, 2.) örtü, perde, gerge.
- Nikāt : (Ar.) Nükteler, ince anlamlar.
- Nikev : (Far.) İyi, hoş, tayyib.
- Nīk-ḡah : (Far.) İyiliksever.
- Niḡmet : (Ar.) Ağır ceza.
- Nikū : (Far.) İyilik.
- Nīm : (Far.) Yarım, bütün nesnenin yarısı.
- Ni^ç me : (Ar.) Ne hoş, ne tatlı, ne güzel.
- Nīmi : (Far.) Yarım.

- Nīm-ten : (Far.) 1.) Yarı açık ten, 2.) mintan, gömlek.
- Nīrān : (Ar.) 1.) Narlar, ateşler, 2.) cehennem.
- Nīru : (Far.) Zor, kıvvet, kudret.
- Niṣāb : (Ar.) 1.) Asıl, mebde, mastar, memba, 2.) istenilen derece, kıvam, 3.) bir malın zekatı verilmek için baliğ olması gereken miktarı, vergiye tabi olan şey, 4.) sermaye, mal, 5.) (huk.) bir toplantıda veya kurulda görüşmeye geçebilmek için olması gereken üye çoğunluğu.
- Nist : (Far.) Yoktur.
- Niṣimen : (Far.) 1.) Oturacak yer, sıra, iskemle, 2.) vatan, ülke.
- Niṣīn : (Far.) Oturan, oturmuş olan.
- Niyā : (Far.) Büyükbaba, dede.
- Niyābe : (Ar.) Nöbet.
- Niyābet : (Ar.) Vekillik, kadı vekaleti, 2.) nâiblik, kadılık.
- Niyām : (Ar.) Uyuyanlar.
- Niyām : (Far.) Kın, gılaf, kılıf.
- Nizā‘ : (Ar.) Çekişme, kavga, tutuşma, ihtilaf.
- Nūger : (Far.) Kul, hizmetçi, ayak işlerine bakan uşak, çoban.
- Nukūṣ : (Ar.) Nakışlar, işlemler, süslemeler.
- Nuṣret : (Ar.) 1.) Yardım, avn, muavenet, muzaheret, 2.) Allah yardımı ve desteği, 3.) zafer, başarı, üstünlük.
- Nūṣ : (Far.) 1.) İçki, içki içen, 2.) tatlı, bal.
- Nūṣ : (Far.) Eklendiği söze “içen, içici, yudumlayan” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Nūṣīn : (Far.) Tatlı, leziz, yumuşak, latif.
- Nu‘ut : (Ar.) 1.) Övülerek anılan şeyler, vasıflandırmalar, 2.) (ed.) Hz. Muhammed’i övmek için yazılan şiirler.
- Nūcūm : (Ar.) Necmler, yıldızlar.
- Nüdemā : (Ar.) Nedimler, dostlar, sohbet arkadaşları, yardım edenler.
- Nümā : (Far.) Eklendiği söze “gösteren, bildiren” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Nümū-dār : (Far.) Görünen, ortaya çıkan, benzeyen
- Nümūd : (Far.) Eklendiği söze “gösteren, görünen, benzeyen” anlamları katarak birleşik söz varlıkları oluşturur.

- Nümūdār : (Ar.) Örnek, numune.
- Nüvīs : (Far.) Eklendiği söze “yazan, yazıcı” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Nüvvāb : (Ar.) Kadılar.
- Nüzhēt-gāh : (Ar.+Far.) Gezinti yeri, seyrân.
- Ög : (T.) 1.) Akıl, us, 2.) göğüs, sine, sadr.
- Öndünki : (T.) Önceki, evvelki.
- Öyken : (T.) Akciğer.
- Öze : (T.) Çok eski, kadim, ebedî.
- Pāk-bāz : (Far.) 1.) Saf ve temiz oyuncu, 2.) (mec.) sâdik ve sadâkâtli âşık.
- Pā-māl : (Far.) Ezilmiş, ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
- Pārsā : (Far.) 1.) Sofu, zahid, ehl-i takva, 2.) namuslu, iffetli, dürüst.
- Pele : (Far.) 1.) Terazi gözü, kefesi, 2.) merdiven basamağı, 3.) çark dişi.
- Peleng : (Far.) Panter, kaplan.
- Pelid : (Far.) 1.) Çirkin, pis, bulaşık, 2.) alçak, rezil, basit.
- Pelidî : (Far.+Ar.) 1.) Çirkin, pislik, 2.) alçaklık, rezillik, basitlik.
- Penah : (Far.) Eklendiği söze “sığınağı, koruyucusu, dayanağı” anlamları vererek birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Pend : (Far.) Öğüt, nasihat.
- Pendār : (Far.) 1.) Hayal, tasavvur, zan, zum, 2.) gurur.
- Perdāht : (Far.) Parlaklık, parlama, cila, 2.) Traştan sonra usturanın aşağı yukarı sürtülmesiyle kılların en kısa diplerinin dahi alınması.
Perdāh(t) etmek/vermek: 1.) Cila vermek, parlatmak, 2.) azarlamak, takdir etmek, paylamak.
- Perdāz : (Far.) Eklendiği söze “tertiplen, düzenleyen, düzeltici” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Pers : (T.) Ters anlamını pekiştirmek için kullanılan kelime.
- Pervā : (Far.) 1.) Korku, havf, 2.) çekinme, sakınma, ictinab, ihtiraz, 3.) bağlılık, kayıt, tekellüf, takayyüd, gaile.
- Pervāz : (Far.) (mec.) Atıp tutma, abartılı konuşma.
- Pes : (Far.) 1.) Geri, arka, 2.) bu durumda, bundan böyle, öyle ise, şimdi, 3.) sonuç olarak, 4.) yeter, kâfi, 5.) sonra.
- Pesendide : (Far.) Beğenilmiş, seçilmiş, takdir edilmiş, beğenerek alınmış.

- Pest : (Far.) 1.) Alçak, aşağı, bayağı, 2.) yavaş ve hafif sesle söyleyen, mırıldanan.
- Peşe : (Far.) Sivrisinek.
- Peşeng : (Far.) İran mitolojisinde ünlü kahraman Efrasiyab'ın babası.
- Peşenk : (Far.) 1.) Kafile ve kervanın önüne düşen, önden giden adam, 2.) kervanın başına düşüp yol açmaya veya yol göstermeye alışık hayvan, özellikle deve.
- Peyām-āver : (Far.) Haber getiren, bilgi veren (kimse).
- Peyk : (Far.) 1.) Haber veya mektup götürüp getiren, 2.) (astr.) uydu, 3.)(mec) her davranışında bir başkasına tabi olan, taklitçi.
- Peymān : (Far.) Yemin, and, kase.
- Peymāne : (Far.) 1.) Kadeh, içki kadehi, 2.) ölçek, ölçü.
- Peyvend : (Far.) 1.) Kavuşma, ulaşma, varma, yetişme, 2.) bağ, ilgi.
- Pezīr : (Far.) Eklendiği söze “kabul eden, edici, alan; kabul edebilir” anlamları vererek birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Pindār : (Far.) 1.) Sanma, sanış, 2.) böbürlenme.
- Pirāhen : (Far.) Gömlek.
- Pirāste : (Far.) Düzenlenmiş, tertiplenmiş, donatılmış.
- Pirāye : (Far.) Ziyet, zib.
- Pīre-zen : (Far.) Kocakarı, bunak, acûze.
- Pīr-zen : (Far.) bkz. pire-zen.
- Pister : (Far.) Yatak, yatacak yer, döşek.
- Pīş : (Far.) Ön, ileri, ön taraf.
- Pīşe : (Far.) 1.) Sanat, meslek, 2.) iş, uğraşı, 3.) tabiat, huy, alışkanlık.
- Pīşvā : (Far.) Önder, lider, başkan, reis.
- Pū : (Far.) 1.) İnceleme, detaylı araştırma, arama, 2.) seğırtme, korkma, koşuşturma.
- Pūşīde : (Far.) 1.) Örtülmüş, 2.) örtü.
- Pūşīş : (Far.) 1.) Örtü, örtünecek şey, elbise, 2.) zırh.
- Pūte : (Far.) 1.) İçinde maden eritilen tava, 2.) nişan alınan yer, nişangah.
- Puye : (Far.) Seğırtici, koşucu.
- Pūr : (Far.) Dolu, çok fazla, sahip, mâlik.
- Pürsīş : (Far.) Sorma, soruşturma.

Püser	: (Far.) Oğul.
Püşide	: (Far.) Örtülmüş, örtü.
Rabıt	: (Ar.) 1.) Bağlama, tutma, kavuşturma, 2.) bütünüyle birşeye bağlanma.
Rāciʿ	: (Ar.) 1.) Geri dönen, 2.) ilgili olan.
Rācil	: (Ar.) 1.) Yürüyen, yaya, 2.) (mec.) bilgisiz, câhil.
Rād	: (Ar.) Reddeden, istemeyen, kabul etmeyen.
Radiʿ	: (Ar.) 1.) Yeni doğmuş ve süt emen çocuk, 2.) süt kardeş.
Rāğ	: (Far.) 1.) Bir dağın yamacı veya eteği, 2.) bağlık, bahçelik, yeşillik.
Rāğıb	: (Ar.) Rağbet eden, üstüne aşırı düşen.
Raḥne	: (Far.) 1.) Yıkık, gedik, göçük, 2.) (mec.) zarar, ziyan, felâket, 3.) (den.) gemilerin bordarlarında veya su kesimi altında bulunan delik veya yarık.
Raḥş	: (Far.) Görkemli, gösterişli, yürük (at).
Raḥşende	: (Far.) Aydınlık, parlak, ışıklı.
Raḥt	: (Ar.) 1.) At takımı, koşum, 2.) yol hazırlığı, yol için alınan araç ve gereç, 3.) ev döşemesi veya eşyası, 4.) pencere veya kapı menteşesi.
Rāʿi	: (Ar.) Çoban, sığır çobanı.
Rāʿiyyet	: (Ar.) 1.) Padişahın buyruğu altında olma, 2.) bir devletin veya hükümetin buyruğu altında bulunan insanların veya halkın tamamı.
-Rāk	: (Ar.) Eklendiği söze “+lı, +li” kavramları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
Raḥ	: (Ar.) Kulluk, kölelik, esaret.
Raḥ	: (Ar.) Üzerine yazı yazılan ince deri.
Raḥiḳ	: (Ar.) 1.) İnce, narin, zarif, 2.) yufka yürekli, yumuşak, hassas, 3.) esir, köle.
Raḳiḳa	: (Ar.) 1.) Cârîye, odalık, 2.) (tas.)Allah’tan kula ulaşan ince bağ, yardım.
Rān	: (Far.) Eklendiği söze “süren, sürücü, hükmeden” anlamları vererek birleşik söz varlıkları oluşturur.
Rāsiḥ	: (Ar.) 1.) Güçlü, dayanıklı, temeli sağlam, muhkem, 2.) bilgisi derin veya geniş olan (kimse), âlim.
Rāst	: (Far.) 1.) Doğru, düzgün, düzenli, 2.) karşılaşma, tesadüf, isabet, 3.) başarı, muvaffakiyet, tevfik, 4.) sağ (yön).
Raʿşe	: (Ar.) Titreme, ürkme, çekinme, kaçınma.
Rāşidīn	: (Ar.) 1.) Akıllılar, 2.) Hakk yoluna gidenler.

- Ratb : (Ar.) 1.) Taze, yeşil, yaş (yemiş), 2.) doğru yanlış ağza geleni söyleme.
Ratb ü yābis: (Ar.) Kurudan yaştan, havadan sudan, gerekli gereksiz söz.
- Rāy : (Ar.) Sancaklar, bayraklar.
- Rāz : (Far.) Giz, sır, gizlenen şey, pinhan, mafhi.
- Razākī : (Far.) Şarap.
- Reb : (Ar.) Şüphe.
- Recūliyyet : (Ar.) Erkeklik, erlik.
- Ref^ç : (Ar.) 1.) Yükseltme, yüceltme, 2.) yukarı kaldırma, 3.) lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma.
- Re'fet : (Ar.) Merhamet etme, koruma, kollama, şefkat gösterme.
- Refī^ç : (Ar.) Yüksek, yüce.
- Reftār : (Far.) Gidiş, yürüyüş, hareket.
- Rehā : (Far.) 1.) Kurtuluş, özgürlüğe kavuşma, serbesti.
- Reḥā : (Ar.) 1.) Gevşeklik, sölpüklük, dinlenme, 2.) varlık veya zengin olma, 3.) bolluk, rahatlık, refah.
- Reh-rev : (Far.) Yola giden veya çıkan yolcu.
- Remān : (Far.) Sürü, kalabalık.
- Remān : (Far.) Korkak, ürkek, çekingen.
- Renc : (Far.) 1.) Acı, ağrı, hastalık, 2.) eziyet, sıkıntı.
- Resān : (Far.) Eklendiği söze “erişen, yetişen, ulaşan” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Resen : (Far.) İp, halat, urgan.
- Resīde : (Far.) 1.) Yetişmiş, olgunlaşmış, ermiş, 2.) sonuçlanmış, bitmiş.
- Resm : (Ar.) 1.) Biçim, şekil, sûret, heyet, 2.) taslak, tertip, plan, 3.) varlıkların kağıt üzerine elle yapılan çizimi, 4.) tasvir yapma sanatı, 5.) fotoğraf ile tasvir, 6.) tarz, tertip, usul, 7.) âdet, tavır, 8.) tören, alay, âyin, 9.) devletçe ve devlet adına yapılan hareket ve söylenen söz, 10.) vergi.
- Reşha : (Ar.) (tıp) Sızıntı, damla, 2.) (tas.) hikmet, nikte, vecize.
- Reşk : (Far.) 1.) Gıpta ile bakma, kıskanma, 2.) kıskanılmış, haset edilmiş.
- Rev : (Ar.) Eklendiği söze “giden, yürüyen” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Revāfız : (Ar.) Şîa mezhebinde aşırılığa kaçan bir kola bağlı kimseler.

- Revān : (Far.) 1.) Giden, yürüyen, akan, 2.) ruh, can, öz, cevher.
- Revendegān : (Ar.) Gidenler, yürüyenler.
- Reviş : (Far.) 1.) Yürüyüş, yürüme tarzı, 2.) yöntem, tarz, üslup, stil, 3.) yol, iz.
- Revm : (Ar.) Niyet, amaç, maksat.
- Revnāk : (Far.) Çekicilik, güzellik, zerafet.
- Rez : (Far.) Üzüm ağacı.
- Rezm : (Far.) Kavga, cenk, muharebe.
- Rıfķ : (Ar.) 1.) Yumuşaklık, tatlılık, iyilik, hayırhahlık, 2.) şefkat, acıma, merhamet.
- Ri'āyet : (Ar.) 1.) Kollama, koruma, esirgeme, gözetme, 2.) sayma, saygı, hatır gütme, 3.) uyma, uygun görme, 4.) ağırlama.
- Ribāt : (Ar.) 1.) Bağ, ip, 2.) düşünce, fikir, 3.) tekke, menzil, konak.
- Rībet : (Ar.) Şüphencilik.
- Rīg : (Far.) Toz, kum, 2.) bezir işi, mürekkep yazılarını kurutmaya yarayan ince kum, rih.
- Rīh : (Ar.) 1.) Yel, rüzgâr, bād, 2.) vücudun bâzı yerlerinde adale ve mafsallarda meydana gelen ağrı veya sızı, romatizma.
- Riḥām : (Ar.) Beyaz mermer.
- Rīz : (Far.) Eklendiği söze “döken, akıtan, saçan” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Rizān : (Far.) Dökülen, saçılan, yağan.
- Rū : (Far.) Yüz, çehre.
- Rū-gerdān : (Far.) Yüze bakmayan, yüz döndüren, yüzsüz.
- Ruḥām : (Ar.) Mermer.
- Ruḳayye : (Ar.) 1.) Büyüleyici, etkileyici, 2.) uygun kadın, Hz. Muhammed'i doğuran.
- Ruḳye : (Ar.) Büyü ve üfürükçü nefesi, efsun.
- Rumḥ : (Ar.) Mızrak, süngü.
- Rū's : (Ar.) Başlar.
- Rū-siyāh : (Far.) Yüzü kara, ayıblı olan, ayıplı.
- Rūstāk : (Ar.) Köy.
- Rūstāyī : (Far.+Ar.) Köylü.
- Rūşen : (Far.) Aydın, münevver.

- Rūz : (Far.) Gün, gündüz.
- Rūze : (Far.) Oruç.
- Rūkn : (Ar.) 1.) Bir nesnenin güçlü ve sağlam yanı, temel direği, 2.) sütun, kolon, direk, 3.) yetkili, etkili, nüfuzlu kimse, 4.) (huk.) İslam hukukunda sözleşmenin geçerli sayılması için gerekli şartlar.
- Rūm : (Ar.) Endişe, ihtimam, takayyüt.
- Rūsūh : (Ar.) 1.) Sağlam, güçlü kuvvetli olma, 2.) bir bilim dalında derinlemesine inceleme yapma, bir araştırmanın inceliğine varma, 3.) yeti, hüner, meleke.
- Rūsūl : (Ar.) Peygamberler, nebiler.
- Rūvāt : (Ar.) Raviler, rivayet edenler, hikayeciler, aktaranlar.
- Rüz : (Ar.) Pirinç.
- Saadet-mend : (Ar.) Mutlu, bahtiyar.
- Sa' at : (Ar.) Koklanan ilaç yapmak.
- Sa' at : (Ar.) 1.) Genişlik, 2.) kapasite, 3.) güç.
- Şa' b : (Ar.) 1.) Çetin, sarp, zor, mişkil, 2.) kuvvetli, zorlu.
- Sābīkūn : (Ar.) Geçmişler, öne gelip geçmiş olanlar.
- Şadāret : (Ar.) 1.) Sadrazamın işi, görevi veya makamı, 2.) başta bulunma, öne geçme, riyaset, 3.) Anadolu ve Rumeli kazaskerliği.
- Şaded : (Ar.) 1.) Yakın olma, yakınlık, civar, 2.) kasıt, niyet, tasarı ve teşebbüs, 3.) sözden ortaya çıkan durum, maksat.
- Şādır : (Ar.) Görünen, ortaya çıkar.
- Şagā : (Ar.) Dişini göstermek.
- Şagāre : (Ar.) 1.) Küçük, ufak, 2.) küçük günah, sıradan suç.
- Şah : (Ar.) 1.) Doğru ve yanlışsız anlamında yazıların kenarına ve sayfa yanlarına konulan kısaltma biçiminde onay işareti, 2.) onaylama, tasdik etme.
- Saht : (Far.) Katı, sert, çetin, haşin.
- Şahv : (Ar.) 1.) Ayılma, kendine gelme, aklını başına toplama, 2.) hastanın iyileşmesi, 3.) (tas.) gönül gözü ile duygu dünyasına daldıktan sonra yeniden uyanma.
- Sā' i : (Ar.) 1.) Çalışan iş bitiren, 2.) hizmet eden, gayret gösteren, 3.) hızlı yürüyen, koşturan, 4.) haberci, haber götürün, koğuculuk eden.

Şā' ika	: (Ar.) Yıldırım.
Şaḫaleyn	: (Ar.) İnsan ve cin.
Saḫar	: (Ar.) Cehennem ateşi, cehennem.
Saḫf	: (Ar.) Tavan, çatı, dam.
Sākit	: (Ar.) Susan, ses çıkarmayan.
Şaḫl	: (Ar.) 1.) Perdah yapma, törpü ile eğeleme, 2.) cilalama, cila sürme.
Sāl	: (Far.) Yıl, sene.
Şalā'	: (Ar.) 1.) Cuma namazına ve bazı yerlerde cenazeye çağırma için minarelerde okutulan salavât, 2.) meydan okuma, 3.) bir mahalle çocuklarının başka bir mahalle çocuklarıyla taş kavgalarına çıkmaları, 4.) (tas.) Mevlevîlerde "can"ları namaza, yemeğe, mukabeleye çağırma.
Şalābet	: (Ar.) 1.) Sağlamlık, dürüstlük, katılık, peklik, 2.) metanet, kuvvet, dayanma.
Şalāḥ	: (Ar.) 1.) Düzeltme, iyileşme, iyilik, 2.) dine olan bağlılık.
Şalb	: (Ar.) 1.) Asma, asarak öldürme, 2.) haça girme, çarımha girme.
Şalf	: (Ar.) Kalp boşluğu.
Şalık	: (T.) Ucu zincirle bağlı bir savaş aleti, sopa, gürz.
Sālik	: (Ar.) 1.) Yürüyen, izleyen, bir yol takip eden, işlek (yol), 2.) mürit, tarikatte şeyhin yolunda giden.
Sālikān	: (Ar.) Salıklar, herhangi bir tarikate bağlanmış kimseler.
Sāmān	: (Far.) 1.) Varlık, servet, 2.) huzur, rahat, ârâm, 3.) güç, kuvvet, kudret.
Şamed	: (Ar.) 1.) Yüce, ulu olan, Cenāb-ı Hakk, 2.) açlığa ve susuzluğa tahammül eden.
Şamşam	: (Ar.) Keskin kılıç.
Şamt	: (Ar.) 1.) Sükut, susma, 2.) (tas.) dilin belasından korunmak için sessiz kalmak.
Şanādīd	: (Ar.) 1.) Efendiler, kibarlar, başkanlar, reisler, 2.) yiğitler, bahadırlar, kahramanlar.
Sārī	: (Ar.) Sirayet eden, bulaşan.
Şarīr	: (Ar.) 1.) Bağırma, acı ses, 2.) (dişlerin, kalemin) gıcirtı, cızirtı.
Şarşar	: (Ar.) Şiddetli (soğuk), sert (rüzgar).
Saḫavāt	: (Ar.) Kudretler, kuvvetler.

Saṭvet	: (Ar.) 1.) Saldırı, atak, hücum, atılma, savlet, 2.) acı kuvvet ve kudret, güç.
Şavāb	: (Ar.) 1.) Doğruluk, dürüstlük, samimilik, 2.) doğru, sağlıklı, hata karşıtı.
Şavb	: (Ar.) Taraf, cihet, yön.
Şavl	: (Ar.) Saldırma, saldırış, ileri atılma.
Savt	: (Ar.) Ses, seda, bağırma, avaz.
Şayd	: (Ar.) 1.) Av, av hayvanı, 2.) avlanma, av işi, av yapma.
Şayḳal	: (Ar.) 1.) Cilâcı, cilâ yapan kimse, 2.) cilâ âleti, 3.) parlak, cilâlı.
-Sāz	: (Far.) Eklendiği söze “yapan, uyduran, düzen” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluştururlar.
Sebaḳ	: (Ar.) 1.) Ders, 2.) ödül, 3.) geçmiş, mâzi.
Sebk	: (Ar.) 1.) Atlama, ilerleme, önüne geçme, 2.) koşuda kazanan hayvan.
Şebt	: (Ar.) Yazma, kaydetme.
Seb'ün	: (Ar.) Yetmiş.
Sebük	: (Far.) 1.) Hafif, yeğni, giran karşıtı, 2.) çabuk, hızlı, 3.) ağırlığı, ağırbaşlılığı olmayan.
Seḫā	: (Ar.) Cömetlik, el açıklığı, sehâvet.
Seḫâvet	: (Ar.) El açıklığı, cömertlik.
Seḫī	: (Ar.) Cömert, eli açık.
Sehim	: (Far.) Ürkme, korkma, dehşete kapılma.
Sehl	: (Ar.) Kolaylık anlamı katan ön ek.
Sel	: (Ar.) 1.) Sıyırma, sıyırılma, 2.) çıkarma, çekme, çeilme.
	Sell-i seyf : (Ar.) Kılıç çekme.
Sem'	: (Ar.) 1.) Duyma, işitme, 2.) dinleme, kulak verme, 3.) kulak, 4.) (tas.) her şeyi işiten Allah'ın sıfatı.
Semend	: (Far.) 1.) Kula ait, 2.) çevik ve güzel at.
Şemer	: (Ar.) 1.) Meyve, yemiş, 2.) ürün, verim, 3.) sonuç, netice.
Semūm	: (Ar.) 1.) Sam yeli, 2.) öldürücü sıcak rüzgâr.
Senām	: (Ar.) 1.) Deve hörgücü, 2.) tepe, doruk, 3.) orta, merkez.
Sengīn	: (Far.) 1.) Taştan, taştan yapılmış, 2.) yavaş, ağır.
Seniyy	: (Ar.) Yücelik.
Señük	: (T.) Kemik.
Serā	: (Far.) Bağırma çağırma.

- Serā'ir : (Ar.) Sırlar, gizli şeyler.
- Serā-perde : (Far.) 1.) Harem dairesinin önüne çekilen büyük perde, saray perdesi, 2.) otağ, padişah çadırı.
- Serfirāz : (Far.) Başı yüksek olan, başı büyük.
- Ser-heng : (Far.) Koruma, çavuş, kavas, muhafız.
- Serir : (Ar.) Taht, yatacak yer.
- Ser-kār : (Far.) İşçibaşı, müdür, kahya.
- Sermā : (Far.) Soğuk, kış.
- Sermed : (Far.) Devamlı, sürekli, kesintisiz, ebedî, zevalsiz.
- Sermedî : (Far.+Ar.) 1.) Devamlı, sürekli, kesintisiz, ebedî, zevalsiz, 2.) bâki (Allah).
- Ser-nigūn : (Far.) 1.) Baş aşağı olmuş, ters dönmüş, 2.) talihsiz, bahtsız.
- Ser-zede : (Far.) Ortaya çıkmış, görünmüş, baş göstermiş, uç cermiş.
- Setr : (Ar.) Örtme, kapatma, gizleme.
- Sevāṭı' : (Ar.) Belli ve yüksek olan şeyler.
- Sevgend : (Far.) And, yemin, kasem.
- Seviyy : (Ar.) 1.) Düz, doğru, 2.) bir olma, bir, eşik, denk.
- Seyf : (Ar.) Kılıç.
- Seyl : (Far.) 1.) Sel, 2.) şiddetle gelen şey.
- Seylāb : (Far.) Sel, sel suyu.
- Seyyi' : (Ar.) Fena, kötü.
- Sezā : (Far.) Uygun, yaraşır.
- Sezā-vār : (Far.) Yakışır, uygun, yaraşır.
- Sıbt : (Ar.) (Yahudilerde) Kabile, 2.) torun.
- Sıgār : (Ar.) 1.) Küçükler, 2.) kibar karşıtı.
- Şımağ : (T.) 1.) Bozmak, kırmak, kesmek, basmak ve talan etmek, 2.) sözünden dönmek, sözünü bozmak.
- Sırma-keş : (Far.) Sırma işleyen, gümüşten sırma çeken esnaf, sırmacı.
- Şıyā : (Ar.) Kürek (hareketi), suda küreğin hareketi.
- Şıyānet : (Ar.) Koruma, korunma.
- Şızındı : (T.) Bir kabın mesamatından damla damla çıkan mayi.
- Sib : (Ar.) Tülbent.
- Sīb : (Far.) Elma.

- Sîh : (Far.) 1.) Demir, şiş, 2.) kebab şişi.
- Sıgirmek : (T.) Sıçramak.
- Sikâl : (Far.) 1.) Düşünme biçimi, 2.) istek, gereksinim, 3.) konuşma.
- Sikât : (Ar.) 1.) Sikalar, dostlar, 2.) inanılır kimseler.
- Sîlî : (Far.) 1.) Şamar, tokat, 2.) belâ, felâket.
- Silk : (Ar.) 1.) İplik, 2.) sıra dizisi, 3.) yol, meslek, tutulan yol.
- Simâţ : (Ar.) 1.) Sofra, yemek masası, 2.) sofraya gelmiş yemekler, 3.) ziyafet.
- Simât : (Ar.) Nişan, alâmet, damga, iz.
- Sîm-keş : (Far.) bkz. sırma-keş.
- Simsim : (Ar.) Susam.
- Sin : (Ar.) Mezar.
- Sinân : (Ar.) Mızrak, süngü gibi aletlerin keskin ucu.
- Sipâr
birleşik : (Far.) Eklendiği söze “feda eden, veren” anlamları kazandırarak söz varlıkları oluşturur.
- Sipâs : (Far.) 1.) Şükretme, hamd etme, dua etme, 2.) hamd, şükür.
- Sipîhr : (Far.) 1.) Şans, talih, 2.) gökyüzü.
- Sîr : (Far.) 1.) Tok, doymuş, 2.) sarımsak.
- Sirâc : (Far.) 1.) Işık, fener, kandil, mum, 2.) nur.
- Sîret
tercümesi,
bundan söz : (Ar.) 1.) Bir kimsenin içi, durumu, tavrı, gidişi, ahlakı, 2.) hâl biyografi, özgeçmiş, 3.) Hz. Muhammed’in hâl tercümesi ve eden kitap, 4.) yaşayış tarzı, ahlak.
- Sirişk : (Far.) Gözyaşı.
- Sitâyiş : (Far.) 1.) Övme, övüş, 2.) öven.
- Sitem-ger : (Far.) Zulmeden, zâlim, haksızlık eden.
- Sitil
içilen : (Ar.) 1.) Atlara ahırda su vermeye yarayan büyük bakraç, 2.) su kulplu bakraç, kova, 3.) hamam tası, 4.) gümüş buhur, 5.) kahve mangalı, 6.) berberlerin eskiden sakal tıraşından sonra yüz yıkamakta kullandıkları boyna gelen yeri oyuk tas, 7.) leğen, 8.) kalafatçıların zift kaynattıkları kazan.
- Siyâdet
bağlılık,
emirlik : (Ar.) 1.) Efendilik, beylik, 2.) seyyitlik, peygamber soyuna
- Sökel : (T.) Hasta.
- Sûd : (Ar.) Sevdalar.

Sūd	: (Far.) Fayda, kar, kazanç.
Sūd-mend	: (Far.) Faydalı, kârlı, kazançlı.
Şufūf	: (Ar.) Saflar, diziler.
Şulb	: (Ar.) 1.) Omuga kemiği, bel kemiği, 2.) döldöş, 3.) döl, 4.) sert, katı, 5.) taş gibi.
Şulehā	: (Ar.) Doğru ve iyi kimseler, günah işlemeyen kimseler.
Sūr	: (Far.) Düğün, ziyafet, şenlik.
Sūrīye	: (Ar.) Açık, net, ortada, belli.
Şurnā	: (Far.) Boru, borazan.
Şuver	: (Ar.) Suretler.
Sūy	: (Far.) Taraf, cihet, yan.
Sūz	: (Far.) 1.) Yanma, tutuşma, ateş, sıcaklık, 2.) dert, ızdırap, acı, 3.) derinden etki.
Sübül	: (Ar.) Sebiller, yollar, caddeler.
Şübūr	: (Ar.) 1.) Azap, sıkıntı, 2.) mahvolma.
Südde	: (Ar.) 1.) Kapı, 2.) eşik.
Sū'edā	: (Ar.) Kutlu, uğurlu kimseler.
Sügūr	: (Ar.) Sınırlar.
Sühūlet yavaşlık, kullanışlı	: (Ar.) 1.) Kolaylık, âsanlık, 2.) kolaylığı sağlayan şey, 3.) nâzikâne tarz ve davranış, 4.) elverişli olma, kolay gelme, olma, 5.) praca bolluk, rahatlık.
Sükkān	: (Ar.) Oturanlar.
Sülūk	: (Ar.) 1.) Bir yola girme, bir sıraya dizilme, 2.) izlenen yol veya yöntem, 3.) (tas.) bir tarikate bağlanma, ehl-i tarikten olma.
Süm'a	: (Ar.) Görsünler, işitsinler diye yapılan gösterişçilik.
Sümūt	: (Ar.) 1.) Semtler, yollar, 2.) yönler, taraflar.
Sündüs ince	: (Ar.) Altın veya gümüşlü tellerle işlenmiş eski bir tür ipek kumaş, diba, nâzik atlas.
Sürūr	: (Ar.) Sevinç, mutluluk.
Süst	: (Far.) 1.) Gevşek, sölpük, 2.) (mec.) tembel, 3.) anlamsız, değersiz sözcük.
Sütüde	: (Far.) Övülmüş, övülmeye değer.
Şād-mānī	: (Far.) Sevinç, mutluluk.

- Şāhā : (Far.) Ey efendim, ey padişahım.
- Şāhā : (Far.) 1.) Boyunduruk, 2.) iki dişli çatal.
- Şāhān : (Far.) Şahlar.
- Şāh-bāz : (Ar.) 1.) İri cins bayaz doğan, 2.) yiğit, şanlı, gösterişli kimse.
- Şāh-sār : (Far.) Ağaçlık, koruluk.
- Şāhen-şāh : (Far.) En büyük padişah, şah, şahlar şahı, padişahlar padişahı.
- Şa'ir : (Ar.) (bot.) Arpa.
- Şakvet : (Ar.) 1.) Talihsizlik, bahtsızlık, 2.) eşkıyalık.
- Şām : (Ar.) Benler.
- Şām : (Ar.) Koklayan, koku hissedeni
- Şām : (Far.) Akşam.
- Şannah : (Ar.) Ağaçları dikenlerden temizlemek.
- Şāri' : (Ar.) 1.) Şeriat hükümlerini uygulayan veya uygulamaya koyan, kanun koyan (kimse), 2.) (mec.) Hz. Muhammed, 3.) yol, yöntem, tarz.
- Şāyeste : (Far.) Yakışır, yaraşır, uygun, yerinde, münasip.
- Şāyi' : (Ar.) 1.) Yaygın olarak duyulmuş, herkesçe bilinmiş, yayılan, 2.) dağıtılmamış ortak hisse, 3.) en ince ayrıntıya varıncaya kadar ilgili bulunan.
- Şēamet : (Ar.) Uğursuzluk, talihsizlik.
- Şebihūn : (Far.) Gece baskını.
- Şeci' : (Ar.) Cesur, gözü pek yiğit (kimse).
- Şedāid : (Ar.) Çetin işler, sıkıntılar.
- Şehāmet : (Ar.) 1.) Zeka ve akıllılıkla beraber olan cesaret, yiğitlik, 2.) İran şahının bir ünvanı.
- Şehn-şāh : (Far.) bkz. şahen şah.
- Şekā : (Ar.) 1.) Bedbahtlık, bahtı karalık, 2.) rezillik, alçaklık.
- Şekāvet : (Ar.) 1.) Talihsizlik, kutsuzluk, bedbahtlık, bahtı karalık, 2.) eşkıyalık, haydutluk, serkeşlik, haramilik.
- Şekm : (Ar.) 1.) Sertlik, katılık, 2.) güç, zor, çetin, 3.) kuvvet.
- Şekvā : (Ar.) Şikayet etme, sızlanma, yakınma.
- Şekve : (Ar.) Şikayet, sızlanma, yakınma, 2.) su kabı olarak kullanılan deri.
- Şem' : (Ar.) 1.) Balmumu, 2.) mum, çerağ.

- Şemā^c il : (Ar.) 1.) Huyular, alışkanlıklar, tabiatlar, 2.) kuzey tarafları, 3.)
(tas.) güzelliğin ve büyüklüğün bir araya gelmesi.
- Şenā^c at : (Ar.) Kötülük, iğrençlik.
- Şerāyi^c : (Ar.) Şeriat hükümleri.
- Şereh : (Ar.) Aşırı hırs, aç gözlülük.
- Şerīr : (Ar.) Şirretlik eden, kötülük yapan, başbelası (kimse).
- Şerm : (Far.) Utanma, ar.
Şerm-sār: (Far.) Utangaç.
- Şet : (Ar.) Sınıf, kol, dal.
- Şevāğıl : (Ar.) Uğraşılar.
- Şevvāb : (Ar.) Genç kadın, kızlar.
- Şeyḥayn : (Ar.) İki şeyh, siyer kitaplarında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e,
İslam hukukunda ise Hz. İmâm-ı Azam ile Hz. İmâm-ı Yusuf'a verilmiş olan
ünvan.
- Şeyn : (Ar.) Leke, ayıp, kusur.
- Şırzime : (Ar.) Bir şeyin parçası.
- Şi^c ār : (Ar.) 1.) Belirti, işaret, iz, 2.) hacı olmak için Mekke'de yapılan
tören, 3.) Yol, tarz, usul, âdet.
- Şıbr : (Ar.) 1.) Karış, 22-24 cm., 2.) (astr.) gökteki bir derecelik kavis, yay.
- Şikāf : (Far.) 1.) Yarık, yırtık, çatlak, 2.) boya ile yaldızın birlikte
kullanılması ile yapılan süslemeler.
- Şikār : (Far.) 1.) Av, 2.) avlanma, 3.) avlanan hayvan, 4.) çapul,
ganimet, düşmandan ele geçirilen mal, 5.) değerli, ender bulunan şey.
Şikār-gāh: (Far.) Avlak, av yeri, avı çok olan yer.
- Şiken : (Far.) Büklüm, kıvrım.
- Şiken : (Far.) Eklendiği söze “ kıran, kırıcı” anlamları kazandırarak birleşik
söz varlıkları oluşturur.
- Şīme : (Ar.) Huy, tabiat.
- Şināver : (Far.) Suda yüzen, yüzgeç.
- Şinev : (Far.) İşiten, duyan.
- Şīr : (Far.) 1.) Arslan, 2.) süt, 3.) (mec.) yiğit, yürekli, kahraman.
- Şirār : (Ar.) Kıvılcımlar.
- Şīr-i jiyān : (Far.) 1.) Kükreyen veya kızgın arslan, 2.) yaralı, acılı arslan.

Şîr-i ner	: (Far.) Erkek arslan.
Şirrîr	: (Ar.) 1.) Aşırı huysuzluk eden, kötülük yapan (kimse), 2.) haramzâde.
Şol	: (Far.) Görmek.
Şu'â	: (Ar.) 1.) Güneşten veya bir başka ışık kaynağından yansıyan ışıklar, 2.) vektör.
Şüm	: (Far.) Şanssızlık, takihsizlik.
Şumâr	: (Far.) 1.) Sayı, tâdât, hesap, 2.) hesap ayı.
Şüy	: (Far.) Koca.
Şübbân	: (Ar.+Far.) Gençler, delikanlılar, yiğitler.
Şücâ'	: (Ar.) Yiğit, alp.
Şücün	: (Ar.) 1.) Dallar, budaklar, 2.) (mec.) karışık.
Şükûh	: (Far.) Ululuk, heybet, haşmet.
Şükûk	: (Ar.) Şekler, şüpheler.
Şümâr	: (Far.) Eklendiği söze " sayan, sayıcılık eden " anlamları katarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
Şürû	: (Ar.) Başlama, girme.
Şürür	: (Ar.) Şerler, kötülükler.
Şütür	: (Far.) 1.) Deve, 2.) (tas.) insâniyet, insanlık.
Ta'ab	: (Ar.) 1.) Bitkin olma durumu, bitkinlik, yorgunluk, 2.) ağırlık, sıkıntı, güçlük, zahmet.
Ta'abbüs	: (Ar.) Surat asma, somurtma, sokranma.
Ta'addî	: (Ar.) 1.) Haddini aşma, sınırı geçme, saldırgan olma, 2.) acı çektirme, zulmetme, adaletsiz davranma, 3.) geleneğe ters düşme, âdetlerin dışına çıkma, kanun tanımama.
Ta'addüd	: (Ar.) Hızlı çoğalma, birdenbire artma.
Ta'alluk	: (Ar.) 1.) Asılı kalma, asılmış olma, 2.) ilişkisi bulunma, ilişkisi olma, 3.) gönül bağı olma, sevme, 4.) özgü olma, 5.) (tas.) dünyaya bağlılık veya düşkünlük.
Ṭâb	: (Ar.) Yetişir, kâfi.
Ṭabâyi'	: (Ar.) Tabiatlar, huylar, yaradılışlar.
Ṭâbiş	: (Far.) Parlama, parıldayış.
Ṭabl	: (Ar.) 1.) Davul, kus, 2.) (anat.) kulak zarı.
Tâc-dâr	: (Ar.+Far.) Taç giymiş bulunan, padişah, sultan.

Ta' cîl	: (Ar.) Çabuklaştırma, acele ettirme, sıkıştırma.
Ṭād	: (Ar.) Ağrı, zehir.
Ta' dād	: (Ar.) 1.) Sayma, sayı, 2.) tek tek sayıp dökme, sayım, 3.) (ask.) sayarak yoklama yapma.
Tafşîl	: (Ar.) Ayrıntılı açıklama, detaylı olarak anlatma.
Tağayyüb	: (Ar.) Gözden kaybolma, uzaklaşma.
Tağayyür	: (Ar.) 1.) Değişme, başkalaşma, 2.) bozulma, aslını yitirme, 3.) kokma, renk değiştirme.
Tağyîr	: (Ar.) Başkalaştırma, değiştirme.
Taḥabbüs	: (Ar.) Bir köşeye çekilme, gözden kaybolma.
Taḥalluḳ	: (Ar.) Yeni bir huy edinme, değişik alışkanlık kazanma.
Taḥarrî	: (Ar.) 1.) Gözden geçirme, irdeleme, araştırma, aratma, 2.) kontrol memuru, sivil polis.
Taḥāşî	: (Ar.) Çekinme, sakınma, korkma.
Taḥavvül	: (Ar.) Bir halden başka hale girme, değişme.
Taḥdîḳ	: (Ar.) Gözünü dikme, dikkatli bakma, göz hapsinde tutma.
Taḥfîf	: (Ar.) Hafif duruma getirme, azaltma.
Taḥlîd	: (Ar.) Sürekli oturmaya mecbu etme, aturtma, ikâmet ettirtme.
Taḥlîf	: (Ar.) And içirme, yemin verdirme.
Taḥrîr	: (Ar.) 1.) Yazma, kaleme alma, 2.) deftere geçirme, kaydetme, 3.) (ed.) kompozisyon, kitâbet, 4.) kitap yazma, eser kaleme alma, 5.) kurtarma, hürleştirme, özgür kılma.
Tahrîz	: (Ar.) Kandırma, teşvik, tergip ve tahrik etme, kışkırtma.
Ṭahûr	: (Ar.) Pek temiz, tertemiz.
Taḥvîf	: (Ar.) Korku verme, ürkütme, korkutup kaçırma.
Ṭais	: (Ar.) Büyük miktar, nicelik ya da hacim.
Tāk	: (Far.) Asma kütüğü, üzüm fidanının kökü.
Taḳayyüd	: (Ar.) 1.) Kayıt altına girme, bağlanma, 2.) uğraşma, üstüne düşme, özen gösterme, dikkatleri üzerine toplama.
Taḳlîb	: (Ar.) 1.) Tersine çevirme, çevrilme, 2.) bir yandan bir yana döndürme, döndürülme, 3.) bir şeyin şekil ve kalıbını değiştirme.
Taḳrîr	: (Ar.) 1.) Kararını bulma, yerleştirme, yerini bulma, 2.) sâbitleme, sağlamlık, güç, destek, 3.) sözle ifade etme, anlatma, uzun uzadıya tarif

etme, 4.) bir işi resmen ve yazıyla beyan etme, 5.) siyasî nota, 6.) bir işi resmen ve ayrıntılı olarak anlatan yazılı belge, 7.) emlak satışında mal sahibinin tapu memuruna söylediği satış sözü, 8.) resmi dairelerden mühürlenmiş olarak sadârete gönderilen yazı.

- Ṭaḳvīt : (Ar.) Yedirip içirme, iyi besleme.
- Ṭālī^ç : (Ar.) 1.) Tulu eden, doğan, 2.) (mec.) baht, kısmet, kader.
- Tām : (Ar.) 1.) Bütün, noksansız, eksiksiz, 2.) olgun, mükemmel, kâmil (insan), 3.) eksiksiz olarak, tamamiyle.
- Ṭama^ç : (Ar.) 1.) Hırs, aç gözlülük, 2.) çok arzu etme.
- Ṭamānet : (Ar.) Güvenli hissetme.
- Tamme : (Ar.) Tam(m) sözünün dişil biçimi.
- Ṭa^ç n : (Ar.) Ayıplama, kınama.
- Ṭanāb : (Ar.) Yerleşen, yaşayan.
- Tanfīz : (Ar.) 1.) İletme, gönderme, yayma, 2.) idam, infaz, 3.) ifa, icra.
- Tār : (Far.) 1.) Karanlık, 2.) tel, 3.) dokuma tezgahında enlemesine atılan arış.
- Tārāc : (Far.) Yağma, çapul.
- Tārīk : (Far.) Karanlık.
- Tarz : (Ar.) Açlık, karın ağrısı.
- Taşadduḳāt : (Ar.) Sadakalar.
- Taşaddur : (Ar.) 1.) Göğsü kabartma, gururlu davranma, 2.) baş köşeye geçme, başta bulunma, ileriye yürüme, sadra geçme.
- Tasalluḫ : (Ar.) 1.) Hükmetme, hâkimâne ve âmirâne hareket etme, 2.) sataşma, çok rahatsız etme.
- Taşṫīr : (Ar.) 1.) Yazma, 2.) kaleme alma, telif etme, 3.) çizgiler veya hatlar çizme, 4.) Satır durumuna getirme.
- Taṫhīr : (Ar.) Temizleme, arındırma.
- Taṫvīl : (Ar.) Uzatma.
- Ṭaviyyet : (Ar.) Niyet, merak, kasıt, maksat.
- Ṭavḳ : (Ar.) 1.) Gerdanlık, 2.) hayvanların boynuna takılan halka, tasma, 3.) kumrunun boynundaki halka resminde çizgi, 4.) halka, demir tasma.
- Ṭavrandurmaḳ: (T.) Davrandırmak.
- Tayr : (Ar.) Kuş.
- Tazallüm : (Ar.) Birinin zulmünden, haksızlığından şüphe etme.

- Tāziyāne : (Far.) 1.) Kamçı, 2.) (müz.) mızrap, tezene, 3.) gerekçe sebep.
- Tāziy^ʿ : (Ar.) 1.) Kaybetme, 2.) telef ve ziyan etme.
- Te^ʿāvün : (Ar.) Yardımlaşma, birbirini destekleme, dayanışma.
- Te^ʿazzüz : (Ar.) 1.) Kutsal görme ve tanıma, 2.) büyüklenme, aşağıdan almama, 3.) sakınma, çekinme.
- Teb : (Ar.) Zarar, ziyan.
- Teb : (Far.) 1.) Sıcaklık, hararet, 2.) sıtma, huma.
- Tebāh : (Far.) 1.) Yıkılma, çökme, bitme, harap, 2.) bozuk, çürük.
- Tebāşir : (Ar.) 1.) Müjde, muştı, 2.) ilklık, öncelik.
- Tebāyün : (Ar.) Karşıtlık, tezat, tehālif, tenākuz, ihtilaf.
- Tebcīl : (Ar.) Ululama, yüceltme, tazim, tekrim, büyütme.
- Tebennī : (Ar.) Oğulluğa kabul etme.
- Teber : (Far.) 1.) Balta, nacak, 2.) bazı dervişlerin taşıdıkları hilal biçiminde bir sapa geçirilmiş silah.
- Teberrī : (Ar.) 1.) Soğuma, 2.) dostluğu ve muhabbeti azaltma.
- Tebeyyün : (Ar.) Açık olarak görünme, âşikâr olma, anlaşılma, meydana çıkma.
- Tebīnī : (Ar.) Saman rengi.
- Tebn : (Ar.) Saman.
- Tebzīr : (Ar.) İsrâf etme, dağıtma, saçma.
- Tecārib : (Ar.) Tecrübeler, denemeler.
- Tecdīd : (Ar.) Yeniletme, tazeleme.
- Tecebbür : (Ar.) Kibir ve tazim etme, kibirlenme.
- Tecemmülāt : (Ar.) Tazelenmeler, güzelleşmeler.
- Tecennüb : (Ar.) Kaçınma, sakınma.
- Tecerru^ʿ : (Ar.) Yudumlama, yudum yudum içme.
- Tecessüs : (Ar.) Araştırma, yoklama, serairini anlamaya çalışma.
- Te^ʿdīb : (Ar.) 1.) Edeplendirme ve terbiye verme, 2.) tekdîr etme, uslandırma, haddini bildirme.
- Te^ʿemmül : (Ar.) Derin düşünme, etraflıca mülâhasa ve tefekkür etme.
- Te^ʿennī : (Ar.) Acele etmeme, yavaş gitme, temkinli hareket etme.
- Tefahhüş : (Ar.) İnceden inceye araştırma.
- Tefāhur : (Ar.) 1.) Şan ve şerefte bir başkasıyla yarışma, 2.) övünme.
- Tefakḫud : (Ar.) Soruşturma, arayıp inceleme.

Tefāşīl	: (Ar.) Tafsilatlar, detaylar, ayrıntılar.
Tefhīm	: (Ar.) Anlatma, açıklama.
Tefvīz	: (Ar.) 1.) (bir işi birine) Havale etme, uhdesine verme, 2.) dağıtma, tevzi, 3.) bir mülkü bedeli karşılığında bir kimseye verme.
Teheddī	: (Ar.) Hidayete erme, doğru yola girme.
Tehevvr	: (Ar.) Bir işe düşünmeksizin saldırma, 2.) birdenbire hiddetlenme.
Tehī	: (Far.) 1.) Boş, hâlî, 2.) sebepsiz, maksatsız, beyhûde.
Te'ib	: (Ar.) 1.) Edeplendirme ve terbiye verme, 2.) tekdir etme, uslandırma, haddini bildirme.
Tekāhül	: (Ar.) Özensizlik, ihmal.
Tekāsül	: (Ar.) Tembellik, üşenme, ihmal.
Teḳā'üd	: (Ar.) 1.) Hastalık veya sakatlıktan dolayı memuriyetten çekilme, 2.) yaş haddinden emekli olma, 3.) karşılıklı oturma, bir köşeye çekilme.
Tekeddür	: (Ar.) Kederlenme, bunalma, sıkılma.
Tekellüf	: (Ar.) 1.) Meşakkatli bir işe katlanma, zahmete girme, 2.) özenme, gösteriş yapma, gösterişli bir duruma koymak için uğraşma.
Te'kid	: (Ar.) 1.) Sağlam duruma getirme, güçlendirme, 2.) pekiştirme, üsteleme, tekrar tekrar söyleme.
Tekye	: (Ar.) Dayanma, güvenme.
Telāṭum	: (Ar.) Çarpışma, birbirine çarpma.
Televvüs	: (Ar.) Lekelenme, pislenme, kirlenme.
Telḥ	: (Far.) Acı, yakıcı.
Temāmet	: (Ar.) Tamamlanma, bitme.
Temeddün	: (Ar.) 1.) Medenileşme, şehri olma, 2.) bilimde, teknikte ve öteki dallarda ilerleme, terakki etme.
Temekkün	: (Ar.) 1.) (bir yere) Yerleşme, oturma, mekân edinme, 2.) sağlamlaşma, kuvvetlenme.
Temhīd	: (Ar.) Serme, sunma, yayma, düzeltme, dizme.
Tena'um	: (Ar.) Bolluk içinde olmak, bol rızık ve nimet sahibi olma.
Tenebbī	: (Ar.) Peygamberlik taslamak.
Tenevvür	: (Ar.) Nurlanma, parlanma, ışıklanma, aydınlık olma.
Tenfīz	: (Ar.) Hakim kılma, hükmünü geçirme.

- Teng : (Far.) 1.) Dar, sıkıntılı, 2.) küçük, 3.) denk, eşya, yük dengi, 4.) sıkı, yapışık, 5.) zavallı, 6.) nâdir, 7.) zor, 8.) ince, 9.) bağ, kayış.
- Tengnâ : (Far.) 1.) Dar geçit yeri, akabe, 2.) kabir, mezar.
- Tenük : (Far.) 1.) İnce, zarif, 2.) bakımsız, çelimsiz, 3.) nârin, yufka, dayanıksız.
- Tenvîr : (Ar.) Aydınlatma, ışıklandırma.
- Teraḥḥum : (Ar.) Merhamet etme, acıma.
- Terâḥî : (Ar.) Gevşek davranma, tembel olma, gayretsizlik ve ihmâl gösterme.
- Terâzu : (Ar.) Terâzi, tartı âleti, mizan, muvâzene, itidâl.
- Tereffü' : (Ar.) Yüksekçe çıkma, yukarı alma.
- Tereke : (Ar.) 1.) Ölen bir kimsenin bıraktığı şeyler, metrukat, 2.) topraktan elde edilen her türlü tahıl, ürün.
- Teremmüd : (Ar.) Küle dönmek üzere olma.
- Teres : (Far.) Bayağı, âdi, fenâ kimse.
- Tergîb : (Ar.) Rağbet ettirme, isteklendirme, arzu ve istek verme.
- Tersân : (Far.) Korkan.
- Tervîc : (Ar.) 1.) Revaç verme, îtibârını attırma, 2.) kabul ettirme, geçirme.
- Tervîḥ : (Ar.) 1.) Teskin etme, rahatlandırma, 2.) akşam birini ziyaret etme, 3.) koku verme, rayihalandırma.
- Tesâhül : (Ar.) Kolay görme, gevşek davranma, ciddiye almama.
- Tesâmuḥ : (Ar.) Hoşgörülü davranma, iyilikle tatlı muamele etme, 2.) göz yumma.
- Tesâ'ud : (Ar.) Yükselme, ağma.
- Teshîr : (Ar.) 1.) Tezlil etme, alçaltma, 2.) zaptetme, ele geçirme, istilâ etme.
- Tesliyet : (Ar.) (birşeyin kaybından dolayı) Birinin acılarını ve kederini azaltmaya çalışma, avutma.
- Tesvîd : (Ar.) 1.) Karalama, karartma, 2.) müsvedde olarak yazma.
- Tesvîf : (Ar.) Atlatma, geciktirme.
- Teşettüt : (Ar.) Ayrılma, dağılma.
- Teşmîr : (Ar.) 1.) Toplama, 2.) yukarıya kaldırma, sığma.
- Teşvîş : (Ar.) Karıştırma, karmakarışık etmeler.
- Tetâbu' : (Ar.) Kesintisiz, birbiri ardına gelme, takip.
- Tetbî' : (Ar.) 1.) Bir işin peşini bırakmaksızın inceden inceye araştırma, özünü kavramaya çalışma, 2.) uyma, boyun eğme.

- Tevābi^ç : (Ar.) 1.) Tâbileri, boyun eğenler, itaat ve iktida edenler, 2.) hademeler, hizmetliler, mühlükat, 3.) aynı görüş ve düşüncede olanlar.
- Tevagğul : (Ar.) 1.) İlerleme, 2.) (bir ilmin) ilerisine varma, uğraşma, çok çalışma, pek meşgul olma.
- Tevakku^ç : (Ar.) Bekleme, ümit etme, umma.
- Tevakku^f : (Ar.) 1.) Durma, bekleme, 2.) bağlı olma, taalluk etme.
- Tevālī : (Ar.) Birbiri ardınca takip etme.
- Tevārī : (Ar.) Bir şeyin arkasına gizlenme, nazardan saklanma.
- Tevbīh : (Ar.) Azarlama, tekdir, tazir.
- Tevcih : (Ar.) 1.) Bir cihete çevirme, doğrultma, 2.) rütbe veya mansıb vermei 3.) mânâ verme, tevil, (bir işe, bir şeye) bir şekil veya suret verme, 4.) bir sözle iki mübayin mânâ ifham etme edebi sanatı.
- Tevezzü^ç : (Ar.) Dağılma, yayılma.
- Tevkī^ç : (Ar.) 1.) Padişah berat ve farmanlarındaki nişâne, 2.) bu nişâneyi bulunduran ferman ve berat.
- Tevkīr : (Ar.) Tazim ve ihtiram etme, saygıyla ağırlama.
- Teyemmün : (Ar.) Yümn ü saadet addetme, tebrik eyleme, mübarek tutmak.
- Teyessür : (Ar.) 1.) Kolaylaşma, kolay olma, 2.) kısmet, nasip ve müyesser olma.
- Tezā^ç uf : (Ar.) İkiye katlama, çoğalma, artma.
- Tezāyüd : (Ar.) 1.) Fazlalaşma, artış gösterme, çoğalma, 2.) yoğunlaşma.
- Tezerrür : (Ar.) 1.) (bot.) Tohum türemesi, bir tohumdan başka bir tohum çıkma, 2.) (hek.) hayvanların vücudunda oluşan tomurcukların büyümesi ve yerlerinden koparak yeni bir hücre oluşturması.
- Tezerv : (Ar.) Sülün. : (Ar.)
- Tezvīc : (Ar.) Evlendirme, kocaya verme.
- Tezvīr : (Ar.) Yalan söyleme, hile etme.
- Ṭıbaq : (Ar.) (ed.) Tezat sanatı.
- Ṭīb : (Ar.) Koku, güzel koku.
- Tibyān : (Ar.) Açık ve âşikâr kılma, açık ifade etme.
- Tiğ : (Far.) 1.) Kılıç, pala, 2.) Dikmeye yarayan ve sarac aletinden olan yassı ve eğri iğne veya bız, 3.) (bot.) Bazı çiçeklerde olan üreme aleti.
- Tilāmiz : (Ar.) Tilmizler, öğrenciler.
- Tilāvet : (Ar.) Kuran-ı Kerim'i ahenkli ve kurallarına göre okuma.

- T̄ire : (Far.) Karanlık, muzlim, bulanık.
- Tu(y) : (Far.) 1.) Kat, katmer, 2.) yük katlı.
- Ṭuġyān : (Ar.) 1.) Haddi tecavüz etme, zulmetme, taşma, 2.) (deniz) coşma, taşma, 3.) (kan) kaynama, fışkırma, 4.) azgınlık, serkeşlik.
- Tuş : (T.) Ön taraf, öne rast gelen yön.
- Ṭuyūr : (Ar.) Kuşlar.
- Tüvān : (Far.) Güç, kuvvet.
- Tüvāna : (Far.) Güçlü, kuvvetli.
- Tüvān-ger : (Far.) Zengin, gani.
- ‘Ubbād : (Ar.) İbadet edenler, tapınanlar.
- ‘Ubūdiyyet : (Ar.) 1.) Kulluk, kölelik, 2.) düşkün olma durumu, tutkunluk.
- ‘Ubūr : (Ar.) 1.) Karşı kıyıya geçme, suyun öteki yakasına atlama, 2.) yer değiştirme, başka bir tarafa geçme, 3.) (astr.) parlak bir yıldız.
- Ucb : (Ar.) Kendini beğenmişlik, hodbinlik.
- ‘Udül : (Ar.) Adaletli olanlar, doğruluktan ayrılmayanlar, hakkı yerine getirenler.
- ‘Udül : (Ar.) 1.) Sapma, yoldan çıkma, 2.) geri dönme, vaz geçme.
- Udvān : (Ar.) Düşmalık, adavet.
- Uġrı : (T.) 1.) Uġranılacak yer, yol, çizgi, 2.) hırsız, vurguncu, harāmî, sarîk, 3.) gizli, saklı, mahfî.
- ‘Uḡāb : (Ar.) 1.) Karkuş, kartal, tavşancıl kuşu, 2.) Hz. Muhammed’in bayrak veya sancaktarlarından birinin adı, 3.) (astr.) Nesir burcu, kartal takım yıldızı.
- Uḡbā : (Ar.) 1.) Ceza, 2.) ahiret, öbür dünya.
- ‘Uḡde-güşā : (Ar.+Far.) Zorluğun üstesinden gelen, zoru başarabilen.
- ‘Uḡm : (Ar.) 1.) Kısırlık, çocuk yapamama, 2.) verimsizlik, bereketsizlik.
- ‘Uḡūbet : (Ar.) 1.) İşkence, ceza, 2.) acı, eziyet, azap.
- ‘Ukūs : (Ar.) Akisler, yankılar.
- Ulū : (Ar.) Sahip.
- ‘Ulyā : (Ar.) Pek, (daha çok) yüce.
- ‘Ummāl : (Ar.) Devletin bilim, askerî, malî ve idarî memurları, valiler, mutasarrıflar.

- ‘Umrān : (Ar.) 1.) Bayındırlık, bayındırlaşma, mamurluk, 2.) uygarlık, medeniyet, ilerleme, mutluluk.
- Umūr : (Ar.) İşler, maddeler, şeyler.
- ‘Umyān : (Ar.) Âmâlar, körler.
- ‘Unf : (Ar.) Sertlik, kabalık, şiddet.
- ‘Unfuvān : (Ar.) 1.) Gençliğin ve güzelliğin başlangıcı, 2.) bir şeyin tazelik zamanı, tazelik, parlaklık.
- ‘Unķ : (Ar.) Boyun, gerdan.
- ‘Urā : (Ar.) Çıplaklık.
- ‘Urūc : (Ar.) Yükselme, ağma.
- ‘Urūķ : (Ar.) Irklar, kökler, damarlar.
- ‘Ustr : (Ar.) 1) Güçlük, zorluk, zor iş, yüsr karşıtı.
- Uş : (T.) Şu, işbu.
- Uvanmak : (T.) Kırılmak, parçalanmak.
- ‘Uyūb : (Ar.) Ayıplar, kusurlar.
- ‘Uyūn : (Ar.) 1.) Gözler, 2.) pınarlar, kaynaklar.
- ‘Uzemā : (Ar.) Büyükler, şeref ve mevki bakımından saygın kimseler.
- Uzġā : (Ar.) Bağırma, çağırma, haykırma, çok tiz bir sesle cıyıklama.
- ‘Uzlet : (Ar.) Bir köşeye çekilip kendi kendine yalnız yaşama, yalnızlık köşesine çekilme, inziva.
- ‘Uzm : (Ar.) Büyüklenme, kibirlenme.
- ‘Uzmā : (Ar.) Daha büyük, en büyük.
- ‘Uzūbet : (Ar.) Sevimlilik, şirinlik, latiflik.
- Üftāde : (Far.) Düşkün, düşmüş, biçare, aşık.
- Üftān u hızān : (Far.) Düşe kalka (gitme).
- Ülfet : (Ar.) 1.) Alışma, girişme, kaynaşma, senli benli olma, 2.) görüşme, konuşma, 3.) ahbaplık, dostluk, 4.) alışkanlık haline getirme, düşkünlük gösterme.
- Ümem : (Ar.) Ümmetler.
- Ümenā : (Ar.) Güvenilir kimseler.
- Ümerā : (Ar.) 1.) Emirler, beyler, sancak beyleri, 2.) (ask.) yüksek rütbeli subaylar.
- Ümmehāt : (Ar.) 1.) Anneler, 2.) esaslar, asıllar, 3.) değerli bilimsel kitaplar.

- Ümm'ül-mü' minîn: (Ar.) Hz. Muhammed'in hanımları.
- Üns : (Ar.) 1.) Alışma, ülfet, alışkanlık, 2.) (tas.) kalpte, özde Allah'ın insana görünmesi.
- Üşre : (Ar.) 1.) Söz ve hadis nakletme, rivâyet etme, 2.) geçmişten veya soydan gelen şan ve şeref.
- Üstüvâr : (Far.) 1.) Sağlam, kuvvetli, dayanıklı, 2.) güvenilir, emin.
- Üstüķusât : (Ar.) 1.) Maddeler, asıllar, cevherler, 2.) gök cisimleri, 3.) geometriler.
- Üşür : (Ar.) Yara izi.
- Üzengü aġası : (T.) Ata binerken üzengiye tutup yardım eden hizmetçi, rikâbdâr.
- Vâfir : (Ar.) Çok, haddinden fazla, bol.
- Vâhim : (Ar.) Kuruntulu.
- Va'îd : (Ar.) Kötülükten uzak tutmak için baskı yapma, caydırma, yıldırma.
- Vaktâ ki : (Ar.+T.) Ne vakit ki, o vakit ki, olduġu vakit.
- Vâlâ : (Far.) Yüksek, ulu, yüce, âli, bülend.
- Vâle : (Far.) 1.) Ilgımsalgım, serap, 2.) bir çeşit ipek kumaş, 3.) nâle.
- Vâm : (Ar.) 1.) Borç, 2.) borçlu.
- Vâr : (Ar.) 1.) Eklendiġi söze "gibi" anlamı vererek birleşik söz varlıkları oluşturur, 2.) kere, defa, 3.) -lı, -li anlamı verir, 4.) sahip, malik, 5.) uygunluk, yaraşırılık.
- Vârid : (Ar.) 1.) Gelen, vasıl olan, erişen, 2.) bir şey hakkında çıkan, söylenen, olması beklenen, olabileceġi düşünölen, 3.) resmi dairelere gelen evrak, 4.) (tas.) kulun içine doġan.
- Varta : (Ar.) Uçurum.
- Vatıy : (Ar.) 1.) Ayak altında çiġneme, basma, 2.) çiftleşme.
- Vaz' : (Ar.) 1.) Koyma, koyulma, 2.) belirleme, tayin etme, 3.) kurma ve ortaya koyma, 4.) (man.) bir şeye ad koyma, 5.) meydana koyma, ortaya çıkarma, 6.) duruş, tavır, hareket.
- Vâzi' : (Ar.) Bayaġı, hasis, deni, zelil, hakir.
- Vazih : (Ar.) Meydanda, açık, ortda, belli, kapalı olmayan.
- Vedi' : (Ar.) Başkasının malını saklamakla görevli kimse.
- Vedüd : (Ar.) 1.) Çok sevgili, şefkatli, 2.) Allah'ın sıfatlarından.
- Velâ : (Ar.) 1.) Yakınlık, sahiplik, 2.) azat edilen köle üzerinde efendinin hakkı, 3.) dostluk, akrabalık, yardım.

Verā	: (Ar.) 1.) İnsanoğlu, beşer, nâs, insanlar, 2.) evren.
Vera ^c	: (Ar.) Allah'tan korkma, haramdan kaçınma ve şüpheli olan şeylerden çekinme, takva, züht.
Vereşe	: (Ar.) Vârisler, mirasçılar.
Verev	: (Ar.) Bir köşeden karşı köşeye doğru kesilmiş.
Verziş	: (Far.) 1.) Çalışma, işletme, 2.) çalışmış.
Vesâtet	: (Ar.) Araya girme, vasıta olma, tavassut etme, müdahalede bulunma.
-Veş	: (Far.) Eklendiği söze “gibi, benzer” anlamları vererek birleşik söz varlıkları oluşturur.
Vifâk	: (Ar.) Uygunluk, aynı düşüncede olma, 2.) barış.
Vuqūf	: (Ar.) 1.) Durma, duruş, 2.) bir durumda olduğu gibi kalma, ilerlememe, gerilememe, 3.) öğrenme, anlama, bilme, haber alma.
Vücüb	: (Ar.) Gerekli, zaruret, mecburiyet, iktiza, lüzum.
Vücuḥ	: (Ar.) 1.) Yüzler, çehreler, 2.) Bir memlekette ileri gelen kimseler, eşraf, 3.) Kuran'ın bazı okunuş biçimleri, 4.) İmkanlar, olanaklar, düzenler.
Vükelā	: (Ar.) 1.) Vekiller, 2.) sadrazam, vezirler ve devletin ileri gelenleri, bakanlar.
Vülāt	: (Ar.) Valiler, vilayet idaresiyle görevli bulunanlar.
Vüs	: (Ar.) Bir işi yapabilme becerisi.
Vüs ^c at	: (Ar.) 1.) Genişlik, rahatlık, bolluk, 2.) ekonomik güç ve rahatlık, para durumu, 3.) elverişli durum, fırsat.
-Yāb	: (Ar.) Eklendiği söze “bulan, bulucu, ele geçiren, elde edici” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
Yaḥ	: (Far.) Buz, donmuş su, câmit.
Yaraqlamak	: (T.) Savaş için hazırlık yapmak, araç gereç temin etmek, techizat düzmek.
Yār-ı gār	: (Ar.) 1.) Mağara dostu, 2.) hicret esnasında Hz. Muhammed'e mağarada arkadaşlık etmiş olan Hz. Ebubekir, 3.) (mec.) çok vefalı arkadaş.
Yebāb	: (Far.) Harap, yıkık, bozuk.
Yed	: (Ar.) 1.) El, 2.) kuvvet, güç, kudret, 3.) yardım, 4.) araç, vasıta, 5.) mülk.
Yefen	: (Ar.) Bunak (adam).

- Yek-rān : (Far.) 1.) Soylu, aynı ırkta olan, melez olmayan, 2.) sarı ve kırmızı arasında donu olan bir tür at, al at.
- Yek-ser : (Far.) Tek başına.
- Yektā : (Far.) Benzeri olmayan, tek, eşsiz, benzersiz.
- Yekzān : (Ar.)Uyanık, gözü açık, dikkatli.
- Yele : (Far.) 1.) Otlamaya çıkan hayvan sürüsü, 2.) güçlü, kuvvetli, saldırgan, 3.) koşucu, koşan.
- Yıvık : (T.) Değersiz.
- Yoş : (T.) Donuk kimse, yorgun, şaşkın, mütehayir, 2.) kamaşmış ve donuk göz, 3.) alacakaranlık, loş, mat, donuk bulanık.
- Yuymağ : (T.) Yıkamak.
- Yümün : (Ar.) Uğur, bereket, meymenet, haz, saadet, nimet, baht, bereket, nahs karşıtı.
- Zād : (Ar.) Yiyecek, azık, yiyinti, nevāle.
- Zāhib : (Ar.) 1.) Giden gidici, 2.) bir düşünceye uyan ve bağlanan.
- Zāhil : (Ar.) İhmal edeni ihmalci, savsaklayan.
- Zāhir : (Ar.) Görünen, aşikar.
- Zā'il : (Ar.) Baki olmayan, geçici.
- Za'im : (Ar.) 1.) Büyük tımar sahibi, tımarcı, 2.) kefil, güçlü kişi, 3.) önderi lider.
- Zāki : (Ar.) Keskin ve güzel kokulu, aromalı.
- Zāki : (Ar.) Arı, saf, temiz.
- Zākiyye : (Ar.) Zaki'nin dişil biçimi.
- Zalīk : (Ar.) Şu, öteki (uzak için kullanılan adıl).
- Zāl : (Far.) 1.) Ak sakallı ihtiyar, 2.) İran mitolojisinde ünlü pehlivan rüstemin babası.
- Zāmān : (Ar.) 1.) Kefil olma, sorumluluğunu üzerine alma, 2.) kefalet, garanti.
- Zānk : (Ar.) 1.) Dar, daracık yer, 2.) darlık, rahatsızlık.
- Zānn : (Ar.) Dikkatlilik, düşüncelilik.
- Zār : (Far.) Eklendiği söze "yer" kavramı katarak birleşik söz varlıkları oluşturur.
- Zārī : (Far.+Ar.) Ağlama, sızlanma, figân, inleme, vāle.
- Zebān : (Far.) Dil, lisan, lügat, lehçe.

- Zecir : (Ar.) 1.) Yasaklama, engelleme, men, 2.) zorlama, baskı yapma, icbar, 3.) angarya gibi meşakkatli işte kullanma, 4.) eziyet, acı çektirme, eza.
- Zehī : (Far.) Ne hoş, ne güzel, ne garip.
- Zehre : (Far.) 1.) Öd, sofrası, 2.) yiğitlik, cesaret.
- Zell : (Ar.) 1.) Kayma, ayak kayması, 2.) hata, sehiv.
- Zemīm : (Ar.) Eleştiriye açık, beğenilmeyen.
- Zemīme : (Ar.) 1.) Kötü huy veya eylem, 2.) mezmum şey.
- Zemistān : (Far.) Kış.
- Zen : (Far.) Kadın, hanım, karı.
- Zengī : (Far.) Siyah adam, siyah, zenci.
- Zer^c : (Ar.) 1.) Ekme, tohum serpmeye, 2.) ürün bitmiş veya tahıl ekilmiş tarla.
- Zerd : (Far.) 1.) Sarı, 2.) soluk, solgun, solmuş, 3.) kederli, hüznü.
- Zerd-āb: (Far.) 1.) Safra, öd, 2.) yara, irin, 3.) beyaz şarap.
- Zer-ger : (Far.) Altını işleyen, altından şeyler yapan (kimse), kuyumcu.
- Zerī^c : (Ar.) Çabuk, kolay olan.
- Zevācir : (Ar.) Yasaklayanlar, önleyenler, engelleyenler.
- Zevāl : (Ar.) 1.) Sona erme, yok olma, fanā bulma, 2.) Aşağılama, tenezzül, tedennî, 3.) Kabahat, suç, mesuliyet, 4.) Katletme, idama hükmetme, 5.) Öğle vakti.
- Zevāyā : (Ar.) 1.) Zaviyeler, köşeler, açılar, 2.) manastırlar, tekkeler, 3.) medreseler.
- Zevi : (Ar.) Sahipler.
- Zevi^l-iḥtirām: (Ar.) Saygın kimseler.
- Zevkāt : (Ar.) Zekāt.
- Zevraḡ : (Ar.) 1.) Sandal, kayık, 2.) zezem şişesi, zezem ibriği, 3.) çiçek kâsesi.
- Zevvār : (Ar.) Zâireler, ziyaretçiler.
- Zeyrek : (Far.) Zeki, fatin, anlayışlı, uyanık.
- Zıl : (Ar.) 1.) Gölge, saye, 2.) arkalama, destek, himâye.
- Zīmān : (Ar.) Teminat, güvence.
- Zīmn : (Ar.) 1.) İç taraf, dâhil, 2.) açıktan ifade olunmayıp dolaylı anlatma, 3.) istek, maksat, meram, sebep.
- Zīmında : (Ar.+T.) Hakkında.

Z̄inen	: (Ar.) Şüpheler, tereddütler.
Z̄ī	: (Ar.) bkz. zū.
Zibā	: (Far.) 1.) Süslü, işlemeli, ziynetli, 2.) çekici, güzel, yakışıklı, câzibeli.
Zimām	: (Ar.) 1.) Yular, dizgin, 2.) (mec.) idare, yönetme. Zimām-ı devlet: (Ar.) Devlet yönetimi.
Zimmī	: (Ar.) 1.) Himâye gören, reiiye, 2.) İslâm devletleri bünyesinde bulunan hristiyanlar ve yahudiler, berrânî karşıtı.
Zindegānī	: (Far.) 1.) Dirlik, hayat, yaşayış, 2.) geçim, maişet, taayyüş.
Z̄ir	: (Far.) Alt, aşağı. Z̄ir ü bālā: (Far.) Aşağı ve yukarı, yer ve gök. Z̄ir-i dest : (Far.) El altında, güdümünde.
Z̄irek	: (Far.) Anlayışlı, uyanık.
Zişt	: (Far.) Kötü, berbad.
Ziver	: (Far.) Süs, ziynet, bezek
Z̄iy	: (Ar.) 1.) Görünüş, manzara, şekil, heyet, 2.) kılık, kıyafet, 3.) kostüm, 4.) moda, âdet.
Z̄iyā	: (Ar.) 1.) Aydınlik, ışık, nur, 2.) uygarlık, gelişmişlik.
Z̄u ^c afā	: (Ar.) Zayıflar, dermansızlar, hastalar.
Z̄ulām	: (Ar.) Karanlık, bulanık.
Zu ^c m	: (Ar.) 1.) Batıl zan, sanı, 2.) şüphe, kuruntu.
Z̄ūr	: (Ar.) Yalan, asılsız, uydurma (söz).
Z̄ūr	: (Far.) Kuvvet, cebr, miknet.
Z̄üz	: (Far.) 1.) Sitem etme, serzenişte bulunma, 2.) paylama, azarlama, suçlama sözü.
Z̄ü	: (Ar.) Eklendiği sözlerin başında “sahip, malik” veya “+lı, +li” anlamları ile birleşik söz varlıkları oluşturur.
Z̄ühd	: (Ar.) Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme.
Z̄ühhād	: (Ar.) Zâhitler, perhîz sahipleri.
Z̄ülül	: (Ar.) Yavaş ve başı yumuşak olanlar.
Z̄ünbūr	: (Ar.) 1.) Eşek arısı, 2.) bir yazı türü.
Z̄ünüb	: (Ar.) Günahlar, kabahatler, cinayetler.

KAYNAKLAR

- Adorno T.W., Horkheimer M. (1989). *Dialectic of Enlightenment*, Verso, Londra.
- Akçataş A. (2010). *Fiil Anlam Söz Dizimi Cümlede Fiil Kökleri Arası Anlam İlişkileri*, Afyonkarahisar.
- Akgün M. (1997). Kutad-ğu Biliğ'de Tanrı-Älem İlişkisi, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 24, s. 20-31.
- Aksan D. (1998). *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksan Y. (1999). Söylem İlkelerinin Oluşumunda Türkçe Sözdiziminin Yönelimleri, *12. Dilbilim Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Mersin Üniversitesi, Ankara, s. 73-88.
- Akşin T. (1999). Söylem Üstüne Söylemlere Dair, *Doğu Batı*, Sayı:9, s.9-15.
- Aktaş Ş. (1989). *Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aktaş Ş. (1998). *Edebiyatta Üslup ve Problemler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Altınörs A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İnkılap Yayınları, Ankara.
- Arat R.R. (çev.) (2006). *Kutadgu Bilig*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Arslan H. (1999). Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar, *Doğu Batı*, Sayı: 7, s. 63-87.
- Arslan H. (der. ve çev.) (2002). *İnsan Bilimlerine Prologomena, Dil, Gelenek, Yorum, Paradigma* Yayınları, İstanbul.
- Arslan H. (der. ve çev.) (2002). *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler, İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Arslan M. (1987). *Kutadgu Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Atabek G.Ş., Atabek Ü. (2007). *Medya Metinlerini Çözümlemek İçerik, Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Atalay B. (1992). *Divanü Lügati't- Türk Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aydemir Ö.K. (2006). Türkçede Sloganlaştırılan Dil Birliklerinin Toplum Dilbilimsel İşlev Çözümlemesi Üzerine Bir Deneme, *20. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildiri Kitabı*, Maltepe Üniversitesi, İstanbul, s. 393-403.
- Aydemir Ö.K. (2007). Türk Halk Türkileri ile Günümüz Pop Müziği Arasındaki Bedensel İmgelem Üzerine Postyapısal Değerlendirme, *Türk Kültüründe Beden Uluslararası Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aydemir Ö.K. (2008). Türkiye'deki Akademik Üretim Doksa İle Modern Episteme İkilimindeki İşlevselliği Üzerine İrdelemeler, *Akademik Dizayn Dergisi*, Sayı: 2, s. 20-24
- Aydemir Ö.K. (2008b). Hatai'nin Şiirlerinden Hareketle İktidar Çözümlemesi, *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, Gazi Üniversitesi, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 549-559.
- Aydemir Ö.K. (2009). Türk Halk Türkülerinin Dili Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Yaklaşım, *2. Uluslararası Ortak Türk Dili ve Kültürü Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sofya St. Kliment Ohridski Üniversitesi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 211-221.
- Aydemir Ö.K., Aydemir N.E. (2010a). Özne-İktidar Bağlamında Televizyon Reklamları Üzerine Artzamanlı Eleştirel Söylem Çözümlemesi, *24. Ulusal Dilbilim Kurultayı*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Aydemir Ö.K., Aydemir N.E. (2010b). Television Advertisements' Diachronic Sociolinguistic Features, *15th International Conference on Turkish Linguistics*, Szeged.

- Aytaç A.M., Balcı S. (2008). Türkiye’de Şansın Terbiye Edilişine Geçiş: Mehmed Cavid Bey’in İhsaiyat Kitabı, *Bilim ve İktidar*, Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 85-105.
- Ayverdi İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Ayverdi S. (1999). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Banguoğlu T. (2000). *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Barthes R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*, Çeviren: Berke Vardar, Mehmet Rifat, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Barthes R. (1997). *Göstergebilimsel Serüven*, Çeviren: Mehmet Rifat, Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Barthes R. (1998). *Roland Barthes*, Çeviren: Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Barthold V.V. (2006). *İslam’da İktidarın Serüveni Halife ve Sultan*, Çeviren: İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Baudrillard J. (2001). *Selected Writings*, Stanford University Press, California.
- Baudrillard J. (2005). *Şeytana Satılan Ruh Ya Da Kötülüğün Egemenliği*, Çeviren: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Beaurande R.de., Wolfgang D.U. (1981). *Introduction To Text Linguistics*, Essex: Longman.
- Behler E. (2001). Yirminci Yüzyılda Nietzsche, Çeviren: Kemal Atakay, *Cogito*, Sayı: 25, s. 22-50.
- Bentham J. vd. (2008). *Panopticon Gözün İktidarı*, Çeviren: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul.
- Berle A.A. (1980). *İktidar*, Çeviren: Nejat Muallimoğlu, Tur Yayınları, İstanbul.
- Bernauer J.W. (2005). *Foucault’un Özgürlük Serüveni Bir Düşünce Etiğine Doğru*, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Borradori G. (2008). *Terör Günlerinde Felsefe Jürgen Habermas ve Jacques Derrida İle Diyaloglar*, Çeviren: Emre Barca, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu P. (1991). *Language and Symbolic Power*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1991
- Boyne R. (2009). *Foucault ve Derrida Aklın Öteki Yüzü*, Çeviren: İsmail Yılmaz, BilgeSu Yayınları, Ankara.
- Börekçi M. (2003). *Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî, Risâle-i Tevhid, İnceleme-Metin-Dizin*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Brull L.L. (2006). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, Çeviren: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Brown G., Yuile G. (1989). *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, New York, Melbourne.
- Budak S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Bufalo G., Firedancer S. (2007). *Şamanların Erk Hayvanları*, Çeviren: Bülent Uluçer, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Buran A. (2008). *Makaleler*, Turkish Studies, Ankara.
- Butler J. (2005). *İktidarın Pisişik Yaşamı Tabiyet Üzerine Teoriler*, Çeviren: Fatma Tütüncü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Büyükkantarcıoğlu N. (2001). Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Toplum-Ruhbilim Bağlamında Bir Metin İncelemesi: İnci Aral’ın Gölgede Kırk Derece Adlı Öyküsü, *Pamukkale Üniversitesi, I. Dil, Yazın ve Değişibilim Sempozyumu Bildirileri*, s. 176-189, Denizli.

- Büyükkantarcıoğlu N. (2001). Yazınsal Eleştiri Kuramları İçerisinde Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Yeri ve İşlevi, *TÖMER Dil Dergisi: Dilbilimsel Eleştiri Özel Sayısı*, s. 17-29, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara
- Büyükkantarcıoğlu N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Büyükkantarcıoğlu N., Yarar E. (2008). *35. Yıl Yazıları*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Calder N. (1993). *Studies in Early Islamic Jurisprudence*, Clarendon Press, Oxford.
- Canetti E. (2006). *Kitle ve İktidar*, Çeviren: Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Cevizci A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Chilton P. (2004). *Analysing Political Discourse*, Routledge Press, London, New York.
- Chomsky N. (2001). *Dil ve Zihin*, Çeviren: Ahmet Kocaman, Ayraç Yayınları, Anlara.
- Chomsky N. (2007). *İktidarı Anlamak*, Çeviren: Sibel Yeşilgöz, Burcu Şentürk, Aram Yayınları, İstanbul.
- Clauson G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteen Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford.
- Collingwood R.G. (2005). *Tarihin İlkeleri*, Çeviren: Ahmet Hamdi Aydoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Collingwood R.G. (2007). *Tarih Tasarımı*, Çeviren: Kurtuluş Dinçer, Doğubatı Yayınları, Ankara.
- Crystal D. (1992). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Blackwell, Oxford.
- Çağbayır Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Çakmakçıoğlu S. (2008). *Koçi Bey Risaleleri*, Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- Çantay H.B. (1930). *Kur'an-ı Hâkim ve Meâl-i Kerim*, İstanbul.
- Çetinkaya B.A. (2008). *Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Yönetim İlkeleri*, Felsefe Dünyası, S. 47, s.47-70
- Çiftçi S. (1997). *Modernden Postmoderne İktidar Kavramındaki Değişim* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çoban B., Özarslan Z. (haz.) (2003). *Söylem ve İdeoloji*, Çeviren: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş, Su Yayınevi, İstanbul.
- Çotuksöken B. (2002). *Felsefe: Özne-Söylem*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Dağlı Y., Kahraman S.A.(haz.) (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 4. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Deleuze G. (2006). *Foucault*, Çeviren: Sean Hand, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Deleuze G. ve Foucault M. (2001). Nietzsche'nin Tüm Yapıtlarına Giriş, *Cogito*, Sayı: 25, s. 236-238.
- Demir N. (2002). *Dānişmend-Nāme, Critical Edition-Turkish Translation-Linguistic Analysis-Glossary-Facsimile*, Harvard University Press, Boston.
- Demir N., Erdem M.D. (2007). *Saltık Gazi Destanı*, Destan Yayınları, Ankara.
- Demir N., Erdem M.D. (2007). *Battal-Nāme*, Hece Yayınları, Ankara.
- Demir N., Erdem M.D. (2007). *Saltık-Nāme*, Destan Yayınları, Ankara.
- Demir N., vd.. (2007). *Ebâ Müslim-Nāme 1. Cilt*, Destan Yayınları, Ankara.
- Demir N., vd.. (2007). *Ebâ Müslim-Nāme 2. Cilt*, Destan Yayınları, Ankara.
- Demircan Ö. (1980). Türkçe Ezgilemeye Giriş, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, s. 72-77.
- Demircan Ö. (2010). *Türkçede Düşüm ve İzleme (Türkçede Sözel Ayrımlarla Düşünmek)*, Derin Yayınları, İstanbul.

- Deringil S. (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Derrida J. (2008). *İsim Hariç*, Çeviren: Didem Eryar, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Descartes R. v.d. (1998). *Söylem, İnceleme, Monadoloji*, Çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Deveci C. (1999). Foucault'un İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılamazlığı, *Doğu Batı*, Sayı 9, s.25-44.
- Develi H. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Devellioğlu F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dilçin C. (haz.) (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Duman D. (2008). Artsüremli Bakış Açısından Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Bir Uygulama: Annelik İmgesinin Kadın Dergilerinde Kullanılması, *21. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Şafak Matbaası, Ankara, s. 197-206.
- Duman M. (2000). *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-Name*, Burcu Yayınları, İstanbul.
- Eker S. (2006). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Emiroğlu K. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Ercilasun A.B. (2007). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ercilasun A.B. (2007). *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Yayına Hazırlayan: Ekrem Arkoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erdem M.D. (2007). *Müseyyb-Nâme*, Hece Yayınları, Ankara.
- Ergenç İ. (2002). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Ergin M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Ergin M. (1995). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Enriquez E. (2004). *Sürüden Devlete, Toğlumsal Bağ Üzerine Psikanalitik Deneme*, Çeviren: Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Esin E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Fairclough N. (1989). *Language and Power*, Longman Press, London.
- Fairclough N. (1995). *Critical Discourse Analysis The Critical Study of Language*, Longman Press, London.
- Fairclough N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, Routledge, London.
- Fârâbî (2000). *Kitabü'l-Mille (Din Kitabı)*, Çeviren: Fatih Toktaş, Divan Yayınları, Ankara.
- Ferrari M. (2008). *İmgelem*, Çeviren: Fırat Genç, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Foucault M. (1988). *What is Author*, Çev.: David Lodge, Londra.
- Foucault M. (1994). *The Archeology of Knowledge*, Çeviren: A. M. Sheridan Smith, Routledge Press, London.
- Foucault M. (1998). *Politics Philosophy Culture Interviews And Other Writings*, Çeviren: Alan Sheridan, Routledge Yayınları, New York-London.
- Foucault M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*, Çeviren: Veli Urhan, Birey Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2003). *İktidarın Gözü*, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2004a). *Marx'tan Sonra*, Çeviren: Gökhan Aksay, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul.

- Foucault M. (2004b). *Felsefe Sahnesi*, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M., Chomsky N. (2005a). *İnsanın Doğası, İktidara Karşı Adalet*, Çeviren: Tuncay Birkan, Bgst. Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2005b). *Doğruyu Söylemek*, Çeviren: Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2005c). *Büyük Kapatılma*, Çeviren: Işık Ergüden, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2005d). *Özne ve İktidar*, Çeviren: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2005e). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çeviren: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2006a). *Sonsuza Giden Dil*, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2006b). *Kelimeler ve Şeyler İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
- Gabain A.V. (1995). *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gibson M. (2007). *Culture and Power, A History Of Cultural Studies*, Berg Pres, New York.
- Grönbech K. (1995). *Türkçenin Yapısı*, Çeviren: Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Grün J.K. (2003). *Arthur Schopenhauer, Varolmanın Acısı Schopenhauer Felsefesine Giriş*, Derleyen: Veysel Atayman, Don Kişot Yayınları, İstanbul.
- Gülsevin G., Boz E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Günday Ş. (2003). *Özel Dil Tartışması*, Felsefe Dünyası, S. 37, s. 122-127
- Günşen A. (2004). *İpsalalı Ebu'l-Hayr, Mevlid, İnceleme-Metin-Dizin*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Gürsoy Naskali E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Güven M. (2005). *Abdülvehhâb Bin Yusuf'un Müntehab-ı Fi't-tıbb'ı* (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Hadot P. (2009). *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, Çeviren: Murat Erşen, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Hammer J.V. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Hengirmen M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara.
- Heper M. (2006). *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Çeviren: Nalan Soyarık, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Howarth D. vd. (2000). *Discourse Theory And Political Analysis*, Manchester University Press, Manchester.
- Hyland K., Tse P. (2004). Metadiscourse in Academic Writing: A Reappraisal, *Applied Linguistics*, 25/2, Oxford Journals, 155-177.
- Imazawa K. (2000). *İbn Kemâl(Kemal Paşazade) Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Işık İ.E. (2000). *Öznenin Dili*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

- İnalcık H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul.
- İnalcık H. (1999). Osmanlı Tarihi Üzerinde Kamuoyunu İlgilendiren Bazı Sorular, *Doğu Batı*, Sayı: 7, s. 27-40.
- İnalcık H. (2000a). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt 1*, Eren Yayınları, İstanbul.
- İnalcık H. (2000b). Türk Tarihinde Türe ve Yasa Geleneği, *Doğu Batı*, Sayı: 13, s. 163-185.
- İnalcık H. (2009). *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Jorga N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Kabaağaç S., Alova E. (1995), *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Kafesoğlu İ. (1996). *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Karahan F. vd. (2001). Dilden İdeolojiye: Popüler Bilimsel Makalelerin Eleştirel Söylem Çözümlemesi, Pamukkale Üniversitesi, *I. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri*, s. 190-201, Denizli.
- Karahan L. (1999). *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karaismailoğlu Ö.F. (2006). *Sosyal Teoride İktidar Tattışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Karakaş J. (2008). İktidarın Meşrulaştırılmasında Felsefe ve Hukuk “Bilgi Alanları”nın İşbirliği, *Bilim ve İktidar*, Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 105-120.
- Karatay F.E. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, Küçükaydın Matbaası, İstanbul.
- Karpuz H.Ö. (1991). *Abdürrahim Karahisâri'nin Vahdetnâmesi (Gramer İncelemesi-Metin- İndeks)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karpuz H.Ö. (1994). *Şeyh İsmail Efendi Merece'l-Bahreyn Dil Bilgisi Özellikleri, Transkripsyonlu Metin, Tahlilli İndeks*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Samsun.
- Karpuz H.Ö. (1999). Türkiye Türkçesinin Sözdizimiyle İlgili Çalışmaların Dil Bilimi Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi ve Bazı Teklifler, *3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, Türk Dil Kurumu, Ankara, s. 625-639.
- Karpuz H.Ö. (2000). *Türkçede Zarflar (Türkiye Türkçesi Edebi Dilindeki Zarfların Yapısal ve İşlevsel Bakımdan İncelenmesi)*, Ege- Doğu Yayınları, Denizli.
- Karpuz H.Ö. (2006). “Anadili Bilinci Sorunu”, *Türkçenin Çağdaş Sorunları*, s.175-188, Divan Yayınları, İstanbul.
- Karpuz H.Ö. (2010). Türkiye Türkçesinin Temel Dizimsel Özellikleri ve İşaretsiz Biçimbirimlerin Bu Özelliklerin Belirlen(eme)mesindeki Önemi ve Etkileri, *2. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dil Kurumu, İzmir.
- Kâtip Ç. (2008). *Mizânü'l-Hakk Fî İhtiyârî'l-Ehakk*, Türkçesi: Orhan Şaik Gökyay, Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Kaya N., Şanlı C. (2009). *Muhtasar Mukaddimetü'l Edeb, İnceleme-Metin-Kelime Dizini-Ek Dizini-Tıpkı Basım*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.

- Kerimoğlu C. (2006). Türkçe Dilbilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları), *Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, s. 106-118.
- Keskin F. (1999). Söylem, Arkeoloji ve İktidar, *Doğu Batı*, Sayı:9, s.15-23.
- Kıran Z. (1996). *Dilbilim Akımları*, Onur Yayınları, Ankara.
- Kocaman A. (haz.) (1996). *Söylem Üzerine*, METU Press, Ankara.
- Korkmaz Z. (1994). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Z. (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korlaelçi M. (2008). *Platon'un Devlet Anlayışında Demokrasi'nin Yeri*, Felsefe Dünyası, S. 47, s. 32-46.
- Köprülü M.F. (1962). *Türk Saz Şairleri, Cilt I-V*, Güven Basımevi, Ankara.
- Kripke A.S. (2007). *Wittgenstein, Kurallar ve Özel Dil*, Çeviren: Berat Açıl, Literra Yayınları, İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim (2004). Hayrat Neşriyat, İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim Meal ve Kelime Meali, Hazırlayan: Medine Balcı, Kahraman Yayınları, İstanbul.
- Kütükoğlu M.S. (1991). *Lütfi Paşa Âsafnâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Lakoff G., Johnson M. (2005). *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, Çeviren: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre H. (1991). *The Production of Space*, Balackwell, Oxford.
- Marshall G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınbay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Matthews P.H. (1997). *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Mayor F., Forti A. (2008). *Bilim ve İktidar*, Çeviren: Mehmet Küçük, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- McGushin E.F. (2007). *Foucault's Askesis Topics in Historical Philosophy*, Northwestern University Press, Illinois.
- Mutçalı S. (2007). *Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- Nalçaoğlu H. (2002). Heterotopya, Koloni ve Öteki Mekânlar: Michel Foucault'un Kısa Bir Metni Üzerine Düşünceler, *Doğu Batı*, Sayı: 19, s. 125-140
- Necipoglu G. (2007). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar*, Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Nemahas A. (2002). *Yaşama Sanatı Felsefesi, Platon'dan Foucault'ya Sokratik Düşünümler*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Nietzsche F. (2002). *Güç İstenci Bütün Değerleri Değiştirme Denemesi*, Çev: Sedat Umran, Birey Yayınları, İstanbul.
- Nüzhet S. (1933). *XVII inci Asır Saz Şairlerinden Kâtibî*, Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, İstanbul.
- Oktar L. vd. (1999). Gazete Söylemi ve İdeoloji İlişkisinin Dilbilimsel ve Toplumsal Çözümlemesi, *12. Dilbilim Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Mersin Üniversitesi, Ankara, s.281-316.
- Ortaylı İ. (2008). *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul.

- Ögel B. (1997). *Türk Mitolojisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Önder G., Mert C. (2008). Kartezyenden Panoptisizm: Bireyin Çözülüşü ve Bilim/İktidar ile Olan İlişkisi, *Bilim ve İktidar*, Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 422-435.
- Öngen T. (2008). Bilim İktidar ve Gerçeklik, *Bilim ve İktidar*, Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 34-40.
- Özbek S. (2007). *Siyasetnâme Özellikleri Açısından Râhatü's-Sudûr'un Değerlendirmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: IX, S.:2, Afyonkarahisar.
- Özkan M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Parlatır İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Platon (2001). *Devlet Adamı*, Çev.: Dr. Behice Buran, Mehmet Karasan, İstanbul.
- Platon (2006). *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Poster M. (2006). *Foucault, Marksizm ve Tarih*, Çeviren: Feride Güder, Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Power P. (2008). *The Philosophical Foundations of Foucaultian Discourse Analysis, Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines 1 (2)*: 18-34, London.
- Püsküllüoğlu A. (2007). *Türkçe Sözlük*, Can Yayınları, İstanbul.
- Ransom J.S. (1997). *Foucault's Discipline*, Duke University Press, London.
- Raskin M. vd. (2008). *Bilim ve Postmodernizm Tartışmaları Postmodernizm ve Rasyonalite*, Çeviren: Sevinç Altınçekiç, Taylan Doğan, Bgst Yayınları, İstanbul.
- Redhouse Sir J.W. (2006). *A Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Rifat M. (1992). *Göstergebilimin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul.
- Rouse J. (1987). *Knowledge and Power, Toward a Political Philosophy of Science*, Cornell University Press, London.
- Rousseau J.J. (2007). *Toplum Sözleşmesi*, Çeviren: Turan Ilgaz, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Russell B. (2004). *İktidar*, Çeviren: Göksel Zeybek, İlya Yayınları, İzmir.
- Sahlins M. (2008). *Foucault'yu Beklerken*, Çeviren: Kıvanç Güney, Periferi Yayınları, Ankara.
- Said E. (1985). *Orientalism*, Basingtoke.
- Sami Ş. (2007). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sarup M. (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Çeviren: Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Savaş A.İ. (1996). *Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Eserlerde Geçen Sıfat Grubu Kelimelerin Kullanım Özellikleri*, Türk Dili, Sayı: 537, s.307-314.
- Schact J. (1955). *The Schools of Law and Later Developments, Law in the Middle East*, Washington.
- Searle J.R. (2006). *Zihin Dil Toplum*, Çev.: Alaattin Tural, Litera Yayınları, İstanbul.
- Simith P. (2005). *Kültürel Kuram*, Çeviren: Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul.
- Soykan Ö.N. vd. (2003). Adorno ve Yapıtı, *Cogito*, Sayı: 36, s.37-64
- Sözen E. (1999). *Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Paradigma Yayınları, İstanbul.

- Spurk J. (2008). *Toplumsal Aklın Eleştirisi, Frankfurt Okulu ve Toplum Teorisi*, Çeviren: Işık Ergüden, Versus Yayınları, İstanbul.
- Stauth G., Turner B.S. (2005). *Nietzsche'nin Dansı*, Çeviren: Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Steingass F. (1930). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Lowe-Braydone Printers, London.
- Steingass F. (1930). *A Learner's Arabic-English Dictionary*, A.J., Lebanon.
- Şenöz A.C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Şimşek R. (1987). *Türkçe Sözdizimi*, Trabzon.
- Tarlan A.N. (1948). *Şiir Mecmualarında XV ve XVII. Asır Divan Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tekelioğlu O. (2003). *Foucault Sosyolojisi*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.
- Tekin T. (1975). *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Togan Z.V. (1946). *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.
- Toven M.B. (2004). *Yeni Türkçe Lügat*, Hazırlayan: Abdülkadir Hayber, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tuncel T.K. (2008). Panopticon'dan Pelican Bay'e: Geç Modern Zamanlar için Yeni Bir Paradigma Önerisi ve Kentsel Mekânsal Bağlamda Örneklendirme Denemesi, *Bilim ve İktidar*, Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 105-120.
- Turan Ş. (1991). *Kemâl Paşa-Oğlu Şemsüddün Ahmed İbn-i Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Turan Ş. (1991). *İbn Kemâl Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkidli Transkripsyon)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005a). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005b). *Yazım Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkkan B., Yağcıoğlu S. (2006). *Türkçe Bilimsel Metinlerde Gönderimsel Bağdaşıklık ve Köprü Gönderimi: Merkezleme Kuramı Çerçevesinde Bir Yaklaşım*, s.59-72, Dilbilim Araştırmaları, İstanbul.
- Uğur A. (1982). *Lütfi Paşa Asafnâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uğur A. (1997). *İbn Kemâl Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter (Transkripsyon)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uğur A. (2001). *Osmanlı Siyaset-Nâmeleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uludağ S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Uzun L. (1995). *Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Simurg Yayınları, Ankara.
- Uzun N.E. (2006). *Biçimbilim Temel Kavramlar*, Papatya Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı İ.H. (2003). *Osmanlı Tarihi III. Cilt, I. Kısım, II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vardar B. vd. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul.
- Weber S. (2003). Eleştirel Kuram ve Okuma, Çeviren: Ali Kaftan, *Cogito*, Sayı: 36, s.143-168
- Wehr H. (1980). *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Wiesbaden.
- Wittgenstein L. (2006). *Felsefi Soruşturmalar*, Çeviren: Deniz Kanıt, Totem Yayınları, İstanbul.
- Wodak R. (2000). *Discourse and Discrimination*, *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*, Routledge, Florence.
- Wodak R., Meyer M. (2001). *Methods of Discourse Analysis*, Sage Publications, London.

- Yağcıoğlu S. (1999). Gazete Köşe Yazılarında Eşdizimsel Örüntüleme ve İdeoloji, *Dilbilim Araştırmaları*, s. 55-64, Simurg Yayınları, İstanbul.
- Yağcıoğlu S., Cem-Değer A. (2001). Toplumsal Çatışma Döneminde Farklı Söylemler: Bir Eleştirel Söylem Çözümlemesi, Pamukkale Üniversitesi, *I. Dil, Yazın ve Değişbilim Sempozyumu Bildirileri*, s. 190-201, Denizli.
- Yakupoğlu M. (1999). Özne ve Söylem, *Doğu Batı*, Sayı: 9, s. 79-90.
- Yıldırım D. (1998). *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yücel T. (1998). *Söylemlerin İçinden*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Zihni M. (1914). *El Muktedab Fi Kavâidi'n-Nahv*, İstanbul.
- Zihni M. (1914). *El Muktedab Fi Kavâidi's-Sarf*, İstanbul.
- Žižek S. (2004). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Zubaida S. (2008). *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar*, Çeviren: Burcu Koçoğlu Birinci, Hasan Hacak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılından Savur'da doğmuştur. Emirdağ Mithat Paşa İlkokulunda başladığı ilk öğrenimini Fethiye Atatürk İlkokulu'nda tamamlamıştır. Ardından Fethiye Merkez Ortaokulu'ndaki ve Fethiye Lisesi'ndeki öğrenimini tamamlamıştır. 1996 yılında Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde başladığı lisans öğrenimini, 2000 yılında Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden derece ile mezun olarak tamamlamıştır. Aynı yıl, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans öğrenimini 2003 yılında tamamlamıştır. 2006 yılında Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda başlamış olduğu doktora öğrenimini bu tezi ile tamamlayan Özgür Kasım AYDEMİR'in; reklam metin yazarlığı ve reklam müdürlüğü, Türkçe-Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği gibi iş deneyimleri olmuştur. Hâlen Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 27.12.2001 tarihinde başladığı araştırma görevliliği kadrosunda görev yapmaktadır. Özgür Kasım AYDEMİR, evli ve bir çocuk babasıdır.